This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

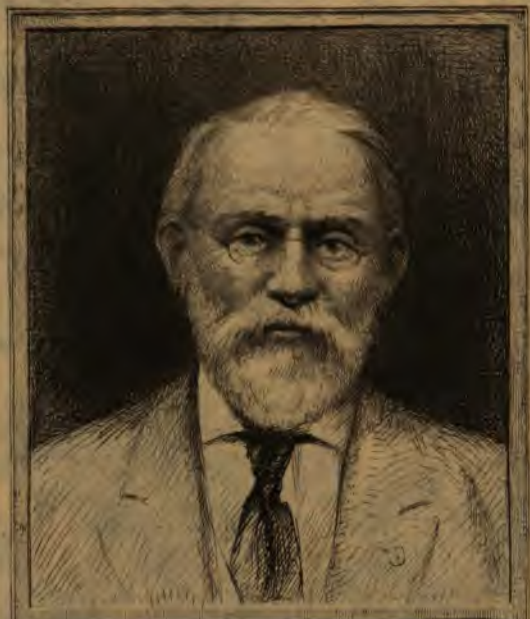

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

FROM THE LIBRARY OF
CHRISTIAN JENSEN

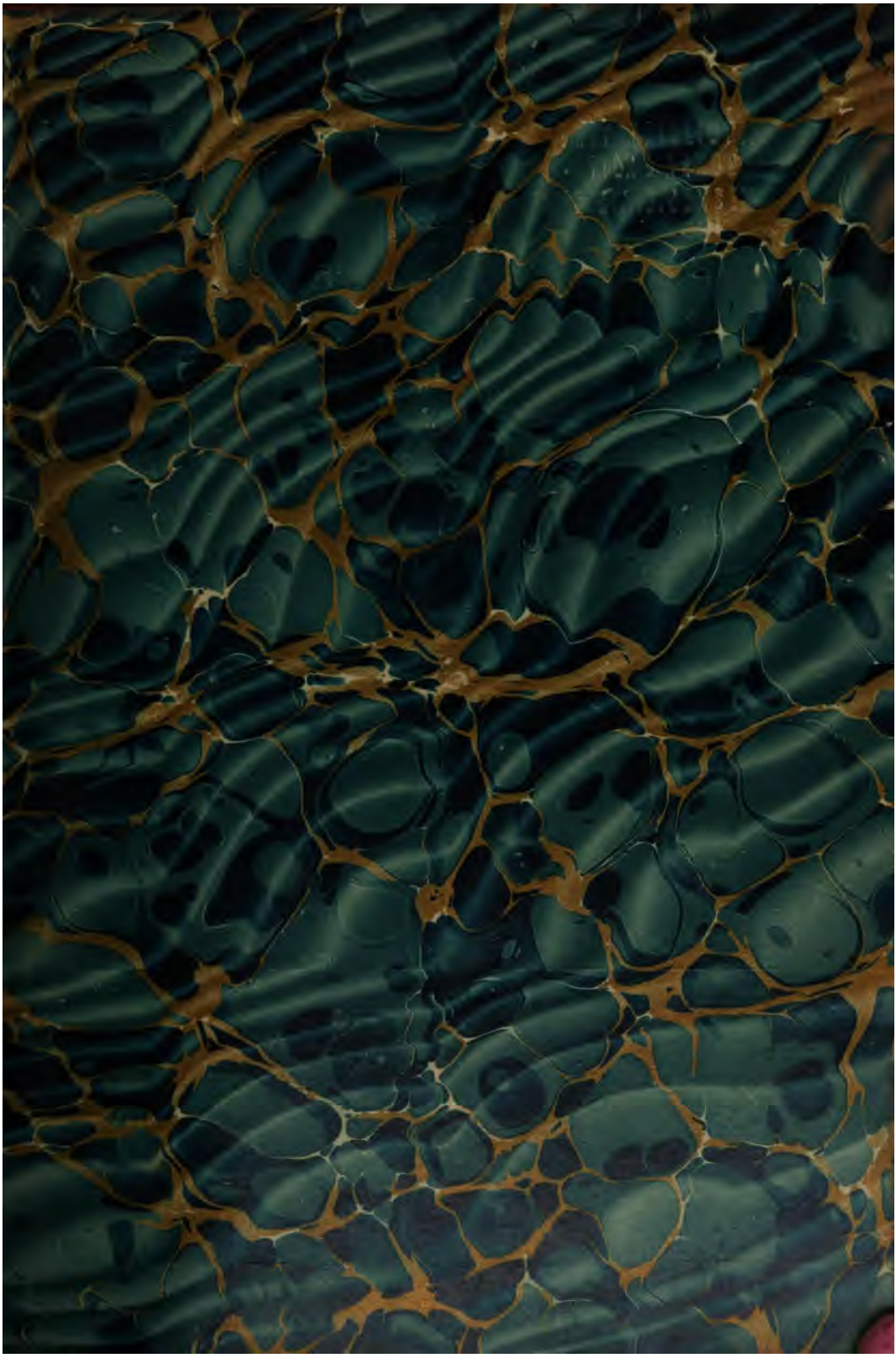

DL
148
.091

VOR HISTORIE

INDTIL DRONNING MARGRETE

VED

JOHAN OTTOSEN

»FREM«
DET NORDISKE FORLAG
BOGFORLAGET: ERNST BOJESEN
1901

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE KØBENHAVN. 1901

DUNNING
HILL
12-14-39
39883

INDHOLD.

INDLEDNING ..... S. 3—54

Skandinavernes Tal og Slægtskab 3

DEN ARISKE SPROGÆT ..... 5—18

Sprogvidenskaben grundlægges 5
Ændringer i Sproget. Sprogslægtskab 6
Vor Sprogæts Udbredelse 7
Dens fælles Ordforraad 8
Dens fælles Kulturtrin 10
De ældste Kulturfolk ved Nilen og Eufrat 12
Arierne drages ind i Kulturen 13
Germanerne kommer med 14
Sprog og Race 15

GERMANERNE ..... 18—29

Fællesgermansk Lydflytning 18
Romerne og Germanerne 20
Svioner. Daner. Scadin-avia 23
Ugedagene 24
Runerne 25
Vulfilas gotiske Bibel 25
Germanernes indbyrdes Slægtskab 26
Den store Folkevandring 27
Slavernes Fremrykning. Nord- og Sydgermaner skilles 28

NORDISK FOLKESÆT TRÆDER FREM ..... 29—42

Den urnordiske Tid til o. 800. Ældre Runer 29
Prokopios om Norden 34
Urnordiske Sagn. Beowulf 35
Skjoldunger og Ynglinger 36
Gude- og Aandetro. Gudsdyrkelse 39
Hovet i Upsala 40
Tidsskellet ved Aar 800. Yngre Runer 41
Ældste Forbindelser med Vesten .. 42

LANDE OG FOLK VED AAR 800 ..... 43—54

Grænseskellet mod Sakserne 43
Daner 45
Gøter 46
Svear 47
»Nordvejen« 49
Ottars Rejse 52
De finske Folk 53
Grænsen for Nordboernes Verden 54

VIKINGETOG OG KRISTENDOM ..... 55—146

NORDBOERNES FOLKEVANDRINGER ..... 55—82

Vikingerne og deres Skibe 55
Hvorfra kom Vikingerne? 57
Irerne og deres Kultur 60
Vikingerne i Irland 64
Anglerne og Vikingerne 65
Lodbrogssønnerne. Danelag grundlægges 68
Anglernes Samfundsudvikling. Den paavirkes af Nordboerne 69
Nordboerne i England og Kristendommen 71
Frankerne. Karl den Store 73
Gudfred og Karl. De store Normannertog i 800'erne 75
Normandiet grundes 77
De franske Normanner i Italien og England 78
Østervejen. »Russerne« i Gardarike og Væringerne 79

DET NORDISKE HEDENSKABS SIDSTE TID ..... S. 82—117

Rigshistorie til o. 1000: Danmark S. 82
Ansgar og de to Haariker 83
Gorm og Harald Blaatand. Gnupa 85
Tyre Danebod rejser Danevirke ... 86
Harald Blaatand kristnes 86
Hans Kampe. Svend Tveskæg 87
Sverige. Ansgar i Birka. Erik Sejrsæl og Olof Skotkonung 88
Norge. Harald Haarfager 90
Haralds Sønner. Haakon Adelstensfostre 94
Haakon Jarl 96
Islands Geografi. Landnamstiden. Sagaolden 97
Livet og Samfundet. Bondesamfund 101
Huse og Gaarde. Dagligt Liv 102
Bryllup og Jordefærd 103
Ætten. Blodhævn. Fostbroderskab 104
Tingmøder. Love. Kongen 105
Digtning og Livssyn. Eddasange og Skjaldekvad 106
Versform og Kenninger. Digtenes Hjemsted 107
Vikingetidens Mytologi 109
Livssynet mistænksomt. Eftermælet 114
De yngre Runer. Mindestenene .. 115

KIRKENS SEJR ..... 118—146

Sædskiftet. Helligdage. Faste. Børneudsættelse 118
Olaf Tryggvason i Norge 119
Færøerne og Island kristnes 121
Olafs Fald ved Svolder og Norges Deling 122
Svend Tveskæg og Æthelred den Raadvilde 123
Knud den Store og England 124
Knud og Danmark. Hans store Planer 127
Olaf den Digre kristner Norge ... 128
Olaf og Knud den Store 130
Olafs Fald ved Stiklestad. Hans Lig helligdømt 133
Magnus den Gode og Hardeknud 134
Slaget paa Lyrskov Hede. Svend Estridsøn. Harald Haardraade 135
Sverige kristnes. Upsala Hov ødelægges 137
Den første Kristendom. Kirker og Præster 138
Troen paa Kristus. Kristendomsbrud. Hellige Vielser 142
Halfred Vanraadskjald. Solsangen 145

MIDDELALDERENS STORTID ..... 147—304

EUROPAS KULTUR I KORSTOGSTIDEN ..... 147—166

Kristendommen og gammel Folketro 147
Relikvier og Helgener 148
Helvedes Magter 149
Præsternes Sæder 150
Samfundstilstande. Europa er et Landbrugsland 150
Krigerkasten: Adelen. Ridderslag. Fejderet 151
Borgene. Ridderliv 154
Lensvæsnet 156
Kirken og Lenssystemet 157
Klosterreformer. Hildebrand og den store Kirkestrid 158
Innocens III. Pavens Sejr 159
Korstogene. Johanniterne 160
Tiggermunke 161
Handelen og Borgerstanden 162
Videnskab. Universiteter. Skolastik 163
Kunst. Romansk og gotisk Bygningsstil 165
Norden jævnstillet med Europa .. 166

DANMARK FRA SVEND ESTRIDSØN INDTIL 1157 ..... 167—189

Svend Estridsøns Krigstog. Danmark vender sig indad. 167
Bispedømmer. Stenkirker. Kongen og Roskilde Bisper 168
Adam. Adalbert 169
Harald Hén 170
Knud den Hellige 170
Oluf Hunger. Knud skrinlægges .. 173
Erik Ejegod. Helligdommen i Odense 174
Asser Ærkebisp i Lund 175
Eriks Pilgrimsfærd 176
Niels. Kampe med Venderne 177
Knud Lavard i Sønderjylland og Vendland 178
Kirken: Klerkene fra Bamberg i Lund. Cølibat. Kirkebygning 179

Magnus og Knud. Knuds Drab S. 180
Tronfejde 181
Slaget ved Fodevig. Erik Emune . 182
Erik Lam. Svend, Knud, Valdemar 183
Eskil Ærkebisp. Klostre og Kirker 184
Eskil og Kongerne. Bernhards Korstog. Tog til Dobin 186
Svend fordrevet, vender hjem. Modet i Roskilde 187
Slaget paa Grade Hede 188

DANMARK UNDER VALDEMAR DEN STORE OG HANS SØNNER 1157—1241 ..... 189—223

Valdemar, Esbern og Absalon 189
Venderne, deres Kulturtrin 190
Tyskerne og Venderne 194
Absalons og Valdemars Vendertog 195
Danske Borge. Valdemarsmuren .. 198
Knud krones i Ringsted 198
Leding og Herremænd 199
Kirkelove. Teglstenskirker. Klostre 200
Eskil fratræder 201
Absalon Ærkebisp. Skaaningernes Oprør 203
Valdemar den Stores Død. Hans Slægt 204
Knud VI og Kejseren. Bugislavs Nederlag 205
Knud bliver Slavernes Konge 206
Overblik. Arnolds »Danernes Ros«. Økonomisk Opgang 206
Ridderaand. Bønderne tynges. Absalons Kirker i Skaane 208
Historieskrivning. Sakses Værk ... 209
Valdemar Sejrs Tidsalder 211
Bisp Valdemar. Holsten indtages 212
Valdemar bliver Konge. Lybæks Frihedsbrev 213
Kamp med Nordtyskland. Frederik II's Afstaaelsesbrev 214
Kampe i Norge og Sverige (Lena) 214
Livland. Sværdridderne. Estlandstoget 215
Danmarks Vaaben og Flag 216
Dagmar og Bengerd 217
Kulturtræk. Jærnbyrden afskaffes i Skaane 218
Sunesønnerne. Roskilde Domkirke 219
Tiggermunkene 219
Tyskerne trænger frem. Slesvig og Lybæk 220
Valdemars Fangenskab og Nederlag 221
Hans sidste Aar. Forleninger. Jordebog. Lovene 222

SVERIGE 1100—1250 ..... 224—32

Sverige er et Landskabsforbund. Flere Kongsemner 224
Sverker. Klostre og Bispedømmer 225
Erik den Hellige. Finland 225
Karl Sverkersson. Stefan Ærkebisp i Upsala 227
Knut Eriksson 227
Den yngre Sverker og Erik Knutsson 228
Johan. Erik Læspe. Birger Jarl .. 229
Den svenske Kirkes Udvikling ... 230
Finland og dets Indtagelse 231

DANMARK 1241—1319. KONGEN OG DE NY STÆNDER I STRID ..... 233—253

Erik Plovpenning og Hertug Abel 233
Første Kirkestrid. Plovskat. Eriks Død 234
Abel som Konge. Rigslove. De tyske Stæders Ret 236
Kristoffer I. Ny Fejder 237
Jakob Erlandsøn og den store Kirkestrid 238
Erik Klipping og Margrete Samborsdatter. Slag paa Lo Hede .. 240
Kirkestriden ender 242
Eriks Klippings mægtigste Aar. Kongemagtens Vilkaarlighed ... 243
Rigsmøder. Haandfæstning 1282 .. 245
Drabet i Finderup. Dommen over de mistænkte 246
Jens Grands Strid med Erik Menved 247
Interdiktet. Forlig med Bonifacius VIII 249
Strid med Norge og Tog til Sverige 250
De vendiske Stæder. Eriks Kamp mod dem 251
Indre Oprør. Pantsættelser. Eriks Død 252

SVERIGE UNDER DE FØRSTE FOLKUNGER 1250—1319 S. 253—60

Valdemar og Birger Jarl 253
Magnus Ladelaas 254
Birger Magnusson og Tyrgils Knutsson 255
Lovene nedskrives 255
Kongens Edsøre. Herremænd skattefri. Kirken 256
Byerne og de tyske Stæder. Gulland 257
Tyrgils Knutsson i Finland 258
Birgers Strid med Brødrene 259

NORGE 1066—1130 ..... 260—270

Vestnorden og Østnorden jævnstilles 260
Olaf Kyrre. Kirker og Byliv. Hirdskikke 261
Magnus Barfods Planer om et Vestrige 263
Sigurd og Øystein Samkonger. Sars's Opfattelse 264
Sigurds Jorsalfærd 266
Mandjævningen 267
Øysteins Bygninger. Jæmterne ... 269
Sigurds Værk. Tiende. Bisp i Stavanger. Konghelle 269
Harald Gilles Jærnbyrd 270

NORGE UNDER KONGSEMNERNES KAMPE 1130—1240 ....271—290

Borgerkrigenes Aarsager 271
Første Kamptid: Fra Harald Gille til Sigurd Slembe 271
Rolige Aar: Klostre. Jon Ærkebisp i Nidaros 274
Anden Kamptid: Fra Harald Gilles Sønner til Magnus Erlingsson 275
Magnus krones. Regler om Tronfølgen 278
Birkebenerne og Sverre 279
Sverres Kongedømme 281
Ærkebisp Øystein. Trondhjems Domkirke 282
Ærkebisp Erik i Strid med Sverre 283
Bisp Nikolas og Baglerne 286
Haakon Sverresson, Guthorm og Inge Baardsson 287
Baglerkonger. Haakon Haakonsson Konge i hele Norge 288
Haakon og Skule Jarl 289

NORGE 1240—1319. DET STÆRKE KONGEDØMME .....290—306

Kongespejlets Opfattelse 290
Haakon Haakonsson og hans Kroning 292
Arvefølgen og Retsordenen 295
Kong Haakons Magt. Hans Vesterhavstog og Død 296
Magnus Lagabøte afstaar Syderøerne 297
Magnus's Lovgivning 297
En ny Adel grundlægges 299
Kirkens Magt vokser. Forlig i Tunsberg 299
Erik Magnusson. Lendermændenes Sejr over Kirken 300
Fejden med Danmark 302
Haakon V og Dronning Eufemia 303
Retterbod i Tunsberg. Lendermandstitlen afskaffes 303
Haakon V og Kirken. De kongelige Kapeller 304
Forholdet til Nabolandene 305
Landefreden. Norges Stortid ender 306

ISLAND OG DEN NORRØNE LITTERATUR ..... 306—322

Islands Forfatning 306
Kirken. Lærdommen 307
De første Bisper og deres Skoler 309
Sturlungatiden. Kirken mere kanonisk, underlagt Trondhjems Ærkebisp 311
Snorre Sturluson 312
Island under Norge 314
Litteraturen er særlig islandsk ... 315
Skjaldekunst 315
Kristelige Kvad 316
Sagafortælling 317
Latinsk Skrift. De første Bøger ... 317
Sagaernes almindelige Præg. Sagaer før Snorre 318
Snorres Edda og Heimskringla ... 319
Værker efter Snorre: Knytlinga, Landnáma o. a. 321
Sprogets Udvikling paa Island og i Norge 322

LIVET I MIDDELALDEREN ..... S. 323—364

Standsdelingen 323
Bønderne. Landbruget. Ny Rydninger. Folketallet 323
Landsbyer. Fællesskabet 325
Bondearbejdet 327
Aarets Gang 328
Forskellige Klasser af Bønder 330
Skatter og Skyldsætning 332
Ledingen 334
Arve- og Ejendomsret 334
Retspleje. Tylftered. Nævninger. Kongens Indgriben 335
Bymændene. Byernes Opvækst ... 336
Byforfatninger: Gilderne 337
Særlige Byskraaer 338
Byernes Udseende. Livet i dem .. 339
Haandværkslav. Byernes kirkelige Præg 340
Skanør og Falsterbo 341
Kongen. Jyske Lovs Ord om hans Kald 342
Kongelev. Kongens Embedsmænd 343
Forbigaaende Tilløb til virkeligt Lensvæsen 344
Adelen. Folkeviserne 345
Tjenesteadelen bliver Fødselsadel 346
Herremændenes Friheder 346
Adelens Liv skildret i Viserne. Dansen 347
Herregaarden og Herremanden ... 349
Rigs- og Standsfølelse 350
Kvinderne. Intet Hang til Verdensforsagelse 351
Visernes Naturopfattelse. Gammel Folketro 352
Kirken og det religiøse Liv 353
Bisperne og Kapitlerne 354
Klostrene. Tiggermunkenes Prædiken 355
Bodsstraffe og Aflad 358
Valfarter. Olafsfesten i Trondhjem 358
Folkemassernes religiøse Liv. Ny Mirakler og Fester 359
Mystikerne. Tysk Aandspræg 360
Den hellige Birgitta 361

TYSKERNES OVERMAGT OG UNIONEN 365—416

Nordens Forbindelser udad indsnævres 365

DEN TYSKE UDVIDELSE. HANSESTÆDERNE ..... 365—371

Tyskerne breder sig indtil Weichsel og Danevirke 366
Handelsvejene. De tyske Købmænd 367
Hanseforbundet og Lybæk 367
Hansekøbmændenes Handelsvælde 369
De tyske Ridderordener i Prøjsen og Livland 370
Novgorod 371

DANMARKS OPLØSNING 1319—40 ..... 371—381

Kristoffer II's Haandfæstning 371
Kristoffer II's Styre. Uviljen mod ham 373
Greverne Gert og Johan. Oprøret. Kong Valdemar Eriksøn 374
Kristoffer atter Konge. Hele Riget pantsættes 375
Kristoffers Død. Skaane under Magnus Smek 377
Panteherrernes Styre. Klagesangen fra 1329 378
Otto og Valdemar. Gerts Magt truet 379
Niels Ebbesøn fælder Grev Gert .. 380

VALDEMAR ATTERDAG OG MAGNUS SMEK ..... 381—402

Valdemar Atterdag i Sagnets og i Historiens Lys 381
Han kommer til Riget og hyldes 382
Indløsning af Sjælland og Nørrejylland begynder 383
Hans udenrigske Statskunst. Estlands Salg 384
Hans indre Styre. Den sorte Død 385
Valdemar Atterdag og Kirken 386
De jyske Stormænd slutter sig atter til Holstenerne 387
Danehoffet 1360. Haandfæstning .. 388
Magnus Smek. Formyndernes Styre 389
Magnus Smek som myndig. Pengebrist 390
Hans Landslov 391

Vanskeligheder for Kong Magnus S. 394
Valdemar Atterdag tager Skaane 394
Valdemar tager Visby 395
Valdemar sejrer 1362 over Hansestæderne 395
Haakon og Margrete. Albert af Mcklenborg Sveriges Konge 397
Valdemars Magt 1367..... 397
Hansemødet i Køln. Det store Forbund..... 398
Freden i Stralsund..... 400
Sønderjylland. Hertugens og Kongens Død..... 401
Kong Alberts Haandfæstning..... 401

MARGRETE. NORDEN FORENES..... 402—416

Olafs Valg i Danmark..... 402
Margretes Opdragelse. Hendes Planer 403
Stillingen 1376. Olafs Haandfæstning 404
Margrete og Hansestæderne..... 405
Margrete og Holstenerne..... 407
Margretes Fremgang i Magt..... 407
Olafs Død. Margrete Rigstyrer... 408
Albert af Meklenborg og Adelen 409
Bo Jonssons Død. Adelen hylder Margrete..... 410
Slaget ved Åsle. Margrete Herre i Sverige 411
Fetaljebrødrene..... 412
Forliget paa Lindholm 414
Erik af Pommern hyldes..... 415
Kroningen i Kalmar 1397..... 415

RETTELSER OG ÆNDRINGER.

Nogle af nedenstaaende Trykfejl findes kun i en Del af Oplaget.

S. 3 L. 6: Australien, læs: Amerika.
S. 4 i Underskrift Nr. 2, læs: Højtysk Bogsprog.
S. 11 L. 10 f. n.: Dicus, læs: Dieus.
S. 21 L. 20 f. o.: Bacevis, læs: Bacenis.
S. 29 L. 6 f. n.: 15 Mtr., læs 24 Mtr.
S. 31 L. 17 f. n.: Guldhornsindskriften er rettet S. 33 f. n.
S. 36 L. 24 f. o.: Hroðwulafah, læs: Hroðwulafar.
S. 39 L. 23 f. o.: Balþrar, læs: Baldrar.
S. 40 L. 9 f. o.: i Engene, læs: i Skovene.
S. 48 L. 6 f. n.: Snorres, læs: Sagaens.
S. 64 L. 2 f. n.: Mandstætten, læs: Mandslætten.
S. 83: I Underskriften til Fig. 56 ændres Nr. 8 saaledes:
8) Han indvier Hostien.
9) Nadveren uddeles.
S. 109 L. 7 f. o.: Læsebog, læs: Lærebog.
S. 125 L. 21—22 f. n.: Sætningen »som skulde . . . Kongens Gaard« udgaar.
S. 137 L. 16 f. o.: Sam, læs: Sammenligning.
S. 138 L. 12 f. n.: 1117, læs: 1177.
S. 169 L. 7 f. n.: om sig selv, læs: om Kongen.
S. 185 i Underskriften til Fig. 99 udgaar Ordene: »gjordes højere ved Murstensbygning«.
S. 187 L. 10 f. o.: Hvor Dobin laa er omstridt, maaske snarest nær ved Vismar.
S. 200 L. 24 f. o.: De rigeste Storbønder, læs: Hertugen i Jylland.
S. 208 L. 12 f. n.: Glumløse, læs: Gumløse.
S. 219 L. 1 f. n.: 1122, læs: 1222.
S. 227 L. 12 f. o.: Ærkebispedømme, tilføj: 1164.
S. 230: i Underskriften til Fig. 122 Skokkloster, læs: Skokloster.
S. 255 L. 19 f. n.: Fjældrundaland S. 47), læs: Fjædrundaland (S. 47).
S. 266 L. 10 f. n.: Rostjeneste. Maaske bedre: Rusttjeneste (Rust = Udrustning). Men hverken det ene eller det andet Udtryk forekommer i middelalderlige Kilder.
S. 277 L. 22 f. n.: 1153, læs: 1163.
S. 292 L. 13 f. o.: Yndling, læs: Yngling.
S. 298 o. f.: Fig. 47—50, læs: 147—150.
S. 330 under Fig. 157: Telemarken, læs: Sætersdalen.
S. 331 under Fig. 158 tilføjes: Fadebur fra Bjørkvik i Østergøtland; Prøve paa, hvad Slags Bygninger en Herregaard ved Middelalderens Slutning kunde bestaa af.
S. 375 L. 11 f. o.: Vel véd vi, læs: Vel véd vi ikke.

VOR HISTORIE

DEN NORDISKE FOLKESTAMME GENNEM TIDERNE

AF JOHAN OTTOSEN

DET NORDISKE FORLAG
BOGFORLAGET: ERNST BOJESEN
KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE 1899.

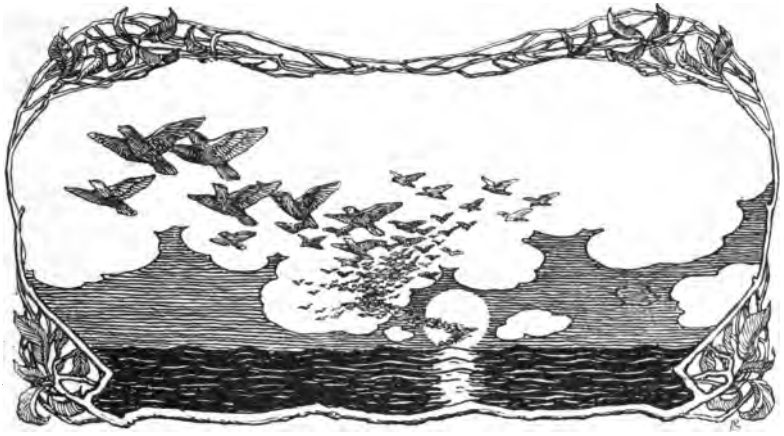

Den Folkestamme — eller, om man vil, Folkegruppe, hvis Historie vi her vil følge, er den nordiske eller skandinaviske. I Nutiden fremtræder den som delt i fire Nationer: islandsk, norsk, svensk og dansk. De er af meget forskellig Størrelse: Islændingerne tæller i vore Dage kun 70,000 foruden nogle Tusinde i Amerika: Norske og Danske — i Europa og Amerika — hver $2^1/_2$—3 Millioner; Svenske i Sverige, Finland og Amerika omkring 6 Mill. Men alle er de smaa, naar de jævnstilles med vor Tids herskende Folk; de engelsktalende Folk tæller nutildags omtrent 125 Mill., de tysktalende (Hollændere og Flamlændere ikke medregnede) muligvis 75 Mill., Russerne op imod 120 Mill. Selv naar alle Skandinaver regnes under et, bliver de kun et lille Tal — 11-12 Mill. — overfor de verdensomspændende Naboer.

Det, som knytter Nordboerne sammen, er det nære Slægtskab i Sprog, som i en ikke fjern Fortid var en uomtvistelig Enhed i Sprog. Den Tid, da det nordiske Maal lød ens i Trøndelagen, ved Mælaren og ved Dannevirke, ligger kun 1000 Aar tilbage. I hin Tid havde tyske Stammer, som nu for største Delen er samlede under ét Skriftsprog og i ét Rige, allerede ret forskellige Landsmaal. Medens Udviklingen i Tyskland saaledes har ført til Sammenslutning og Enhed, har den i Norden ført til Deling og Nuancering. Dog har Sprogdelingen til ingen Tid gaaet saa vidt, at Slægtskabet helt kunde glemmes. Efter Vikingetiden fulgte vel nogle Aarhundreder, i hvilke svensk og navnlig dansk Sprog udviklede sig temmelig langt bort fra det norrøne Maal i Norge og Island. Men fra Margretes Dage og til vort Aarhundrede kom der en saa nøje politisk Forbindelse og et saa stærkt personligt Samliv mellem de to hinanden mest modsatte Poler i Norden — Norge-Island og Danmark — at man vedblev at være sig Slægtskabet bevidst. Den Dag

i Dag kan de tre Fastlandsfolk — svensk, dansk og norsk — ogsaa uden noget Studium saa nogenlunde forstaa hinanden. Som et virkelig andet Sprog, som Danske og Svenske aldeles ikke forstaar uden først at maatte lære det, staar næppe engang det norske Landsmaal, som det er skrevet af Aasen og Garborg, men kun Islandsk.

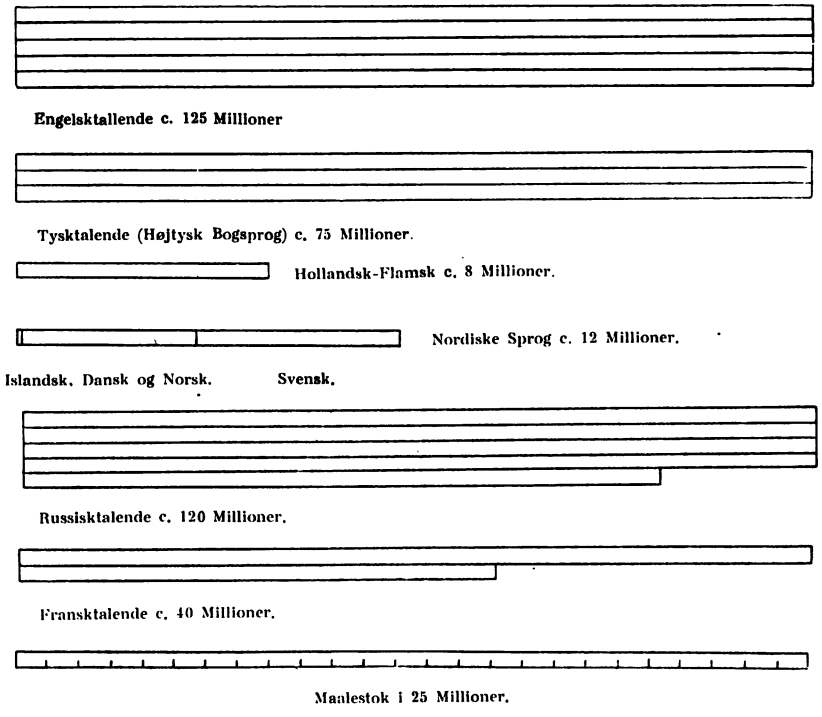

Fig. 1. Grafisk Fremstilling af nogle Kultursprogs Udbredelse.

Men denne nordiske Sprog- og Folkefamilie staar ikke ene i Verden. Næsten alle europæiske Sprog er i Slægt med nordisk, nogle temmelig nær, andre længere ude. Først maa vi da gøre rede for hele vort udstrakte Familieskab.

DEN ARISKE SPROGÆT.

Det er ikke 100 Aar siden, at man gjorde den mærkelige og betydningsfulde Opdagelse, at de fleste Sprog i Europa og nogle asiatiske — navnlig i Persien og Indien — er Grene paa ét og samme Træ. Med denne vigtige Opdagelse grundlagdes den nye Sprogvidenskab, som er en af det 19de Aarhundredes største aandelige Bedrifter. Den ydre Aarsag til, at denne videnskabelige Erobring blev gjort netop da, var en politisk Erobring. I Slutningen af det 18. Aarhundrede havde Engelskmændene underlagt sig største Delen af Indien. Indien ejer en ældgammel Literatur, skrevet i Sprogformer, som nu er uddøde; den vigtigste af dem er Sanskrit. Idet lærde Mænd nu kastede sig over denne Literatur, fængsledes de først af dens store poetiske Værdi og oversatte dens ypperste Værker, f Eks. Skuespillet Sakuntala, paa Engelsk og andre europæiske Sprog; men snart blev det selve Sprogformen, der drog Forskernes Opmærksomhed til sig. Da Sproggranskerne, i Forvejen skolede ved Studiet af Græsk, Latin og Islandsk, lærte Sanskrit at kende, saa de med Forundring, hvorledes hele Latinens, Græskens og Islandskens Sprogbygning genfandtes i Sanskrit, men ligesom gennemsigtigere og tydeligere. Det var aabenbart, at man her havde en Nøgle til at løse Gaaden: alle disse Sprog maatte være af samme Slægt. I den første Opdagelses Begejstring tænkte man sig, at Sanskrit var selve den Moder, som de europæiske Sprog nedstammede fra. Senere blev man klar over, at dette ikke var helt

पुर्यां तस्यामयोध्यायां वेदवेदाङ्गवित्तमः ।
राजा दशरथो नाम बभूव विदितोपमः ॥
कौशल्या सदृशी चैव कैकेयी चाभवत्तुभा ।
सुमित्रा वामदेवस्य बभूव करणीसुता ॥

Fig. 2. Prøve af Sanskrit.

rigtigt: Sanskrit var ikke det fælles Modersprog, men syntes dog blandt alle Døtrene at være den, som lignede den ukendte Moder mest. — Fremmest mellem Opdagerne af denne store Sprogæt, der naar fra Ganges til Atlanterhavet (se Kortet S. 8), maa nævnes Tyskeren Bopp og Danskeren Rasmus Rask.

Det kunde imidlertid lyde som mørk Tale, at Sprog er i Slægt, og at et Sprog nedstammer fra et andet, hvis vi ikke gør os klart, hvad det vil sige. Sproget deler Kaar med alt andet menneskeligt, ja med alt i Naturen. Intet i Verden er uforanderligt Selv Granitfjældene har i Løbet af umaalte Tidsrum været Forandringens Lov underkastet, har slaaet Revner, har smuldret bort og med Urtidens Bræer sendt Mængder af Rullesten ned over Lavlandet. Heller ikke Sproget staar nogensinde stille; snart forandrer det sig hastigere, snart utrolig langsomt, men helt uberørt af Tiden bliver det aldrig. Enhver ny Slægt, som vokser op, taler vel sine Fædres Sprog, men en Smule anderledes. Forskellen er for det meste saa ringe, at kun de allerfineste Ører kan høre den. Men sker der for hver ny Slægt blot en ganske lille Ændring i Udtalen, kan Forskellen i Tidens Løb blive tydelig. Det Træ, som Danskerne nu kalder en *Eg*, kaldte deres Forfædre for 5—600 Aar siden *ek* (langt *e*), som man endnu siger paa norsk Rigsmaal og paa Svensk; men atter nogle Hundrede Aar tidligere sagde Danske og Svenske ikke ek, men *eik*, som Islændingerne gør endnu. Ingensteds i Mellemtiden har der været et Øjeblik, da man kunde sige: i Gaar hed det *eik*, i Dag *ek*, — hele Overgangen fra *eik* til dansk *eg* er Summen af en Mængde smaa, umærkelige Ændringer. Ogsaa Islandsk, som dog i de fleste Ting har været konservativt og bevaret det gamle, har undergaaet Forandringer. Naar Svenske og Danske siger: hun er *vred*, siger Islandsk *reið*, uden v; men for 1000 Aar siden sagde ogsaa Islændingernes Stamfædre *vreið*. Som almindelig Regel kan det siges, at hvor et Folk i lange Tider vedbliver at leve under de samme Forhold og i de gamle Vaner, der ændres Sproget langsomt, — saaledes er det paa Island og med Svensken i Finland eller i Dalarne, — men hvor der i Folkets Liv er store Omskiftelser, nye sociale Tilstande, nye Paavirkninger, nye Tanker og Forestillinger, der æn-

Fig. 3. Dansk Sprogforsker. Født 1787; død 1832.

dres Sproget raskere, ja under meget ændrede Forhold kaster man det bort for at tilegne sig et nyt. Saaledes har i Løbet af 1—200 Aar Befolkningen rundt om i Nordens Købstæder nærmet sit Landsmaal til Rigssproget, de boglærtes Sprog, eller helt antaget dette.

Vi har saaledes inden for Nordens Grænser og inden for et Tidsrum af 1000 Aar en god Prøve paa, hvad Sprogslægtskab og Sprogudvikling er. Nutildags kan enhver høre Forskel paa Vestnorsk og Østnorsk, paa Jysk og Sjællandsk. Ja, vi kan skelne endnu finere, f, Eks. mellem Maalet i de sjællandske Fiskerlejer ved Øresund — det nærmer sig Skaansk — og det rent sjællandske i Bondebyerne inde i Landet. Overalt i Norden kan den stedkendte Mand afgøre, om det Maal, han hører, er fra hans egen Bygd eller fra Nabobygden. Og dog er hele denne Vrimmel af smaa og store Forskelle opstaaet i forholdsvis kort Tid: for 1000 Aar siden talte alle Nordboer ens, da havde vi et fællesnordisk Sprog. Gaar vi nu længer tilbage, ser vi, at heller ikke dette nordiske Sprog var noget stillestaaende, der uforandret havde været til fra Verdens Skabelse. Blot 1000 Aar tilbage igen finder vi Nordboernes Sprog paa et saa gammelt Trin, at det ikke er blot skandinavisk, men tillige tysk, det er fællesgermansk. Dette Germanernes Ursprog har levet nogenlunde samtidig med Sanskrit, Gammelgræsk og Latin. Men ogsaa disse Sprog har gennemlevet ældre Udviklingstrin; jo længer vi følger dem tilbage, des mere ligner de hverandre. Og engang i Fortiden, maaske for 5000 Aar siden, maaske endnu fjernere, maa der nødvendigvis have levet et Sprog, som ikke er særlig germansk eller græsk eller indisk, men som er alt dette under ét. Fra dette Oldtidssprog har alle de nævnte i forskellige Retninger udviklet sig gennem smaa Ændringer, som i Tidens Løb er blevet store.

Det Grundsyn, Sprogvidenskaben her har slaaet fast, er det samme, som Darwin senere anvendte paa Dyr og Planter: De mangfoldige nulevende Arter er gennem en lang Udvikling opstaaet ud fra en oprindelig Enhed. Vi kender ikke det fælles Stamsprog af Selvsyn; ikke et Ord af det er nedskrevet og direkte naaet til os. Men ved Sammenligning mellem de talrige afledte Sprog kan vi i Hovedsagen regne ud, hvorledes det har lydt, ja til Dels paavise, hvilke Ord det har ejet.

Allerede i Aarhundrederne før Kristi Fødsel finder vi denne vor Sprogæts forskellige Grene spredt over et meget udstrakt Landomraade. I Asien var store Dele af Forindien og Iran m. m beherskede af den. Paa Lilleasiens Kyst og i Grækenland boede Hellenerne, allerede da splittede i en Mængde Landsmaal, I Italien taltes en anden Gruppe Folkesprog, af hvilke det vigtigste blev Latin I Norditalien, Sydtyskland, Frankrig, de britiske Øer og til Dels ogsaa i Spanien havde Kelterne dengang Magten. Syd og Nord for Østersøen træffer vi Germanerne, og Øst for dem rimeligvis den litaviske og den slaviske Sprogklasse.

Det er hele dette udstrakte Sprogrige, hvis fælles Oprindelse fra

ét Ursprog blev opdaget for mindre end hundrede Aar siden. Denne vor store Sprogæt kaldes af nogle den indoeuropæiske, af andre den indogermanske. Engelskmænd og Franskmænd kalder den som oftest den ariske Sprogæt.

Da først Slægtskabet var opdaget, satte dette selvfølgelig Fantasien i Sving. Straks vilde man gætte, hvor vel paa Jordkloden vort fælles-ariske Urfolk havde haft sit Hjem. Man lagde Mærke til, hvilke Ord der var fælles for alle eller dog de fleste af de kendte ariske Sprog, og sluttede der ud fra, at disse Ord maatte have eksisteret i Ursproget. Og naar man ad den Vej havde udregnet, hvilke Træer, Dyr, geografiske Forhold Urfolket havde kendt, troede man at kunne finde det Sted paa Jorden, hvor alt dette passede. Men her er endnu ikke naaet noget sikkert Resultat.

Fig. 4. Ariernes Udbredelse ved Aar 1.

Det, som er nogenlunde bevist angaaende det oprindelige Ordforraad, er ikke meget. Der har været Udtryk for Sne og Is. Man har haft Navne for tre Aarstider: Vinter, Vaar og Sommer. Af Dyrenavne kan paavises Ulv og Bjørn; af Plantenavne Birk, muligvis Bøg og det Ord, som hos os hedder »Træ«, hos Grækerne »Drys«, og hvis oprindelige Betydning maaske er Gavntræ. Dette tyder paa et ikke videre sydligt Hjem. I den første Tid gættede Forskerne mest paa et eller andet Sted i Asien; nu er man mest tilbøjelig til at søge Urfolkets Hjem i Mellem- eller Østeuropa. Nogle har tænkt sig Østersølandene Danmark-Skaane-Nordtyskland. Andre henviser til, at Litaverne ved Østersøens sydøstlige Krog endnu har et Sprog med saa gammeldags en Bygning, som Græsk havde for næsten 3000 Aar siden; det kunde tyde paa, at naar de

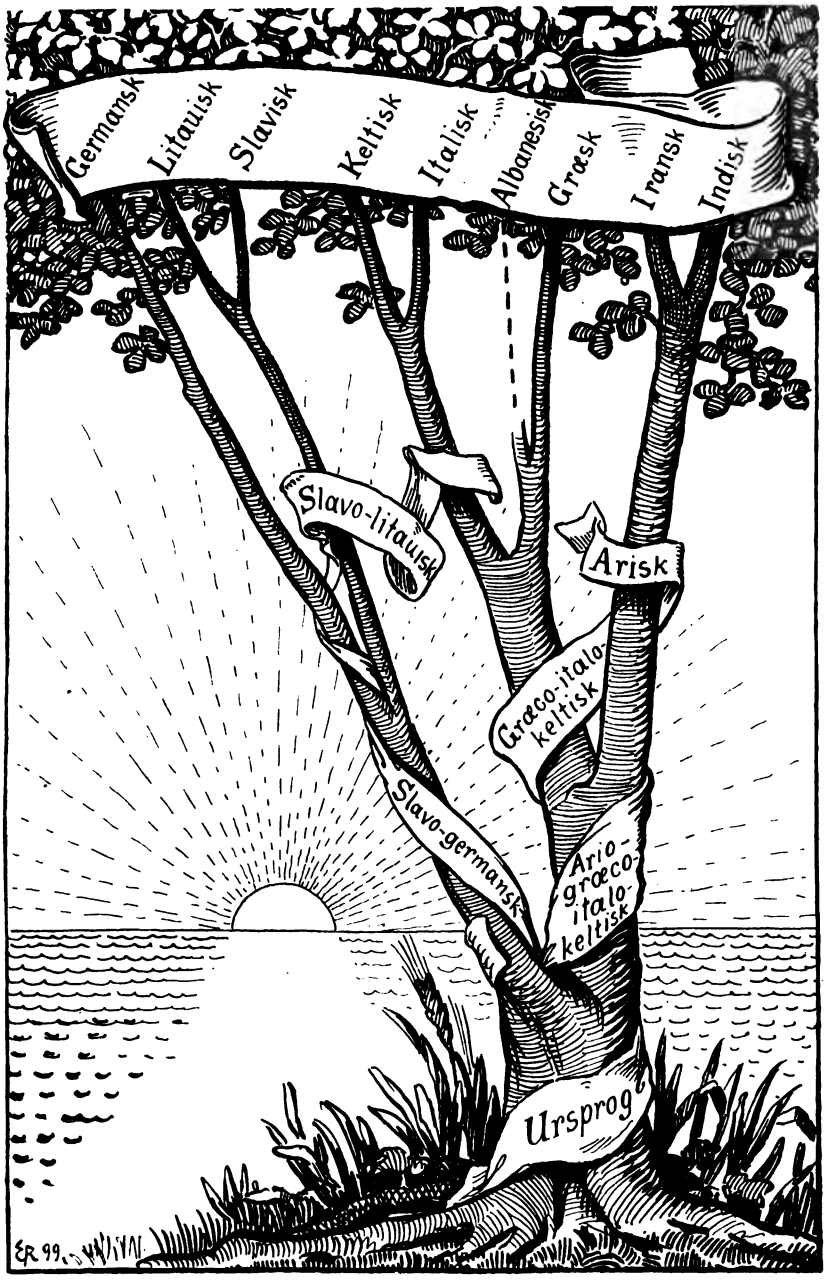

Fig. 5. Den tyske Sprogforsker Aug. Schleichers Stamtræ over vor Sprogæt og dens Forgreninger.

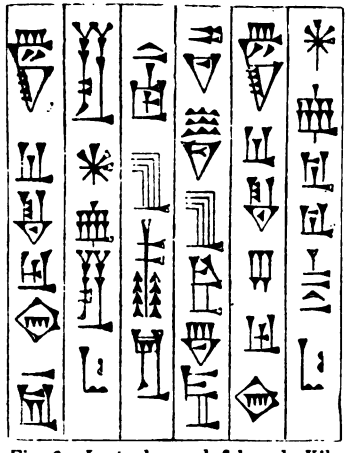

Fig. 6. Lertavle med følgende Kileskrift; Nebukuduriussur (Nebukadneser), Konge over Babel (Babylon) o. s. v.

har holdt fast ved gammel Talebrug og gamle Skikke, er det, fordi de er blevet siddende i den gamle Hjemstavn. Fremtiden vil maaske løse dette Spørgsmaal, som Videnskaben hidtil ikke har magtet.

Noget mere ved vi dog om Urfolkets Kulturtrin. Jærn, Sølv og Guld har det ikke kendt; thi disse Metaller har helt forskellige Navne i de kendte ariske Sprog. Det har kun haft et eneste Metalnavn, som vistnok har betegnet Kobber. Derimod har det haft adskillige Navne for Stenredskaber, f. Eks. det Ord, som i nordisk Form hedder Hammer, og hvis Grundbetydning er Sten eller Klippe (jfr. »Hammeren« paa Bornholm, Hamar ved Mjøsen). Det har i høj Grad drevet Kvægavl. Ordet *Okse* findes f. Eks. paa Sanskrit: *ukšan*, Keltisk oprindelig *ukson*. Ordet *Ko* er ligeledes fælles, det samme gælder om *Hunden*. Man har haft Geder, Faar og kendt Svinet. Med Hensyn til Agerbrug synes det, at denne Næringsvej først er udviklet,, efter at den asiatiske Gren (Iranere og Indere) var skilt ud, men medens de europæiske Stammer endnu levede sammen. Fælleseuropæiske er Ord som *meje, male* (Korn), *saa, malke, Korn, Ager* (jfr. de samme Ord paa Latin: *meto, molo, sero, mulgeo, granum, ager*). Det samlede Billede, man faar af disse Enkeltheder, er af et Kulturtrin, der svarer til vor yngre Stenalder nær ved Overgangen til Bronzetiden.

Fig. 7. Gammelægyptisk Billede med Hieroglyf-Indskrifter.

Over Urfolkets Samfundsform kastes der Lys af en anden Række Fællesord: *Fader, Moder, Søn, Datter, Søster*, Svigerfader, Sønnekone.

Familielivet har øjensynlig været fuldt udviklet. Ursproget har dernæst haft Ord for *Hus*, for *Dør* (Oldnordisk dyrr, Græsk thyra, Sanskrit duar), *Vogn*, *Væv* og for i alt Fald én Haandværker, *Tømmermanden*.

Alt i alt tyder dette paa, at det ariske Urfolk, før Stammerne skiltes, har ejet en gammel og beskeden Bondekultur med mere Kvægavl end Agerbrug, at det har levet i patriarkalske Former, grupperet efter Familier, og at det ikke har kendt nogen videre Arbejdsdeling. Afstanden er ikke stor fra dette Trin og til det, hvorpaa vi mange Tusinde Aar senere finder Nordboernes Bondebygder ved Historiens Frembrud, ja i afsides Egne til langt ned mod vor egen Tid. Under disse lidet udviklede ydre Livskaar kan der godt

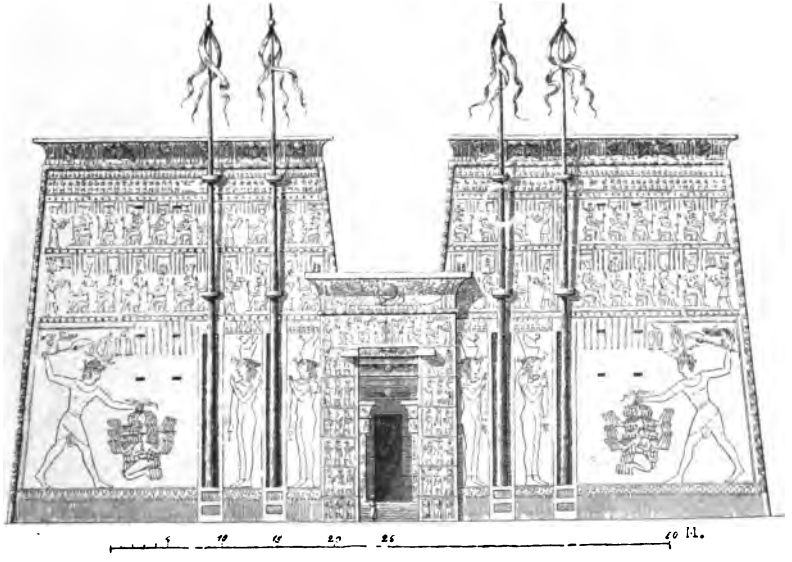

Fig. 8. Indgangen til et ægyptisk Tempel.

have rørt sig et ikke helt ringe aandeligt Liv, om hvilket vi intet ved. Kun om de religiøse Forestillinger har vi en Smule Begreb. Samme Ordstamme findes i Indernes *dyaus*, Grækernes *Dieus* (senere Zeus), Romernes *Diu*-pater (Jupiter), Germanernes *Tiw*-az (Tir el. Tyr); dens Grundbetydning er »straalende, klar«, — det er den straalende Himmel, opfattet og tilbedt som Gud. Og ligeledes synes det, at man har tilbedt Sol, Maane og Ild som Guddomsmagter. Det fælles Navn for disse var hos Inderne *dēva*, hos Latinerne *deus* (en Gud), det findes endnu i Edda, hvor Aserne kaldes »de mægtige *tivar*.«

Hvor paa Jorden nu end det ariske Urfolk, som vi skylder vort Sprog, har levet, og hvor langt tilbage i Tiden det fælles-ariske Samliv maa søges, saa er det imidlertid ikke det Folk, som har

Fig. 9. Siddende Billedstøtte i Sten af en gammelægyptisk Kvinde af fyrstelig Slægt.

skabt eller brudt Vej for det Kulturfremskridt, vi nu har Del i og arbejder med paa.

Hverken Industri, Byliv eller Bogstavskrift er oprindelig udgaaet fra Arierne. Allerede i den fjerne Tid, her kan være Talc om, har der levet andre Folk med andre Sprog og sikkert ogsaa af anden Race, som forud for vor Sprogæt har grundlagt eller fremmet det Kulturliv, vor Æt senere optog. Det ældste Hjem for dette Arbejde synes Mesopotamiens Flodland at have været; ældgammel er ogsaa Ægyptens Kultur. For 5000 Aar siden eller mere boede her de Folk, som grundlagde Menneskets Herredømme over Naturen. Her forstod Mennesket at gøre sig Flodernes Vand underdanigt og nyttigt ved store Kanalbygninger. Her blev Vævning og andre Haandværk til særlige Sysler, der krævede stor faglig Dygtighed og Snille. I Stedet for Husflidens Økonomi, under hvilken hver Familie selv tilvirker sine simple Redskaber og Klæder, traadte her Arbejdsdelingen. Fuldt ladede Handelsskibe foer paa Eufrats Vande, og store Handelshuse drev omfattende Forretninger, førte nøjagtige Handelsbøger og indlod sig paa dristige Spekulationer. Her opfandt Mennesket den vidunderligste af alle Kunster, den at afbilde det talte Ord ved synlige Tegn. I Eufratlandet dannede man sine Skrifttegn ved at trykke kileformede Mærker i vaade Lertavler, som man derefter brændte. Denne »Kileskrift« (Fig. 6) fik imidlertid langtfra den Betydning i Fremtiden som Ægypternes Skrift, Hieroglyferne, der maledes paa Tempelvægge eller paa Papyrusruller. Thi efter den ægyptiske Skrift dannede det asiatiske

Fig. 10. Portrætstatue i Træ (kaldet »Shejk-el-beled«) i Musæet i Kairo.

Handelsfolk Fønikerne sig et Sæt Bogstaver; Fønikernes Skrift blev Forbilledet for Grækernes, af dem lærte Romerne Skrivekunsten, og i latinsk, d. e. romersk, Form gik Bogstaverne siden viden om. Og som for i én Ting at give Indtrykket af, hvad her var naaet for 5000 Aar siden, skabte en Ægypter hosstaaende Billedstøtte (Fig. 10), som udtrykker en Embeds- eller Tilsynsmands Følelse af sin egen Betydning paa den troværdigste Maade. Da den i vor Tid blev fremdraget af Jorden, hvor den havde ligget gemt og glemt, udbrød Arbejderne: »Men det er jo vor egen Shejk-el-Beled!« (Sognefoged). Saa sikkert havde hin fjerne Kunstner ramt Racens og Værdighedens Særpræg.

Fig. 11. Gammelt indisk Tempel.

Alt dette var det ariske Urfolk ukendt. Men da dets Stammer, en efter en i Tidens Løb, kom i Forbindelse med disse gamle Kulturfolk og gik i Lære hos dem, viste de sig som gode Lærlinge, der baade tilegnede sig meget af Lærernes Viden og Kunst og førte det videre, ja i mange Ting sprang langt forud for dem. Tidligstkom vistnok Inderne og Perserne (Fig. 12) med. De første fordybede sig især i religiøse og filosofiske Grublerier, og af dem fremgik et af Verdens ædleste Religionssystemer: Buddhismen. Ogsaa Perserne er især mærkelige ved sin religiøse Udvikling. Men hos Hellenerne udvikles baade Handel, Industri, billedende Kunst, Digtning og videnskabelig Tænkning. Hellenerne er rimeligvis i det næstsidste Tusindaar f. Kr. trængt ind i det Land, som blev deres. De

spredte sig som koloniserende Folk over Middelhavets Kyster, og da Alexander d. Store o. Aar 330 f. Kr. undertvang hele Forasien, blev Græsk det almindelige Kultursprog i Balkanhalvøen, Lilleasien, Syrien og Ægypten. Allerede 800—900 Aar før Kristus digtedes paa Græsk to herlige Kvad »Iliaden og Odysseen« hvis Digter kaldes Homér, og fra 400—500 er Grækerne blevet Kulturens bærende Folk. Langt senere kom Italiens Folk med i Kulturen. Romerne, som samlede Italien til én Stat, blev aldrig store i Kunst eller Digtning, men de forstod at styre og herske (Fig 13). Paa Kristi Fødsels Tid havde de samlet alle Middelhavslande til ét vældigt Rige; og hvor ikke allerede Græsk var blevet herskende, der fortrængte nu Latinen alle de tidligere Sprog, d. v. s. i hele Vesten. Fra Latinen stammer det nuværende Italiensk, Fransk, Spansk — og som enligt Sprog mod Øst — Rumænsk. Gennem Roms Erobringer droges da ogsaa den næste ariske Stamme, Kelterne, ind i den fælles Kultur. Denne Stamme havde i Aarhundrederne før Kristus med Sværd i Haand underlagt sig hele Vesteuropa; nu da den blev den overvundne, var det, som om den opgav sig selv, thi den kastede sit eget Sprog bort for at gribe Latinen. Af de for to Tusind Aar siden saa udbredte keltiske Tungemaal lever nu kun Rester i Europas Udkanter: i Bretagne, Wales, Vest-Irland og Højskotland.

Fig. 12. Gammelpersisk Stenrelief.

Udenfor Europas fælles Dannelses Verden stod paa det romerske Storriges Tid endnu Germanerne, og Øst for dem Litaverne og Slaverne. Da omsider Rom og Germanerverdenen stødte sammen, gik det ikke som med Kelterne, hvis Egenart som Folk næsten er forsvundet. Tvertimod blev det Rom, som knustes af Germanerne, og en Række nye Nationer opstod, dels med romansk, dels med germansk Sprog. Igennem lange Tider havde de romanske, d. e. latinske Nationer Forspring i Dannelse og Oplysning, saa smaat bevendt det end var dermed, og kun langsomt og trinvis drages

Germanerne med. Men netop derved bliver Tilegnelsen dybere, selvstændigere og værdifuldere. Efterhaanden som de germanske Nationer vokser sig frem til Aandsmodning, viser det sig, at de ikke er blotte Efterlignere af Italienere og Franskmænd, men at de er nye Folkepersonligheder, der tænker dygtigere og skaber ny og dybere Kunst. Det første Skridt ind i den fælles Kultur sker, da de tager Kristendommen. England kristnes omkring 600—700, derpaa de nordtyske Stammer omtr. 800, og som de yderste af alle Germaner kommer vi Nordboer omkring Aar 1000. Det sidste Skridt, det at komme i forreste Række blandt Aandslivets Bærere, gør Germanerne i samme Rækkefølge. Det var omkring 1600—1700, at hollandsk og engelsk Kunst og Tænkning tog Førerskabet (Shakespeare) og paavirkede fransk Aand meget stærkt. Ved Aaret 1800 fandt den tyske Aand sig selv; Digteren Goethe og Filosofen Kant er hele denne Tids ypperste Aandshøvdinger. Og endelig først i vore Dage er nordisk Kunst og Digtning ved at vinde sig Plads som Grundelement i Verdens Aandsliv. Sent er vi Nordboer komne med. Vor Hovedrolle i Verdens Udvikling ligger ikke bag os, men frem efter.

Fig. 13. Statue af den romerske Kejser Augustus.

Det Spørgsmaal paatvinger sig imidlertid: At en Gruppe Folk taler beslægtede Sprog, beviser det nu ogsaa, at de er af samme Blod, at de danner én Race? Utvivlsomt ikke. Det kunde godt tænkes, at en arisk Krigerstamme hist og her havde undertvunget et talrigere Folk af anden Race, og at ved det følgende Samliv Ariernes Sprog vel sejrede, saa det blev optaget af de undertvungne, men at det blev de sidste, hvis Racemærker prægede Efterkommerne. Der er næppe nogen Tvivl om, at det ofte er gaaet saaledes; men

vor Viden herom er kun ringe. Hvad vi ved, tyder paa, at Arierne alle Vegne, hvor de første Gang træder frem, har været høje, lyshaarede Mennesker. Hvis dette holder Stik, da maa de, navnlig i det sydlige Europa, have forefundet en ældre, talrig, mørkhaaret Befolkning, lavere af Vækst end Arierne. Disse har sejret, deres Sprog blev ogsaa de undertvungnes; men det er de sidste, som i Slægternes Løb har givet de nye Blandingsracer sit Præg. Den høje,

Fig. 14. Oldgræske Vaser.

lyse Type, som formodes at være den oprindelig ariske, er meget sjælden paa de sydeuropæiske Halvøer; først i Nordfrankrig bliver den nogenlunde hyppig; i Tyskland hyppigere end i Frankrig, i Norden ses den oftere end i Tyskland, og atter her er den langt mere fremherskende f. Eks. ved Mælaren end i Danmark.

Et tydeligere Bevis paa en oprindelig Raceforskel har man søgt i Hovedskallens Former. Arierne synes at have haft lange Hovedskaller; Kortskallerne skulde da her i Norden være den ældre Be-

folkning, Affaldsdyngernes og den ældre Stenalders Folk, medens de ariske Langskaller skulde være den yngre Stenalders Indvandrere og Herskerfolket. Nutildags findes de to Typer stærkt blandede i Danmark og Sydsverige, dog med Overvægt for Langskallerne; i Svealand, Østnorge og Trøndelagen synes Langskaller at være næsten eneraadende i de fleste Egne, medens Vestnorges Befolkning i fremtrædende Grad er Kortskaller. Det er i Virkelighden sandsynligt, at vi her sporer to Menneskeracer. Men hvordan dette end forholder sig, betyder det ikke, at hvert af de nordiske Lande — eller endog hver lille Dal eller hver lille Ø — er delt mellem to Nationer. Det, der skaber Nationerne, er Samlivet. Kortskaller og Langskaller har levet sammen her i Norden vistnok adskillige Tusinde Aar før Historiens Gry. De har blandet sig, krydset sig og

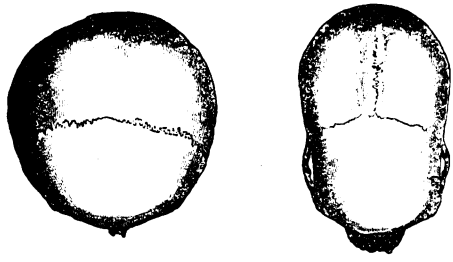

Fig. 15. Kortskalle og Langskalle.

Fig. 16. Kelter fra det gamle Gallien (Frankrig).

talt samme Sprog, længe før der var Forskel paa Nordisk og Tysk, ja maaske før der var Skel mellem Slavisk, Germansk og Keltisk. De har dannet én Folkefamilie, der har delt gode Aar og Uaar med

hinanden, de har kaldt sig ved samme Bygde- og Folkenavne, de har været fælles om at sejre ved Narva, at skabe norsk Digtning og dansk Folkeoplysning, de har i utalte Slægtled været Børn af samme Hus. Samlivet og Sproget gjorde alle Nordboer til én Slægt, enten Skallen var lang eller kort.

GERMANERNE.

Inden for den ariske Sprogæt er det let at se, at Tysk, Hollandsk, Engelsk og Nordisk hører nær sammen. Man behøver kun et overfladisk Kendskab til disse Sprog for at faa Øje for det. Se f. Eks. paa følgende Ord:

Nordisk	*Fader*	— Eng.	*father*	— Tysk	*Vater* (d. e. Fater)		
—	*to, två*	—	*two*	—	*zwei* Plattysk	*tvē*	
—	*Hus*	—	*House*	—	*Haus*	—	*Hus*
—	*Ting*	—	*thing*	—	*Ding*		

Saaledes kunde man fortsætte i det uendelige. Samtidig med at disse Sprog ligner hverandre saa meget, adskiller de sig stærkt fra andre ariske Sprog. *Fader* hedder saaledes paa Latin *pater*, *to* hedder *duo*. Der er nok en fjern Lighed ogsaa over for disse sidst nævnte Ord, men Ulighederne synes nok saa store og ganske vilkaarlige. Det var da en stor Vinding for den unge Sprogvidenskab, da Rask og Tyskeren J. Grimm paaviste, at de her omtalte Afvigelser indtræder efter ganske bestemte Regler. Se saaledes nedenstaaende:

Germansk:	*Fader*	—	Latin:	*pater*
—	*flest*	—	Græsk:	*pleistos*
—	*Fisk*	—	Latin:	*piscis* (*c* betyder *k*)
—	*fem*	—	Græsk:	*pen-te*
—	*Føl, Fole*	—	—	*polos*
—	*for*	—	—	*pro*.

Hvor vi siger *f*, har ikke blot Latin og Græsk, men næsten alle andre ariske Sprog *p*. Der er da al Sandsynlighed for, at *p* er de oprindelige, saa at ogsaa Germanernes Fædre i Fortiden har sagt p. Forandringen er ikke saa særlig stor. Lyden *p* dannes ved, at man lukker Læberne tæt sammen og derpaa pludselig aabner dem. Hvis man i Stedet kun lukker Læberne paa Klem, udtaler man et Slags *f*. Enhver kan selv prøve. Den ariske Stamme, som i Tidens Løb blev til Germanerne, har af en eller anden Grund faaet den Vane kun at lukke Læberne paa Klem: derfor kom *pater* og de andre p-Ord til i deres Mund at begynde med f.

Tilsvarende Ændringer foregik med to andre Lyd. Hvor de andre Arier udtalte *k* ved at lukke Tunge og Gane helt sammen,

HIST. REKONSTRUKTION AF R. CHRISTIANSEN.

DET NORDISKE FORLAG

»FREM«

ERKEBISPEVALGET I LUNDS DOMKIRKE.

BISKOP ABSALON FØRES MED VOLD HEN IMOD ERKEBISPESÆDET.

nøjedes Germanerne med at lukke paa Klem og sagde da en Lyd x, omtrent som det tyske *ch*; senere blev den til *h*:

Horn	Latin:	*cornu*
Hud	—	*cut-is*
Hafr (en Buk: Hafrsfjord)	—	*caper*
Hoved	—	*caput*
Halm	—	*cal(a)mus.*

Paa samme Maade blev *t* til en Lyd som det engelske *th*, her skrevet *þ* som paa Islandsk (denne Lyd er senere yderligere ændret i de fleste germanske Sprog):

Oldnordisk: *þrír*, Engelsk *three* (tre) — Latin: *tres*
— *þórr*, ældre *þónar-*ar (Guden Tor) — *tonare*, at tordne.

De tre Lyd *p*, *k*, *t*, som alle dannedes ved at lukke for Luftstrømmen, blev altsaa paa Germansk ens behandlede, idet man i alle tre Tilfælde kun lukkede paa Klem. Men Rasks og Grimms Opdagelse omfattede endnu flere Lyd, for hvis Omdannelse der viser sig at gælde en lignende fast Regel. Saaledes hvor Latinerne siger f, udtaler vi b:

Broder —	Latin:	*frater*
bære	—	*fero*
Bøg	—	*fagus.*

Til de andre Ariers *d* svarer vort *t*:

to, *två*	— *duo*
tiv (Gud, Guden Tir)	— *deus*, *div-us.*

Disse faa Eksempler vil være nok til at vise, at her ikke er Tale om lunefulde Indfald i Sproget, men om en Lov, som helt igennem har gjort sig gældende.*) Denne gennemgribende Forandring, som det ariske Sprog undergik i vore fjerne Forfædres Mund, plejer man at kalde den fællesgermanske Lydflytning. Og alle de Folk, hvis Sprog har deltaget i denne Lydflytning, kalder vi under ét for Germanerne.**) Ud fra Sprogvidenskaben kan vi med Sikkerhed slutte, at paa den Tid, Lydforskydningen foregik, maa Germanerne have levet nær ved hinanden og i jævnligt Samkvem, siden de har fulgtes saa nøje ad i sproglig Udvikling. Saa vidt har Sprogvidenskaben kunnet lede os, gennem Tider, der ligger forud for historiske Efterretninger om

*) Hele Reglen kan huskes paa følgende Remse: *Fader bærer Korn: pater fert granum:*
Vort f, þ, h *(Fader, þrir, Horn)* svarer til p, t, k *(pater, tres, cornu)*
— b, d, g *(bære, Dør, Gaas)* — ph, th, kh *fero*, Græsk *thyra, khan)*
— (p), t, k *(to, Korn)* — (b), d, g *(duo, granum).*

**) Rask kaldte denne Sprogklasse den gotiske, Engelskmændene plejer at give den Navnet *teutonisk.*

Fig. 17. Den tyske Sprogforsker Jacob Grimm; født 1785, død 1863.

den germanske Stamme. Lad os nu se, hvad Historiens Kilder lærer os.

Det var kort før Kristi Fødsel, at Romerne begyndte at se, at der hinsides Kelterne eller Gallerne boede en anden Gruppe af Folkeslag, som de kaldte Germaner. Hvad dette Ord egentlig betyder, er uopklaret; selv har de paagældende Folk ikke kaldt sig med det og i det hele vist ikke haft noget fælles Navn. Omtrent 100 Aar f. Kr. Fødsel var to »barbariske« Folk, Kimbrerne og Teutonerne, naaet langt mod Syd og havde her sat Romerne i stor Rædsel, indtil den store Hærfører Cajus Marius knuste dem: de har vistnok været Germaner, forstærkede med keltiske Hærskarer. Aar 58 f. Kr. og

Fig. 18. Optrin i en Germaner-Landsby. Efter Typer paa Marc Aurel-Søjlen.

følgende Aar indtog Julius Cæsar det nuværende Frankrig under stadige Kampe med Gallerne og med germanske Hære, som fra

Hjemlandet Øst for Rhinen var i Færd med at trænge ind i Gallien. Han skrev selv om disse Kampe en Beretning, som vi har endnu. Og fra nu af melder Roms Historie hvert Øjeblik om Germanerne.

Den vigtigste Skildring af dem og deres Land, som endnu er til, er forfattet o. 100 Aar efter Kristus af den udmærkede romerske Historiker Tacitus. Et halvt hundrede Aar efter Tacitus gjorde Kejser Mark Aurel et stort Krigstog mod et germansk Folk; til Minde om dette Tog lod han i Rom rejse en stor Søjle, der staar endnu, prydet med Reliefbilleder af hans Hærs Bedrifter og Fjendernes Ydmygelse. Disse tre Hovedkilder lærer os ikke saa lidt om Germanerne paa det Tidspunkt, da de træder ind i Historien. Selvfølgelig gælder deres Oplysninger særlig Egnene nærmest ved Rhinen og Donau, men i det hele passer de vistnok ogsaa paa de Germaner, der boede længere borte fra den romerske Grænse.

Tværs igennem det nuværende Tyskland og Østerrig, fra Vest til Øst, strakte sig dengang et Mylder af tætte, ufarbare Urskove, som Romerne sammenfattede under Navnet *Silva Hercynia* og *Silva Bacenis*. I de to Tusinde Aar, som skiller os fra hin Tid, har flittige Bønder og Bjærgmænd ryddet Skov og brudt Vej; men endnu finder vi Urskovens mægtige Rester i Skovene paa Schwarzwald, Rauhe Alp, de bøhmiske Bjærge og videre mod Øst over Karpatherne. Endnu er dette Bjærgsæt paa mange Steder en stor Vanskelighed for Samkvemmet mellem Nord og Syd. Dengang har det været en endnu langt større Naturhindring. Cæsar siger, at den herkynske Skov er saa bred, at det tager en rask Fodgænger 9 Dage at vandre igennem den.

Syd for disse Bjærgskove levede forskellige Folk, mod Vest navnlig Kelter, der snart kuedes af Romerne. Nord for dem havde Germanerne hjemme, paa begge Sider af Østersøen, baade Syd for den i det nuværende Nordtyskland, og Nord for den i de nordiske Lande. Tacitus skildrer deres Land som raat og stygt med barsk Vejrlig; det var fuldt af strittende Skove og gruelige Mosedrag, vandrigt og blæsende, ret frugtbart, men slet opdyrket, rigt paa Kvæg. Befolkningen var delt i en Mængde Smaastammer, som kun i stor Fare sluttede sig sammen til større Folkeforbund. »Stammerne regner det for den største Ære at have store Ødemarker rundt om sine Grænser,« siger Cæsar; »tillige tror de, at dette er tryggere, da de saa ej har nødigt at frygte uventede Indfald. Bliver der Krig, væiger de en Hærfører; i Fred har de ingen egentlig Øvrighed, men Bygde- og Stammehøvdinger siger Lov og stiller Trætte. At gøre Hærgetog udenfor Stammens Grænser regner de for Ret. Naar en Høvding paa Tinge mælder, at han vil være Fører paa et saadant, slutter de, som har Lyst, sig til ham og prises af de andre derfor.«

Ogsaa Tacitus lovpriser deres krigerske Egenskaber og deres

Kyskhed; men de er slemme til Drik og til Spil, siger han. Begge Forfattere, men navnlig Cæsar, skildrer deres økonomiske Udvikling som højst primitiv: »Agerdyrkning,« siger Cæsar, »giver de sig ikke af med, og deres Fødemidler er mest Mælk, Ost og Kød. Ingen har særlig Jordejendom, men Høvdingerne tildeler for hvert enkelt Aar Slægterne saa megen Jord, som de synes, og lader dem Aaret efter drage hen paa et andet Sted.« Ogsaa Tacitus fortæller, at de skifter Jord hvert Aar og kun har lidet Agerbrug. De bryder sig kun om Kvægavl; ikke om Frugtdyrkning eller planmæssigt Engbrug. Derfor, siger han, deler de ikke Aaret i saa mange Aars-

Fig. 19. Kort over den germanske Verden før den store Folkevandring.

tider som vi: »Vinter, Vaar og Sommer kender de og har Navn for; men de kender hverken Efteraarets Navn eller dets gode Gaver.« — Det er, som om vi hørte om det ariske Urfolk. I det hele staar Germanerne her endnu paa det samme Trin, som alle Ariernes Forfædre havde indtaget nogle Tusindaar forinden. »De har ingen særlige Præster eller Ofringer,« siger Cæsar. »For Guder regner de kun dem, som de kan se, og som de øjensynlig har Nytte af, nemlig Solen, Maanen og Ilden (Vulcanus).«

Paa Tacitus' Tid, o. 150 Aar senere, synes de dog at være naaet lidt videre, om man tør sige saa, i at opfatte Naturmagterne som virkelige Guder i Menneskeskikkelse. Han nævner saaledes som ger-

manske Guder Merkur, der maa betyde Odin, dengang kaldet Wodanaz*), Mars, der maa være Tiwaz*) (Tir), Herkules (þonaraz*, Tor?), og bl, a. en Gudinde, hvis Navn tidligere læstes Hertha, men vistnok maa læses enten som Nerthus eller »Mammun Ertha«, »Moder Jord«.

En Mængde Navne viser os, at Germanernes Sprog alt da havde sin særlige Ejendom, idet Lydflytningen var indtraadt. Det forekom Romerne barsk og hæsligt, mest vel, fordi det var dem fremmed og uforstaaeligt, delvis vel ogsaa for sine hyppige hvislende og stemmeløse Lyde: f, χ (ch, h) og þ. Ingen Romer har haft Øre for, at dette Sprog dog var i Slægt med hans eget, at f. Eks. Germanernes Ord *χorno* var ganske det samme som hans eget *cornu*, et Horn.

Hvor længe disse stridbare, skindklædte og kødædende Germaner havde haft Østersøegnene og Landet hen mod Rhinen inde, ved vi ikke. Paa Cæsars Tid var de allerede i Jærnalderkulturen. Forud for denne var i de samme Lande gaaet en Sten- og en Bronzetid, som begge her i Norden havde naaet en høj Udvikling. Om Germanerne er den samme Stamme, som havde levet i Norden allerede i den yngre Stenalder, er ikke sikkert, om end ret sandsynligt. Maaske har deres Fædre levet i vore Lande saa langt tilbage, at vi, om vi kendte f. Eks. den yngre Stenalders Sprog, vilde træffe det paa et saa gammelt Trin, at det ikke kunde kaldes germansk, men vilde vise sig at staa nær det fælles-ariske. Fremtidens Granskning vil maaske engang kaste Lys over dette Spørgsmaal. Saa meget tør dog siges, at de nordiske Oldtidslevninger baade fra den yngre Stenalder og Bronzealderen tyder paa mere faste Bopæle, mere udviklet Agerbrug og kunstfærdigere Klæder end Skildringerne hos Cæsar og Tacitus. De sydlige Stammer, som Romerne kendte bedst, kunde tænkes at være Udvandrerfolk, løsrevne fra det nordiske Hjem og derved kastede tilbage i et Levesæt, som Frænderne i Hjemmet forlængst havde arbejdet sig op fra.

De romerske Forfattere har optegnet en Del germanske Stammenavne, som det endnu ikke er lykkedes Forskerne at faa rigtig Klarhed over. De fleste hører naturligvis hjemme i de Strøg, som laa den romerske Grænse nærmest. Af de skandinaviske Folkenavne findes hos Tacitus med Sikkerhed kun Svionerne, der siges at bo i selve Verdenshavet og at udmærke sig navnlig ved Skibsfart, — det maa være Svearne, hvis Navn han har hørt. Danernes Navn forekommer med Sikkerhed først i et Skrift fra 5—600. Tidligere finder vi nævnt den store Ø *Nerigon*, men om det kan være Norges Navn, er saare tvivlsomt. Derimod omtales Øen Scandia, Scandinavia eller — rettere — *Scadin-avia;* det er det senere *Skán-ey*, Skaane. Det er efter dette Ord man har givet de nordiske Folk Navnet *Skandinaver.* Lige saa lidt som »Arier« eller »Hellener« eller »Germaner« har vi Nordboer noget hjemmevokset Fæl-

*) z betegner samme Lyd som paa Fransk, eller som engelsk s i reason.

lesnavn. Bevidstheden om Samhør er i alle disse Tilfælde først født hos senere Tider eller hos fremmede, og saa først er det fælles Navn kommet i Brug. Men derfor kan Navnet være lige brugbart. Ogsaa det enkelte Menneske plejer at faa sit Navn af andre og ikke at give sig det selv,

Fem Hundrede Aar efter Cæsar gik Roms Verdensmagt til Grunde (476 e. Kr.). Men i disse fem Hundrede Aar fik romersk Kultur ikke ringe Indgang hos de sydlige Germaner og bredte sig fra dem op imod Nord. Ligesom germanske Krigere tog Tjeneste i Romerhæren, færdedes i de romerske Lande og ved Hjemkomsten medførte nye Skikke og mærkelige Fortællinger om, hvad de havde set af Pragt og vældige Bygninger, af Dyre- og Menneskekampe paa Arenaen, saaledes drog romerske Købmænd om blandt Germanerne og satte romerske Varer og Mønter i Omløb. Den romerske Kunsts og Industris Paavirkning er i disse Aarhundreder saa stærk, at vi i Norden kalder hele dette Tidsrum for »den romerske Jærnalder«. Af de mange Ting, Germanerne i denne Tid modtog fra Rom, skal vi her fremhæve to: Ugedagenes Navne og Bogstavskriften.

Fig. 20. Romerske Mønter, fundne i Norden.

At inddele Tiden i Grupper paa syv Dage, af hvilke hver har sit eget Navn, er ikke en romersk Opfindelse. Romerne har faaet Ugedelingen og Dagnavnene fra de gamle Kulturfolk i Eufratlandet. Men det er fra Romerne, at det kom til Germanerne. Romernes Soldag blev ogsaa hos Germanerne Solens Dag, »Søndag« (tysk: Sonntag), Maanens Dag ligeledes »Mandag«. De øvrige Dagnavne blev ikke ligefrem overførte, men de opnævnte romerske Guder omskreves ved de germanske Guder, som syntes at ligne dem. Mars's Dag blev Tirs Dag; Merkurs blev Odins, Onsdag; Jupiters Dag blev nævnt efter Tor, Torsdag; Venus's Dag blev Frejas eller Friggs, Fredag. Saturns Dag kaldtes ikke hos os efter en Gud, men blev i Norden Lørdag, d. e. Badedag.*) Det er iøjnefaldende, at disse Dagnavne tyder paa en helt anden Rangfølge mellem de germanske Guder, end vi kender fra den langt yngre islandske Overlevering. Guden *Tir*, som i islandske Traditioner er svundet ind til en Bifigur, der ikke har stort andet at bestille end at lade Ulven bide sin højre Haand af, bærer jo egentlig samme Navn som Zeus og Jupiter (jfr. S. 11) og er oprindelig den klare Himmels Gud. Paa den Tid, Ugedagene overførtes, har han vel ikke den øverste Plads, men er dog fremtrædende, siden hans Dag er lig *Mars's*, den populære Krigsguds. Den

*) I England bevaredes dog det romerske Navn i »Saturday«.

snedige Gud, der fører Sjælene til Dødsriget, *Merkur*, er gengivet ved *Odin*, som altsaa synes at have været en Gud af lavere Rang end siden; alle Asers Fader og Konge kan han i alt Fald ikke have været. Derimod er den ypperste af alle Guder, *Jupiter*, oversat ved *Tor*. Det tyder paa, at den stærke Tordner og Lynsvinger dengang af Germanerne har været regnet for den mægtigste og øverste Gud. Vi skal senere se, at denne Opfattelse holdt sig gennem mange Hundrede Aar.

Germanernes Bogstavskrift, Runerne, er ligeledes en Frugt af Samkvemmet med Romerriget. Wimmers Undersøgelser har lagt dette Forhold klart. Det har vistnok været omkring 200 Aar e. Kr. — Bugge mener endog at kunne fastsætte Tidspunktet nøjere til o. 270 — at en opvakt Germaner, sandsynligvis en Gote, har fundet paa at omdanne det latinske Alfabet, mulig med Tilsætning af nogle græske Bogstaver, til Brug for sit Sprog og dets Kulturmidler. For at Bogstaverne kunde ristes i Træ, ændredes deres Form noget: *T* blev til ᛏ, *A* til ᚨ, *B* til ᛒ, *S* til ᛊ. Saaledes opstod de ældste Runer, som fra det sydgermanske Ophav hurtig blev kendt ogsaa her i Norden. Wimmer har vist, at Runerækken brugtes i næsten samme Form hos alle germanske Stammer, indtil den med den stigende Skriftkundskab fortrængtes af den almindelige latinske Bogstavrække. Skønt mange Runeindskrifter maa være gaaet til Grunde, er der allerede fremdraget en Del i de sydlige germanske Stammers Sprogformer. Længere end hos disse var Runerne i Brug i England, og endnu meget længere i Norden. Men endnu o. 550 skriver en Biskop fra Frankernes Land (Poitiers) om dette Folk:

»Thi den barbariske Rune man tegner paa Asketræs Tavler«.

Ordet »Bogstav«, som endnu bruges baade paa Nordisk og paa Tysk (Buchstabe), betyder aabenbart egentlig Runestaven, som ristes paa Bøgens Træ.

Romerriget var i det her skildrede Tidsrum Skueplads for den afgørende Brydning mellem Kristendommen og Hedenskabets mangfoldige Afskygninger. Kejser Konstantin den Store († 337), som indsaa, hvem Sejren dog vilde tilfalde, gav de Kristne fuld Trosfrihed, og snart var de i Overvægt. Ikke længe efter den Tid kom Vestgoterne, et germansk Folk af dem, der stod Nordboerne nogenlunde nær i Sprog, til at bo ved Donau. De tog hurtig Kristendommen, og deres Missionær og Biskop Vulfila oversatte c. 380 Bibelen paa det gotiske Sprog. Et overordentlig smukt Haandskrift, indeholdende store Dele af hans Oversættelse, kom, efter skiftende Skæbner, i det 17de Aarhundrede, da de svenske Hære var Herrer paa Mellemeuropas Valpladser, til Upsala og fik saaledes Hjem hos et Folk af sin nære Slægt. Den Bogstavrække, som Vulfila brugte, er for største Delen græsk, men tager til Hjælp ogsaa nogle af de allerede opfundne og velkendte Runetegn. Vulfilas Bibel er et uvurderligt Minde om oldgermansk Sprog fra en Tid, da de allerede skilte germanske Stammer endnu ikke havde vokset sig helt bort

fra hverandre, et Mindesmærke, som maa opfylde deres Sønner, baade Tyskere og Nordboer, med Ærefrygt og Ihukommelse af vort Oldslægtskab.

I den »romerske Jærnalder«, Hundredaarene efter Kristi Fødsel, har der ikke været noget dybt og afgørende Skel mellem Nordboer og Sydgermaner. Dette er først fremtraadt, efterhaanden som Stammerne i Historiens Løb førtes bort fra hinanden. De ældste Sprogmindesmærker, vi har, Vulfilas Bibel og Nordens første Runeindskrifter, er fra en Tid, da Goterne forlængst havde forladt Østersøen for at drage mod Sydøst, og dog er de ikke mere for-

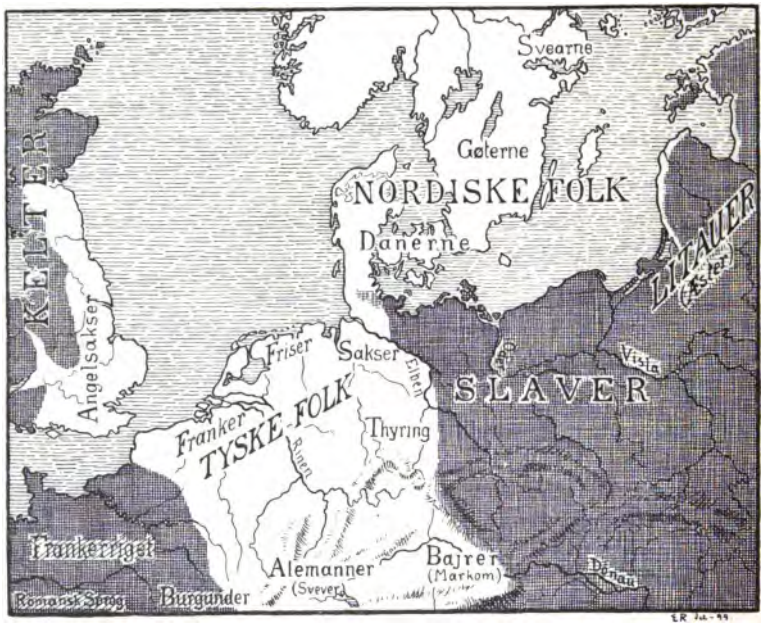

Fig. 21. Nord- og Syd-Germanerne efter Folkevandringen.

skellige, end at Goter og Nordboer maa have forstaaet hinanden saa nogenlunde. Saa længe alle germanske Stammer endnu boede hverandre saa nær, at der kunde være jævnligt Samkvem mellem dem, maa Ligheden have været end mere fremtrædende. Selv om Yderpunkterne har ligget hinanden fjærnere, har Nabofolk med Lethed kunnet tale sammen. Det har dengang indenfor hele det germanske Omraade været, som det nutildags er med Landsmaalene indenfor Norden. En Trønder og en Sjællænder, en Dalkarl og en Fynbo kan have meget ondt ved at tale sammen; men hele Rummet mellem dem er fyldt af jævne Overgange, ingensteds er der et Skel mellem bestemt skilte Sprog. Sjællænderen forstaar Skaaningen,

denne kan igen tale med Smaalændingen; Værmlændingen og Bonden fra det østenfjældske Norge kan forstaa hinanden, ja trods 1000 Aars Adskillelse kan Manden fra Norges Vestfjorde endnu tale med Bonden fra Island. Saaledes har for 1500—2000 Aar siden Nordboen, som over Østersøen jævnlig kom sammen med Goterne, kunnet tale med dem. Maaske har der været lidt større Skel mellem disse Østersøstammers Sprog og deres, der ligesom vendte Østersøen Ryggen og bredte sig frem mod Vest og Syd; men atter her har de Stammers Sprog, der holdt sig nær Vesterhavets Kyst, lignet Nordens mere. Den Gruppering af Germanerne, som Sprogminderne fører os til, er den samme, som geografiske Hensyn gør naturlig 1) Stammerne i Norden, hvis Lande ligger som det faste Midtpunkt, der ikke rokkes af de store Folkeforskydninger, 2) Østgermanerne, de gotiske Folk. De gør Indtryk af en Bølge i stadig Fremrykning. Deres egne Sagn fortalte, at de var komne over Havet fra Skandinavien; i 1ste Aarh. e. Kr. finder vi dem som Herrer Syd for Østersøen ved Oder og Visla (Weichsel), stadig i Færd med at bane sig Vej mod Sydøst, og allerede o. 200 har de naaet det sorte Hav. 3) Vestgermanerne, som fra Elben og Weser stormer frem mod Kelterne og Romerriget.

Kun faa Hundrede Aar senere var disse Folkegrupper geografisk skilte. Dermed indtræder den dybe Sprogspaltning, som gør Nordboer og Tyskere til bestemt adskilte Folkesæt.

Romerriget, der havde samlet Middelhavslandene ved sine Hære og sin Statskunst og svejtset de talløse, uensartede Folkeslag sammen i én overfladisk og blændende Civilisation, tabte med Tiden sin militære Overlegenhed. Mod Germanernes Angreb maatte det værge sig ved germanske Lejekrigere. Da brød o. 375 e. Kr. et vildt asiatisk Rytterfolk, Hunnerne, frem fra Øst, underkuede de slaviske Folk og de østligst boende Goter i Sortehavslandene og forenede alle disse Stammers Krigere i én mægtig Hær. I to Menneskealdre herskede de i Mellemeuropa, indtil den romerske Stridsmagt, der mest bestod af Vestgoter, fik Bugt med dem. Saa meget stærkere trykkede da de øvrige Germaner paa for at faa Rum mod Vest, ind i Romerriget. Den østlige Halvdel af det store Rige frelste sig nogenlunde ud af Stormen, og Konstantinopel vedblev at være Sæde for en kristen Kejser endnu i 1000 Aar. Men de vestromerske Lande med de i Aarhundreder ophobede Rigdomme blev fra det 4de til det 6te Aarh. oversvømmede af de eventyrlystne og rovgriske Skarer. Snart kom de ind som Venner, snart som Fjender — ind kom de. Det er dette, som kaldes den store Folkevandring.

Historien om de gotiske Folks Vandring lyder som et Æventyr. Vi har fulgt dem fra Østersøen til Sortehavet. Derfra drog de mod Vest og stiftede store Riger, Vestgoterne i Spanien, Østgoterne i Italien. Men deres lysende Baner sluktes snart. Kejserriget i Konstantinopel kom igen til Kræfter og slog Østgoternes Magt ned (553);

noget senere bukkede Vestgoterne under for de muhammedanske Arabere, som 711 indtog Spanien. Resterne af de gotiske Folk gik op i den italienske og spanske Befolknings Masse. Deres Rolle i Historien blev at styrke Italiens og Spaniens Folk ved Tilførsel af friskt Blod. Men for den germanske Verden gik det tabt, hvad de havde ejet af Folkekraft, Heltemod og Fantasi.

Den i Længden værdifuldeste Part af Byttet fik de vestgermanske Stammer. Alemannerne besatte Landet ved den øvre Rhin, Frankerne tog det nordøstlige Gallien til Eje og gjorde det helt germansk, medens de desuden undertvang Resten af Gallien og efterhaanden samlede et stort Rige af romanske og germanske Folk. De germanske Landvindinger ad denne Kant hang geografisk sammen med Folkets gamle Land og blev derfor dets varige Eje. Bag disse Stammer boede — fra Syd til Nord — Bajrerne, Thyringerne og Sakserne. Det er disse fem Folkestammer, som særlig kaldes de tyske. Navnet »tysk« kom først i Brug omkring Aar 1000 og betegner egentlig det folkelige — þjoðiska — Sprog i Modsætning til det lærde, Latinen. Hos de tyske Stammer blev de blodige Minder fra Folkevandringens og de følgende Broderkriges Dage Grundlag for storslaaede, vilde Sange, som siden blev kendt i Norden, og heroppe udviklede paa selvstændig Maade. De Stammer, der boede ved Vesterhavets Sydkyst — der nævnes Friser, Angler, Yter, Sakser — drog ud i vældige Vikingesværme, som (o. 500) kastede sig over Britannien og gjorde største Delen af Øen til »Anglernes Land«, »England«. Rester af disse Stammer blev siddende paa Nordvesttysklands Kyst og udbredte sig — vistnok senere — til Sønderjyllands Øer. Det er Friserne, som historisk blev en Del af det tyske Folk.

Om Nordboerne efter større Maalestok har taget Del i de her nævnte Folketog, ved vi ikke. Det er sikkert nok, at mindre Hærfølger af modige unge Mænd har søgt Ære og Bytte sammen med Frændefolkene; men de er i saa Fald gaaet op i dem. Der er ført mange lærde Fejder om, hvorvidt Englands Erobrere er komne fra den jyske Halvø, hvis Folk i saa Fald maatte have staaet Sydgermanerne nærmest. Dette er dog usandsynligt; »Angelsaksernes« Sprogfrænder findes, som sagt, Syd for Havet, medens de ældste opbevarede Sprogminder fra Sønderjylland er nordiske. I en Tid, da al Samfærdsel lettest gik over Havet, maa Jylland have haft stadig Forbindelse mod Øst, medens Færdselen mod Syd og Vest var vanskelig; ogsaa af den Grund er det sandsynligt, at de jyske Stammer har haft Sprogfællesskab med Norden mere end med de sydlige Naboer. Men det drejer sig jo om Tider, da denne Forskel kun var lille. I al den Tid, Sprogene har været klart adskilte, er det vitterligt, at Jyderne har talt Nordisk.

Da Goterne drog bort fra Østersøens Kyst, rykkede her Slaverne frem, ligesom vi en arisk Stamme, men forlængst saa bestemt skilt fra Germanerne, at deres Sprog og Følesæt syntes helt fremmede.

Da Folkevandringens Uro omsider stilnede af, boede Slaverne i hele Landet Øst for Elben. De dannede fra nu af gennem mange Aarhundreder paa hele denne Strækning en mægtig Grænsemur mellem de tyske Folk og Nordboerne. Umiddelbar Samfærdsel mellem disse var nu kun mulig dels gennem Holsten, hvor den gjordes vanskelig af store Grænseskove, Heder og Mosedrag, dels over Vesterhavet mellem Friserne og Jyllands havnefattige Vestkyst. Sydgermansk og Nordisk gaar nu hver sine egne Veje. I denne Tid, da Tyskere og Angelsaksere er optagne af nye Forhold, da de snart tog ny Tro, Kristendommen, og paa mange Maader fik nye Livskaar, er det ogsaa hos dem, at Sproget forandrer sig hurtigst. Særlig maa vi for den senere Udviklings Skyld lægge Mærke til, at der hos Allemanner og Bajrere, til Dels ogsaa hos de sydlige Franker og Thyringerne, indtraadte en ny Lydflytning, den højtyske, hvis vigtigste Kendemærke er, at *t* blev til *z*, *d* til *t* (to = højtysk zwei, Datter = Tochter). Det saaledes opstaaede Højtysk var egentlig kun Sydtysklands Sprog, men blev ved Aar 1500—1600, navnlig ved Luthers Bibeloversættelse, hele Tysklands Bogsprog. Indtil 1500—1600 er det Tysk, vi Nordboer har til Nabo, følgelig ikke Højtysk, men Saksernes og Nordfrankernes Sprog, Nedertysk eller, som det nu ofte kaldes, Plattysk.

Først den store Folkevandring er det, som isolerer Norden, saa at det fra da af er præget af et eget Folkesæt. Nordboerne sad tilbage hinsides Havet og Grænseskovene, levede længer det gamle Liv, dyrkede de gamle Guder og ændrede kun langsomt det gamle Sprog, indtil Vandringernes og Eventyrenes Dag kom ogsaa for dem.

NORDISK FOLKESÆT TRÆDER FREM.

De ældste Indskrifter her fra Norden regnes for at være fra o. 400 e. Kr. Tiden herfra og indtil Normannertogenes Begyndelse o. 800, den urnordiske Tid, er endnu ukendt og mørk, naar man kun holder sig til historiske Beretninger. Sydens Historieskrivere hørte kun lidet om de nordiske Lande, og det lidet, de har optegnet, er til Dels uklart. Vi kender Tidens Kunst og Haandværk, dens Vaaben og Redskaber; vi ved, at Nordboerne fik sin Del i Romerrigets Guld, der nu blev Barbarernes Eje, og vort Blik kan følge Smykkernes fantastiske Dyreskikkelser, som vore fjerne Fædres Øjne har glædet sig over. Vi kender deres Kyndighed i Skibsbygning fra den 15 Mtr. lange Baad, som blev fundet i Nydam Mose i Sundeved og nu staar i Musæet i Kiel. Vi ved ogsaa, at Danmarks Sletter har været Valpladser for blodige Kampe; thi Vidnesbyrd herom er fremdragne af mange danske Moser. Men hvad de Høvdinger hed, som her har dystet, og med hvad Folkenavne deres Hærfølger kaldte sig, er os ukendt. Og dog har Tiden 400—

800 for os mere Liv end de endnu ældre Tider; thi den taler til os Det urnordiske Sprog lyder os i Møde. Det er vel værd at dvæle lidt ved de faa og korte Sætninger, der er naaet til os Alle Nordens Folk genfinder her det fælles Modersmaal i dets ældste, ærværdige Klædebon.

Her i Norden, som hos Sydgermanerne, har man øjensynlig først ristet Runerne paa løse Genstande, Smykker og Vaaben. Snart er det Ejerens eller Giverens Navn, snart Trylleruner, som skal vie Sejren til Vaabnet, undertiden vel ogsaa Kunstnerens Navn. Men tidlig, vistnok allerede o. 500, begynder man i Norge og Sverige at hugge Runer paa Bautastene — saadanne havde det siden fjerne Tider været Skik at rejse til Ære for store afdøde. Mærkeligt er det, at disse Stene ikke blot rejstes synligt paa Gravene, men ofte — baade med og uden Indskrift — sattes inde i Højen hos

Fig. 22. Baad fra Nydam Mose i Sundeved.

den døde. I Danmark kendes ingen Runestene før o. 800. Samtidig med at Skikken maa være vandret fra Nord mod Syd, gik den af Brug i Norge. Da Island blev bebygget 874 og følg., kendtes Runestene ikke mere i Udvandrernes Hjem i Norge, og først langt senere rejstes der Runestene paa Island. De urnordiske Indskrifter er vanskelige at tolke. Men to udmærkede Forskere, Nordmanden Bugge og Danskeren Wimmer, har dog løst de fleste af deres Gaader:

Den fællesgermanske Runerække, de saakaldte ældre Runer, tæller 24 Tegn:

ᚠ ᚢ ᚦ ᚨ ᚱ ᚲ ᚷ ᚹ : ᚺ ᚾ ᛁ ᛃ ᛇ ᛈ ᛉ ᛊ : ᛏ ᛒ ᛖ ᛗ ᛚ ᛜ ᛟ ᛞ
f u þ a r k g̲ w h n i j eu? p ʀ s t b̲ e m l ng o ð

De fleste Bogstaver betegner samme Lyd som paa de nynordiske Sprog.

w er = engelsk og jysk w: *wee*, *was*.
þ er = islandsk þ, engelsk th i *thing*.
ð = islandsk ð, dansk d i Udlyd og Indlyd (i *Gud*, *Sted*), eng. th i *this*, *that*
b̄ = en nu næsten forsvunden Lyd, omtrent som i københavnsk Udtale af *løbe*, *Skab*.
g̲ = dansk g i Udlyd og Indlyd (*Dag*, *tage*).
ʀ en egen r-Lyd, opstaaet af ældre s; senere blev den helt r.

Vort urnordiske Modersmaal staar i det hele det fællesgermanske nær, men en særlig nordisk Udvikling af det er allerede tydelig. Som Prøve vælger vi Guldhornsindskriften. Det var i det 17de og 18de Aarhundrede, at man i Sønderjylland, nær ved Møgeltønder, fandt de to navnkundige Guldhorn, hvis Sider var smykkede med mærkelige Billeder, som det endnu ikke er lykkedes nogen at tolke. Ligesaa uforstaaet og uforklaret var længe den Runeindskrift, som det ene Horn bar. Fuldstændigt og sikkert er den nu forklaret af Bugge og Wimmer. Den er rimeligvis fra 500 Aar efter Kristus og ser saaledes ud:

Fig. 23
Prof. Sophus Bugge.
Født 1833.

Fig. 24.
Prof. L. Wimmer.
Født 1839.

ᛗᚲ ᚺᛚᛖᚹᚨᚷᚨᛊᛏᛁᛦ ᚺᛟᛚᛏᛁᚾᚷᚨᛦ ᚺᛟᚱᚾᚨ ᛏᚨᚹᛁᛞᛟ

Omskrevet Bogstav for Bogstav lyder den paa Urnordisk:

Ek hlewagastiʀ holtingaʀ horna tawiðo.

Paa Dansk:

Jeg Lægæst Holting (d. e. Holts Søn) *Horn gjorde* (ell. smykkede).

Denne Indskrift som er funden i Sønderjylland, og som er ristet paa den Tid, da Angelsakserne kæmpede for at vinde Britannien, og Østgoterne var Herrer i Italien, er hverken affattet i gotisk eller sydgermansk Sprogform, men i nordisk. Paa Vulfilas Gotisk vilde den hedde *ik hliugasts hultings horn* (skrevet haurn) *tawida*

Fra Indholdets Side er kun faa af Indskrifterne mærkelige. Vigtigst er maaske endog, hvad de lærer os om Personnavnene. Nogle af disse finder vi igen i Vikingetiden i mere sammendragne Former, men de fleste har samme Klang som de Navne, vi kender fra de syd- og østgermanske Folk paa Folkevandringstiden, og som snart gik af Brug i Norden. Ofte er de sammensatte af to Ord, som

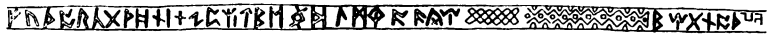

Rune-Alfabet paa Thems-Sværdet.

Guldhornet fra 1734.

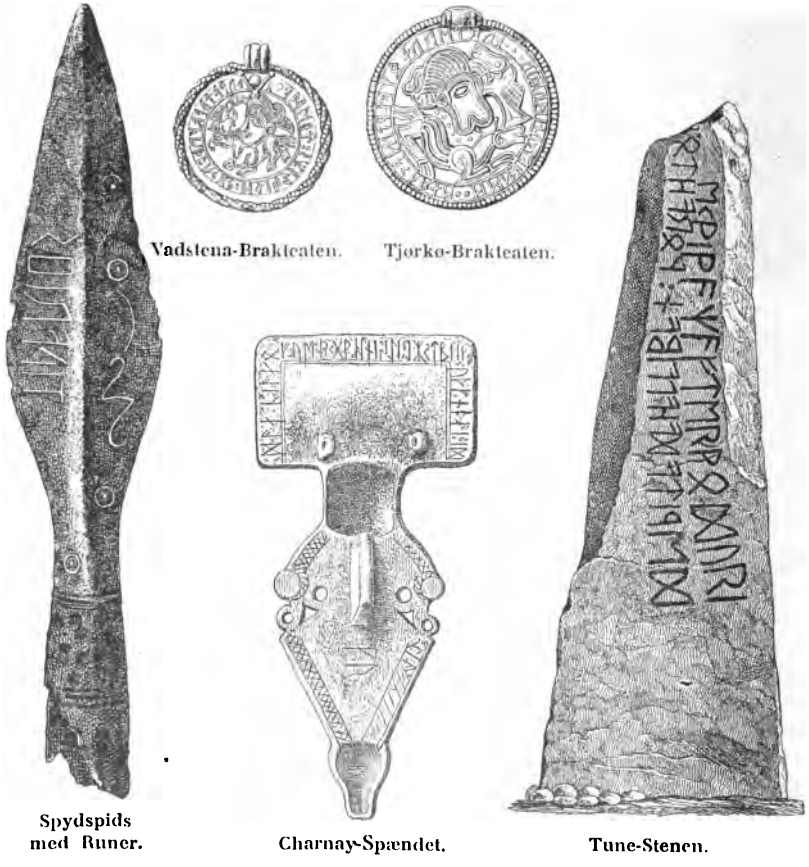

Vadstena-Brakteaten.

Tjorkø-Brakteaten.

Spydspids med Runer.

Charnay-Spændet.

Tune-Stenen.

Fig. 25. Forskellige Rune-Indskrifter.

tydelig skelnes — i det hele er det urnordiske Sprog stavelserigt og har vist været udtalt i roligt og langsomt Tempo. Mandsnavnene lyder f. Eks. *Saligastiʀ* (Salgæst), *Hlewagastiʀ* (Lægæst), *Hariwul(a)faʀ* (Herjulf), *Woðuriðaʀ* (den voldsomme Rytter), *Wolþuþewaʀ*, *Erilaʀ* (Jarl), *Haraƀanaʀ* (Ravn). Om Samfundsforhold og Følemaade lærer de os kun lidt. Den store Sten ved Tune i Norge synes at tale om to Medlemmer af samme Høvdings Huskarleflok. Paa dens Forside staar: *ek wiwaʀ after woðuriðe witaðahalaiƀan worahto r(unoʀ)*: »jeg Wiwaʀ efter Woðuriðaʀ min »Lagfælle« ristede Runer.« Her menes »*witaða hlaiƀan*« at betyde en Hirdfælle, en Kammerat; det er afledt af Stammen *hlaiƀa*, Brød, som bruges hos Angelsakserne til at betegne samme Forhold, idet *hlaford* (Knud »Lavard«) er »Herren, der giver sine Hirdmænd Brød«; Ordet brugtes endnu af den danske Folkevise om Kællingen, der »havde ikkun to *Leve:* det ene gav hun Niels Ebbesøn, han vog den kullede Greve.«

En Runesten viser jo, blot ved sin Tilværelse, at de efterlevende har villet hædre den døde. Helt underligt virker det dog, naar en ganske enkelt Gang den graa Sten bærer et Ord for en øm menneskelig Følelse. Ved Opedal i Hardanger er fundet en Sten fra Aar 5—600; den har oprindelig haft sin Plads inde i Graven, er altsaa udelukkende viet den døde og ikke ristet for at brovte overfor de levende. Den har en Broder ristet for *swestar minu liuƀu*, paa Nysvensk: *min ljufa syster*, »min kære Søster«.

Ogsaa om de religiøse Forestillinger og om de Heltesagn, vore Fædre ejede i unordisk Tid, ved vi en Smule. Vi vil foreløbig ikke tænke paa de mange Kvad og Myter, som Islændingerne mange Hundrede Aar senere nedskrev, skønt det vel er muligt, at adskillige af disse sent nedskrevne Sagn har deres Oprindelse i den urnordiske Tid. Vi ved fra de islandske Haandskrifter, at Kvad og Fortællinger, som er opstaaet hos sydlige Germaner paa Folkevandringstiden eller lidt senere og præges af denne Tids vilde Blodtørst og Guldhunger, er vandret til Norden, og det er rimeligt, at disse Sanges Overførelse til os

---

Forklaring til Billederne S. 32. Paa tre opbevarede Mindesmærker findes selve den ældre Runerække ristet. Af disse er et nordisk, et møntlignende Smykke (saakaldet Brakteat) fra Vadstena. Et er burgundisk, Spændet fra Charnay. Det tredje er angelsaksisk, et kort Sværd fundet i Themsen. Det sidste synes at være et Par Hundrede Aar yngre end de to første, og dets Runerække er en Del forskellig fra deres. — Brakteaten fra Tjørkø i Sverige bærer en urnordisk Indskrift, som fortæller, at *Heldar*

wurte runoʀ an walhakurne,

d. v. s. ristede Runer paa den vælske Krone (?). Maaske er denne Indskrift ment som Vers med Stavrim paa *w.* — Spydspidsen fra Kovel bærer kun

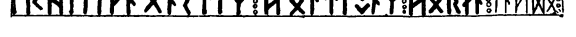

et Mandsnavn i gotisk Form: *Tilariôs*, »den gode Rytter«. Tunestenen er omtalt S. 33, Guldhornsindskriften S. 31. Men da der i Gengivelsen af denne sidste paa S. 31 er indløbet nogle Smaafejl, hidsættes her en nøjagtig Afbildning.

er sket allerede i de urnordiske Dage. Her tænker vi dog heller ikke paa dem, men paa helt samtidige Vidnesbyrd. En græsk Historiker, Prokopios, fra 500'erne meddeler adskilligt om Norden. Han kender Danernes Stammer paa den jyske Halvø, Gøterne (Gauterne) og 12 andre Folk paa den vældige Ø »Thule« d. v. s. den norsk-svenske Halvø. »Saa meget jeg end har ønsket det, har jeg dog ikke selv set denne Ø, men har udspurgt dem, der kom derfra« — Krigere nemlig i Folkevandringens Hærskarer. I Thule, véd Prokopios, sker hvert Aar det Vidunder, at om Sommeren gaar Solen 40 Dage i Rad ikke ned, men lyser snart fra Øst og snart fra Vest, og hver

Fig. 26. Midnatssolen.

Vinter staar den 40 Døgn igennem ikke op. Naar 35 Døgn af den lange Nat er gaaet, sendes Mænd op paa Fjeldtinderne, og saa snart de derfra ser det første Glimt af Solen, forkynder de det for Menneskene der nede, at om fem Dage vil Solen skinne for dem. Da holder hele Folket Fest: dette er Nordboernes største Højtid. — At Bosættelsen var naaet op i Midnatssolens Land, Nord for Polarkresen, ses iøvrigt ogsaa af Oldsagsfundene. — Af »Thules« Folk er der et, Skridfinnerne, som fører et helt raat Liv, som ikke kender at væve Klæder eller at dyrke Jorden, men Mænd og Kvinder lever kun af Jagt. Men, siger han, »alle de andre Nordboer (Thuliter) afviger ikke stort fra andre Mennesker. De ærer mange Guder og Vætter (»Dæmoner«) i Himmel, Luft, Jord og Hav, og andre

Væsner i Kildernes og Elvenes Vande. Til Guderne bloter de uophørlig Ofre. Det ypperste Offer er i deres Øjne den første hærtagne Fange. Ham bloter de til Krigsguden, som de regner for den øverste Gud, idet de ikke nøjes med at slagte ham, men hænger ham paa et Træ eller kaster ham paa Tjørne eller piner ham paa andre Maader.«

Ligesom sydgermanske Sagnkrese fra Rhinegnen vandrede op til os, og ligesom langt senere mellemeuropæiske Folkeviser fandt Vej ind til os og omplantedes i nordisk Sprog, saaledes gik der i urnordisk Tid ogsaa en Strøm af Folkesagn ud fra Norden, mod Vest. Angelsaksiske Digtere har paa Grundlag af disse skabt mærkelige Kvad, som endnu er til. Det ypperste er Beowulfskvadet, som er formet i Nordengland i 700'erne. Her i de angelsaksiske Sange fortælles om Skjold, Danernes Konge, som kom sejlende som lille Barn til Skaane med et Skib uden Ror, liggende paa et Skjold og med Hovedet hvilende paa et Kornneg. Der fortælles videre om Danernes Kongeæt, Skjoldungerne, navnlig om Kong Hroðgar, den hjemlige danske Traditions Hroar, Broder til Helge, Farbroder til Rolf Krake. Hroðgars pragtfulde Kongehal, Hjort (Heorot), hvis Loft straalede af Guld, og hvis Tinder kronedes af Hjortetakker, hærgedes af en grim og jættestor Havvætte, Grændel, som ingen kunde modstaa. Da kom Helten Beowulf fra Geaternes (Gøternes eller maaske Jydernes) Land til Hjælp, fældede Grændel og vandt store Skatte til Løn. Derpaa sejlede Beowulf hjem til Geatekongen Hygelaks Hird. Engang gjorde Hygelak et Hærtog mod Frisernes Lande, men faldt med mange af sine Kæmper, kun Beowulf undkom og svømmede ensom hjem over Havdybet.

Det angelsaksiske Kvad er mærkeligt for os allerede derved, at det viser os vore navnkundigste Sagnkonger mindede i Sagn, hvis Vandring fra Danmark til England dog ikke kan sættes senere end Aar 6-700. Kongeborgen Hjort er de danske Sagns Lejre; Hroar er den fredsæle Drot, som byggede Roskilde, medens hans Broder Helge øvede Vikingfærd paa Østersøens Kyster. Og Helges Søn Rolf er den folkesæleste af alle Sagnets Skjoldunger, i hvis Gaard de ypperste Kæmper fra alle Nordens Lande flokkedes, Nordmanden, den kæmpestærke Bjarke, hvem Nordboerne tillagde samme Storværk, som Angelsakserne fortalte om Beowulf, og den liden Vøgg, som gik i Døden for sin Konge. Det var med denne Kæmpeflok, at Rolf gæstede Upsalakongen Adils — ogsaa hans Navn kendte Angelsakserne — som tændte det vældige Baal i Gildehallen for at prøve, om Rolf og hans Mænd lige saa lidt flyede Ild som Jærn: da Heden blev uudholdelig, kastede Rolf sit Skjold paa Ilden og sprang over det, raabende:

Ej flyr den Ild,
som over den springer.

— Alle disse Sagnskikkelser, som vi har hørt om fra vi var Børn, faar ligesom lidt mere Liv og Blod ved at vi ser, der har

været talt og sunget om dem i Norden to Hundred Aar før Ansgars Dage. Men Beowulfskvadet rykker dem endnu nærmere til den historiske Virkelighed. Det er Fortællingen om Hygelaks Frislandstog, som paa en mærkelig Maade kaster et Lysglimt midt ind i Sagnenes Drømmenat. Thi en navnkundig frankisk Biskop, Gregor af Tours, som levede i det 6te Aarhundrede, og som har skrevet Tidens Historie paa fuldt paalidelig Maade, fortæller i sin Krønike, at Danernes Konge Chochilaic ved Aar 515 hærgede Kysten (det var ved Rhinens Udløb, ved vi fra en anden Krønike), men faldt, og hele hans Stridsmagt blev ødelagt. Nu er *Chochilaic* bevislig Frankernes daværende Udtale af det Navn, som Angelsakserne kaldte *Hygelâc*, og som paa Vikingetidens Nordisk hedder *Hugleikr*. Naar saaledes en af Beowulfskvadets Helte viser sig at være en virkelig historisk Konge, som har levet o. 500 e. Kr., da er det næppe for dristigt sluttet, at de vidt navnkundige Konger i Lejre og Upsala, som samme Sagnkres har forherliget, er historiske Konger fra samme Tid. De er af Digtningen draget ind i Eventyrets Luft, i den Verden, hvor Menneskene og overnaturlige Væsner kæmper — men Menneskene Hroar, Helge, Adils og Rolf har aabenbart været til, og deres Tid er den samme som Guldhornenes og de ældste Runestenes. Som Stenene taler, maa Rolf og Hjalte og vor Barndoms Helt Bødvar-Bjarke have talt. Som deres Sprog var stavelserigt og tungvint, har ogsaa Kong Rolfs Navn dengang lydt usammentrukket, tydeligt i sin Betydning: *Hroðwulafaʜ*, »den navnkundige Ulv«.

Mangfoldige andre nordiske Oldsagn synes paa samme Maade at gemme Minder om Mennesker og Menneskeskæbner fra disse Aarhundreder. Ofte har man prøvet paa at udskille den historiske Kærne af det Svøb, Digtningen Slægt efter Slægt har lagt om den, men uden Nytte. Tilmed kender vi ikke disse Sagn i nogen særlig gammel Form, men kun med de Omdigtninger og Tildigtninger, Vikingetiden og endnu senere Tider gav dem. Vi kan da ikke en Gang med nogen Vished genopbygge Sagnene i den Skikkelse, de kan have haft i urnordisk Tid; vi maa nøjes med at vide, at i mange Tilfælde Sagnets Æmne gaar saa langt tilbage. Dette gælder da navnlig Sagnrækkerne om de to gudebaarne Kongeætter, Skjoldungerne i Lejre og Ynglingerne i Upsala. De danske Frasagn om Skjoldungen Helge maa — ligesom de om hans Søn Rolf — have været kendte og elskede trindt om i Norden; senere finder vi dem slyngede sammen med de indvandrede Vølsunge- og Gjukungesagn til at danne Vikingetidens mest storslaaede Heltekvad og -Saga. Ligesom Lejrekongerne nedstammer fra Guderne, saaledes ogsaa Upsalakongerne, hvis Ætfader er Guden eller Gudesønnen Yngve. Sagnene om dem er vilde og mørke: Brødre og Frænder sviger hinanden, en Række af Kongerne falder for Mord eller for Folkets Vrede, indtil Slægtens Vælde ender med Ingjald Ildraade, som udryddede Smaakongerne i Landet ved Baal og Sværd, og som til sidst indebrændte sig selv, da Danekongen Ivar Vidfad-

Fig. 27. Krigere fra den urnordiske Tid.

me fik Overhaand. Senere Tiders Skjalde vidste imidlertid at fortælle, at Ynglingeætten ikke dermed var udslukt; de digtede for Ha-

rald Haarfager en Stamtavle, der gjorde ham til en Efterkommer af Ynglingerne. — Andre Sagn melder om den gamle, vældige Kæmpe og Skjald Starkad, om Hagbards dristige Elskov og Signes Troskab, da hun frivillig fulgte sin Elsker i Døden, om Sværdet Tyrfing, som én Gang draget altid krævede Mandeblod. I Jylland fortaltes om Amled og hans forstilte Vanvid og det maaske oprindelig angelsaksiske Sagn om Uffe og hans Kamp paa Ejderøen. Der levede en saadan Rigdom af Fortællinger og Kvad, hvis Æmne hører hjemme i urnordisk Tid, og hvis første digteriske Udformning maa være sket allerede da, saa at det med Rette kan siges, at med Undtagelse af Hellenerne har intet Folk gemt og husket saa mange af sin Barndoms Minder som vort.

Sagnene melder selvfølgelig kun om de mærkelige Menneskeskæbner, som ved Stordaad eller stærk Lidenskab hævede sig over det dagligdags; det jævne, daglige Arbejdsliv tildrog sig ikke de senere Slægters Opmærksomhed. Det er da ikke sært, at vi næsten udelukkende hører om Krigerfærd. Men det maa ogsaa i Virkeligheden have været en Tid fuld af Kamp og Vikingfærd, af Tog mod de fremmede Folk hinsides Østersøen, Vender, Ester og Finner, og af Fejder mellem Nordens Stammer og Høvdinger indbyrdes. Naar vi ved Historiens Frembrud finder alle Danernes, Gøternes og Sveaernes Bygder samlede i to udstrakte Kongeriger, da siger det sig selv, at denne Samling ikke kan været sket uden lange og blodige Krige. Afslutningen paa denne forhistoriske Kamptid danner Sagnet om Slaget paa Bråval, hvor Odin selv førte sin Yndlingshelt, den gamle Harald Hildetand, i Døden, og gav Sveakongen Sigurd Ring Sejr.

Lærer denne Sagnvrimmel os end ikke stort om, hvad der virkelig er foregaaet, saa viser den os dog til fulde, at den skabende, digteriske Fantasi har været vakt, Sansen for det usædvanlige, for Heltedaad, for Elskov til Døden, Lysten til at høre derom, og Ævnen til at skildre det, forstørre det, give det Farve, saa det for Ihukommelsen blev endnu større og vidunderligere. Hos os, som hos Hellenerne, har det været den poetiske Ævne, som først kom til Gennembrud. Der skulde endnu gaa lang Tid, før der heraf fødtes den historiske Sans, som spørger mere om det sande end om det vidunderlige, og som holder Rede paa Rækkefølgen, i hvilken Menneskene levede og Tingene skete. Havde vi den urnordiske Tids Digtning i Tidens eget Sprog, vilde den i Indhold, om end ikke i kunstnerisk Form, vise sig at ligne de oldgræske Kvad, hvor Guder og højbaarne Mennesker færdes sammen, hvor Guderne er store Mennesker og Menneskene smaa Guder. Det Folk, hvis Digterevne saaledes var vakt, maa ogsaa have arbejdet med Gudeskikkelser. Det kan ikke have nøjedes med de nøgne, vage Forestillinger om en Tordengud, en Lysgud, en Stormgud, men maa have fundet mange Bedrifter at fortælle om hver af dem. Desværre kender vi — som ovenfor sagt — kun vor Stammes Gudetro, som

den var i Vikingetiden, og nærmest kun som den da var i Fjordbygderne ved Norges Vestkyst. Hvor meget af det, som da fortælles os, der virkelig var Folketro allerede før Vikingetiden og i Nordens andre Egne, lader sig ikke sige i det enkelte. Gudekvadene, som er naaet til os, er fra en Opløsningstid, da mange begyndte at tvivle paa Asalærens Sandhed, da Skjalden optog i de hedenske Kvad Træk fra fremmed Digtning og fra kristne Legender — Asatroens Dødskamp. Kun i de store Linjer tør vi prøve at skildre vore Fædres Tro, som den maa have været udviklet allerede før 800.

Gudetroen er Menneskenes Forsøg paa at forklare sig de mægtige Kræfter i Naturen og Menneskelivet, som man føler sig afhængig af, og paa at staa sig godt med dem. Tordenen, *ÞonaraR*, er frygtelig ved sit Bulder, dræbende ved sit Lyn, men gavnlig og mild ved sin velgørende Regn. Han maatte være en ung, stærk Mand, hvis Vogn med Rummel kører hen over de fjeldlignende Skyer, draget af Bukke, thi de løber bedre paa Fjelde end Heste. Svenskernes Ord for Torden »*åska*« er *ás-ækja*, Asa-Agning. Han dræber med sin Stenhammer de onde Vætter, gavner Bonden og hans Værk, værner Menneskene. Han er det fredelige Arbejdes Forsvarer, det stræbsomme Bondefolks Yndlingsgud. — Den gamle Sol- og Lysgud *TiwaR* kaldtes med flere Æresord: *TiwaR FraujaR* eller *BalÞraR* — Herren Tir, den bolde Tir — o. m. a. Disse hans særlige Navne førte til, at man digtede ham om til flere Guder Paa mange Steder, saaledes i Upsala, blev FraujaR d. e. *Freyr*, Yndlingsnavnet og Yndlingsguden. En skøn, straalende Mand var han, med gylden Hjelm, som kaldtes Hildegalt eller Hildesvin, »Kampsvin« — thi Hjelmene prydedes ofte med Billedet af en Galt. Ogsaa Balder blev en særlig Gud, den lyseste af dem alle, boende i Bredeblik. I den senere norske Udformning blev han en blid og mild Yngling; fra først af har han været en stridbar og djærv Gud, som det endnu skinner igennem det danske Sagn om ham hos Sakse. Men ved Siden af disse hævede en anden Gud sig frem, hvis Dyrkelse fra vestgermanske Stammer bredte sig stærkere og stærkere op i Norden. Det er Odin (WoðanaR), Stormen. Han er en ældre Mand, altid jagende om paa vide Rejser, ridende paa Stormhesten. I Stormen fører han de dødes Sjæle afsted, til det mørke Dødsrige Hel, der bliver til en skummel og ækel Kvinde, eller Valhal, »Valens«, d. e. de faldnes Hal. Han er de faldnes Gud, »Valfader«, og Sejrens Giver, derfor især paakaldt af Krigerne. — Og saaledes blev enhver Naturkraft

Fig. 28. Hjælmklædte Krigere fra Jærnalderen.

digtet om til Gud, d. e. til et vældigt, overnaturligt Menneske. De nogenlunde venlige Guder kaldtes »Aser«. Dette Ord har været kendt og brugt i urnordisk Tid, *ansuR*, senere *áss*, Flertal *æsir*. Snart venlig, snart fjendsk var Havet. Dets Gud Æger (samme Ordstamme som latinsk *aqua*, Vand) er gæstfri og velvillig, men hans Hustru Ran ond, og drager helst Søfarerne ned i sit Dyb. I Fjældene bor de kæmpestore, menneskefjendske Jætter, i mindre Klipper og Stene de smaa Dværge, de kunstfærdigste af alle Smede, i Engene bor Alver eller Ælver; i Søer, Vandløb, Træer, alle Vegne lever overnaturlige Vætter, som Mennesket maa tage sig i Agt for, eller som han maa se at vinde for sig.

Men ogsaa de afdøde Mennesker lever. De kommer igen til de efterlevende, især om Natten, tynger paa dem og ængster dem med Drømme. Det hedder ikke i det ældste Sprog »jeg drømmer«, men »det drømmer mig«, d. v. s. trykker mig. Naar Faderen dør, maa Sønnen give ham Smykker, Vaaben, Hest, ja Skib med i Gravhøjen, hvor den døde nu skal leve. Han maa bringe Ofre ved Graven, at ikke »Højboen«, den døde, skal vredes paa ham og skade ham.

Af alle disse Aander — i Højene, i Luften, Gengangere og »Drauger« og Drømme — kunde vise Mænd og Kvinder faa Løndomme og Sandsagn at vide. Sejdkoner og Spaakvinder, »Vølver«, øvede Trolddom og spaaede. De sad ude i de hellige Nætter, helst paa Korsveje, for at faa Bud fra Aanderne.

Nordboerne kendte ingen særlig Præstestand. Den verdslige Høvding, Herse (d. e. Herredets Leder), Jarl eller Konge, var tillige Gode, Offerpræst. Det var altid blodigt Offer, man bragte, i Reglen Dyr, stundom dog Mennesker, hærtagne Fanger eller Trælle. Blotet foregik paa viede Steder, en hellig Lund eller et Gudehus, et Hov. Blodet strøges paa Hovets Vægge eller stænkedes ud over Mængden. Og derefter holdt man Gilde og tømte Drikkehornene under Ønsker til Guderne om god Høst, om Krigsheld o. s. v. Til visse Tider samledes Folket fra vide Egne til de store Fællesblot; ved Vaarens Frembrud, ved Sommerens Ende og navnlig ved Midvinter, noget efter Vintersolhverv, naar det mærkedes, at Solen, Freyr, var ved at vende tilbage og lovede nyt Lys, Varme og Grøde. Dette Julegilde har allerede Prokopios hørt om (S. 34).

Da Vikingetiden indtraadte og Kristendommen sejrede, blev Svearnes Land længst liggende tilbage i gammel Tro og Skik. Næsten 300 Aar efter de første Normannertog stod endnu Hovet i Upsala og dyrkedes her Aserne paa samme Maade, som vi tør tro, det skete allerede før 800. Klerken Adam fra Bremen, som skrev omtrent 1070, fortæller herom: »I dette Gudehus, som overalt er prydet med Guld, dyrker Folket Billeder af tre Guder: Tor, som er den mægtigste af dem, har Højsædet i Midten, medens Odin og Freyr har deres Pladser paa hver sin Side af ham. Naar Pest eller Hungersnød forestaar, blotes til Tor, naar det er Krig, til Odin, ved Bryllupsgilde til Freyr. Hvert niende Aar plejer i Upsala at

fejres et Blot, fælles for alle Sveriges Landskaber, ingen maa undslaa sig for at deltage. Af hver Slags levende Væsner, som er af Hankøn, blotes ni Stykker, med hvis Blod det er Sæd at forsone Guderne. Kroppene ophænges i en Lund nær ved Hovet; denne Lund er saa hellig i Hedningernes Øjne, at hvert Træ i den regnes for guddommeligt paa Grund af de ofredes Blod. Der ser man Hunde og Heste hænge ved Siden af Mennesker; ja en kristen Mand har fortalt mig, at Tallet paa de Kroppe, han har set hænge der, har været 72.«

Indtil for ikke mange Aar siden var det en almindelig Opfattelse blandt Forskerne, at der ved Aar 800 var et dybt Skel i Nordens

Fig. 29. Kæmpehøjene ved Gamle Upsala. Efter Fotografi.

Historie. Før 800 det ældre Runesprog med dets særlige Skrift; efter 800 de yngre Runer og meget forskelligt Sprog. Før 800 færdedes nordiske Købmænd og Vikinger kun paa Østersøen og de hjemlige Have: efter 800 stævnede de mod Vest. Før 800 laa Norden og det kristne Vesteuropa som to skilte Verdener, der ikke kendte hinanden: efter 800 tørner de sammen. Adskillige Forskere mente endog, at det var nødvendigt at tænke sig en ny Indvandring, en ny Stammes Herredømme. Men nye Granskninger har gjort det mere og mere klart, at hvor stor Forandringen i Nordens Liv end er omkring 800, saa findes der ikke noget pludseligt Skel, og atter her er det Wimmers Runeforskning, som viser bedst Vej. Ved at ordne de

ældre Runeindskrifter efter den sandsynlige Tilblivelsesrække har han godtgjort, at Forskellene mellem Guldhornets og Vikingetidens Tale er indtraadt lidt efter lidt. Med Sprogets Forandring maatte Skriftens følge. Naar f. Eks. Bogstavet *j* i Forlyd blev udtalt svagere og svagere og til sidst helt tabtes (som i Ordene *Aar*, *Aag*, *ung*, der i fællesgermansk havde begyndt med *j*), kom Runen *jara* til at hedde *ara* og kunde følgelig ikke længer bruges for *j*, men for *a*. Eller naar den første Lyd i *ðagaR* ændredes, saa at Ordet kom til at lyde *dagr* (med »haardt« *d* som nutildags), fandt Runeristerne denne Lyd saa forskellig fra ð, at de ikke længer skrev Ordet med ᛞ, men syntes, den ny Lyd laa saa nær ved *t*, at de skrev den med ᛏ. Ved saadanne Forandringer blev Runerækken tilsyneladende en anden, i mange Ting mindre fintmærkende, end den gamle havde været. Dette er de saakaldte yngre Runer, med hvilke der i Norden er ristet en Mængde Indskrifter fra Vikingetiden og langt ned i Middelalderen. Sprogets Ændringer har gennemgaaende det fælles Præg, at de mange Stavelser trækkes sammen til nogle faa fyldige og energiske: *þónaraR* bliver til *þórr*, Tor, *harabanaR* til *hrafn*, Ravn, *wul(a)faR* til *ulfr* — Udtalen fik et hurtigere og kraftigere Taktslag. Disse Forandringer skete nogenlunde samtidige og nogenlunde ens i alle Nordens Egne. Mon ikke begge Dele — det kraftige Taktslag og det, at hele Norden følges ad — har sin Forklaring i det voksende Vikingeliv med dets haarde og raske Færd, som førte de unge Mænd fra Jylland, Upland og Trondhjem ud paa de samme Vikingeflaader, ja stundom paa de samme Aaretogter?

Heller ikke naar vi tænker paa Nordens Forbindelser med Omverdenen, tør vi regne, at der omkring 800 begynder noget helt nyt, noget hidtil aldeles ukendt. Det er troligt nok, at Skibsfærden tidligere, baade fredelig og krigersk, mest har holdt sig til Østersøen; paa dennes Øer, Bornholm, Øland og Gulland, er da ogsaa gjort de rigeste Møntfund fra vor Mellemjærnalder, mest byzantinske Guldmønter. Men helt uden Samkvem med Vesteuropa har Norden ikke været. Et Par Gange hører vi om danske Vikingetog mod Vest. Ogsaa fredelig Købmandsfærd førte Nordboer ad den Kant. Ved Rhinen nær Utrecht laa i Frankerriget den frisiske Handelsstad Dorstad. Herhen ved vi, at danske og svenske Købmænd kom med deres Varer, byttede og købslog. Her lærte enkelte Nordboer ogsaa lidt om den kristne Tro. Herfra drog omkring 700 Biskop Villibrord, en Angelsakse, til Danernes Konge »Ongendus« (Yngvin?) og søgte at grunde en kristen Menighed. I den følgende Tid var der hist og her i Nordens Købinger Mænd og Kvinder, som paa Rejser til Frisland havde ladet sig signe med Korsets Tegn eller endog døbe

Men var der end Forbud om den ny Tid, som efter 800 skulde gry for Norden, saa var disse Forbud kun faa og svage Glimt.

LANDE OG FOLK VED AAR 800.

Hvor den jyske Halvø med sin Fod støtter sig paa det mellemeuropæiske Fastland, laa langt ned i historisk Tid en stor Landstrækning øde hen. Fra Elben bredte Sakserne deres Bygder et Stykke mod Nord, omkring Stør og op i Ditmarsken, medens Vendernes Land fra Øst naaede til det nuværende Lütjenburg og de østholstenske Søer. Her begyndte »Marken«, Grænselandet. Paa begge Sider af Kiels Fjord og op imod Slien stod Urskoven endnu

..... Grænse for den sammenhængende danske Bosættelse.

Marsk. Moser.

Fig. 30 Kort over Grænsemarken mellem Daner, Sakser og Vender.

urørt, vor Jærnved, Tyskernes Isarnho. Længre mod Vest gik Skoven umærkelig over i Hede og Mosëland, med Skov og Krat hist og her, og yderst mod Vest, ved Ejder og Træaa, laa det hele som et ufarbart Morads. Pletvis i Ødemarken kunde findes en enkelt Gaard eller lille By, hvor Nybyggerne havde svedet det nærmeste af Skoven af eller ryddet et Stykke Hedekrat, men faa og fattige har de været. Fra Arilds Tid førte en Vej her igennem, men tung var den og ofte farlig. Midt igennem Ødemarken fra Øst til Vest snoede sig den vandrige Ejder. Paa det Sted, hvor en Ø i Aaen gjorde Overgangen lettere, henlagde Sagnet Uffes Kamp.

Fig. 31. Kort over Nordens vigtigste Bygder.

Men først nogle Mil Nord for Aaen begyndte de sammenhængende danske Bygder. Her, paa den smalle Landtunge mellem Slien og Træaas sumpede Bredder, var Danmarks og Nordens Port. Ogsaa Halvøen Svansø Syd for Slien var opdyrket af Danerne, men laa snarest som en Udbygd. Den sammenhængende danske Bosættelse naaede mod Sydvest til Tørlandets Kant. I Marsken og paa Øerne Vest for denne nedsatte sig tidlig en lille Gruppe Frisere, den eneste ikke-nordiske Stamme indenfor Ejderen. Ved Slien traf man Danernes vigtigste Køb̊ing, Hedeby, enten Nord for Fjorden paa Slesvigs Plads eller ved dens sydlige Nor. Herfra var Landvejen kort og nem til Træaa. Ad Træaa og Ejder kunde Hedebys Købmænd fare til »Valland« og Dorstad; ad den lange snævre Sli sejlede de mod Øst, til Nordens andre Bygder, til Vender og Kurer. Folket fra Slien til Skagen hed Jyder; de regnedes med til Danerne og var af helt nordisk Sprog. Tidligere Forskere har troet i Jydernes nuværende Landsmaal at finde Træk, der mindede om sydgermansk (tysk) Oprindelse, men som det har vist sig aldeles uden Grund. Maaske har Danerne allerede før 800 gravet en Grænsegrav og bygget en Forsvarsvold ved Slien, og den sydlige Del af Jylland har da haft en Særstilling, et særligt Navn (*Sinlende*) og den særlige Opgave at stille det første Krigeropbrud for at værne Grænsevirket, til de fjernere Egnes Stridsmagt kunde samles.

Jylland (med Fyn), Sjælland (med Smaaøer) og Skaane (med Bornholm, Kystlandet Halland og vist ogsaa Bleking) var allerede længe før 800 samlede til ét Rige, Danernes Rige, hvis Konger var Skjoldungerne. Hvor Lejrekongen drog om med sit Krigerfølge, Hirden, maatte Bønderne yde ham og hans Huskarle Underhold. I Krig maatte de følge ham som Fører. Ved de store Blot var han deres Gode. Men i mange Ting var Danmark endnu tre »Lande«, hvis Bønder selv plejede Ret paa Tinge efter gamle Vedtægter, som gik i Arv fra Slægt til Slægt. Ja til daglig og ved mindre Retstvister havde hver Egns Bønder kun at gøre med deres nærmeste Egn, med Folk fra samme Herred. Herredsinddelingen er ældgammel og bunder i Bondefolkets Organisation i mindre Krigerflokke; thi »Herred« kommer af »Hær«, og »Hær« er »Hundrede«, hedder det.

Det ser ud til, at den tætteste Bosættelse ikke altid fandtes i de samme Strøg som nu. De ældste By- og Bygdenavne, som er naaet til vor Tid, er de, som er dannede med Endelser som *heim* (nu i det meste af Norden *um*), *inge*, *vin* (Græsgang) og *und* (lav Strand?). Dette Sæt af Endelser er hyppigere i Stednavne paa Jyllands aabne, mindre skovrige Egne mod Vest, end i dets lerede, skovgroede Østland, som man synes at have taget langsommere under Ploven end de lettere Jorder. En anden Række Navne, som synes dannede før 800, er de paa *lev* (det overladte eller det arvede Gods?), som i Norden kun findes udbredte i de danske Lande. Yngre er derimod de fleste af *Torperne*, Udbyggerstederne, som opstod paa de unyttede Marker, der dannede Skel mellem de ældre Bosamlinger. Og-

saa paa Sjælland laa mange gode Egne endnu skovklædte og udyrkede, navnlig paa Halvøen mellem Issefjord og Øresund. Af Skaane var Slettelandet mod Syd og Vest tæt bygget, mod Nord var det et udstrakt Skovland.

Smaa Købinger, hvor Indbyggerne ikke alene nærede sig ved Jordbrug, men tillige ved Handel og Haandværk, var til allerede da. De kunde opstaa ved en Havn, helst saa langt inde i Landet, at den var nogenlunde tryg for Vikinger: det var Tilfældet med Hedeby ved Bunden af den lange Sli, Ribe ved dens Aa, Roskilde ved Issefjord — eller ved Tingsteder og Gudehov, hvor store Menneskemængder til visse Tider samledes, f. Eks. Vebjørg, Viborg, Odinsvé (Odins Helligdom), Odense, Lund i Skaane. Ved Ting- og Blottid holdtes her Købstævne og Marked; enten tuskede man Vare mod Vare, eller betalte med Guld, sjældnest med de fremmede Mønter, som var kommet herop, hyppigst med afbrudte Stykker af Ringguld.

Fig. 32. Ringguld.

Hvor Skaane mod Nord gik over i et stort Skovland, som fortsattes videre i et Mylder af Søer, Moser, Heder, Skove og Stenmarker helt op mod Vætterns Sydspids, — dér var Danevældets Grænser. Skaane var ved disse Ødedrag saa stærkt skilt fra Resten af den skandinaviske Halvø, at det næsten kunde regnes for en Ø. Med de øvrige danske Lande var Samkvemmet herfra let. Kystlandet Nord for Skaane, Halland, laa ligeledes aabent ud mod Havet, lukket ind mod Land af Ødemarker. Saaledes dannede Skjoldungernes Lande en fast Kæde, sammenknyttet af det sejlbare Hav, afgrænset udad af Skove og Heder, hvor kun Vilddyr og Ufredsmænd havde til Huse. Bleking siges i den ældste Tid at have hørt til Sveariget; i rent historisk Tid er der intet Spor af dette Forhold, som geografisk er usandsynligt. Danernes Rige udgjorde den største, frugtbareste og folkerigeste Samling af Bygder, som dengang fandtes i Norden. Danernes Navn blev ofte af de fremmede overført paa alle Skandinaver, og det fælles Sprog kaldes endnu af det 13de Aarhundredes Islændinger den danske Tunge.

I de milevide Sten- og Sømarker mellem Skaane og Vættern var hist og her en Strækning ryddet og opdyrket, vist af Udflyttere fra Gøternes Lande, f. Eks. Finved, Værend o. fl. Bygder, som med Tiden fik Fællesnavnet »de smaa Lande«. Men først ved Vættern traf man igen store, sammenhængende Bondelande. Det var Gøternes Land, det østre og det vestre, udstrakt og ret frugtbart, men med forholdsvis ringe Søkyst. Nærmest sammen med Gøterne maa vi regne Indbyggerne paa Øland, ligeledes Guterne paa deres Ø (Gutaland, Gulland) — og rimeligvis ogsaa de Skovryddere, som sved Skov og ryddede sig Bygder ved Elven Nord for Vænern i Værmland. Gøterne var allerede før 800 af Sveakongerne lagt under deres Rige,

men mærkede til daglig ikke meget til den fjerne Konge, som mest boede i Landet Ofvanskog, Nord for Skovene. Thi de mørke Skove Kolmård og Tived danner endnu tydelig Naturgrænse mellem Gøter og Svear. Igennem dem og igennem halvt ryddede Nybyggerlande maatte man drage, før man ved Mælaren naaede til det store opdyrkede Bondeland, hvis Kraft havde været stærk nok til at samle de spredte Lande i ét Rige — Upland.

Upland er Landet Nord for Mælaren, et jævnt og frugbart Sletteland, især omkring Fyrisaaen, i alt en Del større end Sjælland. Geologisk er det et ungt Land, for en stor Del først løftet op af

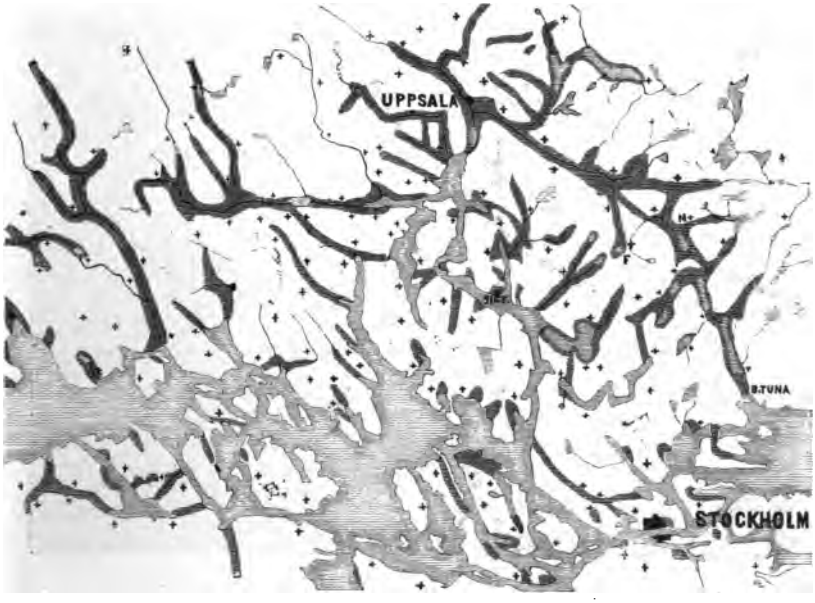

Fig. 33. Upland og dets gamle Vandveje. *F* = Folkelandenes Tingsted. *N* = Nærtuna. *B* = Biskopstuna. Den mørkeste Skravering betegner tidligere Vandløb og Sunde, som nu er tørre. Af denne Skitse, som er laant fra Hildebrand »Sveriges Medeltid«, fremgaar, hvorledes Vandløbene dannede Veje mellem Bygderne og Tingstederne.

Havet efter Istiden. Endnu ved Historiens Frembrud var det langt mere gennemskaaret af Vandveje end i vore Dage. Ved deres Bredder opstod Bygder og Tingsteder, let tilgængelige ad de sejlbare Aaer og Sunde. Her byggede Svearne, delte i »Hundreder« (Herreder), som samledes i tre Grupper, de saakaldte tre »Folkelande«: Tiundeland, Åttundaland og Fjædrundaland, — d. e. Landene med de 10, de 8 og de 4 Herreder. Kysten ud mod Saltsøen hed Roden og Roslagen. Her laa de ældgamle Købinger Birka og Sigtuna, og her laa Gamle Upsala med sine mægtige Kæmpe-

høje og sit Gudehov. Landet var tæt befolket; det paastaas, at man kan spore næsten alle dets nuværende Landsbyer og Gaarde tilbage til Hedenold. Endnu i vore Dage er det rigt paa Gravhøje fra Jærnalderen, af dets Jord er fremdraget store Fund af Oldsager (især ved Vendel), og intet andet Land i Norden ejer saa mange Runestene. Dets haardføre og krigerske Bondefolk var Kærnen i Sveakongernes Magt. Fra dette Hjemland ved Mælaren voksede Sveabygderne ud til alle Sider; mod Syd opstod Sydmændenes Land, Södermanland, mod Vest det lave Nærike og Vestmanland, mod Nordvest gik Skovryddere og Jærnsmæltere op i Elv-

Fig. 34. Skærgaarden ved Roslagens Kyst (Upland). Efter Fotografi.

dalene til »Dalherredet« — Dalahundare — og Myremalmenes Land: Jærnbæraland. Mod Nord langs Kysten voksede pletvis smaa Nybygder op, indtil over 64 ° nordlig Bredde.

Dane- og Sveakongernes Riger omfattede langt den største Del af Nordens Folk og opdyrkede Lande. Det meste Land Nord og Vest for Svearigets var øde Fjæld eller barske Fyrreskove. Henved 400 Aar efter den Tid, vi taler om, altsaa efter 400 Aars fortsat Rydning og Opdyrkning giver Snorres Skildring af Kong Sverres Rejse gennem Grænseskovene et mægtigt Billede af deres Udstrækning og Vildhed. Fra Norges Grænse drog han med sin lille Krigerflok gennem en Skov, som var 12 Raster (Mil), før han kom til Klarelven. Derfra havde de for sig en lige saa lang Skov, til de naaede Malung ved Vestre Dalelv, og atter derfra en Skov paa

15 Raster til Jærnbæraland. I disse Skove var ingen anden Føde at faa end Fugle- og Elsdyrkød. Vejen gik som oftest over øde og ubyggede Egne, Skove, Moser og Myrer, store Elve og stille Vande. Da de fo'r videre, havde de en Skov paa 18 Raster indtil Herjedalen og atter 38 Raster gennem Skov til Jæmtland, som paa Sverres Tid var beboet, men som ved Aar 800 endnu laa øde. Ofte fandt de paa denne Vandring ingen ordentlig Føde og maatte suge Saften af Birketræer.

Men ogsaa hinsides disse Skove havde Nordboerne »taget Land«. Heroppe ligger det dyrkelige Land spredt og søndret. Det er trange Kyststrimler langs Havet, snævre Revner i Fjældmarken eller langs Elvene; kun paa faa Steder ligger Agerbygderne hinanden nær uden skillende Fjældvidder eller Bræer. Her var Udviklingen

Fig. 35. Norsk Dalbygd (Odda i Hardanger). Efter Fotografi.

fra smaa Samfund til større næppe begyndt. Hver »Stat« var kun nogle faa Herreder, hvis Indbyggere regnedes for et Folk, og hvis Omraade var ét Fylke, d. e. et Folks Land. For det meste var Magten i Hænderne paa Herredets arvelige Høvdinger, Herserne, stundom nævnes en mægtigere Høvding, en Jarl eller endog en Fylkekonge. Vi træffer her Nordboerne paa et politisk Udviklingstrin, som vel ogsaa før i Tiden har haft sit tilsvarende hos Danerne og Svearne, men som hos disse var overvundet før den historiske Tids Begyndelse, da Storkongerne havde samlet Landskaberne og trængt Storbondeadelens Indflydelse tilbage. Alle de skilte og fjerne Fylker, som laa ad denne Kant, kaldte Danerne og Svearne under ét for Nordvejen, *Norvegr*, med det Ord, som siden skulde blive Navnet paa det tredje Storrige i Norden.

Nærmest ved de to ældre Riger og mest samlet laa Fylkerne omkring det Vand, der nu kaldes Kristiania Fjord: Viken. De vender ud mod de danske Have og har nemmest Samkvem med de danske Lande; stundom var de i den første historiske Tid knyttede til Danevældet. Mod Nord gaar de jævnt over i Romerike, Hedemarken og de øvrige Fylker omkring Mjøsen, med et fælles Navn kaldte Oplandene. Her, hvor Naturforholdene var mindst adskillende, hvor Udviklingen fra Danmark og Sverige først maatte øve sin Indflydelse, var allerede o. 800 Fylkerne ved at samle sig til en større Enhed. Deres fælles Ting, Eiðsivatinget paa Eidsvold, gaar maaske saa langt tilbage. Her var det, at den Kongeæt, i hvilken snart Harald Haarfager skulde fødes, begyndte at samle sig et Rige, som skulde vokse sig stort og blive til Norge.

Fra Viken fører to historiske Veje ud til de vesten- og nordenfjældske Fylker. Den ene var ad Havet, uden om Sydkysten og indenskærs mellem Vestkysten og Ørækken udenfor; det var vist særlig den, som kaldtes Nordvejen. Ad denne Vej naaede Søfareren langs Agder ud mod Vest til Rygernes og Hørdernes Folk, som boede paa Jæderen — et Stykke Lavland mellem Fjældene og Havet, hvis Natur og Jordsmon er næsten jysk —, dernæst i de trange, lune Fjorddale mellem skyhøje Fjælde ved Bokn-Hardanger- og Sognefjord og endnu længer mod Nord — og paa de utallige Øer. Det sønderrevne Land var delt i flere Fylker, som dog tidlig havde et fælles Ting paa Gula. Dette var de mest ejendommelige Lande i Norden, styrede af ætstore Høvdinger med arvelig Ret til at lede Tinget og fuldbyrde Herredets eller Fylkets Blot, efter dem en Klasse Storbønder, Hølder, med talrige Lejlændinger, d. e. Fæstebønder, og — synes det — med forholdsvis mange Trælle. Saa længe Storhavet her var et ukendt Udhav, hinsides hvilket man ingen Genboer vidste af, var det en af Nordens mest afsides Egne; saa snart Havet derimod blev Vej til Vestens kristne Riger, blev disse Fjordfylker et Brændpunkt i Nordens Liv. Her var det da ogsaa, at Fylkekonger og Herser med deres Huskarleflokke først dristede sig ud i den aabne Sø: herfra opdagedes Øerne i Nordhavet, og herfra kom de Skibe, som første Gang viste Irerne og Angelsakserne Synet af nordiske Vikinger.

Den anden historiske Vej fra Viken mod Nord, en Vej som i Tidens Løb mange Hære tog, fører op ad Østerdalen, over Fjældvidderne og ned ad Guldalen til Trondhjem, d. e. hele Egnen ved Trondhjems Fjord. Trondhjem er ligesom Upsala geologisk ungt; det er en Strimmel god Agerjord langs Fjordens Kyst, indrammet af Fjældene, der hist og her aabner sig og giver Plads for en ret frodig Dal med dens Elv. Her laa ved Fjordens Kystland og i Straaleribber op i Dalene Trøndernes 8 Fylker: næst efter Viken og Oplandene den største samlede Folkemasse udenfor Dana- og Svearigerne. Naar de 8 Fylker holdt fælles Tingmøde, var det for det meste paa Frosta; deres navnkundigste Blotsteder var Hovet

paa Mære og paa Lade, og Jarlerne paa Lade var Trøndernes ypperste Høvdinger. Stundom kaldes Trøndernes Fællesmøder »allsherjarþing«, d. e. hele Hærens Ting, — et Navn, som ogsaa bruges om Upsvearnes Fællesting.

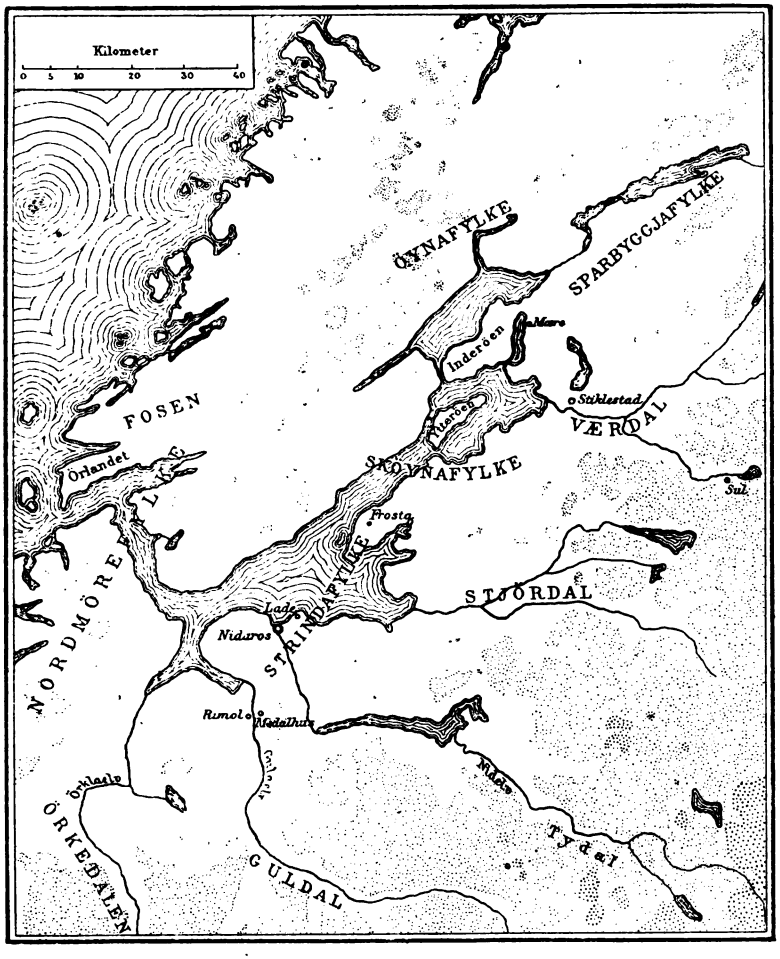

Fig. 36. Trøndernes Fylker. Punkteringen viser en Højde over Havet af mindst 500 Meter.

Skridt for Skridt har vor Stamme i forhistorisk Tid bredt sig mod Nord. Saa vel Svearnes som Trøndernes Bygder er, maalt med Arkæologiens Maalestok, unge. Alligevel ligger deres Tilblivelse langt forud for den historiske Tid. Ja, Nordboerne havde ved Hi-

storiens Frembrud »taget Land« langt Nord for disse Egne. Det nordiske »Landnam« naaede fra Trondhjem, der ligger paa omtrent 64 ° n. B., helt op til o. 70 ° n. B., til Egnen ved Tromsø. Paa denne Strækning, der er saa lang som fra Stokholm til Hamborg, laa Bygderne særlig tyndt og splittet. Den kaldtes tilsammen Hálogaland.

Hálogaland var Nordboernes yderste og sikkert ogsaa deres yngste Bygd. Her endte deres Verden; dens Grænser var til den ene Side Havet, til den anden de vidtstrakte Fjældmarker.

Vest fra skyllede Verdenshavet sine høje Søer ind mod Kysten. Langt ude gemte det den store Ø, som skulde blive det sidste varige Landnam, Fristedet for Norges Storætter. Men ingen Nordbo anede o. 800 Islands Tilværelse. Havet var endnu en Grænse, ikke den »Vestervej«, det snart skulde blive. Men det var et venligt og et gavmildt Hav. Indtil langt ovenfor Polarkredsen varmes dets Vande af Golfstrømmen, saa det er isfrit hele Vinteren. Hvor Kysten bøjer mod Øst, bliver det mere fjendsk, et Ishav, men dog sejlbart hver Sommer. Et Par Menneskealdre efter 800 gik en Mand fra Hálogaland ved Navn Ottar i Tjeneste hos den engelske Konge Ælfred den Store. Kong Ælfred nedskrev, hvad Ottar fortalte om sit Hjemland og om sine Rejser; af denne Beretning, som vi har endnu, uddrager vi nogle Træk. Ottar boede nordligst af alle Nordmænd, paa Nordkanten af Landet ved Vesterhavets Kyst. Landet strakte sig meget længere mod Nord, men var helt øde; kun traf man hist og her paa Finner, som jagede og fiskede i Havet om Vinteren. Ottar var en rig Mand, som ejede 600 tamme Rensdyr, men kun 20 Køer, 20 Faar og 20 Svin; den Smule Jord, han dyrkede, pløjede han med Heste. Stor Indtægt havde han af Hvalfangst: han kunde med 5 Mands Hjælp dræbe 60 Hvaler i to Dage. Men Nordlændingernes største Rigdom var den Afgift, Finnerne betalte dem: Dyreskind, Fuglefjer o. lign. Finnerne boede Øst for Fjældryggen, stundom i Fejde og stundom i Fred med Nordmændene. Engang vilde Ottar prøve, hvor langt han kunde sejle mod Nord; han vilde dels jage Hvalros, dels gaa paa Opdagelsestogt. I 6 Dage sejlede han mod Nord, stadig med Havet til Bagbord og det øde Land til Styrbord. Da bøjede Havet mod Øst, og i 4 Dage sejlede han langs Landet Øster paa. Der maatte han vente paa Nordenvind, thi Landet bøjede mod Syd. Det var det hvide Hav, af Nordboerne kaldet Gandviken, han havde fundet. I 5 Dage sejlede han mod Syd og fandt Mundingen af en stor Aa: Dvina, Nordboernes Vinaa. Her holdt det øde Land op; ved Vinaa var Landet tæt bygget, her boede Bjarmerne. Ottar syntes, at Bjarmerne talte samme Sprog som Finnerne.

Og deri havde Ottar Ret. Lapperne, af Nordmændene kaldte Finner, der paa Nomadevis drev deres Rener op paa Fjældsletterne som den Dag idag, hørte til samme Sprogæt som Bjarmerne. Disse helt fremmede Folkeslag, hvis Levevis, Udseende og Tale forekom

Nordboerne saa underligt, spiller en stor Rolle i Oldsagnene. Det bliver til et Folk af Troldmænd og Uhyrer. Stundom tænkte vore Forfædre sig, at her i det yderste Norden havde de onde Magters Fyrste, Udgaards-Loke, sin Kongsgaard.

Lapper og Bjarmer hører sprogligt sammen med en Mængde andre Folkestammer, som nu er sprængt fra hverandre, men som ved vor Tidsregnings Begyndelse har haft hele det nordøstlige Europa inde. Hele denne Folkegruppe, som vi for Nemheds Skyld kalder den finske, boede da Nord og Øst for en Linje, der strækker sig fra det kaspiske Hav til Rigabugten. Allerede i den dunkle

Fig. 37. Fjældlapper med Rener (efter Fotografi).

og fjerne Tid, da Ariernes Stamfædre boede sammen og talte det ariske Ursprog, var den finske Æts Sprog helt forskelligt fra dette. Russisk, Græsk eller Keltisk staar langt nærmere ved vort Sprog, end Finsk gør. Men Historiens Gang har medført, at der gennem mange Aarhundreder skabtes et saa nært Samliv mellem Svenskerne og en Del af den finske Folkegruppe, at denne Del — Finlands Folk — i Samfundsordning, i politisk Udvikling og i folkelig Kultur voksede stærkt sammen med Norden.

Ved Aar 800 var det nuværende Finland for en stor Del ubeboet. Det Folk, som nu ejer det og har givet det Navn, havde da sine Bopæle henne ved Ladogasøen, nær ved sine Stamfrænder Syd for den finske Bugt i Estland og i Livland. Her stødte de allerede

da paa Nordboerne, som slog sig ned paa Øerne ved Kysten og maaske ogsaa hist og her paa Finlands eller Estlands Strand. Der findes i de finske Sprog nordiske Laaneord i saa gammel Dragt, at de beviser et ret livligt Samkvem mellem de to Stammer i urnordisk Tid. Finnernes Lande naaede indtil Dynafloden. Vest for denne havde vi derimod atter ariske Folk til Genboer, først Litaverne indtil Visla, derefter Venderne, — og endelig Vest for disse, ved Elbens Munding, det nærmeste sydgermanske Folk: Sakserne.

Saaledes var Nordboernes Verden til alle Sider indesluttet af hedenske Folk, af Stammer uden synderlig Kultur. I denne Hedningeverden var Nordboerne det fremmeligste og mindst barbariske Element. Norden har ikke fra sine Naboer kunnet modtage særlig vægtige Tilskud til sin Dannelse; det har, den urnordiske Tid igennem, bygget videre paa det Kulturgrundlag, det ejede, før Folkevandringen sønderdelte den germanske Verden. Kun sparsomt og svagt spores Paavirkning fra Vesteuropas krisíne Lande, langsomt voksende, efterhaanden som vi kommer nærmere ned mod Aar 800.

Det kristne Europa — det var en ny Verden for Nordboerne; maalt med Nutidens Maal var den lidet civiliseret, men i deres Øjne var den fuld af ukendte Ting: Kirker med kostelige Kar, Præster i lange Klæder, Munke, som prændte mærkelige Bøger, rige Konger i prægtige Gaarde, udskaarne Billeder med Guldprydelser, Messesange og Røgelseduft — altsammen forunderligt og lokkende. Nordboerne havde hørt lidt om alt dette; enkelte havde selv set noget til det i Frisland. Men alt i alt var det dog det usete, unaaede Eventyrland. Det kristne Europa laa lige saa meget udenfor Nordboernes Verden, som i Middelalderens Slutning det guldrige Indien laa udenfor Europæernes: man vidste af det at sige, men kendte ingen nem og aaben Alfarvej derhen. Da Kolumbus hinsides Verdenshavet fandt nye Lande, og Vasco da Gama over Søen naaede til Indien, blev Europæernes Verden med ét større, og en ny Tid begyndte for vor Verdensdel. Dette er det samme, som efter mindre Maalestok skete for Norden omkring Aar 800, da norske Søfarere fandt Land hinsides Nordhavet, og danske Hære satte Fod paa Englands og Frankrigs Kyster. Da kommer Norden og Europa hinanden ind paa Livet. Vort Folks Barndom er omme. Vor Historie begynder.

VIKINGETOG OG KRISTENDOM.

Fra omkring 800 til o. 1100.

NORDBOERNES FOLKEVANDRINGER.

I noget over et Par Hundrede Aar, fra før 800 til hen i det 11. Aarhundrede, viser den nordiske Folkestamme en iøjnefaldende Evne til at brede sig ud over nye Lande. Nordiske Hærskarer sætter sig fast mod Vest og mod Øst, de optræder i Tusindtal i Frankrig, de hærger Middelhavets Kyster, og de bliver som hjemme i Konstantinopel, i Kejserens Gaard. Det er en nordisk Udvidelsestid, som har sit Sidestykke i det 18. og 19. Aarhundredes engelske Udvidelse, der førte Engelskmænd ud i større eller mindre Skarer til alle Verdenshaves Kyster.

Hvad der var de dybeste Aarsager til de nordiske Søtog og Udvandringer, maa vi slutte os til. Vi maa tænke os, at Bosættelsen og Opdyrkningen her i Nordens Hjemlande var naaet saa vidt, at det under Befolkningens vedblivende Tilvækst syntes mange unge Mænd et altfor træls og utaknemligt Arbejde at rydde ny Jord, naar Havet kunde bære dem til rige Lande. Og som Storkongernes Magt steg, blev de gamle Smaakongers og Høvdingers »Rige« paa Landjorden mindre og mindre: deres Sønner var fødte Førere paa slige eventyrlige Vikingetog, og der var altid nok af modige unge Krigere, som vilde drage ud med dem.

Allerede længe havde Nordboerne staaet højt i den Kunst at bygge Skibe, lange, smalle, letbyggede Fartøjer, som dreves frem med Aarer. Mast og Sejl havde de, men kun som underordnet Drivkraft. I Reglen har de været »klinkbyggede«, d. v. s. hver Klædningsplanke løber med den ene Kant lidt ud over Naboplanken. Det S. 30 afbildede Skib fra Nydam i Sundeved, hvis

Tid tør sættes til 4—500 Aar efter Kr., er omtrent af samme Maal og samme Bygning som det Skib, man 1880 fandt i en Gravhøj ved Gokstad nær Sandefjord, og som er flere Hundrede Aar yngre; de har begge meget til fælles med Nutidens Nordlandsbaad. Saa vel Nydam- som Gokstadskibet har mellem Stævnene en Længde af 23—24 Meter og en Bredde af $3^1/_3$ Meter. Det første har ført 28 Aarer, det sidste 32. Der er intet i Vejen for at antage, at Hovedmassen af Vikingeskibene har været saadanne mindre Fartøjer, mange vistnok endog en god Del mindre end disse. Men jævnlig hører vi om Høvdinger, der har bygget langt større og stærkere Skibe. Det er især fra Trondhjem og de norske Vestfjordslande, at disse omtales. Det navnkundigste af dem alle var Olaf Trygvasons Ormen lange, som var 48 Meter langt, dobbelt saa meget som Gokstad-

Fig. 38. Gokstadskibet. Efter en Tegning taget lige efter Udgravningen.

baaden, havde høje Skibsborde og førte 68 Aarer. Det var saaledes lige saa langt som meget store Linjeskibe fra Niels Juels og Tordenskjolds Tid, men ikke saa bredt eller saa højt som disse. Som et særlig stærkt og kunstfærdigt Krigsskib nævnes Erik Jarls Jærnbarde, der ligeledes var med i Svolderslaget: den havde øverst paa Forstævnen Jærnpigge, og selve dens Stævn var klædt med en Jærnplade, som gik helt ned under Vandgangen.

Frygtelige var de nordiske Langskibe at se til: Dragefigurer i Forstævnene, Billeder af Vilddyr paa de brogede Sejl, Rælingerne pansrede med Kæmpernes Skjolde, Rand ved Rand, mens taktfaste Aareslag drev de hurtigsejlende Snekker af Sted. Gennem mange Slægtled var hver nordisk Skjald fortrolig med dette Billede. Vi ser — i Kvædet om Helge Hundingsbane — en Vikingflaade samlet i Havn, Natten før Togtet begynder. Kæmperne sover om Bord,

under de oprejste Telte. Morgenen gryer. »Da kastede Styreren Stævnteltene af, Heltene saa Dagsbrynet, og op ad Mastetræ hejsed de de vævede Sejl. Aarer knaged, og Jærn klirred, Skjold braged mod Skjold: Vikinger roede. — Susende gik under Ædlinger Drottens Flaade, fjernt fra Land. — Da Bølgerne mødtes med de lange Køle, var det at høre, som om Bjærge og Brænding med Brag brødes.«

Medens den urnordiske Tids Vikingetog og Købmandsrejser til Frisland sikkert har været Kystfart, under hvilken man har passet aldrig at tabe Land af Syne, ser vi nu — i den store Vikingetid o. 800 — nordiske Søfarere vove sig ud i aaben Sø, hvor intet øjnes uden Himmel og Hav. Paa én Gang dukker de op i fjærne Lande, som aldrig før har hørt de nordiske Folkenavne nævne. Først viser de sig i smaa Flokke, som røver Kvæg og plyndrer et Par Gaarde eller et Kloster, der ligger lige ved Kysten. Snart slaar de sig sammen i større og større Skarer, der Sommeren igennem hærger langs Kysterne, af og til røver Heste og vover sig paa Flerdages Tog ind i Landet; om Vinteren drager de ikke alle hjem: nogle sætter sig fast f. Eks. paa en Ø i en Flodmunding og tager fat igen tidlig næste Vaar. Tilsidst ser vi dem komme paa store Flaader, der landsætter mandstærke Hære; de bliver i Landet, kæmper sig frem fra Aar til Aar og ender med at lægge hele Riger under sig. Fra Hjemlandet kommer stadig Tilskud af Skibe med ny Krigere; tit er Kvinder og Børn med. Og det 9de Aarhundredes Udgang ser Nordboer bosatte og herskende i vidtstrakte Lande, langt uden for Nordens Enemærker. Et Hundrede Aar efter de første Strandhugster, som Nordens Krigere foretog paa Bretlands Kyst, træffer vi vore Landsmænd som Herrer dybt inde i Østeuropas Stepper, paa det meste af de britiske Øer, paa Island og snart ogsaa ved Seines Munding, medens samtidig alle Europas Kyster, indtil dybest inde i Middelhavet, har lært at ræddes for Dragestævnene og Ravnebannerne.

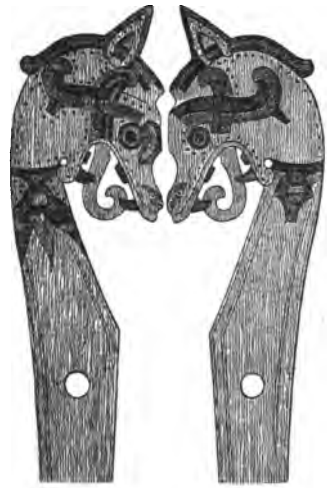

Fig. 39. Telt-Vindskier fra Gokstadskibet.

Det er ikke altid let at afgøre, fra hvilken Egn i Norden hver enkelt Vikingehær kom. Dels rummede Flaaderne ofte Kæmper fra de mest forskellige Strøg; dels kendte de hjemsøgte Folk, fra hvis Krøniker vi maa hente vor Viden, næppe Adskillelse mellem Nordens Stammer, som talte det samme Sprog. Det er indlysende, at de

Hærskarer, som drog ad Østervejen til Finnernes og Slavernes Lande, for den allerstørste Del er komne fra Svealand. Det er ligeledes umiddelbart sandsynligt, at Øerne i Nordhavet særlig var norske Skibes Maal. Men om de Hæres Hjemland, der søgte til Britannien og Frankerriget, har der været en Del Tvivl. Krønikeskriverne derfra synes at kalde de fremmede for *Daner* og *Normanner* nogenlunde i Flæng, og i hvert Fald er disse to Navne ikke tydelige. *Normanner* betyder i og for sig kun »Mænd fra Norden«. *Daner* er ganske vist egentlig kun Navn paa Danmarks Folk; men da dette var baade det nærmeste og det mægtigste af alle nordiske Folkeslag, er det rimeligt, at mange Franker har overført det ogsaa paa andre Nordboer. Tillige er det sandsynligt, at til Danehærene i egentlig Forstand har ogsaa Vikverjerne (Folk fra Viken) og Vestgøter sluttet sig Danmark havde paa Forhaand det største Folkeoverskud at udsende; Vikverjers og Vestgøters Tilskud har yderligere virket til at øge Danenavnets Overvægt.

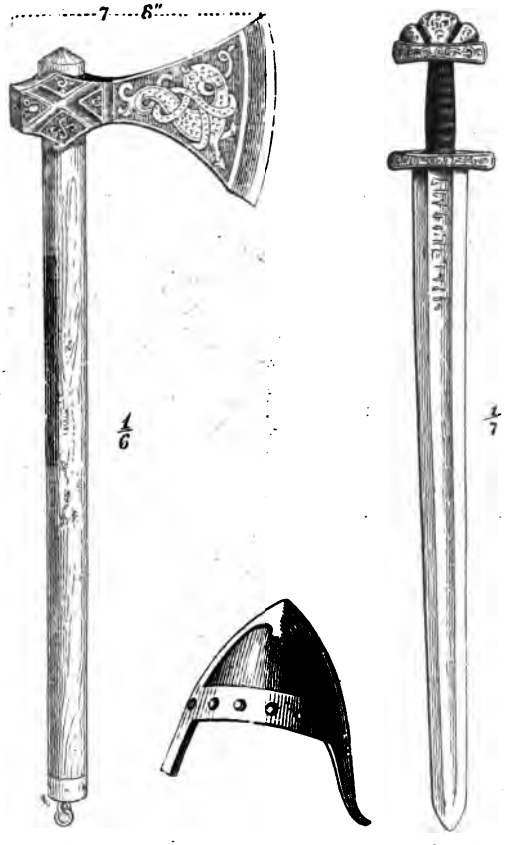

Økse. Hjælm. Sværd.

Fig. 40. Vaaben fra Vikingetiden.

Kan det nu end ikke omtvistes, at det største Vikingetal er kommet fra Danmark med dets Naboegne, da synes det lige saa uomtvisteligt, at Stødet til de store Vikingetog, Begyndelsen til dem, Eventyrmodet, Signalet til Farten, hverken er kommet fra Danmark eller fra Viken, men fra Vestnorge.

Det var o. 790, at Indbyggerne ved Nord-Englands Kyst en Dag saa Sejl dukke op over Havet, fremmede Skibe stævne mod Land og vilde Krigere betræde Kysten. Den angelsaksiske Krønike siger,

det var tre Skibe fra Hæreðaland: det kan næppe betyde andet ene Hørdaland, det velkendte vestnorske Landskab, hvis Navn i Datidens nordiske Sprog har lydt Haruðaland. Ligesaa tidlig, maaske endnu før, har Irland fristet Hærgninger af nordiske Krigere. Irerne har flere Navne paa Vikingernes Hjemland. Et af dem er halvt nordisk: Lochlann, d. e. »Søland« eller »Fjordland«*) — det siger os ikke meget, thi det kunde passende enhver nordisk Egn kaldes, hvorfra der i det hele kunde komme Hærskibe, om det end passer bedst paa Vestnorge. Mere gennemsigtigt er det andet irske Navn paa de forhadte Fjender: *Hiruath* — vistnok den irske Tunges

Fig. 41. Vikingeskib under Sejl. Tegning af R. Christiansen.

Gengivelse af Ordet Hørderne. Disse angelsaksiske og irske Vidnesbyrd, som gælder ældre Vikingetog end dem, hvor Danerne nævnes, peger saaledes hen paa Vestnorge som det nye Vikingemods første Hjem.

Og fra hvilken nordisk Egn kunde man ogsaa bedre tænke sig, at Færden i aaben Sø først skulde være vovet?

Ret Vester ud for Hardanger Fjord, kun et Par Dages Sejlads borte, stiger Shetlandsøerne. Brinker op af Havet. Den Søfarer, som enten blev drevet saa langt ud af Stormen eller af eget Mod

*) Der er dog de Forskere som mener, at Lochlann simpelt hen er = Laaland.

vovede sig saa fjærnt og derved fandt Øgruppen, vilde let faa Lyst til at opsøge den paany, og andre vilde følge hans Foregang. Disse Øer blev Nordboernes Hjaltland. Og derfra laa Vejen givet mod Syd og Sydvest, til Orknøerne, siden til Skotlands Kyst og til Syderøerne, videre ned i den irske Sø til Irlands grønne Strand. Medens Danerne og de andre Stammer, som med dem søgte langs Vesterhavets Sydkyst, ad den Led fandt over til Angelsaksernes og Irernes Riger, fandt Vestnorges Søfarere over det aabne Hav Vej til de samme Egne. Nordboerne standsede ikke her: Vester ud ad Kanalen, ad den spanske Sø, gennem »det smalle Sund« ind i Middelhavet naaede baade Daner og Nordmænd.

Det var en forskelligartet og broget Verden, vore Forfædre nu lærte at kende. Det var vidt skilte Folkeslag med højst forskelligt Kulturpræg, de hjemsøgte, og som de selv lærte af. Dybt har Nordboerne paa flere Steder grebet ind i disse Folks Liv; endnu dybere blev Norden selv paavirket af det ny og fremmede. Vi vil da kaste et Blik paa de vigtigste af de Kulturområder, Norden nu traadte i Forbindelse med.

Kelterne havde endnu den Gang mere udstrakte Lande inde end nutildags og en politisk Uafhængighed, som de siden har tabt. De britiske Øer var da omtrent ligelig delte mellem Kelterne og deres Dødsfjender, Angelsakserne. I selve Britannien havde Angelsakserne allerede Overvægten: de havde indtaget den sydlige og østlige Del af Øen indtil Edinburgh; men Landet Nord for Edinburgh og næsten hele Britanniens Vestkyst var keltisk. Irland var endnu helt i Kelters Eje. De keltiske Stammer udgjorde ingen politisk Enhed, som de da ogsaa i sproglig Henseende skilte sig stærkt fra hinanden. Statskunst og Ævne til Sammenslutning har aldrig været Kelternes stærke Side. Hver *Klan* (Stamme) holdt trofast sammen med sin Høvding; men daarligt kunde Høvdingerne enes om fælles Optræden mod fælles Fjender, Til Gengæld var de keltiske Folk udrustede med stærk og digterisk Fantasi og modtagelige for begejstrende Følelser. Det vigtigste blandt det keltiske Folk, Irerne eller Skoterne — thi de to Navne betyder samme Nation — var i mange Retninger det daværende Europas ypperste Kulturfolk.

Irerne var da forlængst Kristne. Det var i det 5te Aarhundrede, at St. Patrick omvendte dem til den ny Tro, hvis lidenskabeligste og mest overbevisende Forkyndere de snart blev. Det første Hold af irske Kristne satte sin meste Kraft ind paa at udstyre Landet med Kirker. Men allerede det 6te Aarhundrede saa en Vrimmel af Klostre og Skoler vokse frem. Til mangt et af disse Klostre søgte Tusinder af Mænd og Kvinder hen, saa det blev til en hel By. De irske Klostre eller rettere Klosterbyer blev Plantesteder for irsk Dannelse, den klassiske Oldtids Litteratur vedblev

man her oppe at læse, endog Græsk studeredes paa Irland; Bøger afskreves i omhyggelige Eksemplarer, prydede med Ornamenter i den »irske« Stil, som efterlignedes i England, i Frankerriget og snart ogsaa i Norden. Paa utallige nordiske Mindesmærker fra vor Vikingetid møder vi de underligt stiliserede Mandshoveder og de fantastiske stærkt slyngede Dyreskikkelser, som er vægtige Vidnesbyrd om, hvor dyb en Indflydelse irsk Kunst da øvede.

I Tiden fra Aar 600 til Aar 800 synes Irland at have nydt en ret uforstyrret Fred, indtil Vikingernes Komme afbrød

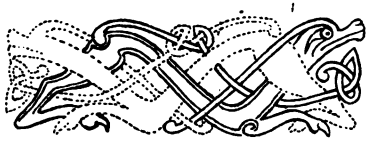

Dyrefigur fra et Haandskrift (8—900 A. e. Kr.) i St. Gallen i Svejts. St. Gallen er grundlagt af Keledeerne.

Dyrefigur fra et Haandskrift i Cambridge (England), 8—900 A. e. Kr.

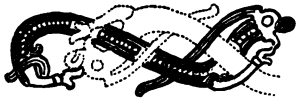

Dyrefigur paa et Sølvbæger fra Jællinghøjen (10. Aarh.)

Dyrefigur paa en dansk Mankestol (Mammen).

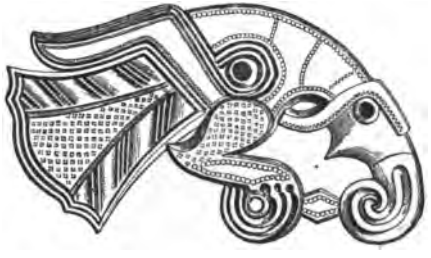

Forgyldt Bronceornament fra Gulland.

Fig. 41. Ornamenter i irsk Stil.

Freden. Mellem de Lærdomssæder, Vikingerne hærgede, nævnes f. Eks. Kildare, der var grundet af Helgeninden Brigit kort efter 500. Vi har en gammel Beskrivelse af Kildares Kirke: Den var stor og høj, smykket med Malerier og Tæpper. Langs ned gennem den løb en Skillevæg, saa høj, at den skilte Mændene, som sad til højre, fra Kvinderne, som sad til venstre. Baade Munke og Nonner syslede bl. a. med at udarbejde kunstnerisk smykkede Bægre, Skrin, Klokker og andre Metalting. — En anden navnkundig Skole grundedes ved Bangor; dens Ry naaede over Havet og langt ned gennem Tiderne. Den irske Kirke var en Missionskirke, Klostrene denne

Missions Bærere, Udgangspunkter for Forkynderne, som drog ud 12 og 12 i Følge for i fremmede Egne at grunde nye Klostre. Fra

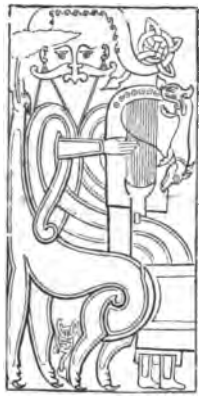

Fra et irsk Haandskrift (Kong David spiller paa Harpe).

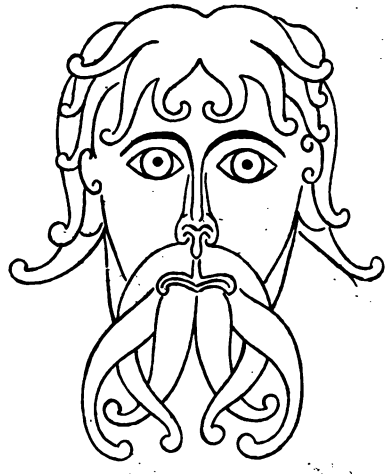

Fra et irsk Haandskrift.

Støbt Broncehoved fra en dansk »Mankestol«, som anbragtes tværs over Hestens Hals.

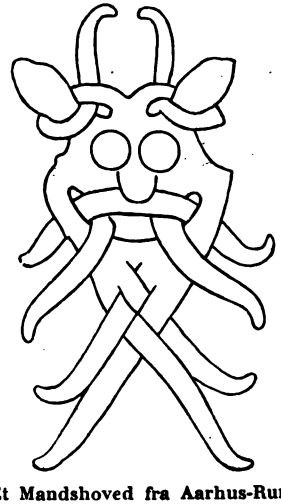

Et Mandshoved fra Aarhus-Runestenen (omkr. Aar 1000).

Fig. 42 Ornamenter i irsk Stil.

Bangor udgik saaledes Kolumban, som kom til de af Krig og Frændefejder oprevne Frankerriger, og som her grundede Klostre i Burgunds Bjærgdale, i Alperne, ja helt ned i Lombardiet. Ligesom

de irske Missionærer — Keledeerne kaldes de — bragte Kristendom og Dannelse ud i Fastlandets Bjærgdale, gik de over det smalle Vand til Angelsakserne og medvirkede mægtigt til at vinde dem for Kristendommen. Navnkundigst blandt dem alle blev Kolum Kille (»Kirkens Due«) som o. 600 tog sig for at prædike for de vilde Pikter i Skotland. Med 12 Ledsagere sejlede han til den nøgne Klippeø Iona — nær ved Staffa med Fingalshulen — og grundede et Præstebo, som i lang Tid havde Ledelsen af hele den irske Kirke. Keledeerne udmærkede sig fremfor den romerske Kirkes Mænd ved Inderlighed og poetisk Sans, som ogsaa ved større Indsigt baade i de hellige og verdslige Skrifter, Oldtiden havde efterladt. Men de savnede Pavekirkens Ævne til at organisere og styre, og i Tidens Løb maatte den irske Kirke bøje sig for den romerske og blive et Led af den.

Fig. 43. Sten med Ogamindskrift (fra Skotland).

Irernes Dannelse spændte over flere Omraader end det kirkelige. Forud for Kristendommen havde de ejet en ejendommelig flersidig Dannelse, som ingenlunde gik i Glemme. Endog en Skrift havde de kendt, Ogamskriften, som de ristede paa Mindestene; i Nutiden kendes over 200 Ogamstene, af hvilke de fleste er tolkede. Efter mange Granskeres Mening er Ogamskriften en ældgammel Omdannelse af de latinske Bogstaver; ligesom vore Runer maatte den vige for den rene latinske Skrift og brugtes i kristen Tid kun som Trylletegn, en Slags »Lønruner«. Det gamle hedenske Præsteskab, Druiderne, havde holdt Skoler, hvori de meddelte deres Kundskab til unge Lærlinge; fra disse Druideskoler udgik vistnok de Skoler i Lovkyndighed og Skjaldskab, som fandtes i den kristne Tid. Til *Bardernes* — Skjaldenes og Sagafortællernes — Skoler blev der henlagt særligt Jordegods, saa at unge og gamle Barder uhindrede af Næringssorg kunde øve sig i deres Kunst. Ejendommelig irsk var Sagaen, Prosafortællingen, — en Kunstform, den klassiske Oldtid næsten ikke havde kendt, men som siden blev udviklet saa højt af Islændingerne. Havde de maaske lært den hos Irerne? — Ved det tit besungne Tara holdt Kongerne med visse Aars Mellemrum store Folkestævner. Her kundgjordes Love; her drøftedes Irlands Aarbøger og Slægtlister i alles Nærværelse, at intet usandt skulde indsnige sig, og her førtes de nye Tilføjelser i dem til Bogs. Til disse Tingmøder siges Kong Kormak (2—300 e. Kr.) at have opført en mægtig Træhal med 7 Døre paa hver Langside; ned ad hver Side var der to Rækker Bænke, langs ned i Midten flammede Baalet. Paa Vikingetiden var Tara og dens Hal forlængst lagt i Grus, men

Mindet om den levede. Hallens Tomt er i Nutiden maalt til 760 Fods Længde og 90 Fods Bredde.

Saaledes var Irland et gammelt Kulturland med en egen Poesi, en ejendommelig Form for Kristendom, en udviklet Kunstflid, som baade i Metalarbejde og i Træbygningskunst var naaet højt, opfyldt af Præsteboer og Skoler, rigt paa haandskrevne og billedprydede Bøger. Fra Irland havde denne Kultur bredt sig, navnlig til Skotland og dets Øer. Nu kom Nordboerne til at staa Ansigt til Ansigt med den.

De nordiske Vikinger kastede sig især over Klosterbyerne med deres rige Skatte. Klostret paa Iona plyndrede de flere Gange, brændte det og dræbte mange Munke. Ligeledes St. Brigits Helligdom Kildare og det navnkundige Lærdomssæde Armagh, som i Løbet af én Maaned hærgedes tre Gange. De vilde Fjender holdt sig ikke til én Del af Irland: det nordlige, østlige og sydlige led lige meget. Irernes Modstand var ofte haardnakket, men spredt og planløs, thi Høvdingerne kunde ikke enes. Snart var de fremmede paa mange Steder helt overmægtige og saa sejerstrygge, at der udbrød Strid mellem dem indbyrdes. Der omtales saaledes blodige Kampe mellem Finn-gall (de hvide fremmede) og Dub-gall (de sorte fremmede) — d. v. s. mellem Nordmænd og Daner. Men trods dette satte Vikingerne sig fast. Den norske Prins Olaf Hvite, og hans Brødre befæstede Dublin, Waterford og Limerick og skabte her tre faste Vikingebol. I lang Tid gaar Bølgeslaget frem og tilbage. Snart vinder Nordboerne længer ind i Landet, snart trænges de tilbage, men aldrig drives de helt ud af Landet igen. Omkring Aar 1000 blev Kampene dog efterhaanden mindre hyppige og mindre vilde. Thi flere og flere af Vikingerne blev vundne af den kristne Tro; de skaanede nu helst Kirker og Klostre, saa det med Tiden blev muligt for de to Folk, Irer og Nordboer, at bo nogenlunde fredeligt Side om Side. Hertil virkede det mægtigt, at Irland omsider frembragte den Mand, som for en Stund ævnede at samle alle Øens Riger og Høvdingestammer til jævnbyrdig Modstand mod de forhadte fremmede: Brian Borumba, en Høvding, som ved sin utrættelige Kamp mod Normannerne vakte en saadan Folkebegejstring, at først Riget Munster og siden hele Irland tog ham til Konge. Det fortælles, at han — belært af Nordboerne — indsaa, det gjaldt at være stærk paa Havet; han udrustede en Flaade og tog Skat og Gisler hos Skotterne, i Wales, ja endog hos Angelsakserne. Han skildres som en Konge ret efter Irernes Hjærte: han byggede Skanser, Veje og Broer, han avede Vikingerne og holdt Fred og Lov i Landet, og han købte Bøger i Landene hinsides Havet, da Vikingerne havde ødelagt saa stor en Del af den Bogrigdom, Irland før havde ejet. Langfredag d. 23. April 1014 øvede han sin mest straalende Daad, da han ved Clontarf udenfor Dublin vandt Sejr over Vikingehæren: Mandstætten var saa vældig, at det for Tilskuerne paa Dublins Vold saa ud, som naar Høstfolk mejer Havre.

Længe efter dette Slag vidste Islændingene endnu at fortælle om dets Gru, om tolv Kvinder, som vævede en rædselsfuld Vævning: Væven var Spyd, Rendegarnene var Mandstarme, Islætten Mandshoveder: dette Syn havde paa Slagets Dag vist sig i det fjerneste Skotland og paa Færøerne.

Clontarfslaget afslutter den vilde Vikingeold i Irland. Snart grundedes Bispedømmer i Irlands norske Byer. Men de to Folk smæltede endnu ikke sammen. Ved at indtage det norske Rige i Dublin byggede den engelske Konge Henrik II o. 1175 et engelsk Vælde i Øst-Irland.

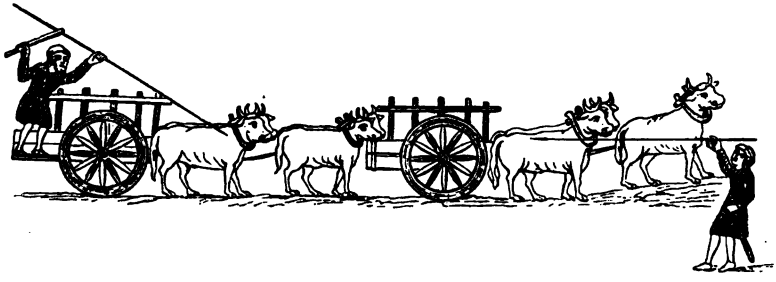

Fig. 44. Engelsk Billede fra omkring 1000: Vogne, der køres med Stude.

Anglerne — eller Angelsakserne, som de i Reglen hedder i Nutidens Bøger — var paa de nordiske Vikingetogs Tid kommet langt bort fra Folkevandringens Udviklingstrin. De var blevet et nogenlunde fredeligt Bondefolk; deres store Flertal gik mere og mere op i sit fredelige Arbejde, sit Jordbrug og sin Kvægdræt, medens Vaabenfærd og krigersk Dygtighed var i Lag med at blive et Særeje for Overklassen, for Herremændene og for Kongens Hird. Tillige var de forlængst blevet et kristent Folk. Den nye, blide Tro var o. 600 traadt dem imøde fra to Sider. Fra Vest og Nord kom de irske Keledeer, som uden Herskerkrav, men med Trosiverens Glød forkyndte Odins og Tors Afmagt og Kristi Vælde. Fra Syd sendte den store Romerbisp, Pave Gregor den Store, sine Missionærer ind. Maaske gjorde Keledeerne den vigtigste Gerning for at omvende Anglerne; men det blev den dygtigt organiserede Romerkirke, hvis Herskerævne høstede Frugten. Historien har opbevaret mange skønne Træk af Anglernes Omvendelsessaga. I Aaret 627 holdt en mægtig angelsk Konge sammen med sine Stormænd et Møde med Romerkirkens Udsending. Den øverste blandt de hedenske Goder var allerede saa grebet af det ny, at han erklærede den gamle Gudsdyrkelse var aldeles unyttig. En anden af Anglernes Høvdinger fremsatte en Lignelse: »Menneskets Liv synes mig, som naar en Spurv en Vinterdag flyver gennem den Hal, hvor du, Konge, sidder til Bords med dine Mænd, og et varmende Baal brænder i

Hallen, mens det stormer, regner eller sner udenfor. Den kommer ind ad den ene Dør og forsvinder gennem den anden. Vel naar Stormens Barskhed den ikke, saa længe den dvæler i Huset, men kun kort er dens Glæde, thi fra Vintren flyver den ud i Vintren, og den er forsvunden fra dine Øjne. Saaledes viser dette Liv sig kun en kort Stund for os: hvad der gaar forud, og hvad der følger efter, det ved ingen af os. Kan den ny Lære sige os noget vissere herom, da fortjener den, at vi tager den«. Ordskiftet fortsattes kun en kort Tid, indtil Goden udbrød: »Lad os, Konge, overgive til Ild og Forbandelse de Templer og Altre, vi til ingen Nytte har regnet for hellige!« Og medens Kongen afsvor Hedenskabet, bad Goden om Hest og Vaaben, som han hidtil — som Præst — ej havde kunnet bære, red til Gudehuset, slyngede Spydet ind ad Døren mod Gudebillederne og lod Hovet nedrive og brænde. — Snart efter var hele England kristnet. Anglerne omfattede den ny Tro med ungdommelig Friskhed; en engelsk Kohyrde, Kædmon, satte allerede før 700 den hellige Historie i Vers paa Modersmaalet, som Karlen bag Ploven og Kvinden ved sin Væv kunde glædes ved.

Men med alt dette var endnu o. 800 Anglerne ingen politisk Enhed. I de 3—400 Aar, de havde boet i Britannien, havde de været delte i mange Kongeriger, i Reglen 7. Ned mod 800 begyndte Riget Wessex at underkue Naborigerne, og fra 829 regner man, at Wessex's Konge havde samlet alle de angelske Riger fra Kanalen til Edinburgh under sin Højhed. Men Enheden var svag. Især de nordligste Riger, Northumberland, Østangel og Merkia, havde liden Lyst til at indordne sig under Wessex. Denne Spænding mellem Anglerne indbyrdes gjorde det lettere for Nordens Vikinger at vinde frem.

»Som et Herrens Strafferis,« siger den angelsaksiske Krønike, »faldt Vikingerne over de hellige Steder, og Kirkeran og Munkeblod tegnede deres Vej.« Den 8. Juni 793 viste de sig udenfor det navnkundige Keledékloster paa Øen Lindisfarne (nær ved den nuværende Grænse mellem Skotland og England) og plyndrede det. I de følgende Aar ramtes mange andre Klostre af samme Skæbne. En samtidig — Ælkvin, der levede hos Karl den Store — skrev derom: »Se! I 350 Aar har vi og vore Forfædre boet i dette skønne Land, men aldrig er i denne Tid en saadan Rædsel opstaaet i Britannien som den, et hedensk Folk nylig bragte over os, og ej skulde nogen have troet en saadan Sejlads mulig. Se! St. Cuthberts Kirke (ɔ: Klostret paa Lindisfarne) besudlet med Guds Præsters Blod, plyndret for alle Prydelser, — det ærværdigste Sted i Britannien overgivet Hedningerne til Rov. Den ypperste Vingaard er hærget af Rævene, og Herrens Arv givet i et fremmed Folks Vold. Hvor man før hørte Herrens Lov, lyder nu Hedningernes vilde Jubel, og den hellige Fryd er forvandlet til Graad.«

Efter denne første Rædsels Tid havde Anglerne Ro for Vikingerne i en Menneskealder indtil 832. I dette Mellemrum fuldbyr

dede Wessex's Konge de syv angelsaksiske Rigers Samling til ét Rige. Men saa kom Danerne igen, led af og til Nederlag, men kom des talrigere næste Gang. I Aaret 851 tog Danehæren for første

Fig. 45. De britiske Øer i Vikingetiden.

Gang Vinterlejr i England, paa Øen Thanet. Og 865 begynder de egentlige Erobringstog, som især rettedes mod Østangel og Northumberland. Vi kender Navne paa mange af Hærens Førere, baade

Fig. 46. Angelsaksisk Kriger.

»Konger« og »Jarler«, blandt dem »Lodbrogssønnerne« Ingvar og Ubbe; de er saaledes historisk hjemlede Personer, medens deres Fader, Regner Lodbrog, næsten kun kendes som Helt i rent eventyrlige Sagn. Vikingehæren indtog gennem faa Aars blodig Krig Landet fra Themsen til Edinburgh. Da Øst-Angels Konge Eadmund nægtede at afsværge sin Tro, skød Vikingerne ham ihjel med Pile; men Martyrkongen blev en Helgen, som snart ogsaa Nordboerne dyrkede. Den Jord, som ved Kampen var bleven ejerløs, skiftede Danerne mellem sig: de blev med det samme fast bosiddende Bønder. Fra Nord- og Øst-England trængte de videre frem, og det saa ud til, at de ogsaa skulde faa Wessex indtaget.

Imidlertid var Ælfred den Store blevet Wessex's Konge. Efter mange Nederlag lykkedes ham endelig at sejre og at standse Danernes Fremgang, saa de maatte forlade Wessex og nøjes med Landet Nord for Themsen (878). Den gamle romerske Landevej Wætlingastreet, som førte fra London til Chester, blev Skel mellem Ælfreds og Danernes Rige. Landet Syd og Vest for den vedblev at være England; hinsides den blev det Danelag, det Omraade, hvor Danernes Lov gjaldt og hvor de bosatte sig i stort Tal. Et fredeligt Samliv skulde nu begynde. For at sikre dette maatte Danernes Konge Gudrum (Gorm) love at tage Daaben. Tre Uger efter Fredslutninger »kom Gudrum med 30 af de gæveste Mænd i Hæren til Ælfred, og Kongen var hans Fadder . . . Han var 12 Nætter hos Kongen, og denne skænkede ham og hans Følge meget Gods.« Gudrum fik Daabsnavnet Æthelstan og var Konge i Øst-Angeli 12 Aar. Andre danske (senere ogsaa norske) Høvdinger sad som Konger eller Jarler i Northumberland.

Fig. 47. Klenodie, som Ælfred har ladet gøre.

Allerede i 890'erne blev Freden paany brudt. Vældige Danehære havde i de mellemliggende Aar hærget i Landene Syd for Vesterhavet og Kanalen; nu vendte Strømmen sig derfra mod Ælfred. »Den store Hær,« som nu kastede sig over Wessex, skal have talt 3—400 Skibe. Landsmændene i Danelag støttede den, og det kostede Ælfred flere Aars Kampe at drive den ud af Wessex, hvorpaa den

drog sig op i det danske Nord-England. Men fra nu af var Anglerne den stærkeste Part i Kampen. Ælfred naaede at holde Vikingerne Stangen ved to Midler: han nøjedes ikke med i særlig farefulde Øjeblikke at opbyde Folket til Landværn, men holdt en staaende Hær, hvis ene Halvdel altid var kamprede, — og han havde af Danerne lært at bygge en Flaade af Langskibe, som var overlegne over deres og som sikrede hans Riges Kyster mod Landgang. Hans heltemodige Efterfølgere fortsatte Kampene mod Erobrerne; ved at bygge en Række Fæstninger lukkede de dem inde fra Landsiden, og 937 slog Kong Æthelstan Danerne afgørende og lagde dem under sin Overhøjhed. Endnu et Par Gange rejste Nord. boerne sig til Opstand, men blev slaaede, og fra omkr. 950 er Danelags Selvstændighed ude. Samtidig stilnede Togene og Udvandringerne fra Norden af, og i henved 40 Aar havde England Fred-

Disse 40 Aar blev den oldengelske Kulturs og det oldengelske Riges sidste Blomstringstid. Allerede Ælfred den Store havde, samtidig med at han frelste det halve England fra Vikingerne, genoplivet engelsk Dannelse; han skrev selv Bøger i Modersmaalet. Nu var det Kong Eadgar og Ærkebiskop Dunstan — som senere i Danmark Valdemar og Absalon — der byggede Fred og Lov op. Yngre Slægter længtes tilbage til »Eadgars Lov«, d. v. s. til hele den Retstilstand, som raadede i hans Tid. Danerne i Nord-England fik udtrykkelig Stadfæstelse paa deres gamle danske Ret »med saa gode Love, som de selv vilde vælge«. Eadgar roste dem ofte for den Fred og Orden, de holdt. Fredelig levede de to Folk nu Side om Side. Fra Danmark gik i denne Tid ingen ny Vikingetog til Englang — det var den Tidsalder, da Harald Blaatand selv tog Daaben og søgte at udstrække Danevældet over Norge —, og skulde det atter blive vovet, var Eadgars mægtige Flaade stærk nok til at møde Fjenderne paa Havet og hindre, at en eneste Mand kom i Land. Men med Eadgars og Dunstans Død var denne Fredstid ude. Snart efter blev Æthelred Konge, »den raadvilde«. Mod ham udgik der ny Hærtog, ikke ledede af hjemløse Søkonger, men af selve Danerigets Konge, Svend Tveskæg, som i Aaret 1013 tog England — baade dets danske og dets engelske Del — og gjorde det til sit Rige. Skildringen heraf hører hjemme i et senere Afsnit. Her standser vi ved den 40-aarige Fredstid, der danner Skellet mellem den store Vikingeold og Svend Tveskægs Rigserobring.

Vikingerne traf England, da det var paa omtrent samme Udviklingstrin i social Henseende, som Danmark traadte ind i paa Valdemarernes Tid, flere Hundrede Aar senere: ud af og op over de frie Bønders Lag voksede en Adel op. Bønderne blev mer og mer optagne af deres Landbrug, mens Stormændene — Godsejerne — blev Krigerstanden. Enhver Godsejer kunde blive Kongens »Mand« og faa en hel Del Rettigheder over Bønderne, mod til Gengæld at gøre Krigstjeneste i fuld Rustning. Den fri Bondeejendom tog af; Bønderne blev Adelens Fæstere. Trældommen var ved at svinde:

i Stedet for den ældre Deling af Folket i en talrig og krigersk Frimandsklasse med Trælle under sig, træder nu den middelalderlige Standsdeling i en faatallig Krigeradel og under den en særdeles talrig, ukrigersk og politisk betydningsløs Fæstebondestand. Danerne derimod, som i stort Tal nedsatte sig i Danelag, stod endnu paa det ældre Udviklingstrin: de var et Folk af fri Bønder, mellem hvem nogle ragede frem ved deres Ætts Storhed og Anseelse, men hver Mand i Folket var Kriger og blev ved Bosættelsen Selvejer. Dette

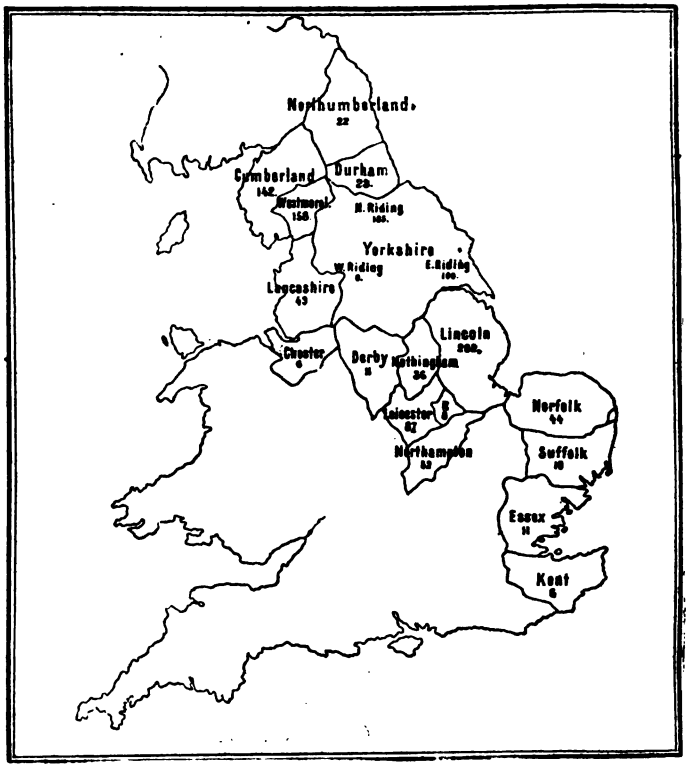

Fig. 48. Kort over nordiske Stednavne.

skabte et dybt socialt Skel mellem Danelag og det engelske Land. Endnu to Hundrede Aar efter Ingvar og Ubbe viste det sig, da Vilhelm af Erobreren lod optage Mandtal over sit Rige, at medens den fri Bondeejendom var aldeles forsvundet i de rent engelske Landsdele, fandtes der i de danske Egne i Øst-Angel Tusinder af fri Bønder.*)

*) Om Northumberland har vi ikke tilsvarende Oplysninger; men her var Nordboernes Indflydelse endnu stærkere end i Øst-Angel.

Dette giver en Forestilling om, at Danernes Indflydelse paa England var baade stor og varig. Det samme viser sig, naar vi ser paa Retsvæsen og Sprog. Som den danske Forsker Joh. Steenstrup o. a. har paavist, blev Englands Styrelse og Love dybt paavirkede af nordiske Indretninger. Da de engelske Konger i 900'erne skaber en Flaade, inddeler de Landet i »Skibssogne«, som havde at udruste et Skib hvert: det svarer ganske til de »Skibreder«, vi kender fra Norges, og de »Skibner«, vi kender fra Danmarks Historie. Nordisk er Inddelingen i *wapentac*, Vaabentag: Nordboerne gav paa Tinge deres Samtykke til det, der foresloges, ved at tage paa deres Vaaben. Ogsaa Hundred- d. e. Herredsinddelingen synes at maatte tilskrives den nordiske Indflydelse. Nævninger forekommer først i Danelag, og naar Talertribunen ved Vælgermøder endnu kaldes husting, er ogsaa dette nordisk. Ligeledes i Strafferetten, hvor der nu indførtes langt haardere Straffe for f. Eks. Mord og Tyveri, end Anglerne hidtil havde brugt. Holmgang blev indført som Retsafgørelse og afskaffedes først ved Lov 1818. Talrige er da de Ord, som fra nordisk Sprog gik over i engelsk Lovsprog. Ogsaa det almindelige Talesprog optog en Del fra Nordisk. Igennem mange Slægtled fastholdt Danerne i England deres Modersmaal, og da de omsider gik over til det nærbeslægtede angelske Sprog, tog de ikke saa lidt af deres eget med sig. I Nutidens Engelsk er to saa almindelige Ord som *take* (at tage) og *they* (de) optaget fra Nordisk. Men, som venteligt, ingensteds er den nordiske Paavirkning saa tydelig bevaret som i Stednavne. Selv om man ser bort fra den Mængde Bynavne, der lige godt kan forklares som nordiske og engelske, bliver der i Danelag nok tilbage, som øjensynlig er nordiske, f. Eks. Eastby (Østby), Westerby, Stainsby, Dalby, Scawby, Brackenthwaite (Bregen-tved), Northorpe, Hestholm, Hareby, Swainsthorpe, Tursdale, Baldersby o. m. a.

Alligevel — saa omfattende end den nordiske Indflydelse paa England har været, saa maa den Paavirkning, England udøvede paa Nordboerne, have været endnu større. Det engelske Folk var paa de fleste Omraader det overlegne i Kultur, det var sikkert ogsaa talrigere end Indvandrerne, og det var dets Sprog, som til sidst sejrede. Allerede de første Erobrere 878 begyndte at tage ved Kristendommen. Og saaledes som den kristne Tro opfattedes af Anglerne og udtryktes i deres Folkedigtning, var den tilgængelig og tiltalende for et Vikingefolk. Kristus er »den unge Helt paa Korset«; »al Skabningen græder af Gru for sin Konges Fald«. Han farer til Helvede, hvor »Heltenes Børn« jubler ham imøde; ene kæmper han mod »Djævlehirden«, han farer til Himmels til »alle Borges Krone«, og kommer igen til Dom, fulgt af sine Hirdmænd, mens »Storilden farer frem for ham, Skærsildsluen, som udbrænder al Verdens Skændsel«. I et og alt opfattes Kristus som en Hærkonge, en Høvding, som gaar i Døden for sit trofaste Folk, et Folk af Helte, — Disciplene og Martyrerne. Saaledes var den engelske Folkesangs

Kristendom, som den traadte Danerne imøde. Og saaledes har i lange Tider de nyomvendte Vikingers Kristendom været. Men mærkelig hurtigt skyder der frem i Danefolket enkelte Mænd, som helt anderledes inderligt gaar op i den ny Tro. Det var en Vikingesøn, som, allerede før Dunstan, indledede en ny Tid for den engelske Kirke. En af de Daner, som kom over med Ingvar og Ubbe, havde nemlig en Søn, som tidlig blev grebet af Evangeliets Magt. Han forlod sine Forældre, blev præstelært, drog udenlands og blev i et fransk Kloster ildfuld Tilhænger af de Krav til Alvor og Renhed i Munkelivet, som netop da brød igennem dér. Han blev til sidst Ærkebisp

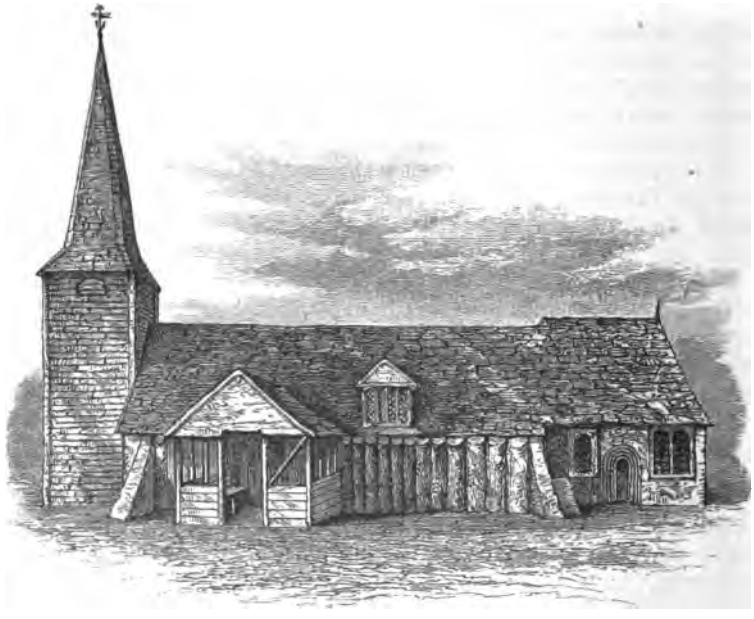

Fig. 49. Trækirke i Grenstead, Essex, 1013 e. Kr.

i Canterbury, Kongernes Raadgiver og Forkæmper for den ny Tanke, at Præsterne ligesom Munkene skulde leve rent, d. e. ugift. Hans Navn var Odo den Gode; han viede Dunstan til sin Eftermand. Samme Æt, som han tilhørte, gav i det 10de Aarhundrede England tre Ærkebisper og en Abbed, deriblandt Oswald, som var Dunstans vigtigste Medhjælper; en Tid var han Ærkebisp i Northumberland, altsaa blandt sine egne Landsmænd. Han var en Kirkehøvding efter Nordboers Hjærte. Naar han prædikede, strømmede saa mange til, at Domkirken blev for trang; han traadte da op paa et Gravmæle ude paa Kirkegaarden, og hans herlige Røst naaede ud til alle.

I Løbet af 900'erne ser vi saaledes det nordiske Folk i England

mere og mere varmt slutte sig til den kristne Kirke. Det kunde ikke være andet, end at dette maatte virke tilbage paa Frænderne i Hjemmet.

Syd for Kanalen raadede Frankerne. Kærnen i deres Rige var det egentlige Frankerland ved Rhinens nedre Løb og i det nordøstlige af det nuværende Frankrig. Der ud fra strakte de kraftige Herskere af Karolingernes Stamme deres Vælde mod Vest til Havet, mod Syd ned imod Pyrenæerne og til Middelhavet, mod Øst langt ind i Sydtyskland. I Halvdelen af deres Rige talte Folket romanske, d. e. latinske Landsmaal, i den anden Halvdel germanske, men det hele holdtes sammen af den stærke Kongemagt og af Kirken. Fra 768 til 811 herskede Karl den Store, som hævede Frankernes Magt til dens største Højde. Under idelige Krige udvidede han sit Rige til alle Sider; han overskred Pyrenæerne, han indtog det meste af Italien, og han lagde alle tyske Stammer under sig, ogsaa de hidtil uafhængige Saksere.

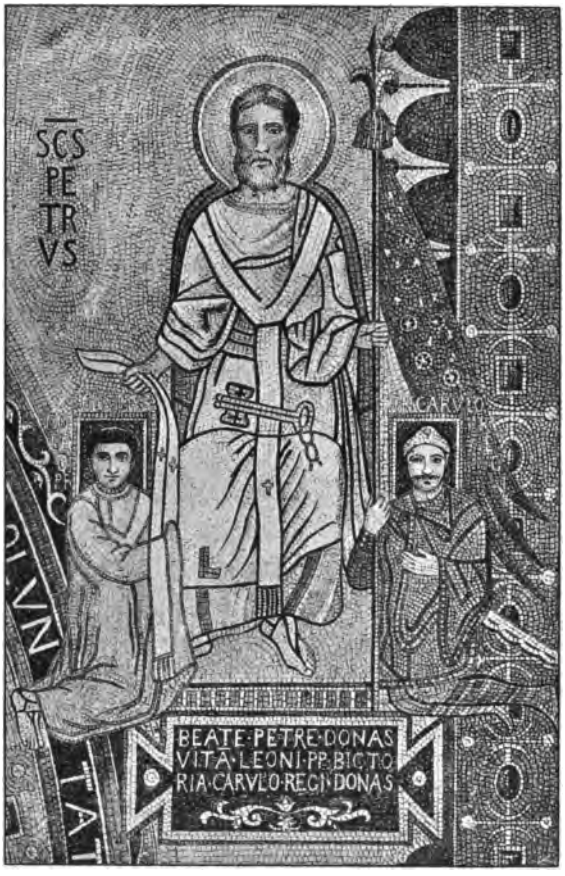

Fig 50. Samtidigt Mosaikbillede; Pave Leo og Kejser Karl knæler for St. Peder.

Det frankiske Samfund var nogenlunde paa samme Udviklingstrin, som vi ovenfor skildrede ved Anglerne, maaske dog snarere paa et lidt ældre. Thi Bønderne var endnu paa Karls Tid med i

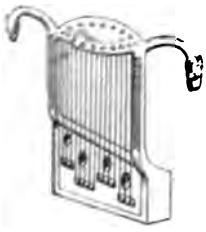

Lyre.

Hæren, om end han maatte søge sin Hovedstyrke i Stormændene, der med deres Svende kunde møde til Hest. Det er et Trin, paa hvilket vi ofte ser de middelalderlige Samfund for en Tid udfolde stor Erobringsevne — men som meget snart fører til Opløsning og Svækkelse. De stadige Hærtog ødelagde den fri Bondestand; snart synker den ned i Ufrihed, og idet den bliver en fredelig, undertrykt Klasse af Agerbrugere, staar Stormændene tilbage som den vaabendygtige, indflydelsesrige Klasse, med voksende Ulyst til at indordne sig under Kongemagten og Rigsenheden. Dette indtræder dog først efter Karls Død. Hans Tid er endnu Magtudfoldelsens og Kulturvækstens Alder. Ingen Hersker i det kristne Vesteuropa havde siden Romerrigets Dage naaet saa stor Magt som han. Med nogen Ret kunde han forlange at regnes for Romerkejsernes Arvtager, og Juledag 800 satte Paven i Peterskirken Kejserkronen paa hans Hoved.

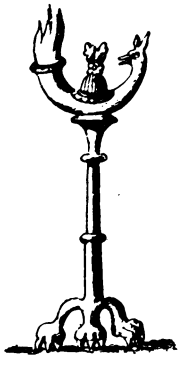

Kandelaber.

Stol.

Seng.

Fig. 51. Billeder af frankisk Kultur.

Karl søgte at kalde den gamle Dannelse til Live paa ny. Ved sit Hof samlede han Tidens mest fremragende lærde; de bedste kom fra England (som Ælkvin) og Irland. Haandskrifter hentedes fra England og Italien, studeredes og afskreves; de smykkedes med irske eller klassiske Ornamenter. Ved Hoffet og ved Klostrene grundede han Skoler, og han paalagde Præsterne at prædike i Folkets Sprog. Selv talte han det þjoðiska, tyske Sprog (S. 28) og holdt

af de gamle hedenske Folkekvad, som han lod samle og opskrive. Ogsaa sit Riges Næringsliv stræbte han at udvikle, han anlagde mange ny Krongaarde, især i Skovegne, fulgte nøje deres Drift og søgte at gøre dem til Mønsterlandbrug.

Efter hans Død gik det nedad. Allerede hans Søn, Ludvig den Fromme, mægtede ikke at holde Rigsfred. Derpaa fejdede Ludvigs Sønner mod hverandre og endte med at dele Riget i tre: Frankrig, Tyskland (i den første Tid kaldet Østfranken) og Italien. Og snart gik Opløsningen videre, især i Frankrig. Greverne, som hidtil havde været Kongens afhængige Ombudsmænd, tilrev sig den virkelige Regeringsmagt hver i sit Grevskab. Riget holdtes kun sammen af det svage Baand, at de mægtigste Stormænd svor Kongen Lensed og blev hans Vasaller. Lenene blev arvelige.

Storvasallerne var nu de virkelige Regenter, hvert af de store Len et Rige for sig. Til Forsvar havde man Rytterhærene. Kysterne laa aabne; næsten ingen tænkte sig, at Havet med ét kunde vise sig som en Vej for Fjender, og at Floderne kunde blive Hærveje, der førte Fjendeskarer dybt ind i Landenes Indre.

Allerede Karl den Store stødte sammen med Danerne. Da han i blodige Kampe, med Sværd og Økse og Tvangsdaab, kuede det raa saksiske Bondefolk ved Weser og Elben, søgte Sakserhøvdinger Ly og Hjælp hos Danerne. Og da han havde fuldbyrdet Undertvingelsen og var naaet til Grænsemarken i Holsten, var han Danekongens Nabo. Kong GUDFRED rustede sig. Han byggede en Forsvarsvold ved Grænsemarkens Nordrand — sikkert paa det Sted, hvor Dannevirke ligger — udbød sin Hær og tænkte paa en Angrebskrig i Frisland og ved Rhinen. Døden hindrede hans Planer, og der sluttedes en Fred, som drog Skellet mellem Frankernes og Danernes Riger midt igennem Ødemarken langs Ejder.

Som vi før har omtalt, havde nordiske Købmænd og Krigere allerede før denne Tid haft en Del Samkvem med Frisland og Frankerriget. Der havde gaaet en jævn Strøm derud. Men nu er det, som om Sluserne aabnes, og en mægtig Fos styrter frem. Gennem hele det 9de Aarhundrede myldrer hver Sommer Drageskibene frem mod de frankiske Kyster og plyndrer Stæder, Kirker og Klostre. De lærer snart at nytte de Øjeblikke, da indre Strid gør Riget svagt. Og særlig naar Tøbrud gav Floderne højere Vandstand og bredere Flodleje, vovede de sig op ad dem. I Aaret 845 sendte Danekongen HAARIK, Gudfreds Søn, en Flaade paa 600 Skibe op ad Elben; den indtog Hamborg, hærgede Staden og brændte dens Kirke, medens Ansgar med Nød og næppe frelste dens Relikvier. Samme Aar i Marts trængte Vikinger under Regner (Lodbrog?) for første Gang ind ad Seine og hærgede Paris. Snart efter tog Vikingerne Vinterlejr i Seinelandet; det var 851 — samtidig med Vinterlejren paa Thanet. Ved Rhinens, Seines, Loires og Garonnes Mundinger opstod Vikingebol. Det vilde være trættende at følge disse Tog og Kampe i alle deres Enkeltheder. Saa vældige de end var, har de ikke haft

nær den Betydning for Norden som det store Landnam i Danelag havde. Det østfrankiske Rige — Tyskland — viste sig stærkt nok til at hindre en egentlig Erobring. Anderledes gik det imidlertid ved Seine.

Flere Gange angreb og hærgede Normannerne Paris. Navnkun digst er dog det Angreb, de foretog 885, og som blev afslaaet. Nogle Træk fra disse Kampe skal derfor meddeles her.*) De kan tjene som Eksempel paa, hvordan Normannernes Krigskunst var.

Paris laa paa en Ø i Seine. Baade til Flodens nordlige og sydlige Side førte Broer, hver dækket af et Fæstningstaarn paa Fastlandssiden; uden for dette laa kun smaa aabne Forstæder, som i Tilfælde af Angreb maatte prisgives. Vikingerne kom hertil sidst paa Aaret 885 og forlangte kun fri Gennemfart til de indre Landskaber, men den blev dem nægtet, og de maatte da kæmpe sig igennem.

Indtil 2 Mil fra Byen var Seine fyldt med Skibe, 700 større Fartøjer foruden utallige mindre; samtidige Kilder sætter Vikingernes Tal til 30—40,000. De førtes af Kong Sigfred, »Konge ikkun af Navn, men han bød over Kampfællerne«. Da deres første Stormløb blev slaaet tilbage, byggede de sig paa højre Seinebred en fast Lejr med Skanser af Stene og Jord. Derfra strejfede de vidt om til Hest og til Fods, dræbte Hustruer for deres Mænds Øjne, Børn for deres Forældres, og slæbte Fødemidler sammen for at have Forraad for Vinteren. Tillige skaffede de sig bedre Redskaber. De gav sig til at bygge store Vogne, hver paa 16 Hjul, forsynede med Tage, der hvilede paa svære Egestammer; hver af dem kunde rumme 60 brynjeklædte Mænd; i Læ af dem skulde Murvæddere føres frem. Men Frankerne fik dette Arbejde forhindret ved at nedskyde de Haandværkere, der sattes til det. Man dannede da af udspændte Oksehuder henved 4000 Dæktage, der hvert kunde dække 4—6 Mand. Og under disse, tæt sluttede, som var det ét stort Skjoldtag, rykkede Hæren frem mod Taarnet paa Nordsiden og førte Væddere mod dets Mur, medens Frankerne lod svære Bjælker, besatte med Jærntænder, falde ned over dem, og Bliderne udslyngede saa store Stene, at de knuste Skjoldene og Kæmperne under dem. Saa lastede Vikingerne tre Skibe med Træstammer, stak dem i Brand og lod dem drive ind mod Broen; i Paris opstod den vildeste Fortvivlelse ved Synet af de brændende Skibe, mens Normannerne raabte af Glæde. Da standsedes Skibene af Broens Underbygning, og Frankerne fik dem sænket til Bunds.

Senere rev den opsvulmede Flod en Nat den sydlige Bro af, Vikingerne overmandede den afskaarne Besætning i Taarnet paa Sydsiden; men Byen selv fik de ikke taget. Der kom en østfrankisk Hær til Undsætning for Byen; da det kneb, undveg Vikingerne Kampen i aaben Mark og drog sig ind i den forskansede Lejr, indtil Undsætningshæren trak sig tilbage uden at have kunnet fordrive

*) Efter Steenstrup: Normannerne II.

Belejrerne. Senere kom atter en Hjælpehær. Under Kampen lokkede Vikingerne dens Fører, Grev Henrik, hen over nogle Løbegrave, de havde gravet og derpaa skjult under Grene og Straa: Grevens Hest styrtede, og Vikingerne huggede ham ned. Saaledes bølgede Kampen frem og tilbage i mange Maaneder. Til sidst, just da Vikingerne forsøgte en afgørende Storm mod Parises Mure, kom endelig saa stor en Hjælpestyrke, at Vikingerne maatte vige. Saa indtraf den dorske Kejser, Karl den Tykke, omsider med sin store Hær og drog ind i Staden. Men nu tilstod Kejseren den svækkede Normannerhær, hvad Pariserne havde nægtet den, da den kom med friske Kræfter: Vikingerne fik Lov til at tage Vinterophold i Burgund, langt oven for Paris, og skulde have 700 Pund Sølv i Løsepenge for Byen. Pariserne harmedes over denne forsmædelige Fred og vilde ikke tillade Vikingskibene at sejle forbi deres By. Normannerne maatte da trække Skibene 2000 Skridt over Land for atter at sætte dem i Floden oven for Paris.

Kort efter afsatte Frankerne Karl den Tykke og valgte Parises Forsvarer Odo til Konge. Odos Æt kom efter nogen Tids Borgerkrig i fast Eje af Kronen; fra den stammer alle senere franske Konger. Frankrig havde ved Parises heltemodige Forsvar lært sin fremtidige Hovedstad og Førerslægt at kende.

Vinteren efter Belejringen sad Vikingerne i Burgund. I de følgende Aar hærgede de snart det ene, snart det andet af Frankrigs Landskaber med skiftende Held. I de indre Provinser som Burgund lykkedes det dem ikke at sætte sig varigt fast. Men ved Seines nedre Løb og Kyst-Egnene var de Herrer; de havde hjemsøgt dette Strøg saa tit og saa grundigt, at de Kristne her havde opgivet alt Forsvar. Her opstod det mægtige og navnkundige Vikingerige, »Normannerlandet«: Normandiet. Om dets nye Herrer for største Delen var komne fra Danmark eller Norge, strides Historikerne om den Dag i Dag. Normandiets egen hjemlige Overlevering peger hen paa Danmark og gør Vikingernes Overanfører Rollo til en dansk Kongesøn, medens et norsk Sagn nævner ham Ganger-Rolf, en Jarlesøn fra Møre. Det maa dog regnes for sandsynligst, at de vældige Hærskarer, som en Menneskealder igennem hærgede, affolkede og til sidst underlagde sig det nordfranske Land, for den allerstørste Dels Vedkommende er udgaaet fra Danmark og Viken. Det har været flere jævnbyrdige Høvdinger, hver med sine Langskibe, som ved Sammenslutning har dannet den store Hær. Normandiets Historieskriver Dudo fortæller følgende: Da »Rollo« var landet i Seine, sendte Frankerne nogle Riddere ud for at forhandle med Vikingerne. Da de naaede Flodbredden, standsede de og raabte: »Vi Riddere, som er udsendte af Frankernes Konge, forlanger, at I siger os, hvem I er, hvorfra I kommer, og hvad I søger.« Svaret lød: »Vi er Daner, vi er komne fra Danmark, og vi vil vinde Frankrig.« Atter spurgte Frankerne: »Hvad Navn har eders Herre?« De fik til Svar: »Intet, fordi vi alle er lige.« Paa ny spurgte Ridderne: »Vil

I give jer under Karl, Frankernes Konge, gaa i hans Tjeneste og tage rigelig Løn af ham?« De svarede: »Vi vil aldrig give os under nogen Herre, ikke tjene og ikke tage Løn af nogen. Den Løn tykkes os bedst, som vi vinder ved Vaaben og Daad.« »Hvad vil I da gøre?« raabte Frankerne. »Skynd jer snarest muligt bort og tøv ikke længer! Vi skøtter lidet om eders lange Snak, ej heller vil vi fortælle jer, hvad vi har i Sinde.«

Efter at Normannerhærene allerede i mange Aar faktisk havde været Herrer over Seinelandet, blev dette i Aaret 912 ligefrem afstaaet til dem af Frankerkongen Karl den Enfoldige. Rollo og Hærens andre Høvdinger delte Landet imellem sig som jævnstillede Fæller: men med Tiden fik Rollo mere og mere Forrangen i Anseelse og Magt. Han og hans Efterkommere sad da som næsten uafhængige Hertuger i Normandiet, Frankerkongen var deres Lensherre, men ejede i Virkeligheden ingen videre Myndighed over dem. Straks ved Freden 912 havde de taget Daaben. Det varede heller

Fig. 52. Billede fra Bayeuxtapetet.

ikke længe, før de tilegnede sig Frankernes Sprog, og med Tiden glemte de deres eget; længst holdt det danske Sprog sig i Bayeux. I normanniske Person- og Stednavne kan de nordiske Spor følges helt ned til Nutiden.

Idet Normannerne gik op i det franske Folk, tilførte de dette et stort Fond af frisk og djærv Foretagsomhed, baade i Handel, i Statslivet og i Digtningen. Den gamle Vikingeaand uddøde ikke med Modersmaalet. Ved Aar 1020—30 gik en Skare normanniske Riddere til Syditalien, tog Del i de evindelige Kampe der mellem Kristne og Saracener, satte sig fast i Landet og vandt sig et stort Rige; det var Kongeriget »begge Sicilierne«, som under skiftende Skæbner vedblev at være en selvstændig Stat indtil 1860. En Menneskealder senere sejlede Normandiets Hertug Vilhelm Erobreren med sine Mænd til England 1066, indtog hele dette Rige og grundede her Tidens fastest tømrede og bedst organiserede Stat. En Broder til Vilhelm lod til Minde om Erobringen udføre et 70 Meter langt, broderet Tapet med 70 Billeder af Krigen og dens Forhistorie. Dette »Bayeux-Tapet«, af hvilket der findes en tro Genpart paa Frederiks-

borg-Musæet, giver os mangfoldige Oplysninger om Tidens Krigskunst og dens Liv.

De norske Riger i Irland og Skotland, det store danske Rige i England, det nordiske Hertugdømme ved Seine — det var Vikingetidens største og vigtigste Statsdannelser mod Vest — paa fremmed Grund, omgivne af en ældre, talrigere og i de fleste Ting mere civiliseret kristen Befolkning. Men paa de folketomme eller næsten folketomme Øer i Nordhavet opstod i samme Tid en anden Række nordiske Samfund, først og fremmest Fristatssamfundet paa Island. Det blev ikke Koloniriger, som i nogle Menneskealdre bevarede nordisk Folkesæt for derpaa at gaa op i de fremmede Folk: det blev varige Udvidelser af Nordboernes Omraade, og deres Historie, som endnu i vore Dage er en Del af Nordens, fortælles bedst i Sammenhæng med Norges i det følgende Afsnit.

Normannertogene Vest og Syd for den engelske Kanal vil vi ikke følge i det enkelte. Disse vidtgaaende Tog hører for det meste til Vikingetogenes første Tidehværv i 800'erne. De førte vore Fædre til det mauriske Spanien og til Italiens og Siciliens rige Stæder, hvor Oldtidens og den kristne Tids Kunstværker, Bygninger og Statuer vakte deres Efterligningslyst. Men blivende Bosættelser førte dette ikke til. Maurerne i Spanien udrustede — ligesom Ælfred og Eadgar — Flaader, der mødte Vikingerne paa Søen: det viste sig ogsaa her som det bedste Middel til at holde dem borte.

Blandt Vikingebolene, som grundedes mod Øst, støder vi først paa det i Sagnene saa navnkundige Jomsborg. Ved Oders østlige Munding havde Venderne en Køb ing, som Nordboerne kaldte Jom; for at holde den og dens Omegn i Lydighed og for at være Herre over den vigtige Handelsvej ad Floden satte en dansk Krigerskare sig fast her. Det blev i sine mægtigste Dage et blot Krigersamfund, som ikke taalte Kvinder eller Børn inden for sine Volde. Jomsvikingerne søgte Bytte og Kampry paa egen Haand eller i Danekongens Tjeneste, men ingen egenlig Landvinding eller ny Statsdannelse udgik fra dem. Vikingebol af lignende Art har der muligvis været flere af ved Østersøens Kyster.

Af en hel anden Natur var de Vikingevandringer, som fra Svearnes Land gik op ad Floderne i Finnernes og Slavernes Lande Syd for den finske Bugt. Det er »Østervejen«. Her møder vi lignende Statsdannelser som i England og Normandiet.

De nordiske Eventyrere, som søgte den Vej, kaldtes Rus. Snart som Krigere, snart som Købmænd sejlede de op ad Østersøfloderne, trak deres lette Fartøjer over Land, naar det behøvedes, og naaede paa den Maade Sortehavsfloderne, især Dnjæpr, som førte dem mod Syd ned mod det græske Kejserrige. Allerede 839 stødte de for første Gang sammen med Grækerne, og 880 trængte de ned i det

kaspiske Hav, hvor de traf sammen med Araberne. En arabisk Historieskriver fra Tiden omkr. 912 e. Kr. beskriver »Russerne« (d. e. Nordboerne, særlig Svearne) som »højvoksne, af et skønt Ydre; de viser stor Dristighed i Angreb, men denne Dristighed viser de ikke til Hest, de foretager alle sine Krigstog til Skibs. De bærer vide Benklæder; til hvert Par gaar der 100 Alen Tøj . . . . . Naar en af de fornemme dør, opkaster de en Grav i Form af et stort Hus, ægger ham i det og sammen med ham hans Klæder og de Guldarmbaand, han har baaret, Forraad af Levnedsmidler, Kar med Drikkevarer og Mønter.« Samme Forfatter omtaler, at de afgjorde indbyrdes Stridigheder ved Tvekampe: »den, hvis Sværd er skarpest, faar Ret.« Ligeledes beskriver han deres Ofringer af »Mænd, Kvinder og Heste. Præsten tager da Manden, Kvinden eller Dyret, lægger en Snare om dets Hals og hænger Ofret op i et Træ.« Man genkender i denne Skildring let vore Forfædres Levesæt, Rettergang, Gravskik o. s. v. En anden Araber skrev om dem: »Aldrig har jeg set mere kæmpestore Mennesker; de er høje som Palmetræer, rødkindede og rødhaarede.«

Det er disse kæmpehøje nordiske »Russer«, som har grundlagt det mægtige russiske Rige og givet det Navn. Høvdingen Rurik gjorde sig til Herre i Holmgaard (d. e. Novgorod) og undertvang de omboende slaviske Stammer. To af hans Mænd indtog Kønugaard (Kjev), grundlagde et eget Rige der, som senere forenedes med det i Novgorod. Flere og flere Egne lagdes under dette store Gardarike, »Riget ved Gaardene«. I de første Slægtled bærer Fyrsteætten nordiske Navne, som let genkendes i den slaviske Forklædning: Rurik er = Rørik, Oleg = Helge, Olga = Helga, Igor = Ingvar o. s. v. Navnet »Rus«, som hidtil kun betød de nordiske Erobrere, overførtes efterhaanden paa de underkuede slaviske Stammer, som var langt talrigere end deres Herrer, og paa hele det Land, som lød under Kijev. Og da »Russerne« siden opgav deres eget Sprog og tog Slavernes i Stedet, kom deres nordiske Navn til at betyde et rent slavisk-talende Folk. Ved Gardarikes Grundlæggelse var baade Nordboer og Slaver Hedninger, men Missionen fra Konstantinopel fik Indgang, og o. 1000 tog Kong Vladimir Kristendommen. Hans Søn Jaroslav († 1054) stod endnu i livlig Forbindelse med Norden, han var gift med Olof Skotkonges Datter Ingegerd, og Harald Haardraade blev gift med Jaroslavs Datter Elisabeth. Men efter hans Død ophørte Forbindelsen, og Russernes Kongsgaard blev rent slavisk.

I det Par Hundrede Aar, da Russerne endnu ikke helt var slaviserede, gik jævnlig nye Udvandrerstrømme fra Svealand over til Gardarike. Disse ny Krigerflokke kaldtes Væringer. Mange af dem søgte længer mod Syd til den store, rige Kejserstad ved Bosporus, som Nordboerne kaldte »den store Gaard«: Miklagard, hvor Kejseren gærne hvervede dem til sin Livvagt. Talrige svenske Runestene er rejste til Minde om slige »Græklandsfarere«. I Kejse-

Fig. 53. Blysigil for Væringernes Tolk i Konstantinopel.

Fig. 54. Arabisk Sølvmønt, præget 903 i Samarkand. Fundet paa Gulland.

rens Tjeneste kom de ud i Hærfærd rundt i Østerlandene; de var den græske Hærs ypperste Korps. Ved Athens Havn Piræus stod en Marmorløve, et Værk fra den oldgræske Kunsts Tid, som senere er ført til Venezia: paa dens to Sider indhuggede en Væring en ormslynget Runeindskrift, som nu desværre er udvisket og ulæselig, men som ved sin blotte Tilværelse er et Vidnesbyrd om vor Folkestammes Færd i disse fjærne Egne. Ormslyngningernes Form viser, at Runeristeren har haft hjemme i Upland.

De slaviske Folkeslag, som Nordboerne undertvang, stod tilbage for disse i Dannelse. Men i det græske Rige og hos Araberne saa Nordboerne en udviklet og forfinet Kultur. Nogen dybere eller stærkere Paavirkning af denne synes Nordboerne ikke at have bragt med til Hjemmet; dertil har vel Afstanden været for stor, baade i Rum og i Aandspræg.

Men en livlig Handelsforbindelse har der været; derom vidner de Tusinder af arabiske og græske Mønter fra Vikingetidens Aarhundreder, som naaede op til Norden. Det var Gulland og Købingerne i Svealand, som svang sig op ved denne Handel.

Hermed har vi fuldendt Overblikket over Nordboernes Udbredelse i Europas

Gustav Storm, Professor i Kristiania. Født 1845.

Johannes Steenstrup, Professor i Kjøbenhavn. Født 1844.

Fig. 55. Vikingetidens Historikere.

Lande. De her skildrede Bosættelser og Krigerkolonier gik ganske vist med Tiden tabt for Norden. Men der var dog en Tid af flere Menneskealdre, navnlig i 900'erne, da alle de udvandrede Flokke vedblev at staa i Forbindelse med Hjemlandet. Samtidig dermed gik Nordmændene ad Vestervejen helt over til Amerika. Den Gang lød vort Modersmaal i Ruslands »Gaarde«, ved Bosporus's Strande, paa Northumberlands Agre, ved Islands Fjorde og ved Foden af Grønlands Jøkler.

Saa udstrakt er den Verden, hvor Nordboerne følte sig hjemme i de Slægtled, da Hedningetroen skød sine fagreste Skud i Sang og Sagn, inden den veg for Kristendommen.

DET NORDISKE HEDENSKABS SIDSTE TID.

Rigshistorie til henimod Aar 1000. — Danmark. Endnu i 800'erne er det umuligt paa Grundlag af de spredte og forvirrede Kilder at opstille en sammenhængende dansk Kongerække. Der har været mindst to Kongeætter eller to Grene af Kongeætten, som har kæmpet om Riget. Til den ene hører den GUDFRED, som bød Karl den Store Trods og som myrdedes o. 810 (S. 75). Maaske er han den samme, som i norsk Overlevering mindedes som Gudrød Veidkonge (»Jægeren«) i Vestfold; i saa Fald har Viken til Dels hørt sammen med Daneriget, og Harald Haarfager er da hans Sønnesøn. Efter Gudfred fulgte et Par Konger af hans Æt, som snart maatte kæmpe med to Brødre af den fjendtlige Slægt, REGNFRED og HARALD. Det var under disse Danernes indbyrdes Kampe, at den Tanke modnedes i Frankerriget, at forsøge en alvorlig Mission blandt de frygtede Fjender. Ærkebiskop Ebo af Reims rejste med Kejser Ludvig den Frommes Minde til Danmark for at »omvende og døbe de Folk, som mod Nord endnu siges at bo i Dødens Skyggedale«. Da Ebo drog hjem, fastholdt Kong Harald (senere Kilder kalder ham Harald »Klak« d. e. Smuds) den Forbindelse med Frankerhoffet, han var kommet i, og da han ikke kunde hævde sig mod Gudfreds Sønner, tyede han ud til Kejser Ludvig om Hjælp. Han drog til Skibs op ad Rhinen til Ingelheim ved Mainz og modtoges med Pragt. I Daabshuset ved den hellige Albans Kirke optoges Harald, hans Dronning og hans Søn i den kristne Kirke. Paa Kejserborgen fik de derpaa rige Faddergaver; Kong Harald fik en Purpurkaabe med ædle Stene og Guldbræmmer, et Sværd med gyldent Hjalte, et prægtigt Bælte, Hovedguld, hvide Handsker og gyldne Sporer. Og endelig førtes han til Messen i den store Kirke, hvis Vægge var smykkede med Billeder af den hellige Historie, medens Sangmestrenes Basuner lød og Koret istemte sine Hymner.

Til Støtte under sine fremtidige Kampe mod Gudfreds Sønner fik Harald af Kejseren et Len ved Wesers Munding. Ved hans Bortrejse gav Kejseren ham desuden »viede Kar til Gudstjenestens Tarv, Ordensdragter, Præster og kirkelige Bøger, dertil Munke, som frivilligt vilde gaa for at omvende Folkene til Himlens Rige«. Disse Ord i et samtidigt Digt sigter til Ansgar og hans Medhjælper Autbert. Vi kender Ansgars Virksomhed fra en Levnedsskildring af ham, som hans Efterfølger Ærkebiskop Rimbert skrev.

Ansgar var en Franker fra Picardiet, nu Munk i Klostret Ny Korvej ved Weser og Forstander for dets Skole. Han var en Yngling af en dyb og hed Hu, under Sjæleangest modnet til Munkelivets Forsagelse, fyldt af levende Virketrang, en udholdende Vilje og en Ævne til at vinde Mennesker, som gjorde ham egnet til Missionshvervet. Thi til det følte han sig kaldet. Som Tilfældet var med saa mange af Middelalderens aandelige Stormænd, at deres inderste, ofte kun halvt bevidste personlige Vækst først traadte frem i Klarhed for dem selv i ekstatiske Drømmesyner, saaledes var det ogsaa med Ansgar. Allerede da han som 13 Aars Dreng fik Bud om, at den store Kejser Karl, som han havde set i al hans Magt og Glans, var død, og Tanken om Død, om Skærsild og Himmerig betog ham, saa han i Pinsenatten sig selv henført først til den pinefulde Skærsild, saa til Himlens uudsigelige Salighed og straalende Lys, og ud af Lyset lød til Ansgar disse Ord: »Gaa bort og kom tilbage til mig som kronet Martyr!« I henved 40 Aar, fra 826 til sin Død 865, gav Ansgar sig helt hen til dette Kald, at skaffe Kristendom Indgang hos Nordboerne. Hans senere Lovprisere kaldte ham »Nordens

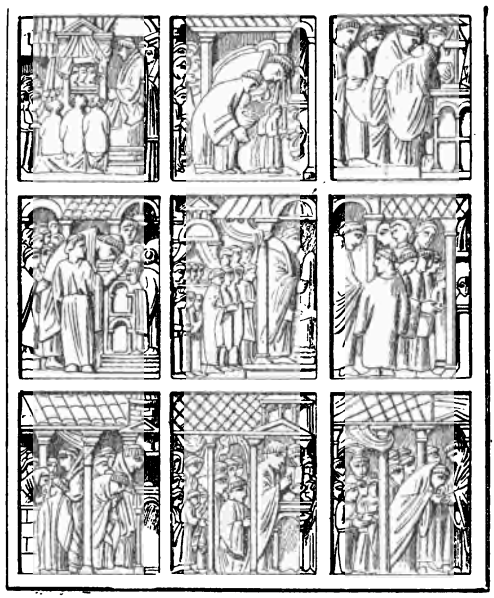

Fig. 56. Billeder af Messeofret, skaarne i Elfenben (omkr. 800). Har tilhørt en Broder til Karl den Store. 1) Præsten sidder i sin Stol. 2) Præsten messer *Confiteor:* «Jeg bekender.« 3) Præsten giver Fredkysset. 4) Han kysser Bogen paa Altret. 5) Han vender tilbage til sit Sæde. 6) Han gaar atter til Altret. 7 a) Han modtager Menighedens Offergaver. 7 b) Han lægger Brødet paa Altret. 8) Nadveren uddeles.

Apostel«, og det blev den almindelige Opfattelse, at hans Omvendelsesværk havde været det egentlig afgørende for Norden. Dette kan ikke fastholdes; efter Ansgars Tid maatte endnu flere Slægtleds Udvikling til, før den ny Tro fik Overhaand, og for hele Omvendelseshistorien var Paavirkningen fra det kristne England af større Betydning end Missionen fra Frankerrigerne. Alligevel er Ansgar en af vor Histories store Skikkelser, og hans Gerning er et Storværk af Selvfornægtelse, Viljestyrke og — Statsmandsklogskab.

For Ansgar kan Nordboerne ikke have staaet som et helt fremmed Folk. Frankerne havde, som saa mange andre Sydgermaner, den Tro, at de selv stammede fra Norden. Hans Navn Ans-gar var germansk, det samme som Nordboernes Áss-geir (Asger), »Gud-Spyd«. Han lærte snart, ad hvilke Veje Daners og Svears ledende Mænd skulde vindes. Dog var hans første Virketid fuld af Modgang. Kong Harald, i hvis Følge han var draget ud, kunde ikke vinde Magt i Danmark og maatte forlade Fædrelandet for altid. Ansgar var henvist til sig selv. Han begyndte med at stifte en Skole for 12 Drenge, til Dels frikøbte Trælle. Saa søgte han Tilknytning til de spredte Kristne eller Halvkristne, som allerede fandtes i Norden, og foretog o. 830 sin første Rejse til Upland. 831 udnævntes han til Ærkebisp med Sæde i Hamborg; han var nu ikke længer den uanselige Munk, men en Stormand, der kunde underhandle med Nordens Stormænd paa lige Fod. Hans Ærkebispedømme havde sit faste Stade i det kristne Sakserland og skulde derfra vokse sig ud i Nordboers og Venders Lande. Dog laa Hamborg endnu for udsat. Kong Haarik, Gudfreds Søn, var en Tid lang Frankerrigernes Dødsfjende. I Aaret 845, samtidig med, at andre danske Hære angreb Frisland og Paris, sendte Kong Haarik en stor Flaade op ad Elben og brændte Hamborg (S. 75). Ærkebispens Sæde maatte rykkes tilbage til det tryggere Bremen. Men saa fik Ansgars Værk Fremgang. Han vandt Haariks Tillid, saa at denne gav ham en Grund ved Hedeby til Opførelse af Danmarks første Kirke. Da den gamle Haarik døde, kom der først et Tilbageslag, idet hans Søn, Den unge Haarik, lukkede Kirken i Hedeby, men Ansgar vandt snart ogsaa den ny Konge, som igen tillod ham at aabne Hedeby Kirke, gav ham Byggegrund til en Kirke i Ribe og tillod, at der ringedes med Kirkeklokker. Dette sidste skal have voldt Danerne megen Angst, thi Klokkeklangen vilde skræmme Landets egne Guder — »Landvætterne« — bort. Det siges endog, at den unge Konge selv ønskede at tage Kristendommen, og at kun Frygten for Folkets Uvilje holdt ham tilbage.

Efter Ansgars Død 865 bliver Danmarks Historie igen helt mørk. Det er Vikingeoldens Stortid. Vi har Kongenavne nok overleverede, men véd kun lidet, om de betegner Søkonger, Tronkrævere eller virkelige Rigskonger. Ikke heller kender vi i det enkelte den unge Kirkes Kaar. Kun er det sikkert nok, at i en Tid, da mangfoldige Tusinder af Danske tog Daaben i Danelag og Normandi, da mange af disse en Aarrække færdedes som Kristne i disse Lande for saa at vende

hjem, maa Kendskabet til den ny Tro Aar for Aar være vokset, og flere og flere have tænkt sig, at den ny Gud ialfald turde være lige saa mægtig en Hjælper som de gamle. Rent tilfældig kender vi fra disse Aar Navnet paa en Vikingekonge Frode, som kom hjem fra England og byggede Danmarks tredje Kirke i Aarhus. Det var Jyllands tre vigtigste Havnebyer, som blev Kristendommens faste Punkter. Fra Ribe gik Skibsfarten til Frisland og Vesten; i Hedeby løb Handelsvejene sammen fra hele Østersøen, især fra de danske Øer og Skaane; og fra Aarhus gik den bedste Vej fra Jyllands Hovedland til Østdanmark og Viken.

Mellem de mange forvirrede Rækker af Kongenavne er den vigtigste den, som efter nogle dunkle Navne kommer til Gorm (den Gamle), hvis Søn var Harald Blaatand. Det er tydeligt, at denne Æt har maattet føre lange Kampe, før den fik Landet i trygt Eje. Hvorvel den senere islandske Opfattelse, at Danmark før Gorms

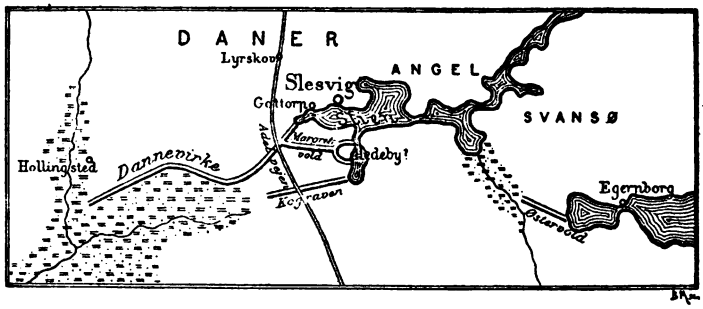

Fig. 57. Kort over Danevirke.

Dage var splittet i Smaariger, ligesom Norge, og først samledes af Gorm, uomtvisteligt er urigtig, saa har den dog et vist Grundlag i Virkeligheden. En Konge ved Navn Olaf var kommen fra Sverige og havde vundet Rige i Danmark — det hele Danmark eller en Del af det —, som gik i Arv til hans Søn Gnupa. Paa hans Tid var Saksерhertugen Henrik blevet Østfrankens Konge. Henrik (senere kaldet Fuglefænger) forsvarede med Kraft Tyskernes Grænser mod Madjarer, Vender og Daner. For første Gang ser vi en tysk Konge vove sig op igennem Grænsemarken: Henrik slog Gnupa og tvang ham til Daaben. Snart efter gik Gnupas Vælde til Grunde, idet Gorm indtog hans Rige; hans Søn Sigtrygg synes paa andre Kongesønners Vis at have søgt ud paa Vikingetog og at have fundet Døden i Normandiet. I Nærheden af Slesvig er fundet to Runestene, der vidner om Gnupas Æt. Den ene siger os, at hans Dronning Asfrid rejste et Minde paa »Gnupas Vi«, den anden at hun rejste Minde efter Sønnen Sigtrygg.

Det maa have været Kong Henriks Tog, som manede Danerne til

at styrke eller ombygge det Virke, som ialfald fra Gudfreds Tid har værnet Jylland fra Syd. Den danske Tradition, nedskrevet i det 12te Aarhundrede, giver Gorms Dronning TYRE Æren for, at Danevirke blev bygget. Meget taler for, at dette er saa. Tidsforholdene passer: da Gorm har vundet Riget helt til Grænsen, rejses den vældige Vold i Stedet for de tidligere svagere Værker. Den lille Jællingsten, Gorm lod rejse for »sin Kone Tyre, Danmarksbod«, ligeledes Islændingernes Tilnavn til hende »Danebod« — og mulig flere jyske Runestene — vidner om, at Folket har følt sig i særlig Taknemlighedsgæld til hende. Vi tør da tro, at det er hendes Foretagsomhed og Overtalelsesævne, som har formaaet at samle Rigets Kræfter om det store Værk. Fra Sliens vestlige Vig gik Tyres Virke 11 Kilometer mod Sydvest og Vest tværs over Heden, langs med Spangebæk til Hollingsted ved Træaa. Det var en mægtig Jordvold, støttet ved Sten- og Træværk; trods 1000 Aars Overlast staar det allermeste af den endnu. Danmark fik for lang Tid Ro fra Syd. Det var nu Danerne, som jævnlig faldt ind i Saksernes Land, ikke omvendt.

Det Sagn, som gør Tyre til Kristen, er højst usikkert; i hvert Fald højsatte Gorm hendes Lig paa hedensk Vis ved Jælling. Men vist er det, at da Ærkebiskop Unne af Bremen gæstede Danmark, blev han vel modtaget af Gorm og Harald. Og da HARALD BLAATAND efter Faderens Død blev Enekonge o. 935, gik Kristendommen stærkt frem. Allerede før 950 tillod Harald, at Ærkebisp Adeldag viede Nordens første Bisper (for Slesvig, Ribe og Aarhus). Og noget senere tog Kongen selv Daaben. Herom fortæller en næsten samtidig Kilde (Vidukind fra Korvej) følgende: »Danerne var fra gammel Tid Kristne, men dyrkede alligevel Afguderne efter hedensk Sæd. Da hændte det, at der ved et Gæstebud i Kongens Nærværelse opstod en Ordstrid, idet Danerne indrømmede, at Kristus vel var Gud, men der var andre Guder, som maatte være større end han, siden de kunde vise Menneskene mægtigere Tegn og Undere. Imod dette vidnede en Bisp ved Navn Poppo, at den eneste sande Gud er Faderen med sin enbaarne Søn, vor Herre Jesus Kristus og Helligaanden, men Afgudsbillederne er onde Vætter, ikke Guder. Kong Harald spørger ham, om han selv vil bevise denne Tro. Han svarede ja uden at nøle. Kongen lader nu Klerken holde under Bevogtning til næste Dag. Da Morgenen kom, lod han et umaadelig tungt Jærn gløde og bød Klerken at bære det gloende Jærn for den katolske Tro. Kristi Bekender griber uden Tøven Jærnet og bærer det saa længe, som Kongen selv byder; han viser, at hans Haand er uskadt, og gør saaledes Troens Sandhed indlysende for alle. Derover omvender Kongen sig, bød, at man skulde dyrke Kristus alene, og paalægger de ham underlagte Folk at fornægte Afguderne, og derefter ydede han Guds Præster og Tjenere den skyldige Ære«. Vidukinds Udtryk i den næstsidste Sætning er for stærke; Kongen havde utvivlsomt ikke Myndighed til at paatvinge Folk en bestemt Gudsdyrkelse eller at forbyde en anden. Men i Hovedsagen har Kongens

Foredømme været afgørende for Folket. Og Kong Harald kunde paa den store Jællingsten, som han rejste for sine Forældres Minde, lade riste disse Ord: »Harald Konge bad gøre dette Minde efter Gorm sin Fader og Tyre sin Moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«.

Harald Blaatand udstrakte Danevældet ud over Danmarks Grænse. Navnlig var han i en Aarrække Herre over Norge, hvorom senere. Krigersamfundet i Jomsborg (S. 79) er vistnok grundet af ham. Traditionen om Jomsborgs Forhold blev i senere Tid forvirret, fordi to forskellige Sagnrækker sammenblandedes. Den ene af disse fortalte om en navnkundig Skytte ved Navn Palna-Toke, som var Kong Haralds Uven, den anden om en Toke, som var Høvding i Jomsborg. Ved denne Sammenblanding opstod den Tro, at Jomsborg var grundlagt imod Harald. I Virkeligheden var Jomsvikingerne hans trofaste Kæmper. Baade i Kampene mod Erik Sejrsæl og mod Haakon Jarl, som omtales nedenfor, og i den sidste Kamp mod Sønnen Svend Tveskægs Oprør finder vi Jomskæmperne som Haralds Mænd.

Fig. 58. Den store Jællingsten, rejst af Harald Blaatand, med det ældste Kristusbillede i Norden.

Ogsaa i Holsten synes Harald i nogen Tid at have haft Magten. Da drog o. 975 Kejser Otto II, Tysklands Konge, mod Nord og trængte endog frem over Danevirke. Før han igen trak sig tilbage, havde han i Grænsemarken rejst en Borg — vistnok Rensborg —, hvis Besætning kunde holde Udkig med Danerne. Kun ni Aar senere maatte Tyskerne opgive denne fremskudte Post. Samtidig med, at Venderne lagde Hamborg og Brandenborg i Aske, indtog Danerne den nordlige Borg og brændte den. I tysk Historieskrivning blev denne kortvarige Grænsepost til et helt »Markgrevskab Slesvig«.

Harald blev en gammel Mand. Han havde været Samkonge med Faderen i 15 Aar og Enekonge i 50. Hans Søn SVEND TVESKÆG, der var en kamplysten Vikingenatur, længtes efter Magten og rejste sig mod Faderen. Efter en Kamp ved Helgenæs blev Harald om Natten dræbt af et Pileskud — fra Tokes Haand siges der (o. 985).

Hans Kæmper førte hans Lig til Jomsborg og siden til Roskilde, hvor han fik Hvile i »den Kirke, han selv nys havde bygget«. Hans Eftermæle fik næppe den Glans, som hans lange og mærkværdige Regering fortjener. Vel mindedes Kirken ham næsten som Helgen; hans Ætling Svend Estridsøn sagde: »Han omvendte hele det danske Folk til Kristendommen ... Han, den uskyldig saarede, vil ej, haaber jeg, komme til at savne Martyriets Palme«. Men hans Ry som Kriger og Hersker overstraaledes langt af hans Søn og Sønnesøn, der lagde hele England til Danevældet. Af Karakter og Lynne skal han have været forsigtig, sen til at beslutte sig, men efter Beslutningen fast og stærk. Hans Hustru Tove, Datter af Venderfyrsten Mistivi, kalder ham paa en Runesten »Harald den Gode«.

Jomsvikingerne hævnede den gamle Konges Fald. Ved List fik deres Høvding Sigvalde Svend Tveskæg lokket ud paa sin Flaade og førte ham bort som Fange, indtil Folket købte ham fri ved dyre Løsepenge. Om der end ikke er Tale om et Frafald fra Kristendommen eller endog Kristenforfølgelse, kom der dog nu Tider, der var lidet gode for den nye Fredens Tro. Vikingemodet blussede op paany. Svend sejlede jævnlig paa Tog mod England — det siges, at han søgte Glemsel og Oprejsning for den Skam, at han var købt fri som Træl —, og Sveakongen Erik Sejrsæl hærgede Danmark. Under al denne Uro er der forefaldet Kampe omkring Hedeby, hvis Enkeltheder vi ikke længer kan oprede, men to Runestene fra o. 1000 vidner om dem. Med Aarene har Svend dog faaet Ro i sit Rige Som Danerigets mægtige Konge deltog han i Slaget ved Svolder; snart derefter fornyede han Englandstogene, som igen bragte Danmark under stærk Paavirkning af det kristne Kulturland. Danmark var nu kommet saa langt ind under den ny Tids Magt, at et Tilbagefald til det gamle var umuligt.

Sverige. — Hvad vi ved om Sverige i 800'erne, skyldes Rimberts »Ansgars Levned«. Da Ansgar ved et Par Aars Virksomhed blandt Danerne havde lært Nordens Sprog at kende, indtraf nogle Udsendinge fra Sveakongen hos Kejser Ludvig; de viste sig villige til at tage nogle Klerke med. Ansgar og en anden Munk drog af Sted med de svenske Mænd, de naaede lykkelig ind i Østersøen, men blev her overfaldne af Vikinger og maatte frelse sig ved at svømme i Land. Ansgar, som havde mistet 40 Bøger, han medførte til Gudstjenestens Brug, og de kostbare Gaver, Kejseren havde givet ham med til Sveakongen, vandrede da med Sendemændene den lange Vej til Birka. Kong Bjørn tog godt mod ham og tillod ham at prædike. Snart samlede en lille Menighed sig om ham; Høvdingen Hergeir byggede en Kirke paa sin Gaard og øvede sig med Flid for selv at kunne udføre Gudstjenesten. Efter $1^1/_2$ Aars Virksomhed drog Ansgar 831 tilbage til Kejseren medbringende Runebreve fra Kong Bjørn. Senere sendtes andre Klerke op til Birka. Men de nidkære Præster

fik mange Fjender. En Dag overfaldt en Skare deres Hus, dræbte en Præst og bandt de andre, der som Fanger blev sendt ud af Landet. Da Ansgar anden Gang 853 sejlede til Birka, havde han Brev med fra Kong Haarik (den første) til Sveakongen OLOF; Haarik bad Olof om at tillade Ansgar at holde kristen Gudstjeneste, thi Ansgar »attraaede intet uden det som var ret og godt«. Kongen lod holde Møder paa Rigets to Ting; efter stærk Modstand fra Asernes ivrigste Tilbedere vedtoges det at give Tilladelsen. Kongen skænkede Bygggegrund, der tømredes Kirke og Præstebolig.

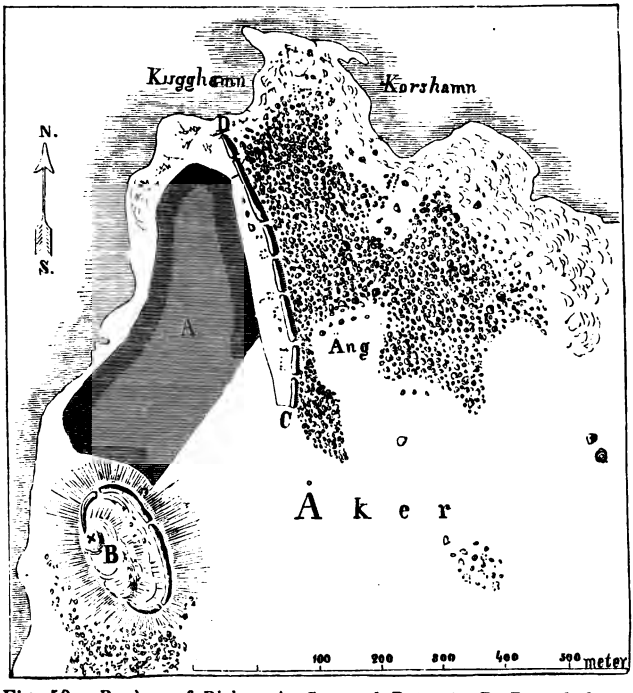

Fig. 59. Byplan af Birka. A. Gammel Bytomt. B. Borgplads. C.—D. Byvolden.

Efter Ansgars Død er Kilderne næsten tavse om Sverige. Sveriges Regentrække kan ikke fastsættes med nogen Vished, før vi i sidste Halvdel af 900'erne finder ERIK SEJRSÆL som Sveakonge. Hans Brodersøn Styrbjørn (»den vilde Bjørn«) forlangte Del i Riget, men fik det ikke og drog i Viking. Han kom til Harald Blaatand, blev Jarl i Jomsborg og sejlede med en dansk Flaade til Upland for at kæmpe mod Erik. Paa Fyrissletten vandt Erik en fuldstændig Sejr (deraf hans Tilnavn); det fortaltes, at han før Slaget havde blotet til Odin, som da havde vist sig for ham og givet ham et Spyd. Da

han ved Kampens Begyndelse slyngede det ud over Fjendehæren og viede den til Odin, kom der Vildelse over den, Styrbjørn og mange Kæmper faldt, andre flyede. En Gruppe skaanske Runestene minder om en Toke Gormssøn (maaske en Broder til Harald Blaatand) og hans Mænd, »som ikke flyede ved Upsala«. Siden hærgede Erik Sejrsæl i Danmark og skal i nogen Tid have været Konge i dette Rige, hvad der dog er højst tvivlsomt. Ved hans Død blev hans Søn Olof Konge; han kaldes Skötkonung eller Skotkonung. Eriks Enke, Sigrid Storraade, ægtede Danekongen Svend Tveskæg. Til Dels under Paavirkning af hendes Had til Olaf Tryggvason forenede Svend og Olof sig imod denne ved Svolder.

Ved Aar 1000 var Sverige i det hele endnu hedensk. Snart efter tog Kong Olof Daaben, men kun langsomt droges Sverige ind i den europæiske Kulturverden.

Norge. — Det tredje og yngste af Nordens Riger kender vi i dette Tidehverv mere til end til de to ældre. De mange Minder om Fortiden, som Islændingerne gemte, knyttede sig naturligt mest til Norge. Meget i den islandske Overlevering kan være Sagn, Tildigtning og Mistydning; men et sikkert Grundlag havde denne Overlevering i de mange Skjaldevers fra 800'erne og 900'erne, som levede videre hos yngre Slægter. Om den historiske Værdi af disse Skjaldevers, som naar tilbage til Tjodolf fra Hvin og Torbjørn Hornklove i 800'erne, fælder Snorre Sturluson følgende forstandige Dom: »Jeg har mest holdt mig til de Kvad, der blev fremsagt for Høvdingerne i deres eget Paahør, eller til de Arvekvad, som Skjalde fremsagde for deres Sønner. Thi de Ord, som staar i bunden Stil, er de samme som de var fra først af, og de kan ikke ændres, om Kvadet end gaar fra Mund til Mund... Vel er det Skjaldenes Skik at prise den mest, for hvem de netop staar; men ingen turde dog vove at tillægge en Mand Storværker, om hvilke alle Tilhørere, og han selv med, vidste, at det var Opspind og Snak«.

Efter Gudrød Veidkonge, der — som nævnt S. 82 — maaske er den samme som Danernes Godfred, havde hans Søn Halfdan Svarte et Rige i Viken og Oplandene. Han siges at have været vel lidt, og Oprettelsen af det fælles Eidsiva-Ting tilskrives ham. Da han druknede ved at køre over den frusne Randsfjord, blev hans Lig delt i 4 Stykker, som højlagdes hvert i en af Rigets Hoveddele. Hans Søn Harald Haarfager fuldbyrdede den store Gerning at samle alle Bygder fra Hálogaland til Gøternes Elv i ét Rige. Om denne mægtige Kongedaad har Sagnet lagt sin Straaleglans. Senere Tider fortalte derom en Saga, som synes i Slægt med Riddertidens Tænkesæt: Da han bejlede til en stolt Kvinde — Gyda eller Ragna —, satte hun som Vilkaar for sit Ja, at han samlede hele Norges Rige under sig. Han svor da ikke at klippe sit Haar, før Daaden var gjort, svor den ved »den Gud, som har skabt mig og

raader for alt«. Men Harald trænger ikke til at opfattes som en kristen ridderlig Bejler, for at vi skal forstaa hans Storhed. Hvad han virkelig udrettede, er nok til at vise ham ikke blot som en stor Landevinder, men som en stor Statsgrundlægger. Nordens Vikingeold var rig paa Mænd med politisk Ævne; Harald Haarfager er en af de største blandt dem. Gangen i hans Erobringstog er let at følge. Fra sit fædrene Rige ved Kristiania Fjord og Mjøsen gik han først over Fjældene mod Nord og underlagde sig Trondhjem — »i 8 Slag«, siger Sagnet, tydelig nok fordi der var 8 Fylker — og Hálogaland. I Tiden derefter skal han ogsaa have lagt Værmland under sig. Tilbage stod de vestlige Fjordfylker, hvis Vinding kostede ham mange Slag. Det sidste og vigtigste stod i Hafrsfjord 872. Hans vigtigste Modstander her var Agders Konge, kaldet Kjøtve,

Fig. 60. Hafrsfjord.

med sin Søn Olaf Hvite, der var kommen til Hjælp fra Irland, synes det. Torbjørn Hornklove kvad om Haralds Sejr og Fjendernes Flugt:

Paa Bagen lod de blinke
de blanke Skjolde,
de kløgtige Svende,
da Stenene rammed.

Østmændene ræddedes,
løb over Jæderen
hjem fra Hafrsfjord;
deres Hu stod til Mjøden.

Mange af de stolte Bønder slog sig da paa Vikingfærd og voldte endnu Kong Harald stor Men, idet de havde trygt Tilhold hos Nordmændene paa de skotske Øer. Harald maatte da sikre sit nysamlede Rige ved Tog til Hjaltland, Orknøerne og Syderøerne, som han ligeledes tvang under sit Vælde. Hans Tog gik helt til Øen Man; hertil regnedes i den kommende Tid Norgesvælde. De fjendtlige og landflygtige Nordmænd maatte nu søge sig fjernere Bopæle; det blev dem, som i den følgende Tid byggede Island.

Ved Haralds Sejr blev de gamle Fylkekonger og Herser trykkede ned. Sagaen har gemt mange Fortællinger om deres Tænkesæt og hvordan de stillede sig overfor det ny Storkongedømme. Typisk er Historien om Namdalens Konger, Herlaug og Rollaug. De havde i tre Somre bygget en stor Høj af Sten, Kalk og Tømmer og var just færdige med den, da Kong Harald nærmede sig med sin Hær. Herlaug lod Mad og Drik sætte ind i Højen, gik selv ind i den med 11 Mænd, og Højen blev kastet til. Rollaug derimod gik op paa den Høj, hvor Kongerne plejede at sidde, lod her indrette et kongeligt Højsæde og et lavere Jarlesæde, satte sig først paa Kongestolen og væltede sig derpaa ned i Jarlesædet, idet han gav sig selv Jarlenavn. Derefter gav han Kong Harald alt sit Rige og tilbød at blive hans Mand. Harald satte ham til Jarl over Namdalen.

Har vi her to Mænd af den gamle Tid, af hvilke den ene, ude af Stand til at forsone sig med det ny, haabløs opgiver al Modstand, medens den anden indordner sig frivillig under det, ser vi i Fortællingen om Torolf Kveldulfsson den gamle Uafhængighedsaand stadig leve op igen og vække Kongens Mistanke. Torolf var bleven Haralds Kæmpe og deltog med stor Manddom i Hafrsfjordslaget. Han fik derpaa stort Arvegods i Hálogaland, Kongen gav ham desuden store Gaver og satte ham til Landstyrer deroppe. Torolf holdt en stor Huskarleflok og var gavmild som en Konge; han styrede med Kraft og inddrev den Skat, Finnerne plejede at yde, med saa stor Omhu, at Kong Harald fra ham modtog langt større Finneskat end før. Aaret efter Slaget i Hafrsfjord kom Harald til Gæst hos ham med 300 Mand; men Torolf havde selv 500. Da Kongen satte sig i Højsædet, saa han ud over denne store Skare og blev helt rød i Hovedet. Dog bed han Vreden i sig og sagde intet. Men nogen Tid efter bød han, ægget af Torolfs Fjender, denne at vende tilbage til Kongens Hird og blive dens Fører. Torolf svarede: »For min Rang og mine Forleninger maa du raade; men fra mine Mænd vil jeg ikke skilles, saa længe jeg har Føde at give dem«. Han drog til sine egne Gaarde og levede der med lige saa stort Følge som før, idet han drev Vikingfærd og Handel. Snart lod Kongen et af hans Skibe opsnappe, Torolf gjorde Gengæld ved at tage et af Kongens Skibe og øve Strandhug i Haralds Rige. I Længden fandt han dog Kampen med den mægtige Konge for ulige og vilde just til at forlade Norge, da Kong Harald kom over ham, som han drak Afskedsbægret med sine Mænd, stak Ild paa Hallen og fældede Torolf. Dennes Fader og Broderen Skallagrim drog til Island; deres Æt og Haralds Æt vedblev længe at være Fjender.

Efter Sejren i Hafrsfjord levede Harald endnu godt 60 Aar. Han havde saaledes Tid til at fæstne sin Magt og bygge et Rigsstyre op. Sagaen siger, at han overalt tilegnede sig »Odelen« d. v. s. Ejendomsretten til Jorden, alle Bønder maatte svare ham Landskyld. I hvert Fylke satte han en Jarl til Styrer; hver Jarl havde under sig nogle Herser, der fik Kongsgaarde i Forlening. Baade Jarler og Herser

maatte tjene ham med deres Huskarle. — Denne Skildring er ikke helt tydelig. Jarler og Herser var netop de gamle stedlige Høvdingers Navne. Det, som Harald har bygget sin Magt paa, er øjensynligt det, at han har søgt at faa de gamle Høvdinger, som Folket var vant til at følge, til at blive sine Mænd; kun hvor det ikke lykkedes, har han indsat ny. Han knyttede dem til sig ved at overlade dem Brugsretten til de Gaarde i Bygden, som blev hans, — det vil især sige de Gaarde, som blev ejerløse ved Ejerens Fald eller Udvandring. Tallet paa de Hølder (Storbønder), hvis Gods saaledes kom i hans Haand, var mindst 400, maaske det dobbelte. De af de gamle Herser, som bøjede sig for ham, som fik hans Gaarde til

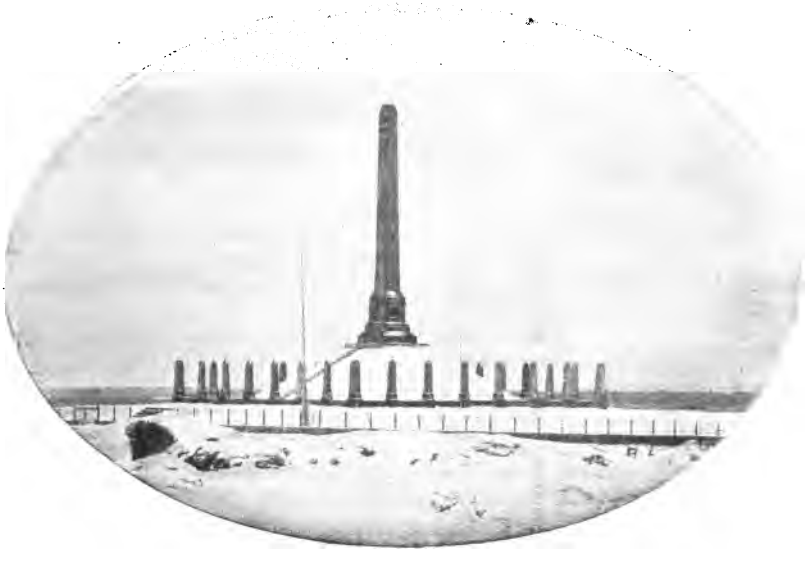

Fig. 61. Haraldsstøtten ved Haugesund.

Brug og paa hans Vegne krævede Skatte ind, blev derved hans Lendermænd. Hvad det skal sige, at han fratog Bønderne Odelen, er uklart. Nogle Historikere tænker sig, at allerede det, at Bønderne maatte give Skat, har syntes dem et saadant Indgreb i deres Ejendomsret, at de regnede Odelen for ranet. Den berømte Historiker J. E. Sars mener derimod, at Harald maa have gjort noget mere end blot at kræve Skat. Han har efter Sars's Opfattelse villet grunde en Kongemagt, som den var udviklet i det frankiske Rige, hvor Bøndernes gamle Selvstyre og Domsmagt faktisk var forsvundet, hvor Kongen gav Love, idømte Dødsstraf, konfiskerede Ejendomme, paalagde Folket nye Skatter og offentlige Arbejder uden blot at fastholde det Skin, at Folket frivillig samtykkede. Hvis

Haralds Formaal har været et saadant, forstaas det lettere, at hans Styresæt ikke havde Livskraft ud over hans egen Tid. Det norske Samfund stod ingenlunde paa et Udviklingstrin, der svarede hertil. Og særlig var Herserne, uagtet de nu skulde være Kongens tro og underordnede Lendermænd, ved deres Traditioner og Følemaade langt nærmere knyttede til den misnøjede Storbondestand end til Kongen. Særlig har det været Bønderne imod, at Harald paa adskillige af sine Gaarde satte lavættede Mænd eller endog frigivne Trælle til Aarmænd d. e. Fogeder og Skatteopkrævere. Der var imidlertid Ro, saa længe Harald stod i sin Kraft. Storbønderne frygtede hans Arm og de tildroges af hans Rigdom og Gavmildhed. Skjalden Torbjørn Hornklove skildrer Pragten ved hans Hird. Krigerne lønnes kongeligt:

Gods faa de i Mængde
og gode Klinger
og hunlandsk Malm
og Trælle fra Østen.

Endnu herligere lønnes Skjaldene:

Paa deres Rustning du ser
og paa deres Ringe af Guld,
at de er vel kendte med Kongen.
De bære røde Kapper,
fagert randede,
sølvvundne Sværd,
Særke ringvævede,
gyldne Bælter,
gravne Hjælme,
Ringe paa Armen,
som Harald dem skænked.

Kongedømmet opfattedes som Kongeættens Privatejendom. Harald, der havde mange Sønner, anerkendte alles Arveret. Da han blev gammel, gav han dem paa Tinge alle Kongenavn, hver i en Del af Landet, med Ret til Halvdelen af Skatten. Senere (930) satte han en af dem til Overkonge. Det var Erik Blodøkse, hvis Moder var den danske Kongedatter Ragnhild. Tre Aar efter døde Harald Haarfager. Han gravlagdes ved Haugesund. I Tusindaaret efter Slaget ved Hafrsfjord rejste Nordmændene en høj Mindestøtte paa hans Grav og rundt om den 30 mindre Stene til Minde om de 30 Fylker, han samlede.

Allerede før Haralds Død havde hans Sønner begyndt blodige Fejder indbyrdes. De tilhørte forskellige Mødreneætter og var opfostrede i forskellige Dele af Landet; at indordne sig under Rigsenheden og Overkongen faldt dem svært. En af dem gjorde sig næsten uafhængig i Viken, en anden i Trondhjem. Erik for frem imod dem med Vold og Drab, som skaffede ham Tilnavnt Blodøkse. Sagnet giver hans Dronning Gunhild Skylden for hans blodige Færd, som i Virkeligheden var en nødvendig Følge af det Kald, der paahvilede ham, at holde Riget samlet. Han fældede mange

af Brødrene; men da den yngste af dem, Haakon, som var fostret hos Kong Æthelstan i England, traadte i Spidsen for Trønderne og vandt Bønderne for sig, maatte Erik opgive Kampen og rømme Landet. Han blev siden nordisk Jarl i Northumberland.

To Vintre efter Harald Haarfagers Død kaldte nogle norske Høvdinger, hvis ledende Mand var Sigurd Jarl paa Lade, den 15aarige HAAKON ADELSTENSFOSTRE hjem. »Han gav Bønderne deres Odel tilbage«, hedder det, og denne Tidende »fløj som Ild i vissent Græs« over hele Landet. Alle Vegne sluttede Bønderne sig til Haakon. Endog Efterkommerne af de Trønder, som efter Harald Haarfagers Erobring var veget Øst for Kølen og havde bygget Jæmtland, gav sig under ham. Han herskede i Fred og Forstaaelse med Storbondearistokratiet, indtil han, der var opfostret som Kristen, prøvede at skaffe sin Tro Indgang og byggede nogle Kirker. Høvdingerne, hvis Magt for en stor Del grundede i, at de var arvelige Goder og Indehavere af Hovene, stod med Naturnødvendighed den ny Tro imod. Asbjørn fra Medalhus truede ham med, at Bønderne vilde tage sig en anden Konge, hvis han ikke lod slige Planer fare. Kong Haakon, der ikke kunde undvære Høvdingernes Støtte, maatte bøje sig og endog tage Del i de hedenske Blot og æde Hestelever. Til Gengæld stod Nordmændene ham tro ved Siden i Kampen mod Erik Blodøkses Æt. Gunhild, som selv var af dansk Byrd, havde fundet Tilflugt hos Harald Blaatand, der gav hendes Sønner Skibe og Mænd til at fejde mod Haakon. Overfor Erikssønnernes stadige Angreb maatte Haakon sætte sit Rige i Forsvarsstand, dels ved at kalde gammelt til Live igen, dels ved at skabe nyt. Paa Højderne rejstes Bavner, som tændtes naar Fjenden kom i Riget; Budskabet kunde paa den Vis naa til Landets yderste Grænse paa en Uge. Kystbygderne, saa langt op i Landet, »som Laksen gaar i Elvene«, deltes i Skibreder; hvert Skibrede skulde holde et Skib i Stand og udruste det med Mænd, Vaaben og Mad, naar Leding udbødes. Under

---

OVERBLIK OVER HARALD HAARFAGERS SØNNER OG DERES ÆT.

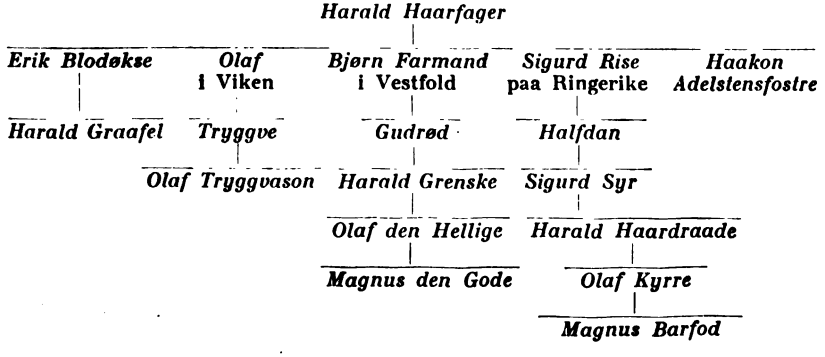

Kampen mod Danerne finder vi første Gang Vidnesbyrd om, at en fælles norsk og særlig norsk Folkefølelse er ved at danne sig. I flere Aar holdt han Fjenderne Stangen, indtil han faldt i et Slag paa Stordøen (o. 960) I sin Dødsstund skal han have skænket sit Rige til Erikssønnerne. Han blev højlagt efter hedensk Skik ved Kongsgaarden Sæheim. I det stolte Kvad Hákonarmál, som Eyvind Skjaldespilder digtede over ham, opfattes han som en tro Ven af Aserne, som en vældig Værner af deres Helligdomme og som en kampglad Helt: da Slaget (paa Stordø) var begyndt, »kastede han Rustningen af sig og spøgede med Mændene, den muntre Konge med Guldhjælmen«. Da Valkyrjen hentede ham og red med ham »til Guders grønne Hjem«, hilste alle de vældige Magter ham velkommen i Valhal. »Ubunden vil Fenrisulven fare over Jorden (ɔ: Ragnarok vil komme). før en jævngod Konge tager hans tomme Plads«.

Erik Blodøkses Sønner, blandt hvem HARALD GRAAFEL (Grøaskind) var Overkonge, var Kristne og brød paa mange Steder Gudehovene ned. Storbondeadelen var deres fødte Modstandere, mod hvem de kun holdt sig, fordi de havde Harald Blaatand i Ryggen. Men da Harald Graafel blev uens med den mægtigste Fylkehøvding, Jarl Haakon Sigurdsson paa Lade, og denne søgte ned til Danekongen og blev optaget i hans Hird, var deres Magt undergravet. Jarl Haakon fik Harald Graafel lokket ned til Danmark og dræbt (o. 970), og HARALD BLAATAND sejlede til Norge og gjorde sig til dets Herre. HAAKON JARL fik foruden sin Ætts gamle Omraade (Trondhjem og Hálogaland) tillige de vestenfjældske Fylker at styre, medens Viken blev under Harald Blaatands eget Vælde. Medens Viken under Forbindelsen med Danmark blev halvvejs kristnet, gik Haakon Jarl, som i Danmark havde maattet tage Daaben, tilbage til Asatroen. Han genoprejste Gudernes Helligdomme, og »Krigerne vendte sig atter til Blot«. Da han snart forekom Danekongen for egenmægtig, sendtes Sigvalde med Jomsvikingerne ud imod ham. I Hjørungavaag vandt Haakon en stor Sejr over de navnkundige Kæmper. Sagnet sagde, at han havde faaet hedenske Vætters Hjælp til Sejren ved at blote sin egen Søn. Sikkert er det, at han er det hedenske Norges sidste store Skikkelse, Udtryk for det gamle Høvdingevælde og den gamle Tro i dens Vildhed og Kraft. I omtrent 20 Aar sad han urokket i sin Magt bag sine Fjælde, til ogsaa hans Styre tyktes Bønderne vilkaarligt og utaaleligt. Sagnet fortalte, at det var hans griske Attraa efter en Bondes Hustru, den fagre Gudrun Lundesol, som voldte hans Fald. Hvad Anledningen nu har været, rejste Bønderne sig imod ham, han maatte fly og fandt en vanærende Død. Sagaens Skildring af hans Fald er af gribende poetisk Virkning: den af alle svegne Jarl tyr til sin fordums elskede, Tora paa Rimol; den stolte Helt faar Skjul under Svinestien med sin Træl Kark; og den ypperste af alle norske Jarler bliver i Søvne dræbt af den usleste blandt de usle, Trællen.

Hans Hoved blev stillet op paa Retterstedet paa Nidarholmen (Munkholm); Almuen haanede det og kastede Sten efter det,

Ved denne Tid kom Olaf Tryggvason til Norge. Og med ham begynder Sagaen om, hvorledes Norge blev kristnet.

Island. — Islands hele Fladefang er mere end $2^1/_2$ Gange saa stort som det nuværende Danmarks, og næsten $^1/_3$ af Norges. Men kun en ringe Del af dette store Omraade er beboelig Thi Øen er et stort Højland, et Plateau, dækket af vældige Jøkler og uendelige Lavamarker og Grusflader, dels helt uden Plantevækst, dels kun klædt af de haardføreste Fjældvækster. Mod Sydøst er Plateauet højest omkring Vatnajøkull, en Ismark større end Sjælland, som i Vest fortsættes i andre jættestore Jøkler. Rundt om, især mod Øst, breder sig sorte, livløse Lavasletter, af hvilke en enkelt (Odáðahraun) er større end Fyn. De giver Vidnesbyrd om, at de vulkanske Kræfter her har været og stadig er virksomme. Her er hede Springkilder, Svovlbrønde, Vulkaner som Hekla eller den is- og snedækte Snæfellsjøkull, og Jordskælv er ikke sjældne. Fra den før nævnte store Jøkulrække udstrømmer Islands største Elve, dels mod Nord, dels mod Sydvest. De er vandrige og har ofte en rivende Strøm; ved Højlandets Rand styrter de ned i store Fosser og er derfor usejlbare. Saaledes er det allermeste af Islands 100,000 □ Km. øde og uskikket til Bolig for Mennesker. Men ind i denne Højflade skærer sig fra Vest, Nord og til Dels fra Øst dybe Fjorde og lange snævre Dale, og hist og her har Flodaflejringerne dannet mindre eller større Lavsletter. Disse Lavlande, der i Omfang kun er $^1/_{15}$ af Højlandet, er det, som har været Hjem for Islands historiske Liv. Det største Sletteland findes mod Sydvest mellem Reykjanes og Eyjafjallajøkull, mod Øst afsluttet af bratte Tufklipper; det er omtrent halvt saa stort som Sjælland. Betydelig mindre er Slettelandet (»Myrerne«) ved Borgarfjord. Disse to Lavlande og deres Omegn er Tyngdepunktet for Islands Historie: her fik Altinget Plads, og her ligger Islands nuværende Hovedstad Reykjavik. Men ogsaa ved Øens andre Kyster og lidt ind i Landet findes slige beboelige Oaser i Fjældørkenen. Daarligst udstyret er Sydøst-Kysten.

Om en af de første Opdagere siges, at det tyktes ham et godt Land. Det ejede virkelig ogsaa sine Rigdomme, til Dels i højere Grad end i vore Dage. Thi Birkeskoven, som nu ved Menneskers og Kvægets Mishandling er svundet ind til en Smule Krat, mest paa de utilgængeligste Steder, siges den Gang at have været ret frodig i Dalene og at have ydet Tømmer baade til Huse og Skibe. Græsningen i Lavningerne var god: Kvæget kunde gaa ude hele Aaret rundt og føde sig selv, og paa Højlandets Rande var tilstrækkeligt Græs for Faar. Havet var rigt paa Hvaler og Torsk, Aaerne paa Laks, og det vrimlede af Fuglevildt. Skønt Øen ligger højt mod

Nord — dens Nordrand rører lige Polarkresen, medens Sydlandet ligger i Højde med Trondhjem — er Kystlandets Vejrlig ikke barsk; Sommeren er vel kølig (som dansk April eller Maj), men Vinteren ret mild. Island var kendt af Irerne allerede før 800. Nordiske Søfarere fandt Øen omkring 860, men først efter Hafrsfjordslaget begyndte Bosættelsen.

Ingolf i Firdafylke blev for Drabs Skyld fradømt sin Odel af Harald Haarfager. I Aaret 874 drog han da op til Island for at bygge sig Hjem i det ny Land. Højsædestøtterne fra det gamle Hjem førte han med sig; da han kom nær til Kysten, kastede han dem i Vandet for at vælge sit Bo, hvor de drev i Land. De fandtes senere der, hvor Reykjavik nu ligger, og her byggede Ingolf sig

Fig. 62 Islandsk Gaard i Nutiden. (Kross i Ljósavatnskarð). — 1. Stuehusene. 2.—6. Stalde med Høgaarde eller Hølader.

Gaard og tog hele det omliggende Land i Eje som sit. Snart kom flere fredløse norske Stormænd med deres afhængige Bønder, med Kvinder, Børn og Trælle, og »tog Land«; især voksede deres Tal efter Haralds Vesterfærd (S. 91). Da al brugelig Jord rundt Kysten og op i Dalene hurtig blev taget, maatte de senest kommende ofte købe eller fæste sig Jord af de første »Landnamsmænd«. Landnamstiden er nogenlunde omme ved Aar 920. Der havde da bosat sig henved 400 Stormænd, hver med sine Lejlændinger og Trælle og deres Familier. Maaske har Folketallet allerede den Gang været omkring de 20,000. Kun faa Landnamsmænd hørte hjemme i Danmark, Viken, Oplandene eller Sverige; en Del kom fra det nordenfjældske Norge, men de allerfleste var fra Rygernes og Hørdernes Fylker i det sydvestlige Norge.

De Høvdinger, som drog ud hellere end de bøjede sig for Kong Harald, var de mest stivnakkede og ætstolte, til Dels Herser, ja endog kongebaarne Mænd. Idet de forlod Fædrejorden, tog de dog med sig saa meget af Fædrelandet som muligt var. En og anden af dem brød sit Gudehov ned, førte dets Tømmer og noget af Mulden under Gudebilledet om Bord paa sit Skib og genrejste Hovet paa Island. Men alle tog de med sig Bevidstheden om Ætten, Navnene paa Forfædrene Led for Led, Fortællingerne om de Storværker, hver af Fædrene havde øvet, — alt blev husket dobbelt trofast, nu da Mindet var den eneste Arv fra Odelsjorden og selve Ættavlen den Adkomst, hvorpaa Kravet om Høvdingstilling byggedes. Derfor blev de islandske Høvdinggaarde Arnesteder for Kvad og Saga. Hjærterne vedblev at hænge ved den forladte Odelsjord, som var Slægtens Eje med Rette, om end Voldsherskeren havde ranet

Fig. 63. Tomt af et islandsk Gudehov (ved Úthlíð i Árnes Syssel).

den; her var Forfædrene højsatte og levede som Landvætter. Sprogbrugen viser, at Islændingerne længe har følt Norge som det egentlige Hjem. Endnu da denne Følelse var falmet eller død, kaldtes det at rejse fra Norge til Island at »rejse ud« (fara út), medens den omvendte Færd, fra Island til Norge, hed at drage ind (fara útan).

Det Samfund, Høvdingerne skabte paa Island, var en Gentagelse af det aristokratiske Storbondesamfund derhjemme, men Løsrivelsen fra den fædrene Jordbund gav det dog et andet Præg; Høvdingedømmet er paa Island ligesom sat mere følgestrængt i System og har mindre af den naturlige Opvæksts Mangfoldighed og Regelløshed. De mægtigste blandt de 400 Landnamsmænd — sikkert de samme, som i Norge havde været Herser og Goder, — byggede atter paa Island Gudehov og blev ved at være Goder. Navnet »Herse« gik af Brug; det hørte for nøje sammen med det Omraade (Herredet) i Norge, som var forladt, og med dets Hæropbud, til at det kunde passe under de ny Forhold. Nu var det det religiøse Fører-

skab, som var Høvdingens mest iøjnefaldende Særmærker. Men ikke hans eneste: Goden forestod ikke alene Blotet og bar den Alterring, paa hvilke Eder svores, men han ledede Tinget og holdt over Landefreden i sit Omraade. Til Gengæld modtog han Hovtold af dem, der søgte hans Hov. Hver Godes Omraade, hvert Godord, var saaledes et lille Monarki for sig, afsluttet baade religiøst og politisk.

Mellem de stridbare, retkære og lidenskabeligt ærgerrige Høvdinger kom det med uundgaaelig Nødvendighed til Sammenstød, der medførte Drab og derpaa Blodhævn, eller dog Bøder. Men da de samtidig havde nedarvet Sans for Lov og for ordnet Retspleje — det var jo Norges gamle Styrerætter — begyndte de tidlig at danne større Tingforbund, der snart sluttede sig sammen til et stort Forbund af hele Island. Ulfljot sendtes hjem til Norge for at samle de Retsvedtægter, som dannede Grundlaget for Islands Ret, særlig Gulatingets. Ved hans Tilbagekomst ordnedes Islands Forfatning 930. Hver Sommer holdtes Fællesmøde for hele Øen, Altinget ved Øxaraaen paa »Tingsletten« (þingvellir) ved en Sø, der fik Navnet þingvallavatn, »Vandet ved Tingsletten«. Al Indflydelse var hos de 39 Goder, som udnævnte Medlemmerne baade af Altingets Domstol og af Lagretten, et Nævn, der fik Myndighed til at give ny Love. Der valgtes en Lovsigemand (paa tre Aar), som skulde kende, huske og paa Tinget fremsige Loven. — Denne Ordning viste sig snart utilstrækkelig, navnlig overfor de talrige Drabssager. Altingets Domstol maatte deles i fire (for Vest-, Nord-, Øst- og Sydlandet), og 1004 sattes over disse Fjerdingsdomstole en Slags Højesteret, Femterretten.

Tiden 930—1030 er Islands »Sagaold«; dens Ætfejder, Retstrætter og Medbejlerkampe gav senere Tiders Sagafortællere deres kæreste Æmner. Vi kender derfor dette Par Slægtleds Livsførelse mere indgaaende end nogen anden Tidsalders Mennesker inden de nyeste Tider. Sagaerne om den lovkyndige og besindige Njál, om den egensindige Skjald Egil Skallagrimsson og om Gunløg Ormstunges og Helga den Fagres Elskov hører til de allerypperste Menneskeskildringer, nordisk Aand nogensinde har skabt.

Fra Island udgik ny Opdagelsestog. Erik den Røde, som var kommen til Island fra Jæderen, fandt 982 i Vest et Land, som han med et alt for tillokkende Navn kaldte Grønland. Paa dets sydvestlige Kystrand vokste en islandsk Nybygd frem. Hans Søn Leif kom længere mod Sydvest til ny ukendte Strande: Vinland, Helluland og Markland. Det var Dele af Nordamerika, som Islændingerne altsaa har opdaget næsten 500 Aar før Kolumbus. Men der grundedes ingen Bygder paa Amerikas Kyst, og Opdagelsen fik ingen Følger.

Livet og Samfundet.

Vi vil nu i raske Træk søge at forme os et Billede af Livet, som det levedes i Norden, inden Kristendommen trængte igennem. Vi er for det meste henviste til at bygge paa islandske Sagaer, som i sligt er meget udførlige og paalidelige, men som jo mest taler om islandske Forhold. I de fleste Tilfælde vil deres Skildringer ogsaa passe paa Livet i Norge, medens det jævnlig er usikkert, hvor vidt de tillige passer paa Danmark og Sverige. Vi har allerede før omtalt en iøjnefaldende Forskel paa Samfundstilstanden i Norge og i de dansk-svenske Lande. Det norske Samfund var mere stormandsk,

Fig. 64. Nordisk Hal. Tegning af R. Christiansen. Søjlerne bærer udskaarne Gudebilleder. Midt for Langvæggen til venstre: Husets Herre, som netop har rejst sig for at drikke en Gæst til.

med en stærkere Leddeling af Bønderne i store og smaa, Herser, Hølder og Lejlændinger, medens de dansk-svenske Storbønder var trykkede ned imod de almindelige Smaabønder: det var sikkert Kongemagten, som her havde gjort Samfundet mere jævnt og lige. En anden Forskel i Livets hele Gang maa Bosættelsen have haft til Følge. I det meste af Norge og paa Island laa Gaardene enkeltvis; i største Delen af Sverige og Danmark har Bønderne øjensynlig boet sammen i Landsbyer. Men trods Forskellene var det overalt i Norden et Bondesamfund, helt anderledes bygget end det Stændersamfund, som samtidig voksede frem hos Franker og Angler. Der var i Norden for det første intet Skel mellem en Krigerklasse og en Jorddyrkerstand; alle fri Mænd var Krigere, og alle var ar-

bejdende Bønder. Selvfølgelig regnede de visse Arbejder for simplere end andre og overlod dem helst til Trællene, men ingen var fremmed for Bondearbejdet. For det andet var der ikke nogen videre Arbejdsdeling: Bonden, der til daglig passede Gaard og Kvæg, var selv Haandværker og tømrede Vogne og Huse, ligesom han ogsaa sejlede ud som Købmand og drev Handel. De nordiske Købinger var endnu mest Markedspladser for slige Bondekøbmænd; en særlig Købmandsstand, som ikke gav sig af med andet end Handel, var ikke til, eller ialfald kun højst ubetydelig. Og skønt meget fremmed Guld var kommet til Norden, var det endnu ikke almindeligt at bruge det som Værdimaaler. Det staaende Udtryk for Rigdom er Fæ, Kvæg. Ofte brugtes som Værdimaaler og som Betalingsmiddel Vadmel. Først lidt efter Aar 1000 slaas der Mønter i Norden.

Overalt i Norden, hvor der var Skov nok, brugtes mest tømrede Bjælkehuse; i Danmark og Sverige byggede man ogsaa Huse, hvis Vægge var Ler, klinet paa Fletværk; i Island fandtes Huse af Jord og Stene, dækkede med Grønsvær. I Reglen var et Hus kun

Fig 95. Der stampes Vadmel.

et Rum, saa Hus og Stue er ét. Der hørte følgelig mange Huse til en Gaard. Det vigtigste Opholdsrum var Stuen, oftest i langagtig Firkant med Bænke langs Væggene, Ildsted midt paa Gulvet og Røgaabning, Lyren, i Taget. Hos Høvdinger og Konger maatte Stuen være en stor Hal, saa den kunde rumme Hundreder af Huskarle og Gæster. Til en almindelig større Gaard hørte dernæst en Skaale (Sovehus), Ildhus (Køkken), Bur (Forraadskammer) foruden Stald, Lade, Smedje o. s. v. og oftest tillige en Badstue. En saadan Gaard vilde for vore Øjne næsten tage sig ud som en By (smlgn. den islandske Gaard S. 98); og Ordet By betyder virkelig i Norge og Island — og sandsynligvis ogsaa oprindelig i Danmark og Sverige — en Gaard.

Nærmest om Gaarden eller den samlede Landsby laa de Marker, som dyrkedes og gødedes; uden om dem de upløjede Udmarker, som gav Kvæg og Faar Græs; og videre ud Krat og Mosedrag, Lyngheder, Fjælde eller høje Skove. I det sydlige Norden, hvor Skoven for en Del var var Ege- og Bøgeskov, gav dens Olden Næring til Bøndernes Svineflokke. Overalt var der flere vilde Dyr end

nutildags; selv i det tætbyggede Danmark holdt Bjørnen til i Skovene.

Under slige Forhold voksede de Nordboer op, som bar Kejserens Vaaben i Miklagaard, som drog over Atlanterhavet, som indtog England, som hørte og saa Ansgar. Naar et Barn fødtes, kunde Faderen bestemme, om han vilde opfostre det eller lade det »bære ud« paa Heden eller Fjældet for at dø. Fik det Lov at leve, øste han Vand over det og gav det Navn, helst efter en af Forfædrene, hvis Lykke og gode Egenskaber det derved fik i Arv. Det voksede til som Deltager i Gaardens daglige Syssel. Drengene kom med til Arbejdet i Tømmerhus og Smedje, paa Kornmarken og, som de blev større, til Jagt og anden Idræt. De skulde blive kække, haardføre, raske i Leg og Vaabenfærd; med Tolvaarsalderen var de myndige. Pigerne lærte at lave Mad, væve og sy, de passede Smaakvæg osv. For det meste gik alle i hjemmevævet Vadmel; Høvdinger bar røde Klæder; ogsaa brun- og hvidstribet Tøj regnedes for smukt, men Trællene gik i ufarvet Vadmel. Linned var fire Gange saa dyrt som Uldtøj, men ingenlunde sjældent. Derimod var Silke, Bomuldstøj og skarlagenfarvet Uldtøj, som indførtes fra fremmede Lande, kun i de riges Eje. Færdedes man ude i koldt Vejr, da tog man Skindklæder (Pelsværk) over sin Kjortel. Begge Køn bar Armringe og lignende Prydelser. Med Omhu plejede baade Mænd og Kvinder deres Haar, som bares langt; en Kvindes største Skønhed var langt lysegult Haar. Trællene maatte klippe Haaret kort.

Baade fri og Trælle tog Del i Arbejdet. Men f. Eks. at samle og sprede Gødningen, dreje Haandkværnen og ofte ogsaa at malke paahvilede Trællene og Trælkvinderne. Hver Gaard var et selvstændigt og selvhjulpet Arbejdsomraade. Foruden de Sysler, som Markarbejdet og Kvægdriften førte med sig, — siger V. Gudmundsson, — maatte der males Korn, bages, brygges, spindes — efter at Uld og Hør først havde faaet den nødvendige Behandling dertil —, garves, farves og valkes. Der maatte smedes, tømres, snittes i Træ; endvidere var tit nogle af Mændene optaget af at fange Fisk til Husets Brug. I Vikingetiden fik Husholdningen ofte en regelmæssig Støtte ved, at Bonden med sine Mænd til visse Tider drog ud for at vinde Bytte: om Vaaren, naar Marken var tilsaaet, og om Efteraaret, naar Kornet var i Hus.

Ved Gæstebud kom de unge Piger med lige saa godt som Mændene, og her kunde de ret frit omgaas de unge Mænd. Men en Kvinde maatte vogte sit Rygte; om en Yngling digtede Elskovsviser til hende og det blev kendt, var det næsten at regne for en Forhaanelse; paa Island blev Kærlighedsviser ligefrem forbudt. Sjælden byggedes Ægteskabet paa Forelskelse; det var ikke en Privatsag for de to paagældende, men en Forbindelse mellem to Slægter. I Formen for dets Indgaaelse var der tydelige Spor af langt ældre Tiders raa Opfattelse, da Kvinden havde været en retløs Ejendom; men kun Formen var tilbage. Bryllupet afsluttedes som et Køb;

Manden betalte en »Mund« for at faa sin Hustru, — men denne Mund tilfaldt nu Hustruen og blev, sammen med Medgiften fra hendes Fader, hendes Ejendom, som hun i Tilfælde af Skilsmisse beholdt. I Virkeligheden stod Hustruen som jævnbyrdig med sin Mand og raadede med Myndighed i Huset. Men ofte maatte hun finde sig i, at Manden holdt Friller.

Til Ligfærd knyttede sig bestemte Skikke, som til Dels skriver sig fra en fjærn Fortid og har deres Forklaring i Troen paa, at Livet fortsættes efter Døden. Først maatte der ydes den døde »Lighjælp«; en af de efterlevende nærmede sig bagfra den døde, lukkede hans Øjne og Næsebor og dækkede hans Ansigt til. Saa vaskedes og klædtes Liget. Men saa længe det ikke var begravet, blev Sjælen nær ved det. Derfor førtes det hurtigst muligt ud af Huset, helst ikke gennem Døren, men gennem en Aabning, som brødes i Væggen. Derpaa højsattes den døde, ubrændt, med Redskaber og Vaaben, stundom med Hest eller Skib — til Brug for ham i det fortsatte Liv. Paa en svensk Runesten (Røkstenen i Østergøtland) er ristet et gammelt Kvæde, som skildrer en højsat Helt: »Høvdingen sidder nu paa sin Ganger i Rustning med Skjold i Rem«. — Den ældre Skik at dræbe Trælle til at følge Herren i Graven var i historisk Tid næsten forsvundet. Ligesaa Ligbrændingen; kun fredløse, Ugerningsmænd og Troldmænd blev brændte, eller tiere »dyssede« ned, idet der dyngedes en Stendysse over dem, for at de ikke skulde gaa igen. Endelig holdtes Arveøllet; til tænkte man sig, at den døde var til Stede ved det og følte sig hædret, naar der blev spist og drukket godt. Her tiltraadte Sønnen sin Arv, og her svor han og Gæsterne ved »Bragebægeret« Løfter om Stordaad. Ved et saadant Gravøl var det, at Jomsvikingerne lovede at slaa Haakon Jarl, og Svend Tveskæg at tage England.

Folkets Følesæt og Lynne svarede til dets Livsforhold. Som Gaarden var et selvstændigt Omraade i økonomisk Henseende, var den det delvis ogsaa i retslig. Husbonden var ikke blot Styrer af dens Arbejde, men han var Herre over de nyfødte Børns og Trællenes Liv og Død. For saadanne Bønder stod det som det værdifuldeste af alt at være sin egen Mand, uafhængig af fremmed Bud. De var gæstfri, naar en vejfarende Mand søgte Ly i deres Hjem, men samtidig tillukkede og mistænksomme, umættelige og selviske i deres Begær, hævnsyge, naar nogen traadte dem for nær. Det stærkeste Samfundsbaand, som knyttede disse stejle og stive Mænd sammen, var Ætfølelsen. Mænd af samme Æt holdt ubrødelig sammen overfor dem, der stod udenfor den. Landsbyerne synes oprindelig at have været Ætbyer. Blev en Mand dræbt, paahvilede det Æt'en at øve Blodhævn. Var det godt at være rig, var det dog endnu værdifuldere at høre til en stor og gammel Æt; det gav i alle Livets Forhold Anseelse og Tryghed. Samme Pligt til gensidig Hjælp og Hævn, som fulgte med det virkelige Frændskab, skabtes ogsaa af Fostbroderskabet, en Pagt mellem to Mænd, der

retslig og moralsk gjorde dem til Brødre. De skar en Græsstrimmel op saaledes, at begge dens Ender blev hæftende ved Jorden, løftede den op paa Spyd saa højt, at de kunde gaa ind under den, og her saarede de sig til Blods, lod Blodet løbe sammen paa Jorden og svor ved alle Guder at hjælpe hinanden.

De større Samfundskrese er nærmest et Forbund af Ætter, som har forenet sig om at opretholde Freden. »Fred« er det staaende Udtryk for den Retstilstand, hvor hver nøjes med sit eget og ikke gør Indgreb i andres Ret. Paa Tingmøderne dannede der sig efterhaanden faste og indviklede Vedtægter for, hvordan Fredsbrud skulde straffes, og en bestemt Tillidsmand havde det Hverv at samle og mindes disse »Love« og give Tingmændene Oplysning om dem. Paa Island hed han Lovsigemand; de svenske Landskabers Lagman havde et lignende Hverv; ogsaa i Danmark er der Spor af dette Forhold. I det enkelte kender vi kun lidet til Retsvedtægterne i den hedenske Tid; først længer ned i Middelalderen blev Landskabslovene nedskrevne, og det er vanskeligt af disse yngre Lovformer at udskille, hvad der kan stamme fra Tiden før 1000. Kun det kan siges, at naar Tinget i det hele idømte Straf, var den som oftest haard. Forbrydelsen var efter Tidens Opfattelse et Fredsbrud, som naturligt medførte Fredløshed og Dødsstraf. Adam fra Bremen siger, at Nordboerne ikke kendte anden Straf end »Økse eller Trældom«. Formaalet var mere at skaffe Fred end at gøre Ret. Derfor kunde Tvekampen være en hyppig Afgørelsesmaade af en Tvist. Tvekampen i sin strængeste Form var Holmgang: Kæmperne stred paa en lille Holm eller et andet snævert afmærket Sted, ofte en Plads omsat med Hasler, og Kampen vedblev, indtil der flød Blod. Holmgangen ophørte med Hedenskabet; paa Island afskaffedes den 1006 efter den navnkundige Kamp mellem Gunløg Ormstunge og Hrafn, som begge elskede Helga den fagre. Med Tiden vandt den Opfattelse frem, at Fredsbrud, endog Drab, kan sones ved Bøder. Men mangen ærekær Mand afslog at tage mod Sonebod for sin Frændes Drab i Stedet for Hævn: »jeg vil ikke bære min Fader i min Pung«, hed det.

De stærkeste gamle Baand mellem Bygdernes Bondesamfund har dels de større Tingforbund været, dels de fælles store Helligdomme, dels Hærforfatningen. Og dette sidste har særlig baaret Kongedømmet frem til altid større Betydning. Kongen er fra først af Hærfører, tillige Gode ved de største Blot, men udenfor Krigs- og Blottider er der i den gamle Bondeforfatning egenlig ingen Plads til ham. Imidlertid voksede Kongens Anseelse og Magt, selv under daglige Forhold. Af ham venter og kræver man Opretholdelse af Landefreden baade indadtil og udadtil; han er med sin Hird stærk nok til at slaa enhver enkelt Storbondes Modstand ned. Han har som Hærfører Broderparten af Krigsbyttet; ved Vold, ved Køb, Arv og Giftermaal har Kongeætten faaet en Mængde Gaarde i sit Eje, saa Kongen — bortset fra hans Æresforrang — er den rigeste af

alle Bønderne. Han gør desuden Krav paa en Slags Ejendomsret til den Jord og det Gods, der ikke tilhører nogen anden: »Danefæ« (dána fé d. e. de dødes Gods), »Almindinger« d. e. ejerløse Skove, Overdrev, Strømme og Sunde. Det bliver en Vedtægt mellem Bondesamfundene og ham, at Bønderne skal give ham og hans Hird Føden, naar han drager om i Landet, at de skal bygge Virker til Rigets Værn, og paa hans Bud møde til Rigets Forsvar. Men Krigstog udenfor Riget har Kongen ikke kunnet paabyde og lige saa lidt Ydelser af anden Art ud over de gammelvante. Vilde han opnaa sligt, maatte han se med det gode at faa Bøndernes Samtykke.

I Hirden og i de store Vikingehære maa have gældt en nøjere gennemført og hurtigere Retsforfatning, end det hjemlige Bondesamfund har haft behov. Hvad Sakse fortæller om Sagnkongen Frodes Lovgivning, er spredte Minder om saadanne Hærlove. Særlig Navnkundighed fik Jomsvikingernes Love: Kæmperne udgjorde et stort Fostbroderskab; alt det Bytte, der gjordes af en eller flere, deltes mellem dem alle.

Digtning og Livssyn.

Hvad Norden før Vikingetiden har ejet af Digtning, kan vi, som før sagt, kun danne os usikre og ubestemte Gætninger om. I Vikingetiden bliver det anderledes. Takket være Islændingernes Sans for at samle og huske det gamle, er en stor Del af Vikingetidens Poesi i Tide blevet nedskrevet. Det er dels nogle Kvad af navngivne, historisk kendte Skjalde, dels Gude- og Heltesange, hvis Digtere ikke nævnes: de saakaldte Eddasange.

Denne Vikingetidens Digtning kræver en nærmere Skildring. Ikke blot er den fængslende allerede i æstetisk Henseende, men den giver os det fyldigste Billede af vore Fædres Livssyn og Gudetro. I Løbet af de kristne Aarhundreder med deres nye Interesser og nye Samfundsdannelser fik alle Nordens Folk denne Poesi og dens Livsopfattelse paa Afstand; den blev død og glemt. Først i det 17. Aarhundrede begyndte man saa smaat at faa de gamle Skindbøger frem igen. I nogen Tid var det kun nogle enkelte lærde, som studerede dem. Holberg f. Eks. brød sig ikke om dem; endnu paa hans Tid var det andre Arter af aandelig Tilførsel, Norden trængte til for at naa op i de dannede Folks Række. Men allerede en god Menneskealder efter hans Død bliver det anderledes. Med det nittende Aarhundredes Gry griber Nordens fremmeste Aander som drevne af en Naturindskydelse tilbage til Eddadigtningen. Den historiske Traad, som syntes bristet — Bevidstheden om Fortids og Nutids ubrødelige Sammenhæng — knyttes paany. Den romantiske Tids Poesi og Videnskab — især Grundtvig — skød vel, i Forelskelsens og Genkendelsens Rus, over Maalet, og gjorde Eddadigtningen baade mere ældgammel, mere fællesnordisk og mere ophøjet religiøs, end vi nu

kan staa ved det. Vi ser nutildags en Del ædrueligere paa disse Spørgsmaal. Men derfor gaar vor Hedenolds Digtning ikke igen tabt for os; den er en Gang for alle genfunden, ja genvunden, kaldt til Live paany og vokset ind i det Billede af vor egen Folkestamme, som staar fast i Sjælen.

Ogsaa for de andre germanske Folk, især for Tyskerne, har Studiet af Eddakvadene været betydningsfuldt. De har alle troet i dem at genfinde meget, som er fælles germansk Barnearv. Det er da ikke underligt, at de forskellige Folk har søgt at tilegne sig saa meget som muligt af dem. De tyske Forskere vil helst gøre Eddaens Poesi og Livssyn til urgermansk, ja allerhelst til urtysk. Danske Granskere af den ældre Skole har oftest nægtet, at det var fællesgermansk, men med des større Kraft hævdet, at det var fællesnordisk, medens de norske gør gældende, at Kvadene er særlig norske. Hertil kommer, at det ikke en Gang er egenlig norsk, men islandsk Overlevering, der har givet vor Tid dem igen. Dernæst: først gik man rolig ud fra, at de var skudt frem paa den nordiske Hedenskabs egen Grund, udgaaede af Nordens hjemmevoksede og selvstændig skabte Verdensopfattelse. Nu søger navnlig Bugge med stor Lærdom og Skarpsind at paavise, at de i højeste Grad er paavirkede og prægede af fremmede Forestillinger, især af kristne. Han mener, de for største Delen er digtede mellem Vikingeskarerne paa de britiske Øer, og at meget i dem skyldes Laan fra Kelter og Angler.

Vi vil paa dette Omraade, hvor der er fuldt op af usikre Gætninger, først og fremmest søge, hvad der kan siges med Sikkerhed.

Først ser vi paa Versformen. Den simpleste og sikkert ældste Versform er det saakaldte fornyrðislag: 8 korte Verslinier (»Viseord«) med to Taktslag i hver. De Ord, der har stærkest Eftertryk, maa begynde med samme Medlyd eller med Selvlyd; der er i hvert Liniepar mindst to, stundom tre saadanne Rimord. F. Eks.:

Vred blev Vingtor,
da han vaagned.

Dette er vort Oldvers; det har en knap og kraftig Rytme; her er ingen Plads til vidtløftig Snak. Derfor maatte Billeder og Sammenligninger trænges sammen, saa de kun fremdrog det, der skulde med, og ikke mere. Jævnstiller vi dem med en anden gammel Folkedigtningtning fra et lignende Kultur- og Samfundstrin, de homeriske Kvad, ser vi let Forskellen. I Stedet for at udmale Billedet: »Som naar en Hest galoperer hen over Sletten, saaledes sprang Skibet hen over Bølgerne« — siger den nordiske Digter kun: »Havhesten sprang«. Eller naar Kampen kaldes Sværd-Ting, i Stedet for f. Eks.: »Sværdene mødtes i Mængde, som Mænd der flokkes paa Tinge«. Den nordiske Digtning brugte da i rigt Maal slige korte og fyndige Omskrivninger. »Kampens Is« er Sværdet med dets iskolde Staal. »Armens Orm« er Guldringen, der snor sig som en Slange op ad Armen. Tyren har intet Vaaben uden sine

Horn, men de er altid rede, skal ikke som Sværdet først drages; de er da »Tyrens skedeløse Sværd«. Mange Omskrivninger forstaas kun af den, som kender de gamle Sagn, »Fáfnes Leje« er Guldet, thi Dragen Fáfne laa paa en stor Guldskat. Guldet kaldes ligeledes »Krakes Sæd« — Rolf Krake kastede paa Flugten fra Upsala sine Ringe fra sig, for at Adils skulde sinke sig med at samle dem op — eller »Ægirs Lys«, thi Ægirs Hal fik kun Lys af sit skinnende Guld. Ilos Kunstskjaldene blev slige »Kenninger« tit meget indviklede. Og der opstod nye Versmaal, som kunde rumme de kunstige og lærde Kenninger, og som er mere klingende, men ogsaa mere snørklede end det enkle Oldvers.

Den hammerfaste Versform giver Vink om Eddakvadenes Alder. De kan ikke være digtet i urnordisk Tid før 800 og i dens stavelserige Sprog. Hvad der i hin Tid havde klinget som Vers, vilde i Vikingetiden, da Sproget var stærkt ændret og Stavelserne sammendragne, være helt urytmisk og uregelret. Og i Virkeligheden er de fleste Forskere nu temmelig enige om, at de er fra Tiden omkring 900—1050. Om det Sted, hvor de er opstaaet, siger Sprogformen ikke noget tydeligt. Vel kom der i Vikingetiden smaa Landsmaalsforskelle mellem Nordens Lande, men for smaa til at der kan bygges paa dem. Et Digt, som i sin nedskrevne Form røber et Par norsk-islandske Ejendommeligheder, kunde godt være digtet i Danmark og kun nedskrevet paa Island. Derimod er det mere afgørende, hvilke Naturbilleder Kvadene giver. De taler om Rensdyrjagt, om Klippeskrænter og Kløfter, om rimdækte Fjælde, vaade Fjælde, »Himmelfjælde« osv. Alt i alt er det sandsynligt, at Eddakvadenes egenlige Fødested er Vestnorge eller dets Udbygder. De er da ikke blot oldnordiske i al Almindelighed, men oldnorske, nøjere bestemt vestnorske eller vestbygdske. De har da særlig hjemme mellem de Ryg- og Hørdestammer, som i Vikingetiden var Nordens mest gammeldags, mest stormandske og mest trodsige Udflytterfolk. Men derfor kan de godt have været kendte og godt lidte blandt Nordens andre Stammer.

I hvert Tilfælde taler meget for, at en noget lignende Olddigtning har været til i Danmark og Sverige. Talrige Runestene bærer enten Versindskrifter eller Ord, som er Efterklang af Vers. Vi nævnte ovenfor Røkstenens Mindekvad, som er affattet i det reneste Oldvers. De danske (skaanske) Stene, som henføres til Styrbjørns Kamp, klinger ligeledes som Vers: »han *v*og, mens *V*aaben han havde«. Eller paa en jysk Sten: »*S*ten skal her — *s*tande længe — og om *V*altoke — *V*idne bære«. — Men intet længere Kvad er naaet til os i sin olddanske eller oldsvenske Form. Sakse, som skrev o. 1200, har meddelt mange Oldkvad, som til Dels er danske, — men i latinsk Omskrivning. Og ganske vist er det forsøgt, om man paa Grundlag af Sakses Latin kan genskabe den olddanske Form af Bjarkemaalet om Rolfs og hans Kæmpers Fald eller Kvadet om Starkad og Kong Ingjald. Men det er indlysende, at dette kun er

et usikkert Grundlag for Dommen om oldnordisk Digtning. Det eneste baade fyldige og sikre Udtryk for denne, som er os lævnet, bliver stadig de norsk-islandske Skjaldevers og — først og fremmest — Eddakvadene, hvad enten disse nu særlig er vestnorske, vestbygdske eller islandske.

Egentlig er det ved en Fejltagelse, at Navnet Edda, som var Titelen paa en Læsebog i Digtekunst af Snorre, i 1600'erne af den lærde Biskop Brynjulf Sveinsson blev overført paa et Haandskrift, som var kommet i hans Eje. Men siden hans Tid har man stadig kaldt denne Samling »den ældre Edda«, medens Snorres Værk kom til at hedde »den yngre Edda«, og Nutiden er blevet ved med at følge denne Sprogbrug.

Den ældre Edda indeholder navnlig Gude- og Heltesange, men desuden en Række etiske Digte, som under ét gerne kaldes Hávamál (»den højes, d. e. Odins, Tale«).

De førstnævnte to Grupper maler for os en Rigdom af mytiske og religiøse Billeder. De store ukendte Digtere, som har skabt disse Kvad, ejer en Forestillingskres, som er langt mere sammensat og broget end den, vi tør tænke os før Vikingetiden. Aserne og Vanerne opfattes som en stor Hird, hvis Konge og Fader er Odin. Det gamle mørke Dødsrige, Hel eller Valhal, bliver til to Riger: det trøstesløse Skyggeland Hel, som er Hjem for dem, der dør Straadød, og det straalende Valhal, Odins Borg, hvor de faldne Kæmper fortsætter deres herlige Kampliv som Enherjer. Modsætningen mellem Guder og Jætter er en uafbrudt Strid med dramatisk Spænding, Stigning og endelig Afslutning i den store Verdenskamp, Ragnarok. Det hele er gennemvævet af storslaaede Sindbilleder:

Ask ved jeg staa,
hedder Yggdrasil,
Veddet stænket
med hvid Væde.
Deden kommer Dugg,
i Dale falder; —
staar evig grøn
over Urds Brønd.

— Trende Rødder
til tre Sider gaa
under Yggdrasils Ask;
under én bor Hel,
under anden Rimturser,
under tredje Menneske-Mænd.
Fire Hjorte
de friske Blade
nippe med strakte Nakker. —

Yggdrasils Ask
udstaar af Men
mer end Mænd vide;
Hjort bider Top,
og Trøske Stamme,
Nidhug nager forneden.

Ligeledes har selve Gudeskikkelserne dybere sædelig Betydning, særlig da den rene, hvide Balder og hans Modbillede og Banemand, Loke, Udtrykket for alt, hvad der er leflende og svigefuldt,

Af de enkelte Kvad er Vøluspá sikkert det navnkundigste. En

Spaakvinde, Vølve, beder alle hellige Slægter, alle Heimdals Sønner, om Lyd og forkynder for dem Sandsagn om Verdens første som om dens sidste Tider. Hun skildrer Verdens Skabelse, Guders og Jætters Kampe, omtaler Balders Drab ved den myge og fagre Mistelten, og den onde Tid, der gaar forud for Ragnarok, da Broder fælder Broder, Hor gaar i Svang, hele Naturen er i Oprør, og Verdens-Asken Yggdrasil skælver. Da kommer Guders og Jætters sidste Strid, da Fenrisulven sluger Odin, Tor fælder Midgaardsormen, men gaar kun ni Skridt bort, før han segner død om, dræbt af dens Edder:

Sol alt sortner,
i Sø Jord segner,
klare Stjærner
fra Himlen styrte,
Dampen hvæser,
og Livsvarmeren,
Luen, højt ved
Himlen leger.

Men Digtet ender med, at Vølven spaar om Verdens Fornyelse. Hun

ser opstige
for anden Gang
Jord af Havet
grøn og herlig:
Fosser falde,
Ørn flyver over,
den paa Fjældet
Fiske fanger.

Sol ser jeg staa
mer favr end Sol
udi Gimle
gyldentækket;
der skal skyldfri
Skarer dvæle
og i Livstid
Lykke nyde.

Kommer herlig
Storherskeren
stærk fra oven
alt han styrer;
Dom han siger,
Strid han stiller,
fæstner Vedtægt,
som vare vil.

En hel anden Tonart møder vi i Trymskviden: Vingtor vaagner og savner sin Hammer; thi Tursedrotten Trym har stjaalet den og gemt den otte Raster under Jorden og giver den ikke igen, uden han faar Freya til Brud. — Ethvert Barn kender Sangens Indhold, hvorledes Tor faar Brudelinet paa og ager til Jættehjem, hvor Bruden overrasker alle ved sin Graadighed og sit hvasse Blik. Det har tilvisse gottet Kæmperne inderligt, naar de en lang Vinteraften strakte sig paa Bænkene, at høre om deres Yndlingsgud, den stærke, dumme og plump-ærlige Tor, som saa daarligt kunde spille sin Rolle, og hjærtelig har de lét, da han dog naar sit Maal:

Det kvad da Trym,
Tursedrotten:
»Bærer ind Hamren
Bruden at vie.« —

— Hlorides Hu
i Brystet lo,
da den hughaarde
Hamren kendte:
dræbte først Trym,
Tursedrotten,
hug saa Jætters
Æt til Hobe,
slog den sølle
Jættesøster,
hende, som bad om
Brudegave,
Smæk hun fik
for Skillinger
og Hammerhug
for Ringes Hob.

Med disse korte Prøver af Gudekvadene maa vi her lade os nøje. Blandt Heltekvadene nævner vi blot dem om den kunstfærdige Smed Vølund, den vældige Helt Helge Hundingsbane og endelig om Sigurd Fáfnesbane. Den sidste Sagnkres synes at have været den mest udbredte i hele Norden. Ikke blot det islandske Eddahaandskrift vidner om den, men ogsaa adskillige Afbildninger rundt om i Nordens Bygder. De hosstaaende Billeder fra Hyllestad i Sogn og Ramsundsbjærget i Svealand frem stiller vigtige Optrin af Sigurd Fáfnesbanes Liv:

Fig. 66. Kirkedør fra Hyllestad med Billeder af Sigurd Fáfnesbane.

Kongesønnen Sigurd blev fostret af Regin. Han bad sin Fosterfader smede sig et Sværd; men hvert Sværd, Regin smedede, brast ved Sigurds kraftige Hug, og først da Regin tog Sværdet Gram, som Sigurds Fader havde efterladt sig itubrudt, og smedede dets Stykker sammen, fik den unge Helt et Vaaben, som holdt. — Dette er fremstillet paa Hyllestaddørens nederste Billeder til højre. Oven over dem ser vi Sigurd dræbe Ormen Fáfne og derved vinde dens rige Guldskat. Paa næste Dørfløj føres Fortællingen

Fig. 67. Sigurdristning fra Ramsundsbjærget.

videre. Regin sagde: Gak til Ilden med Fáfnes Hjærte og giv mig det at æde. Sigurd gik hen og stegte det; brændte derved sin Finger og stak den i Munden: da forstod han med ét Fuglenes Tale og hørte en Fugl sige: »Der ligger Regin og vil svige den, som tror ham vel.« Sigurd mæler: »Nej, ej skal Regin blive min Bane,« svinger Sværdet Gram og dræber Regin. — Ogsaa paa Ramsundsristningen ser vi Sigurd med Ormens Hjærte, idet han stikker Fingeren i Munden, — Fuglene, som advarer ham, — og til venstre Regin med afhugget Hoved. Men denne Ristning afbilder tillige Sigurds Hest Grane, paa hvem han læssede al sin nyvundne Skat og sprængte bort med den.

Fig. 68. Engelsk Stenkors.

Vikingetidens religiøse Forestillinger og Udtryksformer er imidlertid ikke udtømte med, hvad vi finder i den ældre Edda. Sagaerne og Sakse indeholder mangfoldige andre Myter og Rester af Kvad, ligeledes Snorres Edda. Alt dette giver, om man stiller det sammen, en umaadelig stor »Mytologi«, med Hundreder af Myter og Tusinder af Navne. Det kan umulig altsammen have været ægte Folketro. En stor Del af det er kun Skjaldenes og de lærdes Eje — for ogsaa den Tid har haft sin Art af Lærdom —, møjsommelig indsamlet af dem mange Vegne fra, eller lykkelig og let grebet, eller selvstændig opfundet. Men hvor Grænsen gaar mellem det, som kun skriver sig fra selve Tidens Lærdom og Poesi, og det, som er hjemmevokset og fæderne Arv, — det vides endnu ikke med Vished. Bugge gaar videst i at gøre Myterne til Laan fra Angler og Irer, hvorfor han ogsaa helst tror, at Eddakvadenes vigtigste Hjem er det folkeblandede Northumberland, hvor Irer, Angler, Daner og Nordmænd tumledes og rystedes sammen. Dette ialfald kan næppe nogen lukke Øjnene for, at Spaadommene i Vøluspá om Verdens Undergang og Genfødelse leder Tanken hen paa Kristendommen og tyder paa Indflydelse fra den; ligesaa Opfattelsen af Balder som den rene og skyldfri — et Afbillede af »den hvide Krist», medens hans Banemand Loke ligner Lucifer. I en Eddasang af mystisk Natur siger Odin:

Jeg véd, at jeg hang,
paa vindgynget Træ
samfælde ni Nætter
stunget med Spjud,
skænket til Odin,
jeg selv til mig selv.

Hvem kan her undlade at tænke sig, at den Skjald, som har digtet

ovenstaaende, har kendt Fortællingen om den korsfæstede Kristus, optaget den i sin Bevidsthed og omskabt den til en Odinsdigtning? Paa engelsk Grund er fremdraget mange billedlige Fremstillinger, som kunde tyde paa en lignende Sammensmæltning af hedenske og kristne Træk. Hosstaaende Stenbillede fra Englands første kristne Tid forestiller aabenbart Korset, men leder samtidig Tanken hen paa Verdenstræet Yggdrasil, der gnaves og hærges af Ørn og Høg og andre Dyr.

Der lader sig i Vikingetidens Mytologi i Hovedtrækkene adskille flere Lag.

Øverst ligger det yngste Lag: det er de talrige nye Forestillinger, dybsindige eller spidsfindige, som skyldes selve Vikingetidens Digtere og deres stærke Paavirkning af fremmede, hedenske og kristne Sange og Billeder. Derunder kommer Folkets gamle Tro paa Guder, Aser og Vaner, paa Tor, Frey, Odin osv. Men denne Tro er, som sagt, noget omformet: i Hirdkongernes og Kæmpernes Kres har Odinstroen og Valhalslæren trængt Tor og Frey noget tilbage, mens det store, hjemmesiddende Bondefolk stadig holder disse højest. Men nederst ligger det ældste, mest indgroede og varigste Lag: Troen paa Vætter i hele Naturen, paa Dværge, Ælver, Vandvætter, Højboer, Gengangere osv. De to øverste Lag af Forestillinger er i det væsenligste skyllede bort fra Nutidens Folketro. Men det nederste lever den Dag i Dag over hele Norden i Troen paa Ellefolk, underjordiske, Nøkker, Huldrer, Helheste osv. Det har været det mest sejlivede, fordi det var den egentlige, inderste og dybeste Folketro.

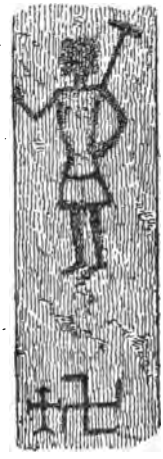

Fig. 69. Torsbillede.

Det ser ligestraks noget uforklarligt ud, at »den højere Mytologi« — den om Aser, Vaner, Ragnarok osv. — ikke viste saa stor Livskraft, da Kristendommen sejrede, som »den lavere«. Det lader sig maaske dog forklare. Forestillingen om Tor, Frey, Odin osv. afhang ikke alene og ikke saa meget af Folks Tro, som af Dyrkelse. Et Hov med Freys Billede, en Gode som forestod Blotene til det, en Menighed som samlede sig til disse Blot, som gav sin Hovtold, og som efter Blotet var med til at gotte sig ved Kødet og Øllet — det var en Livsbetingelse for Troen paa Frey. Naar Freybilledet blev sønderhugget, Hovet brændt, naar ingen mere blotede til ham, — saa blev Frey en altfor ubestemt Skikkelse til i Længden at holde sin Plads i Sindene, ikke nær saa levende og synlig som f. Eks. de Ellepiger, som mangen Ungersvend saa danse i Krattet i Sommernattens Halvlys, eller Nøkken, hvis Strængespil tonede ud af Fossens Brus. Og i Vikingetiden gik det tilbage med Ærbødigheden for Gudebillederne og Helligdommene. Ungdommen saa i Bretland, i

Frankland, paa Sikiløen og i Miklagard andre og skønnere Gudebilleder, hørte om andre og mulig stærkere Guder som den hvide Krist og St. Mikael, og prøvede i Nød og Fare at paakalde disse fremmede Guder. Hos de fremmeligste vaklede Troen paa, at Aserne var saa stærke, at det nyttede at kalde paa deres Hjælp. Fædre, som selv var gammeldags Blotmænd, kunde opleve, at Sønnerne haanede de gamle skimlede, magtløse Gudebilleder. Andre tabte helt Tilliden til, at nogen som helst af de utallige Guder i det hele formaaede noget, og brovtede af, at de kun stolede paa sin egen Kraft og Styrke, mátt ok megin. Atter andre hengav sig til de Troldkunster, som ordentlige Folk ringeagtede; saaledes gjorde Harald Haarfagers Søn Ragnvald i Hadeland, hvorfor Faderen lod Erik Blodøkse kue ham, og Ragnvald indebrændtes med 80 andre Sejdmænd. Vikingetiden er Asatroens Opløsningstid. Der var ingen fast Regel for, hvad man burde tro og hvad ikke, hvem man burde dyrke og hvem ikke; netop derfor kunde det samtidig blive den hedenske Digtnings Stortid, thi Digteren kunde optage i den hedenske Tros Ramme alt, hvad der syntes ham selv skønt, storslaaet, skarpsindigt og værd at synge om.

Vi finder da heller ikke i Norden nogen egentlig lidenskabelig, fast og blind Trods imod Kristendommen. Allermindst i Danmark, hvor der næppe er Spor af noget, der kunde kaldes Kristenforfølgelser. Noget anderledes er det i Svealand og i Trondhjem. Men selv i Trondhjem er det snarere selvraadige Bønder, der hæver Øksen mod de strenge Konger, end det er Blotmænd, som raser mod Kristmænd.

Det var en Blodtid, Sværdtid, Spydtid. Vikingetog ude, Fejder og Blodhævn hjemme. Deraf er hele Livssynet præget. Det er haardt, bittert, ejer ingen ret Tillid til Mennesker i Almindelighed. Til hver den, om hvem Manden ej véd at han er Ven, er det sikrest at nære Mistro. I den Række Leveregler i Eddaen, som gaar under Navnet Hávamál, lyder Raadet til den, som træder ind i fremmed Mands Hus:

Ved alle Døre, før ind man gaar,
spejde man skal,
skue man skal;
thi uvist er at vide, hvor Uvenner sidde
foran paa Gulvets Fjæle.

Usnild Mand mener, at alle,
der smile vænt, er hans Venner;
tidsnok han mærker, naar paa Tinge han møder,
at han har faa til Forsvar.

Véd du en Ven, som vel du tror,
og vil du godt af ham vinde:
Sind du blande med ham og Gaver skifte,
ofte gaa ham at gæste.

Har du en anden, som ilde du tror,
og vil dog godt af ham vinde:
fagert du mæle med ham og falsk det mene,
give løs Tale for Løgn.

Dybest i Sindet ligger Tanken om den uundgaaelige Skæbne, som tidlig eller sent fører Manden i Døden: Dø skal vi alle — det har lidet at sige, naar; det gælder da om i Livet at have Magt og Rigdom, og i Døden et godt Navn. Da den døende Fáfne spaaede Sigurd: »Dette Guld vil volde din Bane,« svarede Helten: »Enhver vil eje Guld alt til den ene Dag (d. e. Dødens Dag), men én Gang skal enhver dø.« Og da Fáfne gentager den onde Spaadom, svarer Sigurd atter: »Jeg vilde maaske ride hjem og opgive dette møgle Guld, om jeg vidste, at jeg aldrig skulde dø; men hver djærv Mand vil raade for Gods lige til den ene Dag!« — Men nu efter »den ene Dag«? Hvad har Værd efter Døden? I Hávamál hedder det:

Fæ dør, Frænder dør,
selv dør du med;
ét ved jeg, som aldrig dør:
Dom over hver død.

Dette: Dom over hver død er det værd at lægge Mærke til. Her menes ikke noget som Kristendommens Dom efter Døden, hvor Gud skiller Faar og Bukke. Her menes de efterlevendes Dom over den døde: Eftermælet. Et ypperligt Navn i de senere Slægters Minde — det var for Hedenolds Kæmper det sidste Maal og den sidste Løn. Derfor rejser Frænderne Bavtastene, helst med Runer, som længe skal bevare den dødes Minde. »Sjælden staar Bavtastene ved Vejen, uden Frænde rejste dem for Frænde,« siger Hávamál. Vi har allerede nævnt mange af Vikingetidens Eftermælestene: i Jælling, ved Slien, i Skaane, Aars-Stenen om Valtoke o fl. Ogsaa Røkstenen er rejst til Sønneminde. Navnlig fra Sverige kunde nævnes mangfoldige til. I Norge derimod ristedes ingen Runestene i dette Tidehværv (jfr. S. 30).

Inden dette Kapitel slutter, vil vi da standse et Øjeblik ved Runestenene fra 800—1000. Vi saa S. 42, hvorledes Sprogets Udvikling medførte store Forandringer i Runeskriften. Den yngre Runerækkes 16 Tegn er følgende:

ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚬ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚾ	ᛁ	ᛅ	ᛋ	ᛏ᛫ᛏ	ᛒ᛫ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ
f	u	þ	ą(*an)	r	k g	h	n	i	a	s	t d	p b	l	m	R(y)

Flere af disse Tegn kan betyde mere end een Lyd, og hvilken der menes paa hvert Sted, kan kun afgøres ved kyndig Sammenligning med Sprogformer fra Tiden lidt før eller lidt senere. Ordet Konge skrives f. Eks. saaledes (Jællingstenen):

ᚴᚢᚾᚢᚱᛅ

Omkrevet Bogstav for Bogstav synes det at sige kunukR. Men da ᚴ ogsaa betyder g, kunde her lige saa godt læses gunugR. Endelig kan ᚴ betyde ng, altsaa kunde her staa gunungR eller kunungR. Og da ᚢ lige godt siger o og u, faar vi som ny Mulighed bl. a. Formen konungR, — og først dette er den rette Form og den, som Runeristeren har villet gengive. Et andet Eksempel; Danmark skrives paa Jællingstenen med ᛏ som første Tegn; det kan lige godt sige Tanmark og Danmark, men selvfølgelig er her ment D.

Trods disse flertydige Tegn er den yngre Runerækkes Indskrifter langt lettere for os at læse end Indskrifter med de ældre Runer (S. 30 o. v.). Thi i det hele og store er deres Sprogform den samme, som genfindes i de islandske Haandskrifter fra 12—1300, og som vi kender aldeles nøje. Med Rette kan da Vikingetidens Sprog kaldes Oldnordisk.

Ganske vist viser der sig saa smaat Forskel mellem Norsk-Islandsk paa den ene Side og Dansk-Svensk paa den anden. Medens Nordmændene vedblev at sige stein, blev Udtalen af dette Ord hos Svear og Daner sten o. lign. Det er Ting, som har deres store Interesse for Sprogets Historie, men som praktisk ikke havde den ringeste Betydning. Sproget var over hele Norden endnu at regne for ét og det samme.

Som Prøve vælger vi en Runesten, der baade i historisk og poetisk Henseende hører til de mærkværdigste. Den sidder nu i Hællestad Kirkes Mur (Skaane). Indskriften begynder paa den Side af Stenen, som i vor Afbildning (S. 117) staar til højre, med Ordet ᛏᚼᚴᛁᚢ. Denne Linie læses fra venstre til højre; næste Linie begynder neden under første Linies sidste Rune, men staar paa Hovedet, saa ogsaa den læses fra venstre til højre; tredje Linie vender igen og staar følgelig ligesom Linie 1 o s. fr.

Omskriver man først Runerne rent mekanisk, saa man ingen Forskel gør paa f. Eks. k, g og ng, faar man følgende:

: askil : sati : stin : þansi : ifti(R)
: tuka : kurms : sun : saR : hulan :
: trutin : saR : flu : aigi : at : ub :
: salum

: satu : trikaR : iftiR : sin : bruþ(r)
stin : a : biarki : stuþan : runum : þiR :
kurms : tuka : kiku : nistiR.

Men ved at give Tegnene den Værdi, som de paa hvert Sted nødvendig maa have haft, læser Wimmer Indskriften saaledes, som den virkelig har lydt:

Áskell satti stén þannsi æftiR Tóka Gorms sun, sæR hollan dróttin.
Askel satte denne Sten efter Toke Gormssøn, sin hulde Drot.

Sár fló égi	Han flyed ikke
at Uppsalum.	ved Upsala.
Sattu drængaR	Helte satte
æftiR sinn bróður	efter sin Broder
stén á bjargi	Sten paa Bjærget,
støðan rúnum;	støt (fast støttet) med Runer;
þéR Gorms Tóka	Gorms Toke
gingu næstiR.	ginge de næst.

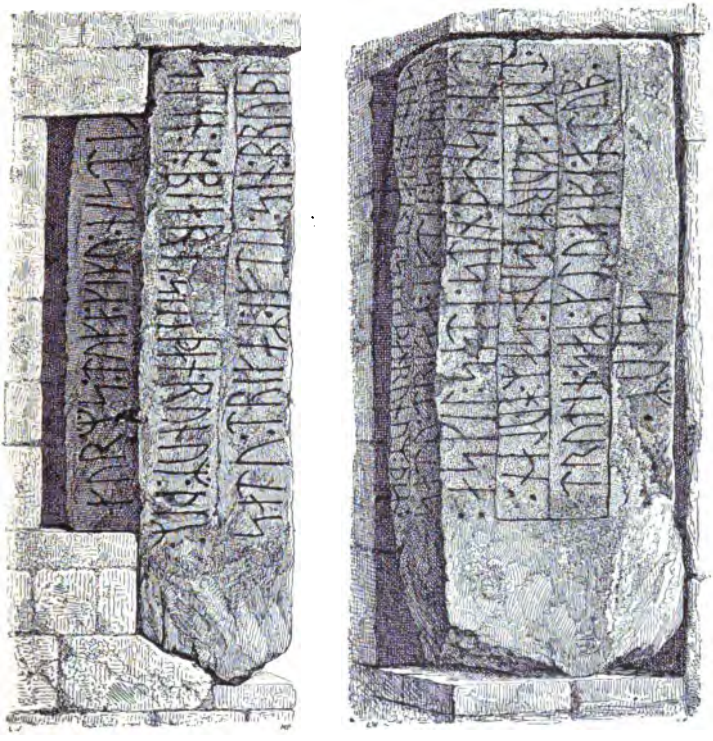

Fig. 70. Hællestadstenen.

Det er en af de Runestene, vi omtalte S. 90, som efter al Sandsynlighed maa henføres til Styrbjørns Tog mod Erik Sejrsæl. Med Undtagelse af den første Sætning, som indeholder den egentlige Mindeskrift, er Formen klart nok Vers, et simpelt og stolt Hæderskvad.

KIRKENS SEJR.

Nordens Omvendelse til Kristendommen var ikke et Øjebliks Værk. Mellem det Tidspunkt, da Villibrord forkyndte dens Budskab for Danekongen, og den Tid o. 1200, da Dalarnes enligste Udbygder kristnedes og ialfald i det ydre tog ved Troen, ligger henved 500 Aar. Men indenfor denne lange Tid er der en enkelt Menneskealder, som særlig fængsler Opmærksomheden, fordi det væsentligste af de 500 Aars Udvikling ligesom er sammentrængt og fortættet i den, saa den paa én Gang viser os den gamle Aands — Vikingeaandens — største Bedrifter og den ny Kirkes mest straalende Stridsmænd. Det er Svend Tveskægs og Knud den Stores, Olaf Tryggvasons og Hellig Olafs Menneskealder.

Det sværeste for Nordboerne at komme over var ikke det at skifte Tro. Betegnende nok kaldte Nordboerne oftest Religionsforandringen Sædskiftet. Thi det var de ny Sæder Kristendommen krævede, som var Nordboens Natur mest imod. Klerkene kom med underlige Krav. Der var for det første en stor Mængde Fødemidler, som de vilde forbyde Folk at nyde. I England, hvor de fleste af Nordens Præster kom fra, var det forbudt at spise Dyr, som var sønderrevne af Ulv eller Hund, Fugle, som fangedes i Net eller dræbtes af Høg, o. m. a. Det viste sig imidlertid umuligt at faa Nordboerne til at kassere Dyr, de jagede eller fangede i Snarer. Men det blev dog en lang Liste over forbudne Spiser, som virkelig gennemførtes i Norden. Til den hørte f Eks. ikke blot selvdøde Dyr, men Hestekød og Blod. Underlig og utiltalende var dernæst Indførelsen af kristelig Kalender med dens mange Helligdage. Tidligere synes det som om Nordboerne har maalt Tiden efter Femdage, og mulig har de først nu faaet Ugedelingen med de oldgermanske Dagnavne (S. 24), maaske over England. Med denne Kalender fulgte, at Arbejdet skulde hvile hver Søndag og desuden 30—40 andre Helligdage. Endvidere skulde den Kristne ikke saa sjælden faste, d. v. s. afholde sig fra Kød og Flæsk, sommetider endog fra Mælk og Ost, og nøjes med let Mad, f. Eks. Planteføde eller Fisk — »thi Fisk er af en anden Natur« (end Pattedyr og Fugle), hedder det i engelske Kirkelove. Fastedage var hver Fredag og desuden flere Uger i Rad før Paaske, mindst 6 Uger, regnede fra Askeonsdag, d. e. Onsdag før 6te Søndag før Paaske. Da man var fri for Faste om Søndagene, blev det til 36 virkelige Fastedage, en Tiendedel af Aaret, thi »det sømmer sig, at vi ofrer Gud en Tiendedel af vore Dage i Anger og Bod for vore Synder,« siger en gammel norsk Kirkebog. Men tungest at nemme var vel nok Forbudet mod at dræbe Mennesker, for skulde det føres igennem, vilde al Hævn, Krig og Vikingfærd være til Ende. Det blev da ogsaa kun de allermodbydeligste Former for Manddrab, som det lykkedes Kirken at faa afskaffet. Saaledes ophørte f. Eks. Menneske-

ofre; naar det i Norge blev Lov, at hver Gang der holdtes Fylkes-Ting, skulde en Træl frigives, er det rimeligt at forklare det ud fra, at Hedningerne ved den Lejlighed havde plejet at blote et Menneske, og at Frigivelsen er en kristelig Omdannelse af denne Skik. Ogsaa Børneudsættelserne gik af Brug, tidligt paa Island, langsomt i Norge. Endnu i 1100'erne var det i Norge tilladt at føre vanskabte Børn »derhen, hvor ingen kommer, Mennesker eller Dyr, og binde det dér: det er den Ondes Sted«. Men haardest var det for Kirken at hindre de stores Vikingefærd. Thi den var nu en Gang nødvendig for Høvdingerne, der om Sommeren plejede at røve sig det sammen, som de saa levede af om Vinteren. Den havde præget deres Livsvaner og deres Karakter. Dette evindelige Skifte imellem at tage sig hedt og voldsomt sammen i Kampens korte afgørende Øjeblikke, for i den meste Tid at føre et ørkesløst Driverliv, gav det nordiske Sind det bratte og hastige i de enkelte store Handlinger, mens der imellem disse ligger lange Tiders tvære eller dvaske Flegma, som vi stadig genfinder hos de Nordboer, som har bevaret mest af det gamle Lynne. Svenskerne f. Eks. har man kaldt »et trægt Folk, fuldt af Hidsigheder«; det samme har i tidligere Tider kunnet siges om Danskerne og vel ogsaa om Nordmændene. I Tiden efter 1000 standser Vikingefærden dog virkelig lidt efter lidt, Tallet paa dem, som paa egen Haand drev Krig og Sørøveri, svandt ind, og Norden nærmede sig det Trin, da kun Rigskongerne har Ret til at føre Krig, og enhver anden, som prøver paa det, regnes for en Stimand og Forbryder. Grundene til denne Udvikling er mange, men for en stor Del er det Kirken og dens Forbundsfælle, den voksende Kongemagt, som har fremmet den.

Mellem de Søkonger, som i 990'erne hærgede paa Englands Kyster, var en Sønnesønssøn af Harald Haarfager: Olaf Tryggvason. Da han var spædt Barn, var hans Fader blevet dræbt, og Moderen havde tyet med sin lille Søn til Gardarike. Her fostredes han, til han som Yngling gik i Vikingfærd paa Østersøens og Vesterhavets Strande. Sit Fædreland havde han aldrig genset; han huskede det knap. I 994 havde han sluttet sig til Svend Tveskæg; »de røvede Heste og red saa langt, som de vilde, og vedblev at øve mere ondt, end Ord kan udsige.« Da købte Æthelred Olafs Hjælp; denne opgav Plyndringen, traadte i den engelske Konges Sold og hjalp til at værne hans Kyster. Samtidig tog han Kristendommen, som han snart omfattede med glødende Lidenskab. Dristig satte han sig det Maal at vinde sit Fædrenerige og kristne det. Vist allerede 995 sejlede han til Norge med nogle Klerke i sit Følge, landede paa Moster udenfor Hardanger og lod her den første Messe synge. Det var just paa den Tid, da Haakon Jarl var blevet styrtet og dræbt. Villig hyldede Trønderne da Olaf, og uden Vanskelighed fik han ogsaa Resten af Landet, endog Viken.

Han skal have været en fager Mand, stolt af Holdning, med langt hvidgult Haar og hvast Blik. Han var en stor Idrætsmand; ingen var hans Lige i at svømme, dykke, brydes og klatre paa Fjældet. Han havde den Evne at vinde alle, som han vilde vinde, han var gavmild og venlig, »gladest af alle Mænd.« Men mod sine Fjender var han grusom og ond, hensynsløs og overmodig i sin Færd — en tvesidet Skikkelse, som store Brydningstider tit fostrer dem: samtidig en straalende Helt og en raa og underfundig Viking.

Blandt Kong Olafs Klerke var hans Hirdbiskop Sigurd, ogsaa kaldet Johannes, »alle Nordmænds Apostel«. Naar Olaf fór haardt

Fig. 71. Gammel norsk Trækirke i Borgund (Sogn).

frem mod Troldmænd og andre Umennesker, var det sikkert stemmende med Sigurds Ønske. Men naar Olafs voldsomme Færd tyktes denne uretfærdig, satte han Kongen strængt i Rette. Da Olaf en Gang fik en Mand, som han mente sig krænket af, i sin Vold, lod ham klæde nøgen af og hidsede sine Hunde paa ham, til de bed ham ihjel, talte Sigurd ham alvorlig til og gav ikke tabt, før Kongen faldt ham til Fode og indrømmede og angrede sin Synd.

Olafs og Sigurds Værk skaffede Kristendommen Fodfæste i Vestlandet og blandt Trønderne; — i Viken var den allerede saa nogenlunde trængt igennem ved Forbindelsen med Danmark. Vest ude

byggedes to Hovedkirker, paa Moster og paa Selje. Til den sidste knyttedes en Legende: Den irske Kongedatter Sunniva flyede for Hedningerne til Øen Selje ved Firdafylkes Kyst, hvor hun og hendes Følge boede i Fjældhuler og levede af Fiskeri. Da den grumme Haakon Jarl drog ud for at udrydde dem, gik de ind i Hulerne og bad til Gud, at Klipperne maatte styrte ned over dem; og deres Bøn opfyldtes. Men fra nu af stod der en Lysning over Øen; og da Kong Olaf og Bisp Sigurd undersøgte den, fandtes den hellige Sunnivas Lig uskadt. Det blev skrinlagt og Kirken byggedes 996.

Hos Trønderne gik det ikke af uden Strid. Kong Olaf ødelagde Hovet paa Lade og skænkede Sigrid Storraade den hellige Ring fra Hovdøren. Lige over for Lade byggede han en Kongsgaard og en Kirke ved Nidaaens Munding og viede den til St. Klemens, de søfarendes Helgen og Værner. Købingen ved Aamundingen, Nidaros, voksede sig hurtig stor. Længere inde ad Fjorden laa Hovet ved Mæren. Olaf mødtes med Bønderne udenfor Hovet; mens hans Hirdmænd med løftede Økser holdt Bondeflokken i Ave, gik Kongen ind i Helligdommen; han saa rundt paa Gudebillederne langs Væggene og huggede Tor ned, som sad i Højsædet, prydet med Smykker og Ringe. Ved denne eller en anden lignende Lejlighed raabte Olaf til Bønderne, som forlangte, han skulde blote med dem: »Ja, saa vil jeg blote, ikke Trælle og udlevede Gubber, men eders ypperste Høvdinger,« hvorpaa han lod tre Storbønder gribe, saa de maatte falde rædde til Føje.

Ifølge Sagaens Fortælling brugte han ufattelig Grumhed, naar han saaledes »hærgede Norge til Kristendom«. Den haarde Øyvind fra Hálogaland pinte han ved at sætte et Vandfad fuldt af Gløder paa hans Mave, saa den brast derved. I andre Tilfælde skal han have fundet paa endnu forfærdeligere Pinsler. Han fik Landet kristnet fra Lindesnæs til Lofoten. Selvfølgelig var dette ikke en Omvendelse, som greb dybt ned i Hjærterne. Ikke en Gang Livets ydre Former har han kunnet ændre i nogen høj Grad. Han forlangte, at Almuen skulde afholde sig fra de gamle Blótgilder og i Stedet fejre Gilder for Gud og hans Helgener fire Gange om Aaret: til Jul, Paaske, St. Hansdag og Mikkelsdag. Men kristen Skik i strængere Forstand kunde han endnu ikke føre igennem.

Paa Olaf Tryggvasons Tid og for en stor Del ved hans Virksomhed kom den ny Tro til Sejr i de norske Udbygder. Paa Færøerne var Sigurd Brestesson mægtigst; han havde som saa mange andre af Tidens bedste Mænd ikke nogen ret Tro til Aserne, men stolede kun paa sin egen Styrke. Da Olaf alvorlig tog sig for at vinde ham for sig og omvende ham, stod Sigurd ikke imod; han tog den ny Tro, og ved Tvang og Overtalelse fik han Færingerne til at lade sig døbe.

Paa Island var Kristendommen allerede i Forvejen forkyndt ved Torvald Vidførle, som paa Nordlandet havde vundet Øre

hos nogle enkelte. Nu rygtedes Olaf Tryggvasons Kamp herop; den vise Njál ytrede derom: »Mig tykkes, at den ny Tro er langt at foretrække, og at den er salig, som holder den vel. Kommer der Folk herover, som vil forkynde den, skal jeg hjælpe dem efter Ævne.« Saa sendte Kong Olaf nogle Klerke under Tangbrand til Island, hvor de tog ind hos Siðu-Hall. Snart efter var det Mikkelsmesse, og Tangbrand sang Messe i sit Telt; Hall og hans Folk gik hen for at se til og undredes over Klokkeklangen, Røgelseduften og Præsternes kostelige Purpurklæder; de syntes godt om dette, lod sig undervise og derpaa døbe i den Aa, som fik Navnet »Tvætaa«. I Løbet af faa Aar blev en stor Del af Islændingerne kristnede. Hedningerne forargedes, og de to Partier mødtes paa Altinget. Der var fuldt op af Folk paa Lovbjærget; Præsterne lagde Røgelse paa Gløder, og Duften bredte sig baade med og mod Vinden. De kristne Høvdinger forelagde Bud fra Kong Olaf og bad Folket underkaste sig Gud; derved vilde det vinde evig Salighed i Himmerig. Striden blev hvas, og det tegnede til Ufred. Da overdrog begge Parter Lovsigemanden Torgeir, som endnu var Hedning, at sige den Lov, som skulde gælde; han gik til sin Bod, bredte et Dække over sig og laa et Døgn i stille Eftertanke. Imens besluttede Hedningerne at blote otte Mænd for at skaffe Guderne Sejren; men da de Kristne hørte det, fremstod blandt dem otte Mænd, som lovede at bringe et tilsvarende Offer, nemlig at vie sig til Herrens Tjeneste og et helligt Liv. Næste Morgen lod Torgeir først alle love, at de vilde følge én Lov, og derpaa forkyndte han, at alle skulde tage Daaben. Men at udsætte Børn og at æde Hestekød skulde dog være tilladt, ligesaa at blote, naar det kun skete i Løndom. Det var Aar 1000, at Kristendommen lovtoges paa Island. Hedningerne bøjede sig surmulende. I Løbet af Sommeren døbtes Almuen, helst i de varme Kilder, Høvdingen nedbrød Hovene og byggede Kirker i Stedet. Kort efter tog Leif, Erik den Rødes Søn, Daaben og førte Kristendommen til Grønland.

Kun i 5 Aar var Olaf Tryggvason Konge, inden han faldt ved Svolder, hvor Daner, Svear og utilfredse Nordmænd forenede sig imod ham. Sagnet gør denne Kamp til et Værk af Kvindefænker. Sigrid Storraade, hvem Olaf først havde bejlet til og derefter vraget og haanet, æggede sin Mand Svend Tveskæg og sin Søn Olof Sveakonge, medens Olafs Dronning Tyre, Svend Tveskægs Søster, drev sin Mand til Kamp mod hendes Broder. Hvordan det end er, saa mødtes Olaf ved den vendiske Kyst med sine Fjender, Dane- og Sveakongen og Haakon Jarls Søn Erik. Skønt Kong Olaf ikke havde faaet alle sine Ledingsskibe ud, havde han ifølge et samtidigt Skjaldevers 71 Skibe, mens Modstanderne talte 80, hvoraf 60 danske. Men det synes, at kun en Del af Olafs Flaade virkelig kom med i Slaget. Sagaen har bedst husket den sidste fortvivlede Kamp om Olafs eget Langskib, Ormen den lange. . Da Einar Tambar-

skælves Bue sprang med stærkt Brag, raabte den unge Skytte: »Der brast Norges Rige af din Haand.« Kong Olaf sprang i Søen, og Bølgerne lukkede sig over hans Hoved.

Men hans Mænd kunde ikke tro, at den unge herlige Helts Liv virkelig var slukt. Tidlig opstod den Tro, at han var undkommen; det sagdes, at han var set som Eneboer i Syrien.

Sejrherrerne indrettede sig i Norge, som det syntes dem bedst. Haakon Jarls Sønner, Erik og Svend, tog Sæde paa Lade og raadede i Trondhjem; Svend Tveskæg fik Viken, Olof Svenske tog Ranrike og en Del nordlige Fylker, i Vestlandet fra Lindesnæs til Sogn herskede Erling Skalgsson paa Sole. Norge var atter opløst i Smaariger som før Harald Haarfagers Dage.

Olafs danske samtidige, SVEND TVESKÆG, staar ikke tilbage for ham i Betydning. Men den nordiske Tradition har været haard imod ham og haft faa Lovprisninger for ham; han var jo Oprører mod sin Fader og den beundrede Olafs Fjende og Overvinder. En flamsk Munk skrev noget efter hans Død i en anden Tone: »Svend var den lykkeligste af sin Samtids Konger, daadrig og tapper og klog, elsket af alle, især af sin Hird, der intet højere Ønske havde end at kæmpe under ham. Han var frygtet af sine Naboer, lod bygge paa Rigets Virker og gjorde alt rede, som om Fjenden stod for Døren.« Om hans hjemlige Værk ved vi kun lidet. Det er sandsynligt, at han har forstærket Dannevirke og udvidet Roskilde. At han bragte ny Kultur til Danmark, finder sit Udtryk i, at han først af alle danske Konger lod slaa Mønt; hans Møntmestre var Engelskmænd; dermed passer det godt, at han i det hele har taget sig af Købstædernes Fremvækst. Hans Livs største Gærning var imidlertid ikke dette, men Englands Indtagelse.

Fig. 72. En af Svend Tveskægs Mønter, slaaet ved Møntmesteren Godvin.

Fra o. 990 havde Kong Æthelred jævnlig købt sig Fred for Vikingerne med store Pengesummer, Danegæld — til liden Nytte, for Danerne kom kun saa meget snarere igen. I Aaret 1002 stod en stor dansk Hær paany i England og tiltvang sig et Forlig: 24000 Pund Sølv og frit Underhold i Landet; den lejrede sig især i Wessex og laa der til ud paa Aaret. Da lod Æthelred d. 13 Novbr. 1002 myrde alle de Daner, som man kunde overkomme. Dette uhørte Blodbad kaldte Danerne i Hjemmet til Hævn, og ny Vikingehærgninger blev Følgen. Navnlig blev Skaaningen Torkil den Høje (Broder til Jomsborgjarlen Sigvalde) farlig for England, til han (1012) for en stor Danegæld gik i Æthelreds Tjeneste med

sine 45 Skibe. Men Aaret efter kom Kong Svend med Danmarks store Ledingsflaade; Bønderne havde givet Samtykke til Toget. I Løbet af faa Maaneder indtog Svend hele Landet, endog Wessex hyldede ham, og kun Øen Wight holdtes af Torkils Kæmper i Æthelreds Navn. Straks efter dette ustandselige Sejrsløb døde Svend brat (Febr. 1014).

Svend efterlod sig to Sønner. Den ældste, HARALD, blev taget til Konge i Danmark, medens KNUD, efter det Ønske Faderen havde udtalt paa sin Dødsseng, hyldedes af Hæren i England som dette Riges Konge. Englænderne fik imidlertid ved deres frygtede Fjendes Død nyt Mod, og under Æthelreds tapre Søn, Eadmund Jærnside, rejste de sig og tvang Knud til at rømme Landet og gaa til Søs med Flaaden; de engelske Gisler, som han havde i sin Magt, lemlæstede han ved at skære Øre, Næse og Hænder af dem og sendte dem saa i Land. Knud søgte til Danmark og fik sin Broders Hjælp til ny Rustninger; ogsaa fra Norge og Sverige ilede Kæmper til, og endelig kom Torkil den Høje, som atter havde forladt Æthelreds Parti. Med stor Magt sejlede Knud igen til England, han og Eadmund Jærnside udkæmpede en Række blodige Slag, indtil de enedes om at dele Riget — Æthelred var da død. De byttede Sværd og Kappe og tilsvor hinanden Broderskab; Knud fik det nordlige, Eadmund det sydlige. Og da Eadmund døde uventet 1016, hyldede Stormænd fra hele England Knud som det samlede Riges Konge.

Fig. 73. Knud og Emma skænker Gods til en Kirke. Billede i et samtidigt Haandskrift.

Den haarde Modstand havde lært Knud, at han kun da i Tryghed kunde nyde sit Rige, naar dets Folk glemte, han var en fremmed. Derfor gik hans Ønsker ud paa at knytte sig saa nær som muligt til England. Den omtrent tyveaarige Konge, som trods sin Ungdom allerede havde haft en Hustru eller Frille fra Nordengland ved Navn Ælfgifu, ægtede nu Æthelreds Enke Emma fra Normandiet, hvem Engelskmændene ogsaa kaldte Ælfgifu, og lovede de Sønner, hun maatte føde ham, Arveret forud for sine to Sønner med den nordengelske Ælfgifu. Det var langt fra, at Danskerne blev

til en herskende Klasse i England. Knud maatte selvfølgelig belønne den store Ledingsflaade, som havde fulgt ham fra Danmark; den fik en uhyre Sum — 72,000 Pund Sølv — i Danegæld, foruden de store Summer, der var ydet som Brandskat, af London f. Eks. 10,000 Pund Sølv. Men derefter gav han Ledingsflaaden Hjemlov. Overfor sit Folk gav han det højtidelige Tilsagn, at han vilde holde »Eadgars Love«, som stillede Daner og Angler lige, saa hvert Folk lød under sin egen Lov.

De endnu levende Medlemmer af det gamle engelske Kongehus, som snarest kunde komme ham i Vejen, fik han fjernet til Udlandet. Da han endvidere med haard Haand afsatte eller udryddede de Stormænd, som var farligst for hans Magt, sad han snart tryg paa Englands Trone. Og ved Broderen Haralds Død 1018 blev han tillige Danmarks Konge.

Ved at hjemsende den Hær, som havde hjulpet ham til at erobre England, vilde Knud stryge alt af sig, som kunde minde det engelske Folk om, at han i Virkeligheden var kommen til Riget som en fremmed Landeraner. Men han trængte dog til en stor væbnet Styrke for at sikre sig. Den fandt han i den Huskarleflok, som allerede Æthelred havde holdt, og som især rummede nordiske Krigere. Af denne engelske Hird, som hidtil havde haft til Kald at slaas med Danerne, og vel ogsaa af sin egen Hird dannede han sig en efter Tidens Forhold meget stor staaende Hær af Mænd, for hvem Krigen var det egenlige Livskald. Det er den navnkundige Tinglid, som siges at have talt 6000 Mand. For at holde Orden og Tugt i denne store Flok Huskarle, som skulde leve sammen i og ved Kongens Gaard, lod han de gamle danske Hærlove — saadanne, som havde gældt for Hirden i Danmark — samle og samarbejde. De kaldtes Vederloven, et Navn som i Danmark overførtes paa hele Huskarleflokken, der i de følgende Hundredaar oftest hed »Vederlaget«. Vederloven indeholdt nøje Regler for, hvilken Bod der skulde gives for hver Udaad, øvet af en Hirdmand. Sakse fortæller, at Knud selv var den første, som brød Loven ved i Hidsighed at dræbe en Huskarl, og at han derpaa viste sin Anger og Lovlydighed ved at idømme sig selv nifold Mandebod. Der er flere Handlinger i Knuds Liv, som ligner denne: en ustyrlig Vrede, der driver ham til Voldsdaad, og bagefter en ydmyg Fortrydelse. Det mærkelige er ikke, at han, Vikingesønnen, endnu ikke var saa dybt præget af Kristendommen, at han helt kunde afholde sig fra Drab af Avind og Vrede. Det paafaldende er tværtimod, at de Voldshandlinger, der skyldes ren personlig Hævnlyst, synes at være faa. Det er snarere politiske Grunde, der har ledet ham i de fleste af slige Tilfælde. Dette gælder f. Eks. Drabet paa Eadrik Streon. Eadrik var en engelsk Stormand, som under Kampen om Englands Krone havde spillet en tvetydig Rolle og til Slut forraadt Eadmund Jærnside. Ved et Møde i London 1017, hvor adskillige af Knuds Fjender blev henrettede, forlangte Eadrik Løn for sit Forræderi.

»Du Drottensviger! Hvorledes skulde du være mig tro?« raabte Knud og bød Erik Jarl at dræbe ham. Jarlen løftede sin Økse og huggede ham ned. Langt senere var det, at Knud fattede Fjendskab til den danske Jarl Ulf, som var gift med hans Søster Estrid. Ulf havde som Jarl i Danmark stræbt efter en Selvstændighed, som ikke kunde forliges med Knuds Magt; det siges endog, at han paa Grund af Knuds langvarige Fraværelse fra Riget havde ladet dennes Søn, Drengen Hardeknud, hylde som Danmarks Konge. Da Knud saa kom til Danmark, tyede Ulf til St. Lucii Kirke i Roskilde, men Knuds Vrede var saa stor, at han lod Svogeren nedhugge paa det hellige Sted. I begge disse Tilfælde vendte Knuds Fjendskab sig mod Stormænd, som var farlige for hans Kongemagt. Men Grumhed øvet for Grumhedens egen Skyld, rent personlig Hævnsyge, ondskabsfuld Glæde ved at martre værgeløse Fjender — alt sligt var han fri for.

Den engelske Kirke var hans mægtige Forbundsfælle i Arbejdet for Ro og Landefred, og han fremmede dens Velfærd med Iver. De ødelagte Kirker i England opbyggedes, paa Valpladserne rejstes Kirker og Kapeller. Han yndede ikke de Kanniker, som levede paa almindelig Præstevis i Ægteskab, men foretrak Munkene, som levede efter den hellige Benedikts Regel i Fattigdom og enlig Stand. Var han end først og fremmest Konge og Kriger og avindsyg over sin Magt, saa kunde han dog røres dybt af Kirkens Lære og ved Synet af Munkenes fredelige Liv. Der er opbevaret et Vers, som han selv digtede:

Lifligt sang de Munke af Ely,
da Kong Knud roede der forbi:
»Ror, Baadsmænd, nær til Land,
at vi kan høre Munkenes Sang.«

Under Paavirkningen af Kirken formedes i hans Sjæl et ædlere Billede af en Konges Kald, end hans haarde Forfædre kan have haft. Da han gæstede Rom — hvorom nedenfor —, sendte han et mærkeligt Brev hjem til sine Undersaatter. »Jeg har lovet Gud at føre et retfærdigt Liv i alle Ting,« skrev han, »at regere retteligt og fromt over mine Riger og Undersaatter og at yde alle en retfærdig Dom. Har jeg hidtil i Ungdommens fremfusende Tankeløshed handlet uret, vil jeg med Guds Hjælp bedre det.« Han paalægger indtrængende sine Embedsmænd at gøre Ret baade mod rige og fattige og navnlig ikke at udpresse ubillige Skatter: »Jeg trænger ikke til at faa Penge skrabet sammen ved uretfærdige Krav.«

Om Knuds Betydning for den danske Kirkes Udvikling ved vi i Enkelthederne meget lidt. De Ord, som Sakse skriver om dette, er meget almindelige og utydelige, og meddeler næsten kun, hvad vi kunde sige os selv: han oprettede mange nye Klerkeboer, han efterlod Munkeordenen i større Velfærd, han brugte af sit eget Gods

til at øge Gudstjenestens Højtidelighed. Det er omtrent alt. Men vi kan dog gøre os en Forestilling om, hvor stærk Udviklingen har været. En Menneskealder efter Knuds Død siger Adam fra Bremen, at Skaane havde 300 Kirker, Sjælland 150 og Odense Stift 100. Selv om Halvdelen eller mere af disse Kirker først er bygget under Knuds Efterfølgere, bliver det dog et anseligt Tal, som maa have rejst sig paa Knuds Tid, alene i de tre nævnte Landskaber, saa meget anseligere, naar man ved, at det store og forlængst kristnede Frankrig ved Aar 1000 i alt havde 1100 Kirker. Præster og Munke, som kunde Dansk, var der nok af i England, og mangfoldige af dem kom til Danmark. Ogsaa fra Lothringen, som den Gang var Midtpunkt i en stor kirkelig Reformretning, kaldte Knud Klerke ind. Fra England hentede han tre Biskopper, til Odense, Roskilde og til Lund, som nu første Gang blev Bispesæde; hidtil havde Skaane hørt under Roskilde Bisp. Samtidig var hele det nuværende Nørrejylland samlet under een Biskop, den indfødte danske Stormand Odinkar (i Ribe), som efter Knuds Tilskyndelse gæstede England og Frankrig for at lære det ny kirkelige Opsving at kende.

En Tid har Knud vist tænkt paa at frigøre den danske Kirke fra Ærkebispen i Bremen og at lade sin engelske Ærkebisp i Canterbury være dens Leder. Men snart forligede han sig med Bremen og tillod, at en Klerk fra Kølln blev Biskop i Slesvig. Det hænger sammen med, at Knud sluttede Venskab og Forbund med Tysklands Konge og Roms Kejser, Konrad 2. De trængte til hinandens Støtte imod Polen, som paa den Tid var blevet en mægtig Stat, der udvidede sit Herredømme mod Vest blandt Venderne. Knud underlagde sig en stor Del af Vendland, eller snarere fornyede den gamle danske Overmagt i disse Egne. En ung vendisk Fyrste, Gotskalk, som i nogen Tid tjente i Knuds engelske Tinglid, blev siden en lidenskabelig Forkæmper for Kristendommens Sag blandt sine Landsmænd. Ved Undertvingelsen af Venderne og ved Venskabet med Kejser Konrad fjernedes al Fare for Ufred fra Syd; tilmed gav Konrad 2 fuldstændig Afkald paa den Højhed over Grænsemarken ved Ejderen (»Markgrevskabet« S. 87), som siden Otto II's Tog havde været krævet fra tysk Side.

Med Rette kaldtes Knud den Rige (d. e. mægtig) eller senere den Store. »I hele hans Rige,« fortæller Snorre, »var der saa god Fred, at ingen turde bryde den«. »Han tog Skat og Skyld af de rigeste blandt alle Nordlandene«. Vi har set, at de »Nordlande«, han tog Skat og Skyld af, var England, Danmark og Vendland. Men hans Krav rakte videre ud. Som Konrad imod Syd var Kejser over mange Lande og Fyrster, opfattede Knud sig som en Overherre over alle de nordlige Riger, særlig vistnok over deres kirkelige Forhold. Han kaldte sig Kejser over Bretland, d. v. s. over baade Skotland og England; paa Mønter, der er slaaet i Sigtuna, nævnes han Konge over Sverige. Var nu end hans Magt

over Skotland og Sverige næppe stort mere end et Navneherredømme, saa vandt han til Gengæld virkelig Kongedømmet i Norge.

I Aarene nærmest efter Svolderslaget er lidet af Betydning at fortælle om Norge. Dette Rige syntes mere og mere at opløses. Vi hører paany om en Vrimmel af »Konger«, især i Oplandene og de andre Indlandsfylker. De mægtigste Styrere var Haakon Jarls to Sønner i Trondhjem, som begge var døbte, men som lod enhver beholde sin Tro; den navnkundige Einar Tambarskælve fik deres Søster Bergljot til Hustru og blev deres Ven. Den kraftigste af de to Jarlesønner var Erik. Da han imidlertid drog over til Knud den Store i England, hvor han gik ham til Haande ved Eadrik Streons Drab, fik hans Søn Haakon hans Jarledømme. Men Haakons Magt fik brat Ende.

Ti imens var den Mand modnet, som skulde fuldføre Harald og Olaf Tryggvasons Gerning.

En af Harald Haarfagers mange Ætlinge var Smaakongen Harald Grænske, hvem Sigrid Storraade skal have ladet indebrænde. Efter hans Død fødte hans Enke Aasta en Søn, som blev kaldt Olaf. Da hun siden giftede sig med en anden Smaakonge af Haralds-Ætten, Sigurd Syr (d. e. So) paa Ringerike, fostredes Olaf hos ham. Olaf blev en lavstammet, men før og stærk Yngling, lys og rødmusset, med lynende Øjne, en stor Idrætsmand. Tidlig drog han ud paa Hærskibe og blev i England og Normandiet Kristen. Som sin Navne Olaf Tryggvason sejlede han derpaa med faa Skibe til Norge for at gøre sig til dets Konge (1015). Det var netop, da Erik Jarl var gaaet til Knud i England. Olaf faldt uventet over den unge Haakon og tvang denne til at opgive Norge og siden drage til England. Næste Vinter sad Olaf i Ringerike hos sin Stedfader og sin Moder, som ved den Tid fødte Sønnen Harald — han, som siden blev kaldt »Haardraade«. Sigurd Syr, der af Naturen elskede Storbondens fredelige Liv, lyttede med Mistro til Olafs Tale om sine store Planer, men til sidst blev han vunden for dem, og han hjalp Sønnen godt til at faa de andre Oplandskongers Støtte. I Vaaren 1016 kom Svend Jarl, Einar Tambarskælve, Erling Skjalgsson og andre af de store Høvdinger med mange Langskibe ned til Viken for at jage den ubudne Gæst bort. Olaf mødte dem ved Nesjar (Næssene) og sejrede. Svend Jarl flyede til Olof Skotkonge, og hele Riget fra Haalogaland til Glommen faldt til føje for »den digre« Olaf.

Genoprettelsen af Norges Enhed og Selvstændighed maatte for den danske og den svenske Konge staa som et Indgreb i den Højhedsret, Sejren ved Svolder havde bragt dem. Fra Danmark havde Olaf Haraldsson vel indtil videre lidet at frygte: Harald Danekonge foretog sig i sin fireaarige Regering intet, som Efterverdenen fandt

det værd at huske, og Knud var fuldt optaget af Kampen om England. Men fra Olof Skotkonge i Sverige kunde Fejde ventes. Derfor stræbte Olaf Haraldsson først og fremmest at sikre sig til den Kant. Paa en Ø i Glommen ovenfor dens Munding byggede han en mægtig Borg (Sarpsborg) og sin første Kirke. En Række Smaakampe langs hele Grænsen mellem de to Riger fandt Sted. Men snart kom det til Forlig mellem de to Konger. Den norske Olaf fik den svenske Olofs Frilledatter Astrid til Hustru, medens Olofs ægtefødte Datter Ingegerd blev givet til Jaroslav af Rusland (S. 80).

Derpaa tog Olaf den Digre fat paa at sikre sit Herredømme i Oplandene, som han hærgede til Lydighed og Kristendom. Snorre fortæller i Heimskringla mangfoldige Træk af denne Kamp mellem det gamle, indestængte, mugne og sure Bondevæsen og det ny, voldsomme og vældige Kongedømme. I Dalen ved Lougens øvre Løb raadede en mægtig Bondeæt, hvis Mænd, Søn efter Fader, hed Gudbrand; efter dem har Dalen Navn. Den Gudbrand, der nu levede, var en stor Blótmand, som paa sin Gaard havde et Hov med Tors gyldensmykte Billede; til Tor blotede de hver Dag et Madoffer, for han var Bygdens Værner. Dalens Bondehær prøvede at standse Kong Olaf, men blev drevet tilbage, og paa Tinge blev der nu forhandlet om Kongens Bud om Kristendom. Paa Tingets tredje Dag før Solopgang bar Bønderne Torsbilledet frem, mens Gudbrand priste Tors Magt og haanende spurgte de Kristne, om man kunde faa deres Gud at se. Da raabte Olaf: »Se mod Øst, der stiger han frem!« Og alle vendte deres Øjne mod den stigende Sol, men imens løftede en af Olafs Mænd sin Kølle og knuste Torsbilledet, og ud af det løb Mus, Øgler og Orme. Det slog Bøndernes Mod ned; de tog Daaben, og Gudbrand byggede Kirke paa sin Gaard. — Hos Trønderne var alle Blótgilder længst forbudt. Men det meldtes til Olaf, at Forbudet blev krænket, og at Trønderne omkring Mæren stadig drak Asernes »Minde« til Aar, Sejr og Fred. Og bedst som Almuen var samlet til et Vaarblót, kom Olaf om Natten over den med fem Skibe, fældede en Del Mænd, tvang Resten til Daab og ødelagde Hovet. — Der er hos Snorre Skildringer nok af den Slags Tildragelser. Ved alt sligt fik Olaf de hedenske Sæder slaaet ned over hele Norges Rige. Der var ikke »en Afdal eller Udø« længer, hvor de taaltes.

Norge havde — med Undtagelse af Viken — sikkert kun faa og spredte Kirker, da Olaf Haraldsson tog fat. Men han »brød og brændte de hedenske Hov og rejste Kirker i Stedet og indsatte Præster og Kendemænd (Lærere)«. Han byggede overalt Fylkeskirker, d. v. s. Hovedkirker for et Fylke eller Dele af et Fylke; ved dem sattes en fast Præst, her holdtes Daab, her var en Kirkegaard. Til hver Fylkeskirke sluttede sig saa de mindre Kirker, som rejstes i Bygden omkring den.

Den betydeligste blandt de Præster, som var Olafs Medhjælpere til Omvendelsesværket, var hans »Hirdbisp« Grimkel. I de langt

senere nedskrevne Gula- og Frostatings-Love findes Bestemmelser, som henviser til, at det saaledes blev »aftalt med Grimkel paa Moster.« Der ude paa Moster maa Kongen og Bispen med fremragende Stormænd have holdt et grundlæggende Møde om Kirkelovene, og hvad her blev aftalt, er da siden af de store Tingforbund paa Gula og Froste gjort til Landslov. Bønderne paatog sig derved at opretholde Kristendommen og Kirkerne, medens Bisperne paa bestemte Vilkaar skulde raade for Kirkerne; Bønderne lovede at yde Præsten Underhold og at helligholde Kirkens Helligdage. Det var Grundtrækkene i Norges første Kirkelov, som virkelig gav den unge Kirke, hvad den behøvede for at leve og vokse. Den islandske Munk jævnstiller de to Olafers Betydning for den norske Kirke i følgende Ord: »Olaf Tryggvason forberedte Kristendommen og lagde Grunden til den, men Olaf den Hellige rejste Væggene; Olaf Tryggvason satte Vingaarden, men Olaf den Hellige lod Vinrankerne slynge sig med fagre Blomster og alskens Frugt.«

Men Olaf var ikke alene Kirkens Forkæmper, han stræbte først og fremmest efter en stærk kongelig Magtfylde, der kunde trykke de næsten uafhængige Lendermænd ned og knytte de skilte Bygder sammen til eet fast tømret Rige. Lendermændenes ypperste Mand var da Erling Skjalgsson paa Sole; han var gaaet paa Forlig med Kongen og havde beholdt en fremragende Stilling, men dog kun som underordnet under Oluf. Og saaledes var det ogsaa med de andre store Lendermænd, som kun nødtvunget havde bøjet sig for Olaf. De krævede i Virkeligheden at være hans Ligemænd — ligesom Rollos Høvdinger (S. 77) —, han forlangte undersaatlig Troskab og Lydighed af dem. Han taalte ikke at de førte Fejder og Hærtog paa egen Haand. Det Vikingeliv, han som ung havde tumlet sig i, stod nu for ham som syndigt; han sagde om sig selv, at han ved sin Vikingefærd havde sat baade Sjæl og Legeme paa Spil. »Det havde været almindelig Skik i Norge«, siger Snorre, »at Lendermænds eller Storbønders Sønner fór paa Hærskibe og vandt sig Gods ved at hærge baade udenlands og indenlands. Men da Olaf var blevet Konge, fredede han saaledes om sit Land, at han afskaffede al Slags Ran. Og selv naar det var mægtige Mænds Sønner der øvede Fredsbrud eller handlede mod Loven, revsede han dem med Tab af Liv og Lemmer, og det nyttede da ikke at bede for dem eller byde Pengebøder«.

Samtidig med, at Olafs kraftige Styre bragte ham de norske Stormænds Fjendskab, som kun holdtes i Tømme af Frygt, truedes hans Kongemagt af en anden Fare. Knud den Store, som i de første Aar havde haft nok at gøre i England, sad nu tryg i sine Riger, og det var let at vide, at han ikke havde glemt, at hans Fader og Farfader havde haft det hele Norge eller Dele af det. Men nu var paa den anden Side Olof Skotkonge, Knuds Halvbroder, død, og hans Søn Anund Jakob var Sveakonge. Da han var villig til at deltage i Kamp mod Knud, tænkte Olaf, at det var bedst at slaa til, mens

Knud endnu var i England*). I Sommeren 1026 hærgede den norske og svenske Konge i Skaane og Sjælland. Den skaanske Bonde Haakon fra Stangby bragte skyndsomt Knud Bud om Overfaldet, og straks ilede Knud til Danmark og satte efter Fjenderne med en overmægtig Flaade. Disse trak sig mod Øst og lagde ind i Helgeaaens Munding, mens Knuds Flaade lagde sig udenfor og spærrede dem inde. Det fortælles da, at Oluf lod Aaen opdæmme, og da Vandet var steget højt, pludselig slap det fri. Sikkert er det, at Olaf og Anund Jakob slog sig igennem den danske Flaade og sejlede mod Øst til Sveriges Kyst; derfra drog Olaf hjem over Land.

Saa afbrødes Kampen et Aar af Knuds Pilgrimsfærd til Rom. Straks efter Jul 1026—27 rejste han ud; hans Vej gik over Ribe, op ad Rinen og gennem Burgund til Italien. Paa Vejen gæstede han de navnkundigste hellige Steder; ydmygt som en bodfærdig Synder gav han dem rige Gaver og købte dermed Sjælemesser for sig og sine og Gæstfrihed for de Engelskmænd og Daner, som siden maatte komme derhen paa Valfart. I Rom var han ved Paasketid 1027, da Konrad II. modtog Kejserkronen, og sammen med Kong Rudolf af Arelate (Burgund) fulgte han Konrad i det pragtfulde Optog i Apostelkirken. Baade Kejseren og Kong Rudolf ophævede paa hans Bøn de tunge Afgifter, der hvilede paa Pilgrimme og Købmænd, som drog gennem deres Lande til Rom. Hernede fra hjemsendte han det før omtalte Brev, i hvilket han ogsaa taler om Forholdene i Norden: Naar han kommer hjem, vil han med alle Daners Samtykke at slutte Fred og varigt Forbund med de Folkeslag, som vilde have skilt ham ved Liv og Rige.

Knud kom hjem. Men »Fred og varigt Forbund« med Kong Olaf blev der ikke; tværtimod flammede Fjendskabet op igen. Mange af de norske Stormænd gik over paa Knuds Parti, især Erling paa Sole og hans Sønner, og 1028 sejlede Knud til Norge med en mægtig Flaade. Kong Olaf drog sig langs Kysten mod Nord, kom undervejs i Kamp med Erling og tog ham til Fange. Erling bad om Fred og fik den, men i det samme sprang en af Olafs Mænd til og kløvede hans Hoved. »Der huggede Du Norges Rige af min Haand«, udbrød Kongen. Det blev sandt. Alle Vegne faldt Bønderne fra Olaf, som tyede over Fjældene og gennem Eidskoven (Edaskog) til Sverige; med ham fulgte Dronning Astrid, hans Frillesøn Magnus, Grimkel o. a. Senere drog han til Gardarike til Svogeren Jaroslav.

Mens Olaf flyede, sejlede Knud langs Kysten til Nidaros og satte Haakon Jarl til at styre Norge. Men kort efter døde Haakon. Da dette Budskab kom til Kijev, brød Olaf op derfra for at vende tilbage til Norge, medens han lod Sønnen Magnus blive hos Jaroslav og Ingegerd. I Upland fik han 400 Kæmper til Hjælp af Anund

*) Tidsrækken af disse Tildragelser er noget usikker. Den her givne Fremstilling følger A. D. Jørgensen (»Den nordiske Kirkes Grundlæggelse.«).

Jakob og gik videre med dem ad Dalarne, Herjedalen og Jæmtland. Overalt samledes fredløse Skovgangsmænd om ham; hans 15-aarige Halvbroder Harald Sigurdsson og flere andre Høvdinger kom med deres Hære; det siges, at Kong Olaf i alt fik 3—4000 Mand med sig; en stor Del af disse, som endnu var Hedninger, skal have taget Daaben før Kampen. En Julidag 1030 kom Olaf over Kølens Vandskel og saa ud over Landet, der sænkede sig ned mod Trondhjems Fjord. Hæren kom forbi Gaarden Sul i Værdalen (Se Kortet S. 51) og traadte dens Agre ned; men — fortæller Legenden — Kong Olaf

Fig. 74, Hellig Olafs Død. Middelalderligt Maleri (fra 1400'erne) paa Trætavle, oprindelig i Trondhjems Domkirke, siden 1691 i Nationalmuseet i Kjøbenhavn. — Midt paa Tavlen staar Olaf med sin Stridsøkse Hel i højre og Rigsæblet i venstre Haand; Kappen er blaa og foret med Skind. — Øverst til venstre: Hellig Olafs Drøm før Stiklestadslaget en Stige gaar op til Himlen, hvor Kristus vinker Olaf op til sig. — Nederst til venstre: idet Olaf drager i Kamp, skænker han en Præst en fyldt Pengepung. — Nederst til højre: Olafs Fald ved Stiklestad; Tore Hund giver ham Banesaar. — Øverst til højre: Olafs Lig skrinlægges; Bispen tvætter og salver det og stænker det med Vievand. — Paa det Bælte, som skiller de øverste Felter fra de nederste er fremstillet de fire Evangelisters Tegn: Markus' Løve, Johannes' Engel, Lukas' Ørn og Matthæus' Okse.

red rundt om den nedtraadte Ager, og snart rejste Kornet sig atter.

Længer nede i Værdalen fylkedes en stor Bondehær, mest fra Trondhjem og Haalogaland, under KalfArnason og Tore Hund, hvorimod Erlingsønnerne fra Sole tilligemed Vikverjerne var gaaet til Grænsen ved Gøtaelv, om Olaf skulde komme den Vej. Hærene mødtes ved Stiklestad d. 29. Juli 1030. Olafs Skjald Tormod kvad det gamle Bjarkemaal for at oplive Kæmperne. Saa brød begge Hære frem, hver med sit Krigsraab; Snorre siger, at Bønderne raabte: »Frem, frem, Bondemænd!« medens Olafs Folk raabte: »Frem, Kristmænd, Korsmænd, Kongsmænd!« Efter haard Strid sejrede Bondehæren, og Tore Hund gav Olaf Banesaar.

Havde de selvraadige Storbønder tænkt sig, at Olafs Fald skulde bringe dem den tidligere Uafhængighed, blev de skuffede. Knud den Store sendte den Søn Svend, han havde med Ælfgifu, til Norge som Rigsstyrer; Moderen, hvem Nordmændene kaldte Alfifa, fulgte med som hans Raadgiver. Knud fandt sig paa ingen Maade i, at Kongedømmets Myndighed svækkedes. Tværtimod lod han Svend og Alfifa gøre samme Ret gældende for Kongen, som han havde i Danmark: Ejendomsret til fredløse og domfældte Mænds Gods, visse Afgifter samt Ægt og Bygningsarbejde paa Krongodserne o. lign. Men Knuds Forsøg paa at give Kongedømmet større Magtfylde vakte en lignende Harme hos Høvdingerne, som Olafs Forsøg i samme Retning, og gjorde sit til, at Folk med ét glemte, hvad de havde haft at klage paa Olaf. Vreden mod denne slog pludselig om i en dyb Anger over, at de havde fældet den store Konge. Vinteren efter at Olaf var faldet om Sommeren, gik allerede den Tale mellem Mand og Mand, at han i Sandhed havde været hellig: faa Uger efter Slaget ved Stiklestad havde Gud vist sin Vrede over hans Drab ved at formørke Solen; — siden fortaltes det, at Formørkelsen, som i Virkeligheden indtraf d. 31. Aug., havde fundet Sted under selve Slaget. Høvdingerne med Einar Tambarskælve i Spidsen — han havde ikke været med ved Stiklestad — bekendte Kong Olafs Hellighed, og Grimkel, som havde trukket sig tilbage til de afsides Oplande, kaldtes ned til Trøndernes Land. Godt og vel et Aar efter Slaget maatte Alfifa og Svend se paa, at Olafs Lig toges op af den Sandbanke, hvori det var jordet. Det var uskadt, Kinderne var endnu røde, og da nogle af hans Haar lagdes i Ild, brændte de ikke. Bispen og alle tilstedeværende dømte da, at Liget var helligt; det blev skrinlagt, og Skrinet sattes over Højaltret i Klemenskirken; da der siden rejstes en Kristkirke over Sandbanken, hvor Liget først havde hvilet, flyttedes Olafs Skrin til den. Pilgrimmene valfartede til Helgenens Kiste. Svend Alfifasons Skjald Torarin Lovtunge kvad for sin unge Konge: »Dér ligger den rene, lovsæle Konge med uskadt Legem; Haar og Negle vokser paa ham, som var han i Live. Dér ringer Klokkerne af sig selv over hans Skrin; dér brænder Kærter op fra Altret . . . . Dér kommer en Flok og knæler om Hjælp: blinde og

stumme søger did og finder Helse. Bed du Olaf, at han under dig sit Land! han er en Guds Mand«.

Tanken om Olafs Hellighed og om Jærtegnene ved hans Grav greb mægtigt Norges Folk. Overalt rejstes Kirker til hans Ære. Sagn paa Sagn knyttedes til hans Navn, han blev i Folketroen Norges Landvætte, som værnede det mod Trolde og alt ondt. Den Plads i Folkets Fantasi, som før havde været optaget af Tor med Hammeren, tilhørte nu Hellig Olaf med det røde Skæg og med den tunge Stridsøkse Hel. Fra Norge bredte Frasagnene om hans Hellighed sig til hele Norden.

I Danmark, Sverige og paa de britiske Øer byggedes Kirker for St. Olaf. I alle Nordens Lande blev, Middelalderen igennem, Afbildninger af hans Liv og Død almindelige i Kirkerne. Den navnkundigste er den omstaaende Trætavle, som hørte hjemme i Trondhjems Domkirke og derfra førtes til København 1691.

Faa Aar efter Olafs Død var det danske Herredømme i Norge undergravet, Høvdinger og Almue stod samlet i Ihukommelsen af den hellige Konge. Einar Tambarskælve og Kalf Arnason rejste da til Gardarike for at bede den unge Magnus Olafsson følge hjem med og blive Norges Konge, og Magnus drog med dem ad samme Vej, som hans Fader var gaaet til sin Død, gennem Svealand og Jæmtland ned i Trondhjem. Trønderne hyldede ham med Glæde, Svend Alfifasøn saa sig forladt af alle og veg uden at vove en Kamp ned til Danmark. Samme Høst døde Knud den Store (Nov. 1035) i Wessex, 37 Aar gammel.

Og dermed skiltes Knuds Riger. England havde endnu danske Konger i 7 Aar, først Knuds Søn Harald Harefod og derpaa dennes Broder Hardeknud, men gik saa sine egne Veje. I Danmark blev 1035 Hardeknud Konge. Det syntes en Selvfølge, at han vilde prøve at fordrive Magnus fra Norge og genoprette Danekongens Magt deroppe, og Flaaderne mødtes paa Rigsgrænsen ved Gøtaelv. Men begge Rigers Høvdinger mæglede Fred mellem Olafs og Knuds unge Sønner, som sluttede Broderskab; døde en af dem, var Fostbroderen hans Arving.

Og allerede 1042 døde Hardeknud som den sidste af Knuds Sønner, den sidste mandlige Ætling af Gorm den Gamles Stamme. Fostbroderen Magnus fik Danmarks Kongedømme.

Magnus skal i Norge først have optraadt som den haarde Hævner af sin Fader og have forfulgt dennes Fjender, selv om de nu havde hjulpet til at grundlægge Sønnens Magt, indtil Skjalden Sighvat i et frimodigt Kvad foreholdt ham, at han paa den Vis kun vilde høste Ulykke: saa vendte han om og blev Magnus den Gode. For Danmarks Vedkommende giver Adam fra Bremen ham det Skudsmaal, at han var elsket af Danerne, fordi han skaffede dem Lande-

fred. Det var da særlig Jyderne, som maatte være ham taknemlige. ti han slog Jyllands daværende farligste Fjender, Venderne.

I Tiden efter Knud den Stores Død var nemlig Danmarks Magt i Vendland brudt og Jomsborg tabt. Fra Vagrien og gennem Grænseskoven trængte jævnlig Venderskarer op i Jylland, uden at vi hører noget om, at Dannevirke voldte dem nogen Vanskelighed; man fristes til at tro, at Vagtholdet paa Virket har været forsømt. Ogsaa i Aaret 1043 var en stor vendisk Hær trængt ind ad den Vej, da Magnus landede med sin Krigsmagt ved Slien og spærrede den Tilbagevejen. Rimeligvis har Magnus besat Snævringerne mellem Arnholt-, Isted- og Langsø, saa han havde omtrent den samme Stilling inde som den, i hvilken Slesvigholstenerne 1850 forgæves søgte at slaa den danske Hær tilbage. Venderne, som maatte prøve at bane sig Vej, fra Nord, led et stort Nederlag, og en utallig Mænge vendiske Lig laa tilbage paa Valpladsen. Denne vældige Kamp paa Lyrskov Hede levede længe i Sagnene. Det fortaltes, at det var Hellig Olaf, som selv havde givet sin Søn Sejren: før Kampen gav han Magnus Sejersvarsel ved at sende en Ørn ned over Hæren, saa nær at Magnus kunde fælde den; og under Slaget hørte Kæmperne Klokkeklang og kunde kende, at det var Nidaros's Klokker, som ringede. Derpaa drog Magnus med den danske Ledingsflaade for Staden Jom (Jumne) og hjemsøgte den vendiske Kyst. Endelig tænkte han paa Tog til England for at lægge det tredje af Knud den Stores Riger under sig. Men det blev ikke til noget; det viste sig, at selv i Danmark var hans Herredømme for usikkert til, at han turde gribe efter end mere.

Af hele Svend Tveskægs Æt levede nu kun Efterkommerne af den Datter, Estrid, som Sigrid Storraade havde født ham. Estrid og Ulf Jarl havde tre Sønner, af hvilke de to var store Høvdinger i England og slog sig til Ro der, medens den tredje, Svend Estridsøn. var gaaet til Sverige, hvor han havde stort Arvegods efter sin Mormoder, det saakaldte Sigridlev. Den Gang Magnus blev Danekonge, var Svend kommet til ham ved Rigsskellet (»ved Elven«); Svend svor da Magnus Troskab og blev hans Jarl i Danmark — saaledes som Svends Fader Ulf og før denne Torkil den Høje havde været Knud den Stores Jarler her. »For stor en Jarl, min Fostersøn«, udbrød Einar Tambarskælve. Svend, der var nærmeste Ætling af den danske Kongeslægt, vidste snart at vinde sig Tilhængere i Danmark, og 1044 tog han Kongenavn og rejste sig til Kamp mod Magnus. Øerne og Skaane stod paa Svends Side; men Jyderne holdt med den Konge, som havde frelst dem fra Venderne, og Magnus fik Sejr og drev Svend ud.

Nu dukker en ny Tronkræver frem i Norden. Det var Olaf den Helliges Halvbroder Harald Sigurdsson, kaldet den »Haardraade«, som siden Stiklestadslaget havde været Høvding for Væringflokke i Østen og Syden. I nogen Tid havde han tjent Russerfyrsten Jaroslav, hvis Datter Elisif (Elisabet) siden blev hans Brud. Derefter

var han gaaet i Kejserens Sold i Konstantinopel og havde kæmpet rundt om paa Middelhavets Kyster. Nu da han vendte hjem som en Mand paa godt 30 Aar, var han dybt præget af dette mangeaarige Liv som Lejekriger i Tjeneste ved et Hof, hvor Paladsrænker og Frændesvig var dagligdags Ting. Først mødtes han med Magnus i Havn (København) ved Øresund og krævede, at han skulde give ham Del i Kongedømmet i Norge. Da Magnus ikke vilde gaa ind paa det, slog Harald sig sammen med Svend og skal endog have lovet at nøjes med at være Svends Underkonge i Norge. Saa vendte de to Tronkrævere sig hver mod sit Land. Harald gik til Oplandene, hvor hans Slægt hørte hjemme, fik her for gode Gaver noget Tilløb og blev udraabt til Konge. Da fik den gamle Bisp Grimkel stiftet Forlig mellem Magnus og hans Farbroder: Magnus tog Harald til Medkonge og fik til Gengæld en Del af dennes hjemførte Skatte. Senere drog de to Konger i Fællesskab imod Svend, der atter havde faaet Magten i Sjælland og Skaane. Mens Magnus red tværs igennem Sjælland, blev hans Hest sky og kastede ham af ved Alsted nær ved Ringsted; Faldet var saa voldsomt, at den 24-aarige Konge sygnede hen af det og snart efter døde paa sin Flaade 1047. Just som Svend vilde forlade Skaane og opgive Kampen, fik han Bud om Magnus's Død. Nu blev han i Danmark som dets Konge.

Harald Haardraade (1047—66) var eneste levende Mand af Harald Haarfagers Æt og sad tryg nok i Norge. Men han, som intet havde set til det store Omslag i Lendermændenes Stemning overfor Kongedømmet, der var foregaaet efter Kong Olafs Død, ventede, fuld af Mistro til Mennesker, kun Svig og Fjendskab af de norske Stormænd. Det fortælles, at han fristede deres Troskab ved at sende danske danske Mænd om, som i Svend Estridssøns Navn skulde byde dem Penge, om de vilde falde fra Harald. Den gamle Einar Tambarskælve viste dem fra sig med vrede Ord. Men dette afvæbnede ikke Haralds Mistanke mod den store Trønderhøiding, der kunde ruste Huskarleflokke paa mange Hundrede Mænd; og da Einar og hans unge Søn en Gang mødtes til Samtale med Kongen i dennes egen Stue, lod Harald dem begge hugge ned. Den norske Kirkes Tav fremmede han vel, f. Eks. byggede han ved Oslo en Kirke, som han viede til Mindet om sin Frænde Halvard, en ung Mand, som var blevet uskyldig dræbt, og som i Folkets Øjne var en hellig Martyr. Men han optraadte som Enehersker over Kirken, indsatte Bisper, som hverken Paven eller Ærkebispen i Bremen kendtes ved, og af de store Gaver, som strømmede ind til St. Olafs Helligdom i Nidaros, tog han selv sin Part, som han brugte til at holde Hirdmænd for. Mellem dem, som lagde Gaver for St. Olafs Skrin, var mange Daner; de kom derved til at støtte de ødelæggende Tog, som Harald foretog mod deres Fædreland.

Thi Harald vedblev i 17 Aar at gøre Krav paa Kongedømmet i Danmark som Arv efter Magnus. Fra Oslo, hvor han byggede sig en Kongsgaard, holdt han Udkig med de danske Kyster, slog ned,

naar han mindst ventedes, og hærgede hvert Øjeblik i de danske Lande. Skønt Normændene øjensynlig ikke holdt af disse Tog og han aldrig fik hele Ledingsopbudet ud, havde han Indflydelse og Rigdom nok til at faa stor Stridsmagt med sig. Han fik dog aldrig fast Fod i Danmark, ikke en Gang da han (1062) i Nisaa (Halland) vandt en stor Sejr over Svend. Endelig 1064 opgav han Danmark og sluttede Fred med Svend.

To Aar senere drev hans utrættelige Vikingesind ham til England mod Kong Harald Godvinsson; Lykken var ikke med ham, ved Stanfordbro blev han slaaet og dræbt (1066). Kun et Par Uger senere havde den engelske Harald samme Lod, idet Hertug Vilhelm af Normandiet fældede ham ved Hastings og tog hans Rige.

Med Harald Haardraades Fald og med Svend Estridsøns trygge Eje af Danmark afslutter vi den store Brydningstid, som begyndte med de første Vikingstog o. 800. Hvad der efter 1066 nævnes af norske Tog Vest over til Skotland og Irland, er kun smaat i Sammed det Tidehværvs, der ender ved Standfordbro. Og England, som siden 800 havde syntes Nordboerne et aabent Land, blev nu af Vilhelm Erobreren forsvarlig lukkket. Det lange og nære Samliv mellem Norden og England var dermed afsluttet.

Fig. 75. En af Olof Skotkonges Mønter. slaaet af Møntmesteren Godvin.

Samtidig er Kirkens Grundlæggelse i Danmark, Norge og Island fuldbyrdet, og disse Lande er dermed traadt ind i den kristne vesteuropæiske Kulturverden. Ved Ærkesædet i Bremen regnedes Island ikke for kristnet fra Aar 1000, da Kristendommen lovtoges, men fra den Tid, da Isleif var Bisp (o. 1060). Klerkene i Lund kaldte i senere Tid ikke Harald Blaatand, men Svend Estridsøn for Danmarks første katolske Konge. De Slægtled af Kristne, som den senere Overlevering saaledes ikke ret kendtes ved, afløses nu af Mennesker, der ikke nøjes med en eller anden ufuldstændig Form, som kun til Nød kunde kaldes en kristen Kirke, men stræber efter i ét og alt at bygge den nordiske Kirke op, som den »almindelige«, katolske, Kirke var bygget.

I Sverige gik hele den tilsvarende Udvikling noget langsommere; vi maa derfor følge dets Historie lidt længer ned. Men det er kun lidt vi ved om den. Under Olof Skotkonge, Erik Sejrsæls og Sigrid Storraades Søn og følgelig Halvbroder til Knud den Store og Estrid, vinder Kristendommen fast Fod i Vestergøtland. Mellem de mange Missionærer, som fra Danmark og Norge gik derhen, var den ypperste Sigfred eller Sigurd, sikkert den samme Sigurd, som havde været Olaf Tryggvasons Hirdbisp. Han skal have døbt Kong

Olaf. Siden gik han til Værend i Smaaland og prædikede for dets Indbyggere »Virderne« ved Veksjøens (»Vexiø«) Bredder. Ogsaa i Upland havde den ny Tro Fremgang; hvis Adam staar til Troende, tænkte Kong Olof paa at ødelægge Gudehovet i Upsala. Men overfor Uplandsbønderne var Kongens Magt ringe. Snorre fortæller, at da Olof Skotkonge vilde fejde mod den norske Olaf (den Hellige), traadte Tiundalands »Lovmand« Torgny op og truede Olof med, at Bønderne vilde dræbe ham, som de havde gjort med saamange af hans Forgængere. Det turde være, at det ikke er Forholdet til Norge, men Kong Olofs kristne Iver, der har fremkaldt en slig Trusel. Efter Olof fulgte Sønnen ANUND JAKOB, hvem vi har omtalt som Knud den Stores Fjende og som den, der gav Svend Estridsøn Ly. Med hans Søn EMUND »den Slemme« eller »den Gamle« uddøde Upsalakongernes Æt.

Emunds Efterfølger blev hans Frænde (Dattermand, synes det) STENKIL, som havde sin Styrke og sine tro Venner i det kristne Vestergøtland og med god Vilje støttede de kristne Forkyndere. Fra Vestergøtland med dets gamle Bispestad Skara som Udgangspunkt vandt den ny Tro frem baade i Østergøtland og mod Nord i Værmland og i Jæmtland og Helsingland. Jæmterne lød paa den Tid under Sverige, og deres Kirke vedblev at høre til den svenske Kirke, selv da deres Land paa ny kom under Norges Rige. Den svenske Kristendom havde saaledes skudt sine Arme frem baade Nord og Syd for Upland og holdt det sidste hedenske Folkeland i Norden indklamret.

Den overleverede Kongerække i Tiden efter Stenkil er usikker og forvirret. Men efter nogen Tids Forløb finder vi hans Søn INGE (o 1080) som »Vestgoternes Konge« sammen med en Broder (Halsten). Inge maatte kæmpe mod en hedensk Modkonge i Upland, Blót-Sven, men kom uventet over ham og fældede ham. Derpaa udryddede han Blotene blandt Svearne; Hovet i Upsala ødtes, dets hellige Træ og Kilden udtørredes.

Fra o. 1100 kan Sverige regnes for kristnet i det ydre. Dog ikke i de afsides Bygder; da Sverre 1117 drog igennem Jærnbæraland (S. 49), raadede her endnu Hedenskabet.

Saa var Norden endelig kristnet. Den Kristendom, det havde naaet gennem Vikinge- og Omvendelsestidens mangehaande Brydninger, maa imidlertid ikke opfattes som en dyb Omdannelse af Sindene, ikke som en inderlig Tilegnelse af Læren om Synd og Naade, ikke som personlige Sjælsoplevelser, der rører op til Hjærtets lønlige Kroge og giver Manden nyt Syn og ny Vilje. Sligt har til visse fundet Sted, men sjældent og spredt. Nej, Kristendommen, som den tilegnedes af Folkene, var fremfor alt en ydre, lovbunden Maade at leve paa. Den ny »Sæd«, Leveformen, maatte samarbejdes med og læmpes ind i det, Folk fra Arilds Tid var vant til. I hver

enkelt Bygd gik det for sig ved fredelig eller ufredelig Overenskomst mellem Bisp og Bønder; der er derfor den mest brogede Afveksling i, hvad hver Bygds Almue tog imod af de ny Krav og hvad den viste fra sig.

De første Kirker i Norden blev for største Delen byggede af Enkeltmænd, ikke af Menigheder. Først og fremmest har Kongerne, dernæst andre Høvdinger bygget Kirker, hver paa sin Gaard. Det var naturligt for enhver Stormand at ønske, at de Bønder, som ellers plejede at følge ham og som maaske havde søgt Hovet paa hans

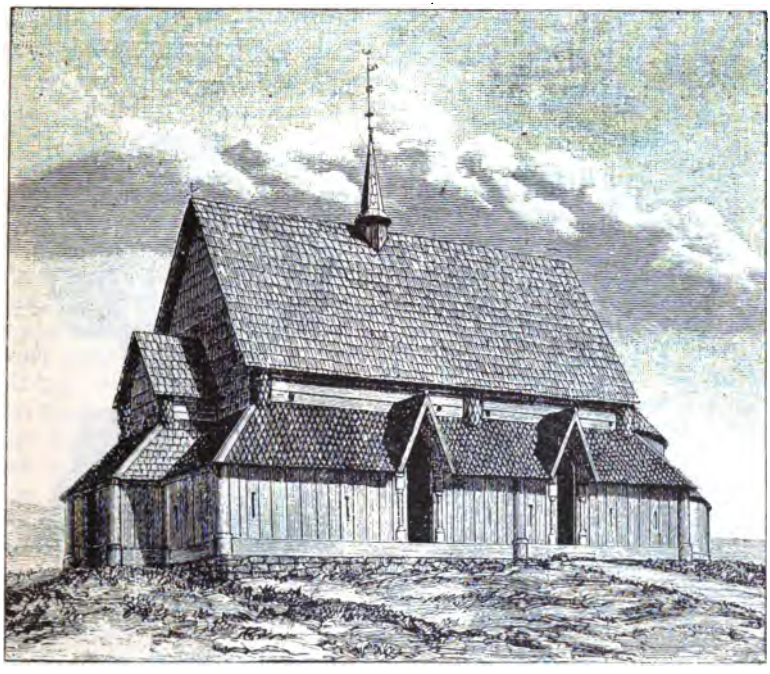

Fig. 76. Norsk Trækirke (Reinlid i Valders).

Gaard, nu vilde følge ham til den ny Tro og søge hans Gaardkirke; Præsterne lovede den, der byggede Kirke, Ret til at tage saa mange Mennesker med sig til Himmeriges Glæde, som hans Kirke rummede. Paa Island og i Norge var det Reglen langt ned i Tiden, at det var Enkeltmænd, som byggede Kirkerne og ejede dem. Ogsaa i Danmark har dette fra først af været det almindelige; endnu i 1100'erne byggede Stormændene af Skjalm Hvides Slægt paa Sjælland mange Kirker ved Familiens Gaarde. De fleste Hovedkirker (som de norske Fylkeskirker) skyldes paa den Maade Kongerne eller Bygdehøvdingerne; rundt om dem opstod talrige Nemhedskirker (»Hø-

gendekirker«), som hver samlede sig en bestemt Kreds af de nærmest boende, der blev dens »Sogn«. Ogsaa disse Sognekirker er for en stor Del rejst som Enkeltmænds Gaardkirker, men med Tiden blev adskillige bygget af en eller flere Landsbyers Bønder i Fællig. Hvorledes dette kunde gaa for sig, kan ses af følgende Bestemmelser i Uplandsloven, der vel er nedskrevet langt efter den Tid, vi her taler om, men som sikkert fastslaar og beskriver gammel Skik: Vil Bønder bygge Kirke, skal de først have have Bispens Samtykke; derefter skal de fordele Jordarbejdet og Ægtørne mellem sig. Er Kirken bygget, skal de gøre Præstegaarden i Stand; paa den Jord, som henlægges til Præstebol, skal de opføre syv Huse: Stue- og Stegerhus, Lade og Kornherberg, Vistehus (Madhus), Sovehus og Fæhus.

Fig. 77. Døbefont fra Hede Kirke (Bohuslen).

Nordens ældste Kirker har selvfølgelig været Træbygninger, for saavidt man da ikke har maattet nøjes med endnu tarveligere Bygningsemner. Medens der i Danmark kun er lævnet usikre Spor af vore ældste Trækirker, vedblev man i Sverige og i Norge at bygge af Træ lige ned til nyere Tid, og Træbygningskunsten blev højt udviklet. Det vilde være for dristigt at tænke sig de ældste nordiske Kirker saa stolte og gennemført kunstneriske som den i Borgund (S. 120); men adskillige af dem har nok kunnet staa ved Siden af den engelske Stavkirke i Grenstead (S. 72). De fleste har dog været ganske fordringsløse »lave Bjælkehuse med højt spidst Tag, bestaaende af et Langhus i Øst og Vest med et tilbygget lille Sanghus i Øst, med Alter og Lysning af et Par Vinduer . . . En lille Klokke hang i en Stabel af Træ paa Taget eller i Gavlen. I Sanghuset

sang Præsten sin Messe, i dets Dør ud til Langhuset holdt han sin Tale til »Kirkesognet«. Kirkerne prydedes med Træskærerarbejde, ofte smukt og fint; thi Tømmermandens og Træskærerens Kunst stod højt i Norden.

Søger vi at fremkalde for os et Billede af Middelalderens Kirkevæsen, hører dertil Forestillingen om en Præstestand, udskilt fra Bondefolket, udstyret med rundelige Indtægter og Genstand for en særlig Ærbødighed. Men dette er noget, som den unge Kirke i Norden fra første Færd ikke ejede; den maatte Skridt for Skridt arbejde sig frem til det. Naar en Storbonde tog Daaben, lærte han som oftest selv at synge Messen og lod sig præstevie, men vedblev lige godt at være Høvding og Bonde som før. Efterhaanden som der trængtes til flere Præster, kunde Bonden lade en Træl oplære og præstevie, saa han kunde synge Messen; snart blev ogsaa fri unge Mænd præstelærte og lod sig fæste som »Lejepræster« fra Fardag til Fardag. En saadan Lejepræst levede dels af den Tyendeløn, Kirkebonden gav ham, dels af den Betaling, han fik hver Gang nogen brugte hans »Tjeneste« til Daab, Vielse osv. Det var Reglen, at hver kirkelig »Tjeneste« skulde betales; men ved Siden af dette stræbte Kirken overalt at faa indført mere faste Ydelser. For disse gjaldt der meget forskellige Regler efter hvad der hvert Sted blev Skik og Brug. Saaledes finder vi i Viken en fast aarlig Afgift af hver Gaard. Paa Sjælland o. a. St. nævnes et Marieskud eller et Margreteskud, i Norge et Olafsskot; alle disse »Skud« eller »Skot« er kirkelige Afgifter, og det er rimeligvis Indførelsen af et sligt »Skot«, som gav Olof Svenske hans Tilnavn »Skotkonge«. I Danmark og vist ogsaa i Norge og Sverige gaves allerede i den her omtalte Tid Romaskat eller Peterspenge, som sendtes til Rom. Men den egenlige Tiende, som i andre Lande gav Kirken dens vigtigste Indtægt, og som bestod i, at hver Mand ydede Kirken $^1/_{10}$

Fig. 78. Portal fra Hedals Kirke i Valders.

af al sin Indkomst — saaledes som Jøderne havde tiendet til Leviterne — var endnu ikke indført i Norden; allerhøjest kan en og anden frivillig have paataget sig den. Derimod gaves her i Norden ofte en anden Afgift, som kaldes Hovedtiende. Det var $^1/_{10}$ af Formuen, ydet én Gang for alle. Oprindelig var det en Sjælegave, som Manden paa sin Dødsseng gav til Kirken for sin Sjæls Saligheds Skyld; men snart blev det almindeligt, at Manden gav Hovedtiende ved sin første Optagelse i Kirken — eller naar han ved Synd havde forbrudt sin Plads indenfor den og vilde købe den igen

Indenfor Præsteskabet har Degnene, der kun var Præsternes Hjælpere, den laveste Plads, Bisperne den højeste. Kun Bispen modtog den apostolske Indvielse, som var gaaet i Arv fra Mand til Mand i uatbrudt Kæde lige siden Apostlenes Dage. Kun han kunde vie Kirker og Præster, give Kirkerne den hellige Olie til Salvningen, kun han kunde fuldbyrde Konfirmationen.

I det fasttømrede Ætsamfund havde Bispen og Præsten ingen særlig Plads; dér vedblev han at være Høvding, Smaabonde eller frigiven Træl, uafhængig af sin Stilling i Kirken. Dog gav sikkert Bispeværdigheden sin Mand større Anseelse i Bøndernes Øjne. Men de almindelige Præster vedblev fuldstændig at staa i Række med det almindelige Bondesamfund. De levede paa Præstebolene som de andre Bønder; ved Gildesøllet sad Præsten med sin Kone øverst sammen med Bønderne og drak tæt som de. Disse Bondepræster lignede kun lidet det skarpt udskilte Broderskab, som senere Tider kendte. Men trods al Ufuldkommenhed var den nordiske Kirkes unge Organisation et Led i den store Kæde, som den hele romerske Kirke havde lagt om Vesteuropa. Hvad der opstod af ny og stærke Tanker i Romerkirken, det havde nu Veje nok til ustandseligt at naa frem til Norden: først til enkelte fremmelige Bisper eller til unge Nordboer, som søgte til de gammel-kristne Lande for at lære, og fra dem kom det saa ud til de mange Hundrede Bondepræster, som vel var sene og træge til at fatte det, men dog vidste, at de skulde bøje sig for det, der kom med Kirkens Stempel. Det Net af Aarer og Blodkar, som kunde lede Blodet fra Kirkens Hjærte til de ny fjærne Ledemod, var dog i Hovedtrækkene skabt.

Vi har nu set de første og simple Grundtræk til kristen Sæd og Kirkeordning hos vore Fædre. Vi vil nu prøve at efterspore selve det ny Sjælsindhold, som rørte sig indenfor denne første, tarvelige Klædning.

Den ny Tro var for de fleste nyomvendte Nordboer ikke saa meget Kirkens Tro paa en treenig Gud, heller ikke Troen paa mangfoldige Helgener, men simpelt hen Troen paa Kristus; det er ham, som er Gud, som er »Verdens-Drotten«. Den svenske Uplandslov begynder med disse Ord: »paa Krist skal alle Kristne tro, at han er Gud, og ej der er flere Guder end han alene. Ingen

skal blote til Afguder eller tro paa Lunde eller Stene.« Den norske Gulatingslov siger: »Dette er det første i vore Love, at vi skal lude Øster (bøje os mod Øst) og bede til den hellige Krist om Aar og Fred.« Naar mangfoldige Runestene fra den første kristne Tid siger: »Gud hjælpe hans Sjæl«, betyder det det samme, som naar det paa andre Runestene heder: »Krist have hans Sjæl«, »Hellig Krist i Himmerig hjælpe«. Kun en enkelt Indskrift har Ordene: »Gud og Krist hjælpe Sjælen.« Et Par Gravskrifter nævner »Guds Moder« og »Sankt Mikael«; det er de første Vidnesbyrd om, at Katolikismens Helgenskare begynder at naa til Norden.

»Hellig Krist« var da Nordboernes ny og vældige Gud, uendeligt stærkere end de gamle. De hedenske Guder døde ingenlunde med ét bort fra Nordboernes Forestillingsliv; ingen tænkte sig andet, end at de var til, men de var svage og afmægtige ved Siden af Krist. Folket tog næsten hele sin gamle Mytologi med sig over i Kristendommen: de hedenske Vætter vedblev at bo i Skovene, i Fjældene, i Elvene, i Havet, i Gravhøjene og paa Hederne. Og de havde beholdt deres Magt til at ængste og skade Menneskene. Men Kristus var stærk nok til at værne sine Bekendere mod deres Ondskab. Derfor gjaldt det at blive optaget i Kirkens Samfund, at blive renset i Daaben, signet af den viede Præst med Korsets Tegn, tvættet af det viede Vand og endelig at gaa ind i Døden, ud i Aandeverdenen, salvet med den hellige Olie. Alt dette var de lønligt virkende Tryllemidler, der skærmede mod de onde Vætter. Derfor er det nødvendigt at søge Kirken helst hver Søndag, og derfor maa man overholde Fastedagene nøje; thi ellers svækkes det Værn, Kirken giver én, ja det gaar helt tabt for den, som bliver udstødt af Kirken, — han er prisgivet alle de hedenske Vætter.

Det første Vilkaar for at faa Del i Kirkens Samfund er Daaben. Oprindelig fandt Daaben kun Sted paa de store Højtidsdage Paaske og Pinse; siden kom flere Daabsdage til. Det bliver endog snart Lov, at en udøbt Mand overhovedet ikke maa færdes i kristent Land: han skal lade sig døbe eller drage ud af Landet. Daaben blev da tillige Vilkaaret for at faa Del ogsaa i det verdslige Samfunds Lovorden; den udøbte, som ej jordedes paa Kirkegaarden men »i Høj og heden Jord«, var udelukket fra det borgerlige Samfund, thi »Højemænd kan ej arve«, siger Skaanske Lov.

Men det, som Mennesket vandt ved Daaben, kunde han atter tabe ved egen Skyld, først og fremmest naar han rentud faldt fra Kristus og atter dyrkede de hedenske Guder. Den læmpelige Ordning, som Islændingerne Aar 1000 havde truffet, at Blot øvet i Løndom ikke var forbudt, gjaldt ikke længe. Det at sidde ude og vække Trold op, at blote til hedenske Vætter, at »fare med Spaasaga« og alt sligt bliver Ubodemaal (uoprettelig Synd) og Kristendoms-Brud. Ogsaa mindre Overtrædelser af Kirkens Bud kan, naar Synderen vedbliver med sin Synd, blive til Kristendoms-Brud og medføre Udelukkelse af Kirken. Og Genoptagelsen maa

købes med Hovedtiende og med Skriftemaal. — Skriftemaalet faldt i to Dele: først tilstod den skyldige sin Synd og sin Anger; derpaa paalagde Præsten ham den Bod, han fandt rigtig. Det er oprindelig dette Præstens Paalæg, som hedder »Skrifte«: Synderen skal holde Nattevagt, Faste og Bøn; saa skal han give Almisse og øve Kærlighedsgærninger, og er hans Synd stor, skal han drage i Pilgrimsfærd.

Fig. 79. Daab (efter svensk Kirkemaleri).

Den Kristne mærkede Kirkens Værn i alle Forhold. Præsten kom saaledes rundt i Gaardene og viede Huse og Marker og Vande for at uddrive Vætterne. Ægteskab var vel en rent verdslig Overenskomst, som sluttedes ved Brudekøb eller blot ved Hævd (tre Aars aabenlyst Samliv), men ved Gildet var Præsten med og indviede Bordet. Og naar Døden nærmede sig, skulde Præsten komme med »den hellige Olie« og med »Guds Legeme«. Over den døde skulde der synges Ligsang, om Natten vaagede en Præst over Liget, og tit vaagede Slægt og Venner med. Faa Dage efter Døden holdtes saa Sjæleøl for den afdøde; ogsaa her var Præsten med, han sad i Højsædet med sin Hustru og indviede Gildet.

Fig. 80. Den sidste Olie (efter svensk Kirkemaleri).

Alle disse »Vielser«, som sikrede én mod de mange uhyggelige Væsner i hele Naturen, som værnede Maden mod at blive forgiftet, Kvæget mod at blive forgjort og Manden mod at blive »elleskudt«, var øjensynlig for de allerfleste det vigtigste ved Kristendommen. Under de ny kristne Former kunde den gamle Vildskab i Hjærtet godt trives. Vrede Mænd paakaldte nu, i Stedet for Tor, Krist og St. Mikael, endog til Blodhævn og Mordbrand. Og de kristne Storbønder kunde vise samme Haardhed og Hjærteløshed mod fattige og fremmede og Trælle, som i Hedenskabets Dage. Kun meget langsomt har Kirken faaet Nordboernes hævnsyge og haarde Sind bøjet under dens Bud om Fred og Kærlighed. I den første kristne Tid var alt, hvad den her mægtede at gennemføre, de to Ting, at den fik de hellige Steder (Kirkerne) og de hellige Dage fredlyste, saa der i alt Fald paa dem ikke maatte udgydes Blod, og at den bøjede de ang-

rende Syndere, som maatte sone en Brøde mod Kirken, til at give Almisse og gøre gode Gærninger. Til dette sidste hørte at gøre Veje og Broer til Gavn for de vejfarende, der maatte færdes over Sumpe og side Steder, eller Sjælehuse paa øde Steder til Ly for rejsende. Runeindskrifterne taler ofte om slige gudelige Værker. Ved Tæby i Upland byggede saaledes en Stormand en Bro d. e. en Dæmning over en ufarbar Strækning, hegnede den paa begge Sider med to Rækker store Stene og satte ved dens Ende en Runesten, som forkynder, at Jarlabanke, som ejede hele Tæby, lod gøre denne Bro for sin Aand.

Det er langtfra, at den opgaaende Kristendom kaldte en saa storladen Sang frem, som den, Asatroen skabte i sin Nedgangstime. Men dog er der naaet til os enkelte Kvad eller Brudstykker, som viser os, hvorledes Tidens Brydning klinger igen i en Digtersjæl.

Fig. 81. Jarlabankes Bro ved Tæby Tæ, Upland. (Efter en gammel Tegning af Peringskiöld.)

Først har vi nogle Brudstykker af Halfred Vanraadskjalds Kvad. Halfred tilhører den første Kamptid under Olaf Tryggvason, hvis Skjald han var, og det lyder ud af hans Vers, hvor haardt han havde ved at slippe Hedenguderne. »Al Verdens Ætter«, kvad han, »har hyldet Odin i Sang; jeg skønner til visse paa vore Fædres Nidkærhed, og nødig kaster jeg Had paa Friggs mægtige Husbond, nu da jeg tjener Krist, thi Stormgudens Vælde huede Skjalden«. Da Olaf Tryggvason var utilfreds med dette, vedblev Halfred: »Gavmilde Konge! Jeg vrager Ravnegudens Navn, han som i Hedendommen øvede sin skjulte Visdom til Folks Lyst . . . Den stærke Tor og Odin den dulgte, Frey og Freyja er mig fremmede . . . af Krist alene og Gud Fader vil jeg vente Miskundhed; Sønnens Vrede ræddes jeg for, han har al Jordens Vælde under Faderen . . . Det er Sæd hos Nordmændenes Konge, at Blot er forbudne; vi maa da undgaa Nornernes Paabud, som fordum overholdtes. Alle forkaster nu Odins Æt; jeg nødes til at forlade Njords Børn og bede til Krist.«

Saaledes taler den, hvis Hjerte i Virkeligheden hænger ved de gamle Guder. Men i Solsangen, som vistnok er et Par Menneskealdre yngre, finder vi en helt anden Klang. Solsangens Digter, hvis Navn vi ikke kender, er stærkt bevæget af Kristendommen, sikkert mange Gange stærkere end Nordboernes store Flertal har været. »Solsangen« er en Række Raad, Advarsler og Aabenbaringer, som en nys afdød Fader giver sin Søn. Hans Sjæl har gæstet »Kvalhjem« og skuet de fordømtes Pinsler: »Jeg saa Mænd, som havde ranet andres Liv og Gods; gennem deres Bryst trængte uhyre Edderdrager . . . Jeg saa Mænd, som ej vilde holde de hellige Dage: deres Hænder var naglede til brændte Stene . . . Jeg saa Mænd, som havde løjet andre paa: Hels Ravne sled Øjnene grumt af deres Hoveder . . . Alle Rædsler, som times de helgangne, faar du ej at vide; søde Synder volder tungest Bod, altid kommer Lede efter Lyst.« Fra Kvalhjem løftes Sjælen derpaa op til de saliges Verden. »Da saa jeg Mænd, som tog sig af de fattige: Engle læste hellige Bøger over deres Hoveder. Jeg saa Mænd, som ved Faste havde spæget sin Attraa: Guds Engle nejede sig for dem . . . . Hellige Møer har tvættet de Mænds Sjæle for Synd, som daglig piner sig selv.«

»Dette Kvad, som jeg her har lært dig, skal du sige for de levende: Solens Sang. Nu skilles vi, men mødes igen paa Menneskenes Glædesdag (d. e. Dommedag). Drotten (Krist) give den døde Ro, den levende Naade! Ypperlig Visdom blev kvædet i Drømme for dig: du saa Sandheden, men fordum var ingen skabt saa vís, at han hørte Solsangens Saga.«

MIDDELALDERENS STORTID.

EUROPAS KULTUR I KORSTOGSTIDEN.

De to Hundredaar fra 1100 til 1300 er den europæiske Middelalders Hjærte. Det er en Tid rig paa fantastisk store Tilløb, Kirken spænder al sin Kraft for at lægge det verdslige Samfund i ydmyg Lydighed for Fødderne af St. Peders Efterfølger i Rom. Vesteuropas Krigere drager i Hundredtusindtal ud i Kirkens Tjeneste, paa Korstog til de hellige Steder i Østerland. Det var en Tid, som søgte opad: dens gotiske Kirker med de slanke, spidsbuede Hvælvinger og de himmelhøje Taarne er tro Billeder af dens Aand. Men med alt dette var det en jordbunden Tid. Ser vi ud over det store romersk-katolske Folkesamfund, som Norden nu var blevet optaget i, saa er det vel en broget Verden, hvor mangfoldigt var nyt for Nordboerne, og der var sikkert ogsaa derude flere Spirer til Kultur og stærkere Drag mod Forædling af Livet, end Norden selv ejede, — men dog kun faa og svage Skud af finere Planter midt i en Urskov. Jævnstiller vi Norden med de gammelkristne Lande, da møder vi langtfra en saa udpræget Modsætning mellem nordisk Barbari og europæisk Kultur, som vi kunde tro. Ogsaa ude i Vesteuropa er Folkelivet, d. v. s. Folkenes Vaner, Levevis og aandelige Synskres, saare barbarisk. Vi vil da først rette vort Blik ud over dette kristne, barbariske Europa og prøve, om vi derude kan faa Øje paa de Kræfter, som bygger en højere Fremtidskultur op.

Alt middelalderligt Liv er behersket af Religionen. Men Datidens Religion var ikke simpelthen Kristendommen; den var gennemvævet med gammel Folketro, tit i ny Forklædning. For saa vidt var det i Syden, som vi har set det i Norden: Oldtidens mange

hedenske Aander og Guder og Almuens gamle Livssyn og Naturrædsel var flyttet med over i Kirken og trivedes yppigt under ny Navne. Nadveren, Vievandet, Bønnen, Skriftemaalet, kort alle Kirkens Naademidler og hellige Ceremonier, var i Folkets Øjne Tryllemidler, der havde en magisk, ja mekanisk Virkning, aldeles uafhængigt af Sjælstilstanden hos den, der søgte deres Hjælp. Især Relikvierne, Lævninger af de hellige Mænd og Kvinder, havde slig mærkelig Ævne til at beskytte og helbrede. Det faldt ingen ind at tvivle paa de vidunderlige Historier, som Præster og Lægfolk med lige stor Iver og Overbevisning udbredte. Det kom ikke an paa, om man søgte til Helgenbenene i Anger og Tro, — nej, de virkede lige stærkt paa alle, som kom dem nær.

Det var de forunderligste Ting, som fortaltes om dette, og som — det er det afgørende — troedes af alle. Der levede i Touraine i Frankrig to Tiggere, som var lamme paa Fødderne, og for hvem Tiggeriet var blevet en god Næringsvej. Da de nu fik Nys om, at St. Martins Ben skulde føres til Tours, vilde de skynde sig at forlade Byen, før Helgenskrinet kom, — men de slap ikke bort i Tide, og haardt mod deres Vilje blev deres Ben raske paa Grund af Relikviernes Nærhed. — Ved en Ildebrand, som fortærede en hel By, blev et eneste Hus staaende uskadt; og ganske rigtigt havde dets Ejer i sit Værge en af Døberen Johannes's Arme, som han for Resten havde stjaalet. Nu tvang hans Medborgere ham til at give Armen til Byens Kirke, hvor den voldte mange vidunderlige Helbredelser, saa Byen blev stærkt søgt af Pilgrimme og kom til Velstand, men Købmanden blev forladt af Lykken. — Alle Kirker, alle Klostre, alle Byer higede efter at faa Relikvier. Man købte dem — der dreves i Rom stor Spekulationshandel med Knokler fra den ældste kristne Tids Grave i de underjordiske Katakomber — eller man stjal dem; paa den sidste Maade fik Venezianerne St. Markus' Lævninger. I Vendome gemtes en af Kristi Taarer, i Corvey Noahs Skæg, i Køln de hellige tre Kongers Aske. To forskellige Byer ejede begge Døberen Johannes' Hoved, et tredje Sted gemtes en af Jesu Tænder. Saa kostelige Ejendele — »Benene er langt mere værd end ædle Stene«, hed det — maatte selvfølgelig indfattes kosteligt; de gemtes i Helgenskrin smykkede med Tidens fineste Guldsmedekunst, og over dem rejstes de endnu pragtfuldere Gemmer: de herlige Kirker. Saaledes byggede Ludvig den Hellige af Frankrig det skønne St. Chapelle for at modtage Jesu Tornekrone. — Et sligt Helgenskrin var et Værn for sin Stad; man bar det stundom rundt i Optog, i Pest for at jage Sotten bort, i Tørke for at fremkalde Regn, under Belejring for at jage Fjenden tilbage. Der var fuldt op af Relikvier, hvis Ægthed alle troede paa. Men ved Siden af dem var der en Mængde mere tvivlsomme, som omvankende Munke førte med sig og som de fattige med Glæde slog Lid til — f. Eks. et Stykke af Sejlet paa St. Peders Baad, en Fjer af Ærkeenglen Gabriels Vinge o. s. v.

Var det nu end det sikreste at komme selve Helgenlævningerne nær, saa kunde det dog ofte være lige saa virkningsfuldt at bede til Helgenen. Det var ogsaa her det rent ydre, selve Lydklangen af Bønnens Ord, og ikke det rene eller angrende Sind, som gjorde Virkning. En Kone, der jævnlig paakaldte St. Thomas af Canterbury, havde en tam Fugl, som kunde eftersige nogle Ord; denne Fugl blev en Dag grebet af en Falk og raabte i sin Nød: »St. Thomas, forbarm dig over os!« — og straks slap Falken den. — Den mægtigste af alle Helgenener var Jomfru Marie, thi »hun har samme Magt over Kristus som en Moder over sit Barn: hun beder ikke, hun byder«; den sædvanlige Bøn til hende, »Ave Maria (»Hil

Fig. 82. Fransk Helgenskrin fra omkr. Aar 1200.

dig Maria«, fra 1100'erne), var derfor den bedste af alle. En Tyv, som altid havde sørget for at sige sit »Ave Maria«, hver Gang han stjal, blev grebet og klynget op i Galgen, hvor han hang tre Dage; men den hellige Jomfru hjalp ham, saa han beholdt Livet. — Lige saa materielt og udvendigt opfattedes den hellige Nadver. Mangfoldige troende mente virkelig at kunne se, hvorledes Alterbrødet forvandlede sig til Kødskiver og Vinen til Blod. En Kone havde den Sorg, at hendes Bier ikke vilde trives; hun lagde da et Alterbrød ind i Kuben, og straks byggede Bierne af Voks et Kapel med Vinduer, Tag og Taarn og gemte Hostien i det.

Men overfor alle disse hellige Magter stod en Hærskare af Helvedes Aander. Til kunde man se Dæmonerne fare gennem Luften

skrigende af Glæde, idet de bortførte en Aagerkarls, en Morders eller en Kætters Sjæl. Især var selve Fyrsten i Helvede, Djævelen, altid paa Spil, snart i Skikkelse af et Menneske, snart af et Dyr. Munkene, som altid rugede over denne Tanke, saa ham hvert Øjeblik. I Klostret St. Gallen, et af de mindst vankundige i Tyskland, fandt (i 900'erne) en Munk en Hund i Kirken; han kendte straks, det var Djævelen, greb en indviet Kæp, slog den, og hørte tydelig at Djævelen raabte: »Av! ve!« Undertiden tager Djævelen Bolig i et eller andet Menneskes Legeme og volder, at den ulykkelige faar Krampetrækninger og udstøder Gudsbespottelser, »Blasfemier«. Paa den Maade forklarede man sig Epilepsi og Nervesygdomme: den syge var »besat«. Men Djævelen kunde uddrives, naar man udtalte visse Besværgelser, f. Eks.: »Himmerigs Gud, jeg paakalder dig. Jeg lægger min kødelige Haand, læg du din aandelige Haand paa din Tjener, for at den gamle Slange ikke skal forblive skjult her. Du Menneskenes Bagvasker« (dette er Betydningen af det græske Ord Diabolos, Djævel), »du Mørkets Søn, jeg besværger dig i Guds Navn. Forbandede Satan! fly ud i Havets Dyb, i Svinehjordene, paa øde Steder . . . Her skal du ej længer finde Plads: gloende Jærn er tilrede for at kue dig.« Hekse og Troldmænd, som forskrev sig til Djævelen og derved fik hans Hjælp, maatte de troende forfølge og udrydde. Ned igennem Middelalderen voksede Troen paa Djævelens Magt, paa Hekseri og Trolddom, og navnlig efter Reformationen o. 1500 kom de store Hekseforfølgelsers Tid.

Med Hensyn til Tilegnelsen af det, som synes vor Tid Kristendommens Kærne, Budet om Hjærtets Sagtmodighed, om at elske sin Næste som sig selv, stod det følgelig ingenlunde bedre til ude i de gammelkristne Lande end her i Norden. Ganske vist fandtes der mange, som lidenskabeligt søgte at opfylde Kravet om Ydmyghed og Selvfornægtelse, men altfor ofte paa den samme ydre, mekaniske Maade. Saaledes fortælles om en Nonne, hvis Ydmyghedsgærning bestod i, at hun drak det snavsede Vand, i hvilket man havde vasket de byldesyges Klæder. Om Sæderne hos det almindelige Præsteskab bør man ikke gøre sig store Forestillinger. En fransk Ærkebisp fra 1200-Tallet har efterladt Skildringer af, hvad han saa paa sine Visitatser: Mange Præster levede aabenlyst med en eller flere Friller; de drak som de bedste, de var Slagsbrødre og Spillefugle, og de var gennemgaaende meget uvidende udi Latinen. Saaledes var Tro og Sæder baade hos Folket og hos dem, der til daglig skulde lede Folket.

Vi vender os derpaa til Samfundstilstanden og Næringslivet.

Ved Aar 10—1100 er Europa endnu næsten udelukkende et Landbrugsland. Hver Egn lever for sig selv, føder og klæder sig selv og smeder selv sit Værktøj. Der er næsten ingen Handel og Varebytning. Kun nede ved Middelhavet begynder Handelen at faa et større Sving, navnlig i nogle italienske Byer, men dette er

ikke endnu naaet op i vor Nærhed. Frankrig og Tyskland er da for saa vidt Bondelande, som Bøndernes Dyrkning af Jorden er næsten den eneste Næringsvej, Folket har at leve af, — ligesom her i Norden. Men den stadige Krigstilstand, som havde raadet i disse Lande siden Karl den Stores Dage, havde omformet Samfundets hele Opbygning. Den fri Bondeejendom var svundet stærkt ind, og de allerfleste Bønder var kun Fæstere under en Godsejer. I Reglen havde Godsejeren sit Omraade samlet: en Herregaard og uden om den en Bondelandsby. Herregaarden var helt hans egen, og alt dens Udbytte hans, medens han af Bøndernes Jordlodder nød en vis Del af Udbyttet og andre Tjenester. Hvor store Afgifter Bønderne ydede, hvilke Arbejder og Tjenester de skyldte Herren, hvorvidt de havde nogenlunde personlig Frihed eller var bundne til altid at blive hos Herren og paa hans Gods, — det vekslede fra Sted til Sted, og det har for Nordens Historie ingen Betydning at fordybe sig i det. Det afgørende, som faar varige Følger for Norden, er, at Landboerne er blevet skilt i to Klasser, Bønderne som arbejder, og Herremændene som er rige nok til at lade være at arbejde.

Disse Herremænd er Tidens Krigerkaste. Fra 8—900 er det blevet almindeligt, at man kun kæmper til Hest; det latinske Ord *miles*, som oprindelig betegner Soldat, bruges derfor i Middelalderens latinske Skrifter i Betydningen Ridder. Den fuldtrustede Ridder er godt dækket mod Hug og Slag. Han bærer en Brynje, i den første Tid en Køllert med paasyede Jærnringe, siden en Jærnskjorte med Ærmer og en Hætte til at slaa op om Nakken; Benene dækkes af Jærnplader. Naar han skal begynde Kampen, sætter han Hjælmen paa Hovedet. Skjoldet er først rundt, bliver senere aflangt og saa stort, at det dækker en ridende Mand fra Skulder til Fod. I Kampen holdes det med venstre Arm. Paa Skjoldet blev det Skik at male det Mærke, dets Ejer og hans Slægt valgte sig. Endelig fører Ridderen Sværd og en Lanse, fra hvis Spids en lille Fane vajer.

En saaledes rustet Ridder var noget nær usaarlig; men Rustningen var tung og blev ved hver Forbedring endnu tungere. Han maatte derfor have to Heste, en Ridehest til den daglige Marche, og en Stridshest, som en Svend ledte ved Haanden. Og først naar Kampen skal gaa for sig, gør han sin Rustning færdig, svinger sig paa Stridshesten og styrter frem med fældet Lanse.

Egenlig var Ridderne de eneste virkelige Krigere. De Svende eller Væbnere, som fulgte dem til Hest i lettere Rustning og førte Riddernes Stridsheste, bar deres Skjold og hjalp dem til at faa Rustningen paa og komme i Sadlen, regnedes først ikke rigtig med. Men Fællesskabet i Krig og Fare knyttede Riddere og Væbnere nærmere og nærmere sammen, og fra o. 1200 regnedes de for én Krigerklasse, Adelen. Ingen kunde føre en Adelsmands Krigerliv, med mindre han havde nok at leve af uden selv at arbejde: en

Adelsmand maatte være Herre over ialfald en Del Bønder, hvis Arbejdsudbytte tilfaldt ham. Mellem de store Fyrster som ejede hele Provinser og kunde drage i Krig med Hundreder af Ryttere i sit Følge, og de almindelige smaa Herremænd, der kun havde 10—20 Bønder at leve af og som maatte nøjes med at være Væbnere, var der en betydelig Afstand, men alle hørte de til samme Stand, den Krigeradel, som beherskede Samfundet.

Enhver Adelsmand maa som Dreng begynde med at lære sit Haandværk, i Reglen ikke hjemme hos Faderen, men som Svend hos en mægtig og anset Ridder. Der lærer han ikke blot at ride og bruge sin Lanse, men han gør Tjeneste i Stalden og han hjælper sin Herre ved Paaklædningen og tjener ham ved Bordet. Har han

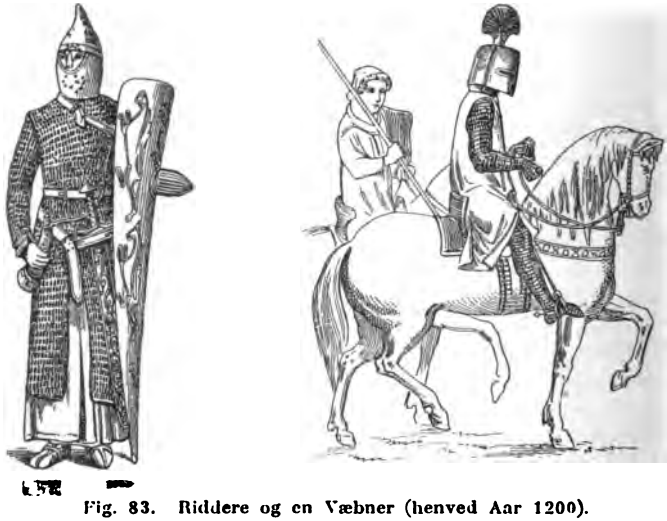

Fig. 83. Riddere og en Væbner (henved Aar 1200).

udlært og er han rig nok til at føre en Ridders Liv, slaar hans Herre ham til Ridder. Oprindelig foregik dette uden synderlige Ceremonier: Ridderen rakte den unge Mand Skjold, Sværd og Lanse, og gav ham saa et kraftigt Slag i Nakken, hvorpaa den ny Ridder steg til Hest og galoperede af Sted med fældet Lanse mod en menneskelignende Figur, der var stillet op udenfor Slottet. Men fra o. 1200 gør Kirken dette til en højtidelig religiøs Handling. Først maa den unge Mand faste, derpaa vaage en Nat i Bøn; næste Morgen hører han Messen, hvor Præsten velsigner hans Sværd, som ligger paa Alteret: »Herre, velsign med din almægtige Haand dette Sværd, som din Tjener N. N. vil føre«. Endelig fulgte en Prædiken, som indskærpede den vordende Ridder at han skulde forsvare Kirken de fattige og Enker

Den store Mængde af Adelsmændene blev ikke Riddere: Omkostningerne ved Udrustningen og ved selve Ridderlivet var dem for tunge, og de vedblev hele Livet igennem at være Væbnere.

Saa længe Samfundet stod under denne Krigerklasses Herredømme, var Fred Undtagelsen, Krig Reglen. Enhver »Mand af Vaaben« havde Fejderet; kun plejede man først at sende sin Fjende en Krigserklæring. Udbryder der Fejde mellem to Herremænd, drages deres Slægter nødvendigvis med; thi Slægtninge ind-

Fig. 84. Ridderslag: Den unge Ridder modtager Sporer og den øvrige Rustning.

til 7de Led skylder hinanden Hjælp. Disse Fejder er næsten alle ens. Krigerne rider hen til Fjendens Gods, røver hans Kvæg, hugger Træerne om, ødelægger Kornet, stikker Ild paa Landsbyerne og dræber en Del Bønder. Træffer de paa Fjendens Krigsfolk, saa styrter de to Rytterskarer sig imod hinanden i skarp Trav. Det drejer sig ikke saa meget om at dræbe Modstanderen som at vælte ham til Jorden og gøre ham til Fange for at faa gode Løsepenge. Den Slags Krig var ikke overvældende livsfarlig for Ridderne. I et forholdsvis stort Slag mellem Englands og Frankrigs Konger gjorde

Sejrherren 140 Fanger; men af de 900, som havde deltaget i Kampen, faldt kun 3. »De var,« siger Krøniken, »helt klædt i Jærn, og lige saa meget af Hensyn til Vaabenbroderskabet som af Frygt for Gud skaanede de gensidig hinanden, idet de mindre søgte at slaa ihjel end at tage Fanger«. Hyppig holdt Ridderne mere af at føre Krig med Bønder og Købmænd, ja endog Klerke, som de opsnappede paa Vejene, holdt fangne og pinte, for at presse de størst mulige Løsepenge ud.

Ridderne kunde slet ikke undvære Krigerlivet; det var deres bedste Morskab. Var ingen virkelig Fejde at opdrive, holdt de en Turnering. De dannede saa to Skarer, der leverede hinanden ligefremme Slag, stundom med stumpe Lanser, men ogsaa ofte med de almindelige Vaaben. Tit blev dette fuldt saa blodigt som en virkelig Krig; ved en Turnering i Tyskland 1240 dræbtes 60 Riddere.

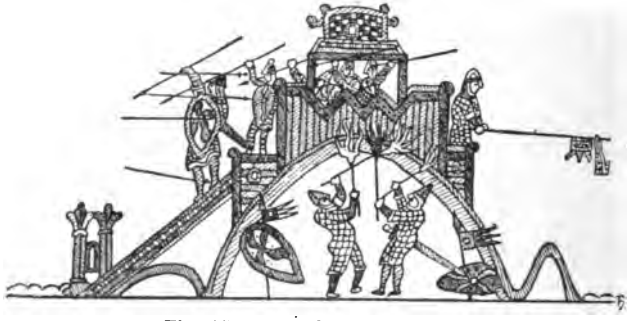

Fig. 85. Borg fra Bayeuxtapetet.

Naar Adelsmandens Liv var uafbrudt Krig, maatte hans Hus være en Fæstning. Indtil 10—1100 byggedes Adelsborgene kun af Træ og Jord: en dyb Grav, paa Ydersiden dækket af Pæleværk, omslutter en Høj, som dannes af den opgravede Jord; paa denne Høj ligger Herrens Hus, som kun er et stærkt Bjælketaarn, klædt med nys afflaaede Dyrehuder for at være sikret mod Ild, foruden de andre, mindre Træhuse, som hører til Gaarden. Ved Aar 10—1100 gav man sig i Syden til at ombytte Pæleværket og Trætaarnet med Stenmur og Stentaarn, saaledes som Romerne i Oldtiden havde brugt det ved befæstede Byer, og snart blev den Slags Stenborge de almindelige. Kærnen i dem er stadig Borgtaarnet, Herremandens eget Hus, et vældigt Taarn i flere Stokværk. Der har Herren sin store Sal, hvor han modtager sine Gæster, og desuden sin Families Værelser og sit Skatkammer; fra dets Tinde holder en Vagtpost Udkig; dybt under Jorden er den mørke og fugtige Fængselskælder, som man kommer ned i ad en Stige. Selv naar Fjenden er trængt ind over Borggraven og Borgmuren, er Taarnet sikkert; lykkes det

ham at sprænge Døren og trænge ind, maa han kæmpe sig frem Trin for Trin paa den stejle Vindeltrappe, der snor sig fra venstre til højre, saa Forsvareren har sin højre Arm fri.

Til daglig har saadanne Borge, med de tykke Mure, de faa og smalle Lysaabninger og de skumle Sale og Kamre, været triste Opholdssteder. Og selv udenfor Borgen havde Middelalderens adelige ikke meget at more sig med. En Kender af Middelalderen har prøvet at udregne, hvor mange Slags Fornøjelser en stor Adelsmand vel havde. Det bliver i alt de følgende 15: jage, fiske, øve sig med sine Vaaben, dystes, spille Skak, spise og drikke, høre paa en omvandrende Sanger, se paa Bjørnekampe, modtage sine Gæster, tale med Damerne, holde Hof med sine Vasaller, spasere lidt, varme sig ved Ilden, lade sig aarelade og kopsætte, og se Sneen falde!

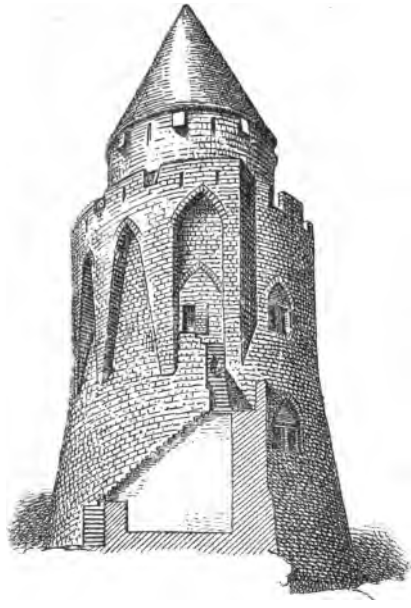

Fig 86. Chateau Gaillards Borgtaarn, bygget i ét Aar af Rikard Løvehjærte.

Middelalderens Adelsmænd, lige fra den almindelige Herremand og op til Kongerne, hævede sig hverken ved Hjærtets eller Aandens Dannelse over de Bønder, der trællede for dem.*) For det meste kunde de ikke læse, kun drikke, jage og slaas; i Reglen var de voldsomme, haardhjærtede og grusomme. Da Kong Rikard Løvehjærte af England, Ridderskabets Mønster, havde taget 15 franske Riddere til Fange, lod han paa de 14 stikke begge Øjnene ud, paa den 15de kun det ene, og sendte dem under Ledelse af denne sidste tilbage til Kong Filip August af Frankrig. Den franske Konge lod da til Gengæld Øjnene stikke ud paa 15 engelske Riddere, som han sendte til Rikard under Ledelse af en Kvinde, »paa det at ingen skulde tro ham mindre end Rikard i Kraft og Mod eller mene, at han frygtede ham. Men samtidig gav det eventyrlige Krigerliv dem ogsaa sine Dyder. Den fuldendte Ridder er tapper, tro og ordholdende. Han er stolt af sit Kald og sin Værdighed. Han

*) Den, der vil se Riddertiden, som den virkelig var, skildret af en samtidig, bør læse **Orderik Vitals Kirkehistorie**, paa Dansk ved P. Kierkegaard og H. Lefolii, f. Eks. III Bind. S. 164 og flg.

taaler intet Slag, ingen Fornærmelse, knap nok en Modsigelse, thi den forudsætter, at han kan have løjet: han vilde være vanæret i andre Ridderes og sine egne Øjne, hvis han ikke hævnede sig paa Fornærmeren. Ridderen har store Tanker om sig selv, og forlanger at alle andre ogsaa skal have det; det er da Adelsmandens højeste Lidenskab, Maalet for hans Liv, Rettesnoren for hans Færd, at holde sin Ære uplettet og blank.

Under disse Krigeres Herredømme gik Staterne i Stykker og op-

Fig. 87. Lensed aflægges (henved Aar 1200).

løstes i en Mængde ganske smaa Samfund. Hver Herremand var som en lille Konge paa sit Gods; hans Bønder og hans Tjenere er hans Undersaatter. Han kan befale over dem, dømme dem, sætte dem i Fængsel og hænge dem. Han har sin egen Galge, han kan føre Krig, meget ofte lader han præge sin egen Mønt. Frankrig var paa den Maade delt i saadan noget som 10,000 smaa Herremandsstater, hver paa en Kvadratmil i Gennemsnit; i Tyskland var det ikke slet saa galt. Det eneste, der nogenlunde holdt sammen paa Staterne, var Lensvæsenet. Hver af de smaa Herremænd aner-

HIST. REKONSTRUKTION AF R. CHRISTIANSEN.

DET NORDISKE FORLAG

»FREM«

MUNKEKULTUR I MIDDELALDEREN.

I ET CISTERCIENSERKLOSTERS HAVE.

UNIV. OF MI

kendte en af de større Godsejere som sin Lensherre; denne var atter Lensmand af en endnu fornemmere, en Hertug eller en Greve, som saa endelig selv var Lensmand af Frankrigs Konge. I Teorien var Kongen saaledes hele Landets Ejer, saa lidt det end havde at sige i det virkelige Liv. Det blev en fast Regel, at naar en Lensmand (en Vasal) døde, fik hans Søn hans Stilling. Men først maatte han sværge Hyldingsed til sin Lensherre. Han traadte da frem for denne, barhovedet og uden Vaaben, knælede, lagde sine Hænder i Herrens og sagde: »Herre, jeg bliver eders Mand for det og det Len og lover at vogte og værne det mod alle.« Herren kyssede ham saa paa Munden og rejste ham op. Derpaa svor Vasallen ham Troskabsed. Han skulde hjælpe ham i Fejder, støtte ham med visse Afgifter og møde ved hans Domstol for at staa ham bi med sine Raad. I Formen var saaledes Lensherren den overordnede, og Vasallen hans Undersaat; i Virkeligheden var Vasallen saa godt som uindskrænket Herre paa sit Len, og Hyldingen var en lidet betydende Formalitet: da f. Eks. Gotfred af Anjou havde taget Thibaut af Blois til Fange, tvang han ham til at forlene sig med et Grevskab og svor saa Hyldingsed til sin Fange.

Lensvæsenet medførte en bestemt Rangfølge mellem Kongen, Storvasallerne, deres Undersaatter og atter disses Lensmænd. I Tyskland var Rangfølgen denne: Øverst stod Kongen alene. Saa fulgte de Kirkefyrster som var hans Vasaller, derpaa de verdslige Fyrster, saa Greverne og Baronerne, derpaa de fri Riddere som var en Barons Vasaller, og nederst de almindelige Herremænd. Her i Norden fik vi aldrig dette Lensvæsen rigtig indført; men der kom de Tider, da vore Herremænd søgte at efterligne det, og derfor maa vi kende det.

Kirkens Mænd, skulde man tro, maatte staa helt udenfor dette Krigersamfund, da det var dem forbudt at bære Vaaben. Men i Virkeligheden var de ved Aar 10—1100 dybt sammenvoksede med det verdslige Samfund. Kirken var nemlig bleven rig, den var i hvert Land den største af alle Godsejere. Det Jordegods, som døende og som angrende Syndere i Tidens Løb havde skænket for Sjælens Frelses Skyld, var især givet til de mægtigste og navnkundigste Kirker og Kirkesamfund — til Bisper, til Klostre, eller til de højststillede Kanniker, som ved hver Bispekirke dannede Bispens Medhjælp og Raad og kaldtes Kirkens »Domkapitel«. Bisperne, Kannikerne og Abbederne var da stillede som de rigeste Jorddrotter; de skaffede sig Krigsfolk til Forsvar og til Æresvagt ved at uddele Kirkens Godser til Lensmænd, som svor dem Hyldingsed og ydede dem Tjeneste. Bisper og Abbeder plejede endvidere selv at sværge Kongen Lensed og var forpligtede til at møde ved hans Hær med Krigerfølge. Tanken var vel oprindelig den, at de havde Godserne som Len; men navnlig i Tyskland blev det den almindelige Opfattelse, at det var selve den kirkelige Værdighed, som Kongen overdrog dem. Disse Kirkefyrster, Prælaterne, blev derved nærmest en Del af Højadelen; kun sjælden gaves et Bispedømme eller

et Abbedi til andre end til adelige, især til de højadelige Familiers yngre Sønner. Og under dem stod de almindelige Sognepræster og Munke, der for det meste var Bondesønner, omtrent som Bønder under Herremændene. De adelige Prælater førte Barndomsvanerne med over i Kirken. De brugte Dagen til at jage, drikke, spille og ofte til at slaas. De fleste havde købt den gejstlige Værdighed af verdslige Fyrster og solgte igen til andre gejstlige: denne Handel med Kirkens Stillinger kaldtes Simoni (efter Troldmanden Simon, som omtales i Apostlenes Gærninger).

Men fra selve den verdsliggjorte Kirke kom Rejsningen imod dens Forfald. Hist og her levede enkelte, som var grebne af Sorg og Harme over hvad de saa, og som drog sig bort fra Verdens Raahed, Griskhed og Blodsudgydelse til Klostrene. Og herfra udgik en mægtig Bevægelse, som satte sig til Maal at rense Kirken og frigøre den for det verdslige Samfunds Fangearme. Denne Rejsning begyndte fra Klostret Cluny i Burgund. Først genoprettede en kraftig Abbed den gamle Klostertugt, som Benedikt af Nurcia for mange Hundrede Aar siden havde fastsat Reglerne for; Munkene maatte opgive deres dovne og nydelsessyge Liv og atter leve i Arbejde, Lydighed, Forsagelse og Fattigdom. Det var, som om Titusinder af Mennesker kun havde ventet paa dette Løsen for at følge det. I Løbet af faa Slægtled dannede der sig rundt om nye Klostre, som ordnedes efter Reglerne fra Cluny og som stillede sig under Moderklostrets Ledelse; i 1100'erne rummede selve Cluny 400 Munke og havde Opsyn med 2000 andre Klostre, hvis Forstandere — Priorer — adlød Clunys Abbed og sendte Ombud til Ordenens fælles Møder. Et andet Hjem for Reformbevægelsen var Citeaux, som efterhaanden fik 1800 Datterklostre, deraf mange i Norden; paa Latin hed det Cistercium og dets Munkeorden Cistercienserne. Fra Citeaux udgik navnlig den hellige Bernhards Kloster i Clairvaux. Bernhard paalagde sine Munke den yderste Tarvelighed og Nøjsomhed, og lærte dem samtidig Flid; Dalen, hvor Klostret byggedes, var usund, men den blev ved deres Arbejde en »clara vallis« (fransk Clairvaux), d. e. »en lysende Dal« med frodige Hvedemarker og Vinhaver.

Saadanne Munke var Datidens virkelige Foregangsmænd. Intet Under, at de nødte Resten af Gejstligheden til at følge det Foredømme, de havde givet. Skulde Kirken renses og blive til »Jordens Salt«, maatte det ske ved, at alle dens Tjenere, Præster lige saa vel som Klosterfolk, levede efter Klosterfolkets Regel, et rent Liv i Forsagelse — d. v. s. ugifte. Alle Kirkens Mænd burde kun kendes ved ét Overhoved: den hellige Fader i Rom, og frigøre sig for alle verdslige Fyrsters Bud. Kun derved vilde Kirken vinde en Uafhængighed, som gav dens Ord og dens Bud den rette Myndighed.

En italiensk Bondesøn Hildebrand, som i en Aarrække var Munk i Cluny, blev den store Stridsmand for Kirkens Reform. Han var som. alle store Mænd, der har vundet Magt over Mennesker,

paa én Gang lidenskabelig og urokkelig i sin Vilje, klar i sine Tanker. Først som Raadgiver for Paven, siden Pave selv, udsendte han Paabud om den gennemgribende Omdannelse. Først sikredes selve Pavevalget: ingen Kejser eller Fyrste skulde mere have ringeste Del i Valget af Paven; det lagdes udelukkende i Hænderne paa Roms øverste Præster, Kardinalerne. Saa kom Budet om Cølibat; alle gejstlige, Bisper og Præster saavel som Munke og Nonner, skulde leve ugifte. Det vakte en voldsom Modstand hos alle gifte Prælater og Sognepræster, deres Børn og deres Hustruers Familie. Men Gregor var ubøjelig: »Kirken,« skrev han, »kan ikke frigøres for Trældommen under Lægmænd, hvis ikke Klerkene frigøres for Ægteskabet.« Og endelig forbød han, at nogen Fyrste udnævnte en Bisp eller en Abbed. Dette voldte en forbitret Strid med Kejser Henrik IV, som vedblev at udnævne Bisper paa egen Haand. Det gik op og ned. Da Gregor VII satte Kejseren i Band og derved udstødte ham af den kristne Kirke og løste hans Undersaatter fra deres Troskabsed, udbrød der Oprør mod Kejseren, saa denne maatte falde til Føje: barfodet søgte han Foretræde for Gregor paa Borgen Canossa, men tre Dage i Rad lod Paven ham bede, før han løste ham af Bandet. Siden fik Kejseren Overhaand, Gregor VII maatte fly fra Rom og døde i Landflygtighed. Men de følgende Paver vilde lige saa lidt som Gregor tillade, at Kirkens Embedsmænd modtog den hellige Værdighed af verdslige Fyrster. Pave Urban II sagde: »Kan det være ret, at de Hænder, som har haft den højeste Ære at skabe Skaberen (Kristi Legeme og Blod), skal lide den Vanære at lægge sig under Hænder, som er sølede af Rov og Blod?« Kampen fortsattes, og Henrik IV gik i sin Grav som en bandlyst Mand. Endelig 1122 sluttedes et Forlig (»Konkordat«) i Worms, som gav Kirken en delvis Sejr, idet Kejseren indrømmede Kirken Retten til at udnævne Bisper og Abbeder efter dens »Kanon« (Regel): hvert Domkapitel skulde vælge sin Bisp, hvert Klosters Munke sin Abbed; men naar de nyvalgte saa vilde tiltræde Kirkens Godser, maatte de tage dem til Len af Kejseren.

Nu var Paven virkelig den kristne Verdens Herre; baade Klerke og Lægfolk adlød ham villig. Han forbeholdt sig Retten til at sammenkalde Koncilierne, den hele katolske Kirkes store Fællesmøder, at afsætte Bisper og i visse Tilfælde at tilstede Fritagelse for at følge Kirkens almindelige Love (»Dispensationer«), og Pavens Breve havde Kraft som Love i alle kristne Stater; thi Pavens Myndighed var overordnet over alle Fyrsters. Pave Innocens III (o. 1200) sagde: »Gud har skabt to Værdigheder: den øverste er Pavedømmet, der raader for Sjælene som Solen for Dagen; den mindre er Kongedømmet, der raader for Legemerne som Maanen for Nætterne. Pavedømmet staar over Kongedømmet, som Solen staar over Maanen.« Forgæves prøvede Tidens mægtigste Fyrster at byde Paven og Kirken Trods. Innocens III tvang Frankrigs Konge Filip August til atter at tage sin forskudte Dronning, Ingeborg af Danmark,

til sig; han nødte Kong Johan uden Land af England til at sværge Lensed til Paven; han hjalp i Tyskland Otto IV paa Tronen, for senere, da Otto ikke længer adlød ham, at afsætte ham og hjælpe Frederik II til at blive Tysklands Konge og Roms Kejser. Men heller ikke med ham fik Paverne Fred. Thi Kejseren, der regnede sig for Arvtager efter Roms Cæsarer, gjorde Krav paa at være Herre over hele den kristne Verden, og den lange Kamp mellem Pave og Kejser, som Gregor VII og Henrik IV havde aabnet, blussede stadig op igen, indtil den omtrent 1250 endte med Pavens fuldstændige Sejr. I nogen Tid derefter havde Verden ingen Kejser og Tyskland ingen Konge; og da der igen (fra 1273) valgtes tyske Konger, af hvilke de fleste opnaaede ogsaa at blive kronede som Kejsere i Rom, var deres Magt mere et Skin end en Virkelighed. I Tyskland fik de store og smaa Vasaller Magten, hver i sit Len: det store Rige mellem Ejderen og Alperne faldt fra hinanden i mange Hundrede større og mindre Stater.

Fig 88. En Korsfarer. Billede i et engelsk Haandskrift.

I disse Slægtled, fra Gregor VII's Tid og ned imod Aar 1300, var det Kirken, ledet af Paven, som havde Magten til at samle Mennesker om fælles Opgaver. De mange Millioner af trællende Bønder og kamplystne Adelsmænd, hvis Synskres til daglig ikke naaede ud over den allernærmeste Egn, følte sig som ét, naar det gjaldt Kirkens Sag. Og hvad skulde den bruge alle disse Kræfter til, om ikke til at udbrede sig, at lægge hedenske Folk under sig og at kue dem som ikke bøjede sig for den? Først og fremmest de muhammedanske Folk, som nu var Herrer i de Lande, der havde været Kristendommens Vugge. I Alexandria raadede »de Vantro«, ligesaa i Antiokia, den Stad, hvor Jesu Bekendere først havde faaet Navnet »Kristne«, og navnlig i Jerusalem, som rummede Jesu Grav. Pave Urban II opfordrede paa Kirkemødet i Clermont 1095 de Kristne til at drage i Krig for at rive de hellige Steder ud af »de Vantros« Hænder. »Gud vil det,« raabte Ridderne. Og Aar efter Aar, Slægt-

Fig. 89. Korsfarere under Vejs. Efter et Haandskrift fra 1250—1300.

led efter Slægtled, drog Tusinder ud, smykkede med Korsets Tegn, til det hellige Land. Begejstringen greb de fjerneste kristne Lande: »Waliseren forlod sine vilde Skove, Skotten sit Utøj, Danskeren sine Drikkelag, Nordmanden sine raa Fisk«, hedder det. Ivrigst blandt alle Korsfarere var de franske og syditalienske Normanner, hvis gamle Vikingelyst og unge Kristendom fandt lige Glæde ved disse eventyrlige Tog.

Det første Korstog lykkedes og de Kristne indtog Palæstina. Herovre dannede saa nogle franske Adelsmænd en ny Slags Munkeorden, Johanniterne, som ofrede sig for at pleje de syge og fattige Pilgrimme, og som selv levede et fattigt og fordringsløst Munkeliv. Men snart fik Ordenen et nyt Præg. Thi mange af de Riddere, som traadte ind i den, foretrak Kamplivet for Hospitalsgærningen, og ved Siden af de »tjenende Brødre«, som vedblev at pleje de syge og uddele Almisser, kom nu de kæmpende Brødre, hvis Pligt var evig Kamp mod de Vantro. Det blev en mægtig Organisation, som rejste stærke Fæstninger omkring paa Syriens Bjærge; i alle europæiske Lande fik den Godser og Klostre. Dens Fane var rød med hvidt Kors. Hurtig dannede der sig flere lignende Korsridderordener, ikke alene til Kampen i det hellige Land, men ogsaa for Omvendelsen af andre ikkekristne Lande

Fig. 90. Korsfarere i Søkamp med »de Vantro«. Efter samme Haandskrift som Fig. 89.

Midt under Korstogstiden, paa det Tidspunkt, da Kirkens og Pavens Magt stod højest, kom der i Europa et nyt og betydningsfuldt Gennembrud af den Munkeaand, som havde genrejst Kirken og givet den Sejr. De ældre Munkeordener — i Cluny, Clairvaux osv. — levede for sig i Klostre, paa ensomme Steder, skilt fra Lægfolk, og i Tidens Løb var ogsaa de blevet rige. Præsterne var stadig, trods Gregor VII's Reformer, mere optagne af verdslige end af kirkelige Ting Og samtidig var under det stærke aandelige Oprør ikke saa faa Mennesker blevet vaklende i deres Tro paa Kirkens Lære, og de »Kættere«, som mente at have fundet en højere Form for Kristendom end den Kirken forkyndte, syntes farlige for Kirken. Den behøvede Mænd, som virkelig i Livet viste fuldstændig Ringeagt for denne Verdens Goder, som ikke indesluttede sig i fornemme Herreklostre, men gik ud mellem Menigmand, prædikede og vidnede baade ved sin Vandel og sine Ord, som hjalp de fattige og usle, og som

opsporede og forfulgte Kættere. Saadanne Mænd fik den i de to Ordener, Dominikanerne eller Sortebrødrene og Franciskanerne eller Graabrødrene, der begge opstod under Innocens III. Det var Tiggermunke: Brødrene skulde leve af Almisse og ej skamme sig derover, »thi Herren har gjort sig selv fattig for vor Skyld«. Deres Klostre byggedes i Købstæderne. Medens Sortebrødrene oftest henvendte sig til Fyrster og Herremænd, var Graabrødrene Smaafolks Sjælesørgere. De gik ud klædte i grove Uldkutter med Reb om Livet og kun med Sandaler under Fødderne. Paven havde tilladt dem at prædike, skrifte Folk og jordfæste Lig; de troende stimlede sammen om dem og forlod de almindelige Præster.

Korstogstiden varede henved 200 Aar. Set fra Kirkens Synspunkt førte den umaadelige Begejstring og den vældige Kraftspænding til intet. Det hellige Land blev vundet for en kort Tid, men atter tabt; det var snarere Asien end Vesteuropa, der gik ud af Striden som Sejrherre. Og dog førte disse spildte Kampe Europa et langt Stykke fremad. Thi de gav Vesteuropas Krigere Kendskab til de græske og arabiske Lande og deres Kultur. Medens Vesteuropæerne næppe efterlod sig andre Spor i Østerland end nogle Slotsruiner paa Syriens Klipper, satte Østerland sig dybe og varige Spor i Korsfarernes Hjemland. Fra Østen kom nye Planter som Abrikosen og Skalotløget (opkaldt efter Byen Askalon); her lærte man fine Silketøjer og Musselin at kende; herfra fik Europa vistnok ogsaa Vejrmøller, og her optog Europæerne den orientalske Skik at lade Skægget staa. Vort Titalsystem stammer ligeledes fra Araberne. Ofte er det ikke let at afgøre, om vi har faaet Kendskabet til arabiske Kulturting ved Togene til Østerland eller fra Spanien, hvor den arabiske Dannelse samtidig kæmpede paa Liv og Død med det kristne Ridderskab, eller mulig fra det muhammedanske Nordafrika. Men sikkert er det, at fra den arabiske Verden gik der nu en rig Strøm af Kultur til Vesteuropa. Og dermed fulgte en stærk og hurtig Genoplivelse af Handelen. De kristne Stæder ved Middelhavet — især de italienske — tjente først store Penge ved at sejle Korsfarerne over til Østerland, derpaa ved at føre Østens Produkter mod Vest. De Byer, som blev Gennemgangsled for Handelen, blev rige, deres Købmænd og Haandværkere fik Selvfølelse og stræbte efter Selvstændighed. Handelen forandrede lidt efter lidt hele det økonomiske Liv. Den kunde ikke foregaa ved simpelt hen at bytte Vare mod Vare; den maatte til Omsætningsmiddel bruge Penge, ja endnu finere Midler, Veksler og andre Værdipapirer, der kun repræsenterer Pengene, ligesom disse kun repræsenterer en vis Værdi af Varer eller Arbejde. Derved skabtes en ny Form for Rigdom. Hidtil betød »rig«, at man ejede meget Jordegods og mange Bønders Arbejdskraft. Nu kunde Rigdom bestaa i »rørlig« Kapital, d. v. s. i Penge eller Repræsentativer for Penge. Og denne ny Rigdom kom en ny Stand til gode, som hidtil ingen Rolle havde spillet: Stædernes Borgerstand. Først svang de italienske

Handelsbyer sig op, derpaa Frankrigs og Vesttysklands. Og da den ny tyske Borgerstand trængte frem ved Vesterhavet og Østersøen og søgte at blive Herre over Handelsmarkedet der, fik denne økonomiske Omvæltning indgribende Betydning for Nordens Skæbne.

Videnskabelighed i vor Tids Forstand fandtes ikke. Tidens Lærdom og Oplysning — store Navne for smaa Ting — havde sit Hjem i Domkirkernes og Klostrenes Skoler, hvor unge Mænd, under Prygl og anden haard Medfart, lærte hvad en Klerk havde Brug for: at læse og skrive Latin og at synge Kirkens Messer. I de større Klostre fandtes ofte flittige Munke, som sirligt afskrev gamle Skrifter og udstyrede dem med kolorerede Bogstaver og Smaabilleder, og et eller andet rigt Kloster eller en mægtig Fyrste kunde eje et stort Bibliotek, d. v. s. et Par Hundrede Bind, som mest indeholdt teologiske Traktater, Messebøger o. lign., men som undertiden ogsaa gemte enkelte af den oldlatinske, hedenske Litteraturs store Værker. Der var ogsaa de Munke, som selv gav sig af med at forfatte Bøger, enten teologiske Haandbøger og Spekulationer eller historiske Aarbøger og Krøniker. Domskolen ved Notre Dame i Paris kom i særligt Ry og søgtes af Lærlinge i stort Tal. Den blev efterhaanden udskilt fra sin Kirke og blev en selvstændig teologisk Studieskole, Parises navnkundige Universitet. Herhen drog Mænd fra alle Frankrigs Egne, fra England, Tyskland og Norden, saa her skal jævnlig have været 20—30,000 studerende, som deltes i »Nationer« efter Hjemstavnen; Nordboerne kaldtes Daci (Daner) og dannede en af de tre »Provinser«, som udgjorde den engelske »Nation«.

Fig. 91. Undervisning i Astronomi. Efter et fransk Haandskrift o. 1250.

Den Teologi, som dyrkedes i Middelalderen, var som et snævert Bur for Menneskets Tanke. Den dreves med stort Skarpsind og Spidsfindighed; Tanken øvedes, saa den blev fin og smidig, men den blev ikke modig. Thi Middelalderens Mennesker havde ingen dristig og selvstændig Aand, de troede sig ringere end Fortidens Mænd og attraaede kun at tænke deres Tanker efter. Ved Siden af Kirkens Skrifter var blot den græske Filosof Aristoteles, hvem man kun til Dels kendte gennem Oversættelser paa anden Haand, Genstand for Studium. Derpaa byggedes den skolastiske Teologi; den tænker skarpt, men den véd for lidt, den samler ikke ny Viden ved at iagttage Virkeligheden, den grubler stadig over nogle faa gamle Skrifter. Og derfor drukner den i Spørgsmaal som disse: om

Kristi Legeme efter Opstandelsen endnu havde Ar, — om den Due, i hvis Skikkelse Helligaanden aabenbarede sig, var et virkeligt Dyr, — o. lign. Men i al sin Goldhed var Skolastikken et Varsel om, hvilket herligt Redskab Menneskets Tanke en Dag vilde blive, naar den fik indsamlet Stof fra Naturens og Historiens virkelige Verden og blev modig nok til at arbejde med det. Allerede i Korstogstiden lærte

Fig. 92. Domkirken i Trier. Romansk Stil.

Europa nogen Naturkundskab af Araberne, en Del deraf fik praktisk Betydning, der fandtes gode Ingeniører og ypperlige Bygmestre, — men Naturvidenskab var endnu ikke til. Man studerede Himmelhvælvingen og dyrkede Sjærnetyderi, stillede de nyfødtes Horoskop — d. v. s. udregnede efter Stjærnernes Stilling i Fødselsstunden, hvad Skæbne Barnet vilde faa; men endnu var Jorden Verdens Midtpunkt og Himmelen et fast Loft oven over den.

Men bristede det for Middelalderens Mennesker, naar det drejede sig om at forstaa det Liv og den Natur, vi lever i, og var de i virkelig Oplysning at regne for Børn, saa gaves der et andet Omraade, hvor deres Ævner naaede at skabe skønne, mægtige og fuldendte Værker. Det var i Kunsten. Vel var Ordets og

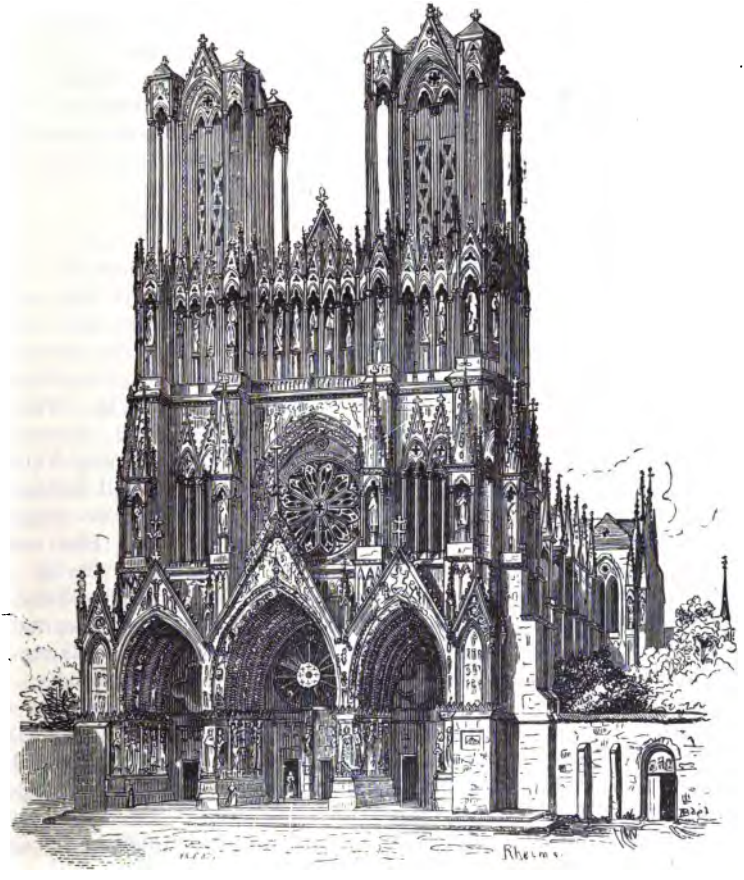

Fig. 93. Domkirken i Reims. Gotisk Stil.

Tonernes Kunst endnu kun spinkel: Korstogstiden frembragte dog en folkelig, d. e. ridderlig Sang paa Modersmaalene, ført fra Borg til Borg af vandrende Sangere og Musikken fremmedes især i Kirkerne; man kendte en tydelig Nodeskrift (fra omkr. 1050) og ret udviklet Harmonilære. Men langt højere end dette stod Bygningskunsten. Trindt om i Stæderne rejstes stolte og skønne Kirker. Indtil o. 1200 fulgte Bygmestrene den ro-

manske Stil: svære Mure med smaa rundbuede Vinduer. Saa begyndte franske Arkitekter at ombytte den runde Bue i Vinduer og Hvælvinger med Spidsbuen, at bygge Hvælvingerne højere og at styrke Ydermurene mod Hvælvingernes mægtige Sidetryk ved støttende Buer og Piller. Derved blev det muligt at gøre Lysaabningerne større og næsten at opløse de sammenhængende Murflader i et Skelet af høje og stærke Piller. »Kirkerne blev fra Skjolddyr til Hvirveldyr« (Niels Møller). Hele Kirken, foruden og forinden, dækkedes med Billedhuggerværker, og de vældige slanke Vinduer prydedes med farvede Ruder og Glasmalerier. Til denne Stil, som ved en Misforstaaelse er kaldt den gotiske, men som med større Ret kunde kaldes den franske, hører Middelalderens skønneste Kirker, f. Eks. den franske Kroningskirke i Reims.

I den vesteuropæiske Folkekres, af hvis Liv her er skildret nogle Hovedtræk, bliver i 1100'erne og 1200'erne Norden et Led, — men et Led, hvis Liv er meget ejendommeligt og har sin særlige Farve. Thi de Slægter her i Norden, som i Tid hører sammen med Frederik Barbarossas Tyskland og Filip Augusts Frankrig, tilhører i Samfundsudvikling et meget ældre Trin. Valdemar den Stores Danmark f. Eks. ligner ikke det Frankrig, hvorfra det fik sine Munke, eller det Tyskland, hvis Kejser aftvang Valdemar Lensed; det har ingen Lensadel, ingen skarpt udskilt Krigerkaste med indviklet Rangfølge, — det ligner langt mere det Samfund, Karl den Store herskede over 3—400 Aar tidligere. Idet nu vort nordiske Bondesamfund laa aabent for Paavirkningen fra de fremmede Lande, idet disse Stændersamfunds Kunst og Aandsliv omplantedes til Norden, og idet de nordiske Folk til Dels tilegnede sig Korstogstidens Idealer, droges med i dens Foretagender, lærte dens Krigskunst og mærkede Indflydelsen af Tidens ny Handelsliv, satte alt dette sit Præg ogsaa paa Samfundslivet i Norden, saa det efterhaanden i nogen Grad omformedes i Lighed med Europas. Denne Brydning imellem det gamle og det ny, det fremmede og det hjemlige gav en Tid Nordens Liv, især Danmarks og Norges, Opsving og Rigdom.

Vi kan ikke i dette Tidehværv skildre den nordiske Stammes Liv under ét. Den var gaaet ud af Vikinge- og Omvendelsestiden som delt i tre Riger og tre Folk, foruden det oprindelig norske Folk paa Island. Og de tre Folk følges ikke ad i den ny Udvikling af Samfundet. Nordens Hovedfolk er i Korstogstiden det danske og det norske: Danmark er interessantest ved Fremvæksten af det ny, Norge ved Troskaben mod det gamle. Sverige træder først i Periodens Slutning rigtig tydelig ind i Historien.

DANMARK FRA SVEND ESTRIDSØN INDTIL 1157.

Om SVEND ESTRIDSØN siger den islandske Saga, at han var smuk, stor og stærk, gavmild, forstandig, retsindig, tapper, — men ikke sejrsæl. Og det er sandt, at han ikke efterlod sig noget stort Krigerry. I den lange Kamp mod Harald Haardraade véd Historien ikke at fortælle om nogen glimrende Krigerdaad af ham, men vel om hans Mildhed og Udholdenhed. Heller ikke senere udførte han store Krigsbedrifter. Han var tilbageholdende med at indlade sig paa vidtløftige Foretagender i Udlandet. Imidlertid blev han dog flere Gange indviklet i Nabolandenes Tvist, saaledes i Vendland, hvor den S. 127 nævnte Gudskalk (ell. Gotskalk), som blev gift med en Datter af Svend, ved sin kristne Iver fremkaldte et voldsomt, hedensk Oprør og blev dræbt af de forbitrede Vender, medens hans Hustru maatte fly til Danmark med sin Søn Henrik. Senere havde Svend ogsaa Fejde med Sakserne. Men han satte ikke stor Kraft ind paa disse Krige; han nøjedes med at sikre sit Riges Grænser og satte en af sine Sønner som Høvding paa Ejderøen (Rensborg), hvorfra han holdt Øje med Vagrer og Sakser. Ogsaa England havde Svend ladet skøtte sig selv, skønt de danske Stormænd derovre ofte bad ham om Hjælp; hans Broder Asbjørn forlod England og drog hjem til Danmark. Saa længe Ufreden med Norge varede, lod Svend sig ikke formaa til at foretage noget mod England. Men da Harald Haardraade var falden og Freden med Norge var sikret, medens Vilhelm Erobreren kuede England med haard Haand, gav Svend endelig efter for Opfordringerne fra England og lod en dansk Flaade drage af Sted under Anførsel af Asbjørn; selv gik han ikke med, men lod sine to Sønner Harald og Knud deltage. Flaaden udrettede ikke stort; Vilhelms Magt var allerede grundfæstet, og muligt er det, at Asbjørn lod sig bestikke af ham; i hvert Fald gjorde Svend sin Broder fredløs.

Naar Svend Estridsøn ikke blev nogen stor Hærfører eller Landeraner, skyldes det ikke blot det, at han ikke selv havde synderlig Lyst og Anlæg til sligt — eller i alt Fald tabte Lysten med Aarene; men han er i den Henseende et fuldstændig ægte Udtryk for det danske Folk. Thi dette, som en Menneskealder tidligere under Svend Tveskægs og Knuds Ledelse endnu havde været en krigslysten Erobrernation, vender sig nu indad, mod sit eget Lands Opdyrkning og Civilisation. I de 100 Aar, der ligger imellem Svend Estridsøn og Valdemar den Stores Vendertog, er det ikke ydre Krigsbedrifter, som optager det danske Folk; hvad der nævnes af den Slags, er temmelig ubetydelige Tog. I Stedet hører vi om ny Samfundsdannelser og om Kampe mellem gammel og ny Retsopfattelse. De Magter, der driver fremad, er som oftest Kongen og Kirken; imod dem staar de stolte Bondehøvdinger af gammel Slægt, som var vante til at føre det store Ord paa Tinge og at styre Ledingsskibene,

og som vel var kristne, men dog ingenlunde regnede Præster og Bisper for stort mere end betalte Tjenestemænd.

Svend Estridsøn, som var en boglig dannet Mand og en Ven af Kirken, gav de danske Bispedømmer det Tal og de Omraader, de beholdt ned igennem Middelalderen. Da Bisp Odinkar i Ribe, som havde haft hele Nørrejylland, døde, flyttede Kong Svend Bispesædet til Jydernes fælles Tingsted Viborg, og snart efter delte han det store Stift i fire. Vendle Stift fik Landet Nord for Limfjorden — Vendle og Tyde Sysler. Aarhus fik Aabo og Lovred Sysler, Viborg Salling, Himmer og Omunger Sysler, medens Ribe fik det største Stykke: Almunde, Varvid, Jælling og Harde Sysler, foruden den nordvestlige Del af Sønderjylland ned til Vidaa. Syd for disse laa Slesvig Stift, som omfattede de tre sydligste jyske Sysler (Isted, Ellum og Barvid) undtagen de nordvestlige Sogne. Odense Bisp havde Fyn med tilliggende Øer, Als, Laaland og Falster. Til Roskilde Stift hørte hele Sjælland. Øst for Sundet indsatte Svend i nogen Tid to Bisper (i Lund og Dalby), men samlede siden alle de skaanske Lande i ét stort Stift, der omfattede henved Tredjedelen af hele Danmark. Her i Lunde Stift var Hedenskabet næppe helt udryddet i alle Egne; hos de afsides boende Bønder i Bleking og paa Vikingeøen Bornholm fandtes endnu Gudebilleder, og ikke alle var døbte. Bisp Egin af Lund gik selv til disse Lande og prædikede for Bønderne, som henreves til Anger og nedbrød Gudebillederne. Naar Svend gjorde det østdanske Stift saa stort i Forhold til de andre, var det fordi han vilde gøre det rigt nok til at blive Sæde for en Ærkebisp. Han forhandlede herom med Hildebrand, som allerede da var Pavens ypperste Raadgiver, og med Adalbert, Bremens myndige Ærkebisp, under hvem den nordiske Kirke stod, men opnaaede ikke endnu at faa Tanken gjort til Virkelighed.

At Kirken gik fremad i Ordning, Rigdom og Magt, traadte tydelig frem for Øjet. Hist og her begyndte Bisperne eller Kongen at lade bygge Stenkirker af firkantet tilhugne Stene; de hævede sig tungt og mægtigt blandt Byernes lave Bjælkehuse. Sikkert ved vi, at dette var Tilfældet i Roskilde, paa hvis Kongsgaard Svend ofte boede, og med hvis Bisper han stod i fortroligt Venskab. Hans Moder Estrid gav med sin Søns Samtykke Roskilde Kirke en stor Gave af Jordegods i Gønge (Gydinge) Herred i Nørre Skaane, ialt 50 Bol (Helgaarde), og hun begyndte at bygge en Kirke, som fuldførtes af Bisperne Vilhelm og Svend. I »Roskildekrøniken«, som er nedskrevet af en Klerk i Roskilde omkr. 1140, siges det, at Vilhelm »smykkede Kirken med en herlig Lysekrone, med Søjler af Marmor (Granit? Fraadsten?) og alskens Prydelser; han opførte ogsaa et Kloster af Sten til Brødrene«. Snart efter fik Roskilde Kirke en højhellig Relikvie, Pave Lucius's Hovedskal, som nu gemmes paa Nationalmuseet i Kjøbenhavn.

Hvis Sakse har Ret, blev den ny Kirkes Gulv snart plettet af

Blod. Thi da nogle Stormænd, fortæller Sakse, havde talt Haansord mod Kongen, lod denne dem dræbe i Kirken. Bisp Vilhelm harmedes og sørgede over Vennens dobbelte Synd, men holdt alle Ytringer af sin Vrede tilbage, indtil Svend nærmede sig for at deltage i Gudstjenesten; da mødte Vilhelm ham i Døren, stødte ham tilbage og forbød ham betræde det Sted, han havde vanhelliget. Ramt i sin Samvittighed gik Kongen tilbage til sin Gaard, aflagde sit kongelige Skrud og iførte sig ydmygt Bodsklæder. Barfodet gik han atter til Kirkedøren, kastede sig til Jorden og talte Angerens Ord. Da afbrød Bispen sin Sang, omfavnede ham, tørrede hans Taarer, rejste ham op og førte ham til Altret under Menighedens Fryderaab. — Om denne Fortælling er ægte, kan være tvivlsomt; den ligner en gammel Overlevering om Kejser Theodosius og Biskop Ambrosius saa meget, at man fristes til at tro, at den med Urette er henført til Svend og Vilhelm. Men i og for sig stemmer den med, hvad vi véd om Vilhelms Karakter: »han var en stærk og djærv Mand, hæftig af Sind, han kuede de mægtige og skaanede ingen i sin Vrede«. Vilhelm var som de fleste af Svend Estridsøns Bisper en Udlænding, vistnok en Tysker; i det indfødte nordiske Præsteskab var Lærdommen endnu for ringe til, at der let kunde findes Bispeemner blandt dem. Om hans Efterfølger, Nordmanden Svend, fortæller Sakse, at han var kun lidet kyndig i Latin. Hans Fjender, som vilde gøre ham til Latter, udslettede to Bogstaver i hans Messebog, og Svend sang da, uden at mærke Uraad, om sig selv, at han var Guds *mulus* (Æsel) i Stedet for *famulus* (Tjener). Efter Gudstjenesten undersøgte Kongen i Stilhed Sagen og irettesatte Spotterne; men Svend gav han Penge til en Studierejse, fra hvilken han vendte hjem med ypperlige Kundskaber.

Fig. 94. Gunildskorset. Kors af Hvalrostand; det har tilhørt Svend Estridsøns Datter Gunild eller Helene.

Hos Svend Estridsøn opholdt sig i længere Tid Kanniken Adam fra Bremen, som havde taget sig for at skrive Bremerkirkens Hi-

storie. I dette Værk meddeler Adam en Mængde Oplysninger om Nordens Historie og nævner udtrykkelig, at han har faaet meget af dette at vide af Kong Svend.

Var Svend Estridsøn end ivrig for at fremme den danske Kirkes Udvikling, saa gav han intet bort af sit politiske Herredømme over den. Hver Gang Ærkebiskop Adalbert søgte at besætte danske Bispedømmer, mødte han sej og uovervindelig Modstand hos Svend. Derimod fik Ærkebispen Magt over Kongen, da denne i sin personlige Vandel handlede mod Kirkens Bud ved at ægte Anund Jakobs Enke (Gunild), som var hans Søskendebarn. Dette var i Kirkens Øjne Blodskam, Adalbert krævede Skilsmisse, og Svend bøjede sig. Siden var Svend gift et Par Gange, han havde desuden mange Friller: »Hvad er helt fuldkomment blandt Menneskene!« siger Munken Ælnod: »ligesom fordum David, saaledes hengav Svend sig midt i sin fromme Virksomhed til et sanseligt Liv og efterlod et talrigt Kuld af Børn.« Han efterlod sig i alt 14 Sønner. For at afværge Broderkrig lod han Sønnerne og sine Mænd sværge, at kun én skulde være Konge.

Da Svend Estridsøn var død o. 1075 i Søderup i Sønderjylland, holdtes Ting for hele Riget ved Isøre (Indløbet til Issefjord), og her satte Bondehøvdingerne igennem, at Harald valgtes. Om Harald »Hén« (en blød Sten) ved vi ikke stort; han har været en Mand efter Storbøndernes Hjærte, som ikke prøvede paa at fortrænge gammel Skik ved nye Paafund. Og naar Kilderne taler en Del om hans gode »Love«, betyder det næppe andet, end at han ikke forandrede noget ved de gamle Vedtægter. Men Rigets Møntvæsen kom paa hans Tid i Orden, Pengestykkerne fik ensartet Præg og bærer Møntstedets og Kongens Navn.

Langt betydeligere end Harald var Broderen Knud. Allerede ved Kongevalget paa Isøre efter Svends Død havde Knud haabet at vinde Kronen; Skaaningerne stod paa hans Side, men Jyderne og Øboerne havde sat Haralds Valg igennem. Derefter gik Knud paa Krigstog mod Vilhelm Erobreren; fra England hjemførte han Lævningerne af den engelske Helgen Alban og andet Bytte, men Land vandt han ikke. Imidlertid døde Harald 1080 efter faa Aars Regering, og nu blev Knud uden videre Modstand kaaret til Konge (1080—86).

Knud den Hellige kom han til at hedde i Historien. Af Naturen havde han kun lidet af Helgenen i sig. Han var fager af Aasyn med livlige Øjne, klar og skarp af Tanke, voldsom i al sin Færd, en haard Kriger og lidenskabelig i sin Attraa efter Kvinder. Men med sin stærke Vilje bøjede han sig med en haard og stræng Ydmyghed under Kristendommen. Tit drak han Vand, naar hans Gæster fik Mjød og Vin; naar Bordet var rigest dækket, nøjedes han ofte med Brød og Salt, og stundom lod han sig piske af sin Skriftefader. Han var stræng mod sig selv, haard mod de store, mild mod de svage, og som gift Mand var han tro mod sin Dronning, Edele af Flandern.

Skønt Knud kun i seks Aar var Danmarks Konge, blev hans Kongegærning stor og banebrydende. Han var en af de stærke og hensynsløse Naturer, som i Tillid til sin Sags Retfærdighed og sin egen Kraft ikke kender til at læmpe sig frem og bøje af, men vil bryde sig Vej med det gode eller med det onde. Den senere Tradition i Danmark huskede næsten kun én Ting om, hvad han havde kæmpet for: han vilde tvinge Bønderne til at give aarlig Tiende til Kirken, og dette voldte hans Fald. Om nu dette var udtømmende, hvad det ikke er, vilde det være nok til at stemple ham som Stridsmand for Fremtidens og Udviklingens Tanker. Thi Kirken, som dog efter Tidens Forhold var en Bærer af Kultur, af mildere Sæder og større Kundskab, var ilde stillet ved, at dens Indtægter var usikre, Betalinger for de ydede »Tjenester«, som maatte nedsætte dens Mænd i Storbøndernes Øjne: det at skaffe den sikre Indkomster var et Arbejde fremefter. Men gaar vi de ældste Kilder efter, faar vi et langt mere omfattende Billede af, hvad Knud vilde.

Han vilde det samme, som 150 Aar senere Jyske Lov betegner som Kongens Embed: han vilde skaffe alle »Fred«. Derfor tog han med haard Haand fat paa Resterne af Fortidens Vikingfærd. Paa Bornholm sad Jarlen Egil, kaldet Blod-Egil; rimeligvis var han Kongens Ombudsmand med det Hverv at holde Udkig mod Vender, Liver og Kurer, som gjorde Havet usikkert. Men han drev samtidig selv Sørøveri, og da Knud kom efter det, vilde han ikke tage imod Bøder af Egil og dennes Frænder; han lod uden Naade Jarlen selv hænge, hans Mænd dræbe eller gjorde dem fredløse. Han holdt strængt over Landefreden. De fattige og fremmede, som ikke havde det Værn at høre til en stor og rig Æt, tog Kongen under sit Værn. Trælle, som frigaves, vedblev efter gammel Skik at være afhængige af den tidligere Herre — at være hans »vaardnede« —, og Herren kunde tage Friheden fra dem og gøre dem til Trælle igen; men Knud fastsatte, at den frigivne aldrig igen kunde blive nogens Træl. Denne hans Omsorg for alle dem, som stod udenfor det gamle Ætforbund, der udgjorde det gamle Danmark, maa især have haft Betydning for Købstæderne, som ikke kunde trives, uden at der var Lovbeskyttelse for den fremmede eller for den, der selv arbejdede sig op. Da i den følgende Tid »Bymændene« i mange danske Købstæder sluttede sig sammen i »Gilder«, hvis Medlemmer ydede hinanden al den Støtte og det Retsværn, som Bønderne af gammel Æt havde i deres Frænder, tog de med Rette Kong Knud til deres Skytshelgen.

I hele dette Fremgangsværk saa Knud en Forbundsfælle i Kirken. Han var ikke blot i rent ydre Forstand samtidig med den store Pave Gregor 7, men han var hans Aandsfrænde. Alle Søger om Helgbrud lod han Præsterne paadømme. Dermed kan ikke blot menes Drab og Ufred paa selve de Dage, da Gudstjeneste holdtes, thi det var forlængst forbudt og Genstand for Straf, men muligvis har han søgt at give de »hellige Tider«, da Fred skulde holdes, det Omfang, de

har i de danske Love fra Valdemarernes Tid. Den skaanske Kirkeret siger: Høsthelg holdes fra Olafs Messe til Mikkels Messe. Julehelg fra den Time hun gaar ind (Advent) og til 8de Dag efter 12te Dag (en Uge efter Hellig tre Konger). Dernæst ni Ugers Faste til Paaskeugens Ende. Pinseugen . . . og alle »budhellige« Dage (da Præsten »byder« Helg) fra den foregaaende halvhellige Dags Middag og »anden Dag til Kvælds«. Det vilde være over Halvdelen af Aarets Dage, som derved fredlystes. Og betydningsfuld var den Myndighed, som lagdes i de »lærdes« Haand, idet de fik Ret til at dømme i alle Helgbrudssager. Tillige gav Knud Bisperne Ret til at

Fig. 95. Krypten under Lunds Domkirke. Kryptens Hovedalter indviedes 1123 Paa en Pille i Forgrunden ses den Figur, som ifølge Sagnet er den forstenede Trold Fin, som havde bygget Kirken for St. Laurentius.

paadømme alle Sager af enhver Art mellem Kirkens Mænd indbyrdes. Og endelig viste han i det ydre, at han regnede dem for Rigets øverste Stand. Da han skænkede Lunds Kirke en stor Mængde Jordegods, lod han i Gavebrevet Vidnernes Navne ordne saaledes, at Bisperne stod mellem Kongens Frænder foran de verdslige Høvdinger, og Præsterne nævntes før Hirdmændene. Og takket være hans rige Gave kunde Lunds Klerke paabegynde den skønne Domkirke, som endnu ses vidt ud over Skaanes Slette og over Øresund.

Ved hele sin revolutionerende Gærning vakte han selvfølgelig en

mægtig Modstand fra alle deres Side, som havde Rang og Magt i det gamle Samfund. Men han vidste at tvinge dem. Efter al Sandsynlighed er den Overlevering rigtig, at han prøvede at bøje de stridige hallandske og skaanske Bønder ved at nægte dem Adgang til at drive Svin til Skovs paa Hallandsaas og fiske i Sundet — thi Skovene og Sundet regnede han som herreløse Almindinger for Kronens Ejendomme. Men snart vokste Uviljen sig saa stærk, at den brød hans Magt. Det staar vistnok i Forbindelse med hans Iver for at faa Tienden indført. »Først bad han venligt og faderligt Folket om at yde Førstegrøde og Tiende af sit Gods. Men da han ingen Vegne kom med det, gav han sig til med Magt at kue de store, at fratage dem, hvad der med Rette tilkom ham, og at tvinge dem«. Saaledes skildrer den ældste Kilde hans Færd; Følgen deraf var, at nogle bøjede sig og gav Tiende, andre ikke. Storbønderne knurrede, men endnu vovede ingen at rejse sig

Saa genoptog Knud sin Ungdoms Planer; som en ny Knud den Store vilde han indtage England og forjage den normanniske Vilhelm. Han fik Løfte om Hjælp af sine Svogre, Olaf Kyrre i Norge og Greven af Flandern, og den danske Ledingsflaade paa 1000 Skibe samledes i Limfjorden. Men imens sinkedes Knud af Forholdene Sydpaa; Gregor VII var just død, Kejser Henrik 4 kæmpede i blodige Slag for at genrejse sin Magt i Nordtyskland, og Knud, som Gregors og hans Tilhængeres Ven, maatte være paa Grænsevagt mod Kejseren. Tiden trak ud. Og imens laa Bønderne paa Ledingsskibene og spiste de Levnedsmidler op, som de skulde have haft med paa Englandstoget. Omsider maatte Knud give Hæren Hjemlov, og Bønderne drog atter hver til sin Egn, utilfredse over den spildte Sommer og styrkede i Vreden mod Kongen ved at mærke, at Stemningen mod ham var ens i alle Rigets Egne. Nu gærede det overalt. Og da Knud næste Aar med sine Huskarle tog Ophold i Vendsyssel og holdt Ting med Bønderne der, brød Ufreden løs. Bønderne hærgede Kongsgaardene, og Knud og Hirden maatte fly mod Syd. Ingen Steds fandt han sikker Støtte. Fra Slesvig sejlede han til Fyn og tog ind paa sin Gaard i Odense. Ogsaa her stimlede Bønderne sammen og svor, at de vilde drive Kongen ud af Landet eller dræbe ham. Den 10. Juli gik han til Aftensang i St. Albans Trækirke, medens en lille Skare af hans Hirdmænd vogtede dens Dør. Den forbitrede Bondeskare trængte sig om Kirken; nogle sloges med Hirdmændene ved Døren, andre prøvede at stikke Ild paa Kirken. Ud paa Aftnen, da Kongen laa i Bøn foran Altret, slyngedes et Kastespyd ind ad Vinduet og ramte ham til Døden. Ogsaa Hirdmændene dræbtes alle, 17 i Tallet foruden Knuds Broder Benedikt, Kirken og Kongsgaarden plyndredes. Men om Natten jordfæstede Klerkene i al Stilhed de faldne under Kirkens Gulv.

Mellem Knuds Brødre havde OLUF været hans Modstander, og Knud havde sendt ham i Lænker til Flandern. Nu udløste Bønderne ham med en stor Pengesum, Broderen Niels tilbød sig som Gissel, Oluf kom hjem og blev Konge. Men som det var gaaet i

Norge efter Hellig Olafs Fald, gik det nu i Danmark. Den første larmende Glæde over Kongedrabet veg for Rædslen og Angeren over det. Biskop Svend Norbagge i Roskilde forkyndte, at Guds Straffedom var over Folket. Der kom her — som i alle Europas Lande — en Række Aar med Misvækst, overvældende Regn, Kvægsyge og Hungersnød. I Stedet for Knuds strænge Landefred skød Selvtægt op igen. Ufredsmænd fandt Ly i Julin (Jomsborg), og Venderne vovede sig ind i de danske Vande. Da Høvdingen Skjalm Hvides Broder var taget til Fange af Venderne mellem Sjælland og Falster, var det ikke Kongen, men Skjalm Hvide, som fik Sjællænderne til at opbyde Leding og indtage og straffe Julin.

Under den kraftløse Konge og i de ulykkelige Aar kom Billedet af Kong Knud til at staa i Glans. Der fortaltes om Jærtegn over hans Grav. Og i Paasken 1095 samledes i Odense store Skarer af Klerke og Lægfolk, som ved tre Dages Faste forberedte sig til at skrinlægge den hellige Konges Ben. Det var sludfuldt Vejr; Regnen strømmede ned til det Øjeblik, da Graven aabnedes: da brød Solen frem, og alle istemmede Lovsangen.

Ved Siden af Trækirken havde Knud lagt Grunden til en Stenkirke for St. Alban; nu var dens Mure rejste. Knuds Ben blev nedsatte i den ny Kirkes Krypt, og den blev nu ikke nævnt St. Albans men St. Knuds.

Et halvt Aar efter døde Oluf. Og til Konge tog Danerne nu den af Brødrene, som lignede Knud mest og som havde været ham tro, Erik den egode (den altid gode), senere gærne kaldet Erik Ejegod. Han var en kæmpevoksen Mand, smuk, veltalende — »han kendte mange Tunger« —, rettænkende og mild — mild ogsaa mod sig selv. Som hele Slægten var han kvindekær, og hans Dronning Bodil maatte finde sig i at dele hans Kærlighed med mange Friller. Samtidig med hans Valg holdt Uaarene op, Korn og Kvæg trivedes atter. En varm Stemning af Glæde og Haab bredte sig i Folket og skabte Erik en voksende Folkeyndest. Nu kunde mange af de Tanker faa Vækst, som Knud havde kæmpet for.

Medens Oluf i den store Kirkestrid mellem Kejser og Pave havde holdt sig til den Modpave, Kejseren opstillede mod det gregorianske Parti og dets Pave, knyttede Erik atter Forbindelsen med den gregorianske Pave, Urban II, og den kirkelige Reformbevægelse. Et af denne Bevægelses Midtpunkter i England var Benediktinerklostret Eovesham, og fra dette fik Erik 12 Munke til at drage til Danmark og grunde et Kloster, som kunde blive Plantested for den ny Klostertugt og for boglig Lærdom. De fik Hjem i Odense ved den ny Knudskirke. Derefter rejste Kong Erik til Rom og videre til Bari i Apulien, hvor Pave Urban holdt et stort Kirkemøde. Her traf han Aftale med Paven om, at der nu skulde gøres Alvor af de gamle Planer om et nordisk Ærkesædes Oprettelse. Og efter sin Hjemkomst fik han Budskabet om, at Urban havde optaget Knud paa Kirkens Helgenliste. Den ny Helgens Ry gik vidt om; paa en

Søjle i en af Bethlehems Kirker har man fundet Billeder af St. Knud og St. Olaf ved hinandens Side. Knuds Enke Edele, som nu var gift med den normanniske Hertug i Apulien, hjemsendte Guldprydelser og Ædelstene til Helgenens Skrin. Og da Kirken i Odense indviedes Langfredag 1101 i Nærværelse af alle Rigets Bisper og en talrig Mængde af Præster og Lægfolk, nedlagdes Benene i det Skrin, Edele havde smykket, og Kirken indviedes til Vor Frue og St. Knud. Men endnu 100 Aar efter var der stædige og gammeldags Bønder, som krympede sig ved at regne den haarde Konge for Helgen.

Samme Sommer mødtes Nordens tre Konger ved Konghelle. Her blev sluttet Fred mellem Inge af Sverige og Magnus Barfod af Norge: Magnus ægtede Inges Datter Margrete »Fredkulla« (Freds-

Fig. 96. Lunds Domkirke. Koret indviedes 1145.

pigen). Folk syntes, det var herligt at se de tre Konger sammen, siger Sagaen; Inge var den værdigste og anseligste, Erik den fagreste, Magnus den ridderligste, men alle tre var de fagre, kongelige og ordsnilde Mænd. Her taltes ogsaa om det ny Ærkesæde; men endnu maatte der forhandles et Par Aar med Rom, indtil 1104, da Erik var draget til det hellige Land. Pavens Legat (Udsending) kom da herop med det hellige Pallium — et hvidt Baand med røde eller sorte Kors — som var Ærkebispens Værdighedstegn, og indviede Biskop Asser i Lund til Ærkebisp over hele Norden. Og dermed var den nordiske Kirke udløst fra Bremens Højhed.

I sin Styrelse har Erik i det hele fortsat Knuds Værk, og det har ikke været alle tilpas; den førnævnte Roskildekrønike, som i det hele holder med Storbønderne imod den ny Tids Forkæmpere, taler om

hans »uretfærdige Love«. Men denne Utilfredshed fik ringe Betydning. Kraftigt hævdede Erik Landefreden og skaffede Riget Ro for Naboerne. Han var Herre over Holsten og Vagrien, længere mod Øst indtog han Rygen, og ved hans Hjælp blev hans Søstersøn Henrik (S. 167) Konge eller »Knes« over Obotriterne. Riget var saaledes trygt udåd og indad, da Erik Ejegod og Dronning Bodil drog ud paa Pilgrimsfærd.

Den før omtalte Forbindelse mellem Danmark og den højtstræbende Pavevælde fandt netop Sted i de første Korstogsaar. Hovedfolket i hele Korstogsbegejstringen var vore fransktalende Søskendebørn i Normandiet og i Syditalien; men ogsaa her hjemme i Norden slog Korstogstanken ned. Længslen efter Bod og Soning for Kongemordet, Sjælenes Sønderknuselse under Uaarene og Folkenøden — og endelig Folkets gamle Udlængsel og Eventyrlyst havde allerede 1096 ført mange Daner til at følge den første store Korshær. »Der var Folk med fra Verdenshavets Kyster, hvis Sprog ingen forstod, med brede Økser og Drageskibe«, hedder det. Eriks Broder Svend, to Bisper og en stor Skare Krigere (1500 siges der) rejste ad den vel kendte Flodvej gennem Rusland til Miklagaard og derfra gennem Lilleasien for at indhente den store Hær; men de naaede den aldrig: ved Nattetid blev de overfaldne af de Vantro og alle nedhuggede.

Faa Aar efter var Jerusalem i de Kristnes Hænder, Palæstina og dets Nabolande blev et kristent Rige. Da drog ogsaa Kong Erik ud for at gøre Bod paa de hellige Steder.

Et Sagn, hvis Kærne maa være sand, fortæller, at Erik i Vildskab havde øvet svar Synd, som han nu vilde sone. En Spillemand i Kongens Gaard havde først spillet saa vemodige Toner, at alle græd; derpaa saa lystigt, at alle maatte juble, og endelig saa vild en Kæmpesang, at Kongen foer op som en Bærsærk og dræbte fire Hirdmænd. Da Angeren vaagnede, besluttede han den lange Pilgrimsfærd, og paa Viborg Ting forkyndte han dette og satte Ærkebisp Asser og sin Frillesøn Harald Kesja til Rigsstyrere. Folket tilbød — siger Sagnet — at give Gods for at løskøbe den elskede Konge fra Pilgrimsløftet, men han vilde intet høre derom. Efter at han og Dronning Bodil havde givet Skjalm Hvide deres lille Søn Knud til Opfostring under deres Fraværelse, drog Erik og Bodil over Gulland til Holmgaard og Kijev og naaede derfra til Konstantinopel i Vaaren 1103 Kejseren mistroede ham først og frygtede, han vilde forlede Væringerne til Utroskab; men da de kejserlige Spejdere tværtimod hørte Erik indskærpe Væringerne Manddom og Trofasthed, blev Kejseren ham god, lod den statelige og skønne danske Konge afbilde i Malm og i Farver og gav ham Skibe til den videre Færd. Erik naaede kun til Cypern; her blev han syg og døde paa Broderen Knuds Dødsdag (1103); Bodil naaede til Oliebjærget, da Døden ogsaa ramte hende, og hun jordedes i Kirken i Josafats Dal.

Imens havde Eriks Søn Harald Kesja gjort sig forhadt ved sin voldsomme og røverske Færd, og da Eriks Død to Aar efter hans Bortrejse spurgtes herhjemme, blev det ikke Harald, men Erik Ejegods Broder NIELS, som blev Konge (1134—34). Med ham kom atter den gamle Tid, Storbøndernes Tid, til Magten, og den ridderlige Eftertids Historie har ikke meget til overs for ham. Han var en lidet højtstræbende Mand, en smaatskaaren Natur, karrig paa Gods, hedder det. Hirden formindskede han, saa den blev for lille til at overholde Landefreden og Almuen led ondt af de stores Voldsfærd, og Vederloven lod han forfalde, thi naar en Huskarl saarede eller dræbte en Hirdfælle, udstødte han ikke Forbryderen af sin Hird, men lod sig nøje med Drabsbøder. »Da Kong Niels var lidet skikket til Regeringen,« siger en af vore Kilder (»Knud Lavards Levned«), »var Styret som oftest hos den ædle Dronning Margrete, en vis og højsindet Kvinde«. Det var Margrete Fredkulla, som efter Magnus Barfods Død havde faaet Niels til Ægte og fødte ham flere Børn, navnlig Sønnen Magnus, der opkaldtes efter Farfaderen — thi Svend Estridsøns fulde kirkelige Navn var Svend Magnus.

Niels's Godsgriskhed bragte ham i langvarig Strid med Søsteren Sigrids og Gudskalks Søn Henrik, som nu var »Knes« over alle Vestvenderne: Vilter, Obotriter og Vagrer. Da Niels nemlig ikke vilde tilstaa Henrik hans Mødrenearv, svarede denne med at hærge de Grænsestrøg Syd for Ejderen, som Danekongen stadig gjorde Krav paa, og Landet Nord paa op til Danevirke. Niels bød Ledingsflaaden ud og landede i Vagrien nær ved Lütkenburg (»Liutcha«) med en Mængde Fodfolk. Men Jarlen Eliv, som fra Slesvig By skulde støde til med Rytteriet, lod sig underkøbe af Henrik og udeblev, og da Venderne angreb Niels, kom Danehæren i stor Nød og lovede i sin Kvide, at for Fremtiden skulde alle Danske faste hvert Aar paa denne Aften — St. Laurentii. Med stort Tab naaede de ud til Skibene og slap bort. Eliv blev domfældt og mistede baade sit Jarledømme og sit Arvegods. Men Vendernes Mod steg, Henrik hærgede endog Slesvig By, som han tog ved Overrumpling fra Søsiden, og efter hans Bortgang plyndrede en indfødt, højbaaren Stimand i Byen. Kongen kunde ikke faa nogen til at paatage sig Jarledømmet i Sønderjylland og Vagtholdet paa Danevirke, før Erik Ejegods Søn Knud tilbød sig. Han havde tilbragt Barndomsaarene i Skjalm Hvides Hus og derpaa opholdt sig hos Hertug Lothar af Saksen, i hvis Gaard han havde lært Ridderskik og høviske Sæder og faaet Kærlighed til det mere forfinede Liv, Udlandets Fyrster førte i Sammenligning med hvad der var Skik i Danmarks Kongsgaard. Niels tog endda en god Betaling af ham, før han lod ham tiltræde det farefulde og vanskelige Hverv.

Knud var nu Danmarks »Landeværnsmand« og Jarl, den mægtigste Mand i Riget næst Kongen. Han kaldtes Knud Lavard med det engelske Ord for »Herre« (»Brødgiveren«, jfr. S. 33) eller med det gængse tyske Ord Hertug — ligesom Saksernes Høvding Lothar.

Dronning Margrete fik ham trolovet med sin Søsterdatter Ingeborg, hvis Fader var Russerfyrsten Mstislav, men Aaret før deres Bryllup fejredes, var Margrete Fredkulla død (1117).

Knud gjorde Ende paa Ufreden og paa Vendernes Plyndringer. Han lod den højbaarne Stimand, der plagede Slesvigs Bymænd, hænge, skønt han var hans egen Frænde, og han byggede en Borg ved en af Sliens Snævringer for at være Herre over Fjorden. Selve Danevirke havde vist allerede Margrete Fredkulla faaet forstærket; Sliens inderste Vige var i Tidens Løb delvis udtørrede, saa det var muligt for en Fjendeskare at slippe frem i Gabet mellem Volden og Fjorden; men nu rejstes den mægtige Margretevold fra Danevirke hen til den gamle Byplads (se Kortet S. 85). Nu tog Knud Kampen op mod Henrik. Sakse fortæller, at Henrik spottende lignede ham ved en kaad Hest, som han nok skulde give Bidsel og Tøjler; da Knud saa en Nat uventet kom over Henrik, som maatte svømme over Floden (Ejderen?) med sin Hest, raabte den danske Jarl: »Jeg kommer for at hente de Tøjler, du har lovet mig,« og Henrik raabte igen: »Du sparker ud saa stærkt, at man ikke kan komme dig nær.« Siden blev de to Søskendebørn Venner. Da Henrik døde og hans to Sønner kort efter fulgte ham i Graven, fik Knud Lavard Vendland til Len af Lothar, som i Mellemtiden var bleven Tysklands Kejser. Nu rejste Knud en Borg og en Kirke paa Kalkklippen Segeberg. Paa Laaland og Smaaøerne blev hans Broder Erik Jarl, og passede herfra paa de vendiske Sørøverskibe. Samtidig viste Danmark sin Magt ogsaa overfor de slaviske Folk ved Oder; herhen drog Kong Niels med Knud og Magnus i sit Følge, medens Hertug Boleslav af Polen kuede dem fra Øst. Atter var Danmarks Grænser sikrede og dets Overmagt over Venderne hævdet. Den unge Magnus trolovede sig med Boleslavs Datter Rekitsa, og snart holdtes deres Bryllup i Ribe.

Hidtil havde Knud uimodsigelig været Danmarks ypperste Mand, beundret af mange, misundt og hadet af maaske lige saa mange, især af de mange Kongefrænder, som mærkede, at han overstraalede dem baade ved sit Ry som Landestyrer og ved sin ridderlige Pragt. Nu da Magnus var blevet Mand — »den skønneste blandt de unge, kæk og kraftig, en glad Giver, forstandig og en Elsker af Fasthed« kalder Roskildekrøniken ham —, satte alle Knuds Fjender Haab til den unge Kongesøn. Ved Bryllupsfesten i Ribe mærkedes Fjendskabet. Mens Knud traadte frem i Ridderdragt, mødte de andre Kongefrænder i gammeldags Sømandsklæder, og en af dem, Henrik Skadelaar, udbrød haanende: »Purpurklæder tager ikke af for Sværdhug.« »Nej,« svarede Knud, »men det gør Faareskind heller ikke.«

Det var atter her to Tidsaldre der mødtes. Trods al Fremvækst af kirkelig Kultur var Danskerne endnu Bondefolket, der kendte lidet til Udlandets Sæder eller til fremmede Produkter. Efter Vikingetidens Ophør kunde en stærk Forbindelse med fremmede

Lande kun skabes af Handelen; men Danmarks Handel var i denne Tid ringe, Landet frembragte ikke synderligt af saadanne Varer, som de fremmede brød sig om, og for hvilke man kunde have faaet deres Varer i Bytte. Selv om Opdyrkningen af Danmarks Jord skred fremad, var endnu stadig Kornavlen langt mindre vigtig end Kvægavlen, og baade af Kvæg og Korn havde de omliggende Lande selv nok. Sildefiskeriet i Sundet havde endnu ingen Betydning. I Aaret 1128 gæstedes Lund af nogle Præster fra Bamberg, og de overraskedes meget ved, at alt var saa gammeldags. Deres egen By (ved Main) var en af Tysklands herligste Stæder, den havde mer end 100 Aar tidligere været Kejserens Yndlingsby, og i 100 Aar havde den ejet sin mægtige romanske Domkirke. I Lund var derimod Stenkirkens Mure først ved at rejse sig, og ellers var baade Kirker og Gaarde lave Træbygninger. Byer og Borge var befæstede paa de ældre Tiders Maade ved Pæleværker og Grave, medens den ny Befæstningskunst med dens Murværk allerede var udbredt i Tysklands sydlige Egne, som de fremmede Klerke kom fra. Ærkebisp Asser syntes de var en baade from og lærd Mand, men i sit Ydre »bondsk som en Vender«. Medens de tyske Klerke som Gaver medbragte en prægtig Bispekaabe og Balsam, gav Ærkebispen dem til Gengæld Smør — det var den Slags Rigdom han havde.

Fig. 97. Viborg Domkirkes Krypt.

Alligevel var det ikke helt langsomt, at de ny Ting voksede sig stærkere i Danmark ogsaa under den gammeldags Kong Niels. Aar 1122 vandt Kirken ved Forliget i Worms (Side 159) i det væsenlige Sejr i Tyskland, og snart efter holdtes i Rom et stort Kirkemøde, som indskærpede Budet til alle Kirkens Mænd om at leve i Enestand. Her hjemme var det en sjællandsk Storbonde, Peder Bodilsøn, Grundlæggeren af St. Peders Kloster i Næstved, som straks gjorde sig til Forkæmper for denne Sag. Han rejste paa Tingmøderne Klage mod de gifte Præster, og et stærkt Parti sluttede sig til ham; det kom til blodige Sammenstød, nogle Præster dræbtes, andre nødtes til at skille sig ved deres Hustruer, mens atter andre vedblev at leve i Ægteskab. Kong Niels, som i denne Strid havde holdt med de gifte Præster, gav omtrent samtidig Roskilde Kirke den Ret, at Lægmænd ikke længer maatte føre Klager over Klerke paa Tinge, men kun paa Stiftets Kirkemøde; dermed var i dette Stift Kirkens retslige Selvstændighed og Domsmagt gennemført. Ogsaa

udenfor Sjælland mærkedes Væksten i Kirkens Indflydelse. Der byggedes paa de store Kirker i Ribe, Slesvig og i Viborg. Det sidstnævnte Bispesæde fik et ordnet Domkapitel, hvis Skolemester var den hellige Keld, om hvem det siges, at han flittig afskrev kirkelige Bøger, og at han, da Staden brændte, frelste Kirken og Klostret ved sin Bøn. Alle disse spredte Træk, navnlig Bygningen af de mange store Kirker, vidner om en ikke ringe Fart i Udviklingen. Hvor en stor Domkirke byggedes, drog dette i en Aarrække talrige Stenhuggere, Murere og andre Haandværkere til; og hvor man — som i Ribe og Slesvig — brugte udenlandske Stenarter som

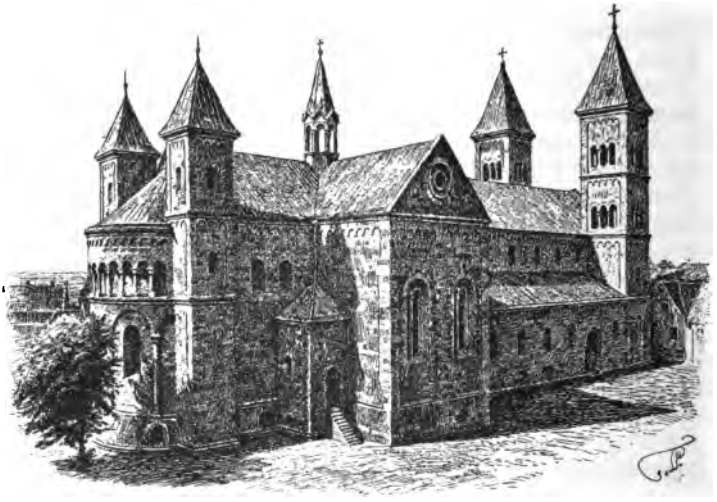

Fig. 98 Viborg Domkirke.

Tuf fra Rincgnene eller Sandsten fra Gulland, skabte det voksende Skibsfart.

Set paa denne Baggrund bliver Striden mellem Magnus og Knud mere end en almindelig Tvist mellem to Kongsemner. For hvert Aar der gik, stod de mere og mere som jævnbyrdige Bejlere til Kronen efter Niels. Knud var Herre over et helt Rige Syd for Danmarks Grænser; i Danmark var han nær knyttet til Sjællands Storbønder, der havde vist sig saa stærkt grebne af de gregorianske Reformtanker, og til den begyndende Bykultur: han var Oldermand for Slesvigs Bymænds Gilde. Magnus havde vundet en tilsvarende Stilling, idet han var blevet Konge i sin Moders Hjemstavn, Vester-Gøtland. Baade han og Knud Lavard havde været paa Korstog i det hedenske Smaaland, og Magnus hjemførte fra et ødelagt Tors-

hov nogle mægtige Tordenkiler. Men trods sit voksende Ry nagedes Magnus ved Tanken om Knuds Overlegenhed; Henrik Skadelaar og andre af Knuds Fjender æggede stadig hans Mistro og Had, til de drev ham til det svigefulde Mord i Haraldsted Skov 7. Januar 1131. Sakse og de fleste andre af vore Kilder har skildret dette Mord, saaledes som Tildragelsen siden fortaltes af dem, der omgav Knud Lavards Søn og havde Del i hans Sejr: Magnus, Henrik og nogle flere Mænd af Kongeslægten sammensvor sig om at dræbe Knud, og søgte et Par Gange forgæves Lejlighed til det, først ved Julegildet i Roskilde, saa ved at indebrænde ham i Haraldsted. Da dette glippede, sendte de en saksisk Sanger ind til Gaarden; han skulde bede Knud mødes med Magnus ude i Skoven. Knud anede intet ondt, skønt Sangeren søgte at advare ham ved at synge en tysk Vise om Grimhilds forræderske Drab af sine Brødre, og red derud uden Brynje. Han undredes over at træffe Magnus vaabenklædt; men næppe havde de skiftet et Par Ord om det, før væbnede Mænd stormede frem af Buskene. »Nu vil vi afgøre, hvem der skal arve Riget efter min Fader,« raabte Magnus. »Endnu er det ikke Tid til sligt,« svarede Knud, »gid din Fader maa leve længe«. Men i det samme kløvede Magnus hans Hoved, og de øvrige sammensvorne styrtede sig over den døende og gennemborede ham. — Dette er Traditionen i Valdemar den Stores Kongsgaard. Men ogsaa Roskildekrøniken, som ellers holder med Magnus, stempler Gerningen som en Udaad og har kun rosende Ord om Knud: »Magnus, Kong Niels's eneste Søn, dræbte paa Djævelens Tilskyndelse, under en skrømtet Fred, Kong Eriks Søn Knud, der var en kysk og maadeholden Mand, udstyret med Forstand og Veltalenhed og alle gode Egenskaber«.

Mens Magnus triumferende drog til Roskilde, tog Skjalm Hvides Sønner, Asser Rig og Ebbe, sig af Knuds Lig; de ønskede at gravsætte det i Roskilde, men da Niels nægtede dem Lov dertil, stedte de det til Jorden i Ringsted. Rundt om paa Sjælland vakte Efterretningen om Mordet stærkt Røre. Folk afbrød deres Julegilder. Peder Bodilsøn og Asser og Ebbe drog om paa Tingene, fremviste Knuds gennemborede Klædning og æggede Almuen op mod Morderen Paa Landstinget i Ringsted rejste Knuds Brødre Harald Kesja og Erik (Emune) Klage over Mordet. Røret blev saa voldsomt, at Kong Niels maatte landsforvise Magnus, som saa drog til Vester-Gøtland. Men snart efter tillod Niels sin Søn at vende tilbage, og nu udbrød Borgerkrigen. Medens Harald Kesja holdt sig rolig og siden sluttede sig til Niels, valgte Sjællandsfarerne paa Ringsted Landsting Erik til Konge. Han samlede sine Venner og deres Huskarle og drog til Jylland, hvis Folk kun for en Del gik over til ham. Niels fulgte efter og holdt mange Slag mod Erik, der tabte i dem alle og søgte Ly i Byen Slesvig, hvor han haabede at faa Hjælp fra Kejser Lothar. Denne drog virkelig frem for at hævne Knud Lavard og naaede til Danevirke med sin Hær. Men da han fik Løfte om, at

Magnus skulde hylde ham som Lensherre, opgav han at angribe det stærktbesatte Danevirke og vendte hjem. Kampene vedblev, og Erik tabte for det meste; endog paa Sjælland fik Niels Overhaand, »da de fleste af Folket tilligemed Bisp Peder var Niels velsindede«. Ogsaa Skaaningerne nægtede at støtte Erik, som saa tyede til Norge, hvor han mente at kunne faa Hjælp, — selv var han gift med Malmfred, Enke efter Sigurd Jorsalfare, og den unge norske Konge Magnus havde nys ægtet Knud Lavards Datter Kristina. Men heller ikke i Norge fandt han Støtte; Kong Magnus mistroede ham og satte ham endog i Fængsel. Kun med Nød undslap Erik og vendte tilbage til Danmark som en hjælpeløs Flygtning. Men imens var der i Skaane sket et mærkeligt Omslag i Stemningen, som sikkert staar i Forbindelse med, at Bremens Ærkebisp i disse Aar gjorde alt muligt for at faa Ærkesædet i Lund ophævet og Nordens Kirker atter lagt under Bremen. Ligesom Niels havde ydmyget sig overfor Kejser Lothar og aflagt Lensed til ham, saaledes var den gamle Konge ogsaa eftergivende overfor Bremen. Ærkebisp Asser, som saa sin Kirkes og sin egen uafhængige Stilling prisgivet af Niels, gik da klart over paa Eriks Side, og Skaaningerne fulgte med ham: »skønt de før havde nægtet Erik Hjælp, modtog de ham nu endrægtigt, som slagne af Anger, og lovede at leve og dø med ham«. Mens Erik styrkede sig til Kampen ved at befæste Lund med en Mur og en Vold, udbød Niels Leding i Jylland og paa Øerne. Anden Pinsedag den 4. Juni 1134 laa de talrige Ledingsskibe i Fodevigen paa Skaanes sydvestlige Hjørne, og Folkene begyndte at gaa i Land. Midt under Udskibningen kom Erik uventet fra Lund ilende frem med sit Rytteri, huggede ind paa de uordnede Fodfolkemasser og tilføjede dem et knusende Nederlag. Magnus værgede sig mandigt, men faldt; blandt de andre, der faldt paa Niels's Side, var 5 Bisper og 60 Præster. Niels fik fat paa en Hest og naaede ud til sit Skib sammen med Harald Kesja, ilede derpaa til Sjælland, saa til Jylland og tog Harald til Medkonge. Til sidst tyede han til Slesvig, Knud Lavards gamle Stad, hvis Bymænd var den myrdede Hertugs Gildebrødre. Før Niels vovede sig ind i den, tog han Løfte af Byen om sin Sikkerhed og fik Gisler, bl. a. Bispen. Men selv da advarede Harald Kesja ham mod at give sig ind mellem Borgerne. Nu følte Niels sig imidlertid tryg og svarede ham: »Skulde jeg frygte Garvere og Skomagere!« Mens Harald fandt et Paaskud til at drage andetsteds hen, red Niels med de Stormænd, der endnu var ham tro, ind i Byen. Straks lukkedes Porten bag ham, Gildeklokken ringede og kaldte Brødrene til, de stimlede sammen om den gamle Konge, og i Torvestrædet nedhuggede de ham og hans Mænd (1134).

Erik Emune (1134—37) — »den evig mindeværdige« — fik ved skaanselløs Haardhed og Svig let Bugt med sin Medbejler, Broderen Harald Kesja. Harald selv lokkede han til et Møde med sig og lod ham der hugge ned; alle hans Sønner dræbte han undtagen én,

Oluf, som undkom. Erik var en grum Hævner mod alle de Stormænd, som havde staaet ham imod, men var ikke ilde lidt af Smaafolk. For den kirkelige Kultur udrettede han ikke stort; naar han gav store Rigdomme til Ringsted Kloster, var hans Øjemed snarest det rent politiske, at forherlige Knud Lavards Minde ved at udstyre hans Grav rigt; thi han havde jo kun vundet sin Magt ved at være Knuds Hævner. I Krigsførelse derimod begyndte han paa noget nyt, idet han udviklede Rytteriet. Det var denne Vaabenart, han skyldte sin afgørende Sejr ved Fodevig. Og senere, da han udbød Ledingsflaaden til et Tog mod Vendernes faste Borg Arkon paa Rygen, førte han Rytteri med paa Flaaden. Han indtog Arkon og tvang Rygboerne til Daaben; men næppe var han borte, før de faldt tilbage til deres hjemlige Hedenskab. Kun i tre Aar var han Konge. En Dag i Sept. 1137, da han holdt Ting med Bønderne nær ved Ribe — maaske var det paa Sønderjyllands Tingsted Urnehoved —, traadte Storbonden Sorteplov, hvis Fader Erik havde dræbt, frem og jog sit Spyd igennem ham, saa han styrtede død forover. »Jeg har dræbt Kongen, dræb I nu hans Følge!« raabte Sorteplov til Bønderne. Rædde flyede Hirdmændene; kun Erik Haakonsøn, den dræbte Konges Søstersøn, sprang op og drog Sværdet. »Vær ej saa hæftig, Erik«, raabte Sorteplov: »der faldt fedt Flæsk i din Kedel, om du ellers kan faa det op.« Under Forvirringen slap Drabsmanden bort.

Med Kongevalget gik det, som Sorteplov havde varslet for Erik. Baade Erik Emunes Søn Svend, Magnus den Stærkes Søn Knud, og Knud Lavards Søn Valdemar, var Børn. Derfor valgtes Erik Haakonsøn, som kun tilhørte Kongeslægten gennem sin Moder, der var Erik Ejegods Datter. Han kaldtes Erik den Spage eller Erik Lam (1137—46), og den senere Tradition fortæller, at han var viljesvag og kraftløs. Ældre Kilder skildrer ham som en rask og djærv Kriger, under hvem der var »tryg Fred og Overflod paa alt«. Saa meget er vist, at da Harald Kesjas Søn Oluf optraadte som Tronkræver og hærgede baade i Skaane og Sjælland, kæmpede Erik Lam med stor Kraft mod ham og fik ham efter nogle Aars Kampe slaaet ned. Paa den anden Side synes det ogsaa at være sandt, at han ikke tog sig synderlig af Kampen mod Venderne, der paa en nærgaaende Maade sværmede om i de danske Sunde. Han gav rige Gaver til St. Knuds Helligdom i Odense og traadte ind i Klostret der, kort før sin Død 1146.

Imens var de førnævnte unge Kongesønner voksede til, og to af af dem bejlede til Tronen. Svend Eriksøn hyldedes af Sjællænderne, medens Jyderne valgte Magnus's Søn Knud. Og imens disse to krigedes indbyrdes, naaede det tredje Kongsemne den voksne Alder. Det var Knud Lavards Søn Valdemar, hvem Ingeborg havde født en Uge efter hans Faders Mord, og som var opfostret hos Skjalm Hvides Søn, Asser Rig i Fjenneslev, sammen med dennes to Sønner, Absalon og Esbern. Under Svend Eriksøns og

Knud Magnussøns Kampe holdt Valdemar sig, som rimeligt var, paa Svends Side og blev af ham indsat i sin Faders Stilling som Hertug i Sønderjylland. Efter mange Kampe blev endelig, ved Kejser Frederik Barbarossas Indflydelse, den Ordning truffet, at Svend alene blev Konge og hyldede Kejseren som Lensherre, og Knud skulde nøjes med store Forleninger under ham. Svend lignede sin Fader Erik Emune i Haardhed og Voldsomhed, han havde stor Kærlighed til tyske Ridderskikke og tyske Sangere og vandt ikke ret Folks Hengivenhed. Kun paa Laaland, som havde været hans Faders særlige Jarledømme, vedblev de ledende Slægter under alle Omskiftelser at være ham tro Skaaningerne fulgte som sædvanligt helst deres Ærkebisp. I Jylland havde Knud stærkt Tilhold, og paa Sjælland var de mægtigste Høvdinger, Skjalm Hvides Slægt, særlig Valdemars Venner. Og da Valdemar udsonede sig med Sønnen af sin Faders Drabsmand, idet han trolovede sig med Knuds Halvsøster Sofia, sluttede han Fred og Venskab ogsaa med de ledende jyske Slægter. I Aaret 1154 rejste Knud og Valdemar Oprør; de tog paa Viborg Ting Kongenavn, Svend var for svag til at slaa dem ned og flygtede til Tyskland.

Hele Borgerkrigenes Tidsalder fra 1131 til 1157 staar for Mindet som en Tilbagegangens og Opløsningens Tid, og særlig er dette den almindelige Opfattelse af Erik Lams og Svend Grades Kongeaar. Venderne, hedder det sig, gjorde alle Vande usikre, alle Kyster ubeboelige; Laaland og Falster fik delvis vendisk Befolkning og var i Færd med at gaa tabt for Danmark; Fyn, Østjylland, Vest- og Østsjælland blev næsten folketomme. Sakse har i sin Historie gjort dette Billede saa mørkt som muligt, for at den ny Morgen, som oprandt med Valdemar og Absalon, kunde straale i des friskere Glans. Utvivlsomt er i dette Billede Modsætningen mellem Skyggen og Lyset blevet langt grellere, end den i Virkeligheden var. Thi Danmarks indre Vækst standsede ingenlunde i disse Aar.

Tidens største historiske Skikkelse var ikke de nævnte Konger, men Ærkebisp Eskil. Han hørte til en af Landet mægtigste Slægter. Hans Fader Kristiern, Ærkebisp Assers Broder, havde været en vældig og grum Kriger, Erik Emunes haandgangne Mand. Eskil selv var ypperlig uddannet i Kirkens Lærdom; han havde studeret i Hildesheim og havde siden knyttet sig til den navnkundige Bernhard af Clairvaux. Hele den Lidenskab og Stridbarhed, som han arvede efter sin Æt, blev hos ham en Tjener og Fremmer af Kirkens Krav om Magt og Herredømme. Skønt hans Slægt som nævnt var nær knyttet til Erik Emune, havde Eskil som Sjællands Bisp vovet en Kamp med denne herskesyge Konge, og siden var han mod baade Erik Emunes og Erik Lams Vilje blevet Nordens Ærkebisp. Nu satte han navnlig Kraft ind paa at fremme Klosterliv. Fra franske Klostre indkaldte han Munke, især de flittige, agerbrugskyndige Cisterciensere, og allerede under Erik Lam oprettede han Klostrene i Herrevad og Esrom. Samtidig havde han den Glæde at kunne

indvie Lunds Domkirkes Kor 1145. Det er ogsaa ved denne Tid, at de ypperste af vore andre Rundbuekirker af naturlige Sten førtes videre eller fuldendtes. Ikke blot Viborgs Granitdomkirke eller Ribes Tufstenskirke skriver sig væsentligst fra Tiden før Valdemar den Store; men der synes heller ikke at kunne være Tvivl om, at mange, vistnok de fleste, af Landsbyernes Granitkirker er fra de samme Aar — fra den Tid, da Kunsten at brænde Teglsten endnu ikke kendtes her hjemme. Kun undtagelsesvis kender vi nøjagtige Aarstal for disse Landsbykirkers Opførelse; men blandt de jyske Gra-

Fig. 99. Fjenneslev (Fjalinslev) Kirke. Asser Rig, der døde omtr. 1150, begyndte at bygge denne Kirke af kløvede Kampesten. Efter hans Død gjordes den højere ved Murstensbygning og fik de to Taarne (muligvis omkr. 1170), som gav Anledning til det skønne Sagn om, at Taarnene var Vidnesbyrd om Esberns og Absalons Fødsel. Fra Tiden efter Assers Død er ogsaa Kirkens Kalkmalerier, af hvilke det nedenfor gengivne forestiller Asser Rig og hans Hustru Inge, der indvier Kirken.

nitkirker ved vi Aaret for Gellerup Kirke ude paa den jyske Hede: det er 1140.

Til samme Tid kan vi ogsaa med Sikkerhed henføre Asser Rigs Kirke i Fjenneslev, som efter hans Død omkr. 1150 fuldførtes af hans Hustru Inge eller hans Sønner, og hans Kloster i Sorø, som Absalon senere udvidede.

Eskil var helt ud Kirkens Mand, Forkæmper for dens Uafhængighed og dens Forrang for alle verdslige Myndigheder: den var i hans Øjne den egenlige retmæssige Hersker over Menneskene, den højeste Samfundsform, for hvis Tarv og Fremgang al verdslig Herskermagt maatte vige. Han kunde finde sig i, at hans personlige Myndighedsomraade formindskedes, naar det skete i den hellige almindelige Kirkes Interesse; saaledes maa det nemlig forklares, at han, den af Naturen saa stridbare Mand, lod sit store Ærkestift dele i tre (ved Oprettelsen af Ærkestolene i Upsala og Trondhjem), uden at han — saa vidt vi da ved — rejste nogen Modstand mod dette. Han kunde ogsaa forsage Magtens Glans og det offentlige Livs Tummel for at søge Fred i den ydmyge Klostercelles Mørke. Men han kunde ikke se roligt paa, om en verdslig Høvding, en Konge, brugte den hellige Kirkes Midler til Fremme af sine ukirkelige Formaal. Det var haardt mod hans Vilje, at — endnu i Erik Lams Dage — de unge Prinser Svend og Valdemar lod Knud Lavards Ben skrinlægge i Ringsted, som om Knud var en af Kirkens Helgener. Nødig saa han 1146 Svend hyldet af Sjælland og Skaane, og saa snart Knud Magnussøn nærmede sig med sin Flaade, brød Eskil derfor med Svend. Vel fik denne hurtig Ærkebispen i sin Magt og satte ham som Fange i hans nys indviede Domkirke; men da Eskil truede med Kirkens Band, holdt Svend det dog for klogest at købe Forlig med ham ved at skænke Lunds Kirke store Jordegodser, deriblandt det meste af Bornholm. Kirken havde sejret over Kronen; snart skulde dens Magt for en kort Stund træde endnu klarere frem.

Fig. 100. Vægmaleri i Fjenneslev Kirke.

Der var nu gaaet henved 50 Aar siden det første Korstog, og hine Dages store Begejstring syntes slukt. Da spurgtes det, at de Kristne i det hellige Land havde tabt en af deres vigtigste Stæder (Edessa) til de Vantro, og Bernhard af Clairvaux fik ved sin Prædiken Korstogsaanden til atter at slaa ud i Flammer, hvis Varme ogsaa mærkedes i Danmark. Den samtidige holstenske Præst Helmold fortæller i sin Venderkrønike, hvorledes Bernhard kom til Frankfurt til et stort Rigsmøde, til hvilket Kejser Konrad II havde samlet talrige Riddere, bl. a. Grev Adolf af Holsten. Syge og vanføre flokkedes om den hellige Abbed for at søge Helbredelse; nogle lægede han blot ved sit Ord; men en Dreng, der var baade blind og lam, gav han Syn og Førlighed ved at røre ved ham. Derpaa

prædikede han, at nu var Tidens Fylde nær, og bad alle at tage Korset mod Hedningerne. Riddere og Almue grebes af samme Ekstase, som den Dag Urban II havde talt i Clermont, og fra alle Lande mødte Korsfarere frem i store Skarer. De delte sig i tre Korshære. Den største gik til det hellige Land, en anden mod Araberne i Spanien, en tredje mod Slaverne ved Østersøen. I Danmark forsonede de to Konger sig en Tid. Keld kom til Lund med Fredsbud fra Knud, og under Ærkebispens og de to Kongers Ledelse stævnede alle Daners Flaade samlet ud og angreb fra Søsiden Venderstaden Dobin (vistnok ved Sverinsøens nordlige Bred), mens Tyskerne angreb den til Lands. Men Danernes Enighed var snart forbi, Jyderne og Østdanerne mistroede hinanden, og de udrettede kun lidt — »de er stridbare nok hjemme, men ude er de ukrigerske«, siger Helmold. Venderne i Dobin maatte dog frigive nogle danske Fanger og tage Daaben; men dermed lod baade Danske og Tyske sig nøje, Venderne blev straks igen lige saa stive Hedninger som før, og deres Frygt for Danmarks Magt var ikke vokset. Mens Danskerne igen sloges indbyrdes, blev Venderne Aar for Aar dristigere i deres Hærgetog.

Som før omtalt fik Svend mere og mere Overhaand over Knud og blev 1152 Enekonge. Han blev Eskil en haard og ofte overmægtig Modstander, og Ærkebispen følte sig ydmyget og mismodig. Nedslaaet drog han til Clairvaux for der at søge Hvile og Trøst, og han betroede Bernhard sit lønlige Ønske at opgive Ærkebispestillingen og blive Munk. Men Berhard forestillede ham indtrængende, hvor meget han vilde kunne udrette ved at beholde sin høje Stilling, og rejste atter hans Mod. Da Eskil vendte hjem til Danmark, var det med Længsel efter at styrte Svend. Og da saa Knud Magnussøns og Valdemars Oprør kom 1154, traadte Eskil — og med ham Skaanes Bønder — over paa deres Side og nødte derved Svend til at fly fra sit Rige. Nu mente Eskil at kunne faa Ro til at fremme sin store Plan: at omplante Frankrigs Klosterbevægelse til Danmark. Allerede fra sit før omtalte Ophold i Clairvaux havde han ført franske Cisterciensermunke med sig hjem; men snart rejste han atter ned til Clairvaux for at styrke og udvikle den Forbindelse, han havde knyttet.

Imens var Svend Eriksøn tyet ned til sin Svigerfader, en tysk Smaafyrste ved Navn Konrad af Meissen. Efter to Aars Ophold i Tyskland lykkedes det ham at faa Hjælp fra den mægtige Sakserhertug Henrik Løve, og med en tysk Hær trængte han op i Sønderjylland. Han havde pralet af, at saa snart han kom, vilde Danerne modtage ham med aabne Arme; men han fik saa godt som ingen Tilslutning og maatte atter gaa ud af Jylland. Saa prøvede han Søvejen. Henrik Løve tillod ham at søge Forbund med de vendiske Fyrster, som var Hertugens Vasaller, og Svend søgte nu virkelig Hjælp hos de samme Obotriter og Vilter, der var Danmarks stadige Plageaander. En stor vendisk Flaade førte ham til Laaland,

som altid havde været ham tro, og til Fyn, hvis Indbyggere ligeledes modtog ham med Glæde. Valdemar og Knud foretrak da Forlig for Kamp. Ved Overenskomst mellem Kongerne og deres fortrolige aftaltes Danmarks Deling.

Dette var en ren Fyrstepolitik, som skilte Lande, der fra Historiens Morgen havde udgjort ét Rige, og det paa en Maade, som ikke synes at stemme med den Rolle, hvert Landskab havde spillet under Kongefejderne siden 1131: Jylland, hvis ledende Mænd for største Delen havde været Magnus den Stærkes og hans Søns Venner, skulde nu tilhøre Valdemar. Endnu mærkeligere var det, at Knud fik Sjælland, hvis mægtigste Slægt — Skjalm Hvides — havde været knyttet til Knud Lavard og dennes Søn, og desuden Fyn og Laaland, som øjensynlig var Svends særlige Venner. Endelig skulde Svend have Skaane, som ved alle store Afgørelser havde fulgt sin Ærkebisp hellere end Kongen. Vel var Eskil nu i Udlandet; men hvordan vilde det gaa, naar han kom hjem? Det er utænkeligt, at dette Forlig kunde have holdt, selv om Kongernes nye Venskab havde været oprigtigere, end det var.

Men Svend rugede over Tanken om at genvinde Enemagten ved at myrde sine Medbejlere; og Lejligheden kom snart. Knud bød de andre Konger til Gæstebud i Roskilde, og Svend kom til Staden med et stort Følge af væbnede Mænd. Den 9. August 1157 om Aftnen stod Gildet. Som man efter Maaltidet sad ved Drikkelaget, mens Valdemar spillede Skak og Knud sad ved hans Side og saa paa Spillet, gav en af Svends Hirdmænd sin Herre et lønligt Tegn, og Svend gik ud af Salen. Knud blev angst og kyssede hæftigt Valdemar, som i samme Nu lagde Mærke til, at der stod væbnede Mænd i Hallens Døre; straks sprang Valdemar op, pustede Lysene ud, svøbte Kappen om sin venstre Arm og styrtede mod Udgangen; han fik et let Saar, men naaede det fri. I det samme ramtes Knud af et Slag, som kløvede hans Hoved, og segnede om i Armene paa Absalon, som troede det var Valdemar; da han paa Klædningen kendte, det var Knud, lod han Liget ligge og flyede.

Ud paa Natten naaede først Absalon og siden Valdemar til Fru Inges Gaard i Fjenneslev. Trods Svends Spejdere fik Valdemar en Baad og sejlede over til Jylland. Det blev et frygteligt Uvejr; en stor Venderflaade — velsagtens den, som havde ført Svend til Danmark — led den Nat Skibbrud under Hallands Kyst. Men Valdemar kom til Jylland. Han fejrede straks sit Bryllup med Sofia for at knytte Knuds Venner des fastere til sig, traadte frem paa Viborg Ting for at kræve Hævn for Knuds Drab, og i Løbet af kort Tid samledes en stor Hær om ham. Svend satte efter ham til Jylland og mødte ham d. 23. Oktober 1157. En Sanger red mellem Rækkerne i Valdemars Hær og opflammede Krigerne ved at kvæde en Sang om Svends Troløshed. Valdemars Stridsmagt sejrede. Svend flyede, kun ledsaget af faa, hans Hest blev stikkende i et Morads, saa han maatte ile videre til Fods og kaste sin tunge Rustning. Da

han omsider segnefærdig af Træthed satte sig paa en Træstub for at hvile, naaede nogle Bønder, som strejfede om efter Bytte, ham; en af dem sprang til og huggede ham ned. — Paa Grade Hede, hvor han dræbtes, rejstes et lille Kapel; senere blev hans Lig ført til St. Kelds Kapel ved Viborg Domkirke. Eftertiden har givet ham Navnet Svend Grade.

Efter Sejren forlangte Knud Magnussøns Venner, at Valdemar strængt skulde straffe de overvundne. Men Valdemar, som naturligt maatte ønske at forsone dem og knytte dem til sig, opfyldte kun i ringe Grad Hævnønskerne. De, som ligefrem var medskyldige i Bloddaaden i Roskilde, maatte straffes: et Par blev dræbte, de andre blev fredløse. Men i øvrigt viste Valdemar Mildhed mod Kong Svends tro Mænd og søgte derved at vinde dem. Der fandtes i Øjeblikket intet Kongsemne i Riget, som kunde tænke paa at træde op imod ham, og uden Modstand blev han anerkendt i alle danske Lande.

DANMARK UNDER VALDEMAR DEN STORE OG HANS SØNNER. 1157—1241.

Fra Slaget paa Grade Hede regner vi et nyt Afsnit i Danmarks Historie: efter Kongefejdernes Vanmagt følger nu Valdemarstidens Fremgang og dens Sejre. Men i Virkelighedeu kom Omslaget ikke saa brat. Den unge Konge og hans Venner, som hin sene Oktoberdag ude paa Jyllands Hede vandt Danmarks Rige, havde endnu et tungt Arbejde at løfte, om de skulde genoprette Rigets Fred og dets Magt.

Kong Valdemar selv var en fremragende Mand. Svend Aggesøn skildrer ham som smuk af Aasyn, skæmtsom, skarpsindig og raadsnild, en ypperlig Kriger, venlig, sejrrig og lykkelig i næsten alt, hvad han tog sig for. Han havde Slægtens hede Blod, han kunde fare op i ustyrlig Vrede og Haardhed, men fik han Tid til Overlæg, kunde han i Klogskab og Selvbeherskelse tæmme sin Vrede og vise Mildhed og Skaansel. Af og til røbede han Vægelsind, havde stundom mest Lyst til at opgive den Plan, som ikke syntes at lykkes let. I saadanne Øjeblikke kunde kun Vennen Absalons Fasthed faa ham til at holde ud. Fra Barndommen af, da han levede i Asser Rigs Gaard i Fjenneslev, var begge Assers Sønner hans tro Venner. Den ældste, Esbern Snare, blev en rask Kriger, der med lige Glæde tumlede sig til Hest og til Skibs. Den yngste, Absalon, var paa en Gang Kriger og lærd. Han var ypperlig i al Ridderfærd og Sømandskab og kunde svømme i fuld Rustning; naar han sad hjemme i Fred, var det hans Lyst i Fritiden at øve sin Arm ved at fælde Træer. Sakse priser hans Veltalenhed: hans Tunge var som et tveægget Sværd, med den revsede han Kong Valdemar selv, og med den beherskede han de trættekære Sjællands-

farers Landsting. Absalon havde studeret i Paris og havde tilegnet sig den latinske kirkelige Dannelse, Tiden ejede. Han var lige saa fuldt som Eskil en Tilhænger af Kirkens Udvikling og Magt, men samtidig havde han — i Modsætning til Eskil — Øje for, at Haand i Haand med Kirkens Vækst maatte det verdslige Samfunds Fremvækst gaa. Aaret efter Slaget paa Grade Hede blev Roskilde Bispestol ledig, og ved Kong Valdemars Indflydelse valgte Kapitlet Absalon til Sjællands Bisp.

I Forvejen ejede hans Slægt en Mængde Gaarde paa Sjælland; nu blev Absalon tillige Herre over Bispesædets Godser. Kong Valdemar havde ligeledes stort Arvegods paa Øen. Naar Kongen og Skjalm Hvides Slægt holdt sammen, kunde de alene fra deres egne Godser stille en ganske betydelig Stridsmagt — uafhængigt af det almindelige Ledingsopbud. Og kun dette gjorde det muligt for dem at tage Kampen mod Venderne op.

Indtil Knud Lavards Død havde Danmark saa godt som altid haft afgørende Overmagt i Forholdet til Venderne. I Kongefejdernes Tid efter Mordet i Haraldsted Skov blev det vel efterhaanden anderledes, men ikke med ét Slag. Thi hver Gang Danmark samlede sig nogenlunde, viste det sig Venderne overlegent. Saaledes under Erik Emun, ja endnu 1147, da Svend og Knud i Fællesskab foretog det før nævnte Korstog mod Dobin. Men Ulykken var den, at slige Tog aldrig havde nogen blivende Virkning. Naar den danske Flaade kom, lod Venderne sig døbe og lovede Fred og Lydighed; men næppe var Flaaden sejlet hjem, før de smaa Skibe atter løb ud fra Varnow, Peene og de utallige andre Aaer, der gennemskar Vendernes Land, listede sig ind under de danske Kyster, røvede Kvæg eller plyndrede Handelsskibe. Det gik her, som det gik paa Vendernes Landgrænse overfor Tyskerne: hvert Øjeblik brød Vender ind over en tysk Bygd og plyndrede; saa samlede den paagældende Fyrste sine Svende, red ind i Vendernes Land og stak Ild paa deres Træhytter, som var forladte af Indbyggerne; thi disse samlede sig i deres befæstede Byer. Det var Fæstninger efter den gamle Tids Skik: en Jordvold og et Pæleværk omsluttede en ret stor Plads, opfyldt af Træhuse, hvori Omegnens Bønder fandt Ly, til Faren var drevet over. Gladelig lovede de Tyskerne Hyldingsed og Tribut og lod sig ofte døbe; og naar saa Tyskerne var borte, begyndte det hele forfra igen. Baade for Danskerne og for Tyskerne blev det nødvendigt, om de vilde have Ende paa dette, at tage fat fra Grunden af.

Thi Venderne laa her inde ved Østersøens Krog som en underlig Rest fra en Fortid, alle deres Naboer var vokset bort fra. Naboerne dannede nu organiserede Stater med gammel Fyrstemagt og med en udviklet Kirke; endog Vendernes østlige Frænder, Polakkerne, som strakte deres Magt ud over Bagpommern, udgjorde en samlet kristen Stat, lige saa vel som Russerne, der forlængst af de nordiske Vikinger var organiserede i et stort Rige (Gardarike S. 80). Men midt imellem Nordboernes, Tyskernes og de østlige

Slavers Stater laa Vendernes Verden fra Kiels Fjord til et Stykke Øst for Oder som et glemt Indelukke, hvor hverken Statsmagt eller kristen Kirke havde faaet Vækst. Naar vi læser om Venderne i 1100'erne, er det, som om vi hørte om Nordboerne nogle Hundredaar tidligere eller om alle ariske Stammer nogle Tusindaar før. De vendiske Bygder knyttedes væsenligt kun sammen af Ærbødigheden for Stammernes gamle Helligdomme. Hist var det et helligt Træ, her en hellig Kilde, andre Steder et udskaaret Gudebillede, hvis Dyrkelse samlede Omegnens Bønder i en Slags Forbund. Den holstenske Præst Helmold skildrer en af Vagrernes Helligdomme saaledes: »Der saa vi blandt ældgamle Træer nogle hellige Ege, omgivne af en Forgaard og en vel tømret Bjælkevæg med to Døre. Her kommer hver Mandag hele Landets Folk sammen tillige med Høvdinger og Præster for at holde Ting. Til selve Forgaarden er der kun Adgang for Præsten, for dem der vil ofre, og for dem som er i Dødsfare, thi de har her Fristed«. Om deres Ofringer fortæller Helmold ligeledes: »Naar Præsten forkynder, at der skal fejres en Højtid, kommer baade Mænd, Kvinder og Børn sammen; de slagter Øksne og Faar til Guderne, ofte ogsaa kristne Mennesker. Derpaa drikker Præsten af Ofrets Blod, for derved at faa Evne til at give Sandsagn, og saa holder Folket Gilde«. I Arkon paa Rygen stod et Træbillede af Guden Svantevit med fire Halse og lige saa mange Hoveder, der skuede til alle fire Sider; i højre Haand holdt han et Horn fyldt med Vin; naar denne Vin ikke svandt, spaaede Præsten et frugtbart Aar. — Disse »Præster«, der i saa høj Grad minder om de nordiske Goder, var Folkets vigtigste Ledere: Krig og Fred besluttedes efter Gudens Vilje, og det var Præsten som gik ind i hans Tempel, talte med ham og forkyndte hans Beslutning. Ved Siden af Præsterne var der ogsaa opstaaet verdslige Høvdinger, som var Folkets Krigsøverster og Dommere. Disse »Konger«s Magt var næppe saa stor som Præsternes. Kom der Uaar eller anden Folkenød, som tydede paa at Guderne var vrede, kunde det hænde, at Folket dræbte sin Konge for derved at sone Guderne — aldeles som gamle Sagn fortæller om Svearne.

Rundt om i Landsbyerne og Stæderne fandtes der Mængder af Gudebilleder og Fetisher; særlig navnkundig — ved Siden af Arkon — var Byen Retra, hvor Gudinden Radigost havde sin Helligdom. Templerne skal have været ganske pragtfulde; i dem ophobedes der store Skatte. I det hele havde Venderne, som længst af alle Slaver holdt fast ved Hedenskabet, udviklet Mytologien, Gudsdyrkelsen og Præsteskabet videre end nogen anden slavisk Stamme. I Næringslivet har de sikkert været noget tilbage for Naboerne; de levede i deres skovfyldte Land et meget gammeldags Bondeliv med lidet fremmeligt Agerbrug, og Befolkningen kan ikke have været tæt. I Krigskunst fulgte de heller ikke rigtig med Naboerne; de kendte Fæstninger med Jordvolde, men ikke Stenborge; som Normannerne i sin Tid brugte de nok Heste til Ridt mellem Slagene,

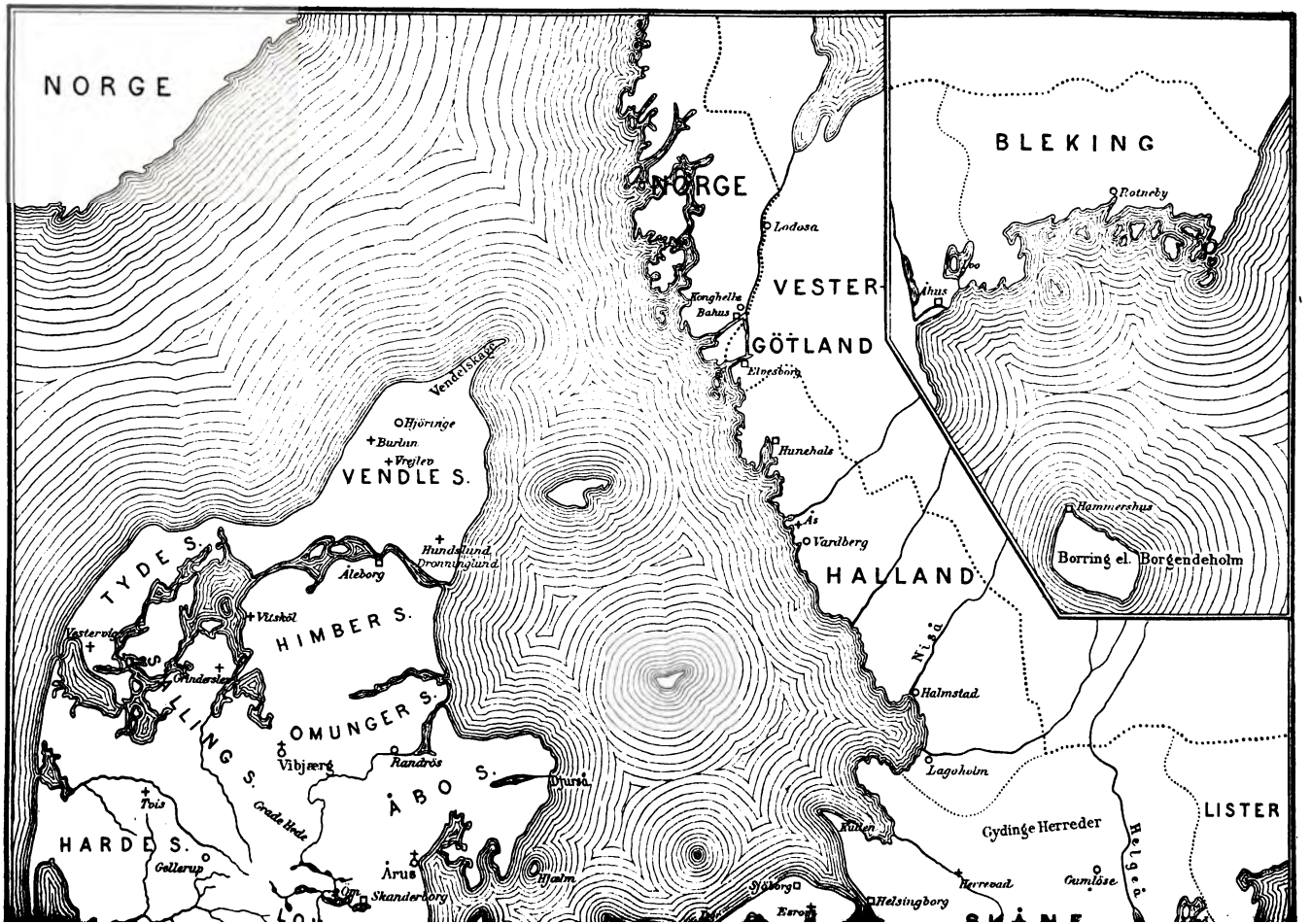
NORGE
NORGE
BLEKING
Rotneby
Lodosa
Konghelle
Bahus
VESTER-
GÖTLAND
Elvesborg
Åhus
Vendelskaga
Hjöringe
Burlun
Vrejlev
VENDLE S.
Hunehals
Hammershus
Borring el. Borgendeholm
Ås
Vardberg
HALLAND
Hundslund
Dronninglund
Åleborg
TYDE S.
Vitsköl
HIMBER S.
Niså
Halmstad
Vestervig
Grindersley
SALLING S.
OMUNGER S.
Vibjærg
Randrös
ÅBO S.
Djurså
Lagoholm
Tvis
Grade Hede
Gydinge Herreder
LISTER
HARDE S.
Gellerup
Årus
Hjælm
Kuden
Helgeå
Gumlöse
Herrevad
Sjöborg
Helsingborg
Skanderborg
Esrom

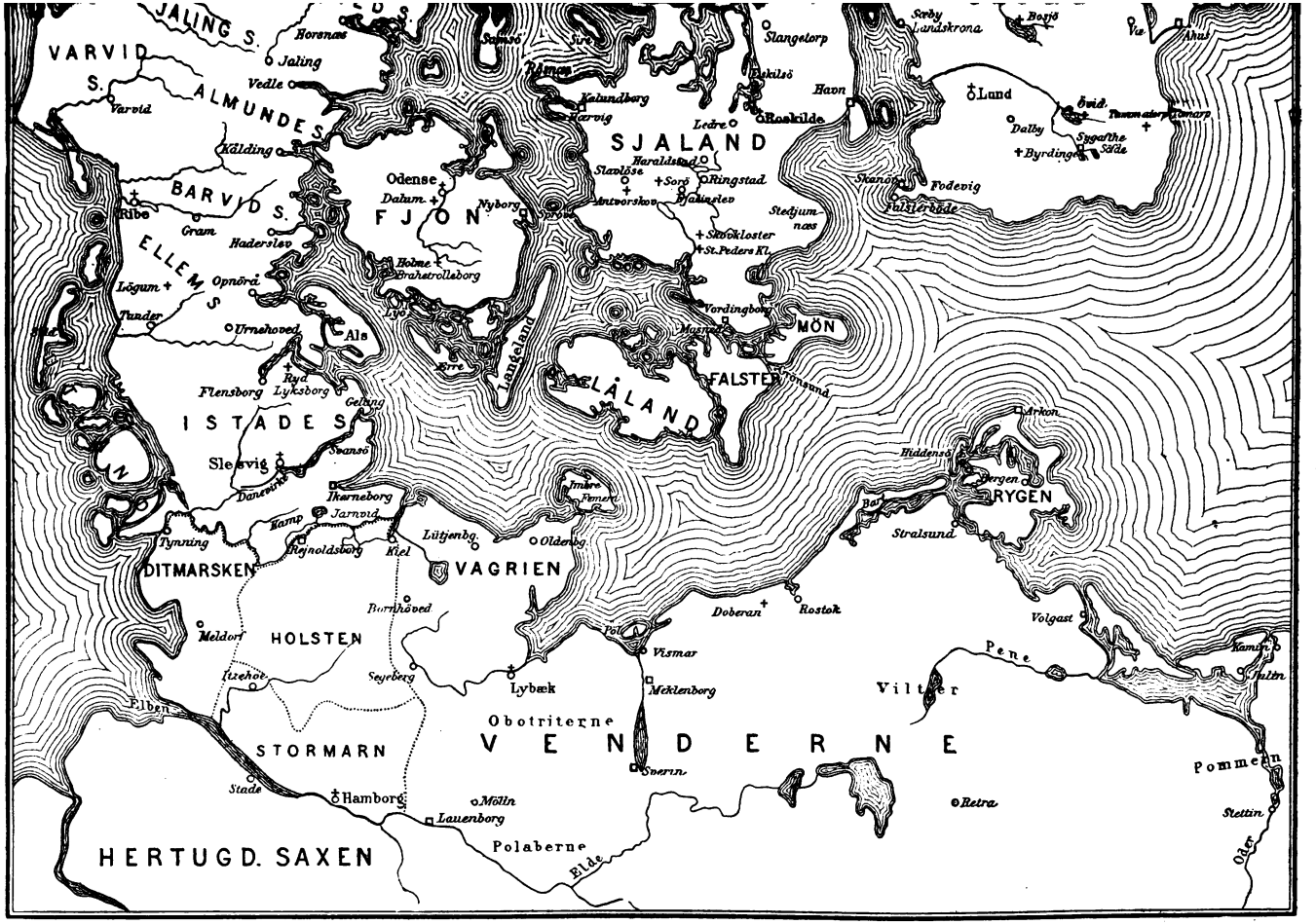

Fig. 101. Danmark ved Aar 1200.

men kæmpede for det meste til Fods i selve Slagene, og de havde endnu ikke synderligt brynjeklædt Rytteri. Nu kom de til at staa overfor Riddertidens ny Krigskunst.

Fra Vest og fra Syd trængte Tyskerne ind i Vendland. Det var ikke Kejseren, men Nordtysklands Lensfyrster, som førte disse Kampe.

De smaa saksiske Stammer, som boede Vest for Vagrerne i det nuværende Holsten, havde indtil o. 1100 haft lidet at gøre med det øvrige Tyskland, og ofte havde de lydt under Danmark. Men 1110 gav Sakserhertugen Lothar Holsten og Stormarn som Len til en Greve fra Schaumburg (»Scovenburg«) — Ditmarsken derimod vedblev at være et selvstændigt Bondeland, der af Navn stod under Bremens Ærkebisp. Allerede den anden Greve af Schaumburg, Adolf II, indtog Vagrernes Land med Hjælp fra sin Lensherre, Sakserhertugen, og sendte Bud til Flandern, Holland, Vestfalen og Frisland, at alle, som manglede Jord, kunde komme med Husstand og faa udmærket og frugtbar Jord her. Og fra Holsten som fra disse fjærne Egne strømmede Nybyggere til og fik Ejendomme i Vagrerlandet, medens Vagrerne selv, der indskrænkedes til den yderste Strimmel ved Kysten, blev skatskyldige til Greven (1138—39). Snart efter (1143) tog Saksernes ny Hertug, Henrik Løve, Polabernes Land og oprettede her en ny tysk Lensstat i Ratzeburg. Saaledes naaede Tyskerne hen imod Østersøens Kyst. Ved Trave opstod en tysk Handelsstad, Lybæk.

Samtidig kom en anden tysk Grænsestat til Kræfter; det var »Nordmarken«, som fra denne Tid af gærne kaldes Brandenburg efter sin Hovedborg; den udvidede sig Nord efter ved Havel og langs med Oder; ogsaa til de nyvundne Egne her indkaldtes Nybyggere fra Holland og Frisland. Ved den Tid, da Valdemar den Store fik Enemagt i Danmark, var Venderne klemt sammen i det nuværende Meklenborg og det vestlige Pommern. Her var der tre større vendiske Fyrstendømmer: Obotriternes under Niklot, Rygen (som ogsaa omfattede den nærmeste Del af Fastlandet) og Pommern eller Slavien, d. v. s. Landene omkring Odermundingerne. Tyskerne trængte stadig stærkere paa, krævede Lensed, ny Skatter, Landafstaaelser osv. Derved drev de Venderne ud i Havet. Ved et Møde i Lybæk sagde en Venderfyrste til Bispen: »Vore Herrer (d. e. Sakserhertugen og Grev Adolf) farer frem mod os med saa stor Strænghed, at paa Grund af Skatterne og Trældommen er Døden bedre for os end Livet. Var der endda et Sted, hvor vi kunde ty hen! Men gaar vi over Trave, er Ulykken den samme der, og drager vi til Peenefloden, er det ligesaa der. Der er da intet andet tilbage for os end at opgive Landjorden og bo paa Havet. Er det vor Skyld, om vi, der forvises fra vort Fædreland, gør Havet usikkert og tager vort Livsophold fra Danerne eller fra de søfarende Købmænd?«

I Danmark maatte hver Egn se at klare sig paa bedste Maade

overfor de uvelkomne Gæster. Som England paa Æthelreds Tid købte nu Laaland sig mere end én Gang fri for Plyndring ved en samlet Pengesum; Falstringerne havde stundom Held til at slaa Venderne, stundom maatte ogsaa de tinge med dem. Paa Sjælland vovede Roskilde Bymænd at tage Kampen op. De skiftede et Broderskab, hvis Fører kaldes Vedeman (»Jægeren«), som efterhaanden fik Medlemmer over hele Sjælland, og som i Tidens Løb opsnappede omtrent 80 vendiske Skibe. Men trods dette voldte Vendernes Hærgninger stadig Uro og Nød i alle Kystegne; Bønderne her mistede saa ofte Kvæg og Afgrøde, og det blev saa farligt at vove sig til Arbejdet paa de aabne Marker, at Folk begyndte at lade Markerne ligge udyrkede. Man har endog ment, at Vender i disse Aar bosatte sig hist og her paa Laaland og Falster; dette er dog meget tvivlsomt. Men selv uden det var Venderfaren stor nok.

Straks om Foraaret efter Sejren paa Grade Hede tænkte Valdemar paa Vendertog. Han udbød Leding og fik Flaaden samlet ved Øen Masned mellem Sjælland og Falster. Men her ytrede Bønderne og deres Høvedsmænd en saa højlydt Uvilje over at skulle i Krig udenfor Riget, at Valdemar maatte give dem Hjemlov, saa Toget blev til intet. »Det var at sætte hele Landet i Fare,« sagde Bønderne, »naar man vovede saa mange tapre Mænds Liv; led Flaaden Nederlag, vilde Danmarks Kyster være blottede for sit Værn og ligge aabne for Vendernes Plyndringer.« Haanende sagde Absalon til Kongen: »Naar du ikke vil sætte de tapre i Vove, vil vi en anden Gang prøve det med de feje; enten vinder vi da en glimrende Sejr eller lider kun et ringe Tab.« Men den Sommer gik tabt. Imens fik Bønderne at mærke, at det nok havde været klogere at opsøge Fjenden i hans eget Land end at sidde hjemme og vente paa, hvor han havde Lyst at vise sig: Falster maatte kæmpe haardt med Venderne, paa Sjælland gik de i Land men blev slaaet af Absalon, og Aarhus hærgede de. Næste Sommer prøvede Valdemar og Absalon da igen at faa en Flaade ud for at overfalde Arkon. Jyderne opbød de slet ikke; Sjællandsfarerne mente de nok at kunne stole paa, hvorimod Laaliker og Falstringer kun skulde tilsiges i sidste Øjeblik, for at Venderne ikke fra dem skulde faa Nys om Planen. Kongen selv gik til Skaane for at faa det Lands Stormænd med; Eskil var vrangvillig, men blev henrevet af Valdemars Iver og tog selv med paa sit Skib. Men ogsaa denne Gang saa det ud til, at der intet skulde blive af Angrebet. Først gik et Par Uger hen med at mønstre Flaaden; det var allerede paa Hældningen med Provianten, og Folkene længtes hjem. Endelig stak Flaaden til Søs, men Valdemar vendte om igen, fordi det var blevet for sent til at naa Arkon den Dag; derpaa stormede det i fire Dage, saa Flaaden var nødt til at holde sig i Havn. Absalon harmedes og irettesatte Valdemar for hans Vægelsind. Endelig kom Flaaden paany afsted. Mange af Skibene vendte om undervejs; men med en Del naaede Valdemar, Absalon og Vedeman til Hiddensø. De var nu for faa til at angribe

de stridbare Rygboer, men vendte sig da mod Landskabet Bart, gik i Land og ind gennem Skovene, stak Ild paa Landsbyerne og ødelagde hvad de kunde overkomme, og sejlede saa hjem, forfulgte af Vendernes Skibe.

Begyndelsen paa Vendertogene havde været lidet glimrende Ulykken var, at Danerne ikke følte sig forpligtede til Leding, ialfald ikke udenfor Riget; Høvdingerne kom og gik næsten vilkaarligt med deres undergivne. Allerede samme Efteraar (1159) var Kongen atter ude; han havde en stor Hær af Sjællandsfarer og Skaaninger og nogle faa Jyder, han landede nær ved Arkon og plyndrede der, men turde ikke angribe selve Borgen. Aaret efter var hele Ledingsflaaden samlet, men der blev intet Tog, mest fordi Jyderne, hvis Levnedsmidler først slap op, nægtede at være med. Men med Tiden kom der mere Fasthed i Ledingsordningen. Og samtidig sluttede Valdemar Forbund med Henrik Løve, saa Venderne paa én Gang angrebes baade fra Søsiden og fra Landsiden. Først bukkede Obotriterne under, og Niklot faldt; Henrik Løve byggede her Borgen Sverin og uddelte Godser til sine Mænd. Niklots Sønner beholdt dog en Del af Landet under Henriks Overhøjhed. Danerne drog i disse Aar mest imod Rygboer og Pommeraner og indtog bl. a. Volgast, hvis hele Omegn blev forladt af Venderne. Valdemar ønskede at grundlægge en dansk Nybygd her; det kunde være blevet Udgangspunktet for en lignende Fordanskning af Østvendland som den Fortyskning der daglig foregik i Vestvendland; Absalon, Kongens Søn Kristoffer og et Par andre Stormænd skulde foreløbig blive i Volgast i Spidsen for dens danske Besætning. Men næsten ingen af Hærens Mandskab var villig til at blive paa denne farefulde Post, og Besættelsen af Volgast maatte opgives. Snart efter

Fig 102. Ribe Domkirkes Korrunding.

svor Fyrst Bugislav af Pommern Lensed til Henrik Løve, som saaledes var paa Vej til at faa hele Vendland; kun Rygen stod endnu ikke under ham. Da landede Valdemar og Absalon 1169 med en stor Hær paa Rygen, indesluttede Arkon og rettede sine Blider (Kastemaskiner) mod dens Vold. St. Vitus' Dag 15. Juni var det, at en dansk Ungersvend fik stukket Ild i Trætaarnet over Arkons Port, Danerne stormede, og Byen maatte overgive sig. Skønt Hæren forlangte at faa Byen og Templet prisgivet til Plyndring, tilstod Valdemar, efter Absalons og Eskils Raad, Arkonerne taalelige, om end haarde Vilkaar: de skulde betale aarlig Plovskat, tage ved Kristendommen og lægge deres hellige Agre ud til Præsters Underhold, og de skulde drage i Hærtog paa Valdemars Bud. Svantevits Billede huggedes i Stykker og brændtes under de danske Krigeres Gryder. Saa overgav Resten af Øen sig; alle Vegne nedbrødes Gudebillederne og Templerne, Folket døbtes, og der udlagdes Grund til Kirker. Øen, som lagdes under Roskilde Stift, fik snart 11 Kirker, af hvilke den i Bergen er den mest kendte. Fyrsten, Jaromar, blev Valdemars Lensmand. For Henrik Løve var dette en Streg i Regningen; og da Valdemar afslog hans Krav om Halvdelen af Skatten, slap han sin pommerske Vasal løs paa Danmark, hvis Kyster nu igen efter nogle Aars Fred blev utrygge, tilmed da samtidig Vikinger fra Kurland og Estland viste sig.

Fig 103. »Kathoveddøren« paa Ribe Domkirke.

Men nu havde Valdemar og Absalon faaet Skik paa Danmarks Ledingsordning. Det fastsattes, at hvert fjerde Skib, besat med

ugifte Mænd, — godt 200 Skibe — til Stadighed skulde ligge ude paa Vagt; Absalon, Esbern Snare og Kongesønnen Kristoffer fik Anførselen over dem. I Fællesskab kæmpede Daner og Rygboer nu med de øvrige Vender. Fjendskabet med Henrik Løve blev snart bilagt, og Danernes Tog var da som oftest sejrrige; Julin med Lævningerne af Jomsborg blev ødelagt. Danmark havde nu Fred paa Havet og Kysterne. Og Freden sikredes yderligere ved de faste Stenborge, som Kongen og hans Venner byggede ud mod Sundene, og i hvilke væbnede Svende altid laa rede til at kaste sig over fjendtlige Skibe, saaledes Absalons Borg i Havn, Esbern Snares Kalundborg, Kongens Vordingborg og et Taarn paa Sprogø; ogsaa det mægtige Borgtaarn Kærnen, som endnu hæver sig paa Bakken bag Helsingborg By, er vistnok fra denne Tid. Men ikke blot Kysterne, ogsaa Landgrænsen mod Tyskland var det nødvendigt at sikre. I et af sine første Aar, da hans Magt endnu var svagt grundfæstet, havde Valdemar maattet finde sig i at hylde Kejser Frederik som sin Lensherre, og siden havde Rivningerne mellem Danmark og Henrik Løve mindet om, at Freden med Tyskerne var højst usikker. Derfor lod Valdemar foran Danevirkes gamle Jordvold paa en lang Strækning opføre en mægtig Teglstensmur, Valdemarsmuren. Denne Mur staar for største Delen endnu, om end den har lidt Overlast: i Landsbyerne ved dens Fod er mange Gaarde byggede af Sten, man har brudt ud af den.

Ved den Kraft og Udholdenhed, hvormed Valdemar og Absalon gennemførte Venderkampen, brød de efterhaanden gennem den mangeartede Uvilje, som satte sig imod Kongemagtens Genrejsning og en Nyordning af Rigets Kræfter. Thi Vendertogene kaldte hos Deltagerne noget af den Korstogsaand frem, som fyldte Sydens Ridderskab: ogsaa disse Tog var jo Kampe for Kristendom mod Vantro, og allerede nu synes det, at Korsbanneret har vajet over de danske Stridsmænd. Eskil var endnu langt ned i 1160'erne hyppigst Kong Valdemars Fjende, men blev mere og mere draget med i Glæden over Rigets Opsving og udsonede sig omsider for Alvor med Kongen. De mange Ætlinger efter tidligere Konger, som levede i Landet og tjente i Valdemars Hird, var imidlertid en stadig Fare, om Tronfølgen ikke sikredes, thi da kunde det frygtes, at Tronfejder paany udbrød. Derfor fik Valdemar paa et Vendertog sin og Sofias lille Søn Knud hyldet af Høvdingerne og Hæren, og snart efter fik dette den højtideligste Stadfæstelse. Det var Aaret efter Arkons Fald (1170), at Kongen holdt Rigsmøde i Ringsted, hvor Eskil og alle Rigets Stormænd var til Stede. Paa dette Møde indviedes den ny St. Bents Kirke, som Valdemar havde ladet bygge; Liget af Knud Lavard, hvem Paven nu havde kendt for Helgen, blev højtidelig skrinlagt, og samme Dag kronede Eskil den 7aarige Knud. Det var første Gang, en dansk Konge modtog Kronen og Indvielsen af Kirkens Haand. Knuds Ret til Riget efter sin Fader maatte nu i Folkets Øjne være dobbelt hellig. Alligevel vovede enkelte utilfredse

Kongesønner Sammensværgelser mod Valdemar og Knud, men Valdemar kuede dem hurtigt og fast.

Hvorledes Valdemar i det enkelte fik sin Krigsmagt i Orden,

Fig. 104. Sorø Kirkes Indre.

kan næppe opredes. Men i det store bar det i Danmark hen imod, at Bønderne mer og mer blev en fredelig Jorddyrkerstand, og at der til Gengæld over dem dannedes en Krigerstand. Det var den Vej, Danmarks Udvikling havde taget lige fra Svend Estridsøns

Dage. Bønderne ryddede ny Jord og byggede ny Byer og gik op i det; de havde ringe Lyst til Ledingstog, som drog dem bort fra Arbejdet. Medens Valdemar nu søgte at kalde Ledingspligten til Liv igen, maatte han paa den anden Side mildne den. Den gamle Regel var, at naar Leding gik ud, maatte alle Frimænd møde; det kunde ikke længer gennemføres, og i Stedet indførtes den Ordning, at Ledingspligten gik paa Omgang mellem Bønderne efter deres Gaardes Størrelse. Men en Del af Bønderne paatog sig en tungere Krigspligt og blev til Gengæld helt fritagne for den almindelige Leding. De blev Kongens Vederlagsmænd, Hærmænd eller »Herremænd«, som de nu mest kaldtes; de kunde hvert Aar kaldes i Leding, og for det meste mødte de til Hest og i Brynje. Den gamle Hird (Vederlaget) blev Stammen i denne Hær; men den største Tilgang fik den fra de stedlige Høvdinger, f. Eks. Styresmændene som førte Ledingsskibene, og i det hele fra de rigeste eller mest kamplystne Bønder. Ogsaa Bisperne, de rigeste Storbønder og andre »Herer« kunde »tage sig Mænd« og holde væbnede Svende, der hørte med til den ny Krigerstand. Det er i denne ny Samfundsklasse, at Korstogsaand og Ridderskik fik Indgang.

Fig. 105. Kalundborg Kirke, bygget af Esbern Snare.

Tidens hele Opsving viser sig tydeligst i den rige Udvikling, den danske Kirke fik. Den lededes af Mænd som Eskil og Absalon; Kongen og alle Stormænd kappedes om at rejse ny Klostre og Kirker; franske Munke førte ikke alene rigere aandeligt Liv, men Kyndighed i Mark- og Havedyrkning ind i Danmark. Forbundet mellem Kirken, Kongen og den ny Herrestand beherskede alt, saa at ogsaa Bønderne villigere end før gik ind paa at yde Kirken sikre Indtægter. I Aaret 1171 vedtoges (i Ringsted Lund) den sjællandske Kirkelov mellem Absalon og Sjællandsfarerne; paa samme Maade aftalte Eskil og Skaaningerne den skaanske Kirkelov. Derved vedtog Bønderne Øst for Store Bælt at give fuld Tiende, som deltes lige mellem Bispen, Præsten og Kirken.

Af de talrige Kirker, som byggedes i Valdemars og Absalons Dage, staar de fleste endnu. De er, ligesom den foregaaende Tids Bygninger, i Rundbuestil; men Bygningsemnet er et andet. Fremmede

Bygmestre bragte den Kunst til Danmark at brænde Teglsten, og snart vandt den ny Kunst Overhaand, saa man forlod den ældre, brydsomme og tillige mere kostbare Bygningsmaade med naturlige Sten, hugne i Kvadre. Ribe Domkirke, hvis vigtigste Dele er byggede af rinske Tufsten, fuldførtes med Teglsten; det samme gælder om Slesvig Domkirke. Helt af det ny Emne opførtes Absalons Klosterkirke i Sorø, Valdemars Kirke i Ringsted, Esbern Snares i Kalundborg o. m. a., ligesom det ogsaa var af Teglsten, at Tidens Fæstninger opførtes. En Mængde ny Klostre stiftedes. I Jylland rejste Kong Valdemar Vitskøl Kloster, fra hvilket siden Øm udgik, og sydligere opstod Løgum Kloster, disse tre o. m. fl. var af Cistercienserordenen. En anden Munkeorden (Augustinerne) havde Hjem i Klostret paa Eskilsø i Limfjorden; her blev Absalons Ven, den franske Abbed Vilhelm, Forstander, genoprettede den slappede Tugt og flyttede Klostret til Æbelholt (nær ved Hillerød). Vilhelm lod fra Frankrig hente Frø, Rødder og Podekviste og vilde vænne sine Munke til at nyde Grøntsager; de klagede over, at han satte dem paa Sultekost: de kunde jo ikke leve af Blade og Græs som Kvæget paa Marken. I Antvorskov oprettedes et Kloster for Johanniterne, Korstogenes navnkundige Broderlag, hvis røde Fane med det hvide Kors vajede fra mange Borge i det hellige Land; naar de nu indkaldtes til Danmark, var det sikkert for at de skulde være vore Vejledere under Østersøkorstogene og Omvendelsen af de vendiske Lande.

Skønt Eskil ærligt havde udsonet sig med Kongen, følte den gamle Kirkehøvding sig ikke ret hjemme i hele det ny Liv. Baade i 1160'erne og i 1170'erne aflagde han lange Besøg i det fredelige Clairvaux, som blev ham kærere og kærere, jo nærmere han kom sit Livs Afslutning. Hertil kom, at der i Skaane ulmede en stærk Forbitrelse over Bestemmelserne i den Kirkelov, Eskil havde faaet indført. Medens Absalon paa Sjælland uden Vanskelighed fik det ført ud i Livet, at Bønderne gav fuld Tiende, og at Præsterne skulde leve ugifte, stødte disse to Ting paa stærk Modstand i Skaane, hvis Bønder hverken syntes om at yde den Tredjedel af Tienden, som Ærkebispen skulde have, eller vilde finde sig i, at Præsterne skilte sig ved deres Hustruer. Eskil havde ingen Lyst til at tage den tunge Kamp op, som forestod om dette. Og samtidig havde han den Sorg, at hans to Dattersønner indlod sig med andre unge Stormænd i en Sammensværgelse mod Kongen, og at de, da den opdagedes, maatte fly til Sverige. Nedbøjet og træt rettede Oldingen paany den Bøn til Paven, at han maatte faa Lov at fratræde sit høje Embede, og omsider fik han ikke blot denne Tilladelse men tillige Fuldmagt til selv at udnævne sin Eftermand. Først meddelte han i Fortrolighed dette til Kongen. Derefter tog han paa Landstinget Afsked med Skaaningerne, løste sine Mænd fra deres Troskabsløfte og tilgav højtidelig alle sine Fjender, ligesom han selv bad om alles Tilgivelse for, hvad Uret han maatte have gjort. Under Taarer

og Suk hørte Bønderne den gamle Ærkebisps Farvel. Endelig holdtes i Lunds Domkirke et stort Møde, hvor Kong Valdemar, Rigets ypperste Mænd og en Mængde Almue var til Stede. Her skulde det kundgøres, hvad Eskil endnu ikke havde aabenbaret for nogen: hvem Efterfølgeren vilde blive. Kong Valdemar, som vel huskede, hvor tit Eskil i gamle Dage havde været Kongemagtens haarde Modstander, var i ikke ringe Uro for, hvem han vilde udnævne. Eskil traadte frem i Kirkens Kor. Først lod han frembære alle de hel-

Fig. 106. Fra Koret i Lunds Domkirke. Dets Kannikestole er fra en noget senere Tid, omkring 1250.

lige Kostbarheder, som han i sin Ærkebispetid havde skaffet Kirken, og forkyndte derpaa, at han gik af, fordi han følte sig for gammel til længer at varetage sit høje Embede. Saa bad Kong Valdemar ham udtrykkelig at sige, om han fratraadte af egen Drift eller tvungen af Kongen. Eskil svarede, at ingen Tvang, men kun Træthed over den forgængelige Ære og Længslen efter det evige drev ham. Derefter oplæste Eskil Pavens Breve og tilbød Lunds Kanniker at overlade dem det Valg af Efterfølgeren, som Pavens Brev lagde i hans Haand. Men da disse bad ham forkynde sit Valg, og da

Kongen istemmede dette Ønske, udtalte Eskil: »Jeg ved, at jeg vilde synde mod Gud, om jeg ikke nævnte den Mand, jeg kender som mest egnet til dette Embede; men omvendt ved jeg ogsaa, at naar jeg nævner denne Mand, som baade andensteds paa herlig Vis har udfyldt en Biskops Plads og har øvet talrige vanskelige Gærninger for Fædrelandet, vil jeg dermed saare en Ven og Frænde, som sikkert vil være uvillig over at skulle modtage denne Værdighed.« Nu mærkede alle, hvem han tænkte paa, og bad ham sige Navnet. »Saa nævner jeg,« vedblev han, »Roskilde Bisp, hvem jeg kender af nært Venskab, og hvem I alle kender af hans Ry.« Straks udbrød mange i Bifaldsraab, men Absalon rejste sig og nægtede at modtage dette Kald, som var for tungt for hans Skuldre: »Paa ingen Maade,« sagde han, »vil jeg forlade den Kirke, som jeg modtog i Danmarks Trængselsdage, og som jeg ved et langt og tungt Arbejde har givet Fred og Rigdom.« Da raabte alle Kannikerne, at Absalon skulde være Ærkebisp, greb fat i ham og stræbte at slæbe ham op i Ærkebispesædet, idet de samtidig sang den brugelige Hymne, og den øvrige Forsamling tilraabte sit Bifald og istemte en Sang. Men Absalon stred imod saa voldsomt, at han styrtede flere af Kannikerne til Jorden. Forgæves bad baade Eskil og Valdemar ham om at modtage Valget, og Enden blev, at Afgørelsen indankedes for Paven. Baade Absalon og Eskil sendte Brev og Udsendinge til Rom for at paavirke Pavens Dom.

Snart efter drog Eskil bort til Clairvaux, hvor han levede sine sidste Aar († 1182). Ud paa Aaret 1178 kom Absalons og Lunds Kirkes Udsendinge tilbage »med et glædeligt Budskab«, som Sakse siger; thi baade var det blevet paalagt Absalon at modtage Ærkestiftet i Lund og tilladt ham at beholde Roskilde Stift; hvis han nu igen nægtede at adlyde, truede Paven ham med Kirkens Band. Saa maatte Absalon overtage den Opgave, Eskil havde fundet for tung for sig: at bøje Skaaningerne til Lydighed under den ny Kirkelov. Da han søgte at styrke sin Stilling ved at sætte sine Frænder og andre Sjællandsfarer, han kunde stole paa, til Fogeder paa Ærkestiftets Gaarde, brød Uvejret løs. Skaaningerne greb Vaabnene og nedrev Ærkestolens Gaarde. Og da Absalon prøvede at tale dem til Rette paa Tinge, hujede de ad ham, saa han næppe kom til Orde og maatte ty til sin Gaard Søfde. Stadig haabede han dog at faa Tvisten bilagt og vilde ikke bruge Vaaben, og han fik Kong Valdemar til at forsøge en Forhandling med de skaanske Høvdinger. Men alt forgæves. Og da Kongen endelig paabød Underkastelse, fik Oprøret et endnu farligere Præg: paa Tinge afskaffede Skaaningerne alle kongelige Skatter og Bispetiende, tillod Præsterne at gifte sig, og erklærede, at de slet ikke behøvede nogen Bisp: Præsterne kunde godt passe Gudstjenesten alene. Det var det gamle Danmark med dets Bondestyre, som her rejste sig til den afgørende Kamp mod det ny Samfund med dets mægtige Kirke og dets Rigsenhed.

Medens Absalon truede med Interdikt — at lukke Kirkerne og ophøre med al Gudstjeneste — satte Kongen med sine Vederlagsmænd over til Skaane (1181), mødte i Nærheden af Landskrone Hallandsfarerne og Nørreskaaningerne og tilføjede Bønderne et blodigt Nederlag. Og derefter faldt hele Landet til Føje for Kongen; men Bispetiende vilde Skaaningerne stadig ikke yde, og Absalon maatte foreløbig opsætte at indkræve den.

Foraaret derefter (12. Maj 1182) døde Valdemar den Store. Just som han vilde drage ud paa et nyt Vendertog, blev han syg og maatte lade sig sætte i Land i Vordingborg. Abbed Johannes fra Øvid Kloster i Skaane, der havde stort Navn som Læge, blev hentet til ham, men kunde ikke frelse hans Liv. Liget bares fra Vordingborg til Ringsted; alle Vegne sluttede Bønder sig til Følget og kappedes om at bære Liget af den Konge, som havde renset Landet for Vikinger. Ved Jordfæstelsen i St. Bents Kirke sang Absalon Sjælemessen; midt under Bønnen overvældedes han af sin Sorg, saa han brast i Graad og næppe kunde synge Messen til Ende.

Valdemar kaldes af Eftertiden den Store. A. D. Jørgensen siger, at vi med større Ret kunde kalde ham »den sejrrige«. Sikkert er det, at hans lange Række af Kampe mod Venderne som oftest havde et lykkeligt Udfald, og at han ligeledes havde Lykke med at slaa alle indre Oprørsforsøg ned. Ved hans Død stod Danmark stærkt og trygt. Ganske vist havde han paa én Kant kun opnaaet lidet; det var overfor Norge, hvor han en Tid havde søgt at genvinde Danmarks gamle Højhed over Viken. Men Danmark vendte sig nu mod Syd, og hernede havde netop de sidste Aar bragt en stor Forandring. Henrik Løve var kommen i aabenlyst Fjendskab med Frederik Barbarossa, Kejseren havde faaet Overmagt, fordrevet den mægtige Vasal og vel vogtet sig for at give den ny Sakserhertug en saadan Magt, som Henrik havde haft. De slaviske Smaafyrster blev nu Kejserens Lensmænd. For Danmark var det en stor Vinding, at den overmægtige Forbundsfælle fjærnedes. Det havde fra nu af til Naboer kun en Række smaa Fyrster, som ikke kunde vente synderlig Hjælp fra Kejseren, thi hans Opmærksomhed var altid vendt mod Syd — mod Italien og Korstogsplaner.

Med sin Frille Tove havde Valdemar den Store Sønnen Kristoffer, som vi før har nævnt; han var Hertug i Sønderjylland, men døde før Faderen. Vore Folkeviser har bevaret Mindet om Valdemars og Toves Elskov og om den skinsyge Dronning, som lod Tove dræbe i den ophedede Badstue. Det skyldes oprindelig en Fejl, naar Nutidens Digtere henfører Sagnene om Tove til Valdemar Atterdag. — Med sin Dronning Sofia havde Valdemar Sønnerne Knud og Valdemar og flere Døtre, af hvilke en blev gift med Greven af Orlamynde, en med Kong Erik i Sverige, en med en Søn af Henrik Løve og endelig en — Ingeborg — ægtede Kong Filip August af Frankrig.

KNUD VALDEMARSØN kaldes i Reglen KNUD VI*). Han blev villig hyldet i de jyske og sjællandske Lande, men i Skaane brød Bøndernes Oprør ud igen. Det kuedes imidlertid let af de skaanske Herremænd selv; da siden Absalon og Kong Knud kom til med stor Krigsmagt, maatte Bønderne helt bøje sig, og i de nærmest følgende Aar trængte baade Bispetiende og Cølibat (Præsternes Enestand) igennem i Skaane, ligesom disse Krav forlængst var gennemførte paa Sjælland. I Jylland derimod blev vel Cølibatet indført, men ikke Bispetienden.

Den unge Kong Knud var en kæmpehøj Mand, og Kilderne roser ham for Fromhed og Kyskhed. Men nogen egenlig Herskernatur var han næppe. I hans første Regeringsaar er det Mændene fra Faderens Dage, først og fremmest Absalon, der fører an, og i sin senere Kongetid træder han i Skygge for sin yngre Broder, den sejrrige Valdemar. Men lykkelig var hans Regering. Hvad Faderen i mange Aar havde maattet kæmpe for, ja hvad han end ikke havde vovet at stræbe efter, det faldt i Sønnens Lod næsten utrolig let. Først Uafhængigheden overfor Kejseren. Vi omtalte ovenfor, at Valdemar havde maattet hylde Frederik Barbarossa som Lensherre. Og hvorvel dette ikke var stort mere end en ydre Form, idet der aldrig havde været Tale om, at Kejseren i Virkeligheden gjorde sin Højhed gældende ved at kræve Hærfølge af Danmark, var det dog en ydmygende Ting for den danske Konge. Da Kejser Frederik nu sendte Bud til den ny Konge og krævede Lensed af ham, svarede Absalon paa Knuds Vegne et bestemt Nej: »Kong Knud er lige saa fri en Herre som Kejser Frederik og har lige saa god Adkomst til Danmarks Rige som han til det romerske!« Kejseren, hvis Magt var fuldt optaget paa andre Kanter, maatte finde sig i dette Afslag, og den eneste Ufred, han voldte Kong Knud, var at han ved Gaver og Løfter æggede Pommerns Hertug Bugislav til at angribe den danske Vasal Jaromar af Rygen. Saa snart Jaromar imidlertid fik Nys om, at Bugislav samlede sin Flaade mod ham, sendte han Ilbud til Absalon, der i en Fart fik Sjællands og Smaaøernes Ledingsskibe ud. Anden Pinsedag 1184, som Bugislavs store Flaade roede frem i Sundet mellem Rygen og Fastlandet i tæt Taage, faldt Absalon uventet over den. Og saa snart Venderne saa de danske Bannere og hørte de danske Krigssange, grebes de af Skræk og flyede næsten uden Kamp, dels gennem det snævre Sund, dels til Lands gennem Kær og Skove. En Mængde druknede eller nedhuggedes, og de danske Krigere fik et umaadeligt Bytte til Deling.

Budskabet om denne afgørende Sejr naaede vidt om: Kejseren modtog det i Mainz, hvor han netop holdt en glimrende Rigsdag med Stormænd fra alle sine Lande, — ja det naaede helt til Mikla-

*) Dette underlige Tal fremkommer ved, at man begynder med Gorm den Gamles Fader, som bliver Knud I. Knud den Store er Nr. II, Hardeknud III, Knud den Hellige IV og Knud Magnussøn V.

gaard, hvad Absalon siden fik at vide af hjemvendte Danske, der havde tjent blandt Væringerne. Da Kong Knud lod en af Deltagerne i Slaget fortælle om det paa Viborg Ting, opgav Jyderne deres indgroede Uvilje mod Vendertogene og gik villig ind paa at udruste Flaaden til et nyt Tog samme Aar. Og i 1185 drog Danskerne paany mod Bugislav og indesluttede ham i Kammin. Den slagne Venderfyrste, som ingen Hjælp kunde vente fra Kejseren, maatte da overgive sig og stille Gisler for sin Troskab. Han gik med Kone og Børn frem for Kong Knud, kastede sig for dennes Fødder og overgav sig til hans Naade, hvorpaa Knud, rørt over hans Ulykke, rejste ham op. I samme Øjeblik udbrød et mægtigt Tordenvejr: det betød den slaviske Magts Undergang, sagde Danerne. Næste Aar kom Bugislav til Roskilde og bar Sværdet for Kongen som hans Mand.

I Obotriterlandet raadede endnu to vendiske Fyrster, Niklot og Borvin. Men ikke længe efter (o. 1187) blev de fangne af de danske Lensmænd Jaromar og Bugislav, og kom kun fri mod at sværge Lensed til Kong Knud. Han kaldte sig nu Danernes og Slavernes Konge. Og fra den Tid har de danske Konger i deres Titel beholdt Ordene »de Venders«.

Med disse store Sejrvindinger afsluttes det Slægtleds Historie, som traadte frem med Kong Valdemar. De kommende Aar bragte ny Mænd frem, som kæmpede med ny Fjender. Thi medens Vendernes Lande hidtil havde været som en Stødpude mellem Danske og Tyske, var ved den vendiske Magts Undergang Danske og Tyske blevet Naboer.

Men inden vi forlader det gamle Slægtled, vil vi kaste et Blik paa, hvor langt det havde ført Danmark frem. Og med ét Ord kan det siges; Danmark var ved at blive et europæisk Land, i Dannelse, Samfundsudvikling og Folkeskik sidestillet med det middelalderlige Europas andre Kulturlande. Meget havde Danerne lært ved det nære Samkvem med Nordtyskerne; men endnu vigtigere var maaske den levende Forbindelse med Frankrig, Datidens mest fremskredne Land. Franske Munke — som Abbed Vilhelm — kom til Danmark; unge danske Stormænd, som i sin Tid Absalon og senere hans Frænde Andreas Sunesøn, studerede i Paris. Et andet Udslag af Forbindelsen med Frankrig er Ægteskabet mellem Filip August og Knud VI's Søster Ingeborg — et Ægteskab, som iøvrigt blev til liden Lykke, idet Filip August straks forskød sin unge Dronning, som først efter mange Aars Lidelser fik Oprejsning ved Pave Innocens III's Magtbud. — Den samtidige tyske Munk Arnold fra Lybæk undredes meget over Danmarks hurtige Udvikling og skrev i sin Venderkrønike et særligt lille Stykke »om Danernes Ros«. Deri siger han: Danerne — han tænker særlig paa Stormændene — ligner nu baade i Klædning og Udrustning andre Folkeslag; mens de før gik klædte som Sømænd, iører de sig nu ikke blot Skarlagen og farvet Pelsværk, men ogsaa Purpur og Linned. De har nemlig fuldtop af alle Rigdomme paa Grund af det Fiskeri, som

aarlig drives i Skaane, til hvilket Købmænd iler fra alle omboende Folk og bringer Guld, Sølv og alle mulige andre Kostbarheder for at købe deres Sild, som Danerne har for intet af Guds Gavmildhed. Deres Land er ligeledes rigt paa ypperlige Heste, fordi det er opfyldt af frodige Græsgange. Og da de paa Grund af denne Rigdom paa Heste øver sig i Ridderfærd, er de lige navnkundige i Rytterkamp og Søkamp. Ogsaa i boglig Kundskab har de naaet vidt, fordi Landets Stormænd sender Sønnerne til Paris ikke alene for at faa dem oplærte til Klerke, men ogsaa for at faa dem oplyste om de verdslige Ting. Og da de dér bliver fortrolige baade med Bøger og med Landets Tungemaal, har de udmærket sig ikke blot i de fri Kunster, men ogsaa i Teologien. Thi paa Grund af deres Tunges medfødte Raphed bliver de behændige Deltagere i filosofiske Disputer og fine Lovfortolkere.

Arnold har her haft et skarpt Øje for de vigtigste Sider ved Opsvinget i Danmark. Han har navnlig set, at det havde sit økonomiske Grundlag i Landets voksende Rigdom. Medens der tidligere ikke havde kunnet udvikle sig noget levende Handelssamkvem mellem Danmark og Omverdenen, fordi Danmark ikke ejede synderligt af Varer, der egnede sig til Udførsel, bragte netop Slutningen af 1100'erne en Forandring heri. Thi, som det synes, helt pludselig og uventet viste der sig mægtige Sildestimer i Øresund, saa tætte, siger Sakse, at undertiden kunde et Skib næppe ro igennem dem og man kunde fange Fiskene med de bare Hænder. En anden værdifuld Udførselsvare blev de ypperlige Heste, som Arnold ogsaa omtaler. Det var disse Indtægtskilder, i Forbindelse med en omhyggeligere Opdyrkning af Danmarks Jord, som satte Landet i Stand til at bære de store Ledingsbyrder, at rejse de mange Kirker og Fæstningsbygninger og at skabe de ny Samfundsklasser, den talrige Kirkestand og Adelen, som den europæiske Kultur hvilede paa.

Fig. 107. Et Segl med Billede af Ærkebispens Borg i Lund. — Den ved Siden af Borgen afbildede Rist hentyder til Legenden om St. Laurentius (til hvem Domkirken var indviet): han havde lidt Martyrdøden ved at blive brændt paa en Rist.

I hvilken Grad de gamle Storbønder nu var blevet europæiske, Riddersmænd, gennemtrængte paa én Gang af Korstogstidens Idealer og Stolthed over Hjemlandets egen Storhed, ser vi bl. a. af et andet samtidigt Skrift, der vist er forfattet af den norske Munk Tjodrek. Det var i Aaret 1187, at den Ydmygelse ramte Kristenheden, at den

ægyptiske Sultan Saladin indtog Jerusalem. Ved Juletid kom Pavens Udsendinge til Odense, hvor Rigets Stormænd var samlede, med Bud til alle om at genvinde den hellige Stad. De forsamlede Høvdinger rørtes til Taarer ved at høre om de Kristnes Lidelser og sad længe tavse, indtil den gamle Esbern Snare tog Ordet og mindede om Forfædrenes Storværker; »Hvilket Rige er der, som ikke mælder om Danerne? Spørg Grækenland: det værges af vore Landsmænd. Spørg Lombardiet: dets Navn røber, at det er vundet af vore*). Lad os gaa til Normandiet, som vi hærgede, til England og Norge, lad os mod Øst tænke paa Finnerne, og paa Slaverne fra deres Grænseskel mod Prøjserne til den store Ødemark, hvor Slaver, Holtseter og Daner mødes, — saaledes underlagde de sig hele Verdens Kres. Men alle disse forfærdelige Farer udstod de uden at kende den guddommelige Religion, blot for Eftermælets Skyld. Lad os da ikke være et Udskud af Menneskeslægten! Lad os dele de helliges Lod og deres Anstrængelser.« Hvor mange af de tilstedeværende der tog Korset, vides ikke. Men en Korsfarerskare drog virkelig snart ud fra Danmark og Norge ned til Palæstina.

Den mørke Side af Tidens kirkelige og ridderlige Udvikling er selvfølgelig Bøndernes Tyngsel med Leding, Skatter og offenlige Arbejder. Saaledes medførte f. Eks. de mange Kirkebygninger, at Sognets — eller Stiftets — Almue blev haardt trykket af Sliddet med at køre Stene og Tømmer frem, ofte gennem uvejsomme Skove og Kær. Men det var nu den Pris, hvormed det danske Folk betalte det, som skulde bringe det forrest mellem Nordens Folk, — det at udvikle de ny Stænder. Stærkest lød sikkert Klagerne i Skaane, hvor Absalon var den fremragende men haarde Fører. Efter Vendlands Indtagelse holdt han sig tilbage fra Statens Ledelse og fra Krigsforetagender, og sit sjællandske Stift overlod han til sin yngre Frænde, Peder Sunesøn. Men Ærkestiftet beholdt han til sin Død, og her i Skaane vedblev han at virke. Blandt de utvivlsomt talrige Kirker, som i hans sidste Aar byggedes i Skaane, er Glumløse Kirke i Gønge Herred særlig mærkelig, fordi vi ved nøje Besked om dens Tilblivelse. Den byggedes af en stedlig Stormand, og den indviedes 26. Oktober 1191 af Absalon selv, i Overværelse af Trondhjems Ærkebisp, den blinde Erik, hvem Kong Sverres Fjendskab havde drevet til at søge Tilflugt hos Absalon, og af en svensk Biskop fra Veksjø, som ligeledes søgte den mægtige Ærkebisps Værn.

En saadan Tid kunde ikke undlade at vække en stærk Selvfølelse hos de ledende Klasser i Danmark, en naturlig Stolthed over Rigets Fremgang. Og dermed fulgte Trangen til at høre ogsaa om Fortidens Bedrifter. Indtil da havde dansk Historieskrivning været

*) Det var den almindelige Tro, at de germanske Longobarder, som paa Folkevandringstiden tog Norditalien, var fra Danmark.

faltig. Den begyndte lidt før 1100 med et latinsk Skrift, som skulde bevise, at Kong Knud, der dræbtes i Odense, i Sandhed var hellig. De følgende Menneskealdre bragte et Par lignende Helgenskildringer: den engelsk fødte Odensemunk Ælnod skrev om Knud den Hellige o. 1120; andre Skrifter handler om Knud Lavard og om St. Keld fra Viborg. Samtidig begyndte Klerke i Roskilde og i Lund at opskrive Aar for Aar, hvad mærkeligt der naaede til deres Kundskab, og deres Eksempel fulgtes i andre Klostre — alt paa Latin. Men smaat og tørt er alt, hvad der saaledes optegnedes, indtil Absalon baade ved sin Gærning og sin personlige Opfordring gav Stødet til en dansk Historieskrivning i stor Stil. Da Kongens faatallige Huskarleflok udvidedes til flere Tusinde Herremænd, bosatte trindt om i Riget, lod Absalon Knud den Stores Vederlov efterspore og nedskrive, vistnok i det Øjemed at gøre dens Bestemmelser til gældende Ret for Herremandshæren. En Mand af Absalons nærmeste, Svend Aggesøn, som var en Brodersøn af Ærkebisp Eskil, skrev paa Latin en kortfattet »Danmarks Kongers Historie« som gaar til Vendlands Undertvingelse ved Aar 1185; naar han deri kun meget kortelig skildrer Svend Estridsøns og de følgende Kongers Tid, meddeler han, at det er fordi han véd, at hans »Teltfælle« (contubernalis) Sakse vil fortælle udførligere om dette.

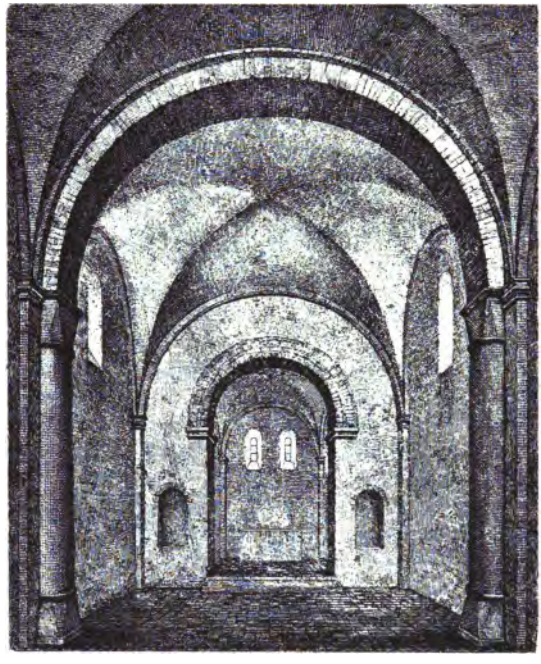

Fig. 108. Gumløse Kirkes Indre.

Af Byrd tilhørte Sakse en gammel Vederlags-Æt; hans Fader og Bedstefader havde været Valdemar den Stores »Mænd«. Selv var han oplært til Klerk, hvad vi vilde vide af hans Færdighed i Latinen, selv om det ikke udtrykkelig sagdes i gamle Kilder. Han stod i nært personligt Forhold til Absalon, der brugte ham som sin

»clericus« d. e. Skriver eller »Brevmand«, og hvis stadige Ledsager han var. Derfra skriver sig Sakses indgaaende Kendskab til Vendertogene og i det hele til alle Absalons Foretagender: dels har han været Øjenvidne til dem, dels har han jævnlig hørt sin beundrede Biskop fortælle om dem. Og ved at færdes i Absalons Følge, snart paa Ledingsskibene, snart i Kongens Gaard, snart i Domkapitlet i Roskilde, — det er sandsynligt, at Sakse selv var Kannik i Roskilde, — hørte han ofte Fortællinger om gamle og nye Tider, og forsømte ikke at udspørge dem, som syntes at vide noget, særlig de islandske Sagamænd, som gæstede Kongen.

Hans Værk »om Danernes Gærninger« fylder paa Tryk henved 1000 Sider. Det begynder med Oldsagn om Danmarks ældste Tider, og det gaar ned til det samme Punkt, hvor ogsaa Svend Aggesøn standsede: Vendlands Indtagelse. Sagnhistorien indtil Gorm og Tyre fylder de første 9 Bøger, 10. Bog gaar til Magnus den Godes Død; i 11., 12. og 13. Bog fortælles til Slaget ved Fodevig. I 14.-16. Bog, der udgør en Tredjedel af hele Værket, skildres Tildragelserne 1134—85, særlig hvad der knytter sig til Absalon. Men det er af mange Grunde muligt at paavise, at i det væsenlige er de sidste Afsnit skrevne først. Sakse har begyndt med at optegne alt, hvad han vidste at meddele om Absalon og hans Tid, og dette Afsnit er langt udførligere og historisk paalideligere end Resten af Værket. Men derefter har han, drevet frem baade af Absalons idelige Paamindelser og sin egen Kærlighed til Folkets Minder, indsamlet og nedskrevet alle de Frasagn, som han kunde overkomme. Det er dem, som fylder Værkets første Bøger. Disse Sakses Sagnbøger giver os vel ikke synderlig Hjælp til at udfinde den virkelig historiske Fortid, men de har den store Værdi for os, at de har opbevaret til vore Dage vort Folks gamle Rigdom af Sagn og Kvad. Thi skønt Sakse var Klerk, delte han ikke Kirkens officielle Ringeagt for det, der laa forud for Kristendommen. Han var stolt over sin egen Tids Danmark, særlig over dets krigerske Bedrifter, og det var ham derfor en Glæde i Sagnene at finde Minder om endnu mere straalende Gærninger i Fortiden. Sakse røber paa hver Side, at hans Følemaade langt mindre er Klerkens end Vederlagsmandens. Alt det indre i hans Værk: selve Indholdet og hans eget Syn paa det og hans Dom om hver Ting — er da ægte hjemmevokset (»nationalt«). Men dets Iklædning er fremmed. Intet viser bedre, hvorledes Danmark — i Modsætning til Norge og Island — var blevet europæisk-katolsk i sin Kulturs ydre Form, end det at Sakse skrev paa Latin, ja at han end ikke kunde tænke sig Muligheden af at skrive sligt paa Modersmaalet. Han lovpristes i hele Middelalderen og endnu senere for sin elegante Latin. Og det er vist nok, at den er baade sirlig og omhyggelig. Det er langt fra, at man gennem hans latinske Sætninger kan mærke det nordiske Modermaals og den folkelige Fortællings jævne og knappe Stil. Han slynger sine Sætninger sammen i lange, kunstige Perioder; han dynger Ord paa Ord, Sen-

tens paa Sentens, saa det bliver helt usmageligt. Med Rette valgte Grundtvig, da han ønskede at gøre Sakses Historie til den Folkebog, den efter sit Indhold baade bør og kan blive, at skrive ham helt om og genfortælle ham paa jævnt Borgerstuedansk i Stedet for tro at oversætte de skruede og snirklede Talemaader. Men det var disse, som skaffede ham hans Æresnavn Grammaticus, hvilket betyder »den fine Latiner«, men ingenlunde »Runemester«. Alligevel — saaledes som Sakses Historie er, maa vi regne den ikke blot for noget af det ypperste af Europas latinske Historieskrivning i Korstogstiden, men for et nationalt Storværk. Kun kan Sakse ikke stilles ved Siden af den næsten samtidige Snorre, som baade i politisk Indsigt og i Fremstillingens Kunst er hans Overmand. Og saa skrev Snorre paa sit og Folkets eget Sprog!

Fig. 109. Sorø Klosters Bygninger paa Kristian 6's Tid. Viser, hvor stort Omfang et saadant Herreklosters Bygninger kunde have. Fra den endnu bevarede Port (14) strakte Klostergrunden sig ned til Porthuset ved Søen (23). Midtvejs ligger selve Klostergaarden (6) med den endnu bevarede Kirke (1) og Fratergangen (5). 16 er Klosterstalden, 17 Haven.

Sakse afsluttede først sit Værk et godt Stykke ind i Valdemar Sejrs Kongetid, flere Aar efter at Absalon var død. Det var i Aaret 1201, at Absalon mærkede Døden stunde til. Han drog da til Sorø og lod sin sidste Vilje nedskrive. Sorø Kloster blev hans Hovedarving, og i dets Kirke blev han gravsat ved Siden af sin Fader.

Valdemar Sejrs Tidsalder.

Knud Magnussøn, som myrdedes i Roskilde 1157, havde efterladt sig en Frillesøn ved Navn Valdemar. Valdemar den Store tog sig af ham, han oplærtes til Klerk, og under Knud VI var han Bisp

over Slesvig Stift og havde tillige det verdslige Styre i Sønderjylland, saa længe til Kong Knuds Broder Valdemar blev myndig. Men omtrent ved Aar 1190 overtog den unge Valdemar Valdemarssøn selv sit Hertugdømme. Den ærgerrige Bisp Valdemar blev da Hertug Valdemars og Kong Knuds uforsonlige Fjende. Han var jo selv Kongesøn og havde — syntes han — fuldt saa god Ret baade til Hertugdømmet og til selve Kongekronen som disse to. Lønlig sluttede han Forbund med en Del nordtyske Fyrster, navnlig med Markgreven af Brandenborg og Grev Adolf (III) af Holsten, og ligeledes med Kong Sverre i Norge, der var svoren Fjende af Kong Knud og Absalon, hos hvem de oprørske norske Bisper fandt Støtte. I al Stilhed drog Bisp Valdemar til Norge, vendte hjem med 35 norske Skibe til Sønderjylland og tog Kongenavn, mens samtidig Grev Adolf trængte op over Ejderen. Men hurtig opløstes hele det farlige Rænkespil. Kong Knud fik den mægtige Bisp taget til Fange og slap ham ikke løs igen, og Grev Adolf skyndte sig ud af Danmark.

Fig. 110. Rensborgs Segl med Billede af Borgen.

Dermed begyndte en Række Kampe mellem Danmark og Nordtysklands Fyrster, som varede en hel Menneskealder. Vi vil ikke følge dem i det enkelte, men nøjes med at drage Hovedlinjerne op. Afgørende for deres Gang blev det, at hele det tyske Rige snart splittedes mellem to Tronkrævere. Et Parti holdt med Henrik Løves Søn Otto IV af Velfernes Hus og hyldede ham som Kejser, medens et andet holdt paa Frederik Barbarossas Slægt Hohenstauferne. Under disse Forhold var der intet Sammenhold mellem de nordtyske Lande. Allerede i Bisp Valdemars Dage havde Ditmarskerne sagt sig løs fra Bremens Ærkebisp og givet sig under Danmark. Nogle Aar senere kom der et Tidspunkt, da den ilsindede og ukloge Adolf III saa sig forladt af sine Forbundsfæller og ene udsat for Kong Knuds Hævn. I Aaret 1200 maatte han afstaa Rensborg til den danske Konge, der udvidede Borgen, lagde en stærk Besætning i den og byggede en bred Bro over Ejderen til Grevens Land. Mange holstenske Stormænd vendte sig fra

den ilde lidte Greve, og da Hertug Valdemar saa brød ind i Holsten, faldt hele Landet i Løbet af kort Tid i hans Haand med Undtagelse af nogle faa faste Borge. Grev Adolf blev fangen; han fik Løfte om Frihed mod at overgive Lauenborg, men Besætningen vilde ikke lyde hans Bud om Overgivelse, og lænket paa Hænder og Fødder førtes han til Danmark. Derpaa kom Kong Knud til Lybæk for at tage de nyvundne Lande i Besiddelse: det var Polabernes Land, Vagrien, Stormarn og Holsten. Den danske Konges Lande dannede nu en sammenhængende Række rundt om den vestlige Del af Østersøen: selve Danmark fra Kalmarsund til Ejderen, og derfra de tyske og vendiske Egne mod Øst til hinsides Oder.

Sent paa Aaret 1202 døde Knud VI uden at efterlade sig Børn. Hertug Valdemar, som var selvskreven til Kronen, ilede hjem fra Holsten og blev Juledag 1202 i Lund indviet til Konge af Ærkebisp Andreas Sunesøn, Absalons Frænde og Efterfølger*). Næste Sommer kom han med et prægtigt Følge til Lybæk og modtog her de overvundne Landes Hylding. Den unge og stærkt voksende Handelsstad knyttede han til sig ved vigtige Frihedsbreve, hvorved han ikke blot tilsagde Lybækkerne alle de Rettigheder, de før havde opnaaet hos Kejseren, men dertil føjede, »at de overalt inden for vort Riges Grænser, saavel i Danmark som i Vendland, baade indenfor og

Fig. 111. Lybæks Segl med Billede af et Handelsskib.

*) *Skjalm Hvide*

Asser Rig			*Ebbe*	
Esbern Snare	*Absalon*		*Sune*	
		Andreas Ærkebisp	*Peder* Bisp i Roskilde	*Ebbe*

udenfor Travemynde, skal, naar de lider Skibbrud, i Fred beholde, hvad de enten selv eller ved andres Hjælp kan bjærge, og ingen vor Ombudsmand skal tilegne sig noget af dette.«

Fra Lybæk drog Valdemar mod Lauenborg, som nu endelig maatte give sig. Til Gengæld løslodes Grev Adolf fra sit Fængsel paa Søborg Slot; han gik til sin Slægts Borg Schaumburg ved Weser og voldte ikke siden Danmark nogen Ufred. Kong Valdemars unge Søstersøn Grev Albert af Orlamynde fik Landene mellem Ejderen og Elben i Forlening.

De holstenske Lande blev dog ingen tryg Besiddelse. Aar efter Aar maatte Kong Valdemar kæmpe mod de tyske Nabofyrster. Som en Mærkværdighed noterer en dansk samtidig Krønike en eneste Gang: »I dette Aar gik ingen Leding ud fra Danmark.« I disse Uroligheder kom Bisp Valdemar til at spille en mærkelig Rolle. Han sad indtil 1206 fangen paa Søborg. Da lod Kong Valdemar sig af Pavens, af Ærkebisp Andreas Sunesøns og, hvis vi tør tro Folkevisen, af sin unge Dronning Dagmars indtrængende Forestillinger formaa til at løslade ham. Han maatte først love ikke at hjælpe Kongens Fjender og at bosætte sig i Rom, til Paven gav ham et nyt Bispedømme. Men da Ærkebispen af Bremen straks efter døde, og Bremens Kapitel og Lægfolk valgte Bisp Valdemar til hans Efterfølger, ilede han derop og nød en kort Tid sin Magt. Saa trængte imidlertid den danske Hær frem, og Innocens III bandlyste den lydige Kirkefyrste, som maatte ydmyge sig og bede om Naade for at faa Bandlysningen hævet. Siden, da Otto IV rykkede mod Danmark, kom Bisp Valdemar frem igen, maatte atter se sine Venner lide Nederlag og søgte da Glemsel i et tysk Kloster. De danske Landvindinger var nu hævdede gennem en lang Række af Sejre, og i Aaret 1214 havde Kong Valdemar opnaaet udtrykkelig Stadfæstelse paa dem. Thi da Pave Innocens III slog Haanden af Velferkejseren og i Stedet søgte at skaffe Frederik Barbarossas Sønnesøn, den unge Frederik II, Kejserkronen, vandt denne Forbund med Kong Valdemar ved at udstede et kejserligt Brev (i Metz 1214), hvorved han højtidelig afstod »alle Lande hinsides Elben og Elde, som tilhører det romerske Kejserdømme, og som Kong Knud, ægget ved talrige Fornærmelser, tilligemed sin Broder Valdemar har vundet med Sværdet, og hvad Kong Knud i Vendland har vundet ved sine og sin Faders Kampe, — vi lægger det til hans Rige og stadfæster det ved dette Brev og Fyrsternes Segl.« Vel prøvede Otto IV endnu at hævde sig, men han kunde hverken holde Stand mod Valdemar Sejr eller mod sine tyske Fjender, og Frederik II blev snart anerkendt i hele Kejserriget.

Valdemar Sejrs Indflydelse gjorde sig gældende i alle Nabolande. Men underligt nok lyder det, at den samme Magt, der stadig sejrede i Nordtyskland, ikke optraadte med synderlig Kraft mod Nord. I Norge støttede Kong Valdemar visse Tronkrævere og vilde atter hævde Danmarks Højhed over Viken, men satte ikke stort ind paa

dette Formaal. Ogsaa i Sverige, hvor to Kongsemner sloges om Magten, rykkede en dansk Hær ind under Ebbe Sunesøn og hans Brødre: ved Lena i Vestergøtland blev den slaaet, og da den sejrende Konge (Erik) senere søgte Venskab med Kong Valdemar ved at ægte hans Søster (Rikissa), blev der ingen videre Fejde. De norske og svenske Foretagender optog ikke mere Danernes Planer og Kræfter i større Grad; det var mod Syd, Danmark nu vendte sig, — og mod Øst.

Øst for Pommern langs Østersøens Strande boede en Række Folkeslag, hos hvem Kristendommen endnu ikke havde slaaet Rod, og som følgelig stod udenfor den katolske Verdens Liv, baade dens Handelssamkvem, dens latinske Lærdom og dens ridderlige Krigerkultur. Nærmest Venderne boede Prøjserne, et arisk Folk nærmest i Slægt med Litaverne, og Nordøst for disse de ikke-ariske Stammer i Livland og Estland. Allerede o. 1200 var tyske Nybyggere ved at naa frem og sætte sig fast paa disse fjærne Kyster: det var Skippere og Købmænd, Missionærer og Krigere, som grundede Staden og Bispedømmet Riga. Ridderne dannede en egen Orden, Sværdriddernes, saa kaldet, fordi de paa den hvide Klædning bar Billedet af et rødt Sværd. Ogsaa Danerne havde af og til gjort Korstog herhen, og Ærkebispen i Lund førte det gejstlige Tilsyn med den livlandske Kirke. I Aaret 1206 f. Eks. gik Valdemar Sejr og Andreas Sunesøn med en stor Hær til Øsel og kristnede Hedninger. Kongen byggede en Borg; men da ingen vovede at blive der og trodse de indfødtes Angreb, maatte han brænde den igen og sejle hjem med hele Hæren. Ærkebispen derimod drog til Riga og blev der hele Vinteren, sysselsat med at undervise Gejstligheden i sin teologiske Lærdom og at lede Omvendelsesgærningen i Livland.

Men idet Tyskernes Magt i Livland steg, maatte de udholde stadige Kampe med de hedenske Liver og Ester og de kristne (græsk-katolske) russiske Fyrster. Ved disse Kampe kom den livlandske Menighed i stor Nød, og dens Biskop Albert maatte henvende sig til den mægtige danske Konge — den eneste, der kunde bringe Hjælp.

I Aaret 1218, da Kong Valdemar i Slesvig holdt et Rigsmøde med de danske Stormænd og sine tyske Vasaller, og hans Søn, Valdemar den Unge, kronedes i Domkirken som Faderens Efterfølger, indfandt de livlandske Udsendinge sig her. Bisp Albert fik Kongens Løfte om Hjælp; et nyt Bispedømme skulde grundlægges i Estland under Theoderik (Sværdridderordenens Stifter), uafhængigt af Riga og underlagt Danmark. Paven lyste Velsignelse over det paatænkte Korstog. I Sommeren 1219 drog Valdemar Sejr ud med en vældig Flaade (»1500« Skibe, siges der) og landede under Estlands høje Klint ved Lindanæs. Skrækslagne tilbød Omegnens Høvdinger Underkastelse. »Kongen fæstede Lid til dem« — fortæller den samtidige tyske Præst Henrik i sin Livlandskrønike —, »da han ikke kendte deres Svig. Han gav dem Gaver, og Bisperne døbte dem og lod dem glade drage

bort. Men tredje Dagen efter vendte de tilbage med hele Esterhæren, netop da Nadveren var tillavet. Fra fem Sider brød de ind over Danerne, der ikke anede Uraad. Nogle, som troede, at Kongen var i Bisp Theoderiks Telt, trængte derind og dræbte Bispen, andre overfaldt og dræbte andre. Men Vitslav (Rygens Fyrste, Jaromars Søn), som med sine Vender laa i Dalen fra Bjærget ned mod Stranden, saa dem nærme sig, kastede sig imod dem og slog dem paa Flugt.« Dette bragte Standsning i Esternes øvrige Skarer; Kongen fik da samlet den danske Hær, og Kampen endte med Esternes Flugt.

Dette er det navnkundige »Volmerslag«, som det stod St. Vitus's Dag, 15. Juni 1219, Halvhundredaarsdagen for Rygboernes Omvendelse*). Kongen lod nu bygge en Borg, som fik Navnet Reval, opførte ved dens Side en Bispekirke, og snart voksede her en By op.

Ingen af Valdemars andre Sejrvindinger har omgivet hans Navn med saadan Glans som denne, og naar senere Tider kaldte ham Valdemar Sejr (Valdemarus Victoriosus), var det først og fremmest Estlandstoget, man tænkte paa. Det satte Kronen paa den umaadelige Vækst i Magt og Ære, der nu i mere end 50 Aar havde været Danmarks Lod. Fra disse Aar stammer Danmarks Riges Vaabenmærke og dets Flag.

Fig. 112. Valdemar Sejrs Segl.

Det danske »Rigsvaaben«, d. v. s. det Mærke, Kongen førte i sit Segl og paa sit Skjold, var og er, som bekendt, tre kronede blaa Løver paa en gylden Bund, oversaaet med røde Aakandeblade — »Hjærterne«. Dette Mærke brugtes allerede af Knud VI og Valdemar Sejr. I Fanerne førte den Gang Fyrsterne i Reglen samme Mærke som i Skjoldet; ogsaa Valdemar Sejr vides at have ført et Løvebanner. Men ved Siden af dette spores Korsmærket. Allerede paa Mønter fra Valdemar den Stores Tid findes et Korsbanner afbildet, og i Revals Bymærker findes saavel Løverne som det hvide Kors paa rød Bund. Dette sidste tyder paa, at der er en sand Kærne i det Sagn, som lader Dannebrog blive vort Banner fra Estlandstogets Tid. Selve Sagnet kender vi først fra Optegnelser, der er 300 Aar yngre: »Da Danerne næsten var overvundne og ydmygt paakaldte Gud, timedes der dem den Naade, at de paa Stand modtog et Mærke, nedfaldet fra Himlen, tegnet med et hvidt Kors paa

*) Anm. til S. 197 L. 5 f. o. Den 15. Juni døbtes Rygboerne; Arkons Indtagelse er rimeligvis sket Dagen før.

en Ulddug, og de hørte fra det høje, at de visselig skulde sejre, naar det bares højt. Saaledes skete det ogsaa. Men hin Fane kaldes med sit sædvanlige Navn Danebrog.« Som vi véd, var den rødhvide Korsfane Johanniternes Mærke, og det er da let at forstaa, at en saadan Fane førtes med paa vore Korstog, og at den kom til at gælde for en af Rigets helligste Relikvier. I de nærmeste 150 Aar efter Valdemar Sejr spores Danebrog næppe, men da Danmarks næste Stortid kom under Margrete, blev det Rigsbanner.

Allerede fire Aar efter Estlandstoget ramte Ulykken Valdemar Sejr, saa han kom i sine Fjenders Magt ved Jagten paa Lyø 1223. Dette Aar danner derfor den naturlige Grænse mellem den første og den sidste Del af hans Regering, og det har sin Interesse at skelne mellem disse to Afsnit.

Begge hans Ægteskaber hører endnu til hans mægtige Tid. I Aaret 1205 ægtede han Margrete Dragomir, Datter af Kong Przemysl Ottokar af Bøhmen og en tysk Fyrstedatter, hvem Ottokar forskød, saa den unge Dragomir havde en lidet lykkelig Barndom. Da hun kom til Danmark, ændrede Folket hendes Navn til Dagmar — egenlig Dagmaar, d. e. Dagens Mø — »for hendes Vænheds Skyld.« Hun fødte Sønnen Valdemar (III), der allerede 1215 ved et Rigsmøde paa Samsø blev hyldet af Danmarks Stormænd til Konge efter Faderen og tre Aar senere kronet i Slesvig, som omtalt ovenfor. Folket sang senere om Dronning Dagmar som den fagreste, blideste og frommeste Kvinde: til Morgengave bad hun at faa den fangne Bisp Valdemars Løsladelse; og da hun døde, var der kun én Synd, som voldte hende Pine i Skærsilden:

»Havde jeg ikke mine Ærmer om Søndag snørt
og ikke Striger*) paa sat,
da havde jeg ikke i Pinen brændt
og hverken Dag eller Nat.«

Dagmar døde 1212. To Aar senere ægtede Valdemar Sejr den portugisiske Kongedatter Berengaria, som fødte ham Sønnerne Erik, Abel og Kristoffer og døde 1221. Hendes Navn ændredes af Traditionen til Bengerd, og en langt senere Vise fortalte om hendes Stolthed og Haardhed mod Menigmand. I Virkeligheden ved vi aldeles ikke, om hun var en ond eller en god Kvinde; det eneste, som samtidige Kilder vidner, er, at hun var meget smuk. Da Kong Frederik VII 1855 lod Gravene i Ringsted Kirke aabne, viste det sig, at hendes Hovedskal var af en skøn oval Form med kraftigt fremspringende Næseben, fuldstændige og regelmæssige Tandrækker. — Det er imidlertid nok muligt, at Folkets Uvilje mod Bengerd skriver sig fra hendes egen Tid. Det var en nødvendig Følge af de mange Krige og den stærke Udvikling af de ny Stænder, at

*) Striger betyder en eller anden Ærmepynt; efter Steenstrups Gisning er det de vide, nedhængende Pragtærmer, som var i Mode omkring 1200

Almuen trykkedes haardt af Skatter, offenlige Arbejder og Leding, — vi skal senere se, hvor store disse Byrder var. Og det er ikke urimeligt, at Menigmand, som blændedes af den sejrsæle Konges Personlighed, gav hans Dronning Skylden, hver Gang hans Styre syntes haardt og vilkaarligt.

I det indre Styre blev Valdemar Sejr i Sporet fra Faderens og Absalons Dage: i Forbund med Kirken og Herremændene udøvede han en stærk Kongemagt og søgte af Danmarks Love at fjærne, hvad der mindede alt for stærkt om en mere raa Fortid. Det var gammel Vedtægt, som tidligere havde gældt i alle danske Lande, at den, som sigtedes for visse særlig hæslige Forbrydelser som Tyveri eller lønligt Drab, kunde nødes til at bevise sin Uskyld med Jærnbyrd. Dette, som var afskaffet Vest for Øresund, var paa Valdemars Tid endnu Lov i Skaane. Gamle Optegnelser af de skaanske Retsvedtægter indeholder nøjagtig Vejledning for, hvilke forskellige Slags Jærnbyrd der kunde anvendes: »Bærer en Mand Skudsjærn, da skal han stige ni Fjed langt, før han skyder (kaster) Jærnet. Bærer han Trugsjærn, da skal Truget staa tolv Fjed borte, og han skal bære Jærnet saa langt, at han kan kaste det i Truget«. Eller han skal fare Skraa, d. e. gaa hen over 12 glødende Plovjærn. Kun hvis han derefter er »skær« (uskadt), er han frikendt. Støttende sig til et Pavebud greb Valdemar Sejr ind her og afskaffede ved en Lov (o. 1216) Jærnbyrden i Skaane; i dens Sted indførte han, at den søgte skal stilles for 12 Nævninger af Herredets Mænd, saaledes som det alt var Skik i det øvrige Danmark.

Fig. 113. Dronning Sofias og Bengerds Hovedskaller. Sofia (Valdemar den Stores Dronning) var af slavisk Afstamning; hendes Hovedskal viser en bred Ansigtsform, Bengerds en smal og høj.

Fig. 114. Segl fra o. 1130 med Billede af Roskildes ældre Kirke (S.168).

Kongens vigtigste Raadgiver og Medhjælper var Ærkebispen Andreas Sunesøn, en Mand der baade var kyndig i Landets Love og i skolastisk Teologi. Han har forfattet en forklarende latinsk Oversættelse af Skaanske Lov og et stort teologisk Digt Hexaëmeron, som i klingende latinske Vers fremstiller den katolske Troslære. Hans Broder Peder Sunesøn afløste den gamle Kvaderstensdomkirke i Roskilde med den skønne Bygning, som endnu staar der. Roskilde Domkirke har sit nærmeste Forbillede i Katedralen i Tournai i Flandern; dens Stil er endnu væsenligst den romanske, men dens spidse Hvælvinger og dens større Lysaabninger

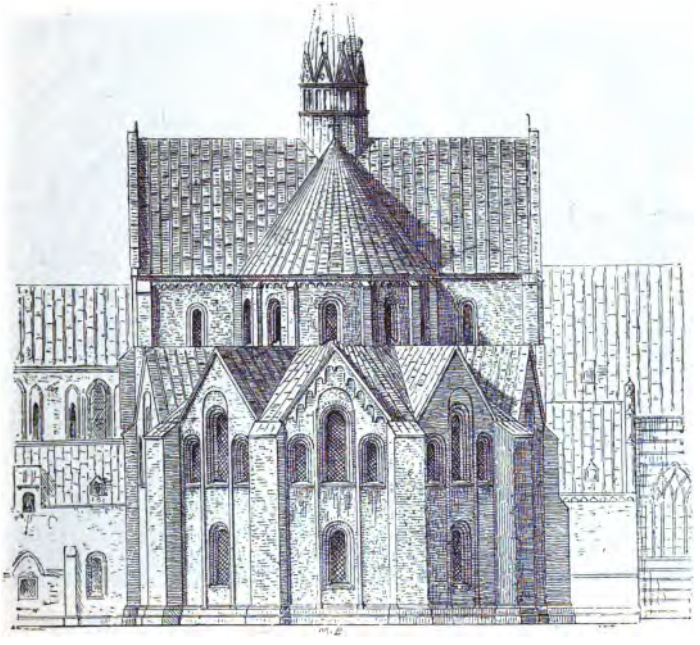

Fig. 115. Roskilde Domkirke. opført af Peder Sunesøn. Korrundingens oprindelige Ydre.

viser, at den gotiske Stil nærmer sig. Samtidig begyndte Bisp Peder Vognsøn at bygge Aarhus Domkirke, men den fuldendtes først langt senere og da i temmelig ren gotisk Stil.

Af Klosterstiftelser i disse Aar lægger vi Mærke til, at et ældre jysk Cistercienserklosters Munke flyttede til Ryd ved Flensborg Fjord (nu Lyksborg), som blev deres varige Hjem; den Aarbog, som nedskreves i Ryd Kloster, er en af vore vigtigste Kilder til Tidens Historie. Men ellers er nu Cistercienserne og de andre »Herreklostres« bedste Tid omme, og Tiggermunkenes Tid kommer. Allerede 1122 vendte Aarhusboen Salomon, som i Italien var optaget i Domini-

kanernes Orden, hjem og stiftede vort første Sortebrødrekloster i Lund.

Saa stort som det danske Rige end var, medførte dette dog ingen tilsvarende Udbredelse af dansk Folkesæt. Vore Bønder, som dyrkede Danmarks egen Jord mere intensivt end nogen senere Slægt indtil op mod vor egen Tid, havde ingen Lyst til at forsøge sig som Nybyggere udenfor Riget. Det har vi lejlighedsvis hørt om f. Eks. 1164, da der var Tale om en dansk Bosættelse i Volgast (S. 196) og 1206 paa Øsel. I de erobrede holstenske og vendiske Fyrstendømmer fandt ingen dansk Indvandring Sted. Tværtimod: under Danekon-

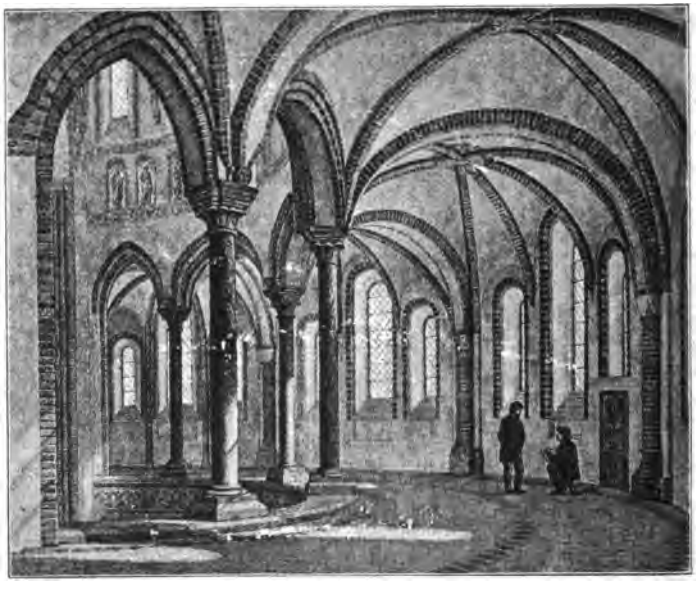

Fig. 116. Roskilde Domkirke Koromgangen indvendig.

gens Herredømme var det Tyskerne, som bredte sig, ikke blot Syd for Ejderen og Østersøen, men endog indenfor Danmarks Rigsgrænse mellem Ejder og Sli. De holstenske Bønder, som med Øksen i Haand huggede sig frem gennem Grænseskoven, standsede ikke ved Ejderen, men ryddede Ødeskoven og brød Heden op ogsaa Nord for Aaen, saa de ældre smaa danske Landsbyer i dette Strøg hurtig indkapsledes af den tyske Indvandring; 1231 fandtes mellem Ejder og Sli 420 saksiske Gaarde (»huvæ«). Mest af alle Tyskere vandt de lybske Købmænd frem. Før havde Mellemhandelen mellem Østersø og Vesterhav søgt over Slesvig og ad Landvejen til Hollingsted eller Ribe. Nu vandt Lybæk Førerskabet i Mellemhavs-

handelen. Samtidig blev Lybækkerne Hovedmændene paa Sildemarkedet ved Skanør, købte Silden af de danske Fiskere, nedsaltede den og førte den med god Fortjeneste til de nykristnede Lande Syd for Østersøen eller de gammelkristne Lande længere bort, hvor Folk i de mange Fastetider havde god Brug for en billig og god Fastespise. Overfor den ny Medbejlerstad kunde Slesvig ikke i Længden hævde sig. Men endnu paa Valdemar Sejrs Tid var Slesvig en anselig By, en af Danmarks Hovedstæder. Den var den første af alle danske Byer, som udformede sig en særlig Bylov, der blev nedskrevet og stadfæstet af Valdemar Sejr o. 1200, mens han endnu kun var Hertug i Jylland.

At det hele Storrige ikke hvilede paa en Folkeudvidelse, men kun paa en lykkelig Fyrstepolitik, viste sig klart 1223, da det, at Kongen personlig blev fangen, var nok til at vælte den stolte Bygning. Mellem de ny Vasaller, Kong Valdemar havde undertvunget i de senere Aar, var »den sorte« Grev Henrik af Sverin. Han bar Nag til sin Lensherre, og da han som Kongens Gæst deltog i hans Jagt paa Lyø, Sydvest for Fyn, saa han Lejlighed til at tage Hævn ved at fange baade Valdemar Sejr og den unge Kong Valdemar. En samtidig tysk Krønike fortæller: »Det var en Morgenstund i Kongernes Telt, hvor de begge laa i én Seng, i Valdemars eget Land. Greven huggede Kongens Skibe op og tog, hvad han fandt i dem. Det gjorde han mod Tro og Love; han var Kongens Mand og havde om Aftnen spist og drukket med ham, og Kongen ventede intet ondt af ham. Og han førte dem over Havet med stort Besvær og megen Angst.« Nogen Tid holdt han dem fangne i en Borg Syd for Elben, siden førte han dem til Sverin. Da den frygtede Konge var fjærnet, fik hans mange Fjender nyt Mod. I nogen Tid værgede Albert af Orlamynde sit Len Nordalbingien, men sidst paa Aaret 1224 fik den unge Adolf IV (Adolf III's Søn) Indgang i Holsten, Grev Henrik tog i et Slag Albert af Orlamynde til Fange, og de to store Stæder Lybæk og Hamborg gav sig atter under det tyske Rige. Mærkelig viljeløst lod Danmark alt dette ske. Den Mand, som snarest kunde have rejst Danerne til Kamp, Andreas Sunesøn, var ramt af ulægelig Spedalskhed og levede fjærnt fra Mennesker paa Ivø i Østskaane. Ingen anden havde Myndighed nok til at tage Styret; ja i Danmark selv raadede Lovløshed og Vilkaarlighed. Et latinsk Klagedigt fra denne Tid, hvis Forfatter ikke kendes, maler Landets Ulykke i stærke Ord: »I Danmarks Stormænd, som før glimrede i Vaabendaad! nu er Danmarks Ridderhær sløv og fej. Havet vrimler af Vikinger, Hulerne er fulde af Tyve, Skoven af Røvere, Marken af Ransmænd. . . I navnkundige Krigere! kom dog de fangne Konger til Hjælp! Eders Hæder bliver til Skændsel, Saksen og Vendland haanlér over eders Dvaskhed!« Efter halvtredje Aars Fangenskab maatte Kong Valdemar indgaa et ydmygende Forlig med Grev Henrik 17. Nov. 1225 for at faa sin Frihed. Han skulde i bestemte Afdrag betale ham 44000 Mk. Sølv

og yde ham andre Kostbarheder samt give sine yngre Sønner og mange Stormænd som Gisler. Endvidere overlod Kong Valdemar til Kejserdømmet alle Lande mellem Elben og Elde og alle Vendernes Lande undtagen Rygen; Købmænd fra Lybæk, Hamborg og andre tyske Byer skulde i Danmark vedblivende nyde samme Friheder, som de nød før Kongens Fangenskab.

Saa kom Valdemar Sejr fri. Men hans Sjæl var fyldt af Harme over den lidte Uret, og han rugede over Planer om Hævn og Oprejsning. Han sendte Bud til Paven om at løses fra sin Ed, og da Paven erklærede Eden for ugyldig, brød Kongen (1226) ind i Holsten og slog Grev Adolf og Grev Henrik; Aaret efter vandt han Ditmarsken og det meste af Holsten igen. Da forenede Bremen, Holsten, Hamborg, Lybæk, Saksen og Venderfyrsterne sig. Valdemar veg lidt tilbage og modtog Slaget ved Bornhøved paa Maria Magdalenes Dag 22. Juli 1227. Midt under Kampen faldt Ditmarskerne fra Kong Valdemar og angreb hans Hær bagfra, og Danskerne blev fuldstændig slaaede. Det fortælles, at Valdemar selv mistede det ene Øje og kun ved ilsom Flugt undgik et nyt Fangenskab.

Fig. 117. Slaget ved Bornhøved. Billede fra o. 1250.

Da indsaa den gamle Konge, at han for Alvor maatte opgive sine tyske og vendiske Lande. I sine senere Aar førte han hernede kun Smaakampe — uden Held — for at bevare en enkelt Borg, som endnu 1227 var bleven i hans Magt, eller for i Forening med Grev Adolf at stække Lybæks voksende Magt. Ogsaa Estland kom i Rigets Ulykkes Aar i Hænderne paa Sværdridderne i Riga. Men her fandt Valdemar fast Støtte i Paven, som paalagde Tyskerne at give ham Estland tilbage, og i Stensby ved Vordingborg sluttedes 1238 et Forlig, hvorefter Ridderne atter overlod Danmark dette Land, som derpaa blev ved Riget til Valdemar Atterdags Tid.

Valdemars ydre Glans var borte. Men endnu var Danmark — selv uden at Rygen og Estland medregnes — et i Forhold til Naboerne stort og folkerigt Land, hvor Tidens Udvikling hurtig tilegnedes. I Aaret 1232 kom Graabrødrene (Franciskanerne) »paa deres bare Ben« til Danmark og grundlagde et Hus i Ribe, og i

de følgende Aar voksede Tiggerklostre frem i mangfoldige Købstæder. Den gamle Konge samlede mer og mer sin Virksomhed om Landets Styre og Lovgivning; fra »Valdemar Sejr« blev han »Valdemar Lovgiveren«. Da han 1231 havde haft den Sorg, at hans Søn Valdemar, den udvalgte Konge, dræbtes af et Vaadeskud under Jagten paa Røsnæs, blev Erik, der hidtil havde heddet Hertug af Sønderjylland, udvalgt Konge i hans Sted, medens Kongeslægtens andre Medlemmer fik større eller mindre Forleninger i Riget efter udenlandsk Fyrsteskik. Abel blev Hertug i Sønderjylland, Kristoffer Herre paa Laaland-Falster, Knud, en Søn af Kong Valdemar og Esbern Snares Enke Helene, fik et Hertugdømme i Bleking; Nikolaus, Kong Valdemars Sønnesøn, fik Nørre Halland, og Albert af Orlamynde blev Herre paa Als, som den Gang endnu ikke hørte med til det sønderjyske Hertugdømme. Det har vistnok været i Anledning af denne store Udskiftning af Kongens Indkomster, at Kong Valdemar lod foretage de Optegnelser af Kronens Indtægter og Kongens private Arvegods, som findes i et Haandskrift (i Stockholm), der gaar under Navnet Kong Valdemars Jordebog.

Paa Valdemar Sejrs Tid er endelig vore Provinslove opskrevne og bragte i den Form, i hvilken de gjaldt i flere Hundrede Aar. Skaanske Lov kender vi i en Skikkelse, der vist stammer fra Valdemars første Aar. Sjællandske Lov har vi i to noget forskellige Redaktioner, som — ganske uden Hjemmel — gaar under Navnene »Valdemars sjællandske Lov« og »Eriks sj. L.«. Baade den skaanske og de sjællandske Love er aabenbart væsenlig blot Optegnelser af de gældende Vedtægter. Men Jydske Lov er noget mere. Ved Hjælp af den gamle Bisp Gunner i Viborg og andre lovkyndige Mænd lod Kong Valdemar de gamle Retsregler bearbejde og læmpe efter Tidens Krav og derpaa fremlægge for et Rigsmøde af Stormænd fra alle Danmarks Lande i Vordingborg, Marts 1241, og paa dette »Danehof» vedtoges den. Den kom til at gælde i Nørre- og Sønderjylland og paa Fyn. Om det havde været Kong Valdemars Mening at skaffe dette Lovværk Gyldighed ogsaa Øst for Store Bælt, kan ikke siges med Vished. Baade Lovene og Jordebogen kommer vi senere til at omtale nærmere.

Kort efter Jydske Lovs Vedtagelse døde Valdemar Sejr paa Vordingborg d. 28. Marts 1241. Den Munk, som førte Aarbogen i Ryd Kloster, siger: »Da faldt i Sandhed Kronen af Danernes Hoved. Thi fra den Tid blev vi til Spot for alle vore Naboer. Endogsaa de Lande, som Fædrene havde vundet ved Vaaben, faldt ikke blot fra Danmark, men paaførte endog Riget store Ulykker og bragte det i stor Forvirring, idet de danske Stormænd rejste sig mod Kongen og paa mange Maader hærgede og ødelagde hinanden indbyrdes.«

SVERIGE 1100—1250.

Endnu i dette Afsnit er Sveriges Historie mørk og mager. Vi kender en Del Navne paa Konger og Stormænd, men har lidet at fortælle om dem, og dette lidet er endda til Dels usikkert. Saa meget er vist, at Sveriges Land i denne Tid led af idelige Krige mellem forskellige Kongsemner.

Skønt Kongemagten i Sverige var ældgammel, var Rigsenheden her langt svagere udviklet end i Danmark. Sverige var endnu at opfatte som et Forbund af ret selvstændige Lande under én fælles Konge. Af de Samfundsindretninger, som i Danmark bandt Landene sammen — en stærk Kongemagt, Kongens Vederlagsmænd og en udviklet og godt organiseret Kirke, — havde kun Kongemagten nogen videre Betydning i Sverige. Men de svenske Konger havde ikke nær saa fast Grundlag for deres Myndighed som de danske. Disse sidste var Herrer over Almindingerne, d. v. s. al udyrket Jord og alt ejerløst Gods; men i hele det svenske Rige, saa langt den gamle Bygd strakte sig, var Jorden Folkets d. e. Bøndernes Ejendom. Kun i et Par Landskaber ser det ud til, at Kongen havde en vis Medejendomsret til Almindingerne. Dertil kom Usikkerheden i Tronfølgen. I Sverige som i Danmark var det den nedarvede Retsopfattelse, at Kronen som Arv tilkom den gamle Kongeæt, og at Folket højest kunde vælge mellem dennes voksne Mænd. Det var Upsvearne, som først hyldede den ny Konge, og derpaa drog han ud til de øvrige Landskaber for at hyldes af dem. Dette hed Kongens *eriksgata* — et Ord, hvis Betydning er uvis — og den foretoges altid i en og samme Rækkefølge, »rættsyles« d. v. s. »retsoles«, i samme Retning som Solen gaar: fra Upland til Södermanland, Østergøtland, Småland, Vestergøtland, Nerike og Vestmanland. Hver Gang Kongen kom til et nyt Landskabs Grænser, gik dets Bønder ham imøde der, ledsagede ham til Landets Tingsted, hvor de og Kongen gav hinanden Gaver, og derfra til Grænsen mod det næste Landskab.

Allerede 1060 var de gamle Upsalakongers Æt uddød. Derpaa havde Stenkil grundet en ny Kongeæt (S. 138), som syntes at skulle sidde fast paa Tronen, da ogsaa den uddøde o. 1125 med Kong Inges to Brodersønner. Nu optraadte en hel Del Tronkrævere, som paa mødrene Side kunde regne sig til Kongeætten, og som hver havde Tilhold i et eller andet Landskab. Og Upsvearne kunde ikke uden svære Kampe gøre deres Krav paa at foretage Valget gældende. Omkring 1130 finder vi Magnus den Stærke, Margrete Fredkullas Søn, som Konge i Vestergøtland, mens Svearne valgte en Mand ved Navn Ragnvald Knaphöfde. Ragnvald drog paa sin Eriksgata ind i Vestergøtland, uden at han efter gammel Sædvane havde faaet Gisler, og blev slaaet ihjel af Bønderne der. Snart efter faldt Magnus ved Fodevig, og en Tid lykkedes det en tredje

Tronkræver at faa Magten i de fleste Landskaber. Det var Sverker, som støttede sig til Østgøterne.

SVERKER var samtidig med Ærkebiskop Eskil og med Bernhard af Clairvaux, og under hans Regering grundede franske Cisterciensere Sveriges første Klostre: Alvastra i Østergøtland, Nydala i Småland, Varnhem i Vestergøtland. Det var i det hele den svenske Kirkes Organisationstid. Tidligere tales der bl. a. om Bisper i Skara. Nu nævnes et Bispedømme i Linkøping og i Gamle Upsala, og i den nærmest følgende Tid finder vi flere ny. En Sendemand fra Paven, Nikolaus Brekespere, rejste op til Norden for at ordne dets Kirkeforhold ved at dele Eskils udstrakte Ærkestift. Han havde faaet oprettet et norsk Ærkebispedømme i Trondhjem og kom derefter til Sverige, hvor han holdt Møde med Rigets og Kirkens ypperste Mænd i Linkøping 1152 om Indsættelsen af en svensk Ærkebisp. Men de forskellige Landskabers Mænd kunde ikke enes om, hvor Ærkebispens Sæde skulde være, og det Pallium, som Nikolaus havde med fra Rom, gav han da i Ærkebiskop Eskils Varetægt og overdrog ham at indvi den fremtidige svenske Ærkebisp. Eskil blev derved den svenske Kirkes »Primas« (Overherre) og Pavens Legat (Udsending). Endelig overvandtes den gamle Uvilje mod Romaskatten (S. 141); thi ved Linkøping Møde gik alle Svenskerne ind paa, at de, som andre kristne Folk, skulde betale Paven Peterspenge: hver Gaard skulde aarlig give 1 Penning i Landets Mønt.

Da Sverker Julenat 1156 vilde gaa til Ottesangen, blev han myrdet af sin Hestesvend. Nu satte Upsvearne deres Konge igennem. Det var ERIK DEN HELLIGE, en Søn af Jedvard, »en god og rig Bonde«. Hvad der fortælles om ham, har for en stor Del Helgenlegendens Præg. Til ham henføres, hvad der i Sveriges gamle Landskabslove vidner om, at ny og mildere Tænkemaade arbejdede sig frem. Ifølge Uplandsloven var det ham, som sikrede den gifte Kvinde Medejendomsret i Boet, saa at »Kvinde giftes til Hæder og Hustru, til halv Seng, til Laas og Nøgler, til Tredjedelen af Løsøre og Avlinggods og til al den Ret, som uplandsk Lov er, og den hellige Kong Erik gav«.

Endvidere fortælles det om Erik, at han fuldførte Kirken i Gamle Upsala, hvor den engelskfødte Henrik blev Biskop, og at han gjorde et Korstog til Finland. Bisp Henrik, som ivrigt gav sig i Færd med Omvendelsesværket i Finland, led Martyrdøden herovre og æredes senere som Finlands Skytshelgen.

Baade Østgøten Sverker og Uplændingen Erik var paa Spindesiden nære Frænder af Stenkils Æt og derigennem af den gamle Upsala-Æt, som havde haft Arveadkomst til Riget. Nu optraadte en ny Tronkræver, hvis Adkomst var nogenlunde af samme Rang. Den danske Prins Henrik Skadelaar, hvem vi har lært at kende som en af Knud Lavards Avindsmænd, havde haft en Sønnedatter af Kong Inge til Hustru, og deres Søn Magnus Henriksøn havde

derfra stort Arvegods i Vestergøtland, og rimeligvis fandt han især Støtte i dette Landskab, da han traadte frem med Krav paa Sveriges Krone. Det var maaske ham, som havde lokket Sverkers Svend til at dræbe sin Herre; faa Aar efter fældede han ogsaa Erik. Et lille Stykke Vej nedenfor Gamle Upsala, paa det Sted, hvor Fyrisaaen den Gang udmundede i Mælaren, laa en lille By, der i Modsætning til Vestra Aros kaldtes Østra Aros (Aamunding) — det nuværende Upsala. Ogsaa her synes Erik at have bygget en Kirke, efter nogles Mening den, som nu kaldes Upsalas Bondekirke; thi d. 18. Mai 1160, da Magnus Henriksøn uventet kom over ham med sine Krigsfolk, var Erik netop i Kirke. Han hørte Messen til Ende med sine Mænd, før han gik ud til Striden, i hvilken han faldt. Efter Sagnet siges det, at Fjenderne halshuggede hans Lig.

Fig. 118. Erik den Helliges Skrin.

I senere Tider regnede Folket Kong Erik for Sveriges Helgen, men det maa have taget nogen Tid, før denne Opfattelse trængte igennem i alle Rigets Landskaber. Han blev heller ikke nogensinde helgendømt af Paven. Endnu 1208 tog Pave Innocens III Parti for Sverkers Æt, stemplede Eriks Efterkommere som uhjemlede Tronranere og truede dem med Bandlysning. Men fra Upland bredte efterhaanden Troen paa Eriks Hellighed sig videre ud over Riget. Den 18. Maj blev for alle Svear og Gøter en stor Helligdag, paa hvilken de fejrede *ersmæssan* (Eriks Messe). St. Eriks Fane blev Sveriges hellige Banner; naar den førtes med i Strid, fulgte Sejren den. Hans Lig blev nedlagt i et kosteligt Sølvskrin, som endnu 1577 blev nyistandsat og prydet, og som den Dag i Dag gemmes i Upsala Domkirke. Og den dyreste Ed, en Svensk kunde sværge, var den »vid Gud och St. Erik konung«.

Kun et Aar efter sin Sejr ved Østra Aros faldt Magnus Henriksøn mod Sverkers Søn Karl, der vistnok hele Tiden havde beholdt Magten i Østergøtland, og som nu fik hele Riget. Han kaldtes Svears og Gøters Konge: Riget var samlet paany. Fra 1161 til 1250 skifter Sverige da temmelig regelmæssigt mellem Konger af Eriks og af Sverkers Stamme. Mange Historikere har tænkt

sig, at der maa være sluttet en Slags Overenskomst mellem Stormændene af begge Partier om, at ved kommende Valg skulde de to Linier begge regnes for hørende til Kongeætten, og at der skulde tages ligeligt Hensyn til dem. Imidlertid gik dette gentagne Skifte mellem de to Linier aldrig af uden idelige Kampe mellem Kongsemnerne.

KARL SVERKERSSONS*) Kongetid (1161—67) betød utvivlsomt en Styrkelse af Rigsenigheden. Medens der tidligere ofte tales om Jarler, der hver kun førte Styret i sit Landskab, nævnes fra nu af altid kun én Jarl ad Gangen, en Rigsjarl, som næst efter Kongen havde øverste verdslige Myndighed i hele Riget. Endvidere oprettedes nu det svenske Ærkebispedømme. Landskaberne enedes endelig om, at Upsala, som i Hedenskabets Tid havde ejet Rigets største Gudehov, ogsaa skulde være det kristne Sveriges religiøse Midtpunkt. Munken Stefan fra Alvastra udsaas til at forestaa det ny Embede, og Pave Alexander III samtykkede i denne Ordning. Sveriges første Ærkebisp viedes i den franske By Sens, hvor Ærkebisp Eskil i Pavens Overværelse indsatte Ærkebisp Stefan og iførte ham Palliet. Under Upsala Ærkebisp hørte ikke blot hele Sverige, men desuden det norske Jæmtland, som i kirkelig Henseende regnedes til Upsala Stift lige til Reformationen, og endelig den kristne Menighed, som efterhaanden dannede sig i Finland.

Fig. 119. Ærkebisp Stefans Segl.

Erik den Helliges Søn KNUT ERIKSSON, som havde søgt Tilflugt hos sine Frænder i Norge, vendte tilbage og fældede Karl paa Visingsø i Vættern 1167. Derefter maatte han endnu i nogle Aar kæmpe med Mænd af Sverkers Slægt og havde siden Riget i nogenlunde Ro til 1195. Medens Karls Søn, den yngre Sverker, førtes til Danmark og fostredes der, havde Knut Eriksson og hans Slægt stadig Støtte i Norge, hvor Sverre vandt Kongedømmet og giftede sig med en Datter af Erik den Hellige. Ogsaa Sveriges næstypperste Mand var ved Slægtskab nær knyttet til Norge: det var Jarlen Birger Brosa af den mægtige Folkungeslægt.

Saa længe Knut Eriksson herskede, var Sverige da et trygt Tilflugtssted for Valdemar den Stores og Absalons Modstandere; her

*) Han er den første kendte Konge af Navnet Karl. Men i 1500'erne udregnede den lærde Johannes Magni, at der havde været 6 Karl'er før ham, og derved blev han kaldt Karl VII. Paa samme Maade blev Erik den Hellige til Erik IX.

tyede f. Eks. Eskils oprørske Dattersønner hen. Men efter Knut Erikssons Død 1195 blev SVERKER DEN YNGRE Sveriges Konge. Som det kunde ventes af den, der nød Absalons og Danmarks Støtte, viste han sig som Ven af Kirkens Udvikling, fritog ved et Brev 1200 Kirkens Mænd fra at møde for Bondetingene, og fremmede Indførelse af Tienden. Snart rejste Knuts Sønner et stort Oprør imod Sverker, som maatte ty ned til Valdemar Sejr og bede om Hjælp. En dansk Hær under Sunesønnerne drog med ham tilbage, men blev slaaet ved Lena i Vestergøtland 1208. Mindet om denne blodige Kamp holdt sig længe. Et norsk Sagn fortæller, at Odin her for sidste Gang var til Stede, og en dansk Folkevise synger:

Imellem Bjærg og Dale
der gæller Ugle og Ørn;
der græder saa mangen Enke
og halvflere faderløse Børn

De Fruer sidder i Højeloft
og venter, deres Herrer komme:
Hestene de kom blodige hjem,
og Sadlerne de var tomme.

Sverker maatte atter fly. Han fik nu Hjælp af Pave Innocens III, som truede hans Fjender med Bandlysning, men til liden Nytte. Han faldt i et nyt Slag 1210, og ERIK KNUTSSON blev Konge.

Saa magre vore Kilders Oplysninger end er, ses det, at Eriks-Ættens farligste Fjender hele Tiden havde været det strængt kirkelige Parti, som fandt naturlig Støtte i Danmark hos dette Lands kirkeligsindede Konger og Ærkebisper. Erik Knutsson udsonede sig da med sine mægtige Modstandere. Udsoningen med det kirkelige Selvstændighedsparti viste sig i, at han var den første af alle Sveriges Konger, som lod sig krone. Overfor Danmark sikredes Freden ved, at han bejlede til Valdemar Sejrs Søster Rikissa og fik hende til Hustru. En Folkevise fortæller om den danske Kongedatters Komme til det mere gammeldags Sverige, at da de svenske Fruer bad hende stige op paa en opsadlet Hest, udbrød Rikissa forundret:

Var jeg i min Faders Land,
da fik jeg Karm og Køresvend.

Men Fruerne svarede:

I føre os hid ingen jyske Sæder!
Sadel af Sølv og forgyldene Mile
dermed plejer svenske Jomfruer at ride.

Og det haver været gammel Sæd,
saa længe vi leve, vi blive derved.

— Naar Danske og Svenske faa tyske Mænds Sæd,
da ve dem begge Landskab derved.

— Det var stor Lyst og megen mere Gammen,
de unge to Ædelinge bleve gifte tilsammen.

Efter Erik Knutssons Død paa Visingsø 1216 forlod Stormændene atter Eriks-Ætten og valgte Sverkers Søn JOHAN, som endnu kun var 15 Aar. Valdemar Sejr blev vred over, at de forbigik hans Søster Rikissas og Eriks Søn, og klagede til Paven. Ny Tronfejder syntes at blive uundgaaelige, da Johan allerede døde 1222. Med ham udsluktes Sverkers Æt, og den seksaarige Erik Eriksson blev Konge, skønt han baade læspede og haltede. En Tid maatte Erik for en ny Tronkræver fly til Valdemar Sejr, men kom efter sin Fjendes Død tilbage og var Konge til 1250. Hele Tronfejdernes Tid havde været gunstig for Stormændene, som under de skiftende og svage Konger havde vundet stor Magt over Almuen; men højest skød Stormandsvælden op under ERIK LÆSPE. Medens Kirken, som vi skal se nedenfor, naaede frem til langt større Privilegier, end man efter hele Sveriges Udviklingstrin skulde have tænkt sig, voksede ogsaa det verdslige Høvdingevælde op over Kongemagten. Blandt alle Storbondeætter kunde ingen lignes ved Folkungernes. Denne Æt kan vi spore tilbage til Folke Digre, som levede o. 1100 og var gift med en Datter af Knud den Hellige. Senere havde den taget til i Rigdom og Indflydelse, og dens Mænd havde — som f. Eks. Birger Brosa o. 1200 — spillet den ledende Rolle i Rigets Historie. Under Erik Læspe var Birger til Bjælbo dens ypperste Mand, han fik Kongens Søster Ingeborg til Hustru og blev Rigets Jarl Birger Jarl kuede med Vælde det sidste Kongsemne, som rejste sig mod Erik Læspe, han udvidede den svenske Magt i Finland, og da Erik døde 1250, kunde der ikke være Tale om at vælge nogen Konge mod Birgers Vilje Høvdingerne hyldede da hans Søn Valdemar som Konge (1250); men Birger vedblev at være den virkelige Rigsstyrer til sin Død 1266.

Fig. 120. Karl Sverkerssons Segl.

Fig. 121. Birger Jarls Segl.

Fra Aaret 1250, da Folkungeætten kom paa Tronen, rykker Sverige for Alvor ind i Historien Side om Side med Norge og Danmark. Dets hele Samfundsudvikling ligner mest Danmarks, men foregik endnu stadig en Del langsommere, og først efter 1250 naaede den i det hele det Trin, som Danmark havde naaet i Valdemarstiden før 1241. Et Par Eksempler vil oplyse dette: Jærnbyrd,

hvis sidste Spor i Danmark forsvinder 1216, holdt sig i Sverige til Birger Jarls Dage. Kvinders Arveret, saaledes at Søster arver halvt med Broder, var i Danmark ældgammel — Traditionen fortalte, at den var indført af Svend Tveskæg —, men blev i Sverige først indført af Birger Jarl. Uddannelsen af en særlig Krigerstand, en Heremandsklasse, hvis Medlemmer var Kongens »Mænd« og skattefri, falder i Sverige henved 100 Aar senere end i Danmark og faar først nogen Fasthed under Birger Jarls anden Søn Magnus Ladelaas. Og ganske tilsvarende er det, at de svenske Landskabslove gennemgaaende nedskreves senere end de danske; kun Vestgøteloven blev optegnet før 1250, de øvrige omkring 1300.

De Kongenavne og Tronfejder indtil 1250, som vi gengav ovenfor, er ikke af stor Interesse og giver os ringe Oplysning om de to Ting, som blev Sveriges virkelige Vinding af disse Slægtleds Arbejde og Kampe. Disse to Ting er Kirkens Udvikling og Grundlæggelsen af Sveriges Vælde i Finland.

Fig. 122. Skokkloster i Upland. Nonnekloster af Cistercienserordenen.

Da Stefan blev Ærkebisp 1164, var der Bisper i Skara og Linkøping foruden i Upsala. Straks derefter maa der være oprettet Bispedømmer i Strængnæs, Vesterås og Veksjø, thi disse nævnes under Knut Eriksson (1167—95); ogsaa i Finland opstod et Bispedømme i Åbo. Den unge svenske Kirke ejede imidlertid langtfra den Uafhængighed, som 1100'ernes og 1200'ernes Paver og kirkelige Lovgivere krævede. Der klagedes over, at verdslige Stormænd efter eget Tykke indsatte Præster, undertiden bortløbne Munke eller Drabsmænd og andre Forbrydere, at de ofte tilegnede sig Kirkernes Indtægter eller plyndrede dem, at de nødte de gejstlige til at møde for Bondetinget og underkaste sig de gamle oprørende Maader at afgøre Retstvist paa: Tvekamp eller Jærnbyrd. Stadig var der Strid, om en Bonde frit kunde testamentere en vis Del af sit Gods — sin Hovedlod — til Kirken, eller om dette ikke kunde ske uden Arvingernes Samtykke. Præsterne selv gjorde sig, ligesaa vel som de verdslige, tit skyldige i Drab og i lastefuldt Levned. Skønt Sverker den Yngre godkendte Kirkens Krav om, at Præster aldrig maatte møde for verdslig Domstol, vedblev mange af disse at optræde paa Tinge som andres Sagførere; de søgte at tilegne sig Embederne næsten som Ejendom, saa at Præstesønner ofte tiltraadte Faderens Stilling som en Arv. Og mod Paabudet om Ene-

stand gjorde baade Præster og Bønder den sejeste Modstand. Det var sent og haardt for kristen »Sæd« at vinde Sejr over de gamle Vaner: endnu efter 1200 synes det, at Børneudsættelser fandt Sted.

Men endog under disse vanskelige Forhold naaede Kirken langt frem i Selvstyre og Magt. Allerede ved Aar 1200 var Tienden almindelig indført, og Præsterne unddroges — som før omtalt — fra de verdslige Domstole. Klostrene fik Indflydelse: disse Cisterciensere, som selv arbejdede i Mark og Have, som kogte Salt og byggede Vandmøller, gav Bønderne Respekt for Munkelivet og jævnede derved Vejen for Kravet om Præsternes Enestand. I Erik Læspes Tid fik Sverige sine første Tiggermunkeklostre Og endelig 1248 kom Kardinalbispen Vilhelm af Sabina til Sverige som Pavens Sendemand og holdt i Skeninge et Kirkemøde med Birger Jarl og Rigets kirkelige og verdslige Stormænd. Her enedes man om tre vigtige Beslutninger: [1]) Cølibatet blev paabudt for alle Præster. [2]) Det paalagdes Bisperne flittigt at studere den kanoniske Lovgivning, d. e. alle de »canones«, Regler, som galdt i den katolske Kirke, for at de med des større Kyndighed kunde arbejde paa at faa den svenske Kirke i et og alt organiseret som den almindelige, katolske. [3]) Det bestemtes, at der ved alle Bispekirker skulde findes Domkapitler, og at Bisperne skulde udnævnes af disse og ikke af nogen verdslig Øvrighed.

Selv om de store Vikingetog forlængst var ophørte, er det utænkeligt, at Samkvemmet mellem Svenskerne og deres Genboer paa den anden Side af Bottenhavet og Østersøen nogen Tid har været afbrudt. Stadig drev Esterne og Kurerne Sørøveri og Strandhugst ved Sveriges Kyster, og Svenskerne har gjort Gengæld. Nord for den finske Bugt bredte de finske Stammer sig mod Vest; østligst hen imod Ladoga boede Karelerne, vestligere Tavasterne og de egentlige Finner. Ved selve Kysten og paa dens Øer stødte de sammen med Svenskerne, som mulig har haft Bygder her siden Hedenold. I Forhold til Finnerne, der levede delte i en Mængde smaa Samfund og dyrkede Naturmagterne, som de næppe endnu var naaet til at opfatte som menneskelignende Guder, var Svenskerne det civiliserede og organiserede Folk, Kulturfolket overfor Naturfolket. Og da Upsvearne endelig tilegnede sig Kristendommen, netop som Korstogstanken greb hele det kristne Europa, fik Svenskernes Fejder med Finnerne i deres Øjne Betydning af Korstog. Vi har nævnt det Korstog, Erik den Hellige skal have foretaget o. 1157. Men det har ikke været et enkeltstaaende Foretagende; tværtimod bør man tænke sig, at svenske Krigere meget jævnlig har vovet sig til Finland. I 1164 var en svensk Krigerflok naaet op ad Neva til Ladoga. Her mødte de Fjender, som fra den modsatte Side trængte frem i Finnernes Land: det var Russerne fra Novgorod.

Forholdet mellem Sverige og de finske Stammer var omtrent

som mellem Danmark og Venderne. Naar Svenskerne ikke hjemsøgte de finske eller estiske Kyster, saa kom Genboerne paa Besøg i Sveriges Skærgaard. I Aaret 1187 trængte en Flaade af Ester, Kurer og Kareler ind i Mælaren og opbrændte Sigtuna, som siden Birkas Undergang havde været Uplands vigtigste Køb ing. Dette gav vistnok Stødet til, at selve Indløbet til Mælaren befæstedes, idet en Borg byggedes paa Stok-Holmen (d. v. s. Holmen med Pæleværket), og her voksede med Tiden en ny Handelsstad frem, som langt overstraalede baade Birka og Sigtuna.

Fra de følgende Aar kender vi tilfældigvis et Tog af Kong Johan til Estland o. 1220; men vore Kilder ved kun lidet at fortælle om disse Fejder, indtil vi naar ned imod Aaret 1240. De Kristne i Finland led da stor Nød; Tavaster, Kareler og Ester overfaldt dem og øvede ubeskrivelige Grusomheder, og Pave Gregor IX æggede Svenskerne til Korstog. I Aaret 1240 finder vi da ogsaa en svensk Hær inde ved Neva; men her stødte den atter paa Russerne, som vandt en glimrende Sejr, der skaffede deres Fyrste, Alexander, Tilnavnet Nevski.

Da tog Birger Jarl Korset (1249), og Krigere flokkedes om ham. »Erikskrøniken«, som er skrevet o. 1320, har gemt Mindet om den Iver og Kamplyst, som brød frem:

Huar redde[1]) sik tha i sin stadh
ok giordo gerna huat konungen badh
ok skuto ut[2]) snekkior ok løpande skutør;
marger stor peninga knuter[3])
vard[4]) tha løster ok giffuen them,
ther tha skuldo skilias vid thera heem
ok visto ey nar the komo ather.
Vridhna hender ok starker grater[5])
vard tha aff mange fruo sedher;
tho gladdos the at gudz hedher
skulle meras aff then færdh.
Mangt eth gamalt fædernis sverd
vart tha nidher af naglom[6]) krænkt,
som ther haffde manga dagha hengt.
Them vart tha venlika følgt til strand
helsades vel ok tokos i hand,
marghin[7]) røder mun vard tha kust
som aldrig kystes sidhan aff hiertans lust.

Efter Landgangen i Finland fulgte Sejren Svenskerne:

The taffvesta[8]) tha vndan runno
the hedno tappado, the crisne[9]) unno[10]).

Birger Jarl trængte ind i Tavasternes Land, tvang dem til Daab og byggede Borgen Tavastehus.

Thet huss heyter taffvesta borg,
the hedno haffua ther æn fore sorg.

---

[1]) gjorde sig rede, [2]) skød i Vandet, [3]) »Pengeknude« d. v. s. Pung, [4]) blev, [5]) Graad, [6]) Naglerne, Sømmene, [7]) mangen, [8]) Tavasterna, [9]) kristne, [10]) vandt.

DANMARK 1241—1319. KONGEN OG DE NY STÆNDER I STRID.

ERIK VALDEMARSØN, kaldet PLOVPENNING, som allerede i en Alder af 16 Aar var bleven kronet, gik i sit 25de Aar, da han ved Valdemar Sejrs Død blev Danmarks Konge. Han var en varmblodig og stridbar Yngling og nidkær over sin Magt. Men samtidig var han paavirket af den ny religiøse Vækkelse, som Tiggermunkenes Prædiken skabte, og straks i sin første Kongetid udtalte han, at han vilde dø i en Graabroders Kutte og gravsættes i Graabødreklostret i Roskilde.

Skønt Konge over Danmark, Rygen og Estland, havde han langtfra de samme Hjælpekilder, som hans Fader havde raadet over. Den gamle Kong Valdemar havde været eneste Herre over baade det gamle Krongods, Kongelevet, som fra Arilds Tid var Kronens Eje, og over Kongeslægtens private Arvegods rundt om i Riget. Men ved Eriks Side stod nu en hel Række af fyrstelige Lensmænd (S. 223) med Raadighed over store Dele af Landet og med betydelige Indtægter. Paa mange Punkter var det uklart, hvor Grænsen gik mellem Kongens og disse Lensfyrsters Ret, og af denne Uklarhed maatte der uundgaaelig opstaa Strid. Særlig vanskeligt var Forholdet til den mægtigste blandt Brødrene: Hertug Abel i Sønderjylland. Her var der Tvivl, om Ledingspengene i Sønderjylland tilkom Hertugen eller Kongen; her var Strid om, hvem Kongelevet i Hertugdømmet tilhørte; og endelig var det uklart, om Lenet var arveligt. Efter den gamle Opfattelse gik Hertugstillingen ikke i Arv; men i Tyskland, hvis Forhold i mange Maader var Mønster for den ny Udvikling i Danmark, var slige Len forlængst arvelige, og det var desuden en Kendsgærning, at i flere Slægtled var den virkelig gaaet fra Fader til Søn (Knnd Lavard—Valdemar den Store—Kristoffer og Valdemar Sejr—Erik og derefter Broderen Abel. Næppe var Erik da kommen paa Tronen, før der udbrød Krig mellem ham og Abel.

Abel var gift med Mektild, en Datter af Holstens Greve Adolf IV, som til Tak for Sejren ved Bornhøved havde givet sig i Kloster og efterladt sit Grevskab til to unge Sønner. Hertug Abel var de unge Svogres Formynder, og efter at de var blevet voksne, vedblev han at være deres Forsvarer. Dette kom til at spille med ind i Stridighederne mellem ham og Broderen. Da den første Broderstrid efter et Par Aars Forløb var bilagt, kastede Erik sig imod Holsten og Lybæk for at genoprette sin Faders Herredømme over disse Egne. Abel, der mere følte sig som selvstændig Fyrste end som det danske Riges Hertug, vendte sig da imod Kongen; Brødrene Kristoffer og Knud og mange danske Stormænd holdt med Abel, og Borgerkrigen hærgede trindt om i Danmark. Klostrene og de værgeløse Landsbyer maatte taale Vold og Plyndring, snart af Abels, snart af Kongens Parti. Paa Skanderborg Slot sad Eriks Dronning Jutta (fra Saksen); hun tog fra Klostrenes Ladegaarde alt, hvad hun

vilde; naar Munkene kørte Kornet ind, røvede hun deres læssede Høstvogne. Landsbyer brændtes. Munke og Bønder gemte deres Madvarer og Kostbarheder i Kirketaarne, men selv dér var de vist ikke sikre. Bisperne klagede til Paven over Kirkens Nød: Kongen ødelagde Riget ved de idelige Ledingsopbud, sagde de. Det kom da midt under Fyrsternes Strid ogsaa til en Kamp mellem Kronen og Kirken. Under Ledelse af en pavelig Udsending vedtog Rigets Bisper paa et Møde i Odense 1245, at de vilde bandlyse enhver, som krænkede Kirkernes Ret eller røvede deres Gods. De vigtigste Ophavsmænd til denne Beslutning var vistnok Kong Eriks Kansler, Bisp Niels Stigsøn af Roskilde, og Lunds Domprovst Jakob Erlandsøn, to nære Frænder af Absalon og Sunesønnerne. I hvert Fald var det især mod Niels Stigsøn, at Kongens Harme brød løs. Kong Erik lagde Beslag paa Byen København og paa Roskilde Bispestols øvrige Godser, og de to nævnte Prælater maatte fly fra Riget. Paven mæglede, men forgæves. Niels Stigsøn døde som landflygtig i Clairvaux, hvorpaa Paven udnævnte den ligeledes landflygtige Jakob Erlandsøn til hans Efterfølger i Roskilde, men kunde foreløbig ikke faa ham indsat mod Kongens Vilje.

Midt under al denne Strid syslede Eriks urolige Sjæl stadig med Korstogsplaner. Thi Forholdene i Estland var vanskelige. Alexander Nevski havde efter sin Sejr over Svenskerne ved Neva (S. 232) vendt sig mod Danskerne i Estland og Sværdridderne i Livland og slaaet dem paa den frosne Pejpussøs Is. Det kunde nok synes Erik ønskeligt at vise Danmarks Magt i disse truede Egne, og tilmed skyndede Paven til Korstog. To Gange rustede Erik sig da til Estlandstog, uden at det blev til noget. Den sidste Gang var 1249 under en Standsning i Borgerkrigen: Erik søgte at faa Folket til at yde en almindelig Skat, paalignet efter Plove; den skulde betales ogsaa af Herremænd og Kirkens Mænd, som var fritagne for de ældre Afgifter. Men paa Skaanes Landsting rejste Bønderne en lidenskabelig Modstand mod Skatten, forjog Kongen og dræbte mange af hans Mænd. Nogle Dage efter kom han tilbage med større Magt, og nu maatte Bønderne øjensynlig bøje sig for den forhadte Skat, som skaffede Kongen hans Tilnavn; men Toget blev udsat. Og den indre Krig brød ud igen. Lybækkerne sejlede til København, der jo nu var i Kongens Hænder, indtog Byen og nedrev Absalons Borg. Siden vendte Lykken sig til Kongens Side, saa Erik trængte ned i Sønderjylland og indtog Byen Slesvig. »Tvungen gav Hertug Abel sit Liv og Gods i Kongens Hænder; tyve Adelsmænd besvor Freden paa Hertugens Vegne og lovede, om Hertugen nogensinde rejste sig mod Kongen, at forlade ham og sværge Kongen Troskab.« Ved denne Lejlighed synes Erik at have faaet Rensborg i sin Magt. Snart efter rykkede imidlertid Holstenerne og andre Tyskere frem og indesluttede denne Borg. Kong Erik, som allerede havde forladt Sønderjylland, kaldtes tilbage af dette Angreb og tog under Vejs ind til sin Broder i Slesvig. Her sad han paa Jørgensborg (paa Maageøen

i Slien) om Aftenen den 9. August 1250 og spillede Tærninger med en holstensk Ridder. Abel førte Talen hen paa, at hans Datter da Erik indtog Slesvig, barfodet havde maattet søge Skjul blandt de fattigste Kvinder. Kongen svarede spøgende: »Jeg har vel Raad til at give din Datter et Par Sko igen.« Men Abel udbrød: »Nej, det skal du nok blive fri for,« og i det samme greb hans Mænd Kongen, lagde ham i Lænker og førte ham bort, mens Abel sagde: »I kan gøre med ham, hvad I vil.« De bragte Erik ned i en Baad og roede med ham ud paa Slien. Straks efter nærmede en anden Baad sig, og Kongen kunde paa Røsten kende, at den førte Lave Gudmundssøn, en af hans argeste Fjender. Erik, som nu forstod, at han skulde dø, bad om en Skriftefader. I Hast hentedes en Præst fra Kysten, Kongen skriftede, og Præsten sattes i Land igen. Tæt ved Mysunde halshuggedes Kongen, og Liget sænkedes ned i Fjorden. Dagen efter fandt nogle Fiskere det, og det blev bisat i Sortebrødrenes Kirke i Slesvig. Abel flyttede det til en anden Kirke i samme By, men siden hentede Kristoffer I det hjem til Slægtens Gravkirke i Ringsted.

Fig 123. Segl fra et Eriksgilde.

Allerede inden Rygtet om, at Abel havde Del i Mordet, rigtig havde bredt sig, var denne kommen i Besiddelse af Kronen. Han fængslede nogle af Eriks tro Mænd, ilede hurtig til Viborg Landsting og blev her taget til Konge. Og senere paa Aaret (1. Novbr.) kronedes han og Mektild i Lunds Domkirke.

Skønt hvad der ovenfor er fortalt om Eriks Drab, kun er og kun kan være Rygter, er det umuligt andet, end at Abel med Glæde saa, hvad der skete. Kongens Drabsmænd blev ikke straffede, men beholdt deres høje Stillinger i Abels Kongsgaard. En dansk Aarbog fortæller da ogsaa, at Abel ved 24 Mededsmænd maatte rense sig for Mistanken, inden han fik Kronen. Men Mistanken blev ved at holde sig. Kong Eriks grufulde Død kastede et forsonende Lys over hans Skikkelse, og snart fortaltes om Jærtegn ved hans Lig. Han blev i Folkets Øjne en Helgen, og i mange Købstæder indviedes Gilderne til ham.

Som Konge viste ABEL sig som en kraftig og dygtig Hersker, af

alle Brødrene den, der havde arvet mest af Faderens Evner. Han lod de øvrige Lensfyrster sidde i Ro i deres Len; i Sønderjylland indsatte han ikke nogen ny Hertug, men beholdt det selv. Jakob Erlandsøn fik nu Lov til at overtage Roskilde Stift, men i øvrigt holdt Abel paa sin Højhed over Kirken og lod Kirker og Klostre betale store Summer for Opretholdelsen af deres Friheder. Paa den almindelige Ufred og Opløsning, som havde raadet i Eriks Dage, bødedes der ved en Lov, som synes at være udstedt paa et Rigsmøde 1251. Denne Lov søger baade at indskrænke de kongelige Fogeders vilkaarlige Overgreb, at fastsætte Herremændenes Retsstilling og at opretholde den gamle Skatte- og Ledingsordning: mange

Fig. 124. Abels Segl og Modsegl.

Bønder, som før havde været ledingspligtige, havde i de senere Aar gjort sig fri for Ledingsbyrden ved at blive »Mænd« hos en af Rigets Bisper eller Fyrster; nu blev slige ny Herremænd atter Ledingsbønder.

Tidligere har man troet, at Udsendinge fra de danske Købstæder under Abel kom med til Rigsmøderne. Dette er imidlertid en Misforstaaelse. Vel opstod der i 1200'erne en Mængde smaa Købinger i Danmark, men de vejede endnu alt for lidt til at faa en saadan politisk Magtstilling. Derimod søgte Abel at drage Riget stærkere ind i den stigende Handel ved at fremme de tyske Handelsmænds Forbindelser med Danmark. Lybæk fik Stadfæstelse paa dens gamle Friheder, ogsaa Hamborg og de nye Stæder Rostok og Vismar

fik Handelsfriheder, især i Skaane. Der blev sluttet Handelsaftaler med de hollandske Byer, Omlandsfarerne kaldte, fordi de sejlede til Danmark uden om Jylland.

I Sommeren 1252 drog Kong Abel med Hæren mod Friserne. Hvad Striden med dem kom over, vides ikke, men rimeligvis har det været Skatterne, som voldte den. Det gik ham uheldigt, og paa Husum Bro blev han slaaet ihjel; hans Lig gravsattes i Slesvig Domkirke.

Abel efterlod sig tre Sønner. Han havde af sin Broder Kristoffer og sikkert ogsaa af andre Stormænd faaet Løfte om, at den ældste af disse, Valdemar Abelsøn, skulde faa Riget efter Faderen. Men den unge Valdemar havde i hele Faderens Kongetid været udenlands; han havde studeret i Paris, og da han derfra drog hjem, var han bleven taget til Fange af Køllns Ærkebisp, der krævede gode Løsepenge for at give ham fri. Abel, som nok kunde vente at have en lang Kongetid for sig, havde endnu ikke faaet ham løskøbt og følgelig heller ikke hyldet her i Riget. Og da Kronen nu saa uventet atter blev ledig, greb Kristoffer, den sidste af Bengerds Sønner, efter den, blev valgt og hyldet paa Landstingene og Juledag 1252 kronet i Lund. Men paa alle Kanter havde han Fjender. Greverne af Holsten, som jo var Valdemar Abelsøns Morbrødre, tog sig af dennes Sag, og mens de underhandlede med Ærkebispen af Kølln om hans Frigivelse, faldt de ind i Danmark og plyndrede Byen Slesvig. Andre tyske Krigsmænd hærgede paa Øerne, og fra Nord nærmede en forenet svensk og norsk Hær sig for at angribe Danmark.

Fig. 125. Forlening med Fane. Efter et tysk Haandskrift.

Efter nogle Kampe søgte Kristoffer Forlig med de mange Fjender. De holstenske Grever brød sig ikke stort om at faa deres Søstersøn gjort til Konge i Danmark, naar kun Hertugdømmet i Sønderjylland fik en Særstilling, saa de ikke længer havde Kongen til umiddelbar Nabo, og de var derfor tilfredse med, at Kristoffer 1253 gav den unge Valdemar Hertugdømmet, vistnok som Arvelen, thi Forleningen foregik efter tysk Skik med en Fane. Der var nu Ro en kort Tid: saa brød Striden ud igen, Ledingshæren udbødes, Fjenderne brandskattede, og ondt var det. De forpinte Bønder rejste sig (1256) mod Kongen og Herremændene; haanende siger en af Aarbøgerne — paa Dansk midt i den ellers latinske Tekst —:

»Kaadkarlene var galne med Køller«, som om Bondestanden nu ikke mere kendte rigtige Vaaben og kun bestod af de fattigste Husmænd (»Kaad« betyder en lille Hytte).

Fig. 126. Jakob Erlandsøns Segl.

Imens blev Ærkebispestolen i Lund ledig, og Kapitlet valgte Jakob Erlandsøn, haardt mod Kong Kristoffers Vilje. Palmesøndag 1254 holdt den ny Ærkebisp sit Indtog i Lund. Han var en stærk og ubøjelig Natur, helt gennemtrængt af den Tanke, at Kirken staar højt over alle menneskelige Indretninger. Hvad Eskil havde tilstræbt med mindre Klarhed og Fasthed, var Jakob Erlandsøns Maal, som han saa for sig skarpt og tydeligt, og som han aldrig ophørte at kæmpe for: »Ligesom der er to Sværd, et legemligt og et aandeligt, saaledes er der to Slags Fyrster, Dommere og Domstole. Ligesom det aandelige har Forrang for det verdslige, saaledes staar Kirkens Lov over den verdslige, og er der Uenighed mellem dem, maa det mindre vige for det større, det timelige for det aandelige.«

Først og fremmest vilde Jakob Erlandsøn gøre den kanoniske Rets Bestemmelser i et og alt gældende, og han begyndte da straks at søge at faa den skaanske Kirkeret fra Eskils Dage forandret. Men Bønderne lod ham vide, at om han sagde sig løs fra den gamle »Skraa«, vilde heller ikke de regne sig for bundne af den og følgelig ikke mere betale Tiende. Kongen pustede til Almuens Modstand; hans højeste Ombudsmand, »Gælkeren«, i Skaane — Ærkebispens egen Broder Niels Erlandsøn — sendte en Afskrift af Kirkeretten til hvert Herred i Skaane, for at dens Indhold ret kunde blive kendt. Og i mangfoldige andre Ting stødte Ærkebispens og Kongens Krav sammen; de stredes, om Kongen kunde udbyde Bispernes Mænd til Leding, om Ærkebispen havde Ret til at grundlægge Byer og Borge paa Stiftets Godser, om Kongen overhovedet ingen Indflydelse maatte have paa Bispevalg

Fig. 127. Jakob Erlandsøns Modsegl.

o. s. v. Der stod Gny af denne Tvist over hele Landet. Kirkens egne Mænd delte sig i to Partier, Kongens og Ærkebispens. Da indbød Jakob Erlandsøn 1256 til et Kirkemøde i Vejle; hertil kaldtes ikke blot Bisperne, men Ombud fra Domkapitlerne og Sognepræsterne. Under stærk Modstand fra de kongeligsindede gejstliges Side drev Ærkebispen dog sin Vilje igennem, saa Forsamlingen vedtog den skarpe Udtalelse, som efter sine Begyndelsesord hedder *Cum ecclesia Daciana:* »*Da den danske Kirke* forfølges af Voldsmænd, besluttes det, at om nogen Biskop i Danmark fanges, lemlæstes eller paa anden Maade lider Vold efter Kongens Bud eller med hans Samtykke eller saaledes, at der er Grund til at tro, det sker med Kongens Vilje, da skal al Gudstjeneste i Riget ophøre.«

Ærkebispen sendte denne Udtalelse ned til Pavens Stadfæstelse, mens enkelte Domkapitler og ligeledes Kongen sendte Bud til Paven med Indsigelse mod den. Stadig blev Striden hidsigere. I 1257 kundgjordej Kongen paa Skaanes Landsting, at han herved fratog Lunds Ærkestol alle de Rettigheder, hans Forgængere havde skænket den: Ærkebispens Mænd skulde sværge Kongen Troskab, ellers blev de atter Ledingsbønder. Foreløbig faldt denne Trusel til Jorden. Men samtidig styrkede Kristoffer sig til den kommende Kamp. Med Kong Haakon af Norge og Sveriges Rigsstyrer, Birger Jarl, fik han ikke blot Fred, men Forbund; da Hertug Valdemar Abelsøn 1257 døde uden Børn, havde Kongen baade efter dansk og tysk Opfattelse Ret til at inddrage Sønderjylland, og det gjorde han. Men derved fandt hans Fjender hinanden. Enkedronning Mektild, som vilde skaffe sine yngre Sønner Sønderjylland, havde Støtte i sine Brødre, Greverne af Holsten; Jakob Erlandsøn og hans Frænde og Meningsfælle, Bisp Peder Skjalmsøn i Roskilde, viste Lyst til at hjælpe Abels Æt, og Fyrst Jaromar af Rygen landede paa Sjælland, medens Holstenerne angreb Jylland. Kristoffer kæmpede imidlertid heldigt mod dem. Og nu vilde han gøre Alvor af at sikre Tronfølgen for sin Søn Erik og indkaldte et Rigsmøde i Odense for der at faa ham kronet. Men Jakob Erlandsøn nægtede baade selv at krone den lille Erik og forbød enhver anden Bisp at gøre det. Det blev da Kong Kristoffer for meget, saa han besluttede at kue Ærkebispen, hvad Følgen end vilde blive. En Februarnat 1259 greb Gælkeren Niels Erlandsøn efter Kongens Bud sin Broder, førte ham, med Lænker om Fødderne og en Hue med Rævehaler paa Hovedet, til Hagenskov paa Fyn og satte ham i Forvaring der.

Saa snart dette spurgtes, kundgjorde Lunds Kapitel Forbudet mod Gudstjeneste i Skaane, og Peder Skjalmsøn lyste ligeledes Interdiktet i Sjælland. Men i det øvrige Rige vedblev Gudstjenesten som før, og de jyske Bisper lagde tydelig for Dagen, at de holdt med Kongen. Ogsaa i Skaane og Sjælland paabød Kongen, at Kirkerne skulde aabnes, og mange Steder satte han det igennem med Magt. Peder Skjalmsøn, der ikke turde blive paa Sjælland, flyede til Rygen.

Herhen kom ogsaa Erik Abelsøn, der samledes Krigsfolk, og snart landede Bisp Peder, Jaromar og Hertug Erik paa Sjælland. Kongen turde ikke vove en Kamp og flyede til Jylland, mens Jaromar indtog København. Paa det Sted, hvor han brød igennem Muren, stod siden »Jærmers Taarn«. I Løbet af et Par Maaneder fik han og hans Venner Magten paa hele Sjælland; Bønderne, som var opbudte af det kongelige Parti, led et afgørende Nederlag ved Næstved (14. Juni), hvor et Par Tusende af dem faldt; Bisp Peder holdt strængt over Interdiktets Opfyldelse og forbød at begrave de faldne i indviet Jord.

Et Par Uger tidligere var Kongen pludselig død i Ribe (29. Maj 1259); Rygtet sagde, at han var forgivet af Abbed Arnfast fra Ryd Kloster. Den bandlyste Konge blev med stor Højtidelighed gravsat i Ribe Domkirke.

Hans 10aarige Søn Erik var forlængst hyldet som Tronfølger, men ikke kronet. Erik Abelsøn kunde siges at have lige saa god Ret til Riget som sin yngre Brodersøn, og Rigets mægtigste Prælater stod paa hans Side. Men det Parti blandt Danmarks Kirkefyrster og Stormænd, som havde holdt trofast med den afdøde Konge, maatte med Nødvendighed slutte sig sammen om den unge Erik. Og støttet til dem lykkedes det Enkedronningen at føre sin Søns Sag til Sejr.

Kristoffers Enke var Margrete — af Danskerne kaldet Margrete Sprænghest, — en Datter af den pommerske Hertug Sambor. Hun paakaldte straks Kong Haakons og Birger Jarls Hjælp og søgte samtidig Udsoning med de hjemlige Fjender, idet hun forlenede Erik Abelsøn med Sønderjylland og løslod Jakob Erlandsøn. Dette havde straks den Følge, at de kongeligsindede Bisper fik Mod til at fuldbyrde Erik Kristoffersøns Kroning i Viborg. Men Jakob Erlandsøn, som ikke blidnedes saa let, bandlyste alle de Bisper, som havde overværet Kroningen; Jaromar genoptog Fjendtlighederne og gik til Skaane, hvor han blev dræbt af en Bondekone, og det varede ikke længe, før ogsaa Erik Abelsøn paany greb til Vaaben, støttet af sine holstenske Morbrødre. Da Hertugens og Kongens Hære mødte hinanden paa den flade og sumpede Lo Hede, der strækker sig Syd for Dannevirke, St. Olafs Aften 28. Juli 1261, sejrede Hertugen, saa baade Dronning Margrete og Kong Erik blev fangne og førtes ned i Tyskland. Fra Fængslet udnævnte Enkedronningen en tysk Fyrste, Albert af Brunsvig, til Rigsstyrer i Danmark. Albert kom ogsaa herind og holdt nogenlunde den fangne Konges Myndighed oppe; men kun ved store Opofrelser naaede han, at der blev Fred, og at først Dronning Margrete og siden Kong Erik kom fri og vendte tilbage til Danmark. Hertug Erik havde fra nu af ikke blot det gamle Hertugdømme Sønderjylland mellem Kongeaaen og Dannevirke, men tillige Als og alt Krongods i Sønderjylland, medens han og hans yngre Broder Abel havde store Arvegodser paa Fyen og Langeland.

Efter sin Frigivelse havde Jakob Erlandsøn, som nys omtalt,

ikke nølet med at forny Striden med det kongelige Parti. Følgen deraf var, at han maatte fly fra Riget og i de nærmeste Aar flakke om nær ved dets Grænser, hvor han kunde haabe at finde Hjælpere, snart i Sverige, snart i Tyskland, kun sjælden indenfor Danmarks Omraade, nemlig hos Hertug Erik i Sønderjylland. I lang Tid maatte han endog friste den Skæbne, at Pavcn, for hvem baade han og Enkedronningen indankede Striden, tog Parti imod sin Ærkebisp. Aar efter Aar trak Kirkestriden ud. I det hele taget havde Kongen afgørende Overvægt det meste af Tiden.

Først da Ærkebispen efter Pavens Bud rejste til Italien og der selv fremstillede sin Sag, indtog Pavestolen en anden Holdning. Der udsendtes en ny Legat, Kardinal Guido, som for Alvor stræbte at hidføre et Forlig, Ærkebispen kunde være tjent med. Men Kongen og hans Raadgivere undveg ved alle Slags Indvendinger og Kneb at mødes med Guido og de landflygtige Prælater. Særlig vanskeligt faldt det Kardinalen at finde et Sted, som baade laa i Danmarks Rige og som tillige frembød en saadan Tryghed for Jakob Erlandsøn og Peder Skjalmsøn, at de turde indfinde sig der. Og da Guidos Valg endelig faldt paa Byen Slesvig, og han stævnede begge Parter til Møde der, var vel Prælaterne tilfredse med Mødestedet, hvor de vilde være under deres Ven Hertug Eriks Værn, men Kongen protesterede stærkt: Slesvig var et saare mistænkeligt Sted, thi her var hans Farbroder i sin Tid blevet myrdet, og han selv med sin Moder var i Byens Nærhed taget til Fange. Mens Kongen appellerede til Paven, tabte Guido endelig Taalmodigheden og fældede sin Dom i Kongens og Dronning Margretes Fravær: de landflygtige Prælater skulde straks genindsættes. Da Kongen ikke gjorde Mine til at adlyde, lyste Guido snart efter Band over Kongen og Enkedronningen og Interdikt over hele Riget (1266), og Paven sluttede sig ganske til sin Legats Afgørelse.

Nu stod Kong Erik i aaben Kamp med selve Pavens Autoritet. Men endda beholdt han i det væsentlige Overhaand, og det lykkedes aldrig det kirkelige Parti at faa Forbudet mod Gudstjeneste virkelig gennemført. Et Aars Tid efter ovennævnte Dom maatte Guido gribe til at lade Lybæks Biskop — altsaa en Biskop udenfor Danmark — i alle Byens Kirker ved udslukte Lys og under Klokkeringning lyse det store Band over Kongen og Dronningen, over Bisperne af Aarhus og Børglum og en hel Del andre danske Klerke, som ikke overholdt Forbudet. Derefter blev Bispestolen i Odense ledig ved Dødsfald, og i Slesvig fordrev Hertug Erik den kongeligsindede Bisp; i disse to Byer kom der nu Bisper af det kirkelige Parti, som begge i Udlandet modtog Indvielsen af Jakob Erlandsøn; en tredje dansk Bisp (Esger i Ribe) gik fra Kongens Parti over paa Ærkebispens, og i Lybæk kunde denne nu holde et Kirkemøde med Flertallet af Danmarks Bisper, som højtidelig godkendte, at Forbudet skulde staa ved Magt. Det skulde nu synes, som om Kongen maatte bøje sig for den voksende Modstand. Men i det daglige blev Interdiktet alligevel kun

svagt overholdt; det siges, at kun Graabrødrene og Ribes Kanniker gennemførte det.

Saaledes stod det endnu i henved otte Aar. Ærkebispen drog paany til Rom, hvor der atter var Paveskifte, ogsaa Kongen sendte Underhandlere derned. Og i Aarenes Løb blev begge Parter noget trætte og forsonligere. Endelig kom det 1272 til et Forlig: Ærkebispen skulde i Fred vende tilbage til sit Sæde, og for øvrigt skulde Stridspunkterne afgøres ved Voldgift. Nu kunde Jakob Erlandsøn endelig vende hjem; i Februar 1274 naaede han at sætte Foden indenfor sit Ærkestift, paa Rygen, men her døde han. Bisp Peder

Fig. 128. Erik Klipping og hans Moder Efter et Haandskrift i Reval.

kom derimod til Roskilde og sad her i Ro i nogle Aar inden sin Død. I Aaret 1275 blev Interdiktet formelt hævet. Der blev ikke givet nogen Godtgørelse for den Skade, Lund og Roskilde Stifter havde lidt, og der blev vistnok heller ikke afsagt nogen Voldgiftskendelse i de andre Stridsspørgsmaal.

Det samlede Indtryk, som denne lange Kirkestrid gør, er det, at Kongemagten havde vist sig meget stærk; saa godt som hele Folket, ja endog Hovedparten af Kirkestanden havde holdt sig paa Kronens Side. Ogsaa paa andre Omraader var den unge Kong Eriks Magt i Stigning. Der var nu gaaet en Menneskealder efter Valdemar Sejrs

HIST. REKONSTRUKTION AF R. CHRISTIANSEN.

DET NORDISKE FORLAG

FREM.

UNDER INTERDIKTET 1259.

KONGEN LADER KIRKERNE AABNE MED MAGT.

Død, en Menneskealder, i hvilken de fyrstelige Lensmænd af hans Slægt havde voldt Kronen store Vanskeligheder. Men ved Dødsfald forsvandt det ene Fyrstelen efter det andet. Niels (Nikolaus) af Halland var død allerede 1241, og hans Sønner havde intet Len faaet. Senere var Knud i Bleking død. Nu ryddede Døden ogsaa op i Abels Slægt. Hertug Erik Abelsøn døde 1272 og efterlod sig to smaa Sønner; Kong Erik tog da Sønderjylland under sig, rimeligvis med Krav paa at være deres Formynder. Endelig døde Abels yngste Søn Abel, og hans Gods paa Langeland og Fyn kom derved under Kongen. Ikke blot sad nu den yngste Linie af Valdemar Sejrs Æt fast paa Tronen, men Kronens Magtfylde var større end nogensinde siden 1241.

Kong Erik Kristoffersøn ægtede 1273 Agnes af Brandenborg, og allerede 1276 blev deres lille Søn Erik hyldet som Tronfølger.

I sine mægtigste Aar — henimod 1280 — tog Kong Erik hyppig Del i de svenske Tronfejder. Der havde længe været et spændt Forhold mellem de nordiske Kongehuse. For en Del skrev dette sig fra en af de sædvanlige Arvestridigheder. Da Erik Plovpenning myrdedes paa Slien, efterlod han sig flere Døtre, af hvilke Sofia blev gift med Kong Valdemar Birgersson af Sverige, og Ingeborg ægtede Magnus (Lagabøte) af Norge. Margrete Samborsdatter og Kong Erik havde stadig forholdt disse Kongedøtre deres Arvepart af den danske Kongeæts Arvegods, og jævnlig havde det ført til Uvenskab, især med Birger Jarl. Da der nu (1275) i Sverige udbrød Broderkrig mellem Kong Valdemar og hans Broder Magnus, greb den danske Kong Erik ind, snart paa Magnus's, snart paa Valdemars Side, men uden at vi kan paavise nogen fast Plan eller et bestemt Formaal dermed.

Kong Erik fik Tilnavnet Klipping, d. e. et klippet Faareskind. Hvad det egentlig skal sige, ved vi ikke; men det kan umulig have været ment som Ros eller som Udtryk for Folkets Kærlighed. Hans Tilnavn blev senere fordrejet til »Glipping« og tydet som »Forføreren«, idet Traditionen vilde vide, at han var i særlig Grad kvindekær, og at det voksende Had til ham skyldtes hans Elskovshandler med Adelsfruer. Om dette vides dog intet sikkert. Og det er indlysende, at den Uvilje, som i Løbet af faa Aar kom til Udbrud, havde langt dybere og mere omfattende Aarsager. Det blev til en betydningsfuld Strid om Kongedømmets hele Stilling og Magtfylde i Samfundet.

Efter den nedarvede Retsopfattelse var Kongens Kald indadtil det at yde alle Fred. Hver Gang de gamle Retsvedtægter viste sig utilstrækkelige, hver Gang Herreds- og Landstingene ikke var i Stand til at skaffe en Mand det, han regnede for sin Ret, var der en Lejlighed for Kongen til at gøre sig gældende og raade Bod paa de alt for iøjnefaldende Uretfærdigheder. Naar Kongen sendte sit »Brev« til en Mand med Bud om Lydighed, maatte han bøje sig eller taale Kongens Fjendskab. Og hvor mange følte sig stærke nok

til det? I Reglen havde Folket følt denne Indgriben fra Kongens Side som en Velgærning. Naar Tinget havde fældet en Dom, hvorved der tilkendtes den forurettede Oprejsning og Skadesløsholdelse, men den domfældte undlod at yde den fastsatte Bøde, da var det en Velgærning, om Kongen paalagde sin Ombudsmand at sørge for Dommens Udførelse. Men en saadan Kongemagt var en farlig Ting. Efter Valdemar Sejrs Død, da Kongerne saa mægtige Stormænd og Partier rejse sig mod Kronen, blev den udøvet med største Vilkaarlighed. Kongebreve med deres strænge Trusler sendtes til Mænd, som ikke en Gang havde været stævnede for Herreds- og Landsting; Bøder paalagdes langt ud over, hvad Landskabslovene hjemlede; uden forudgaaende Dom sattes Mænd i Fængsel, naar de var Kongen i Vejen. Kristoffer I lod jo selve Rigets Ærkebisp fængsle uden Lov og Dom. Men mod de Stormænd, som stod paa Kongens Side, var det i Reglen umuligt for nogen at faa sin Ret. Under den store Kirkestrid var Bisp Tyge af Aarhus Erik Klippings og Margrete Sambørsdatters tro Mand og Raadgiver. Da han kom i langvarig Strid med Cisterciensermunkene i Øm Kloster om det Gæsteri, Brødrene skulde yde ham og hans Følge, kunde han uhindret bruge den yderste Voldsomhed. De Munke, hans Folk fik fat paa, prygledes eller kastedes i Fængsel; Klostrets Bønder mishandledes paa samme Maade, deres Huse nedreves og deres Kvæg røvedes. Naar han stævnede Bønderne for sine Ombudsmænd, fordi de havde overtraadt et af hans Forbud, fik Bønder fra Horsens-Egnen Bud om at møde i Randers, de fra Aarhus-Egnen stævnedes til Grenaa o. s. v. — altid kun et Par fra samme By til hvert Sted; det blev derved umuligt for Bønderne at rense sig for Beskyldningerne ved Ed af Naboer, som Loven bød. Værst gik det i hele denne Tid ud over dem, som ikke førte Vaaben, Bønderne og Klerkene. Klostrene, som skulde herberge de vejfarende, gæstedes tit af Herremænd med deres Svende, som uden Vederlag tog, hvad de vilde. Allerede i Kristoffer I's første Aar blev der i Lunds Stift dræbt otte Præster og lemlæstet to, uden at Voldsmændene blev straffede. Under Erik Klipping dræbte Herremanden Jens Glob baade Bispen af Børglum og hans Domprovst, og det tilmed i en Kirke. Hvor ofte kan da ikke Drabet paa en almindelig Bonde have gaaet ustraffet hen! Hertil kom, at Kongen og de andre »Herrer« tyngede Bønderne med Opførelsen af nye Borge, og at Ledingen ofte bødes ud. Men ogsaa den egenlig vaabendygtige Klasse, Herremændene, følte sig ilde stillet. Denne talrige Klasse af skattefri Storbønder, der boede trindt om i Landet, stod ved sin Troskabsed i et lignende Forhold til Kongen som før hans Huskarle. Men den gamle Gaardsret, Vederloven, kunde daarligt anvendes paa dem. Hvert Øjeblik kom der Strid, om en Mand havde overtraadt sin Troskabspligt eller ej, og efter hvad Lov han da skulde dømmes. Vederlovens Bud, at den sigtede skulde rense sig ved Jærnbyrd, kunde jo ikke mere følges; det blev da Skik, at et Nævn af Herremænd skulde sværge

om hans Skyld eller Uskyld; men der blev ingen Enighed, om Kongen eller den anklagede skulde vælge dette Nævn. I lang Tid gik det dog taaleligt mellem Kongen og hans Herremænd, uden at det kom til større Brud. Kongen sørgede for ved jævnlige Møder at holde sig i Forstaaelse og Venskab med dem. Stundom var ved slige Rigsmøder et stort Tal Herremænd og en Del Almue til Stede; hyppigere holdt Kongen Stævne kun med de største og mægtigste Mænd i Riget, men dette var ogsaa efterhaanden blevet en staaende Skik I hele Tiden efter 1241 plejede Kongen en Gang aarlig — i Reglen ved Midfaste — at holde Rigsmøde med de store, »Danehof« kaldtes det senere Men da Erik Klipping 1276 havde faaet sin Søn hyldet, synes det, at han holdt op med de aarlige Stormandsmøder og regerede helt enevældigt. Dette varede seks Aar Vore Kilder véd intet at fortælle fra denne Tid; det har været Havblikket før Stormen.

Men 1282 kom Vendepunktet, da Kongen blev nødt til igen at samles med sine Mænd. Fra nu af var der mindst ét Rigsmøde aarligt, ofte to, et enkelt Aar endog tre. Og dermed grundlægges den Forfatning. som i det væsenlige vedblev at gælde i Danmark i henved 400 Aar — indtil Enevælden.

Paa et Møde i Fasten 1282 i Vordingborg, hvor Kongen var sammen med »Rigets bedste Mænd, baade læge og lærde«, vedtoges den første af de navnkundige Rigslove, som kaldes Haandfæstninger, og som i disse 400 Aar dannede det Grundlag for Forfatningslivet, som Nutiden stræber at fastsætte gennem »Grundlove«. Og paa et nyt Rigsmøde i Nyborg d. 29. Juli samme Aar udformedes nøjere, hvad der var vedtaget i Vordingborg: Der skal holdes Hof (Rigsmøde) hvert Aar paa et Sted, man kan naa med Skib. Ingen maa fængsles uden for en Brøde, der efter Loven medfører Tab af Liv og Lemmer, og kun naar han enten er grebet paa fersk Gærning eller hans Brøde paa lovlig Maade er godtgjort. Kongen maa ikke ved Kongebrev ramme nogen, med mindre denne forud har været stævnet for Herreds- eller Landsting og dér har nægtet at staa til Rette.

Hertil knyttede sig i de følgende Aar flere Lovbestemmelser: Dødsstraf ramte den, som øvede Vold mod en anden i Kirken, i hans Hjem, paa Tinget eller paa Vejen derhen; Ledingspligten og Bøndernes Arbejde for Kongen ordnedes lempeligere; Voldgæstning i Klostrene forbødes; der skulde bygges Kroer for de vejfarende. Kirken fik Stadfæstelse paa de Friheder, den ejede i Valdemar Sejrs Tid — i det hele stod Kong Valdemars Dage for Folk som den Guldalder, da Lov og Ret holdtes ved Magt; — ogsaa Købstædernes og de udenlandske Købmænds Retsstilling sikredes. For Herremændenes Vedkommende blev der ikke krævet eller givet store ny Friheder. Det hele Lovværk, som Rigets Stormænd her gennemførte, gik ikke saa meget ud paa at vinde ny Rettigheder som at sikre de gamle, der havde været truede af Kongens Vilkaarlighed. Til

disse gamle Retskrav hørte de Arvefordringer, som Kongehusets andre Linier rejste. Kong Erik maatte ogsaa her bøje sig og give Sønderjylland i Forlening til Valdemar Eriksøn, Nørrehalland til Jakob (Niels's Søn), ligesom Danehoffet tildømte Erik Plovpennings Døtre det Arvegods, der hidtil havde været dem forholdt.

Det havde ikke været med Glæde, at Erik Klipping gjorde alle disse Indrømmelser; kun Visheden om, at han i modsat Fald vilde vække en Opstand, han ikke kunde magte, har kunnet faa ham saa vidt. Og da de tyske Handelsstæder snart efter kom i Fejde med Norge, som ikke vilde tilstaa dem de ønskede Handelsfrikeder, sluttede Erik Forbund med Stæderne og tog saa af sin deraf følgende Strid med Norge Paaskud til at lade Dommen om Dronning Ingeborgs Arv være uopfyldt Tillige vaagnede den gamle Strid med Sønderjyllands Hertug om, hvorvidt Als, Kongelevet i Slesvig o. s. v. tilkom Hertugen eller Kongen. Danehoffet dømte denne Gang til Fordel for Kongen; og da Hertug Valdemar saa begyndte aaben Fejde, blev han fanget og sat paa Søborg Slot. Først da han i de vigtigste Punkter gav efter, kom han fri og fik atter sit Len paa Danehoffet i Nyborg 1286.

Alt dette tyder paa, at Kongen stræbte efter, saa vidt muligt at slippe for de store Indrømmelser, han havde maattet gøre 1282. Til Gengæld maa Uviljen mod ham og Mistroen til ham være vaagnet paany hos mange Stormænd. Og ud paa Efteraaret 1286, Morgenen efter St. Cæciliæ Nat (22. Nov.), da Kongen havde været paa Jagt i Nærheden af Viborg, fandtes han myrdet i Finderup Lade, hvor han havde søgt Nattely. Liget havde 56 Saar; det blev ført til Viborg og nedsat i Krypten under Domkirken.

Det blev aldrig til fulde oplyst, hvem der havde øvet Mordet. Folkeviser fra noget senere Tid har Fortællingen om, at Mordernes Fører var Marsken Stig Andersøn, som tog Hævn, fordi Kongen havde forført hans Hustru. Men den ældste af Folkeviserne om Kongedrabet, som ikke nævner noget Navn paa Drabsmændene, men vel kender den svigefulde Kammersvend Rane Jonsøn, har en anden og rigtigere Forklaring: Mordet er politisk, et Udslag af Spændingen mellem Kongen og Stormændene. Visen tager Parti for Kongemagten·

Der er saa mange i Danmark,
vil alle Herrer være,
de rede dem til Ribe
og lode dem Klæder skære:
fordi stander Landet i Vaade.

De klædte sig som Graamunke med graa Kutter og Hætter, for at ingen skulde kende dem, passede Kongen op i Finderup og brød ind i Laden:

Det var Ranil Jonsøn,
han hug i Bord og Balk;
det vil jeg for Sanden sige:
han værged sin Herre som en Skalk.

De stak hannem ind ad Hærde
og ud ad venstre Side:
»Nu har vi den Gærning gjort,
al Danmark bær for Kvide«.
Fordi stander Landet i Vaade.

Enkedronning Agnes havde nu Rigsstyret i sine Hænder paa sin 12aarige Søn Eriks Vegne — han, som 10 Aar tidligere var hyldet af Stormændene. Den Mand, som kunde blive farligst for den unge Konge, Hertug Valdemar af Sønderjylland, knyttede Dronningen til sig ved at tilstaa ham alt det, han havde maattet opgive ved Forliget om Foraaret, og gøre ham til Rigets Formynder, indtil Kong ERIK MENVED blev voksen. Ved Danehoffet i Nyborg i Pinsen 1287 kom saa Spørgsmaalet for, hvem der rettelig skulde staa til Regnskab for Kongemordet. Kongen udvalgte det Nævn, som skulde afgøre Sagen, og dette kendte 9 Mænd for skyldige i Drabet, deriblandt Marsk Stig, Jakob af Halland og Rane Jonsøn. De dømte gjorde Indsigelse, de paastod, de var uskyldige, krævede Ret til at sværge sig fri ved Tyltered, og de fleste af dem paaviste, at de Mordnatten havde været langt borte fra Finderup. Men det nyttede intet. De var og blev dømt fredløse og maatte fly fra Landet. Den norske Konge, Erik — »Præstehader«, som han uden Grund er blevet kaldt — tog dem i sit Værn. Og fra Norge hærgede de fredløse paa Danmarks Kyster, stundom hjulpne af Nordmændene. De plyndrede og brændte Købstæder, og de satte sig fast paa Øer og Fjordbrinker. Grev Jakob byggede en Borg ved Hunehals i Halland, Marsk Stig en paa Hjælm. Marsken var den kraftigste og virksomste blandt de fredløse, og derved kom han til at staa for Folkemindet som Kong Eriks egenlige Banemand. Grummest og vildest var de landflygtiges Krig, mens han ledede den. Men Stig døde paa Hjælm 1293, Rane Jonsøn blev 1294 paagrebet og henrettet.

Da de fredløses ledende Mænd var borte, blev deres Angreb snart langt mindre energiske og farlige. I Aaret 1295 sluttedes der endog et Forlig paa Hindsgavl mellem Danmark og Norge. Erik af Norge skulde nu endelig have Arven efter sin Moder udleveret, og de fredløse skulde have Lov til at vende tilbage til Danmark, naar de kun aldrig vovede at vise sig for Kongens Øjne. Dermed standsede i mange Aar Krigen mellem de to Konger, endskønt Erik Menved øjensynlig ikke opfyldte de Punkter af Forliget, som vedrørte de fredløse. Disse vedblev derfor fra Hjælm og Hunehals at fejde mod ham, men da den norske Konge ikke mere tog Del i Kampen, havde deres Angreb mistet sin Kraft.

Imens denne Fejde stod paa, havde den unge Konge faaet to endnu langt farligere Fjender. Den ene var Hertug Valdemar Eriksøn, som forlod Kongens Parti; den anden var Ærkebispen Jens Grand. Med Hertugen lykkedes det dog at faa Forlig efter et Par Aars Fjendskab. Men Ærkebispestriden blev langt mere indgribende.

Jens Grand var nær i Slægt med Jakob Erlandsøn og med flere af de fredløse Det var ogsaa vel kendt, at han holdt med

disse imod Kongen; Rygtet vilde vide, at han havde udtalt, at det var slemt, Erik Klipping ikke var død 12—14 Aar tidligere, da han saa ingen Søn havde efterladt sig. Da han 1289 var blevet Ærkebisp, varede det ikke længe, før han optraadte som Kongens Fjende Paa Bispemøder fik han vedtaget, at Jakob Erlandsøns Vejlebeslutning (»Da den danske Kirke«) skulde sættes i Kraft igen, og han forbød sine Undergivne at betale de Krigsskatter, Kongen krævede

Erik Menved blev ude af sig selv af Vrede; han tænkte sig, at hvad hans Farfader havde vovet mod Jakob Erlandsøn, turde vel ogsaa han vove mod Jens Grand, og April 1294 gav den tyveaarige

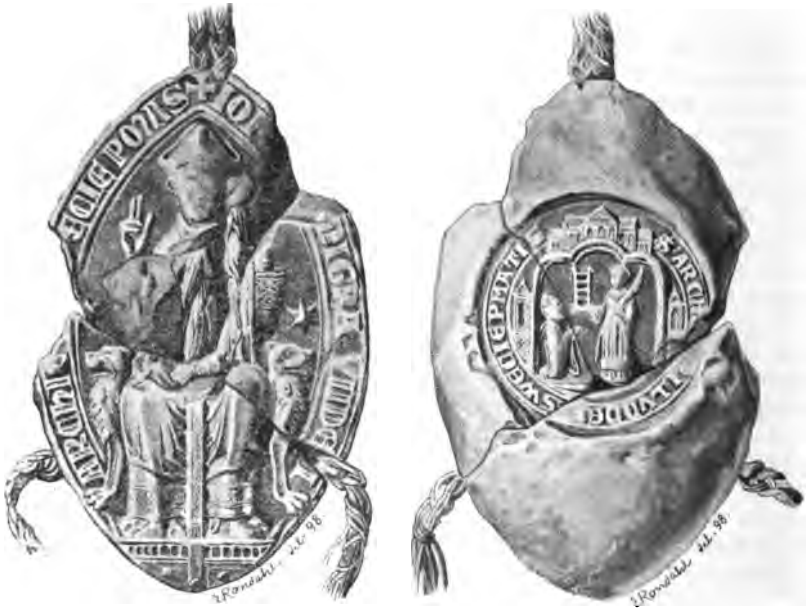

Fig 129 Jens Grands Segl og Modsegl

Konge sin yngre Broder Kristoffer Befaling til at fængsle ham Ved løgnagtig Snak narrede Kristoffer Ærkebispen ud i Borggaarden, tog ham der til Fange og førte ham ud af Lund; derpaa lod han ham klæde i verdslige og slidte Klæder og sætte paa en Hest med Benene bundne under dens Bug, og saaledes bragtes Ærkebispen til Helsingborg, over Sundet og hen til Søborg Slots Fangetaarn. Her laa han i den klamme Kælder, med Lænker om Haand og Fod, plaget af Urenlighed og Utøj, mens man ventede paa, at han skulde blive myg nok til at bøje sig for Kongens Krav. Men Jens Grand svarede, at hellere end give efter for dem, vilde han lade Kongen skære alle hans Lemmer i Stykker Han sad paa Søborg Slot i over

halvandet Aar. Da skaffede en Kok paa Slottet ham Fil og Rebstige og fik fra Ærkebispens Mænd paa Bornholm hentet et Skib, der lagde sig nær ved Kysten neden for Søborg som for at fiske. Og en Decembermorgen 1295, da Kongen og alle Borgens Folk var gaaet paa Jagt, hjalp Kokken Jens Grand ud af Borgen og om Bord paa Skibet, der førte ham til hans Borg Hammershus paa Bornholm.

Imens havde Budskabet om Erik Menveds Fremfærd mod Ærkebispen naaet Italien. Det var den stolte Bonifacius VIII, som da var Pave, — vistnok den af alle Tiders Paver, som havde de største Tanker om Kirkens Højhed over verdslige Magthavere. Paa ingen Maade vilde han lade sin Ærkebisp i Stikken, og kort efter Jens Grands Undvigelse kom en pavelig Udsending, Isarn, til Danmark og stævnede Kongen for Pavens Domstol. Som Erik Menveds Fuldmægtig drog saa hans Kansler, Magister Martinus, af Sted, ligesom ogsaa Jens Grand rejste til Rom, skønt han endnu var saa medtaget efter Fængslet, at han ikke kunde taale at ride. Uagtet Kongen lod fremsætte de haardeste Beskyldninger mod Jens Grand, som han paastod baade havde Del i Erik Klippings Mord og havde arbejdet paa Erik Menveds, gav Pavens Dom heltud Ærkebispen Medhold. Jens Grand fik selv Domsbrevet med hjem til Isarn, som straks efter dets Modtagelse lyste Kong Erik i Band og hele Danmark i Interdikt (Febr. 1299); og denne Gang blev Forbudet mod Gudstjeneste mere end et Mundsvejr.

Mens dette Tryk laa over Danmark, mens Kirkerne var stængte og Kirkegaardene lukkede, skulde Isarn saa prøve at faa Kongen til at give efter for Ærkebispens Krav. Og de var store, de gik til det yderste af, hvad Kirken i noget Land havde stræbt efter: Ærkestiftets Godser og dets Bønder skulde helt være fri for Ydelser til Kongen, kun Ærkebispen være deres Herre og Dommer, og kun den kanoniske Ret deres Lov. Saadanne Fordringer kunde og vilde Kongen ikke gaa ind paa, og da Isarn fældede en stræng Dom, som endog tilkendte Jens Grand alt Krongods i Skaane, satte Kongen haardt mod haardt, gjorde sine Fogeder til Herrer paa Ærkebispens Gaarde og krævede Landgilde af hans Bønder. Og rimeligvis har han mange Steder tvunget igennem, at Gudstjeneste holdtes. Men i Længden blev Stillingen vistnok uudholdelig for den bandlyste Konge. Imidlertid lykkedes det ham 1302 at naa til Forlig med Paven. Hvilke Forhandlinger og Aftaler der ligger bagved, ved vi ikke; i det ydre fremtraadte Afgørelsen som en ydmyg Underkastelse fra Kongens Side. Bonifacius VIII var netop da stedt i en Strid paa Liv og Død med Kong Filip den Smukke af Frankrig — den Strid, som snart efter endte med Pavemagtens afgørende Nederlag og det verdslige Kongedømmes Triumf —, saa det maatte for ham synes en Vinding, om nu her en Konge officielt bøjede sig i Støvet for ham, selv om Kirken i Virkeligheden maatte nøjes med en halv Sejr. Erik Menved sendte nemlig Paven et Brev, hvori han paa den ene Side bestemt fastholder sine Klager mod Jens Grand, men

paa den anden Side helt lægger Afgørelsen i Pavens Haand og kun beder om Ophævelse af Bandet og Interdiktet: »Jeg beder, at I vil stikke St. Peders Sværd i Skeden, og at Kristi Statholder eller snarere Kristus selv vil læge sin Tjeners Øre, saa at han atter kan nyde Kirkens Sakramenter og høre Guds Ord . . . Tal Herre! Din Tjener hører.« Ved denne ydmyge Holdning opnaaede Erik Menved virkelig en taalelig Afslutning paa Kirkestriden. I Stedet for en Bøde paa 49000 Mk. slap han med 10,000 Mk.; Jens Grand forflyttedes fra Lund til Riga, og hans Efterfølger i Lund blev Isarn. Derpaa stadfæstedes ved et dansk Rigsmøde Lunds Stifts gamle Privilegier, som tillige blev noget udvidede, og Interdikt og Bandlysning hævedes (1303). Saaledes slap Erik Menved bedre fra denne Strid, end det en Tid havde tegnet til, og han kom af med Jens Grand. Men den politiske Følge var dog den, at Kirken stod en Del stærkere og uafhængigere end før.

I Aaret 1296 ægtede Erik Menved den svenske Kongedatter Ingeborg, Datter af Magnus Ladelaas og Søster til Sveriges unge Konge, Birger Magnusson. Et Par Aar senere blev Eriks Søster Margrete viet til Kong Birger. Dette dobbelte Svogerskab drog ofte Erik Menved ind i de idelige Stridigheder, som Birger havde med sine unge Brødre, og som vi i næste Afsnit kommer tilbage til, samtidig med at den gamle Tvist med Norge, hvor nu Haakon V regerede, brød ud igen. Grev Jakob, som ikke kunde holde sig mod Eriks Angreb, afstod Nørre-Halland til Kong Haakon, som atter tog de fredløses Sag op, og da Kong Erik 1306 indtog og nedrev de fredløses Borg paa Hjælm, opfattede Haakon det som en Krænkelse af sin Ejendom og begyndte paany Krig. Til dette Forbund af Kong Haakon, Kong Birgers Brødre og de danske fredløse, sluttede sig i Løndom Erik Menveds Broder, den samme Kristoffer, der havde fængslet Jens Grand, og som nu var bleven forlenet med Halland: med sit Rænkespil havde han sikkert til Formaal at rydde Erik af Vejen og selv vinde Danmarks Krone. Men snart blev Kong Haakon led ved sine Forbundsfæller og foretrak at indgaa et Forlig i København 1308 med den danske Konge. I Stedet for den Mødrenearv, Haakon endnu havde Krav paa i Danmark, fik han Nørre-Halland som Len af den danske Krone. De fredløse skulde stadig være forviste fra Danmark, men deres Arvinger skulde sættes i Besiddelse af deres Mødrenegods og sælge det inden tre Aar. Dermed var endelig de gamle Stridspunkter afgjorte, det ene — det om de fredløse — endda paa en Maade, Erik Menved kunde være særdeles tilfreds med. Nu kunde han sætte mere Kraft ind paa det ene Maal at hjælpe Svogeren Birger, og i Aaret 1309 drog han op i Sverige med en vældig Hær. Han trængte langt frem, men fik ikke stort udrettet, til Dels fordi hans danske Herremænd truede med Mytteri, men alligevel lykkedes det ham at skaffe den fordrevne Birger en stor Del af hans Rige tilbage. Dog, alle disse svenske Forviklinger var ikke det, der egenlig optog Erik

Menved; al den Tid og Kraft, han fik til overs fra dem, brugte han til at arbejde for store Planer paa en helt anden Kant. Det var mod Syd, han vendte sit Øje. Som sine store Forfædre Valdemar Sejr og Knud Lavard vilde han være Herre over den indre Østersøs Sydkyst, fra Ejderen til Oder.

Hernede havde de sidste 100 Aar ført til gennemgribende Forandringer. De Lande, som paa Valdemarernes Tid endnu havde været vendiske og kun i Udkanterne underlagte tyske Riddere paa deres faste Borge, var nu blevet i Bund og Grund fortyskede. Men de tyske Fyrstendømmer i disse Egne var ved Arveskifter blevet stærkt delte. Ved Aar 1300 var Holsten (uden Ditmarsken) skilt i 4 Dele, og Meklenborg og Pommern var lige saa stærkt splittede. Hver enkelt af slige Smaafyrster ejede kun ringe Styrke i Sammenligning med Danmarks Konge. De stærkeste Magter hernede var ikke Fyrsterne men de ny Handelsstæder: Rostok, Vismar, Stralsund, Greifswald, — og først og fremmest Lybæk, som var en fri Rigsstad, der stod umiddelbart under Tysklands Konge, mens de andre Steder ialfald af Navn tilhørte en eller anden af Fyrsterne. Disse »vendiske« Stæder med Lybæk som Leder havde i Løbet af 1200'erne vundet Førerskabet mellem alle Østersøens tyske Handelsbyer og blev Kærnen i det store Hanseforbund, som i 1300'erne forenede henved 80 tyske Stæder. De ejede et rigt og dristigt Borgerskab, som bag sine tykke Stadsmure lod haant om Fyrsternes Krav paa Overhøjhed, og hvis store Krigsskibe, »Kogger«, fyldte med væbnede Knægte, var frygtede Modstandere for de nordiske Flaader. I Danmark og i Sverige ejede de store Privilegier, som gjorde dem til Herrer over disse Rigers Storhandel, og i den før nævnte Krig med Norge (S. 246) havde de aftvunget ogsaa det tredje nordiske Rige lignende Indrømmelser. Naar nu Erik Menved stræbte at lægge Meklenborg og Pommern under sig, var det ikke alene en romantisk, ridderlig Drøm om at genoplive Fortidens Storhed, men tillige et Forsøg paa at stække Stædernes Handelsvælde

Fig. 130. Stralsunds Segl med Billede af en Kogge.

og skabe Mulighed for en dansk Storhandel, — og for saa vidt peger det fremad.

Da Erik Menved fra Aar 1300 kastede sig over denne Opgave, var det ham i Reglen let at samle en stor Del af Smaafyrsterne i Forbund mod Stæderne, og i mange Aar lykkedes hans Planer. Rostok og mange andre Egne hyldede ham som Lensherre; den tyske Konge stadfæstede paa Eriks Anmodning det Afstaaelsesbrev, Kejser Frederik II havde givet Valdemar Sejr (S. 214), og det stolte Lybæk, som nu stod ene og truedes af alle Nabofyrsterne, gav sig »frivillig« ind under Danmark. I Sommeren 1311 holdt Erik et stort Møde med nordtyske Fyrster og Riddere udenfor Rostok — thi Byen lukkede forsigtig sine Porte, — hvor han optraadte som en rig og vældig Herre: Der var Bjærge af Havre, som alle frit kunde tage af; to Kilder sprang uafbrudt, en med Mjød en med Vin. Selv slog han 100 Tyskere til Riddere og gav hver af dem en kostbar Ridderklædning. Og ved de pragtfulde Turneringer og overdaadige Maaltider lovpriste tyske Minnesangere den ærerige Kong Erik.

Her aftalte Fyrsterne, at nu skulde Stæderne for Alvor tvinges. Det var imidlertid ikke saa let. Mens Rostok belejredes, løb Byens Kogger ud mod Danmark, hvor de bl. a. ødelagde Skanørs Slot og hærgede Amager, og først efter lange og haarde Kampe maatte Rostok atter bøje sig for Erik. I 1316 havde af alle Stæderne kun Stralsund endnu Mod til at nægte Kongen og hans Forbundsfæller Lydighed. En stor dansk Flaade med talrige Tropper om Bord angreb Byen Maaneder igennem; men Borgerne holdt Stand, og Danskerne drog bort uden Sejr. Samtidig truede Brandenborg Erik med Krig, og træt opgav han da sine vidtgaaende Planer. Han maatte nøjes med at beholde Lenshøjheden over Egnen om Rostok. Det var, som om han nu havde tabt Kraften til større Foretagender. Da det kort efter gik helt galt for Kong Birger i Sverige, opgav Kong Erik sin Svogers Sag.

Hvorfor lod Erik Menved nu de store Erobringsplaner falde, som han i 16 Aar havde fremmet med saa stor Styrke og Hensynsløshed? Sikkert, fordi han havde udtømt sit Riges Kræfter til Bunden og vakt indre Vanskeligheder, som han ikke kunde magte.

De danske Herremænd, Rigets Krigere, var ilde tilfredse med hans evindelige Fejder, og stadig var der Sammensværgelser mellem dem, ja mellem Rigets allerøverste Stormænd. Men end mere ulmede det nede iblandt de almindelige Bønder. Der udbrød Bondeoprør baade paa Sjælland og i Nørrejylland; det sidste var endog vedtaget paa Viborg Landsting (1313); Herremænd og Bønder stod her Side om Side, og kun ved sine tyske Forbundsfællers Hjælp sejrede Erik. Oprørerne avedes haardt; Bønderne maatte give Straffeskat og opføre ny kongelige Borge, Førerne henrettedes, og ikke faa Stormænd blev fredløse. Mere end én Gang kom Kongen under Vejr med, at hans fortroligste Raadgivere, ja hans egen

Broder, lagde Raad op imod ham, og saa fór han frem med Henrettelser og Forfølgelser. Ved hans Død var saaledes Hertug Kristoffer, Ærkebispen Esger Jul (Isarns Efterfølger) og Drosten Niels Olufsøn landflygtige. Og endelig var alle Kongens Indtægtskilder tømte, og trods de mange ny Skattepaalæg var han kommen i Gæld langt ud over sine Evner, især til de tyske Fyrster, hvis Forbund og Hjælp han havde maattet købe med store Gældsbreve. Naar Gældsbrevene saa skulde indfries, og Skatterne ikke forslog, maatte han gribe til Pantsættelser. Fyn med alle kongelige Indtægter dér maatte han give i Pant til de to holstenske Grever, sin Halvbroder Johan af Kiel *) og Gert af Rensborg; de kongelige Indtægter af Skaane og mange andre Egne var ligeledes pantsatte.

Ogsaa i sit huslige Liv havde Erik Menved en tung Skæbne. Dronning Ingeborg fødte ham 14 Børn, men alle døde de som spæde. Da først Dronningen og snart ogsaa Erik Menved døde 1319, levede intet Barn efter dem. Den landflygtige Hertug Kristoffer ilede hjem og bejlede til Kronen. Men inden de danske Stormænd vilde vælge ham, krævede de, at han højtideligt lovede at tilstaa dem alle de Friheder, som de i Menneskealdre havde stræbt efter. Først da Kristoffer i sin Haandfæstning havde forpligtet sig til dette, valgtes han i Viborg til Danmarks Konge.

Fig. 131. Gravplade fra Ringsted Kirke over Erik Menved og Ingeborg.

SVERIGE UNDER DE FØRSTE FOLKUNGER. 1250—1319.

Kong Valdemar, Birger Jarls Søn, synes at have været en underlig svag Karakter, som af Folkungeættens Egenskaber vel havde arvet dens Hensynsløshed og Vilkaarlighed, men ikke dens Fasthed og Styrerevne. Saa længe Birger Jarl levede, var han Rigets

*) Agnes af Brandenborg havde som Enke ægtet Grev Gert den Blinde og født ham Sønnen Johan.

virkelige Hersker, hvad enten det gjaldt den indre Lovgivning eller Afslutning af Traktater med andre Stater. Da, straks efter Valdemars Valg, en Del skuffede Stormænd, mest af selve Folkungeslægten, med Hjælp fra Danmark stræbte at styrte den unge Konge og røve hans Krone, var det Birger Jarl, som rejste Stridsmagt imod dem og slog dem. Og under det Fjendskab med Danmark, som fulgte herpaa, var det ligeledes Birger, som baade ledede de fjendtlige Skridt og sluttede Forlig. Snart nærmede han sig i sin Statskunst til Kristoffer I, snart til Abels Slægt, og i Aarene 1260—61 knyttedes hans Hus ved to Giftermaal til forskellige Linier af den danske Kongeæt, idet Kong Valdemar fik Erik Plovpennings Datter Sofia til Dronning, medens Birger selv paa sine gamle Dage ægtede Abels Enke Mektild. Efter Birger Jarls Død 1266 blev det svært for Kong Valdemar at hævde sig overfor sine Brødre, der sad med visse Dele af Riget i Len, navnlig overfor den ældste af Brødrene, Magnus. Krøniken vil vide, at Valdemar især mistede Folkets Agtelse ved at knytte en Elskovsforbindelse med sin Dronnings Søster Jutta. Ganske vist regnedes det for en svar Synd, at en Mand stod i Forhold til to Søstre; men det lyder nok noget utroligt, at dette skal have haft afgørende Indflydelse paa Folkets Stemning. Sikkert er det dog, at et stort Parti af Sveriges Stormænd sluttede sig til den kraftige Hertug Magnus, som snart vovede at rejse aaben Krig mod Broderen. Erik Klipping støttede Magnus og gav ham til Hjælp en anselig Rytterhær, som under den danske Marsk, Stig Andersøn, trængte frem gennem Vester-Gøtland til Grænseskoven Tiveden. Her led Valdemars Bondehær et Nederlag 1275 (ved Hofva), snart efter blev Valdemar selv fangen, og Magnus var Herre i Riget. Han blev af Upsvearne valgt til Konge og hyldet ved Mora Sten. Fra 1275 til 1290 var MAGNUS, kaldet LADELAAS, Sveriges Konge. Vel forsøgte Valdemar faa Aar senere at faa Del i Riget ved at paakalde Erik Klippings Hjælp, men opnaaede ikke stort og maatte nøjes med at beholde noget Arvegods. Han levede saa som en Slags kongelig Godsejer, til Magnus fandt Anledning til at sætte ham i Fængsel. Valdemar overlevede vel sin yngre Broder i mange Aar, men fik aldrig mere Indflydelse eller blot Frihed. Fra Magnus Ladelaas af kalder alle Sveriges Konger sig ikke alene Svea (Svearnes) konung, men *Svea och Göla konung*, en Titel, som kun en enkelt Konge før skal have ført (jfr. S. 226).

Fig. 132. Magnus Ladelaas's Segl.

For Resten havde ogsaa Magnus et Stormandsoprør at kæmpe

imod; ved List fik han dets Ledere i sin Vold, lod dem saa halshugge, og — paa Trods af den nedarvede Opfattelse — inddrog han baade Oprørernes og deres Hustruers Gods under sit eget. Som Faderen var han en vældig Forkæmper baade for Rigets indre Landefred og Lovorden og for at indføre europæisk Handelsliv og Ridderskik, som vi straks skal se. Han havde tre Sønner, Birger, Erik og Valdemar, som han sørgede for paa udenlandsk Fyrstevis: Birger fik han valgt til Tronfølger, medens de to andre smaa Drenge fik store Landstrækninger i Len. Dette skulde senere faa lige saa sørgelige Følger for Sverige, som Valdemar Sejrs Lensordning havde haft for Danmark. Men endnu i en Række Aar efter hans Død (1290) mærkedes disse Følger ikke. Saa længe baade Kong BIRGER MAGNUSSON (1290—1319) og Brødrene endnu var umyndige, holdt Marsken Tyrgils (el. Torgils) Knutsson Rigsstyret med fast Haand. De mere end 50 Aar, da Sverige — med faa Aars Afbrydelse — lededes af de kraftige og kloge Rigsstyrere: Birger, Magnus og Torgils, blev et vigtigt Afsnit af dets Historie, af lignende Betydning for dets Udvikling, som Valdemarernes Tid 1157—1241 havde været for Danmarks. Dette Afsnit gaar til 1302, da Birger Magnusson blev kronet og begyndte at gøre sig gældende som Leder.

Vi samler de tre store Rigsstyreres Gerning under ét Overblik.

Ovenfor — Side 229-30 — har vi peget paa, i hvilke Henseender denne Tid især har sat sig Spor i Sveriges Udvikling. Vore vigtigste Kilder til dette er de Landskabslove, som nu nedskreves. Det første svenske Land, som optegnede sin Lov, var Vestergøtland allerede før 1250. Inden Aar 1300 fulgte Østgøterne dets Eksempel, og ligeledes Upland, idet de tre Folkelande Åttunda, Tiunda og Fjældrundaland S. 47) i Fællesskab lod Lovene gennemgaa og nedskrive. Det var Tiundalands Lovmand (»lagman«) Birger Persson fra Gaarden Finsta, som i Forening med Uplands viseste Mænd forestod Nedskrivningen, hvorpaa Landstinget vedtog og Kongen stadfæstede denne Lov 1296. Snart efter skete det samme i alle andre Landskaber.

Mange Ting gør det øjensynligt, at man ved disse Nedskrivninger ikke nøjedes med at gengive, hvad der fra Arilds Tid havde været gældende Retsskik, men at adskillige nye Bestemmelser nu føjedes til navnlig ved de tre store Rigsstyreres Indflydelse. Birger Jarls Indvirkning fremtræder tydeligst i Loven for Østergøtland, det Landskab som var hans egenlige Hjembygd. I det mindste her fik han Jærnbyrd forbudt, og derfra trængte dette Forbund igennem i de øvrige Lande, om det end senere maatte fornyes, i det afsides Helsingland endog saa sent som 1320. Ligeledes synes det, at Søsters Arveret først er lovtaget i Østergøtland og saa efterhaanden i hele Riget. Endvidere tillægges der Birger Jarl en Række Bestemmelser, som satte haardere Straffe for de groveste Brud paa Landefreden: den, som saarede eller dræbte en anden i hans Hjem, i Kirken og

paa Tinget, eller som voldførte en Kvinde, blev fredløs og mistede alt sit rørlige Gods. Fra hans Søn Magnus Ladelaas's Tid blev det Skik, at Kongen i Forening med Landets Stormænd højtidelig svor at hævde dette: Hjemfreden, Kirkefreden, Tingfreden og Kvindefreden. Det kaldtes Kongens Edsøre d. e. hans Ed (af »Ed« og »sværge«). Og endelig giver Overleveringen Birger Jarl Æren for at have gjort det første Skridt til at indskrænke Trældommen, idet han forbød, at en Mand frivillig gav sig til Træl under en anden. — Magnus Ladelaas's Lovgivning gik videre i samme Aand som Faderens. Ved et Rigsmøde paa Alsnø 1280 fik han forbudt den Uskik, at rejsende Mænd »tager fra de fattige Mænds Huse al sin Kost uden Betaling«; for at forebygge denne Voldsgæstning fastsatte han at der skulde i hver By være Kromænd, som for Betaling skulde give de rejsende, hvad de trængte til. Heraf kom det, siger Olaf Petri, som i 1500'erne skrev Sveriges Krønike, at Magnus blev kaldt *Ladulås*, fordi han satte saadan en Laas for Bondens Lade, at ingen vovede at gaa derind uden Bondens Vilje. Og ved et senere Rigsmøde i Skeninge fik han vedtaget Lovbud om Kongefreden: i det Landskab, hvor Kongen dvæler, skal der være Fred mellem alle Mænd trods alt dødeligt Uvenskab; den, som under Kongens Ophold brød Freden, mistede alt sit Gods og blev fredløs for alle Tider.

Fig. 133. Birger Perssons Ligsten i Upsala.

Disse kraftige Forsøg paa at indskrænke den gamle Lovløshed og oprette en virkelig Regeringsmyndighed bares frem af Kongen i Forening med Landets Stormænd. Som Danmarks Valdemarer knyttede Magnus Ladelaas dem til Kronen ved at give dem Herremænds Ret. Paa det førnævnte Alsnømøde 1280 fastsatte han, at baade Kongens, hans Broder Bengts og Bispernes Mænd og Svende skulde være fri for hver Afgift til Kongen, og at »alle Mænd, som tjener til Hest, skal have samme Frelse (Frihed), hvem de end tjener«. Dermed var et tydeligt Skel draget mellem den almindelige Bonde, som i Krigstid kæmpede til Fods, og som i Fred maatte skatte til Kronen, og den ny Krigerstand, som kæmpede til Hest, og som til Gengæld for »Rostjenesten« (Ross = Hest) fik Skattefrihed.

Medens Sveriges Adelsstand saaledes var i sin første Udvikling, naaede Kirkens Magt allerede et saadant Højdepunkt, at Kronens Haandhæver maatte prøve at stække den. Endnu under Magnus Ladelaas synes Kirke og Konge at have været Venner. Magnus fremmede Oprettelsen af ny Klostre, bl. a. stiftede han selv St. Klaras Kloster paa Norrmalm ved Stockholm; han yndede særlig Graabrødreklostret paa den nuværende Ridderholm ved Stockholm, og i dets Kirke gravsattes han. Med Tyrgils Knutsson ind-

træder Tilbageslaget. Da Marsken i Kong Birgers Navn stadfæstede Kirkens Frihedsbreve, var det med det udtrykkelige Forbehold, at dens Gods skulde yde Leding og Skatter. Og trods Pave Bonifacius VIII's Magt satte Marsken og siden Kong Birger foreløbig sin Vilje igennem.

Ligesom i Danmark blev ogsaa i Sverige de tyske Handelsstæders Indflydelse meget stor. Paa Sveriges Fastland var der den Gang nok smaa Købinger som Lødøse og Kalmar — Birka var forlængst gaaet til Grunde —, men endnu ingen virkelig store Byer og ingen Handelsstand. Først under Birger Jarl og hans Sønner tager Stockholm Vækst, saa den baade næsten fyldte den Ø, paa hvilken den laa, og begyndte at brede sig til Norrmalm, medens længer inde, ved Fyrisaaens Munding i Mælaren, Østra Aros vokste sig større; denne By kaldtes nu oftest Upsala (det ny) og herhen flyttede Ærkebispen sit Sæde 1273. Birger Jarl saa en Fordel for Sverige i at fremme Tyskernes Handel og faa dem til at bosætte sig i Riget. Han gav Lybæks Borgere, naar de gæstede Sverige, Frihed for al Told, »men hvis de vil tage fast Bopæl i vort Land, skal de staa under Sveriges Love og kaldes Svenske«. Meningen var, at de indvandrede Tyskere skulde gro fast i Landet og blive Grundstammen i Sveriges vordende Borgerstand. Hamborg, Riga og de andre nordtyske Byer fik snart lignende Privilegier som de lybske. Og lidt efter lidt bosatte Tyskere sig i Sverige, baade paa Landet i Malmegnene, hvor Bjærgværksbrug kunde drives, og især i Stæderne, hvor de fik en meget indflydelsesrig Stilling. Men ældre end Folkungetiden er de tyske Købmænds Indvandring til Gulland. Denne Ø, som fra Oldtiden havde været et Midtpunkt for al Handel paa Østersøen, havde blandt alle de Landskaber, hvis Forbund udgjorde Sveriges Rige, den selvstændigste Stilling. Den havde hidtil haft sin egen Historie, ret uafhængigt af det øvrige Riges. Kristendommen havde den modtaget fra Olaf den Hellige; derefter havde Gullændingerne givet sig under Linkøping Bisp, »fordi han var dem nærmest«. Gammel Sæd og gammelt Sprog har her holdt sig sejere end noget andet Sted i Sverige eller Danmark. Mens det øvrige Østnordens Sprog allerede tidlig i Middelalderen ændrede Tvelydene til Enkeltlyd som i »Sten« og »løb«, siger Gullands Bønder endnu stain og laup. Som Island langt ude i Nordvest er Gulland mod Sydøst ved sit Sprog et Minde om det gamle Norden. Paa denne Ø var allerede i 1100'erne Visby en stor og blomstrende Handelsstad, den Gang uden Sammenligning den ypperste ved hele Østersøen; dens Borgerskab var for en meget stor Del Tyskere. Da Hanseforbundet dannede sig, blev den Medlem af det og Hovedby for en af dets Afdelinger. Den var fuld af prægtige Kirker og Stenhuse og værnedes af en mægtig Ringmur med høje Taarne. Jævnlig var der blodige Fejder mellem de stolte Borgere og de gullandske Bønder, og under en saadan Krig 1288 saa Magnus Ladelaas Lejlighed til for Alvor at gøre sin Kongemagt gældende overfor begge Parter. Han tvang Visby til at udrede store Bøder og til at love,

at dens Stridigheder med Bønderne for Eftertiden skulde indskydes under Kongens Afgørelse. Borgerne svor, at de aldrig vilde kaare nogen anden Herre end Sveriges Konge, selv om Bønderne gjorde det, og forbrød de sig imod dette Forlig, skulde de falde under Kirkens Band.

Endelig fuldførtes i denne Tid Indtagelsen af Finland. Medens dette Lands vestlige Egne siden 1249 kan regnes for vundne af Sverige, var Karelernes Skovland henimod Ladoga stadig omstridt. Her stod det endnu som uafgjort, om det muligvis skulde tilfalde Russerne i Novgorod og den græsk-katolske Kirke. Men Russernes Magt var nu truet fra anden Side. Fra Asiens Stepper havde Mongolernes Rytterskarer vældet sig mod Syd og Vest, og de fleste russiske Lande var underkuede af dem; kun Novgorod havde en nogenlunde uafhængig, men utryg Tilværelse. Under disse Forhold fik Svenskerne Broderparten af Byttet. Tyrgils Knutsson undertvang 1293 en Del af Karelernes Stammer og grundede paa deres Kyst det faste Viborg. Da Russerne stadig angreb Sveriges nyvundne Land herovre, gjorde Tyrgils Knutsson siden et nyt Tog til Neva og Ladoga og byggede en Borg ved Nevas Munding; men efter hans Bortrejse tog Russerne denne Borg og vandt dermed atter fri Sejlads fra Novgorod gennem Neva ud til Østersøen.

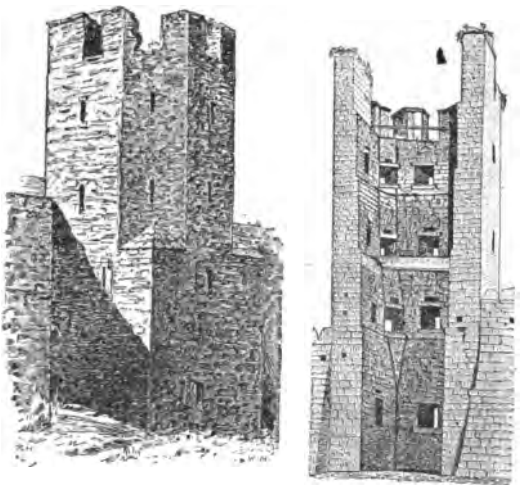

Fig. 34. Et af Visbys Fæstningstaarne.

Da Birger Magnusson og hans Brødre blev voksne, kom der en Stansning i Sveriges ydre og indre Fremgang. I Stedet for Lovarbejder, Byanlæg og Landvinding hører vi nu mest om Fyrsterænker og Borgerkrig. De unge Fyrster knyttede sig ved Giftermaal til Nordens andre Kongehuse. Birger kom i dobbelt Svogerskab til Erik Menved, hvis Søster Margrete blev hans Dronning, mens den næstældste Broder Erik trolovede sig med den norske Kong Haakon V's spæde Datter Ingeborg; senere fik den yngste Broder, Valdemar, en anden norsk Prinsesse, der ogsaa hed Ingeborg, en Datter af Erik Magnusson (»Præstehader«). Af de tre Brødre var Erik den betydeligste, ridderlig og pragtlysten, vindende og overlegen,

men rænkefuld, egenkærlig og magtsyg. Som det gik i Danmark efter Valdemar Sejrs Død, saaledes gik det nu her. Hertug Erik af Södermanland og Hertug Valdemar af Finland, i Forbund med Kong Haakon af Norge, voldte Kong Birger stadige Kampe, saa han, for at frigøre sig paa andre Kanter, maatte opgive sin Strid med Kirken og tilstaa den alle de Forrettigheder, Tyrgils Knutsson havde søgt at indskrænke. Det gik op og ned med Broderstriden; snart var der Krig, snart Forlig. Under en af Stansningerne i Striden lykkedes det Hertugerne at vinde den upaalidelige Birgers Øre og vende hans Mistanke mod hans kloge Marsk. En Gang da Tyrgils Knutsson uden at ane Svig opholdt sig paa Gaarden Lena i Vestergøtland, kom alle Brødrene over ham med stort Følge, fængslede ham og førte ham med sammenbundne Fødder til Stockholm, hvor Kongen dømte ham til Døden og lod ham halshugge (1306). Snart blev Kong Birger, der saa skammelig havde sveget sin Raadgiver, selv sveget paa ny af Brødrene. Da disse samme Aar var hans Gæster paa Gaarden Håtuna ved Mælaren, havde de en stor Skare Svende med sig og fængslede Kongen og Dronningen. Og i Løbet af kort Tid efter »Håtuna-Legen« kom næsten alle Slotte i Riget i deres Magt.

Fig. 35. Hertug Eriks Segl.

En af Birgers Tjenere havde fra Håtuna frelst Kongens ældste Søn Magnus ned til Danmark, til Erik Menved, der følte det som sin Pligt at komme Svogeren til Hjælp. Og da han 1308 havde faaet Forlig med Norge og de fredløse, kunde han 1309 foretage det store Krigstog op i Sverige, som er omtalt S. 250. Det førte til et stort Fredsmøde i Helsingborg 1310 mellem Nordens tre Konger, de svenske Hertuger og mange andre Stormænd. Her skiftedes Sverige mellem de tre Brødre. Kong Birger vedblev vel at være Lensherre over hele Riget, men som sin egen Part fik han kun en Tredjedel, Resten blev Hertugernes. Hertug Erik blev den mægtigste af de tre; han dannede sig ved sin snedige Kløgt snart et sammenhængende Landomraade, der omfattede Dele af alle tre nordiske Riger: de svenske Lande Vestergøtland, Dal og Værmland, det danske Nørre-Halland og det norske Konghelle. Hans Ægteskab med Ingeborg Haakonsdatter blev nu fuldbyrdet; den Søn, Magnus, hun fødte ham, var Arving til Norge efter sin Morfader, og hans Fødsel fejredes med en stor Fest, ved hvilken 24 Herrer sloges til Riddere. Hertug Erik nærede højtflyvende Planer om yderligere Udvidelse af sin Magt. Men Kong Birger rugede over

Tanker om Hævn og Oprejsning; hans Drost Brunke og Dronning Margrete skyndede til. I Aaret 1317 bød han da Hertugerne til Gæst paa Nykøping Slot. Han modtog dem paa det prægtigste, og Aftnen tilbragte de i Venskab og Glæde. Da Dronningen paastod, at Pladsen paa Slottet var for trang, blev kun Hertugerne om Natten paa Slottet, medens deres Mænd fik Herberg ude i Staden. Men saa snart Hertugerne var gaaet i Seng, lukkedes Slotsportene, og væbnede Mænd trængte med Vaaben og Blus ind til dem, lagde dem i Lænker og indespærrede dem dybt nede i Slotstaarnet. Ogsaa de fleste af deres Svende fængsledes. Dette var Nykøpings Gæstebud, Natten mellem 10. og 11. December 1317.

Glad og sejrssikker vilde Birger nu underlægge sig hele Sverige. Men mod Forventning stødte han overalt paa den stærkeste Modstand, hans Krigsfolk blev slagne, og en stor Skare af Hertugernes Venner lejrede sig om Nykøping Slot for at fri dem ud. Ud paa Somren 1318 faldt Slottet, men da var Hertugerne ikke mere i Live: det fortaltes, at Kong Birger havde ladet Nøglen til deres Fængsel kaste i Vandet, saa Brødrene døde af Hunger. Kampen vedblev at gaa Birger imod; hans Søn Magnus og Drost Brunke toges til Fange; Brunke blev straks halshugget paa en Aas paa Normalm, som siden hed Brunkeberg, Magnus holdtes i Forvaring et Par Aar endnu, indtil ogsaa han henrettedes. Birgers Haab stod nu kun til Hjælp fra Erik Menved; men da Sveriges Stormænd ved Midsommer 1318 havde valgt Ridderen Matts Kettilmundsson til Drost og Rigshøvedsmand, og Hr. Matts snart faldt hærgende ind i Skaane, opgav Erik at hjælpe Svogeren. Aaret efter mødtes Sveriges Bisper, Frelsemænd (Herremænd), Lovmændene og et vist Tal Bønder fra hvert Landskab paa Mora Ting og kaarede til Konge den treaarige Magnus, Hertug Eriks og Ingeborgs Søn. Kort forud var Magnus allerede blevet Konge i Norge ved sin Morfaders Død (1319).

Kong Birger levede endnu to Aar i Landflygtighed. Da han fik Budskab om sin Søn Magnus's Henrettelse, sank han helt sammen og døde 1321 i Danmark.

Haardt havde Sveriges Folk lidt under de stores Strid og Rænker. Men den Fare for dets Fremtid, som laa i dets Deling mellem flere Fyrster hver med sin Arvepart, var ikke længer til Stede; deres indbyrdes Fjendskab og Troløshed havde haft ialfald én lykkelig Følge: at Sveriges Rige atter var samlet paa én Haand.

NORGE 1066—1130.

Naar vi nu vender os fra Danmark og Sverige i Korstogstiden til Norge og Island, vil vi faa et stærkt Indtryk af Forskel i Udviklingen. De to første Lande fulgte væsenlig de samme Veje, baade i Udformning af Stænderne og af Rigsstyret, af Sproget af det

fredelige og krigerske Liv. Siden Danmark saa Vejen til England og Vestud lukket, var det, ligesom Sverige, blevet et Østersøland, optaget af Korstog paa dette Havs Kyster; Østnorden fik Tyskerne til Naboer, snart som Fjender, snart som Mellemled mellem Sydeuropas Dannelse og sig selv. Norge derimod vedblev at være Vesterhavsland, det stod stadig i levende Samkvem med de britiske Øer, ikke blot med England, men ogsaa med Kelterne. Det stødte kun paa kristne Kulturfolk; det havde ingen Vender og Finner at omvende og kue, og kom ikke ind i selvstændige Korstogsopgaver. Østnorden uddannede kun i ringe Grad sit Sprog til boglig Brug og greb hastig efter Latinen som sit egenlige Dannelsessprog. I Norge og især Island, hvor Sproget allerede var formet og fæstnet i en stor, mundtlig overleveret Digtning, vedblev Modersmaalet at være det vigtigste Udtryk for Folkets Dannelse; her holdt ogsaa det menige Folk langt mere trofast ved Fædrenes Talebrug end i Østnorden. Derfor ændrede østnordisk Sprog sig fra Slægt til Slægt, mens Norge og Island langt sejere blev det fælles nordiske Sprog tro. Det norrøne Maal i Island og Norge er i de fleste Ting lig med det fællesnordiske fra Vikingetidens Begyndelse, »den danske Tunge«, mens det er Dansk og Svensk, som vokser sig bort fra det. Og dette er kun et Genbillede af selve Samfundslivets Vækst. Den bærende Kraft i Middelalderens Liv var — ved Siden af Kirken — først og fremmest Stormandsstanden, Adelen, Men medens Danmark og Sverige i det væsenlige maatte skabe sig en ny Adel efter Europas Mønster, tog Norge og Island fra Fortiden en stolt, bevidst og dygtig, gammel Stormandsklasse i Arv. Tiden 1100—1300 er denne Klasses sidste Stortid og dens Dødskamp.

Da Harald Haardraade drog ud paa sit Englandstog 1066, var hans ældste Søn Magnus hyldet og styrede hjemme i Norge under Faderens Fravær, medens den yngre Broder Olaf var med Hæren. Aaret efter Faderens Fald kom Olaf tilbage til Norge og blev ligeledes kaaret til Konge: Magnus fik Styret i det vestlige og nordlige, Olaf i Viken. Det blev følgelig Olaf, som maatte optage Striden med Svend Estridsøn, da denne truede med at forny Fejden fra Haralds Dage; han optraadte baade med Fasthed og Maadehold og fik snart Forlig med den danske Konge, hvis Datter Ingerid blev hans Hustru. Og da hans Broder Magnus allerede døde 1069, blev Olaf Enekonge i Norge.

Han kaldes Olaf Kyrre d. e. den rolige, fordi hans Kongetid (1066—93) hengik i Fred. Svend Estridsøns Englandstog tog han vistnok slet ikke Del i. Da derimod hans Svoger Knud den Hellige rustede sig til at angribe Vilhelm Erobreren, stillede Olaf 60 store Skibe til Hjælp for ham, men hele Toget maatte opgives, som vi har hørt (S. 173), og ud over dette plagedes Norge ikke af nogen stor Udrustning eller Krig i hans Dage. Derfor kunde Norge tage Vækst indadtil.

Olaf var af Personlighed høj og stærkt bygget, lys af Lød, fred-

sæl og glad. Kirkelig Overlevering priser ham for hans fromme Sind: han læste ofte i de hellige Bøger, hedder det, og ved Gudstjenesten gik han Præsten til Haande foran Altret, hjalp til at iføre ham Messeklæderne og gød Vand over hans Hænder. Da der kom en Klerk fra England, tog han ham til sin Lærer for at undervises i Salmerne. Fra Gregor VII modtog han et Brev, som endnu er opbevaret, hvori Paven bl. a. opfordrer ham — som ogsaa Knud den Hellige — til at sende unge Nordboer til Rom, for at de kan faa grundig Lærdom til at varetage Kirken i Norden paa tilfredsstillende Maade. Hvor vidt Olaf rettede sig efter dette, véd vi vel ikke; men at Kirkens Fremme laa ham paa Hjærte, er vist nok. Det var øjensynligt under ham, at Norge fik sine første faste Bispesæder. Hidtil havde Norges tre Bisper ikke haft fast Bolig eller faste Grænser for deres Bispedømmer. Nu begyndte Olaf at bygge særlige Bispekirker, Katedralkirker, dér, hvor Bispen skulde have sit »cathedra«, sit Sæde, omtrent samtidig med at Bisperne i Roskilde og Knud den Hellige i Lund begyndte de danske Sten-Domkirker. I Nidaros rejste Olaf Kyrre Kristkirken over det Sted, hvor Hellig Olaf først havde været jordet; den fik Form af et mægtigt Kors, over hvilket et Taarn hævede sig. Hellig Olafs Skrin flyttedes herhen og sattes over Altret, — et Tegn paa, at Folkehelgenens Lævninger nu ikke længer stod særlig under Kongens, men under Bispens Varetægt. De to andre faste Bispesæder oprettedes i Oslo og i Selja, men det sidst nævnte flyttedes snart til en ny Stad, som Olaf Kyrre lagde Grunden til: Bergen.

Thi Bylivet tog stærkt Opsving. Norske Handelsskibe gæstede de britiske Øer, Frankrig og Tyskland, Danmark og Østersøen, ja stundom Bjarmeland ved Dvina. Og den voksende Omsætning trængte til ny Handelspladser hjemme. Det gamle Forhold her var, at hver lille Bygd havde sin Markedsplads, hvor Bønderne samledes i Handelstiden, men som udenfor denne kun var en forladt Samling Skibsnøster og Pakboder. Hist og her blev disse Markedssteder til varige Samlinger af Boliger, saaledes Skirlngssal i Vestfold og noget senere Konghelle og Oslo; ogsaa om Borgen ved Sarpen og om Helligdommen i Nidaros laa der Købinger.

Langs hele Vestkysten havde hver Fjord sin lille Havneplads, men derude fandtes ingen egenlig By, før Olaf Kyrre ved sin Kongsgaard Aalrekstad grundede Bergen. Paa Stadens Plads maa have ligget en Gaard Bjørgvin (Bjærggræsgang), som gav Byen Navn. Den blev hurtig stor og folkerig; omtrent 100 Aar senere skildres den som rig og fuld af Varer, den gæstedes af Skibe fra Island, Grønland, England, Tyskland, Danmark, Gulland o. a. St. De opblomstrende Byers Borgerskab fik ogsaa paa Olaf Kyrres Tid sin Organisation i Gilder; det navnkundigste af disse, som stammer fra Olaf Kyrre, var det store Gilde (mikla gildi) i Nidaros, som var viet til St. Olaf.

Olaf Kyrre var en fredelig, men ingen svag Rigsstyrer. Han

forøgede sin Hird, der før kun havde talt 120 Mand, til det dobbelte. Bønderne gjorde Indvendinger mod det store Følge, de skulde huse og koste, naar Kongen drog om i Landet, men Kongen svarede: »Jeg ønsker ikke at volde jer Tyngde; men jeg kan ikke styre mit Rige, som det skal styres, naar jeg ikke har dobbelt saa stor Mandhjælp, som min Fader havde.« Han holdt af Hygge og Pragt. I Stedet for de gamle Hirdstuer med Jordgulv og med Ljór (Røghul) i Taget, byggede han Haller med Ovne og med Stengulv. Han indførte finere Skikke ved Hirdens Gilder, udnævnte fornemme Hirdmænd til Skutelsvende d. e. Bordsvende, som skulde opvarte ved Kongens Bord, og højættede Ynglinger til Kertesvende, som stod for Kongens Bord med lysende Kerter. I Stedet for Drikkehorn kom Bægre i Brug. I Klædedragt optog rige Folk udenlandsk Snit: Pragthoser, rynkede om Benet, Guldringe om Læggene, fine Kjortler med lange, snævre Ærmer, Sko udsyede med Silke og besatte med Guld — alt Vidnesbyrd om, at der var stigende Velstand i Landet.

Olaf Kyrre døde 1093 og blev gravsat i Kristkirken i Nidaros.

Som ved Harald Haarfagers Død var der ogsaa nu to Kongsemner: Olaf Kyrres Søn Magnus og hans Brodersøn Haakon. Begge havde lige Ret til Kongedømmet og dets Indkomster, og begge havde et Parti for sig. De yngre, som var vokset til under den lange Fred og som kun gennem Fortælling kendte Krigstog med deres Stordaad og Lidelser, vilde have den 20aarige Magnus, der var en rask og kampdjærv Mand, sin Farfader op ad Dage. Men de ældre, som vidste, hvad Krigstog er, vilde vedblive at have Fred, og de holdt sig til Haakon. Viken kaarede Magnus, Trønderne Haakon. Magnus, som ikke vilde nøjes med det halve Rige, truede da med Angreb; men inden der blev Kamp, døde Haakon uventet og saaledes slap Norge igen for Tvekongedømmet. Dog maatte Magnus i nogen Tid slaas med Oprørere i Trondhjem og andensteds; han hængte nogle, brændte Gaardene for andre, og de haarde Afgifter fra Alfifatiden paalagde han igen. De Lendermænd, som havde staaet i Spidsen for Rejsningen, faldt tilføje og fik Forlig med den strænge unge Konge.

Faa Aar efter drog Magnus saa paa Søtog, ud for at genvinde alle de Lande i Vesten, hans Fædre havde raadet for, men som i Tidens Løb var blevet uafhængige. Med 60 Langskibe sejlede han 1098 først til Orknøerne og satte sin 8aarige Søn — med kloge Mænd som Hjælpere — til Styrer her. Derpaa kuede han Syderøerne, hvor hidtil selvstændige norske Høvdinger havde hersket over de keltiske Indbyggere, og drog videre mod Syd indtil Øen Man, som han tænkte sig skulde blive Midtpunkt i hans ny Vest-Rige. Derpaa sloges han paa Wales's Kyster med de engelske Normanner, vendte sig saa Nord paa imod Skotlands Konge, som skyndte sig at købe Fred ved at give Afkald paa alle Øer Vest for Skotland, og om Sommeren 1099 drog han hjem. Folk i Norge undredes ved at se den Dragt, Kongen paa sit Tog havde vænnet sig til at gaa

med: kort Trøje og Kappe uden Benklæder, saaledes som Højskotterne har brugt det til ned mod Aar 1800. Den Klædedragt skaffede ham hans Tilnavn: MAGNUS BARFOD.

Hjemme kunde han ikke holde sig i Ro. Han paastod, at hans Rige mod Øst naaede til Gøtaelven og Vænern, og yppede Krig med Kong Inge af Sverige om disse Egne. Men Inge tog kraftig fat og slog Magnus's Angreb tilbage. Erik Ejegod mæglede da Fred, og Sommeren efter (1101) mødtes Nordens tre Konger paa Rigernes Grænse i Konghelle (S. 175). De enedes om, at hvert Rige skulde beholde sit gamle Omraade, og at Inge skulde give Magnus sin Datter Margrete til Ægte. Det var hende, som fik Kendingsnavnet Fredkulla og som efter Magnus Barfods Død ægtede Kong Niels af Danmark (S. 177)

Med Margrete havde Magnus ingen Børn, men med Friller havde han des flere — det siges mindst 8. I det hele var det, som om Vikingetiden levede op igen i ham med sin urolige Trang til Kamp og sin hensynsløse Lidenskabelighed. Han var høj og stærk, modig indtil det dumdristige, gavmild mod sine Krigere, der var stolte og glade over ham; men Bønderne klagede over hans haarde Skatter og hans evindelige Krige. Knap havde han faaet Fred med Sverige, før han længtes ud igen, og i Høsten 1102 sejlede han paany mod Vest. Paa Orknøerne tog han Sønnen Sigurd om Bord og førte ham med til Man, hvis indfødte keltiske Befolkning havde gjort Oprør. Den kuedes strængt, mange Nordmænd bosattes paa Øen, og Sigurd udnævntes til Konge herude i Vestriget. Derpaa prøvede han sin Lykke i Irland og gik fra Borde paa dets Kyst, men kom i Kamp med en talrig Skare Irer og faldt med største Delen af sine Mænd; hans Lig blev jordet i Irland (1103).

Dermed faldt ogsaa Magnus's store Erobringsplaner; Man og Syderøerne blev endnu ved Norge i 150 Aar, men Irland og England, som havde frygtet hans Angreb, fik nu Lov at være i Fred. For den norske Hær brød op fra Man og vendte hjem til Norge med den unge Kong Sigurd.

Atter møder vi det mærkelige Syn af Norges Deling mellem flere Konger, der hver havde sin Part af Riget, skønt dette dog samtidig regnedes for en Enhed. Nordmændene hyldede baade SIGURD, som fik den sydlige Del af Riget, den 14aarige Broder ØYSTEIN, som fik det nordlige, og den 4aarige Broder OLAF, som ogsaa skal have faaet sin Part. Olaf døde, før han blev voksen; men de to ældre Brødre sad længe som Konger.

Hvorledes dette Samkongedømme egenlig skal forstaas, har Sars klarest gjort Rede for. Kongedømmet var i Folkets Øjne endnu ikke ret en styrende Myndighed, men en Slags Privateje, der omfattede baade Godser og Afgifter og Forrettigheder. Selv den Ret, Kongen havde til, i to Maaneder hver Sommer, at udbyde det halve af Rigets Ledingshær, maa nærmest opfattes som en af de Indtægtskilder, han ejede, idet den satte ham i Stand til ved Krigstog at samle sig

Bytte og Forraad til Husholdningen om Vinteren. Kongedømmet gjaldt snarere som en Værdighed end som en Myndighed, snarere som en Ejendom end som en Institution. Hvad der lagdes Vægt paa, var Retten til visse Indtægter og Ydelser, derimod ikke Pligten til at vaage over Undersaatternes Ve og Vel. Det syntes ikke at være til for Folkets Skyld, men for sin egen. Saaledes kan man forstaa, at det var en Arv, en Odel, som alle Mænd af Kongeætten havde Ret til Del i. Ogsaa i Danmark og Sverige, hvor Kongedømmet vel var ældre, men hvilede paa ganske det samme Grundlag, har vi set, hvorledes den Tanke, at alle kongebaarne Mænd har Ret til Kongemagt, hvert Øjeblik dukkede op igen, og at det kostede haarde Kampe, før den bukkede helt under for Tanken om Kongedømmets og Rigets Udelelighed. Denne Brydning havde i Danmark og Sverige fra Arilds Tid ført til, at Folket eller ialfald Høvdingerne tog sig Ret til at kaare en af Kongeslægtens Mænd og udelukke de andre; men i Norge, hvor Kongemagten var yngre, og hvor Folkets Retsopfattelse hang med større Sejhed ved det nedarvede, vedblev hele Ættens Arveret at gælde uomstridt. Naar det nu hedder, at Norge var delt mellem Øystein og Sigurd, saa er det dog rimeligt, at Delingen kun har gældt Krongodset og de kongelige Indtægter, men at man ellers har ment, at Kongerne skulde styre Riget i Forening, som de nu bedst kunde forliges om det. Naar Kongerne opholdt sig paa samme Sted, kunde det vel ogsaa lade sig gøre; men som oftest levede de adskilte, de havde hver sin Hird, og hver for sig øvede de Kongemagt i sin Del af Landet. Dette var en Ordning, som umulig kunde vare i Længden. Før eller siden maatte den føre til Strid og Ulykke.

Fig. 136. J. E. Sars. Professor i Kristiania, f. 1835. Hovedværk: Udsigt over den norske Historie.

Under Øystein og Sigurd gik det endnu nogenlunde med Tvevælden, til Dels fordi Sigurd i en lang Aarrække var hjemmefra paa det store Korstog, som gav ham Navnet SIGURD JORSALFARE.

Nogle Nordmænd, som var bleven uens med Magnus Barfod og derfor havde givet sig paa Korsfærd, kom nu hjem og fortalte med store Ord om alt, hvad de havde oplevet, især om Miklagaard, hvor

Nordboer kunde tjene høj Sold ved at blive Væringer. Mange fik Lyst til at komme derhen, og Kong Sigurd greb med Iver Tanken om et Korstog, der baade vilde give Adgang til et Krigerliv, lige saa eventyrligt som Fædrenes, og tillige sikre ham Guds Miskundhed. For at vinde Folket for disse Planer eftergav Brødrene Alfifapaalægene. Og efter 4 Aars Forberedelser drog Sigurd ud 1107 med 60 Skibe og 3000 Mænd. Først sejlede han til England og blev her om Vintren som Kongens Gæst; 1108 naaede han til Jakobsland d. e. det spanske Galicien, hvor Apostlen Jakob sagdes at være jordet, og blev her den anden Vinter. Om Vaaren 1109 sejlede han videre, sloges ved Spaniens Kyst med mauriske Flaader og styrede saa gennem Njørvasund (Gibraltarstrædet) ind i Middelhavet. Under jævnlige Kampe og Eventyr kom han derpaa til Sicilien, hvor Normanner fra Frankrig raadede, og blev vel modtaget af disse, der ikke havde glemt at de selv stammede fra Norden, og herfra styrede han til Palæstina, som han naaede i August 1110, mere end tre Aar efter sin Bortrejse fra Norge. Efter at have hjulpet Kong Balduin af Jerusalem i Kampen mod de Vantro red han i Følge med ham til Jerusalem. Begge Kongerne knælede i Bøn ved Frelserens Grav, og derefter gik de Haand i Haand om til alle de hellige Steder, mens Balduin fortalte sin Gæst, hvad helligt Minde hvert Sted vakte. Siden red de til Jordan, og Sigurd badede sig i dens Vand, som Pilgrimme plejede. Endelig fik han af Balduin blandt andre Gaver ogsaa en Spaan af Jesu Kors. Som Gengæld for alt dette hjalp Nordmændene Kong Balduin med at belejre den vigtige Kystby Sidon, som hidtil havde modstaaet alle de Kristnes Angreb, men som nu maatte overgive sig i December 1110.

Saa gav Sigurd sig paa Hjemfærden og sejlede til Konstantinopel.

Ifølge Heimskringla var det en saare mærkelig Hjemfærd, idet Kong Sigurd alle Vegne satte Grækerne i største Forundring ved sin Pragt og sit Storsind. Da han skulde sejle ind ad Hellespont, ventede han saa længe, til han fik Sidevind og kunde stille sine Sejl paa langs, saa at alle Folk langs Stranden kunde se de prægtige Sejl i hele deres Bredde. Ved Indtoget i Miklagaard paalagde han sine Mænd, at de ikke maatte ytre Forundring over noget som helst af det, de saa, men lade, som om alt var helt dagligdags for dem. Selv lod han sin Hest sko med Guld og magede det saa, at en af Skoene skulde falde af paa Gaden, uden at nogen af Nordmændene maatte saa meget som se efter den. Og hverken da Kejseren tog imod dem med Optog og Sang, eller da han sendte Sigurd umaadelige Gaver, eller da han til deres Ære lod holde store Lege — Væddekørsel o. lign. — paa Hippodromen, lod Nordmændene sig imponere. Og det var endda meget kunstige Ting, de saa: der var Statuer fra den græske Oldtid af Zeus og andre Guder og Helte, som forekom Nordmændene at være Billeder af Aser og Vølsunger, — støbte af Kobber og Malm med saa stor Kunstfærdighed, at det saa ud, som om de var levende og tog Del i Legene; Legen selv

var saa snildt indrettet, at det saa ud, som om Folk red i Luften; desuden var der »Skud-Ild« og al Slags Harpeleg og Musik. Men medens alt dette ikke rørte Sigurd og hans Kæmper, var Grækerne slagne af Beundring for de nordiske Gæster. Det siger ialfald Sagaen. Men den græske Kejserdatter Anna Komnena, som skrev disse Aars Historie, nævner ikke Sigurds Besøg med et Ord.

Til Slut gav Sigurd Kejseren alle sine Skibe og fik til Gengæld af ham Heste til Hjemrejsen. Mange Nordmænd blev i Miklagaard som Væringer, men med Resten red Sigurd gennem Bulgarernes, Ungarernes og Tyskernes Lande, til han i Slesvig atter satte Foden paa nordisk Jord og blev vel modtagen af Kong Niels. Og fra Jylland sejlede han med ét Skib hjem til Norge; han havde da været borte i mere end fire Aar.

Nu skulde Sigurd og Øystein se at styre fredeligt i Fællig; men det gik ikke altid saa nemt. Heimskringla skildrer de to Brødre som meget forskellige af Sind og Ydre, om end de begge var storsindede og fremragende Mænd. Sigurd hører til Rækken af de rigtige Vikingenaturer: Harald Haardraade—Magnus Barfod—Sigurd Jorsalfare, mens Øystein opfattes som en ny Olaf Kyrre. Særlig tydeligt træder det frem i et navnkundigt Afsnit af Sagaen, den saakaldte Mandjævning, som her skal gengives; Læseren faar da med det samme selv et Indtryk af Snorres Fortællekunst:

»En Vinter var Kong Øystein og Kong Sigurd begge paa Veitsler (Gæsteri) i Oplandene. Da der kun var kort Vej imellem de Gaarde, af hvilke de skulde tage Underhold, blev man enig om, at de skulde være skiftevis paa hinandens Gaarde. Først var de da sammen paa den Gaard, Kong Øystein havde. Men om Kvælden, da Folk gav sig til at drikke, var Øllet ikke godt, og Mændene var tavse. Da mælte Kong Øystein: »Hvor Folk dog er tavse! det er bedre Ølskik, at de gør sig noget Morskab; lad os faa noget Ølskæmt, saa bliver her nok alligevel Gammen. Broder Sigurd! det vil vist synes alle sømmeligt, at vi to begynder en eller anden skæmtende Tale.« Kong Sigurd svarer noget vrantent: »Vær du saa snakkesalig, som du vil, men lad mig faa Lov at tie stille.« Da mælte Kong Øystein: »Det har altid været Ølskik, at en Mand tager sig en Jævningsmand (til Sammenligning); saaledes vil jeg ogsaa gøre her.« Da tav Kong Sigurd. »Jeg ser,« sagde Øystein, »at jeg kommer til at begynde paa denne Skæmt. Nu vil jeg tage dig, Broder, til min Jævningsmand; jeg kan give den Grund til det, at vi har begge lige godt Navn og lige god Ejendom, og jeg gør heller ingen Forskel paa vor Æt og Opfødning.« Da svarede Kong Sigurd: »Husker du ikke, at jeg kastede dig i Rygtag, naar jeg vilde, skønt du var en Vinter ældre?« Da sagde Kong Øystein: »Ja, men ikke mindre mindes jeg det, at du ikke kunde staa dig, hvor det kom an paa Smidighed.« Da mælte Kong Sigurd: »Mindes du, hvorledes det gik os med Svømning: jeg kunde dukke dig under, naar jeg vilde?« Kong Øystein sagde: »Jeg svømmede ikke kortere end du, og heller ikke

var jeg daarligere til at svømme under Vandet; jeg kunde ogsaa løbe saaledes paa Skøjter, at jeg ikke vidste nogen, som kunde løbe om Kap med mig; men det kunde du ikke bedre end et Stykke Kvæg.« Kong Sigurd sagde: »En mere høvdinglig og en nyttigere Idræt tykkes det mig at kunne skyde godt med Bue; men jeg tænker, at du kan ikke bruge min Bue, selv om du spænder den med Foden.« Kong Øystein svarede: »Vel er jeg ikke saa buestærk som du, men der er nok mindre Forskel paa vor Evne til at ramme, desuden er jeg dygtigere til at løbe paa Ski end du, og det har dog altid været kaldt en god Idræt.« Kong Sigurd sagde: »Det synes mig dog afgjort, at det er mere høvdingligt at den, som skal være andres Overmand, er stor i Mænds Flok, stærkere og mere vaabenfør end andre, og let at se og let at kende, hvor mange er sammen.« Kong Øystein sagde: »Det er en ikke mindre vigtig Ting, at en Mand er smuk, for saa er han ogsaa let at kende i Mængden; det tykkes mig ogsaa høvdingligt, for til et smukt Ydre passer ogsaa den bedste Klædning. Desuden kender jeg meget mere til Lovene end du, og naar vi skal tale, flyder Ordene langt bedre for mig.« Kong Sigurd sagde: »Det kan godt være, at du har lært flere Lovkneb; thi jeg havde den Gang andet at gøre, og ingen nægter, at du har en glat Tunge. Men det siger mange, at du er ikke rigtig ordholdende, og at der ikke ligger stor Vægt paa, hvad du lover, for du snakker dem efter Munden, som er til Stede, og det er ikke kongeligt.« Kong Øystein: »Det kommer af, at naar Folk forelægger mig sine Sager, da tænker jeg først paa at afgøre hver Mands Sag saa, at han er vel tilfreds; men da kommer tit den anden, som har Sag imod ham, og saa maa der ofte mægles, for at begge kan føle sig tilfredse. Det sker ogsaa tidt, at jeg lover det, jeg bliver bedt om, fordi jeg helst vil have, at alle skal drage glade fra mig. Men jeg ser nok, at jeg ogsaa kunde bære mig ad, som du gør, og love alle ondt, og jeg hører ingen laste dig for, at du ikke holder de Løfter.« Kong Sigurd sagde: »Det har været alles Tale, at den Færd, da jeg drog udenlands, var meget høvdinglig; men du sad imens hjemme som din Faders Datter.« Øystein svarer: »Nu greb du paa Bylden, og jeg vilde ikke have begyndt denne Tale, hvis jeg ikke kunde svare dig paa det: det syntes mig snarere, som om jeg udstyrede dig hjemmefra som min Søster, før du blev udrustet til Færden.« Sigurd sagde: »Du har vel hørt, at jeg havde mange Kampe i Særkland (Afrika), som du nok har hørt Tale om; i dem alle fik jeg Sejr og mange Slags Kostbarheder, hvis Mage ikke før er kommet hid til Landet; jeg viste mig at være mest værd, hvor jeg fandt de gæveste Mænd; men jeg tror, at du endnu ikke har rystet Hjemmefødningen ud af Ærmet.« Kong Øystein siger: »Jeg har nok spurgt, at du havde nogle Kampe udenlands; men nyttigere for vort Land var det, som jeg imens gjorde: jeg byggede fem Kirker op fra Grunden af; jeg gjorde ogsaa en Havn ved Agdanæs, hvor der før var havneløst og hvor hver Mand

skulde forbi, naar man drog Nord eller Syd paa langs Landet; jeg rejste ogsaa Taarnet i Senholmsund og Hallen i Bergen, mens du i Særkland slagtede Blaamænd til Fanden, til ringe Gavn for vort Rige, mener jeg.« Kong Sigurd sagde: »Jeg fór paa min Færd helt ud til Jordan, og jeg svømmede over Aaen; men ude paa Aabrinken er der noget Kratskov, og dér bandt jeg en Knude og mælte saaledes over den, at du skulde løse den, Broder, eller ogsaa bære den Paatale*), som blev lagt paa den.« Da sagde Kong Øystein: »Jeg vil ikke løse den Knude, som du bandt til mig; men jeg kunde have bundet den Knude, som du langt mindre kunde løse, den Gang du sejlede med ét Skib ind i min Hær, da du kom til Landet.« Efter dette tav de begge, og begge var de vrede. Flere Ting hændte, naar de Brødre mødtes, som viste, at hver drog sig og sin Sag frem, og hver vilde være større end den anden, men Fred holdtes dog mellem dem, saa længe de levede.«

Andensteds i samme Saga fortæller Snorre mere om Øysteins Kongegærninger. En af de fem Kirker, som nys omtaltes, var Nikolaskirken i Kongsgaarden i Nidaros, »et Hus, der var meget omhyggeligt udført i Udskæring og al Slags Arbejde«, altsaa en Træbygning. Af Træ var ligeledes Apostelkirken, som han byggede i Kongsgaarden i Bergen, og den store Kongehal, som han rejste sammesteds, og som Snorre kalder det herligste Træhus, der har været bygget i Norge. Ligeledes i Bergen grundlagde han Klostret Munkeliv af Benediktinernes Orden og rejste dets Klosterkirke, Mikaelskirken, af Sten. Alt dette, og Havnen ved Agdanæs med, siges han at have grundet allerede, mens Sigurd var udenlands. Og ved den samme Tid fik han ved gode Ord og Gaver Jæmterne til at give sig under Norges Rige, som de fra nu af uafbrudt tilhørte indtil 1645: men i kirkelig Henseende vedblev de at staa under Upsala. Det fortælles ogsaa, at Øystein lettede den onde Færd over Højfjældene ved at indrette Varder og ved paa Dovre at bygge Fjældstuer, hvor de vejfarende kunde finde Husly. Til det sidste varede hans Byggelyst; i Nidaros opførte han store og ypperlige Skibsnøster og lod bygge et Skib lige saa stort og smukt, som Ormen den lange havde været. I Aaret 1123 blev han brat syg og døde; det sagdes af alle, at der ikke havde staaet saa mange sorgfulde Mænd om nogen Mands Lig siden Magnus den Godes Død.

Sigurd havde paa sin Jorsalfærd lovet at grunde et norsk Ærkebispesæde og at indføre Tienden. Det sidste fik han og hans Broder til Dels gennemført, saa at Bønderne i de fleste Dele af Landet gik ind paa, i Stedet for de gamle Tjenestekøb og andre kirkelige Afgifter, at skænke hvert tiende Neg, hver tiende Fisk og hvert tiende Kvæg, de lagde til. Men Ærkestiftet fik han ikke oprettet, de norske Bisper indviedes af Asser i Lund. Der kom ny Bispestol i Stavanger og ligeledes paa Udbygderne: Færø, Orknø,

*) udsætte dig for Virkningen af den Formular, jeg talte over den.

Syderø og Grønland. En stor Del af dette var maaske Fællesværk af Brødrene. Men Sigurd alene faar Æren for, at Købstaden Konghelle kom i Vækst. Her byggede han en ny Kongsgaard og en prægtig Trækirke, og han styrkede mægtigt dens Borgs Fæstningsværker. Men han vandt aldrig et saadant Ry for sin fredelige Virksomhed som Øystein. Han var i høj Grad kvindekær, hensynsløs og herskesyg, og lagde sig derved ud med mange. Men kun en Gang efter sin Jorsalfærd drog han i Leding udenfor Norge. Det var omkring 1122 eller 1123, at han aftalte med Kong Niels, at de i Fællesskab skulde hærge paa Sverige; men da Forbundet med Niels gik itu, gav Sigurd først sin Ærgrelse Luft ved at hærge paa Skaanes Kyst og drog saa til Smaaland, hvor han indtog Kalmar, plyndrede Omegnen og endelig tvang de endnu hedenske Smaalændinger til at lade sig døbe. Mere véd vi ikke om denne Kalmar-Leding.

For øvrigt sad Kong Sigurd hjemme i Fred. Men hans urolige Sind kunde ikke udholde det indestængte Liv, stadig maatte han kæmpe mod sin Naturs Vildskab, stundom tænkte han paa at søge Fred ved at gaa i Kloster, og stundom grebes han af afsindig Rædsel. Til sidst fik Vanviddet helt Magt over ham. En Pinsedag, da han sad i sit Højsæde ved Siden af sin Dronning Malmfred — en Søster til Knud Lavards Hustru Ingeborg — og i Haanden holdt en kostbar Bog, han havde faaet med hjem fra Miklagaard, udbrød han med ét: »Hvor er dog Dronningen styg! hun har jo Gedehorn i Panden. Og Bogen duer heller ikke«. Og dermed slog han til Dronningen og kastede Bogen i Ilden. Hans unge Søn Magnus tegnede til at blive grum og ondskabsfuld. Saa kom en Sommer en ung norsk Lendermand hjem fra Orknøerne og Syderøerne og havde med sig en Irer ved Navn Harald Gillekrist, som han derovre havde lært at kende, og hvis underlige Tale han havde fæstet Lid til. Thi Gillekrist og dennes Moder havde paastaaet, at hans Fader var Magnus Barfod. Kong Sigurd gav den fremmede Lov til at bevise sin Afstamning ved Jærnbyrd; men forinden maatte han sværge, at han ikke vilde gøre Krav paa Kongedømmet, saa længe Magnus levede. Saa aflagde Harald Gillekrist Prøven, idet han barfodet gik over ni glødende Plovjærn, støttende sig til to Bisper og paakaldende den hellige Kolumba. Saa snart han var kommen over det sidste Jærn, kastede han sig paa en Seng, der stod opredt; tre Dage efter undersøgtes hans Fødder, som fandtes uskadte. Nu vedkendte Kong Sigurd sig ham som sin Broder, men Magnus viste ham stadig usminket Fjendskab. Han haanede ved hver Lejlighed den langhalsede, sorthaarede Irer, der daarlig talte Norsk, men som udmærkede sig ved Idræt, især ved Hurtigløb. Kong Sigurd ængstedes over dette Fjendskab. En Gang sagde han: »Ilde er I Nordmænd farne, fordi I har en gal Konge. Men vent kun! Siden vil I gærne give det røde Guld for at have mig til Konge i Stedet for Harald eller Magnus, for den ene er dum og den anden er grum.«

Sigurd Jorsalfare døde 1130 i en Alder af 40 Aar.

NORGE UNDER KONGSEMNERNES KAMPE 1130—1240.

Det Hundredaar, som fulgte efter Sigurd Jorsalfares Død er kendt i Historien som en Tid af evindelige Tronstridigheder, Kongsemnernes Hundredaar. Efter den gældende Retsopfattelse maatte det med Nødvendighed komme hertil. Kongedømmet var en Arv; hver Kongesøn, ligegyldigt om han var født i Ægteskab eller ej, ligegyldigt om Faderen havde lyst ham i Kuld eller ej, naar han kun som Harald Gille godtgjorde sin Byrd ved et efter Tidens Skøn fyldestgørende Bevis, var retmæssig Arving. Men dette kunde føre til og maatte føre til, at der kunde blive flere, maaske mange, samtidige Indehavere af Kongedømmet, hver med sin Hird, med sine Kongsgaarde, med sine Tilhængere. Det maatte uundgaaeligt blive til Borgerkrig. Ogsaa før 1130 havde man kendt Samkonger, og af og til Kampe mellem dem, men efter 1130 blev det næsten Dagens Orden. Under Kongernes Kampe svækkedes med Nødvendighed selve Kongedømmet; de store Lendermandsætter hæver sig atter og bliver paany, under Navn af de skiftende og stridende Kongsemners Forkæmpere, de raadende i Norge. I den første Tid er det dog kun de store og deres Huskarle, der slaas, mens selve Almuen holder sig rolig og lader Stormen blæse hen over sit Hoved. Men efterhaanden naar Striden og Lidenskaben ned i Folket selv, indtil omsider en Række stærke Konger ved Almuens Hjælp knækker de store Slægter og dermed steder det gamle Norge i Graven og grundlægger en ny Samfundsordning.

Allerede for den nærmeste Eftertid stod det klart, at det er med Harald Gilles Komme og hans Jærnbyrd, denne Ulykkernes Tid begynder. Den danske Saxe siger: »Harald Gilles Komme nedslog som et Lyn og Uvejr Norges blomstrende Tilstand. Fra hans Skød udsprang de norske Borgerkriges vederstyggelige Ødelæggelse.«

Sigurd Jorsalfare havde ladet ham sværge, at han ikke vilde stræbe efter Kongedømmet, mens Magnus levede; men de Stormandsslægter, som saa en Fordel i at hæve ham paa Tronen, tænkte anderledes. Straks efter Sigurds Død hyldede Hirden i Oslo den 17-aarige MAGNUS. Det var en rask Yngling, en stor Idrætsmand, men samtidig fordrukken, grum og gerrig, — en Mand, som let kunde blive de store en stræng, lunefuld og uberegnelig Herre. Det var da ikke underligt, at en stor Skare Tilhængere hurtig samlede sig om HARALD GILLE, udraabte ham og nødte Magnus til at dele halvt med ham. I 3—4 Aar holdt de to Konger saa nogenlunde Fred, men saa brød det løs, det blev Krig med Plyndringer, Drab og Slag, og i første Omgang tabte Harald, som tyede ned til Erik Emun. Men da han kom tilbage fra Danmark, fik han Heldet med sig, sejrede og tog Magnus til Fange. Efter Samraad med sine Mænd besluttede han, at Magnus vel skulde beholde Livet, men under saadanne Vilkaar, at han aldrig mere kunde stræbe efter Kronen, hvor-

paa Harald Gilles Trælle stak den fangne Konges Øjne ud, gildede ham og huggede den ene Fod af ham, og derefter sattes MAGNUS DEN BLINDE som Munk i Nidarholms Kloster. Harald Gille raa-

Fig. 137. Trondhjems Domkirke, efter fuldført Istandsættelse.

dede nu som Enekonge. Han var godmodig, svag, en stor Kvindeelsker, men i det hele ret afholdt af de store, thi »han lod sine Mænd raade med i alt, hvad de vilde«. Magten i Samfundet gled

atter over til Lendermændene og til Kirkens Førere, der var nøje knyttede til Storætterne. Et Par Aar havde Riget som Helhed Ro, naar kun undtages, at en Venderflaade 1135 plyndrede Konghelle.

Men saa stod et nyt Kongsemne frem. Det var en ung og vældig Kriger, SIGURD, kaldet Slembedjakn, d. v. s. den larmende Degn. Han var oplært til Klerk og naaet saa vidt, at han var bleven Degn, da hans Moder tilstod for ham, at han var Magnus Barfods Søn. Den Uro, dette vakte i hans Sjæl, søgte han først at døve ved at styrte sig ind i allehaande Eventyr. Han gik paa Pilgrimsfærd til Jerusalem, han tumlede sig som Krigsmand paa Orku-

Fig. 138. Ruiner af Hamar Domkirke.

øerne og i Skotland, men droges stadig tilbage til Norge mod det Kald, hans Fødsel paalagde ham, vendte 1136 hjem og forelagde Harald Gille sin Sag. Da denne lurede paa at faa ham taget af Dage i Stedet for at prøve hans Paastand, mærkede Sigurd Uraad, slap bort og samlede om sig en Flok misfornøjede, med hvilke han uventet overfaldt Harald i Bergen og slog ham ihjel. Men medens Sigurd, som maaske aldrig fik bevist sin Sag ved Jærnbyrd, kun fandt faa Tilhængere, begyndte Lendermænd og Præster at udspredc, at den uskyldig dræbte Harald Gille havde været en hellig Mand, og de fik let dennes smaa Sønner SIGURD og INGE kaarede til Konger. Da fandt Sigurd Slembe paa Raad; han ilede til Trondhjem, tog den blinde Magnus ud af Klostret, og dennes Navn formaaede snart at

samle en Hær, hvormed Sigurd kunde vove et Slag mod Lendermændenes Drengekonger ved Mynne ved Mjøsen. Den lille Inge, hvem en af Høvdingerne i Kampen bar i sin Kappe, blev saa forslaaet og klemt, at han alle Dage kom til med Rette at hedde Inge Krokryg; men Sejren fulgte dog hans Venner, og Sigurd og Magnus maatte flygte. Og da de et Par Aar senere med dansk Hjælp prøvede en ny Kamp ved Holmen graa (1139), gik det ikke bedre; Magnus blev dræbt, og Sigurd Slembe fangedes og aflivedes under de rædselsfuldeste Pinsler.

Saaledes endte det første Afsnit af Kongsemnekampene med en Fornyelse af det gamle Høvdingevælde. Der var to Barnekonger, hvis Magt kun var Dække for Lendermændenes, og da de vokste til, gjorde dette ingen Forandring. Om SIGURD, kaldet MUND, fordi han, der for øvrigt var en smuk Mand, havde en hæslig Mund, siges det, at han kun brød sig om Kvinder. INGE KROKRYG, der var pukkelrygget og havde en vissen Fod, var medgørlig og afholdt. Snart kom der fra Skotland en tredje Søn af Harald Gille ved Navn ØYSTEIN; ogsaa han fik sin Del af Kongedømmet, og dette maatte yderligere mindske dets Betydning.

I den forholdsvis rolige Tid, der fulgte paa Sigurd Slembes Fald, er det Kirkens Vækst, som træder stærkest frem. Ved 1100'ernes Midte ser vi adskillige ny Klostre fremstaa; det var Cistercienser-munkene, som nu fandt Vej til Norge, samtidig med at de fæstede Bo i Danmark og Sverige. Men medens de ny danske og svenske Klostre af denne Orden fik sine Munke umiddelbart fra dens franske Hjemland, fik Norge maaske sine fra England. I Aarene 1146 og 1147 oprettedes saaledes Lysekloster ved Bergen og Klostret paa Hovedøen ved Oslo, og snart efter stiftedes der Klostre for Kvinder: Nonneseter ved Bergen og Bakkekloster ved Nidaros. Nu gjorde dernæst Paven Alvor af at dele det store nordiske Ærke-bispedømme ved at udskille de norske Bispedømmer fra Lunds Ærkestol. Den 20. Juli 1152 kom Pavens Udsending Nikolaus Brekespeare (S. 225) til Nidaros, og i Overvær af de tre Konger, alle Norges Bisper og mangfoldige Stormænd viede han Stavangerbispen Jon Birgersson til Ærkebisp; Kristkirken i Nidaros med Olafs Helligdom skulde være Hovedkirke for det ny Ærkestift. Dets Oprettelse fulgtes af Jærtegn; en Gang, da Skjalden Einar Skulason fremsagde et stort Kvæde om Hellig Olafs Underværker, fornam alle tilstedeværende, at en sød Duft bredte sig i Kirken: det var Helgenen, som derved selv gav sit Minde til det, der skete. Samtidig deltes Oslo Stift, idet der i Hamar oprettedes et nyt Bispedømme for det meste af Oplandene. Ærkebisp Jon fik saaledes — foruden sit eget Stift — 10 Lydbisper under sig: i Bergen, Stavanger, Hamar, Oslo, i Skálaholt og Hólar paa Island, desuden paa Orknøerne, Færøerne, Syderøerne og i Grønland. I øvrigt stræbte Nikolaus Brekespeare at faa mere af den almindelige kanoniske Kirkeorden bragt til Gyldighed i Norge end hidtil. Især gjaldt det om for Fremtiden at faa

Kongens Ret til at udnævne Bisperne afskaffet, og derfor fik han vedtaget, at der ved alle Bispestole skulde oprettes Domkapitler og henlægges Gods til Underhold for disses Kanniker. Bispevalget skulde nu lægges i Kapitlernes Haand; men vi ser ofte i den følgende Tid, at en Konge dog trodsede Kapitlets Valg og udnævnte en Bisp efter sin Vilje. Ny store Kirkebygninger tog man fat paa at rejse, navnlig Domkirkerne i Stavanger, i Hamar og endelig den ny Kristkirke i Trondhjem, som især fremmedes af den anden Ærkebisp, Øystein.

Da de tre Kongebrødre voksede til, holdtes Freden imellem dem ikke længe. I Aarene 1154—57 sloges de og deres Mænd næsten

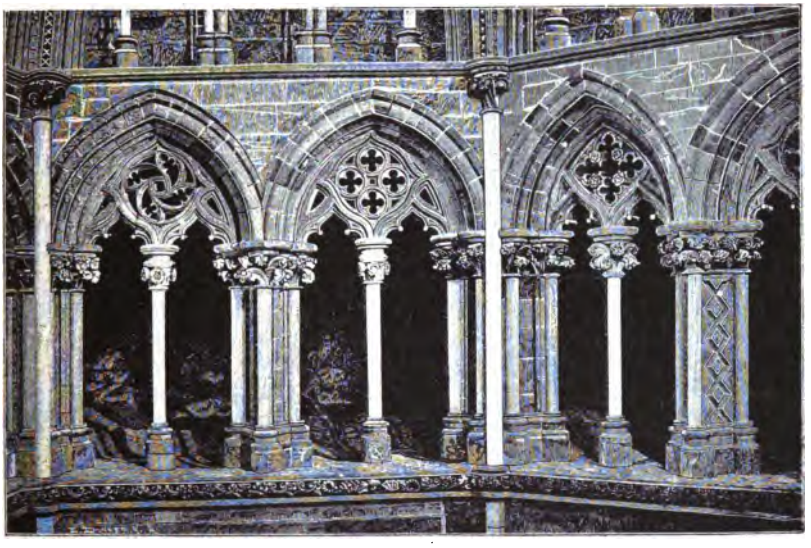

Fig. 139. Parti af Kor-Ottekanten i Trondhjems Domkirke.

uophørligt, snart i den ene Ende af Landet, snart i den anden. Skønt Sagaerne skildrer hvert enkelt af deres Sammenstød med mesterlig Anskuelighed, bliver det dog i Længden trættende at følge disse Overfald, Søkampe og Hærgninger. Det blev den svageste af Brødrene, Inge, som gik af med Sejren, medens først Sigurd Mund og dernæst Øystein blev slagne og dræbte.

Inge kunde vistnok netop takke sin svage og medgørlige Karakter for sin Sejr. Thi om ham samlede de mægtigste Lendermænd sig, fordi de i hans Navn kunde raade mest uafhængigt selv. Den ypperste blandt de Lendermænd, som støttede Inge, var Gregorius Dagsson fra Viken, en rig Høvding, der for egen Regning kunde ruste to Langskibe, en raadsnar og modig Mand, som til det sidste

var den unge Konge tro. Ved Siden af ham var især den unge Erling fra Hørdaland fremragende. Erling havde faa Aar før sammen med Orknøjarlen Ragnvald været paa Korstog til det hellige Land; under en Kamp i Middelhavet havde han faaet et Hug i Halsen, som gjorde, at han siden bar Hovedet skævt, og deraf kaldtes han Erling Skakke. Efter sin Hjemkomst bejlede han til Sigurd Jorsalfares Datter Kristina, der ikke havde det bedste Lov paa sig — Folk sagde, hun havde været Sigurd Munds Frille —, og hun fødte ham Sønnen Magnus. Sammen med disse to Stormænd stod de fleste Vestlændinger og Vikverjer trofast om Inge, medens Trøndernes Høvdinger mest holdt med hans Fjender.

Da Øystein 1157 faldt i et Slag i Ranrike, stillede hans overvundne Hær straks et nyt Kongsemne op, nemlig Sigurd Munds 10aarige Søn Haakon Herdebred. Det var ikke nogen særdeles anselig Magt, der samledes om Barnekongen, og som fredløse Mænd maatte de vige over Grænsen til Gøtland. I det sejrende Partis Øjne var de næppe for en Hær at regne; de var »en Flok Ugærningsmænd, som farer over Landet med Ran og Rov«. De blev dog farlige, fordi de havde fast Tilhold i Grænseskoven mod Øst, i Gøtland og stundom i Danmark; blev de slaaede, tyede de herhen og kunde stadig vende tilbage igen. Snart kunde de vandre mod Nord gennem Grænseskovene og uventet dukke op i Trondhjem, snart var de paa Færde Syd paa, kastede sig over Viken, stak Ild paa de enlige Gaarde og dræbte Folkene. En Gang de saaledes hærgede nær ved Konghelle, hvor Gregorius sad som Høvding, samlede denne i en Fart sine Mænd og ilede ud mod Røverne. Disse stillede sig bag en tilfrussen Aa, i hvis Is de havde hugget Vaager og dynget Sne over dem, saa de ikke kunde ses. Gregorius vilde ikke ud paa Isen, men Bønderne, som fulgte ham, raabte, at Isen var stærk nok. Han ilede da frem, men Isen brast under ham, og i det samme ramtes han af en Pil. Da Kong Inge i Oslo fik Bud om hans Fald, udbrød han: »Her raadede de, som daarligst kunde det.« Snart efter mødte han Haakons Hær udenfor Oslo; en Del af Inges Mænd sveg ham, han tabte og faldt. Haakon Herdebred optraadte nu som Enekonge og satte sine Tilhængere til at styre baade i Byer og Bygder.

Men det mægtige Lendermandsparti gav ikke tabt. De Høvdinger, som havde holdt med Inge, og som nu havde alt at frygte af Haakon, mødtes i Bergen og enedes om at kaare Erling Skakkes og Kristinas lille Søn Magnus til Konge (1161): han var ialfald paa mødrene Side kongebaaren, og hans Fader var ubetinget Partiets ypperste Mand. Mens Haakon drog til Trondhjem og paa Øretinget (paa Halvøen Vest for Fjorden) blev udraabt til Konge, sejlede Erling til Danmark til sin Hustrus Frænde, Valdemar den Store, for at faa hans Hjælp. Valdemar lovede den unge Kong Magnus at hjælpe ham til Norges Rige, mod at Valdemar skulde faa Viken (indtil Rygjarbit), som Harald Blaatand og Svend Tveskæg havde

haft. Aaret efter lykkedes det Erling at overraske Haakon Herdebred (ved Sekken i Søndmøre) og faa ham fældet. Saa stævnedes der atter til Øreting, og denne Gang maatte Trønderne hylde Magnus Erlingsson. Endnu maatte dog Erling Skakke slaas med nogle Modstanderflokke, før der blev Fred i hele Riget. Hvad der fortælles herom, er ret oplysende for, hvordan det gik til i Kongsemnetiden: En Flok af Haakons Mænd søgte til Oplandene og til Vikens Grænse og udraabte en Konge (en Søn af Sigurd Mund); i hans Navn tog Jarlen Sigurd Styret hernede. Men da den Del af Landet, han holdt besat, var yderst ringe, forslog Bøndernes sædvanlige Afgifter, som han naturligvis indkrævede, ikke til hans Hærs Underhold; han var da nødt til ved Vold at tage, hvad han trængte til. Bønderne i Viken, som endnu ikke var vante til sligt og som var ret velstaaende, bad da Erling Skakke om at udrydde denne Røverflok. Paa Tinge vedtog alle, Krigsmænd, Bønder og Bymænd, med Vaabentag efter Lovene at dømme Sigurd Jarl og hans Tilhængere i Djævelens Vold, baade levende og døde. Men Sigurd tog sig vel i Vare for at vove sig i Kamp med en overtallig Styrke, og først ud paa Vinteren (Febr. 1153) fik Erling ham ved Re bragt i en saadan Klemme, at han maatte modtage Slaget. Før det begyndte, lod Erling sine Mænd synge *Pater noster* (Fadervor), mens Sigurds Folk raabte *Kyrie eleison* (Herre, forbarm dig), og derpaa sloges de. Sigurd faldt, hans Folk splittedes, men det varede til Aarets Slutning, inden der helt var Ro i den Kant af Landet.

Fig. 140. Nidaros Domkapitels Segl, brugt som Byens Vaaben.

Det andet Afsnit af Kongsemnekampene var til Ende. Saa vidt man vidste, levede der næppe længer nogen, som Mand efter Mand stammede fra Harald Haarfager. Magnus Erlingssons Kongedømme var sikret, trygt bygget paa de gamle og stolte Lendermandsætters Sejr, om end hans Byrd egenlig ikke gav ham Ret til Kongenavn. Dog, denne Brist tænkte Erling at afhjælpe ved at skaffe ham en Indvielse, hvis Hellighed vel i Folkets Øjne kunde veje alt op.

Efter Ærkebisp Jons Død 1161 havde Kong Inge faaet sin tidligere Kapellan og Skatmester, Øystein, gjort til hans Efterfølger. Ærkebisp Øystein og Erling Skakke var vel næppe fra først af saa særlig gode Venner; men kloge som de begge var, fandt de

snart hinanden, og Øystein gik ind paa Erlings Ønske: at faa Magnus kronet. Paa et stort Rigsmøde i Bergen 1163, hvor — foruden det hele Norges mægtigste Mænd og dets Kirkefyrster — en pavelig Legat var til Stede, blev der truffet bindende Aftaler om Rigets fremtidige Forfatning: Naar Tronen blev ledig, skulde Kongens ældste ægtefødte Søn arve Riget, med mindre han var vitterlig uskikket til at styre; thi i saa Fald skulde den af hans samfædrene Brødre være Konge, hvem Ærkebispen, Lydbisperne og 12 af dem udnævnte Mænd af hvert Stift valgte. Og fandtes ingen ægtefødt Søn, skulde disse samme Mænd udpege, hvem der i Arv var nærmest til Tronen. Hvis nogen lod sig tage til Konge paa anden Maade, skulde han og alle hans Hjælpere have forbrudt sin Fred og være i Kirkens Band. Og da disse Ting var aftalte, blev den 8aarige Magnus salvet og kronet af Ærkebispen*).

Overfor Valdemar den Store vilde Erling selvfølgelig helst undgaa at holde sit Løfte om at afstaa Viken. Derover kom det til nogen Fejde med den danske Konge, som to Gange drog herop med sin Flaade, men som ikke satte stor Kraft ind paa at blive virkelig Herre over Vikverjerne, der var Kong Magnus temmelig hengivne; Valdemar havde nok at gøre med Venderne. Den værste Følge af denne Fejde var, at Kong Valdemar forbød at udføre Korn fra Danmark til Norge; det voldte Vikverjerne slem Nød, og af den Grund maatte Erling søge Forlig (1170); Valdemar blev af Navn Herre over Viken, Erling blev hans Jarl deroppe, og med denne Afgørelse slog begge Parter sig til Taals.

Fig. 141. Segl fra Trondhjems Domkapitel.

I adskillige Aar var Erlings Magt i Norge ikke alvorlig truet. Af og til viste sig en Oprørsflok, men altid mest sammensat af Mænd af lav Æt, ejendomsløse Husmandssønner og andre forløbne Mennesker, der ikke kunde regnes for stort andet end Skovgangsmænd og Røvere; næsten alle verdslige og gejstlige Stormænd dannede et fast Forbund, som lededes af den kloge, grumme og frygtede Erling, mens Kong Magnus, som af Navn var dets Hoved, Dag for Dag blev mere afholdt; de gamle Mænd, som kunde huske hans Morfader Sigurd Jorsalfare, fandt, at han mindede om denne. Det

*) Et Dokument, om hvis Tid og Oprindelse de lærde er uenige, synes at vidne om, at Magnus har taget Norges Rige til Len af Hellig Olaf; men hele Sammenhængen med det er meget tvivlsom. Det kunde dog nok være en Støtte for Magnus, om Folk troede, at Hellig Olaf havde givet ham Norge i Len.

syntes derfor ganske betydningsløst, da der 1174 fremstod en Yngling, Øystein, kaldet Møyla (Pigebarn) for sin spæde Vækst, som paastod at være Søn af Øystein, Harald Gilles Søn, og som i Grænseskovene mod Øst samlede en Skare af de fredløse og utilfredse om sig — en hjælpeløs Skare Voldsmænd, som fristede Livet ved at røve, hvor de kunde komme til, som næppe havde Klæder og Sko, og som i Stedet bandt Bark om Ben og Fødder. Bønderne baade ringeagtede og hadede disse »Birkebenere«. Men deres Tal voksede; det lykkedes dem endog ad Søvejen at naa Trondhjem, hvor Folk tog helt vel imod dem og hyldede deres Konge. Men da de saa over Oplandene kom ned i Viken, led de Nederlag, en Mængde af dem, deriblandt deres Konge, dræbtes, og Resten tyede atter til Værmlands Skove, høvdingløse og raadvilde. Her traf de Sverre.

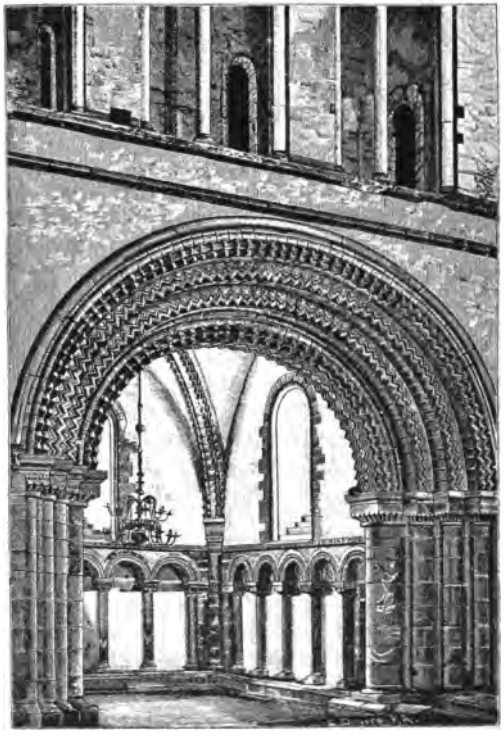

Fig. 142. Fra Trondhjems Domkirke: Kapel i det søndre Tværskib.

Sverre var født i Bergen og opfostret paa Færøerne, hvor han oplærtes til Præst. Han blev klog paa Mennesker; i Drømme saa han sig bestemt til Hersker. Da han var 24 Aar, aabenbarede hans Moder, drevet af Samvittighedsnag, for ham, at han var Sigurd Munds Søn, saa han i Virkeligheden var odelsbaaren til den Krone, Kong Magnus med Urette bar. Optændt af Ærgerrighed sejlede Sverre til Norge for at granske, om der var nogen Mulighed for ham, men fandt Erlings og Magnus's Vælde saa grundfæstet, at han indtil videre opgav sine Planer og drog ud af Norge for at gæste sin Faders Frænder i Sverige. Her i Ødeskovene fik de fredløse Birkebenere opspurgt, hvem han var, og forlangte, han skulde blive deres Fører; hvis ikke, vilde de slaa ham ihjel. Sverre vilde nødig, men han kunde ikke slippe fra dem. I Marts 1177 blev han Birkebenernes

Konge og tog dem til sine Hirdmænd og Huskarle: det var i alt 70 Mand. Saa smaat begyndte Sverres Kongedømme.

Sverre var da en Mand paa omkring 26 Aar, kortbenet og firskaaren, han havde et gennemtrængende og roligt Blik, var haardfør og udholdende ud over al Beskrivelse, veltalende og myndig. Hans »Hær« var med faa Undtagelser Tyve og Kæltringer, som nok vilde være modige mod værgeløse Folk og lystne efter Kvinder og Mad, men rædde overfor virkelige Krigere. De passede paa ham, at han ikke skulde rømme fra dem: til Gengæld maatte de da følge, hvor han førte dem hen. Og i Stedet for at føre dem til Vikens fede Bondebygder, lod han dem da drage gennem de ufremkommelige Ødeskove mod Nord for at prøve sin Lykke der, hvor han mindst ventedes. Vi har S. 48 omtalt, hvad Vej han tog: gennem Jæmtland over Fjældryggen til Nidaros. Lidt Tilløb fik han, hans Snildhed gjorde Resten, saa han vandt nogle Sejre, indtog Byen og tog Kongenavn paa Øretinget. Men saa snart Erling og Magnus nærmede sig, maatte Sverre og det Par Hundrede Mand, han havde, vige bort. I nogen Tid førte han sin Krig paa den Maade; han viste sig uventet der, hvor ingen rigtig Modstand var forberedt, snart i Oplandene, snart i Valdres, snart i Jæmtland, tog Veitsler (Gæsteri) paa Gaardene, forstærkede sin Flok, men om han end hyppig vandt Smaasejre, fik han ikke fast Fod noget Sted. I Aaret 1179 var hans Hær endelig vokset til nogle Hundrede Mand, med hvilke han vovede et større Slag mod Erling og Magnus paa Kalvskindet ved Nidaros. Før Slaget talte Sverre til sine Mænd; »Hvem som fælder en Lendermand, skal selv blive Lendermand: den skal være Hirdmand, som dræber en Hirdmand, — om slig en Pris skal I lege.« Og Sejren blev Sverres: Erling faldt, og Magnus maatte fly. Da Sverre med stor Højtidelighed stedte Erling til Jorden og selv holdt en klog og mærkelig Tale over ham, sagde han i den med Rette: »Et stort Tidsskifte er nu oprundet.« Nu endelig var Birkebenerne fra en Landstrygerflok blevet en Hær af sejrende Krigere, og Sverre selv en virkelig Konge.

I fem Aar endnu holdt Kong Magnus Stand, støttet til Stemningen i Vestlandet og i Viken og jævnlig hjulpet fra Danmark. Mange Kampe fandt Sted, som ikke her skal opregnes, indtil endelig det sidste afgørende Slag stod i Norefjorden i Sogn 1184. Sverre laa med 12 Skibe inde i Fjorden, da Magnus og hans »Heklunger« kom over ham med stor Overmagt og stængte ham inde, saa han ikke kunde undvige Slaget. Men Birkebenernes Krigskunst viste sig atter overlegen. Stor var her Sverres Sejr; Kong Magnus og to Tusinde af hans Mænd druknede eller fældedes, deriblandt en Mængde af de største Høvdinger fra Viken Dagen efter kaldte Sverre sin Hær sammen til Ting og takkede den for trofast Hjælp, idet han tilføjede: »Alle de Ejendomme og det Gods, som disse slagne »Guldhalse« har ejet, det skal I nu have, og desuden de bedste Giftermaal, som er at faa i Landet, og de Titler og Værdigheder, I vil.«

Efter Sejren i Norefjord var Sverre Konge i 18 Aar. Men aldrig sad han uomstridt paa Tronen, Aar efter Aar rejste sig ny Oprørsflokke; Viken og Gulatingets Omraade var nok saa hyppigt i hans Fjenders Hænder som i hans, og selv i Trøndelagen havde han den mægtige Gejstlighed at tvistes med. Skønt Sejren 1184 knækkede Modet paa mange af hans Modstandere, saa at adskillige af dem endog slog sig paa hans Side og derefter blev ham tro, skønt det nu var ham og hans Krigsfolk, der var »Laas og Lukke for Bondens Fred«, medens Heklungerne stod som »Brydere af Ordenen og Loven«, gik Stemningen i Folket overvejende imod ham; i de fleste Bygder var han hadet af Almuen, som sagde, at han havde forskrevet sig til Djævelen, ja at han var Djævelen selv. Og desuagtet, trods alt Had og al Fejde, trods det at Sverre i levende Live aldrig fik Bugt med Modstanden, blev han Grundlægger af en ny Udvikling i Norges Rigsstyre, en Udvikling som efter hans Død ingenlunde afbrødes, men fortsattes og sejrede.

Sverre var en genial Statsmand, hensynsløs, klogt regnende og utrættelig. Hans Saga, hvis første Del han under eget Tilsyn lod forfatte af Abbed Karl fra Tingøre Kloster, giver et levende og mangefarvet Billede af, hvordan han ønskede sig opfattet af andre, og derigennem ogsaa af, hvordan han i Virkeligheden var. Han ligner ikke Sagaernes sædvanlige yndede Høvdingskikkelser. Dem genfinder vi langt lettere i Magnus Erlingsson, som var høj, stærk og modig, glad og gavmild, »en stor Drikkemand og Kvindemand«. Sverre derimod, den lavstammede og firskaarne Vestlænding, var nøgtern og snu, havde ingen heltelig eller poetisk Lyst til at slaas, naar der ikke var Mulighed for Sejr, undveg i saa Fald Kampen og ventede, til Øjeblikket passede ham. Det er mærkeligt, hvad han fik gjort ud af sine Birkebenere, — disse raadvilde Landstrygere, som ingen Magt og ingen Plan ejede. Ikke blot gjorde han disse fredløse Proletarer til en fast disciplineret Krigerskare, en frygtet Soldateske, der blev Modstanderne lige saa overlegen i Krigsduelighed, som i senere Tider Fagsoldaten var det overfor Bondemilits, men han gjorde dem til Bærere af en politisk Idé. Deres faste Tanke var »Olafs Lov«, d. v. s. den gamle Skik, at enhver, som kunde faa en Flok Krigsfolk til at tro, han var Kongeætling, havde Lov til at vække Ufred i Landet. Denne Tanke knytter Sverre sig til; han stempler Magnus Erlingssons Kongedømme som ulovligt og fremstiller sig selv som Samfundsforløseren, der drives af Medynk med det fortrykte Folk. Han fortæller om Drømme, hvori St. Olaf og Samuel lover ham Hjælp, han forkynder, at Kongemagten har guddommelig Oprindelse og er stillet over alle andre Værdigheder. Efter hans Lære er Kongen ikke alene Arving til en stor Privatejendom, men Guds Repræsentant, der har Ret til Undersaatternes ubetingede Troskab og Lydighed: »Enhver« — siger Sverre —, »staar i Fare for at fortabe sin Sjæl, naar han ikke viser fuldkommen Lydighed mod Kongen, — ingen bliver Konge uden ved guddommelig Tilskikkelse. — Kongen

skal holde endog Bisperne og Ærkebispen til Ret og Skel«. Det er forunderligt at se disse Tanker dukke op saa klart udtrykte i Europas nordligste Udkant. De gaar langt udover, hvad nogen Nordmand før havde tænkt, og de svarer ganske til de Grundsætninger, som italienske og franske retslærde paa denne Tid gjorde gældende til Støtte for Fyrsterne i deres Kampe mod Pavedømmet, — de Grundsætninger af hvilke i Tidens Løb Enevældens Statsret udviklede sig. Maaske har Sverre vidst en Smule om disse retslige Teorier; alligevel er det Tegn paa hans egen Genialitet, at han kunde gribe dem saa sikkert, og at han saa overlegent knyttede dem til den gamle Opfattelse af Haraldsættens ubetingede Arveret.

Et sligt Kongedømme maatte imod Lendermænd og Bisper søge sin Støtte i Almuen. Uden Betænkning paakaldte Sverre de fattiges Misundelse, Krigernes Griskhed, Almuens Mistænksomhed mod de store. Lendermandsadelen var forlængst i langsom Tilbagegang; den var en lille Ring af Storætter, som efterhaanden udskiltes mer og mer fra det øvrige Folk, og som næsten aldrig optog nogen ny Slægt i sin Kres; de sidste Aars Kampe, og da især Slaget i Norefjord, tyndede den stærkt ud. Det var derfor muligt for Sverre i mange Landsdele at skabe ny Høvdinger, i hvem Almuen kunde vænnes til at se sine naturlige Førere, — Mænd, som stilledes bestemt afhængigt af Kongen. Allerede før denne Tid havde Norge vistnok ved Siden af de meget selvstændige Lendermænd kendt en Slags kongelige Ombudsmænd, Sysselmænd, men kun i enkelte Egne. I de fleste Egne havde Kongen paa sine Gaarde kun lavættede, stundom trællefødte Aarmænd, der ikke var meget andet end Gaardforvaltere og ikke regnedes for stort af Bønderne. Nu indsatte Sverre derimod i stort Omfang Sysselmænd, som fik langt anseligere Hverv: de opkrævede Kongens Indtægter og sørgede i hans Navn for Ledingsvæsen og Retspleje, de fik selv store Indkomster og nød høj Anseelse, men kunde afsættes, naar Kongen fandt for godt. Lagtingene har vel nok før haft faste Ordførere, Lagmændene; men ogsaa disse fik nu en ny Stilling, de blev udnævnte og lønnede af Kongen, og de fik særlig det Hverv at vejlede og hjælpe Smaafolk i Retssager. »Kong Sverre bød mig at skifte Ret mellem Kotkarle (Husmænd) og ej mellem Høvdinger«, sagde senere en af dem. Paa den Maade skabte Sverre en ny Høvdingklasse, som satte de gamle Ætter i Skygge; han skaffede derved mange gamle Birkebenere Magt og Rigdom, og han sikrede sig i alle Landsdele paalidelige Ombudsmænd med væbnet Styrke.

Sverres farligste Modstander var Kirken. Ærkebisp Øystein havde 1180—83 maattet gaa i Landflygtighed til England, vendte saa tilbage og levede i taalelig Fred med Kongen. Han samlede nemlig sine Kræfter om det store Værk, der var begyndt før hans Udlændighed: Opførelsen af Trondhjems Domkirke. Under sit Ophold i England havde han set Canterbury Domkirke blive genopbygget af franske og engelske Bygmestre i den nye Spidsbuestil,

og den tog han til Forbillede. Tidligere var Trondhjems Domkirkes romanske Tværskib bygget; nu grundedes Højkoret og Langskibet i den gotiske Stil, der saaledes kom til Norge en Snes Aar før den naaede til Danmark. Hvor meget af det stolte Bygningsværk Øystein

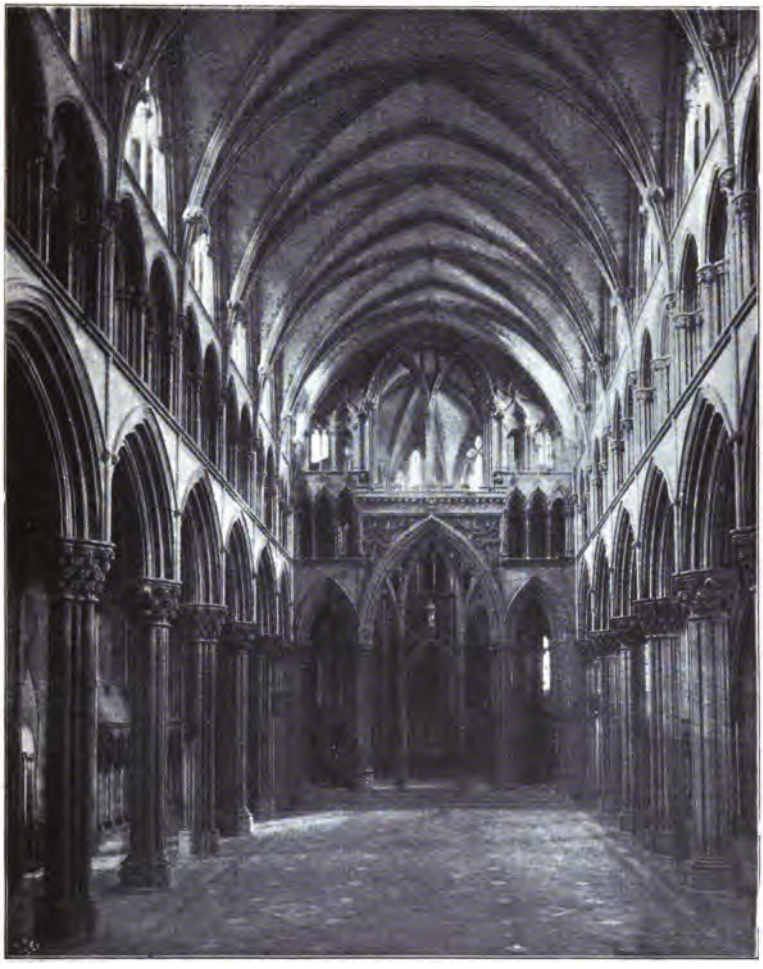

Fig. 43. Trondhjems Domkirkes Indre.

oplevede at se fuldført, vides ikke. Allerede 1188 døde han og efterfulgtes — mod Sverres Ønske — af Stavangerbispen Erik, siden kaldet den blinde. Den ny Ærkebisp tog kraftig fat paa at hævde Tugten mellem Kirkens Mænd og at skaffe dem voksende

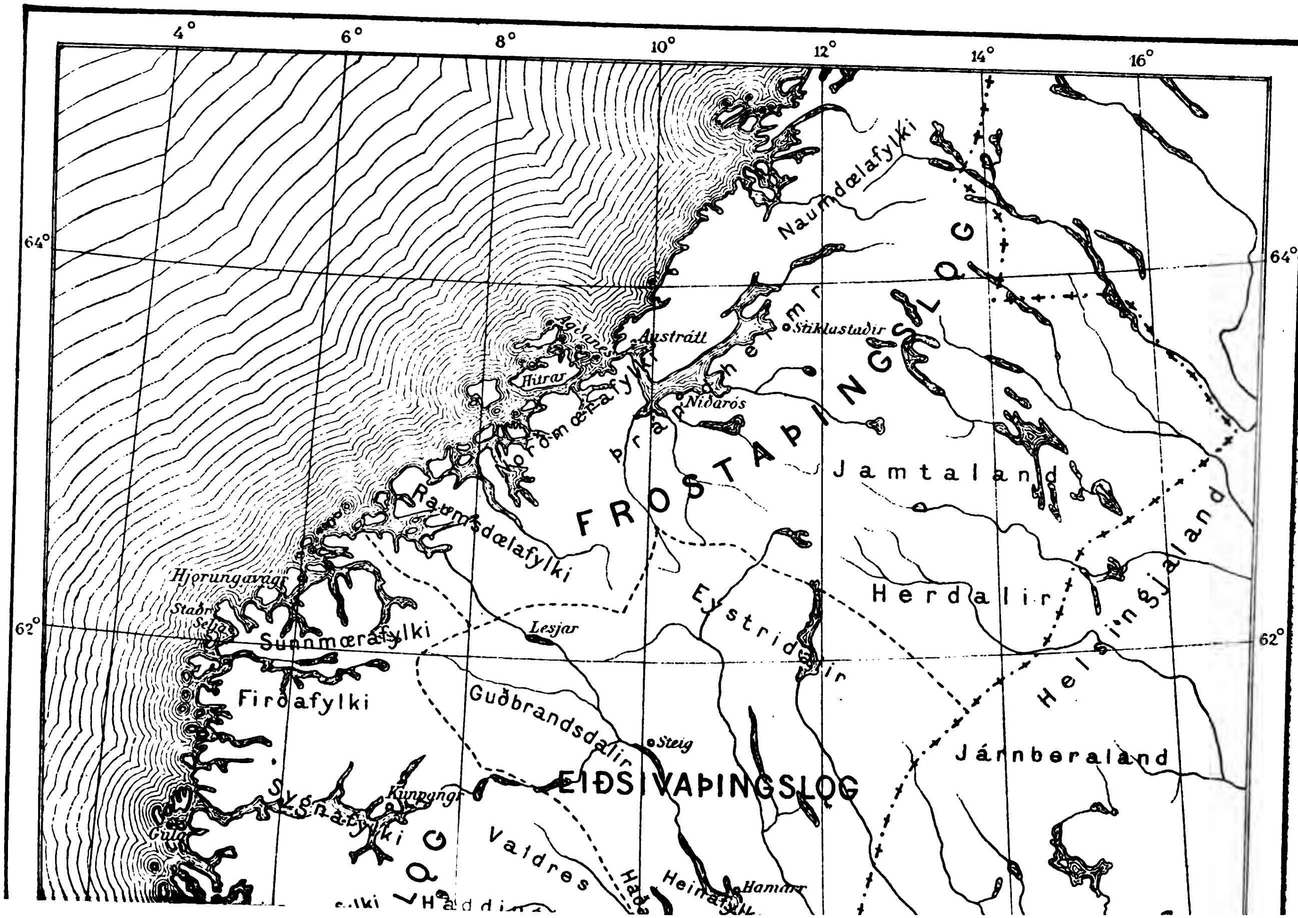
4°
6°
8°
10°
12°
14°
16°
64°
62°
FROSTAÞINGSLǪG
EIÐSIVAÞINGSLǪG
Naumdœlafylki
Stiklastaðir
Austrått
Agðanes
Hitrar
Niðarós
Norðmœrafylki
Þrándheimr
Raumsdœlafylki
Jamtaland
Herdalir
Helsingjaland
Eystridalir
Járnberaland
Hjorungavágr
Staðr
Selja
Sunnmœrafylki
Lesjar
Firðafylki
Guðbrandsdalir
Steig
Sygnafylki
Kaupangr
Valdres
Gula
Heinafylki
Hamarr

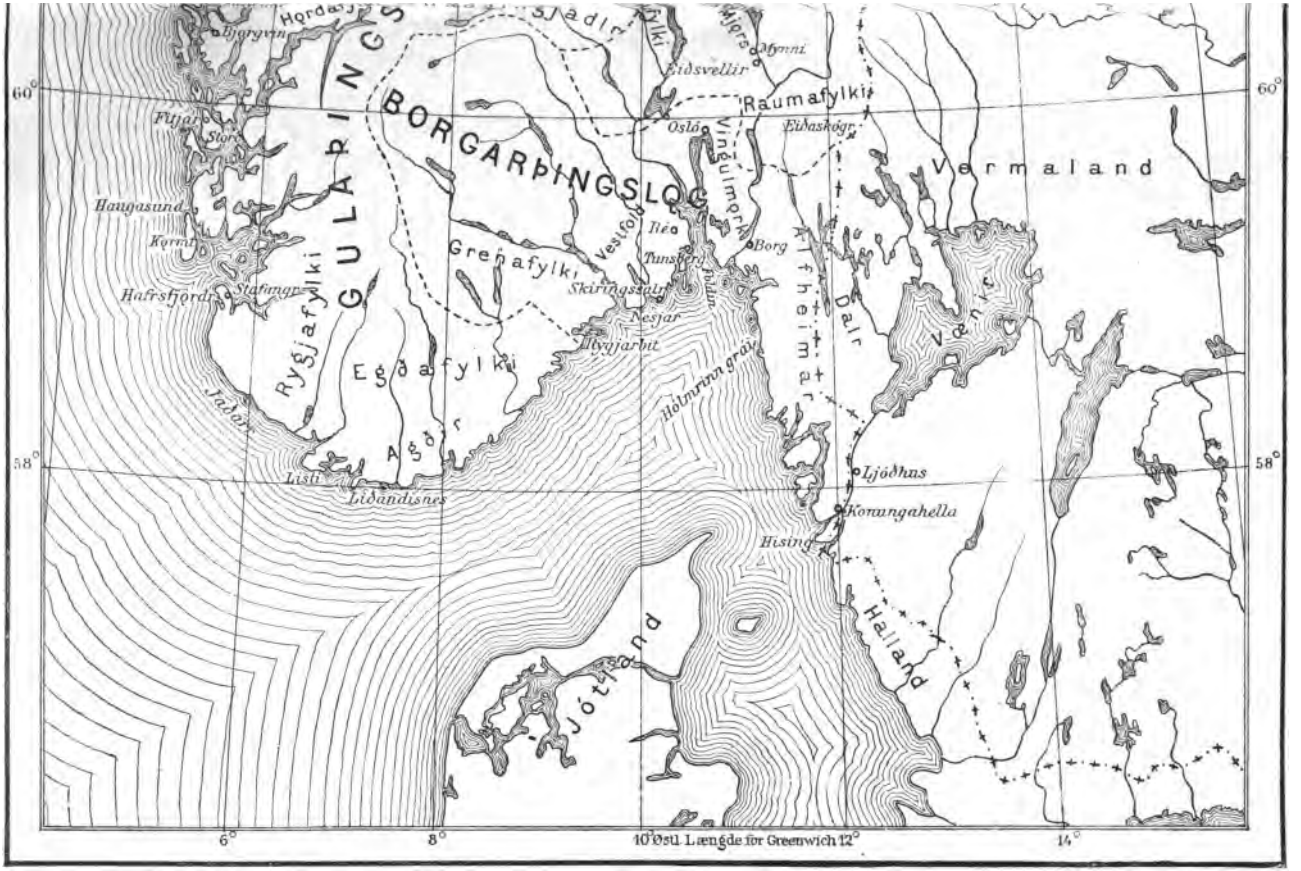

Fig. 44. Det sydlige Norge i den ældre Middelalder.

Magt overfor det verdslige Samfund. Han forbød Klerkene at bære Vaaben og deltage i Krig, og han forkyndte, at hver den, som brød Kirkefreden, som øvede Vold mod en Præst eller gjorde sig skyldig i Voldtægt, skulde bandlyses. Med Sverre kom han i hidsig Strid, bl. a. om de store Indtægter af Retsbøder o. lign., som Ærkestolen havde haft siden Magnus Erlingssons Tid. Sverre og Ærkebispen fremlagde hver sin Lovbog som Støtte for sine Krav: Kongen havde Hellig Olafs Kristenret og den gamle Trønderlov »Graagaasen«, mens Ærkebispen havde Ærkebisp Øysteins Lovsamling »Guldfjeren«, hvis Gyldighed Kongen slet ikke vilde indrømme. Kongen ankede særlig over den store Krigerflok, Ærkebispen holdt: »Det bedste var, om Ærkebispen slet ingen Hird havde, da ingen hærger mod ham, og at han hellere gav Penge til Folk, som kan bryde og hugge Sten til Opførelse af Domkirken«. Endvidere forlangte Sverre, stik imod de kanoniske Regler, Ret til at udnævne Bisperne: »Denne Ret,« sagde han, »kan Kongen ikke give fra sig, thi han skal svare til den for Gud selv. Alt, hvad Gud har lagt under Kongen, kræver han Regnskab af ham for.« Endelig fordrede Sverre, at Ærkebispen skulde krone og salve ham. Da Ærkebispen skød sig ind under, at han først maatte indhente Pavens Samtykke, blev Sverre vred og paastod: »Alle Konger har Ret til at lade sig meddele Salvingens Sakrament, naar og af hvem de vil.«

Det kom snart til fuldstændigt Brud. Ærkebisp Erik tyede ned til Danmark, hvor Absalon tog sig ivrig af hans Sag; Vilhelm af Æbelholt affattede for ham en udførlig Skrivelse til Paven om hele Stridens Gang. Imens inddrog Sverre Ærkestiftets Ejendomme og satte sin Vilje igennem derhjemme. Bisp Nikolas af Oslo — en Mand, som efter Sverres Udtryk havde »en glat Tunge, Harens Hjærte og Rævens Troskab« — og tre andre Bisper gik ind paa at krone Kongen (1194). Men kort efter modtog Ærkebisp Erik en Pavebulle, som i et og alt gav ham Medhold. Fra Højkoret i Lunds Domkirke lyste Erik hver Søndag Sverre i Band, medens Paven selv truede de Bisper, der havde kronet Sverre, med Band, saa fremt de ikke straks forlod ham. Og 1195 drog Bisp Nikolas da til Danmark, sluttede Forlig med sin Ærkebisp og virkede for at stifte et mægtigt Parti mod Sverre. Paa Haløre Marked fik han samlet en stor Flok norske Krigere, som faldt ind i Viken og her fik stor Tilslutning. Denne ny Fjendeskare kaldtes Baglerne, »Bispestavens Mænd (bagall = Bispestav); den blev farligere for Sverre end nogen anden Fjende siden 1184. I Viken og for en stor Del ogsaa i Vestlandet tog Folk godt imod Baglerne, der tilmed havde fast Støtte i Danmark.

Sverre gjorde under disse Forhold alt for at vinde Stemning i Almuen for sig. Han holdt Taler til Bønderne rundtom og forkyndte, at en uretfærdig Bandsættelse i Virkeligheden ramte den, der udslyngede den: naar Ærkebisp Erik nu var blevet blind, sagde han, er det, fordi hans Bandstraale har vendt sig mod hans egne

Øjne. I Kirkerne lod han oplæse Breve med Pavens Segl, som udsagde, at nu da Paven var blevet oplyst om den rette Sammenhæng, havde han løst Kongen af Bandet. Brevene var falske, og det kan næppe være andet, end at Sverre vidste det. Men i Kraft af dem lyste han nu selv Band over de oprørske Bisper. Tillige lod han affatte et Stridsskrift, som med stor Lærdom og Spidsfindighed (— det synes, at dets Forfatter maa have studeret Retsvidenskab ved Universitetet i Bologna —) vil bevise, at Bisperne er Kættere og Baglerne lovlig bandlyste. Samtidig var han med sine Krigere paa Færde alle Vegne, sloges, tabte, sejrede, op og ned; men aldrig slap han sin Sag. Da blev INNOCENS III Pave 1198, og han sendte Lyn efter Lyn mod den trodsige Konge. Til de norske Bisper skrev han: »I skal udelukke alle, som hjælper Sverre, fra Kirkerne; i hele den Del af Norge, som adlyder ham, skal I ikke foretage noget kristeligt Sakrament undtagen Barnedaab og døendes Skriftemaal, og I skal nægte hans Tilhængere kristelig Jordefærd«. Det var Interdikt, som hermed forkyndtes. Det blev vel ikke gennemført i stort Omfang, men det blæste nyt Liv i hans Fjender. Kun i Trondhjem vedblev hans Magt at staa urokket; Syd for Dovre maatte han stadig kæmpe. Omsider vendte Sejren sig dog atter til ham; men inden Kampen ret var afgjort blev han syg og døde 1202 i Bergen.

Paa sit Dødsleje erklærede Sverre overfor sine Mænd, at han kun efterlod sig én levende Søn, HAAKON SVERRESSON. Denne, som var en Mand paa 25—30 Aar, blev da hyldet af Birkebenerne og taget til Konge paa Øretinget. Han var vel oplært, han kunde Latin. Som Konge viste han baade Mod og Raskhed, idet han slog Baglerne, og forstandigt Maadehold, idet han søgte Forlig med de landflygtige Bisper. Forliget opnaaede han lettere, end man skulde have troet; de landflygtige Bisper maa have indset, at de i Virkeligheden havde ringe Udsigt til at vinde Sejr, siden Interdiktet ikke gjorde stærkere Indtryk i Norge; de maatte da nøjes med, at Kongen i meget almindelige Udtryk indrømmede den hellige Kirke dens Rettigheder, dog uden Skade for Kongedømmet; Bisperne fik Lov til at vende hjem, og Ærkebisp Erik ophævede Interdiktet med saa stor Hast, at han ikke en Gang afventede Pavens Indvilgelse. Almuen aandede igen frit, og Haakon blev meget afholdt. Baglerne mistede daglig Tilhængere, Oplandsbønderne slog deres Kongsemne ihjel, og alt tydede paa lang Fred, da Haakon pludselig døde 1204. Den nærmeste Tronarving var et fireaars Barn, GUTHORM, Søn af Sverres anden Søn Sigurd; Guthorm blev Konge, døde faa Maaneder efter, — og atter syntes Harald Haarfagers Mandsæt uddød. Men en Konge maatte Birkebenerne have, og derfor tog de en Mand, som ialfald havde en kongebaaren Moder; det var INGE BAARDSSON, hvis Moder var Sigurd Munds Datter og Sverres Søster; hans Fader var Lendermand. Ikke længe efter kom der imidlertid en Skare Krigsfolk fra Viken over Fjældene til Nidaros, medførende et spædt

Drengebarn, som de paastod var Søn af Haakon Sverresson og hans elskede, Inga fra Varteig. Kong Inge troede dem, han tog selv Drengen af Hesten, kyssede ham og bød ham velkommen. Haakon Haakonsson blev fostret ved Hirden i Nidaros, hvor de gamle Birkebenere vaagede over ham med usvigelig Troskab og ofte skumlede over, at Kong Inge sad inde med Kongesønnens Fædrenearv. Da han var blevet en halv Snes Aar, foreslog hans trofaste Mænd, at han skulde rejse sig til Kamp mod Inge. Men Haakon svarede med en Sindighed, som ingen ventede at finde hos et Barn: »Jeg vil ikke hidse dem imod hinanden, som alle burde tjene under ét Skjold. Men hellere vil jeg bie, til Gud af sin Miskundhed giver mig saa meget af min Fædrearv, som hans Vilje er. Ingen maa vente, at jeg vil rejse en Oprørsflok i Norge.« Saaledes gik det til, at Freden ikke forstyrredes i den Del af Norge, som adlød Inge Baardsson.

Men nede i Viken havde Baglerne igen Magten; ja en enkelt Gang vovede de sig endog saa højt mod Nord, at de overrumplede Nidaros og dræbte en hel Del Folk. De havde fundet sig et nyt Kongsemne i en Mand ved Navn Erling, kaldet Stenvæg, fordi han nogen Tid havde siddet fangen i »Stenvæggen« (Taarnet) paa Visingsø i Sverige og var undsluppen her fra ved at lade sig hejse ned fra den; han gjaldt for at være Magnus Erlingssons Søn. Baglerne, som fik Hjælp af Valdemar Sejr, tog i Aalborg Erling til Konge 1204 og drog straks til Viken; snart efter kom Valdemar Sejr derop med 360 Skibe. I Tunsberg bar Erling i den danske Konges Paasyn Jærn for at bevise sin Byrd; Bisp Nikolas sandede, at Haanden var uskadt: og paa Tinge hyldede Vikens Almue Erling som Konge. Denne hyldede atter Valdemar Sejr som sin Overherre og gav ham Gisler for sin Troskab. Da Erling et Par Aar efter døde, fik Bisp Nikolas sin Søstersøn Filip gjort til Baglerkonge, skønt denne hverken gennem sin Fader eller Moder hørte til Kongeætten. Stadig var der Krig mellem Kongen i Trondhjem og Kongen i Viken, uden at de kunde faa Bugt med hinanden, indtil den altid virksomme og rænkefulde Bisp Nikolas fik mæglet et Forlig; Filip fik til Hustru Kristina, Datter af Sverre i hans Ægteskab med Erik den Helliges Datter Margrete, og beholdt Viken, men Inge blev regnet for en Slags Overkonge. Dermed ender den lange Fejde, som havde været ført siden 1177, først mellem Birkebenere og Heklunger, og siden mellem Birkebenere og Bagler, og som havde truet med at dele Norge i to Riger. Da Inge Baardsson døde 1217, satte de gamle Birkebenere med stærke Trusler igennem, at Haakon Haakonsson blev Konge i Trondhjem og i Gulatingslag, skønt der var dem, som hellere vilde have haft Kong Inges Halvbroder Skule Jarl. Og da Baglerkongen Filip snart efter ligeledes døde, nedlagde Baglerne Vaabnene, og Vikens Almue tog med Glæde den unge Haakon til Konge. Det gamle Had mellem Birkebenere og Bagler sluktes efterhaanden, og i Fællesskab slog de nogle ny Oprørsflokke ned, som af og til rejste sig.

Den mægtigste Mand i Norge næst Kongen var den før nævnte Skule Jarl. Hverken paa fædrene eller mødrene Side var han af Kongeslægt; men hvis man gjorde Tronfølgereglerne fra 1163 (S. 278) gældende, kunde det paastaas, at han var nærmest Arving efter sin Halvbroder Kong Inge. Uden aabent at rejse Krav om at blive Konge forstod han ved Gejstlighedens og utilfredse Høvdingers Hjælp jævnlig at vække Tvivl om Haakons Ret. Efter at Haakon lovlig var taget til Konge, bad paa et Rigsmøde i Bergen 1218 Ærkebispen og Jarlen, om Kongen vilde lade sin Moder aflægge Jærnbyrd for at stoppe Munden paa dem, som ikke vilde tro paa, at han var Haakon Sverresons Søn. Hans tro Mand Dagfin Bonde udbrød forbitret: »Aldrig før er det spurgt, at Bønders og Kotkarles Sønner har sat en Enevoldskonge saa ydmygende Vilkaar. Det var bedre, om vi bar koldt Jærn paa Kongens Uvenner.« Men med sin vante Sindighed gik Haakon ind paa at lade Jærnbyrden foregaa. Inga fra Varteig bar Jærnet, og »da Kongemoderens Haand blev løst, gjorde Gud i sin Miskundhed det store Jærtegn, at den var fuldkommen uskadt, og alle sandede, at Haanden var meget fagrere nu, end før hun bar Jærnet«. Al Tvivl maatte nu tie. Og de ledende Mænd, der frygtede ny Udbrud af Jarlens og Kongens Fjendskab, fik stiftet Trolovelse mellem den 14aarige Haakon og Skules 8aarige Datter Margrete. Skule havde som Jarl Viken og Oplandene at styre, og det syntes han vel at burde nøjes med. Men alligevel mærkede Haakon paa mange Kanter, at der blev arbejdet imod ham, og han besluttede endnu en Gang at lade Folket dømme om hans Ret til at være Konge. I Bergen 1223 sammenkaldte han et nyt Rigsmøde; Sagaen opregner en Mængde Navne paa de Bisper, Abbeder, Lendermænd, Lagmænd og andre Høvdinger, som her var samlede. Kong Haakon bad Ærkebispen fælde Dommen. Sagen var saa soleklar, at alle Lagmændene, om end ikke alle med lige god Vilje, maatte vidne, at Haakon var Konge med Rette, og Ærkebispen maatte fælde sin Dom efter det. Skule saa atter sine Planer strandede. Ikke des mindre gik Kong Haakon, for at bilægge al Strid, ind paa at bytte Land med Jarlen, saa at Skule overlod Kongen Viken og Oplandene og i Stedet fik Frostatingslagen og endda lidt til. Derpaa gik adskillige Aar taaleligt. Haakon holdt Bryllup med Margrete, som blev ham en trofast Hustru, ogsaa da den sidste Strid mellem hendes Fader og hendes Husbond udbrød. Thi skønt Kongen gav Skule den hidtil ukendte Titel Hertug, kunde den ærgerrige Mand ikke holde sig i Ro. I Aaret 1239 lod han sig give Kongenavn paa Øreting og rejste i Spidsen for sit Parti, Vaarbælgerne, en aaben Kamp om Kronen, — den sidste af de hundredaarige Kongsemnekampe. Igen fór Krigerflokkene igennem Norge fra Nord til Syd og Syd til Nord og holdt Slag med hinanden. I en blodig Kamp i Oslo blev omsider Sejren Haakons, og med Resterne af sin Hær flyede Skule mod Nord ad Gudbrandsdalen og til Nidaros. Hurtig kom Birkebenerne over ham ogsaa

her, saa han kun med den yderste Fare naaede til Elgeseter Kloster, hvis Munke var hans Venner. De rasende Birkebenere ænsede ikke Klostrets Fred og begyndte at stikke Ild paa dets Bygninger. Da gik Hertugen i Spidsen for sine Mænd ud blandt Fjenderne, raabende: »Hug mig ikke i Ansigtet.« Birkebenerne dræbte dem alle, og Klostret brændte ned til Grunden.

Med Skules Fald 1240 døde Vaarbælgernes Rejsning af sig selv. Kong Haakon tog ingen blodig Hævn over Oprørerne.

Dermed er de oprivende indre Kampe omme. Norge gik nu ind i en Tidsalder, hvor det under et stærkt Kongedømmes Ledelse nød en lang og næsten uafbrudt indre Fred.

NORGE 1240—1319. DET STÆRKE KONGEDØMME.

Det var en naturlig Følge af Kongsemnetidens Lovløshed og Ufred, at alle Mænd i Riget satte mere og mere Lid til Kongedømmet som den eneste Magt, der kunde skabe og sikre Samfundets Fred. Dette gælder ikke blot om Smaafolk, men ogsaa om Høvdingerne, hvis tidligere Styremagt var undergravet og som nu saa ogsaa deres Ejendom og hele Stilling truet af Almuen, som Fejderne vænnede til Selvtægt. I Tiden omkring 1230, da Retsløsheden allerede var ved at svinde og Kong Haakons Magt daglig voksede, sad en Høvding, hvis Navn ikke er naaet til os, paa sin Gaard i det nordlige Norge — i Namdalen eller der omkring — og forfattede til Vejledning for sin Søn et Skrift, der lærer os meget om Tilstandene i Norge og om en klog og højt dannet Stormands Syn paa dem og paa Samtidens Kultur. Det er det navnkundige Kongespejl: *Konungs skuggsjá*. I sammentrængt Form gengives her nogle af de Udtalelser i Kongespejlet, som tydelig har Henblik paa Norge:

»Hvis det sker, at Kongen dør og efterlader sig tre eller fire Sønner, og hvis Rigets Stormænd er unge herskesyge Folk, og hvis man vælger saa skadeligt et Raad, at alle Kongesønnerne samtidig faar kongelig Værdighed, da kan det Rige kaldes et Skib uden Ror og en øde Odel. Hver af disse Smaakonger, som har splittet Riget, splitter ogsaa Folkets Hengivenhed og søger at vinde sig Venner, som han bedst kan. Og Vennerne ægger dem op til Misundelse; smaa Tvistemaal samles med Flid, Sladder finder Tiltro, og da er Tiden inde for onde Mennesker: nu vover de Ran og Manddrab og Tyveri. Vil en af Kongerne straffe sligt i sit Rige, tyer den skyldige til en af de andre, snakker ham for, at han bliver uskyldig forfulgt, og stifter Uvenskab mellem Kongerne. Og saa snart et Folk er splittet i flere Partier, hvert med sin Høvding, og disse bliver uenige, drister Almuen sig til at følge sine Lyster, og den frygter ikke nogen Straf. Saa tiltager Manddrab og Retsbrud, Kvinder ranes og forføres, Bønder og Smaafolk bliver opsætsige og vil ikke

udrede Bøder, naar de skal. De søger at fri Slyngler for at staa til Rette og sværger falske Eder med dem eller forsvarer dem paa Tinge med Vold, saa Forbryderne slipper for at bøde, som de skulde, til Kongens Ombudsmænd. Den taabelige Almue synes at gaa ud fra, at Kongens Tarv strider imod Folkets, og sætter en Ære i at trodse Kongemagt og Lovbud. Og i de Tilfælde, hvor Bønderne selv skal afgøre Sagerne med hinanden, hjælper alle den begærlige og uforstandige Mand, saa den retfærdige og rolige mister sin Ret. Hvis den gerrige Mand bliver dræbt for sin Umættelighed, følger deraf Ætfejder med Bøder og Drab. Naar da al Lov og Ret er omstyrtet, da vredes Gud og sender en Straf, som rammer alle: han vækker Fjendskab mellem de Høvdinger, der er sat til at styre Riget, og det kommer til Krig og Slag. Da kommer Riget til Ødelæggelsens yderste Rand, de endnu levende Rester af Love og gode Sæder forgaar, thi i Slagene falder de bedste, de tapreste, de mest højættede Mænd. Ejendommene tages fra deres rette Ejere og tilfalder dem, som bedst kan skrabe til sig med Rov og Tyveri. Landet har da tabt baade gode Sæder og dygtige Mænd, Gods, Frihed og alle Goder, saa længe Gud vil. Og naar han omsider finder, det er tugtet nok, naar det ved hans Naade udfries af Nøden og det faar en Enevoldskonge (d. v. s. én Konge i Modsætning til flere), kan du nok forstaa, hvordan det maa staa til i de nærmeste Tider efter, at Folket har været saaledes splittet og alle har stræbt at lære sig op i List og Bedrag og Ondskab.«

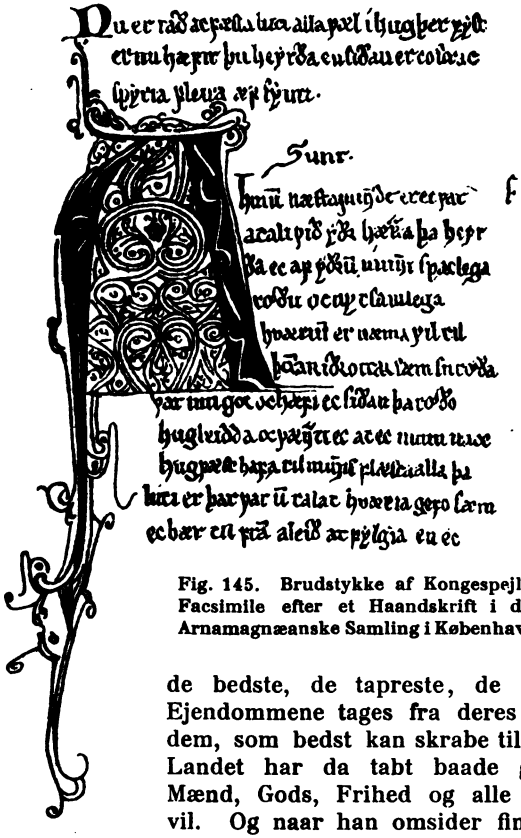

Fig. 145. Brudstykke af Kongespejlet. Facsimile efter et Haandskrift i den Arnamagnæanske Samling i København.

Frelseren ud af dette er en »Enevoldskonge«, men en saadan, som iagttager det rette Forhold mellem sin Magt og den hellige Kirkes: »Gud rejste paa Jorden to Huse, som han valgte til sin Tje-

neste: Kirken og Tinghuset; det er Guds Haller, og han har sat Kongen og Bispen til at vogte dem. Kongen vogter det Hus, hvor Guds hellige Domme afsiges, og ham har Gud betroet sit Revselsessværd.« Kongen og Bispen maa ikke rive Magt fra hinanden, da Gud ejer begge Huse; de skal hjælpe hinanden. Ligesom Kongen har ogsaa Bispen faaet en Revselsesstav; men Kongens er et tveægget Sværd, thi med det er det hans Pligt baade at hugge hver den til Døde, som vil rane noget fra den hellige Hal, han skal vogte, og at værne Bispens Hal. Bispen er sat til at være Lærer og Raadgiver hos Kongen, men Kongen til at være »Dommer og en stræng Udøver af al Straf til Skræk for dem, som er under ham«. Hos en Konge, der opfyider disse Krav, er det en Ære for en højbyrdig Yndling at blive Hirdmand; Kongespejlet vejleder udførligt den unge Mand med Hensyn til den Adfærd, han bør vise for at opnaa en saadan Stilling og for at hævde sig i den.

Haakon Haakonsson var netop en saadan »Enevoldskonge«, som Kongespejlet tænker paa. Baade af Ydre og af Hu skal han have været sin Farfader Sverre lig; det første kan være rigtigt nok, men Ligheden i Sind og Lynne kan vi ikke uden videre tro paa. Han lignede Sverre i klog Omtanke og Beregning, men har i end højere Grad end denne en tryg Besindighed, en sikker Selvbeherskelse, en afgjort Uvilje imod at bruge voldelige Midler, naar det paa nogen Maade kunde undgaas. Men hans Stilling var ogsaa anderledes klar og grundfæstet end Farfaderens; medens denne egenlig kun havde uryggeligt Tilhold i en Krigerflok paa nogle Hundrede Mand, var der i hele Norge ingen eller næsten ingen, som i Hjærtet nærede nogen Tvivl om Haakons Ret. Og efter 1240 spores ikke nogen som helst Oprørslyst imod ham. Kongen levede i Fred og nogenlunde god Forstaaelse med Kirken, hvis Overhoved, Ærkebisp Sigurd (1231—52) med Kraft byggede videre paa Domkirken i Nidaros. Haakon tillod Domkapitlerne at foretage Bispevalg, men hævdede samtidig, at Kongens Samtykke var nødvendigt til Valgets Gyldighed; i det hele gav han vel Kirken store Indrømmelser, men ikke nær saa omfattende, som den fik i Danmark og Sverige.

Saaledes fæstnedes Freden i Riget: de verdslige Storslægter var udryddede eller bøjede ind under Kongen, Kirken en fredsommelig Magt ved Siden af Kongen, Almuen avet af Kongens Sysselmænd. Opgaven var nu at sikre den Stilling, Kongedømmet faktisk havde vundet. Kong Haakon nærede det naturlige Ønske at blive salvet og kronet; men hertil krævedes Pavens bestemte Samtykke, siden han var født udenfor Ægteskab. De samtidige Paver — først Gregor IX og dernæst Innocens IV — lykkedes det ham imidlertid at stemme velvilligt. De stod nemlig overfor store Kampe: Jerusalem, som i nogen Tid havde været vundet tilbage for de Kristne, faldt 1244 atter i hedensk Vold, og Kejser Frederik II af Tyskland og Neapel vovede aabenlys Kamp mod Pavevælden. Derfor stræbte Paverne baade at faa Haakon til at love Korstog og at vinde hans

Støtte mod Kejseren; det blev endog forsøgt at formaa ham til at lade sig opstille som Modkejser. Med behændig Statskunst forstod Haakon baade ved halve Løfter at holde Paven vel stemt og dog at undgaa Deltagelse i slige vidtgaaende Foretagender, der ingen Gavn kunde bringe hans Land. I de første Aar tænkte han sig at faa sine norske Bispers Støtte til sin Bøn hos Paven om Kroning; men da de til Gengæld forlangte, at Kirken skulde faa samme Indflydelse igen, som Magnus Erlingsson havde tilstaaet den, svarede Haakon afgjort Nej: »Med Guds Hjælp skal jeg ikke nødes til at købe af

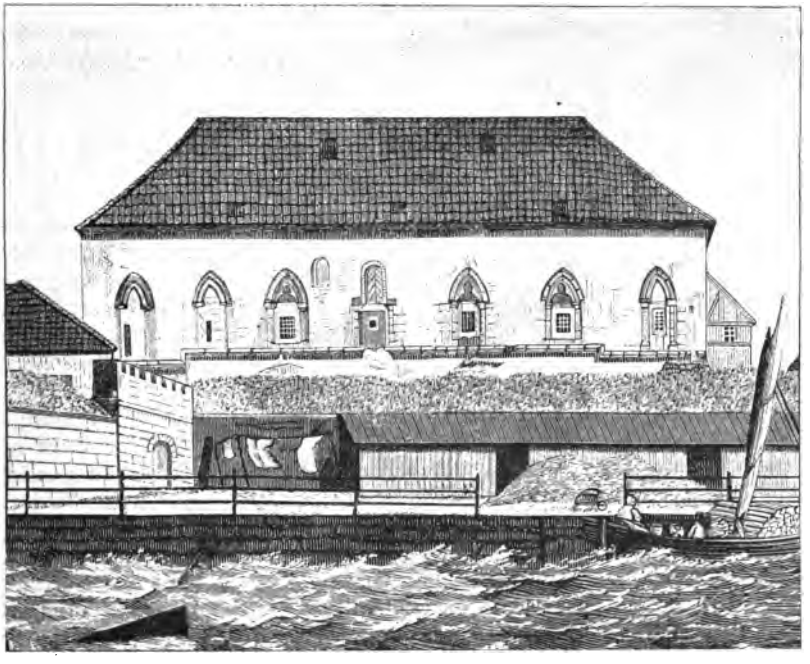

Fig. 146. Haakonshallen.

eder, hvad Gud rettelig har kaaret mig til. Med Guds Naade skal jeg saa frit og uhindret opnaa Norges Krone, at jeg siden kan bære den uden trykkende Baand ligesom mine Forfædre, eller ogsaa sætter jeg den aldrig paa mit Hoved. Til den Tid vil jeg trøstig bie.« Kun et Par Aar efter satte Haakon ved direkte Forhandlinger med Paven sin Vilje igennem. Innocens IV tilstod trods hans uægte Fødsel, at han skulde krones, tilmed af en Kardinal, Vilhelm af Sabina.

Kroningsfesten holdtes i Bergen, den By, som Kong Haakon tog sig mest af: her ombyggede han til Dels den gamle Kongsgaard,

idet han af Sten opførte Haakonshallen, som endnu knejser ved Bergens Vaag. Den ny Hal har i Aarei 1247 vel endnu ikke været færdig; thi til Gæstebudsrum valgte Kongen et stort Skibsnøst, han havde bygget nede ved Stranden. Dette Skur, som var 90 Alen langt og 60 Alen bredt, blev nu smykket og indrettet til Fest; fra Kongsgaarden til Kirken rejstes en dækket Gang, og overalt i Kongsgaardens aabne Rum udspændtes der Telte. Olafsdag, Mandag d. 29 Juli 1247 fandt Kroningen Sted. Ad den dækkede Gang gik fra Kongsgaarden til Kristkirken først 80 Hirdmænd, to og to, for at rydde Vejen; derpaa fulgte i smukke Klædninger de fornemmere Hirdmænd, Sysselmændene, Lendermændene og Kongens Frænder, de sidste bærende Kroningsskrudet, Scepter, Krone, Kongesværdet o. lign., og endelig Kongen selv, ført af Ærkebisp Sigurd og to andre Bisper. Et Optog af Klerke modtog dem og istemte Sangen: »Se, jeg sender min Engel« og førte dem til Kirkedøren, hvor Kardinalen med flere Klerke tog imod Kongen og førte ham op til Altret. Under Messesang og Klokkeklang gav Kardinal Vilhelm Kong Haakon Kirkens Indvielse til Kongekaldet.

Efter Kroningen holdtes derpaa Festmaaltidet i det mægtige Skibsskur, hvor Rangspersonerne fik Plads, mens den øvrige Mængde spiste i Teltene udenfor. Ved Bordet holdt Kardinalen følgende Tale: »Lovet være Gud, at jeg i Dag har udført det Hverv, som min Herre Paven gav mig. Nu er eders Konge kronet og saa fuldtud hædret, som ingen Konge før har været i Norge. Gud være ogsaa lovet, at jeg ikke vendte om paa Vejen, som man søgte at lokke mig til. Man sagde nemlig, at jeg her ikke vilde faa mange Mennesker at se, og om jeg saa nogen, vilde de snarere være at regne for Dyr end Mennesker. Men nu ser jer her en utallig Mængde af Landets Folk, og de synes mig alle at vise gode Sæder. Jeg ser ligeledes en Mængde Udlændinge og en saadan Mangfoldighed af Skibe, at jeg aldrig har set flere i en Havn, og jeg tænker, at de fleste af dem har ført Ladninger med gode Ting her til Landet. Jeg blev ogsaa skræmmet med, at jeg kun vilde faa lidet Brød og anden Mad, og daarligt vilde det være, som jeg fik; men her synes jeg der er en saadan Overflod af herlige Ting, at baade Huse og Skibe er fulde. Det blev mig ogsaa sagt, at jeg intet vilde faa at drikke uden sur Valle og Vand: men her ser jeg fuldt op af alle gode Sager.« I det store Skibsnøst holdtes Gilde i tre Dage; derefter var der i fem Dage Gæstebud i Kongsgaarden, — og saa begyndte Kardinalen, Kongen og Bisperne at forhandle om de kirkelige Sager. Baade Kongen og Sognepræsterne havde en Del Klager at fremføre over Bispernes Færd, de nys indvandrede Tiggermunke klagede over Herreklostrenes Overgreb, og for en Del gav Kardinalen Klagerne Medhold. Men vigtigere end dette var den Bestemmelse, som her blev taget, at Jærnbyrd og andre Gudsdomme ophævedes som Bevismiddel i Retstvist: »Det sømmer sig ikke,« sagde Kardinalen, »for kristne Mænd at friste Gud til at give Vid-

nesbyrd i menneskelige Sager«. Denne Reform, som i Norge gennemførtes en Menneskealder senere end i Skaane (S. 218), gav Norge en væsentlig Tryghed imod en Gentagelse af Kongsemnetidens Ulykker.

Kong Haakons ældste Søn Sigurd var født ham af hans elskede, Kanga, før hans Bryllup med Margrete Skulesdatter. Hans Dronning fødte ham derpaa to Sønner, Haakon og Magnus. Allerede 1240 havde Kong Haakon, før han drog ud til den afgørende Kamp mod Skule, ladet Haakon den Unge hylde og derved givet den ægtefødte Søn Forrang for den uægtefødte. Saaledes var den vante Opfattelse af Arveadkomsten i høj Grad ændret til Fordel for Rigets Ro. Men endnu stod det Spørgsmaal uløst, hvorledes Forholdet efter Kongens Død skulde blive mellem Haakon og Magnus. Ærkebispen (Einar Smjørbak) raadede til, at Magnus vel skulde have en Del af Riget, men kun som Len, medens andre mente, at Brødrene maatte blive jævnstillede Konger. Den gamle Konge kunde ikke beslutte sig. Da løstes Vanskelighederne ved Haakon den Unges Død; Magnus var nu eneste Arving, og Faderen lod ham straks hylde af Hæren, der netop var samlet i Viken paa et Tog mod Danmark (1257). Senere fik Kongen og Ærkebispen paa Frostating 1260 vedtaget Regler for den fremtidige Arvegang, hvorved ægte Fødsel og Førstefødselsret fik ubetinget Forrang. Dermed var Kongedømmets Udelelighed endeligt og afgørende fastslaaet.

Haakon Haakonssons indadtil fredelige og faste Regering dannede en lysende Modsætning til Tiden forud. Den er Glanspunktet i Norges Middelalder. Kongen selv var efter Tidens Forhold lærd opdraget, i hans Gaard samledes lærde Mænd og Sagafortællere; den var Nationens aandelige Centrum. Han var ivrig virksom for at faa opført Kirker, Klostre og andre Bygninger, han drev med Kraft paa Forbedring af Lovene og Retsvanerne. Især maa vi lægge Mærke til en Række Lovbedringer, han fik gennemført paa det nys omtalte Frostatingsmøde 1260, og som gik ud paa at hæmme Ætfejderne med deres Blodsudgydelse ved at indføre et nøje gennemtænkt System af Retsbøder: naar en Drabsmands Frænder udredede en vis Part af Drabsbøderne, maatte den dræbtes Frænder ej nægte dem Fred og Forlig. Det er øjensynligt, at Kong Haakon i høj Grad har jævnet Vejen for og gjort Forarbejder til det store gennemgribende Lovværk, hans Søn siden førte ud i Livet.

Udadtil var Kong Haakons Ry stort og hans Arm stærk. Med Sverige havde han nogen Ufred, men fik den vendt til Fred og Forbund med Birger Jarl. Med Danmark havde han i flere Aar Fejde og drog flere Gange derned med prægtig Ledingsflaade paa 3—400 Skibe, især 1257, da han lagde sig ind i Revshaledybet (Kongedybet) og derfra truede Kong Kristoffer I, der netop laa i den skarpeste Tvist med sin Ærkebisp (S. 239). Men — til Sorg for Jakob Erlandsen — blev der ingen Kamp af; Kongerne sluttede Forlig, ja endog Forbund. Og snart efter bejlede Haakon for sin Søn

Magnus til Erik Plovpennings Datter Ingeborg, Trolovelsen aftaltes, og i Sommeren 1261 kom en glimrende norsk Sendefærd ned for at hente hende i Horsens. Det var netop da Enkedronning Margrete Samborsdatter og Erik Klipping var bleven fangne paa Lo Hede. Der var ingen Forberedelser truffet til Ingeborgs Afrejse, og hendes Formyndere kunde Nordmændene ikke faa fat paa; saa gik de op til det Kloster, hvor hun opholdt sig, og overtalte hende til uden videre at følge med dem. Som sagt, saa gjort. I Bergen modtog Kongerne Haakon og Magnus hende med stor Glæde. Da Bryllupet kort efter fejredes, kronede Ærkebispen Magnus og Ingeborg. Hun bragte ham i Medgift Arveret til store Godser i Danmark, men ikke Godserne selv.

Haakon Haakonssons Storhed som Rigsstyrer viser sig i Krigen mod Danmark som Selvbeherskelse og Uvilje mod at komme for dybt ind i Fejder, der næppe kunde bringe Norge nogen varig Fordel. Det er samme Klarhed over sin Opgaves rette Grænser, som havde faaet ham til at undvige alle de fantastiske Planer om Korstog eller om at stræbe efter Kejserkronen. Men lige saa klart træder hans Storhed frem i den Vagtsomhed og Kraft, hvormed han værgede og samlede det, som baade kom Norge ved, og som han kunde og maatte holde fast. I Finmarken indvandrede en Del Bjarmer (omkring Malanger), og Novgorod rejste Krav om Højheden over disse Egne, men traf i Haakon en aarvaagen Modstander. Men særlig skarpt var hans Blik og Iver for de gamle norske Udbygders Skæbne. Island og Grønland fik han knyttet til Norge, som vi senere skal fortælle. Hjaltland og Orknø, som havde norsk Befolkning, og som alle Dage havde været mer eller mindre fast knyttede til Norge, havde han ingen Møje med at fastholde. Men paa Syderøerne (med Man), hvor Nordmændene kun var en Herskerklasse, mens Folket var keltisk, og paa Skotlands Nordpynt Katanes satte skotske Erobrerkonger sig mer og mer fast. Derfor drog Haakon derover 1263 med 160 Skibe, mest store Fartøjer, der vel havde henad 20,000 Mand om Bord. Efter at have kæmpet og hærget paa de skotske Kyster, blev Kongen om Vinteren paa Orknø. Her faldt den 58aarige Konge i en haard Sygdom; han mærkede, det blev hans Helsot, og opsatte sin sidste Vilje; naar Tiden faldt ham lang, lod han læse for sig, først af latinske Bøger, saa af Sagaer. Da Sverres Saga var læst til Ende, var Haakon død (15 Dec. 1263). Næste Vaar førtes hans Lig til Bergen og gravsattes her i Kristkirkens Kor.

For senere Slægter stod »Haakon den Gamles« Kongetid i særegen Glans. Med Lyst hørte de Fortællingerne om hans Barndom, om hans Kampe, hans Bygværker og Pragt, hans store Ledingsbud, men navnlig om det Ry, hans og Norges Navn da havde i fjærne Lande. Et Vidnesbyrd derom var den Sendefærd fra Spanien, som 1257 kom til Norge. Det var Kong Alfons X af Castilien, som bej lede til Kong Haakons Datter Kristina for en af sine Brødre. Da

Haakon gav sit Samtykke, drog Kristina til det fjærne Land med en saa stor Medgift i Guld, Sølv og hvidt og graat Pelsværk og med et saa pragtfuldt Følge, at hendes Udfærd lignedes ved Sigurd Jorsalfares.

Hans Søn, MAGNUS, hvem en senere Eftertid for hans store Lovværks Skyld gav Tilnavnet LAGABØTE, blev nu Norges Konge (1263—80). Han var da 25 Aar, fredsæl af Natur og som det synes noget skrøbelig af Helbred; hans Hu og Ønske stod til at bygge Riget op indad, ikke til Krig og Landvinding. Straks da den norske Flaade var sejlet hjem fra de skotske Vande, lagde Kong Alexander af Skotland Man og Syderøerne under sig, men lod Orknøerne og Hjaltland i Ro. Magnus fandt sig i dette; han blev selv hjemme i Norge og indlod sig i Underhandlinger, der førte til en Fred i Perth 1266, ved hvilken Skotland købte Man og Syderøerne af Norge for en større Sum Penge straks og en mindre aarlig Afgift til Norges Krone; dog skulde de afstaaede Øer i kirkelige Ting vedblive at staa under Nidaros's Ærkebisp, et Forhold som varede til 1348. Med Freden i Perth afsluttedes den mer end 400aarige umiddelbare Forbindelse mellem Kelterne og Nordboerne, som havde haft saa mægtig Betydning for Udviklingen af vor Vikingetids Kultur (jfr. S. 60 o. f.). De svage nordiske Folkeelementer paa de afstaaede Øer forsvandt i Løbet af kort Tid; dog har *Man* i visse endnu bestaaende Forfatningsformer (sine »Tingvold«-Møder) og i endnu bevarede Stenbilleder mærkelige Minder om Nordmændenes Tid. De rent norske Lande Orknø og Hjaltland blev derimod ved Norge, ja knyttedes snarere fastere til Moderlandet. — Skotland havde i den følgende Tid ondt ved at udrede Afstaaelsespengene, det kom bagud med Betalingen, og Norges Konger havde jævnlig Ærgrelser og Vanskeligheder af den Sag.

Ogsaa overfor Sverige og Danmark viste Magnus Haakonsson sig som en fredsommelig Mand. Da det i Sverige gik galt for Valdemar Birgersson, der ligesom Magnus var gift med en Datter af Erik Plovpenning, støttede han vel sin Svoger ved fredelig Mægling, men indlod sig ikke i Krig for hans Skyld. Heller ikke med Danmark yppede han Fejde, skønt han havde Tvist med Erik Klipping, der ikke vilde udrede hans Dronning Ingeborgs Arv. Ved denne forsigtige Holdning fik han Tid og Ro til sit store Værk: at samle hele Norge under én fælles Lov.

Vi har ovenfor (S. 50) omtalt, hvorledes Norges mange Fylker allerede i ældgammel Tid havde sluttet sig sammen i de tre store Tingforeninger: Frostating, Gulating og Eidsivating. Senere, uvist naar, var det sidstnævnte Tingomraade blevet delt i to, idet Viken udskiltes fra det og fik sit Ting i Sarpsborg: Borgarting. Hvert af disse »Tinglag« havde ligesom Danmarks og Sveriges Landskaber sin egen Lov, bygget paa Retsvedtægter som for en Del bundede i forhistoriske Tilstande, da Ættens Samfølelse var mangefold stærkere end Statsbaandet, da Herser og senere Lendermænd var uomstridte

Høvdinger hver for sin Klan, da Trællehold og Blodhævn var selvfølgelige Ting. Efterhaanden som Kirken fik større Magt, som de gamle Høvdingeætter kuedes eller udryddedes, og Kongedømmet blev stærkt, efterhaanden som de fri Storbønder trykkedes ned og de frigivne Trælle og deres Ætlinger rykkede op i det retsordnede Samfund, læmpedes og bødedes der paa de gamle Vedtægter ved Lejlighedslove og Kristenretter. Men de passede endda kun daarligt til den ny Samfundstilstand, som under Sverres og hans Efterfølgeres Styre havde udviklet sig. Nu tog Kong Magnus fat paa at gennemarbejde Lovene fra Grunden af. Hvem der var hans egenlige Hjælpere ved dette store Værk, véd vi ikke. I de nærmeste Aar efter Freden med Skotland forhandlede han med Folket paa Lagtingene — thi til Lovændringer maatte han i en eller anden Form have Folkets Samtykke — og opnaaede her, at Folket gav ham Fuldmagt til at udstede en Lovbog, som han fandt det bedst: »det dømte Lovbogen helt til hans Behandling, at tilføje og at borttage det, som syntes ham passende efter de bedste Mænds Skøn«. Da han nogle Aar senere forelagde den færdige Landslov paa Frostating (1274) og derefter paa de øvrige Lagting, ser vi ogsaa, at den her blev lovtaget uden nogen Drøftelse af dens enkelte Bestemmelser. Men om mange af disse havde han i Mellemtiden forhandlet med de kirkelige og verdslige Stormænd paa Rigsmøder, navnlig i Tunsberg og 1273 i Bergen, og havde i visse Punkter stødt paa en Modstand, han maatte gaa af Vejen for. Lettest gik det med at gennemføre det, vi vilde kalde den almindelig borgerlige Retsreform, i Landsloven, som vi nys nævnte: den blev ens for hele Riget, men de fire Lagting vedblev at bestaa som højeste Domstole. Vi kommer i en anden Sammenhæng tilbage til Magnus's Love, men vil dog her fremhæve, at Landsloven fuldstændig afskaffede Blodhævn og Ætbøder, saa at det nu kun var Drabsmanden og ikke længer hans Frænder som skulde staa til Rette, og at den gav Søster halv Arveret ved Siden af Broder. Ved særlige Love ordnedes dernæst de ny Stænders Stilling, Byernes ved den ny Bjarkøret og de verdslige Stormænds ved den ny Hirdskraa. Denne sidste, i Forening med Lands-

Fig. 47. Magnus Lagabøtes Segl.

lovens Omordning af Ledingsafgiften, siger os tydeligt, hvorledes der nu i Norge efter de højbaarne Høvdingeætters Undergang var ved at opstaa en ny Stormandsklasse i Lighed med Danmarks Herremænd, en Klasse, hvis Anseelse først og fremmest hvilede paa, at de var Kongens haandgangne Mænd. Disse Mænd og deres Svende blev Kongens og Rigets egenlige Krigsmagt, medens det mer og mer gik af Brug at udbyde Bønderne til Leding — i Stedet foretrak Kongen at opkræve deres Ledingsafgifter, saa »Leding« i Reglen nu kun betød en Skat. Mellem de ypperste blandt Kongsmændene fandtes enkelte, som stammede fra de gamle lenderbaarne Storætter, men Hovedparten af dem hørte til de ny Slægter, som først var komne i Vejret siden Sverres Sejr. De var — som det danske Vederlag paa Absalons Tid — en udvidet Hird, af hvilken kun en mindre Del levede ved Kongens Gaard, mens de fleste sad rundt i Landet som Lendermænd, Sysselmænd, Lagmænd osv. Enhver af Kongens Ombudsmænd i Landet forpligtedes til at holde et vist Tal Krigsfolk, — langt færre i Tal end Ledingshæren havde været, men bedre udrustede og hurtigere rede. P. A. Munch regner den Hær, som Kongsmændene og deres Svende dannede, til godt 3000 Mand. Til Gengæld for disse Byrder blev Kongsmændene delvis fritagne for den almindelige Ledingsskat: det er altsaa en skattefri Adel i Lighed med Danmarks og Sveriges, som her spirer frem. Dens fornemste Medlemmer fik højtklingende, fremmede Titler: i Aaret 1277 gav Kong Magnus Lendermændene Navnet Baroner (efter engelsk-normannisk Mønster), medens den øverste Klasse af de egenlige Hirdmænd — Skutelsvendene — fik Titlen Riddere; begge disse Grupper kaldtes tillige »Herrer«. Disse Navne gav i det ydre den ny norske Herrestand et fornemmere Præg end dens danske og svenske Standsfæller; men i Virkeligheden naaede den aldrig en Samfundsstilling eller en Magt, der svarede til deres: dertil var det norske Kongedømme blevet for stærkt og fast underbygget.

For den norske Kirkes Vedkommende er Magnus's Kongetid mærkelig. Dens Ærkebisp var Jon Røde, en stræng og myndig Prælat af Jakob Erlandssøns Art, en stærk og stiv Personlighed, som i hensynsløs Vilje var den fredsommelige og svagelige Konge langt overlegen. Efter at Jon Røde havde hentet sit Pallium i Rom og derpaa 1268 havde tiltraadt sit Embede, rejste han straks Kravet om de kanoniske Bestemmelsers fulde Gennemførelse i Norge. De gamle Kirkelove og Dokumenter fra Øysteins og Magnus Erlingssons Tid — dem som Sverre havde kuldkastet — drog han frem paany, saaledes Brevet om, at Magnus Erlingsson havde taget Riget som Len af Hellig Olaf (S. 278), og satte sit bestemte Nej mod de Forslag til Kristenretter, Magnus Lagabøte lod udarbejde. Kraftig støttet af Paven drev Ærkebispen de vigtigste af sine Krav igennem, saa Kong Magnus 1277 gik ind paa en Overenskomst i Tunsberg (»*compositio*«, »*sættargerð*« d. e. Forlig), som gav den norske

Kirke en overordenlig stærk Stilling. Nu først opnaaede Kirken Domsret: Kongen forbød sine Ombudsmænd at dømme i Sager, der vedkom Kirken, da de frit skulde afgøres af gejstlige Dommere. Den fik sin selvstændige Kaldsret godkendt: Kongen maatte ikke blande sig i Valg af Bisper og Abbeder, da det skulde foretages frit efter kanonisk Lov. Ærkebispens og Bispernes haandgangne Mænd fik samme delvise Skattefrihed som Kongens Mænd og kunde ikke udbydes til Krig uden Bispernes Samtykke. Hertil kom mange andre Indrømmelser til Kirken, navnlig en ny Ordning af Tienden, hvorved denne Afgift kom til at svares af saa at sige alle Ting, der havde nogen som helst Værdi. Tiendeforøgelsen stødte mange Steder paa stærk Modstand; Bønderne i Telemarken vilde lige saa lidt gaa ind paa denne Tiende som paa den tidligere indførte, og deres Modstand blev ikke overvunden; lige til vor Tid har Telemarken i Stedet for den almindelige Tiende svaret den gamle Hovedtiende, som var i Brug i Kristendommens allerførste Tid i Norden (S. 142).

Skønt de vigtigste Lendermænd sammen med Kongen havde besvoret Forliget i Tunsberg, var de utilfredse med, at Kronen havde gjort saa store Indrømmelser. Ogsaa de ydre Vanskeligheder blev større. Foruden Striden med Danmark om Dronningens Arv, var der Forholdet til de tyske Handelsstæder, der stræbte efter lignende Handelsfriheder i Norge som de allerede havde i Danmark og Sverige. Dernæst kunde Karelernes stadige Indtrængen i Finmarken nok vække nogen Frygt for Fremtiden. Men Kong Magnus's Liv gik til Ende, uden at indre eller ydre Fejder drog ham bort fra de fredelige Sysler, der ejede hans Hjærte. Han var en stor Ynder af Graabrødrenes Munkeorden og virkede meget for at oprette Stiftelser for fattige og syge. Saaledes fuldførte han den af hans Fader grundlagte Allehelgenskirke i Bergen og oprettede to »Hospitaler« for fattige. Ved sit Testamente gav han hvert Skibrede (S. 95) i Landet store Summer til Indkøb af Korn og Kvæg til de fattige, og ligeledes talrige Klostre og Hospitaler. Den største Gave tilfaldt Graabrødreklostret i Bergen, og da han døde 1280, blev han jordfæstet her.

Han efterlod sig to Sønner, den tolvaarige Erik, som blev Konge, og den tiaarige Haakon, som med Titelen Hertug havde faaet Oplandene, Oslo m. m. til Len. Regeringsmagten kom da i Hænderne paa Lendermændene, som baade efter gammel Skik og efter Magnus Lagabøtes Ordning dannede Kongens Raad. Straks efter Magnus's Død greb de Baroner, som var til Stede i Bergen, i Forening med Enkedronning Ingeborg Rigsstyret. Blandt dem var de mærkeligste Audun Hugleiksson, der kaldtes Hestakorn, fordi han skal have været den første i Norge, som fodrede sine Heste med Korn, og Bjarne Erlingsson fra Giske; snart traadte ogsaa Jon Brynjulfsson frem i første Række. Alle disse var Kleresiets Fjender og tog kraftig fat paa at støde Kirken tilbage fra den overmægtige Stilling, Magnus Lagabøte havde indrømmet den.

Almuen, som i mange Egne var vild af Harme over den nye Tiendeordning, holdt for det meste med Baronerne, saa Ærkebisp Jon Røde snart stod overfor en uovervindelig Modstand. Striden brød ud allerede paa Rigsmødet i Bergen 1280. Her blev først Kong Erik kronet; det foregik nogenlunde i Fred, og Jon Røde havde den Tilfredsstillelse, at Eriks Kroningsed blev affattet paa en Maade som kunde være Kirken behagelig. Men næppe sad Kronen fast paa Barnekongens Hoved, før Partierne tørnede sammen. Medens Ærkebispen lod Kirkemændene vedtage udførlige Regler for, hvilke Handlinger der øjeblikkelig skulde straffes med Bandlysning, svarede Kongsmændene med at vedtage en Retterbod (d. e. »Retsforbedring«), der gjorde et dybt Skaar i Kirkens ny Privilegier. Striden kom navnlig til at dreje sig om de ny Tiendepaalæg og om Kirkens Pligt til at udrede Ledingsskat. Samme Dag Jon Røde forlod Bergen, oplæste Hr. Bjarne Erlingsson et Brev, der helt tilbagekaldte Forliget i Tunsberg. Selvfølgelig svarede Ærkebispen med at lyse Band over Bjarne og andre af Modpartiets Mænd. Men disse havde Magten og de brugte den. I Bergen tvang de Præsterne til at holde Gudstjeneste. I Stavanger dømte Audun Hugleiksson alle Bispens tro Mænd »utlæge« d. e. fredløse (»udenfor Loven«), naar de nægtede Ledingsskat, og nødte dem til at fly ud af Landet. I Trondhjem gik det paa samme Maade. Allerede 1282 var Kirkens Nederlag saa afgjort, at Ærkebispen med to andre Bisper forlod Riget; i Ærkebispegaarden i Nidaros slog Hr. Jon Brynjulfsson sig ned, og til Forargelse for mange sov han med sin Kone i Ærkebispens Seng. Da Jon Røde, som var tyet til Sverige, døde i Skara sidst paa Aaret 1282, var dermed det kirkelige Partis Modstandsevne brudt. Kongsmændene, som i Virkeligheden havde omstyrtet Tunsbergforliget og tvunget Kirken tilbage i den Stilling, den havde i Haakon Haakonssons Tid, kunde nu optræde forsonligere og give

Fig. 48. Erik Magnussons Segl 1285.

Afkald paa de voldsomme Magtmidler; deres Sejr var sikker nok. Hertil kom, at Nidaros Ærkestol paa Grund af de opløste Forhold stod ubesat i 5—6 Aar, indtil Paven udnævnte Jørund af Hamar, som 1288 tiltraadte sit Embede. I Løbet af disse Aar havde Kirkestriden lagt sig. Og 1290 gik Jørund ind paa et endeligt Forlig, hvorved han lovformelig opgav Tunsberg-Overenskomsten.

Kong Erik — hvem først en langt senere Tids Historieskrivere har kaldt »Præstehader — var sygelig af Legeme og uselvstændig af Karakter. Ogsaa da han blev voksen, var det Dronning Ingeborg og Baronerne, som raadede mest. Dronning Ingeborg maa have været en stærk og stædig Karakter, der til det yderste holdt paa sin personlige Ret. Hendes Krav paa fædrene Arv i Danmark førte Norge ind i haardnakket Fejde med Danmark og derigennem ogsaa med de tyske Stæder (jfr. S. 246 o. f.). Da Danehoffet 1284 havde tildømt hende Arven, begyndte hun en Slags privat Krig, idet hun fik Baronen Alf Erlingsson af Tornberg, en af Kongeættens Frænder, til at hærge de danske Kyster og forstyrre Sildefiskeriet ved Skanør. Derved skadede han lige saa fuldt de tyske Stæder som Danmark, og Stæderne hævnede sig ved at forbyde Udførsel af Korn til Norge; Erik Klipping udstedte et tilsvarende Handelsforbud mod Norge, og om end de danske Stormænd stræbte at kuldkaste Erik Klippings Forordning, var dog den virkelige Følge af Ingeborgs Optræden den, at Norge nu var indviklet i to farlige Krige. De fortsattes ogsaa efter Dronning Ingeborgs Død 1287, idet Erik Klippings fredløse Drabsmænd fandt Tilhold heroppe. Vel fik Nordmændene under Danmarks indre Strid ofte Lejlighed til at gøre dette Land stor Skade: Alf Erlingsson tumlede sig i dristige Kapprerier og Hærgetog, som længe mindedes i Folkeviser om »Mindre-Alf« og »Ille Hermod«; Audun Hugleiksson og Marsk Stig plyndrede rundt om paa Danmarks Strande; — men samtidig voldte Handelsspærringen Norge stor Nød. Ofte søgte den norske Regering at faa Særfred med Stæderne, opnaaede det stundom, men fik atter Fejde med Tyskerne, som stadig krævede større Handelsret og større Skadeserstatning. Først da Alf Erlingsson var blevet fanget i Danmark og henrettet i Helsingborg, og da ligeledes Marsk Stig 1293 døde, endtes begge Krige ved Forlig 1294 og (paa Hindsgavl) 1295.

Erik Magnusson var to Gange gift, begge Gange med skotske Prinsesser. Den første af disse, ved Navn Margrete, fødte ham en Datter af samme Navn, som efter sin Morfaders Død var Arving til Skotland, men døde paa Overrejsen fra Norge. Erik Magnusson tænkte da selv paa at stræbe efter Skotlands Krone og indgik nærmest af den Grund sit andet Ægteskab (med Isabella Bruce), men havde ingen Magt at sætte ind paa det og opnaaede følgelig intet. Disse skotske Ægteskaber og Kongens skotske Tronkrav, der kunde se ud som en bevidst Fortsættelse af Norges gamle historiske Samliv med Kelterne, er i Virkelighed i deres Betydningsløshed Tegn paa, at denne Forbindelse ikke længere var af synderlig Værdi for Norge, medens

samtidig Tyskernes stigende Handelsvælde varsler om, at Norge snart vil blive draget ind under samme Paavirkning som de to andre nordiske Lande. I samme Retning peger Hertug Haakon Magnussons Giftermaal. Hans Brud blev en nordtysk Fyrstedatter Eufemia, en munter og elskværdig Dame med stærk litterær Sans, som lod tyske rimede Ridderromaner oversætte paa Nordisk. Haakon og Eufemia boede mest i Oslo, hvor Hertugen lod opføre den ny Borg Akershus, og her vedblev de oftest at holde Hof, ogsaa efter at Broderen døde 1299 og HAAKON V derved var bleven Norges Konge (1299—1319).

Haakon V var en for sin Tid kundskabsrig, næsten lærd Mand, en pligtopfyldende Regent, omhyggelig for at sikre sin Magt og mistænksom mod de indflydelsesrige Stormænd. Skønt Lendermændene i hans og hans Broders Barndom snarere havde kæmpet for Kronens Interesser end for sine egne, var han ilde til Mode over, at de havde kunnet spille en saa fremtrædende Rolle, og med Ulyst tænkte han paa, at om Kronen atter tilfaldt et umyndigt Barn, kunde sligt gentage sig. Da det tilmed traf sig saa, at Dronning Eufemia ikke fødte ham en Søn, men en Datter, Ingeborg, kunde denne Fare synes meget nærliggende; thi efter de gældende Arveregler vilde ikke Kongedatteren Ingeborg selv, men først den Søn, hun med Tiden maatte føde, have Arveret. Ved et Rigsmøde i Oslo 1302 fik Haakon vedtaget Bestemmelser, der raadede Bod paa dette. Dels blev der fastsat en ny Arvegang, som gav ogsaa en Datter Adkomst til Kronen, om end først efter sin Søn, dels blev det fastsat, at var Kronens Arving umyndig, skulde ikke Lendermændene som før være selvskrevne Rigsstyrere, men der skulde oprettes et eget Formynderstyre af 12 Mænd, udnævnte af Kongen.

Et Udslag af Haakons Mistro mod de store var hans Adfærd mod Audun Hugleiksson. Med denne rige Lendermand, som under Enkedronning Ingeborg og Kong Erik Magnusson næsten havde været Rigets ypperste Mand, rettede Haakon stærke Anklager, hvis egenlige Natur vi ikke ret kender, — det har maaske snarest gældt hans Færd i Underhandlinger med Skotland og Frankrig. Et Nævn af 12 af Hirdens fornemste Mænd domfældte ham, han blev henrettet, og hans store Ejendomme inddroges under Kronen.

Ved slige Skridt forberedte Kong Haakon det afgørende Slag, han vilde rette mod Norges Stormænd. I Aaret 1308 udstedte han i Tunsberg en Retterbod, som hverken var undertegnet af hans Kansler eller nogen af Raadet; den fremtraadte som kun udstedt af Kongen. Han udtaler deri, at paa Grund af den Fremfærd, som adskillige Mænd i hans og hans Broders Barndom og nu en Stund siden har vist mod Kongens Undersaatter, skal 1) alle Sysler i Landet inddrages under Kronen og kun bortgives paany, mod at Sysselmanden yder større Afgifter og bliver stillet under virksomt Tilsyn, — 2) Hirden skal staa under Kongens eget umiddelbare

Styre, — og 3) Navnene Jarl og Lendermænd afskaffes. Kun Kongens Sønner og Jarlen paa Orknø kan for Fremtiden hedde Jarler; Lendermansnavn kan aldrig mere nogen faa. Saa overordenlig stærk Vægt lægger Haakon paa dette, at han tilføjer, at den Mand var at regne for en Landsforræder, som nogensinde mere maatte raade en ung Konge til at lade andre være verdslige Høvdinger i Norge end dem, som var af Kongeæt.

Det er et Vidnesbyrd om Kongemagtens Styrke og Aristokratiets Svaghed, at denne Lov gennemførtes uden at støde paa nogen som helst Modstand. Det, der her skete, var kun saa at sige den sidste, ydre Stadfæstelse paa Sverres Sejr over de lenderbaarne Storætter. Hvad der endnu var tilbage af Adel i Norge, var baade i Virkeligheden og i Navnet kun Kongens Tjenestemænd, en halvt militær Embedsstand. Dens højest stillede Medlemmer var nu de, der bar Titelen Riddere; de øvrige blev det Skik at kalde Svende — overensstemmende med hvad der allerede var Brug i Danmark og Sverige.

Der fandtes da ikke længer i Norge nogen Samfundsmagt, som kunde nære nogen som helst Tanke om at maale sig med Kongen eller trodse ham. End ikke Kirken kunde efter Jon Rødes Nederlag vove slige Tanker; tværtimod maatte dens egne Medlemmer søge til Kronen om Forlig i deres indre Tvist. Saaledes gik det navnlig selve Ærkebisp Jørund, der laa i Strid med sit eget Domkapitel, en Strid, som bredte sig til hele Nidaros's Befolkning. Præsterne sloges paa aaben Gade ved høj lys Dag; Ærkebispens Tilhængere kunde ikke læse en Sjælemesse eller jorde et Lig, hvis de ikke havde væbnede Svende til Dækning, for ellers kom Kanniker og Almuesmænd over dem og drev dem bort. Da Pavens Dom gav Korbrødrene Medhold, tyede Jørund til Kong Haakon, som skaffede ham et taaleligt Forlig. Men senere blussede samme Tvist op igen. Var saaledes Kirken allerede af denne Grund ude af Stand til at optræde som en Magt sideordnet med Kongens, saa kom hertil yderligere, at Kong Haakon skaffede sig en særlig Myndighed indenfor Kirken, idet han saa at sige skabte en kongelig Kirke midt i den almindelige norske Kirke. Der fandtes i Norge 14 kongelige Kapeller, d. v. s. Kirker, som var oprettede af Kongerne, og ved hvilke Kongerne havde beholdt Retten til at udnævne Præsterne, om end under Bispernes Kontrol. Nu fik Haakon V ved Underhandling med Paven (1308) disse 14 Kirker næsten unddragne fra Bispernes Myndighed og stillede under Opsyn af Provsten ved Apostelkirken i Bergen, der udrustedes med næsten en Biskops Rang og Myndighed og fik Titelen Kapelmagister. Denne Kapelgejstlighed var en vigtig Støtte for Kongen i Styrelsen af Landet. I Norge som i de fleste Lande plejede Kongen at vælge sin Kansler, der sammen med ham havde Centralledelsen af Rigsstyret i sin Haand, blandt »de lærde Mænd« — det maatte jo være en Mand, som var vant til at arbejde med Skrivelser og Regn-

skaber baade paa Latin og paa Modersmaalet; og det var da naturligt, at Kongen til denne Post foretrak en af sine egne Provster. Haakon V fastsatte endog 1314, at for Fremtiden skulde altid Provsten ved Mariekirken i Oslo være Kongens Kansler.

Haakon V var langtfra nogen Kirkefjende; hvad der vedrørte Gudstjenestens Ordning og lignende, lod han Kirken selv raade for, og han var rundhaandet med Gaver til den. Men greb Kirken efter større politisk Magt, end han syntes om, vidste han at holde den i Tømme. Af og til dukkede fra Kirkens Side Krav frem, som støttede sig til Tunsberg-Forliget, men uden Held. I en Retterbod 1316 slog Haakon V atter fast, at Kirken skulde nøjes med den Stilling, den havde haft under hans Farfader, Haakon IV, idet han udtalte: »Vore Lagmænd og allè andre skal hverken holde den Kristenret, som vor Fader Kong Magnus lod give, eller den, som Ærkebiskop Jon lod give, men den, som fordum gjaldt«.

Med saa uindskrænket en Magt, som Kongedømmet nu ejede, kunde Haakon V optræde med Styrke udadtil. Men gjorde han end dette, var alle hans Foretagender dog prægede af klog Besindighed og Ulyst til at vove sig længere frem end Rigets Tarv krævede. I det norske Skatteland Finmarken vedvarede Karelernes Plyndringer, som endog strakte sig til Haalogaland. I en hel Række Aar skal Haakon end ikke have modtaget den sædvanlige Finneskat, indtil han greb ind baade med Kraft og Maadehold, fik Skatteforholdene i Finmarken i Orden, Haalogalands Ledingsvæsen bedret og disse fjærne Egne sat under virksom Tilsyn. Desuden virkede baade Konge og Ærkebisp for at skaffe Kristendommen Indgang blandt Finnerne.

Forholdet til Sverige og Danmark fik voksende Betydning for Norge. Allerede da Ingeborg Haakonsdatter var et spædt Barn, bejlede den svenske Hertug Erik til hendes Haand — og til den Arv, som ventede hende. Den smidige og blændende Fyrste, hvis Elskværdighed helt indtog Dronning Eufemia for ham, blev trolovet med den lille Ingeborg og drog derved Norge med ind i sine dristige Rænkespil (jfr. S. 250 og 259—60). I nogle Aar genoptog Kong Haakon i Forbund med de svenske Hertuger Striden med Erik Menved om sin Mødrenearv og modvirkede ligeledes Kong Birger i Sverige. Men da han havde ført den danske Fejde til en heldig Afslutning, idet han 1308 fik Nørre Halland som dansk Len, og Hertug Eriks voldsomme og underfundige Færd kun lidet tiltalte ham, holdt han sig i Reglen tilbage fra den svenske Fyrstetvist. Erik Menveds haardnakkede Kamp mod de tyske Stæder maa være kommen ham tilpas; han stræbte at faa sat Grænser for Stædernes Handelsfriheder i Norge, navnlig i Bergen, Oslo og Tunsberg, saaledes at Tyskerne i det væsenlige indskrænkedes til Storhandel (»en gros«), medens Smaahandelen forbeholdtes Nordmændene selv. Dog — nogen varig Stansning af de tyske Handelsmænds Indtrængen opnaaedes ikke.

Med Haakon V's Regering ender Norges Stortid. Det var et centraliseret og kraftigt Styre, Kongerne havde faaet bygget op. Landefred og Orden værgedes i Norge fuldt saa godt som i noget andet middelalderligt Samfund. Stormandsfejder kunde ikke godt tænkes mere; og Kirken havde følt den verdslige Magts Overlegenhed. Den Utryghed paa Veje og i Bygder, som i alle Lande voldtes af Landstrygere og af Riddernes Svendeflokke, kendtes vel ogsaa i Norge, men Kongen tog sig alvorlig af at raade Bod herpaa. Han lod oprette Kroer, som skulde være forsynede med hvad de rejsende trængte til; han gav Forordninger mod »de Landstrygere, som under Paaskud af at fare i Pilgrimsfærd eller andre Ærinder hjemsøger Bygderne med Uorden,« og fastsatte, at enhver Udlænding, som vilde drage gennem Landet, skulde have Vidnesbyrd fra sin Øvrighed eller andre kendte Mænd om, at han var en skikkelig Mand.

Et velordnet og stærkt Samfund syntes Norge at være. Som Symbol paa dets Glans knejsede Trondhjems Domkirke, der nu endelig omkring Aar 1300 var helt færdig. Efter Fuldførelsen af dens vestre Langskib, som var opbygget i sidste Halvdel af 1200'erne, var den store og skønne gotiske Domkirke Nordens herligste Bygningsværk. Men allerede 1328 ødelagdes den af Ildebrand og rejstes ikke i sin gamle Pragt og Storhed — før i vore Dage. Med Norges Rige gik det ligesaa. Det viste sig snart, at Kongemagtens Sejr havde været for afgørende. Den havde ikke alene avet og kuet Samfundslivets Vildskud men næsten kvalt de Spirer til ny Samfundsdannelser, som Middelalderens Liv krævede. En bøjet Kirke, en i Virkeligheden afhængig og kraftløs Herrestand, Byerne stansede i Væksten af den tyske Indflydelse. Norge var, taget i det store, et Land med en næsten uindskrænket Konge og lydige Bønder uden vid Samfølelse. Og under disse Forhold udsluktes Harald Haarfagers Mandsæt, da Haakon V døde i Maj 1319. Kort før sin Død havde han indsat Formynderne for sin Dattersøn Magnus Eriksson, som nu skulde arve Norge, og som snart efter ogsaa kaaredes til Konge i Sverige.

Haakon V gravsattes i Mariekirken i Oslo.

ISLAND OG DEN NORRØNE LITTERATUR.

Vi har S. 100 skildret nogle af Grundtrækkene ved den ejendommelige Forfatningstilstand, som uddannede sig paa Island. Øen blev langtfra ordnet som én Stat; den var snarere 40—50 Smaastater med en Række fælles Institutioner, der skulde afværge Stridigheder mellem de smaa Samfund, der hvert lededes af sin Gode. Fra først af var det kun 36, snart 39 Høvdinger, der fik Ledelsen af den egenlige Lovgivning og Landsstyrelsen. Senere blev der oprettet 12 nye Godord, hvis Indehavere udnævnte Femterretten

(S. 100). I det hele dannede et Godord vel nok et sluttet Landomraade, om end dette ikke var nødvendigt, idet det stod enhver Bonde frit for at sige sig løs fra sin Gode og give sig under en anden. Men i Reglen holdt de jævne Bønder tro ved den Høvdingeæt, som havde været deres Egns Leder. Goden holdt Fred og Orden mellem sine Tingmænd, mæglede mellem dem, hjalp hver til sin Ret, var deres Vogter mod Tyve og Voldsmænd; ham spurgte Tingmændene til Raads i al Retstvist, thi han kendte Loven. Og da Landet blev kristnet, var det ham, som kaldte Præsten eller selv blev Præst. Til Gengæld for disse Tjenester skulde hans Bønder følge ham paa hans vigtigere Rejser, især til Altinget, eller ogsaa betale »Tingfarekøb«. Efter Bisp Gissurs Optælling henimod Aar 1100 fandtes der paa Island ialt 4650 tingpligtige Bønder, hvad der vel kan svare til et Folketal af 50—100.000 Mennesker.

Altinget med dets Institutioner var den eneste Centralmagt, som knyttede Godordene sammen; og kun i den korte Tid, Altinget var samlet, fandtes der en Smule Fællesstyre for hele Øen. Paa Altinget laa egenlig al Magt hos Goderne, som dels selv var Medlemmer af Lagretten, dels udnævnte dens Bisiddere, og som udnævnte Medlemmerne af Domstolene, — men de dømte ikke selv. Hver eneste af de mødte tingpligtige Bønder kunde komme til at fælde Dom.

Kirken havde paa Island aldeles ingen selvstændig Lovgivningsmagt eller Domsret. Høvdingerne raadede for den, og Kirkerne var Tilhør til deres Gaarde, som før Hovene havde været. I alle Tilfælde, hvad enten Præsten var af stor Æt eller ringe, hørte han fuldtud med til det verdslige Samfund, var driftig Landmand eller Skipper som andre Bønder. Dette Forhold, som i det øvrige Norden kun blev en kortvarigere Overgangstilstand, indtil Kirkens Mænd blev nogenlunde skarpt udskilt som en Organisme for sig, varede paa Island i adskillige Menneskealdre. Her alene fik Slægterne fik Ro og Tid til at leve sig langsomt til Rette i denne Mellemform mellem Nordens hedenske Oldtid og den katolske Middelalders Samfund. Og fordi Udviklingen i denne Henseende var saa jævn og saa fri for Brud med det gamle, kunde de talrige store Herskerætter ogsaa i det ny Hjemland i saa mange Slægtled bevare deres aandelige Herskerpræg, deres politiske Evner, deres historiske Sans, deres Trang til stadigt Samliv med den store Omverden. Sandt nok, at allerede Islands materielle Kaar nødvendiggjorde en levende Forbindelse med Udlandet, hvorfra det maatte hente vigtige Livsfornødenheder som Korn og til Dels Tømmer. Men dette alene kan ikke forklare den Kendsgærning, at alle Mænd af Herskerklassen i Ungdommen søger ud, til Norge og det øvrige Norden, til England, til alle kristne Lande, hvor der var noget at lære: det er den bevidste Trang til at leve med i store Forhold for ikke at blive kortsynede og snævre, som driver dem ud. Skjaldskab, som Islændingerne vedblev at dyrke, gav de unge Adgang til Nordens

Fig. 49. Kort over Oldtidens Island

Kongsgaarde og dermed til Verdenskundskab og historisk Viden. Det var netop de store Ætter, hvis Sønner søgte længst ud. Til Haukadals-Ætten hørte Isleif, hvem hans Fader Gissur sendte til Saksen for at samle Kundskab: siden lod Isleif atter sin Søn Gissur drage til de samme Egne. Sæmund »den frode« (den kyndige) af Odda-Ætten havde været i Tyskland og Frankrig ligesom hans Ven Jon Øgmundsson. Hen i 1100'erne drog Torlak Torhallsson til Lincoln og Paris.

Island havde da ingen Mangel paa »lærde« Mænd For Flertallet af dem var der ingen uløselig Strid mellem den hedenske Lærdom — Gudesange, Skjaldekvad og Sagaer —, de lærte at kende af Hjemmets Tradition, og den kristne Lærdom, de nemmede paa Studierejser. Netop fordi Samfundstilstanden kun var en »Halvkristendom«, fordi Høvdingen var Præst og Præsten Høvding, blev — som Sars siger — »Præsteskabet nationalt og Aristokratiet lærd«. Det er en ren Undtagelse fra Reglen, naar Jon Øgmundsson forfulgte mange af de hjemlige Sange og navnlig arbejdede paa at fortrænge de hedensk klingende Ugedagsnavne med farveløse Oversættelser af de kristelige latinske, saa Mandagen kom til at hedde »anden Dag«, Tirsdagen »tredje Dag« osv. I Almindelighed var det netop de lærde Høvdingpræster, som med størst Kærlighed indsamlede og bevarede de hedenske Fortidsminder.

Islands første Biskop var den nys nævnte Isleif Gissursson, som blev indviet 1056. Hans Søn Gissur, der fulgte ham som Bisp, gjorde sin Ætgaard Skálholt til Bispesæde og fik 1096 Tienden lovtaget. Ti Aar senere fik han Nordlandet udskilt som et særligt Bispedømme under Jon Øgmundsson paa Hólar. Disse første Bisper nød stor Anseelse og udøvede en næsten uomstridt Regeringsmyndighed, ikke saa meget i Kraft af deres kirkelige Rang, som fordi de samtidig var verdslige Høvdinger af stor Æt.

Om Gissur siger Sagaen, at paa Island vilde alle sidde og staa, som han bød, »unge og gamle, rige og fattige, Kvinder og Mænd«; derfor kunde han sætte igennem, at alle Mænd skulde tælles, opgive Værdien af sit Gods og siden svare Tiende af det. Om Jon Øgmundsson fortælles det, at der ved de store Højtider samledes indtil 400 Mennesker om hans Kirke i Hólar; nogle havde selv Fødevarer med, Resten bød sig til Gæst hos Bispen, byggede sig Boder langs Kirkegærdet og dvælede der hele Ugen. Det blev Skik, at hver Bonde saaledes en Gang om Aaret kom til Bispen, og at denne en Gang hvert Aar kom til ham. Biskop Jons Virksomhed skabte en saa tryg Fred, at der paa Altinget 1121 kun var en eneste Staalhue at se i Tingalmuen, skønt netop da to store Høvdinger laa i den skarpeste Strid. Han førte det dertil, at alle gik i Kirke hver Helligdag og holdt Bøn hver Time i Døgnet; i hvert Hus fæstedes et Kors, og paa Veje og Marker rejstes hellige Mærker for de troende.

Samtidig oprettedes der ved Bispesæderne Skoler, hvor vordende

Præster kunde lære hvad de havde Brug for; ogsaa andre Stormænd samlede om sig lærelystne unge Mænd, som her opdroges baade i hjemlig og i kirkelig Dannelse; det gjorde allerede før 1100 Hall i Haukadal og Sæmund frode. Det var især Sæmund og hans Skole paa Odde, som drog de unge til sig, og som vakte Samtidens og Eftertidens undrende Opmærksomhed. Det blev en gængs Tro, at Sæmund i Udlandet havde lært hemmelige Kunster i den sorte Skole; da Hekla netop i hans Levetid havde sit første kendte Udbrud, blev det til, at Sæmund ved sine Trolddomskunster havde fremkaldt det. Skolen paa Odde blev endnu navnkundigere i Sæmunds Søn Lopts og hans Søn Jons Dage. Jons Moder var en Datter af Magnus Barfod: saa nær var endnu den Gang Islands og

Fig. 50. Hekla.

Norges Storætter knyttede sammen. I Løbet af 1100'erne fik Island dernæst sine Klostre, der ligeledes blev Lærdomssæder, f. Eks. Klostrene paa Tingøre (Þingeyrar) og paa Flatø (snart flyttet til Helgafell) o. a. Saaledes gik det til, at Island tidlig fik en Stab af skriftkyndige Mænd, som ikke med Latinen havde indsuget Ringeagt for Landets egen Dannelse. Og fra denne Kreds udgik de Mænd, som nedskrev Islands Litteratur paa Modersmaalet. I Aaret 1117 vedtoges det, at Islands Love skulde optegnes, og omtrent samtidig begyndte Are frode sin Virksomhed, hvorom nedenfor.

Saa længe Islands Kirke stod under Bremens og senere Lunds Ærkebisper, fik den Lov at leve i de »halvkristne« Former. Men da Nidaros Ærkestol blev oprettet 1152, naaede omsider de kanoniske Krav om Kirkens Ordning ogsaa herop og fremkaldte bitre

Kampe. Disse Rivninger følder i Tid sammen med de voldsomme Kampe, som var en Følge af store Forandringer i selve det islandske Samfund. Gode-Ætterne skilte sig nemlig i Tidens Løb stærkere ud fra det øvrige Folk; medens dette nivelleredes, blev hine mer og mer enlige Fyrsteslægter og fik den Skæbne, der plejer at ramme saadanne. Medens nogle af dem sygnede hen eller uddøde, samlede enkelte af de andre sig større og større Magt. De købslog om Godord, delte dem, lagde dem sammen, — og Følgen blev, at Godordene hobedes op paa ganske faa Hænder. Henimod Aar 1200 var al Herskermagt paa Island delt mellem nogle faa Mænd, som til Gengæld kunde optræde som rigtige Krigshøvdinger med Hære paa 1000 Mand eller mere. Da det kom saa vidt, var Islands »Fredsold« omme. Aar 1163 kom det til en blodig Kamp paa Altinget, hvor Parterne sloges med Vaaben og store Stene, saa man senere talte om »Stenkast-Somren«, og siden blev Fejderne ved. Til de mægtigste Høvdinger i Tiden ned imod 1200 hørte den voldsomme Sturla paa Hvamm, Snorres Fader; efter ham og hans Ætlinger kaldes hele denne Ufredstid Sturlungatiden. Derimod var Jon Loptson paa Odde (Sæmund frodes Sønnesøn) en Ven af Lovlighed og Fred.

Under disse Kampe med deres Retskrænkelser og Voldsfærd kunde Kirken ikke virke som fredsstiftende Magt, fordi Præsterne selv stod midt i det stridende Samfund og selv var med i alt. Da begyndte Ærkebisp Øystein at søge mere kanonisk Ordning indført, idet han forbød Præsterne at tage Del i verdslige Retsstridigheder, at bære Vaaben og at have Godord, — d. v. s. han stræbte at skille Kirkens Mænd ud fra den verdslige Stormandsklasse. Derpaa krævede Erik (den Blinde), at ingen verdslig Høvding mere maatte udnævne Præster eller raade for det Gods, som var lagt til Kirkens Underhold. Han fik dog kun lidet eller intet gennemført. Og da Bisp Torlak Torhallsson i Skaalholt snart genoptog hans Krav, satte Jon Loptsson sig saa stærkt imod at opgive Kaldsretten til sine Kirker, at ogsaa Torlak maatte lade Sagen falde. Men Menigmand synes at have holdt med Torlak, som efter sin Død 1193 blev regnet for en Helgen.

I Aaret 1201 blev Gudmund Arason Bisp i Holar. Det var en mærkelig fanatisk, overspændt Mand. Han drog rundt i Landet oggjorde Mirakler, som baade Menigmand og han selv troede paa; overalt fulgtes han af en beundrende Skare Tiggere og Landstrygere. Tvært imod almindelig islandsk Skik og Brug giftede Bisp Gudmund sig ikke. og Almuen regnede ham for Helgen. Trods hans Forfængelighed var hans Personlighed stærk og stiv, og hans Foredømme satte sig Spor. Middelalderens kirkelige Idealer banede sig Vej ogsaa til Island, og vi hører om Præster, som frivillig frasagde sig sit Godord. Noget ind i det 13de Aarhundrede var det allerede ret sjældent, at samme Mand var Præst og Høvding. I Aaret 1237 blev endelig Bispestolene helt løsrevne fra de verdslige Stridigheder,

idet Ærkebispen kasserede de islandske Høvdingers Bispeemner og paa begge Bispestole satte norske Mænd, som var aldeles uafhængige af de stridende Ætter.

Medens denne Udvikling, som gjorde Ende paa den islandske Kirkes uafhængige Stilling, gik for sig, var Landets verdslige Høvdinger kommen dybere og dybere ind i evindelige Fejder. De faa Stormænd, som nu havde al Herskermagt paa Øen inde, var ofte rene Voldsherrer, som udenfor deres Æts gamle Hjembygd kun skaffede sig Lydighed ved Skræk. Aar efter Aar opbød de Bønderne til langvarige Krigstog og Vagthold; de red til Altinget med store Krigerflokke, satte sig hvert Øjeblik ud over den Dom, dér fældedes i deres Stridigheder, og leverede hinanden ligefremme Feltslag. Fremmede, som kom til Island, var udsatte for Vilkaarlighed og Vold; særlig rejste de norske Købmænd alvorlige Klager, som gav Skule Jarl og Kong Haakon Haakonsson velkommen Paaskud til Indblanding i Islands Forhold.

Islands ypperste dalevende Mand var Snorre Sturluson, Søn af Sturla paa Hvamm. Snorre (f. 1178), som baade paa Faders og Moders Side hørte til Landets ældste og bedste Ætter, var ikke opdraget af sin stridbare Fader, men var fra sit fjerde Aar fostret hos Jon Loptsson paa Odde, hvor han blev kyndig i al Hjemlandets Dannelse, saa han blev en god Skjald, en stor Sagamand og en dygtig Kender af Loven, medens han vistnok ikke lærte Latin. Da han blev voksen, viste det sig, at hans Moder efter Sturlas Død havde sat Snorres Arv overstyr. Men snart fik han sine Sager paa Fode; ved sine Venners Indflydelse blev han rigt gift, han var en dygtig Landmand og Husholder, han forstod i enhver Retstvist at sætte det mest mulige af sine Krav igennem, og saaledes vandt han sig Gaard efter Gaard. Til sidst ejede han og hans to Brødre saa godt som alt Land fra Borgarfjord til Skagafjord. Snorres Yndlingsgaard var Reykjaholt ikke langt fra Borgarfjord. Her levede han som Høvding i gammel norrøn Stil og holdt Juleøl efter Fortidens Skik; her skal han have bygget en Badstue af hugne Sten — dens Lævninger ses endnu — og ledede Vandet fra en nærliggende varm Kilde hen til den; her sad han de lange Vinteraftner og udarbejdede Edda og Heimskringla. Naar han drog ud til Altinget eller til en Fejde, havde han indtil 900 Mænd med sig. Han var en stor Kvindeelsker, og Gods og Magt attraaede han med Lidenskab; men han var besindigere og fredeligere i sin Færd end sine Medbejlere, og altid foretrak han Forlig for Kamp. Gennem mange Aar valgtes han til Lovsigemand. Ingen Mand havde nogensinde haft saa stor Magt og øvet saa stor Indflydelse paa Island som Snorre; det kunde se ud, som om Øen var paa Vej til at samles under ét Høvdingedømme.

Først som moden Mand og stor Høvding gæstede Snorre Norge første Gang, netop da Skule Jarl tænkte paa et Krigstog til Island. Med Snildhed forstod Snorre at faa Skule og Kong Haakon til at

opgive denne Plan, men kun ved at love, at han nok skulde vinde Herredømmet for Haakon deroppe uden det; Kongen udnævnte ham da til sin Lendermand paa Øen. Da Snorre kom hjem, skaffede han de norske Købmænd Fred og Ret; men ud over det gjorde han intet for den norske Konge. I Aarenes Løb blev Haakon da mer og mer utilfreds med Snorre, som tilmed var hans Medbejler Skules nære Ven, og stræbte at faa Indflydelse paa andre islandske Stormænd, saaledes paa den mæglige Gissur Torvaldsson, som blev hans Skutelsvend. Skønt Gissur var gift med Snorres Datter, laa han ofte i Tvist med Svigerfaderen, hvis store Magt stod hans egen

Fig. 151. Tingsletten paa Island.

Ærgerrighed i Vejen. Kong Haakon, som maatte have Snorre bort, om hans Herskerplaner skulde blive til Virkelighed, gjorde sit til at øge Fjendskabet og paalagde til sidst Gissur at faa Snorre ryddet af Vejen. Saa samlede da Gissur sine Venner og sine Krigsfolk, overrumplede Reykjaholt Natten til den 23. Sept. 1241 og fik den 63aarige Høvding dræbt.

Tiden efter Snorres Død gjorde det snart vitterligt, at Islands Selvstændigheds Dage var ude. Mordet paa Reykjaholt medførte en stadig Fejde mellem Gissur og Sturlungerne, og det gav Kong Haakon ny Paaskud til at mægle mellem dem og dømme mellem dem, saa det for hvert Aar blev nødvendigere for Føreremnerne mellem Is-

lands Stormænd at stræbe efter den norske Konges Velvilje og Hjælp. Blandt Sturlungerne var der en ung ærgerrig Mand, en Brodersøn af Snorre ved Navn Tord Kakale, der i mange Aar havde opholdt sig ved Kong Haakons Hird som en Slags Gissel. Denne Tord søgte nu at tage fat. Han samlede sig 400 Mand og 30 Skibe, en Magt som med Tiden voksede til 1400 Mand, og dermed vendte han sig mod Nordlandet, hvor Gissur endnu ikke havde stort at sige, leverede baade Sø- og Landslag mod Høvdingerne deroppe og vandt det omsider med Blod. Saa sad han og Gissur som Herrer over hver sin Del af Landet, og de skulde til at prøve Kræfter, da deres Mænd fik dem til hellere at lade Kong Haakon mægle mellem dem. Saaledes kom de begge til Norge, hvor Haakon forligede dem, og hvor de begge var til Stede ved Kroningen 1247. Ved denne Lejlighed udstedte Vilhelm af Sabina et Brev til Islændingerne om, at de skulde adlyde Kong Haakon, og Tord sendtes som Kongens Landstyrer op til Øen for at lægge den under ham.

Men endnu ikke den Gang fik Kongen sin Vilje. Da Tord havde faaet fast Fod paa Øen, blev han Haakon for selvraadig, han kaldtes bort til Norge, og Gissur med flere andre sendtes derop i samme Ærinde. Dette førte heller ikke til nogen Afgørelse, og de islandske Høvdinger fortsatte deres indbyrdes Fejder. I Aaret 1253, da Gissur just havde fejret et Bryllup paa sin Gaard Flugumyre, kom en af hans Fjender over ham for at indebrænde ham og hans Familie: mange Mennesker indebrændtes eller dræbtes, men Gissur gemte sig i et Fad Syremælk og undslap. Da han snart efter kaldtes til Norge og fik en god Modtagelse af Kong Haakon, blev Tord Kakale, der stadig var ved Kongens Hird, vred over dette og bad Kongen sende Gissur bort. »Du vilde maaske ikke engang være i Himlen, naar ogsaa Gissur skulde være der.« »Åa jo,« svarede Tord, »det vilde jeg dog nok, naar der kun var dygtig langt mellem os.«

Saa dybt som Hadet mellem Islands Stormænd var, nyttede det lidt, hvem Kongen støttede sig til: det blev ved med de vilde Fejder deroppe, indtil Kongen endelig sendte sin Hirdmand Hallvard Guldsko. Han forstod at bøje Islændingerne ved Trusler om Haakons Magt og fik derved Aar 1262 Altinget til at godkende Islands Underkastelse under Norges Konge. Der blev truffet Aftaler om, at Island vedblivende skulde styres efter sine egne Love og ingen drages for en Domstol udenfor Øen osv., og at Islændingerne skulde være løste fra Troskabspligt, saafremt Kongen ikke holdt sine Løfter. Det tilsikredes Island, at det hvert Aar skulde faa saa megen Tilførsel af Varer fra Norge, som det trængte til. Nord- og Sydlandet aflagde straks Troskabseden; Østlandet strittede imod til 1274, da ogsaa dets Mænd hyldede Magnus Lagabøte. — Allerede 1261 havde Grønland, som maaske end mere end Island

trængte til Handelsforbindelse med Norge, efter sin Bisps Tilskyndelse frivillig givet sig under Kong Haakon.

Den indre Selvstændighed, som ogsaa efter Underkastelsen var lovet Island, blev ikke til stort. Allerede 1271 prøvede Magnus Lagabøte at faa en ny Lovbog (»Jærnside«) indført paa Øen, og da det ikke ret vilde lykkes, lod han udarbejde en anden, kaldet Jonsbogen, som virkelig trængte igennem.

Til den Nedgang i Folkelivet, som var en naturlig Følge af, at de mægtige historiske Slægter havde tilintetgjort hverandre, kom nu desuden en Række Ulykker, som undergravede Øens Velstand og formindskede dens Folketal. Fra 1284 og i mere end hundrede Aar meldes næsten hvert Aar om Kvægpest, Jordskælv og Askefald, Farsot og Hungersnød, indtil endelig i Aarene 1402—4 »den sorte Død« kom til Island. Og dermed gik Island ind i en Tid af økonomisk og aandelig Afmagt, som staar i skærende Modsætning til dets Historie i de foregaaende Aarhundreder, og som vel i det 19de Aarhundrede er afløst af nogen Fremgang, men som det dog først for Alvor er forbeholdt vor Tid at gøre Ende paa.

Litteraturen.

Om den store Rigdom af Bøger, som skabtes i norrøn — d, e. oldnorsk eller oldislandsk — Sprogform omkring Aar 1200, har der været Strid: Islændingerne har alle Dage hævdet, at denne Litteratur var skabt af Islændinger og tilhørte Island, mens norske Historikere af en ældre Skole (Keyser) har opfattet den som væsenlig oldnorsk. Nu tør denne Strid regnes for udkæmpet og i Hovedsagen afgjort saaledes, at vi for hvert enkelt Værk med Sikkerhed kan afgøre, hvor det er opstaaet. Resultatet er, at den »norrøne« Litteratur for den langt overvejende Parts Vedkommende er islandsk, og at kun en mindre Del af den er skabt i Norge.

Fra Vikingetiden tog Norden Skjaldekunsten i Arv. Denne Kunst havde sin Blomstringstid under Olaferne og Harald Haardraade, gik derefter tilbage, men uddøde ikke. Længe vedblev de nordiske Konger at optage islandske Skjalde i Hirden, men det røber sig ogsaa, at de ikke satte saa stor Pris paa Skjaldene som før. Det hænger sammen med to Ting. Skjaldekvadene havde før været det vigtigste Middel til at bære Mindet om Fædrenes Ære ned til Efterslægten, men nu opstod den skrevne historiske Saga, som gjorde den samme Gærning paa en langt fyldigere Maade. Dernæst blev den rent poetiske Virkning af Skjaldekvadene og den æstetiske Glæde over dem kendelig mindre, som Tiden gik. For Danske og Svenske, hvis daglige Sprog fjærnede sig længere og længere fra det gamle, kunde det snart blive svært nok at forstaa Kvadene i alle Enkeltheder; det gik næsten ligesaa for de Nordmænd, som ikke

selv havde faaet en skoleret Uddannelse i Skjaldskab. Thi det blev mere og mere en kunstlet Efterligningsdigtning, opfyldt af indviklede og skruede »Kenninger« og andre Omskrivninger, som man maatte have megen Lærdom for at forstaa. Der er da efter 1100 ingen Skjalde, som i Betydning naar op ved Siden af Vikingetidens store — Mænd som Øyvind, Hallfred eller Sigvat. — En af de friskeste var den norske Jarl Ragnvald paa Orknø, hvem vi S. 276 nævnte som Korsfarer o. Aar 1150; han havde meget let ved at digte og kunde paa staaende Fod finde paa Skæmtevers. Ifølge hans eget Udsagn kunde han ni »Idrætter«: Brætspil, Runer, Bog at læse, smede, løbe paa Ski, skyde, ro, øve Harpespil og Skjaldskab. Omtrent samtidig levede den islandske Skjald Einar Skulason, der kvad om Sigurd Jorsalfare, Harald Gille, Svend Grade o. a., men som især blev navnkundig ved den Drapa om Hellig Olaf, som kaldes Geisli d. e. Straalen, og som han fremsagde i Kristkirken i Trondhjem (S. 274); det blev Forbillede for mange senere Helgenkvad. — Længer ned i Tiden prises Snorre som en Mester i Skjaldkunsten. Endelig nævner vi Snorres to Brodersønner Olaf og Sturla Tordssønner. Olaf, kaldet Hvitaskald, havde gæstet alle Nordens tre Kongeriger og staaet baade Hertug Skule og Valdemar Sejr nær. Olaf og hans Broder Sturla Tordsson hørte til Snorres Parti, og det huskede baade Kong Haakon og Magnus Lagabøte saa godt, at da Sturla som 50aarig Høvding kom til den sidste for at søge Forsoning med ham, vilde Magnus ikke tage ham i sin Tjeneste. Men han lod dog Sturla blive om Bord paa Kongeskibet, hvor Skjalden morede Folk ved at fortælle dem en Saga. Det hørte Dronning Ingeborg, Erik Plovpennings Datter, hun fik Godhed for Sturla og søgte at stemme Kongen mildere. Det lykkedes omsider saa vidt, at Sturla fik Lov til at fremsige for Magnus det Kvad, han havde digtet om ham selv. Da det var gjort, sagde Dronningen: »Jeg tror, det er godt digtet.« »Forstod du det da saa godt?« spurgte Kongen. »Jeg vilde ønske, at I syntes det var saa,« svarede hun.

Dette Ordskifte mellem den danske Kongedatter og den norske Konge om den sidste nogenlunde fremragende islandske Skjald fremhæver nøje, hvad der var den egenlige Grund til, at Skjaldedigtningens Tid var omme. Den var bleven saa gammeldags, saa kunstlet, saa fjærn fra det levende Sprog i det meste af Norden, at den ikke længer blev forstaaet udenfor de faglærtes Kres.

Ved Siden af Hirdskjaldenes verdslige Kvad frembragte Island en Række kristelige Kvad, som i poetisk Værdi staar fuldt saa højt. Einar Skulasons Geisli danner Overgangen mellem de to Grupper. Blandt de rent religiøse Digte, hvis Forfattere ikke kendes, har vi allerede omtalt Sólarljóð, Solsangen (S. 146), som synes at være digtet o. 1150. Ved Siden af denne er der Grund til at nævne Liknarbraut d. e. »Naadens Vej«, som handler om Kristi Historie fra Korsfæstelsen og Døden til Himmelfarten og hans Gen-

komst til den sidste Dom, hvor hans Kors kommer til Syne, thi det er »Himlens Nøgle«, »Himmelbroen« osv. I disse Digte er Billederne ikke — som i Skjaldekvadene — tilvante og uforstaaelige Omskrivninger, men kraftige, naturlige og klare. Korsfæstelsen skildres saaledes: »Der hørtes høj Klang fra Hamrene, da Krigerne drev Naglerne gennem Vrister og Hænder paa Bramfrihedens Fyrste«. Da Menneskene stævnes til Dom paa den yderste Dag, hedder det: »Hver Sværdtings-Vaand (d. e. Mand) paa Jorden skal skynde sig til Altinget til Møde med Gud«. Det sidste store Domsbillede skildret ved Billedet af det største Domsstævne, en Islænding havde set: det er friskt og folkeligt.

Hvad Island ud over dette frembragte i den gamle poetiske Form, er ikke af stor Betydning. Dets egenlige litterære Daad var ikke den at skabe ny Poesi, men historisk Fremstilling paa Prosa.

Selve den mundtlige Sagnfortælling har sikkert især udformet sig i Islands »Fredsold« i Slutningen af det 11te og Førstningen af det 12te Aarhundrede. Denne Tids rolige og stilfærdige Liv maatte, som Finnur Jónsson fremhæver i sin Litteraturhistorie, stille de store Bedrifters Tid som var gaaet forud, i et end mere straalende Lys. Det at fortælle om Fortiden — sagnaskemtan — blev den mest yndede Underholdning, hvor mange Mennesker var samlede baade ved Brylluper, paa Tinge og ved de Stævner, hvor Folk samledes til Lege paa Isen. Baade de mer og de mindre troværdige Sagaer var yndede; nogle — som f. Eks. Kong Sverre — fandt, at »Lyvesagaer«, d. e. forhistoriske Sagn, var de morsomste; men Fortællinger om en nærmere Fortids eller om Samtidens Tildragelser vakte øjensynligt lige saa stor Opmærksomhed. Vi hører saaledes, at da der 1135 var en stor Strid paa Altinget og Folk ikke kunde forliges, ophørte Striden med ét, fordi en nyindviet Bisp, som just var draget hjem fra Norge, kom ridende til Tings: alle stimlede sammen om ham for at høre hans Fortællinger om, hvordan det stod til i Norge. Og naar Folk vendte hjem fra de store Stævner, maatte de for Husfolk og Naboer atter og atter gentage, hvad de havde hørt fortælle. Saaledes udformede den mundtlige Fortællings Kunst sig, allerede inden nogen tænkte paa at nedskrive det hørte. Der dannede sig et vist Fond af historisk Viden, som til Dels naaede ud til alle. Omkring 1100 nævnes de særlig »frode« Mænd, som var navnkundige, fordi de sad inde med hele den Art Kundskab ved Siden af den kirkelige — Mænd som Sæmund og Are.

Da man begyndte at nedskrive sin Viden, var det sikkert den latinske Bogstavrække man tog i Brug. Runerne var ikke egnede hertil; dels var den yngre Runerække i sig selv meget ufuldkommen med sine 16 Tegn (jfr. S. 115—16), dels synes den paa Island kun at være brugt til meget korte Indskrifter i Træ og som Trylleruner; Runestene findes først o. Aar 1300. De latinske Bogstaver kunde bedre udtrykke Sprogets Lyd, og de Mangler, de havde i den Henseende bødedes der hurtigt paa ved Optagelse af enkelte angel-

saksiske Tegn (f. Eks. þ) og Accenter. Ved disse klart gennemtænkte Reformer fik det oldislandske Sprog en mere fintmærkende og tydeligere Retskrivning end nogen anden nordisk Sprogform nogensinde har ejet. Der opstod øvede og uddannede Afskrivere; de skar sig Fjerpenne, de kendte Radérkniven, og paa Faare- eller Kalveskind, som var glattet med Pimpsten og tilskaaret i firkantede Ark, prændte de deres farvede Initialer og skrev iøvrigt Teksten med sort Blæk. Muligvis er allerede Tiendeloven (1096) bleven nedskrevet; sikkert er det, at man 1117 o. f. nedskrev den hele gamle Lovbog, som siden er blevet kaldt Graagaasen. Sæmund frode har vistnok skrevet et latinsk Værk om Norges Historie, som imidlertid ikke er til. Men 1600'ernes lærde Mænd tillagde ham næsten alle de mærkeligste Oldtidsværker, hvis Forfatter eller Samler ikke kendtes, saaledes Njàlssaga, Solsangen og navnlig den berømte Samling af Gude- og Heltekvad, som siden den Tid endnu om end helt uden Grund kaldes Sæmunds eller den ældre Edda. I Virkeligheden er denne Samling, som vi har omtalt S. 109 o.fl., opstaaet langt ned i det 13de Aarhundrede. Om Are frodes litterære Værk ved vi bedre Besked. Are levede fra 1067 til 1148 og skildres af Snorre som »meget kyndig, sanddru og af en stærk Hukommelse«. Hans Islendingabók, en Islands Historie indtil o. 1120, udmærker sig ved den Umage, som han gør sig for at fastsætte Tidsfølgen og for at henvise til de paalidelige Mænd, der har været Hjemmel for det han fortæller, saaledes især Fosterfaderen Hall paa Haukadal.

Den islandske Sagaskrivnings store Tid falder omkring Aar 1200. Kun for en Dels Vedkommende — navnlig de rent historiske Sagaer — kender vi Navnene paa dem, som har ført dem i Pennen og givet dem deres litterære Form, medens de mange Ætsagaers Forfattere ikke kendes. Det er sandsynligt, at de fleste Forfattere har været gejstlige Mænd; især er det iøjnefaldende, hvorledes de vigtigste Sagaværker hører hjemme i de Egne, hvor Islands Klostre laa. Men Sporene af, at det er en kirkelig Mand som fører Ordet, er kun svage; Islands Præster og Munke var jo meget folkelige Mænd og deres Kirkevæsen en Slags »Halvkristendom« som før er sagt. Stilen i Sagaerne er bygget paa den mundtlige Fortællings Udtryksmaade, jævn og klar og kraftig; de optrædende Mennesker skildres ikke saa meget gennem Redegørelse for deres indre sjælelige Liv, som gennem deres Ydre, deres iøjnefaldende Egenskaber, deres Ytringer og Handlinger. Hovedpersonerne er Herskerklassens Mænd og Kvinder: stejle og hidsige, sindige og beregnende Mænd, uvorne Ynglinger og sagtmodige Vismænd, — Mødre der hænger tro ved Sønnen og efter hans Drab tørster efter Hævn, stolte og haarde Kvinder der hersker over Mændene, og blide Hustruer der hentæres af Sorg ved Husbondens Død. Alt skildres i Form af Biografi eller en Kæde af Biografier.

Af de mangfoldige berømte Sagaværker, hvis Forfattere ikke

kendes, hører Sagaerne om Egil Skallagrimsson og om Gunløg Ormstunga hjemme i Egnen om Borgarfjord, hvor Hitardalsklostret laa. En anden Gruppe, hvortil navnlig Eyrbyggjasaga maa regnes, viser hen til Brede- og Isafjord, med Klostret Helgafell. Den store Njálssaga synes at være forfattet i den Kant af Landet, hvor Tykkvabækloster fandtes. Det er umuligt her endog blot at nævne Titlerne paa de mangfoldige andre navnkundige Ætsagaer. De danner tilsammen en folkelig og hjemlig Litteratur, som intet andet datidigt europæisk Samfund ejede Mage til.

Jævnsides med den rent islandske Ætsaga udvikledes den egenlige Historieskrivning, som søgte sine Æmner ogsaa udenfor Øen, især i Norge. Norge selv har kun ringe Del i dens Tilblivelse. Fra det 12te Aarhundrede kan der kun paavises et Par latinske historiske Skrifter, som vi med Sikkerhed kan se er skrevne i Norge; det vigtigste af disse er en Norgeshistorie af Theodoricus monachus d. v. s. en Munk Tjodrik eller snarere Tore (jfr. S. 207). Derimod formedes paa Island norske Kongesagaer paa Modersmaalet, allerede før Karl Abbed fra Tingøre under sit Ophold i Norge (o. 1185) begyndte at skrive Sverressaga, hvis første Halvdel han fik udarbejdet i Norge, »mens Kong Sverre sad hos«, og hvis sidste Halvdel han synes at have fuldendt hjemme paa Tingøre. Samtidig skrev Odd Munk om Olaf Tryggvason, men paa Latin. Andre flittige Mænd, hvis Navne ikke er naaet til os, dannede sig de Samlinger af Kongesagaer, som Torfæus efter Haandskrifternes Udseende gav Navnene Morkinskinna (det rynkede Skind) og Fagrskinna (det smukke Skind), eller de samlede sig Efterretninger om gamle danske Konger og om Jomsvikingerne.

Saa vidt omtrent var det islandske Bogrige naaet, da Snorre tog fat. Hans to Hovedværker er Edda og Heimskringla.

Ordet Edda betyder Lærebog i Digtekunst. Som de gamle Gudekvad gik Folk mer og mer af Minde, blev de tilvante Skjaldeudtryk mer og mer uforstaaelige og døde. Derfor samlede han i Eddas første Afsnit Gylfaginning alt hvad han kunde overkomme af de hedenske Myter og gengav dem i en sammenhængende Fremstilling, hvis Ramme er denne: Kong Gylfe fra Sverige drager som Vandringsmand til Asgaard for at søge Oplysning om Aserne; han bliver modtaget af tre Personer: »Høj«, »Jævnhøj« og »Tredjehøj« og udspørger dem. De fortæller ham saa om Guderne en Mængde Ting, som viser at Snorre baade har kendt de Kvad, vi kalder Eddakvadene, og endda en Del flere. — Eddas andet Afsnit er Skáldskaparmál; det omhandler de forskellige Arter af Omskrivninger, en Skjald maatte kende. Tredje Afsnit er Háttatal, som forklarer de mange kunstige Versmaals Bygning og oplyser dem yderligere ved Viser, som Snorre selv har digtet i de forskellige Versarter; ialt er det 102 Viser. — Heimskringla er et historisk Værk, som fortæller Norges Historie fra den mytiske Urtid til Aar 1177 (her begyndte Karl Abbeds Sverressaga). Det har sit Navn

efter de Ord, hvormed Snorre aabner sin Fortælling: Kringla heimsins d. v. s. »Jordens Kreds«, som Menneskene bor paa, er gennemskaaren af store Have. En Del hedder Europa, en anden

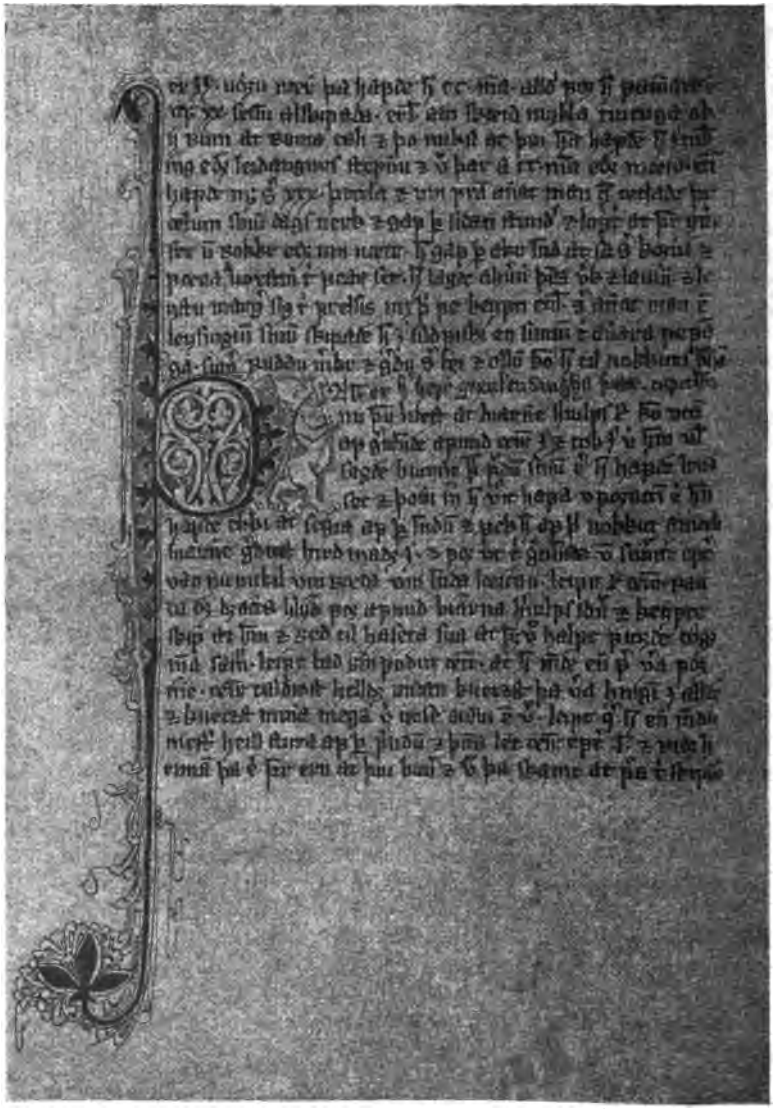

Fig. 152. En Side af »Flatøbogen«, et Haandskrift fra omkr. 1400. Den her afbildede Side er af »Erik den Rødes Saga« og indeholder Fortællingen om, at han opdagede Amerika.

Asia. I Asia laa Asgaard, og herfra kom Aserne til Norden. (Selvfølgelig er dette kun en fejl Gætning af Snorre, i Stil med Tidens latinske Lærdoms-Laveri). Fra Odin stammer Ynglingekongerne, som først herskede i Upsala, men hvis Efterkommere kom til Norge: dette er Indholdet af Heimskringlas første Afsnit, Ynglingasaga. Derefter følger — stadig i Form af Sagaer om enkelte Konger: Halvdan Svartes Saga, Harald Haarfagres, Haakon den Godes osv. osv. ned til Magnus Erlingssons Saga, og Værket ender med dennes Sejr over Øystein Møyla. Snorre har bygget sin Fremstilling dels over de Kongesagaer, som allerede før hans Tid var blevet til, dels over gamle Skjaldedigte. Han tog ikke lettroende alt, hvad hans Kilder paastod at vide Besked med, lige saa lidt som han uden videre fæstede Lid til Munkelegenders eller andre partiske Skildringers Udsmykninger af deres Heltes Færd. Om de to navnkundige Konger, Olaf Tryggvason og Olaf den Hellige, meddeler han saaledes upartisk baade det onde og det gode, han har fundet Hjemmel for i troværdige Kilder, og han dømmer om Historiens store, sammensatte Skikkelser som en retsindig og verdensklog Mand. Ved sin metodiske Prøvelse af Kilderne, sin skarpe Forstaaelse af Menneskene og af Tildragelserne og ved sin logisk sammenhængende Fremstilling har Snorre skabt et Værk, »der ikke alene langt overgaar alle andre Samlingsværker om de norske Konger, men som kan maale sig med Verdenslitteraturens bedste historiske Værker. Siden Thukydids *) Dage var der ikke skabt et Værk som Snorres« (F. Jónsson).

Efter Snorre var hans Brodersøn Sturla den ypperste Sagamand. Ham skylder vi Hovedparten af Sturlungasaga, et meget stort Værk, som er sammenstillet af flere Sagaer om Sturla fra Hvamm og hans Æt — og Sagaerne om Haakon den Gamle og Magnus Lagabøte. Fra Tiden efter 1241 skriver sig endvidere et stort Historieværk, som omhandler Danmark: Knytlingasaga, der gaar fra Harald Blaatand til o. 1190. (Naar den danske Kongeslægt her kaldes »Knytlinger«, er det næppe Knud den Store den opnævnes efter, men Gorm den Gamles Fader »Funden-Knud«). Den synes delvis at være bygget over, hvad Olaf Hvitaskald vidste at fortælle fra sit Ophold i Danmark, men er næppe skrevet af ham selv.

Et i hele Verdenslitteraturen enestaaende Værk er Landnámabók, Bogen om hvem der byggede Island. Den indeholder en fuldstændig Redegørelse for de 400 norske Storbønder, som før og efter 900 »tog Land« paa Island, og for deres Æt. Delvis er dens Meddelelser optegnede allerede før 1200; men derefter har en ukendt Mand stillet dem sammen og udfyldt dem.

Kun Hovedarterne af Sagaskrivning har vi kunnet berøre. Ud over disse skreves der en Vrimmel af sagnhistoriske Sagaer, af

*) Græsk Historiker o. 400 f. Kr.

Oversættelser efter latinske Opbyggelsesbøger og franske eller tyske Ridderromaner o. m. a.

Mod Slutningen af det 13de Aarhundrede, da de islandske Storætter mistede deres Glans og Landet tabte Evnen til et selvstændigt Liv, mistede ogsaa Islands Litteratur sin store og ejendommelige Værdi. Folk blev ved at elske de gamle Værker, at afskrive dem og samle dem; men det ny, der skabtes, var i Reglen af ringe Betydning, mest Helgenkvad eller rimede Omskrivninger af Sagaerne. Den sidste virkelig skønne Blomst, islandsk Digtning skød i Middelalderen, er Munken Eysteins religiøse Kvad Lilja (o. 1350).

Den særlig norske Litteratur har egenlig kun ét fremragende Værk i det 13de Aarhundrede, det førnævnte Kongespejl, som under Form af en Faders Raad til Sønnen giver Udtryk for en alvorlig og sindrig Mands Syn paa Tidens Samfundsforhold (jfr. S. 290 o. fl.). Ellers søgte Nordmændene aandelig Næring hos de islandske Sagamænd eller gennem Oversættelser af udenlandske Legender og Ridderromaner, som Haakon den Gamle gav Stødet til.

Endelig maa det væsenlig have været i denne Tid, at den rimede Folkevise, sungen til Dans, bredte sig til hele Norden. Men den vil blive omtalt i en anden Sammenhæng. Den hører den fuldt udviklede europæiske Middelalder til — i Modsætning til den islandske Saga, der knytter sig umiddelbart til Oldtidens Liv.

Den konservative Magt, som ligger i at have et Litteratursprog, højt udviklet og gennem Brug fæstnet i sine fineste Enkeltheder, kan vi her tydelig spore. Den store Litteratur paa Island var en saadan fastholdende Magt, som rundt paa Bondegaardene i det væsenlige bevarede Sproget paa dets gamle Trin, ogsaa efter at dens Stortid var ude. I Norge vandt den ikke nær saa stor Styrke overfor den naturlige Udvikling. Her svandt den gamle Stormandsklasse bort, det litterære Mønstersprog blev lidet agtet, det medborgerlige (politiske) hyppige Samliv mellem Dale og Bygder blev svagere, — hver Fjordkyst og hver Inddal levede mer og mer for sig. Under disse Forhold gik Sproget i hver Bygd sine egne Veje. Der var ikke tilstrækkelige Kræfter til at modvirke Sprogets Opløsning i Bygdemaal, idet Hensynet til et vedtaget Bogsprog ikke længere vejede stort, og Folk følte det ikke som nødvendigt at tale helt ligesom Menneskene i andre Bygder. I Løbet af 1300'erne holdt Nordmændene næsten helt op med at skrive ny Bøger eller afskrive de gamle.

Fig. 153. Skole. Efter Olaus Magni.

LIVET I MIDDELALDEREN.

Aaret 1319, da der var Kongeskifte i alle Nordens Riger, danner et bekvemt ydre Holdepunkt for en Afbrydelse af den egenlige Fortælling og for en sammenlignende Skildring af det Trin i Samfundsudvikling Nordens Lande nu havde naaet. De er alle kommen saa langt, at deres Overgang fra Bondesamfund til middelalderlig Stænderdeling har fæstnet sig. Vel er de ikke naaet lige langt. Danmark og derefter Sverige er kommen længst frem i at udskille de ny Stænder; Norge og navnlig Island er langt tilbage dermed: men den følgende Tid bringer ingen synderlig Forandring i dette Forhold. Allerede dette indeholder Forklaringen af, at Hovedmagterne nu bliver Danmark og Sverige, medens Norge—Island træder i Baggrunden; thi den egenlige Middelalders Kulturliv trængte til Standsudviklingen for at kunne trives.

Hvor langt Stænderdelingen var trængt igennem, fremtræder paa en tydelig Maade i den Haandfæstning, den danske Konge Kristoffer II maatte undertegne i Aaret 1320. Her er Adel og Kirkestand Herskerklasser ved Kongens Side, udrustede med en Række Privilegier d. e. Undtagelser fra de almindelige Love; Bønder og Borgere lige saa afgjort to Underklasser, der ikke har Del i Herreretten over Riget, men hvis Arbejde bærer det hele Samfund.

Bønderne.

Landbruget var endnu i aldeles overvejende Grad de nordiske Landes Hovednæringsvej. Siden Kristendommens Indførelse og Vikingtogenes Ophør var det gaaet stærkt frem. Navnlig fra det 12te Aarhundrede tog dets Udvikling Fart, da det ny Handels-

liv, som vokste op i Forbindelse med Korstogsrøret, sporedes heroppe i Norden, idet Korn- og Kvægpriserne steg. Den gamle Dyrkningsjord blev udnyttet mere energisk ved ny Driftsmaader, og efter stor Maalestok ryddedes ny Jord. Paa saa mangfoldige Steder saavel i de danske som i de svenske Landskabslove findes Regler for, hvorledes slige Opdyrkninger i Udmarken kunde foregaa og indordnes i de gamle Landsbyer eller organiseres ved Siden af dem, at vi deraf kan mærke den levende og urolige Foretagsomhed, som har fundet Sted. Selv i de fra gammel Tid tættest byggede Lande, som de danske, var den dyrkede Jord kun smaa Pletter, omgivne af ubrudte Græsmarker med spredt Krat og Kampesten, af Skove og Heder; allerede her var der nok af ny Jord at tage i Brug, — endsige da i de svenske Udbygder som Dalarne og Helsingland, hvor Nyrydningen stadig er fortsat ned gennem de følgende Aarhundreder paa samme Maade som i St. Eriks Dage. Først fældede man Træ-

Fig. 153. En »Krog«, som den brugtes paa Sjælland endnu o. 1850.

erne og hentede derpaa Ild fra Byen og tændte. »Fem Nætter skal Ilden vogtes«, siger Helsingloven; men selv om dette blev passet, kunde det hænde, at Ilden greb for vidt om og gjorde Ulykker. Naar Flammerne slukkedes, blev den askefyldte Jord, som lovprises for sin Frugtbarhed, renset med en »Krog«, der med Besvær førtes gennem Jorden mellem Stubbe og Sten, og derpaa saaedes der, i Reglen Rug. I en Række Aar beholdt Nybyggeren sin ny Jord, men siden gik den ind under Landsbyens fælles Jord. Ofte blev saadan Rydningsjord siden igen opgivet; dens Sted kunde da kendes paa de store Røser (Dynger) af udrensede Stene. I andre Tilfælde laa den ny Jord saaledes, at den blev et helt selvstændigt Jordbrug, maaske først en enkelt Gaard, men med Tiden en hel By. De ny Udbyer fik Navne paa -rød eller -ryd (Skovrydning), -skov, -boda (Kvægboderne), -bøl o. lign., men deres hyppigste Benævnelse var øjensynligt -torp. Paa mange Steder var et saadant Torp først kun et Par Smaabrug, ryddede og bestyrede af Trælle

eller af Smaafolk i Afhængighed af Adelbyens Selvejere; ved den fortsatte Rydning blev Gaardene større og flere, Torpet vokste i Rang og blev med Tiden skattelagt som andre Landsbyer. Vi har Eksempler paa, at Torper er blevet til meget store Landsbyer; men i det hele har Johannes Steenstrup paavist, at ialfald Danmarks Torper den Dag i Dag gennemgaaende er mindre Byer end de langt ældre Adelbyer (paa -lev, -løse, -inge, -by). Det er utvivlsomt, at i en saadan Tid maa Folketallet være vokset stærkt i Danmark og Sverige. Kr. Erslev har paa Grundlag af Opgivelserne i »Kong Valdemars Jordebog« (S. 223) søgt at udfinde, hvor stærkt Opdyrkningen har været fremmet o. Aar 1231. For Øen Falsters Vedkommende foreligger der ret udtømmende Oplysninger, som giver det overraskende Resultat, at der paa Valdemar Sejrs Tid var taget dobbelt saa meget Jord under Ploven som omkring Aar 1660, og at man først i det 19de Aarhundrede atter er naaet paa Højde med Valdemarstiden og videre op over den. Ifølge Erslev var Falsters dyrkede Jord i det 13de Aarhundrede: 37,500 Td. Land, ved 1660: 18,750 Td. Land og 1888: 70,000 Td. Land (= henholdsvis o. 20,000, 10,000 og 40,000 Hektar). Det ser da ogsaa ud til, at der o. 1230 har levet en større Befolkning end i det 17de Aarhundrede. Men Forskellen har næppe været saa stor, som man efter Beregningen af det pløjede Areal kunde fristes til at tro. Thi den »udyrkede« Jord var ingenlunde helt uproduktiv: den gav Græsning til Kvæget og Olden til Svinene. Vil man gøre sig et Skøn over Nordens Folketal i det 13de Aarhundrede, maa man vist for Danmark tænke sig et Tal omkring 1 Million Mennesker (nu $3^3/_4$ i Kongeriget Danmark + Sønderjylland og de skaanske Lande); i Sverige kan man 1300—1350 regne omkring $^1/_2$ Million; Norges Befolkning synes næppe at have været mere end 3 – 400,000.

Medens Folk i det meste af Norge og i en Del af de svenske Bygder stadig vedblev at bo paa enlig liggende Gaarde, hvad der ogsaa var Tilfældet mange Steder i Vestjylland, var det anderledes i Nordens store frugtbare Agerlande. Her boede Bønderne samlede i Landsbyer hvis Gaarde snart laa i en sluttet Kres om Bystævnets Plads og Gadekæret, snart i to ligeløbende Rækker paa begge Sider af Bygaden. Uden om Byen laa dens Dyrkningsmark, delt i tre eller flere Vange, som omgaves af Gærder, og længer ude fandtes saa Byens »Overdrev«.

De danske Landsbyers Historie før Landskabslovenes Tid er højst usikker. Ved Aar 12—1300 og mange Hundrede Aar derefter ser vi, at de enkelte Bønder i Byen staar som selvstændige Ejere (eller Fæstere) af hver sin Gaard med dens Marker; alle Gaardene er hver for sig kun smaa Jordbrug, ingen naar op i Klasse med det 17de Aarhundredes Herregaarde; de er dog ikke lige store. Altsaa er der ikke Tale om, at Bønderne ejer Bymarken i Fællesskab. Men de dyrker den i Fællesskab. I Rugvangen f. Eks. har hver Gaard sit bestemte Stykke Jord, større eller mindre; er Vangen delt

i flere Underafdelinger (»Aase« eller lign.) af forskellig Godhed, da har hver Bonde sit Stykke af hver Aas. Saaledes laa den enkelte Bondes Jorder splittede omkring paa hele Bymarken som lange, smalle Striber. Han kunde ikke komme til sine egne Agre uden at færdes over de andre Bønders, kunde følgelig hverken pløje eller saa derude, uden naar alle de andre Bymænd gjorde det samme. Under disse Forhold var Dyrkningsfællesskabet baade nødvendigt og fordelagtigt. Paa Bystævne tog Bønderne Beslutning om, hvad Dag Vaarsæden skulde saas, hvad Dag Rugen skulde høstes osv. Saaledes var hver By til en vis Grad en lille selvstyret Fristat, hvor hver Mand var fortrolig med Byens Vedtægter, og hvor gammel Skik

Fig. 154. Kjeldby Kirke paa Møen.

og Brug af sig selv vedblev at leve. Men hvordan skal vi forstaa Oprindelsen af denne Landsbyforfatning med dens Fællesskab og dens meget indviklede Markfordeling? Vi kan spore, at der forud for den har været en Tid, da Landsbyjorderne har været delte mellem færre og større Gaarde (Bol), hvis Jorder har ligget mere samlede paa meget faa Steder, og at den vidtgaaende Deling er opstaaet ved Arveskifte, ved Køb og Salg. Men hvad ligger saa forud for Bol-Landsbyen? Det synes rimeligst, at vi længst tilbage maa tænke os en Landsby, hvis Jord er fælles Ejendom for én Ætt. Men Spørgsmaalet er endnu ikke løst.

Inde i Landsbyen laa hver Gaard paa sin Toft, et lille Stykke

Jord der var udtaget fra den fælles Dyrkningstvang og som stod til Ejerens fri Raadighed. Fra Bygaden gik man over Brofjælen hen til Gaardens Indgangsdør; Stævninger skal forkyndes paa Brofjælen. Boligerne var endnu mest Bjælkehuse, i Reglen vel »Rygaasstuer« med Røghul i Taget; nær ved Stuen laa de andre Huse og Indhegninger: Fægaard, Kaalgaard osv. Var en af Bønderne bleven Herremand og hans Gaard en »Herregaard«, adskilte den sig i Reglen ikke meget fra de andre Gaarde, om den end oftest var lidt større, og dens Jorder laa i Dyrkningstvang med de andres. I Kirkebyerne var der en Præstegaard — en almindelig Bondegaard —, og her hævede den tunge massive Stenkirke sig op over de lave Træhuse. Slægt efter Slægt havde kørt Sten og Tømmer til Kirken, slæbt Tiendekorn og Tiendekvæg sammen til Underhold for de Arbejdere, der murede den op. Først havde man set Koret og Skibet rejse sig — i Reglen allerede i den Tid, da den romanske Stil med dens smaa rundbuede Vinduer var i Mode — og havde dækket den med Bjælkeloft. Senere Slægter afløste Træloftet med Hvælvinger og byggede et Klokketaarn ved den vestre Gavl. Kirken blev for alle Byens Folk det Sted, som vakte Mindet om deres Livs vigtigste Øjeblikke. Ved den gamle Granitdøbefont, hvis Givers Navn endnu huskedes, var Søn efter Fader blevet optaget i Samfundet; under de høje Hvælvinger og bag de tryggе Mure, hvis Vægge smykkedes med Kalkmalerier, havde de unge Mænd Slægt efter Slægt set over mod Kvindesiden efter den lønlig elskede, skjult og frygtsomt — for Folks Sladder bed haardt —, mens Præsten sang sin Messe, hvis kønne alvorlige Melodier enhver blev fortrolig med, — her havde den vredeste Mand maattet kæmpe med sin Hævnlyst for ikke at falde i den Fristelse at ramme sin Fjende paa det fredlyste Sted og den hellige Dag, — her gennemlevede alle Byens Mænd og Kvinder netop de Timer, der gav deres Liv Værdi ud over Hverdagslivet. Og naar Ufred kom i Egnen, da var Kirken og især dens Taarn det Tilflugtssted, de rædde tyede til.

Fig. 155. Bondearbejde. Efter Olaus Magnus's latinske Krønike.

Ved Vintertid foregik Arbejdet mest inden Døre. Men den egentlige Arbejdstid var Sommeren, og Ageren var Folkets virkelige Arbejdsplads. Derfor var Agermarken fredlyst; den, som stjal paa Ageren, kunde straks føres til Doms og ifaldt meget store Bøder.

»For Agern er Gærdet Væg og Himlen Tag«, siger Vestmanloven. I Østdanmark fulgtes gærne den Driftsmaade, som kaldtes Trevangsskifte: af den dyrkede Jord brugtes $^1/_8$ til Byg, $^1/_8$ til Vintersæd (mest Rug), $^1/_3$ til Græs, d. v. s. hvad der vilde komme af sig selv uden særlig Udsæd. Havre dyrkedes for det meste kun paa Udmarken. Andre Steder skiftedes mellem to Vange, fem Vange eller endnu flere; ofte fulgtes Alsædesbrug d. v. s. Jorden besaaedes hvert Aar; derved blev den i Længden udpint og gold. Kvæget samledes om Morgenen paa Byens Gadeplads og dreves saa af Byhyrden ud paa Græsvangen eller maaske sommetider paa Overdrevet; om Høsten, naar Kornet var mejet og kørt hjem blev Gærderne om Kornmarkerne fjærnede (»Ævred blev opgivet«), og Kvæget fik saa Lov at græsse paa Stubmarkerne. Tit havde man løsgaaende Heste græssende: »Stodhors og vilde Hors skal man passe paa, saa de ikke kommer i Agre eller i andre Mænds Enge fra Pinseaften til Mikkelsmesseaften« (29. Sept.), siger Skaanske Lov.

Vi kan i store Træk gøre Rede for, hvorledes Aaret gik for Middelalderens Almue Almanak havde de ikke; de angav ikke Dagen ved dens Tal indenfor Maaneden, som vi, men ved dens Helgennavn. Selvfølgelig kunde Folk ikke huske alle disse Helgennavne og deres Rækkefølge men Præsten havde sit »Kalendarie« og kunde hver Søndag i Kirken meddele, hvilke Helligdage der forefaldt i næste Uge. Det indrettede man sig saa efter; ingen havde paa Forhaand Overblik over mere end den allernærmeste Tids Mærkedage og Arbejdsdage. Vi vil som Eksempel i Korthed gennemgaa et enkelt Aars Hellig- og Søgnedage (efter Hildebrand· Sveriges medeltid).

D. 23 Nov. begynder Vinteren Arbejdet paa Eng og Mark er nu sluttet. Allerede 25 Nov. er en Helgendag og den 26 en Fastedag. D. 30 Nov. er første Søndag i Advent: den fører ind til en stor Fredstid, da Ed og Rettergang er forbudt, ingen Brylluper sluttes, der er Faste. Hver Søndag minder Præsten om at levere Tiende. St. Thomasdag 22 Dec. var i mange Egne den Frist, inden hvilken Fæstebonden skal udrede sin Landgilde. Derpaa kommer Julen, den gamle Midvinterfest, i hvis hellige Nætter Gengangerne var paa Færde. I alle Gaarde var der Travlhed med at bage Brød baade til Huset selv og til de fattige. Julenat vaager alle i den oplyste Stue, indtil det blev Tid at gaa i Kirke til den tidlige Morgengudstjeneste. Først d. 13 Jan. ender den hellige Tid, og alt faar igen sin Hverdagsgang. Men allerede Septuagesimasøndag 25 Jan. nærmer den store Faste sig. Ved Messen synger man nu ikke mere Halleluja, Legemet skal atter spæges, intet Bryllup fejres, ingen Ed og Rettergang holdes — ialfald ikke af alvorligere Natur. Dog indtræder Fastetidens Forpligtelser ikke alle med ét: fra 25 Jan.— 10 Febr. maa der arbejdes i Skoven. I denne Tid var der de fleste Steder let Færdsel over Søers og Aaers Is og paa Snemarkerne: det var da en god Tid at holde Markeder og andre Stævner. Nu

HIST. REKONSTRUKTION AF R. CHRISTIANSEN.

DET NORDISKE FORLAG

FREM.

BYSTÆVNE I MIDDELALDEREN.

EN OMVANDRENDE TIGGERMUNK PRÆDIKER.

viedes de Lys, som skulde brænde ved Martyrernes Grave og foran Helgenbillederne, og til Kyndelmisse (*missa candelarum* d. v. s. Lysenes Messe) gik hele Menigheden med Præsten i Spidsen gennem Kirken og rundt om Kirkegaarden. Endelig Askeonsdag d. 11 Febr. indtræder helt den store Faste, da der læses Messe hver Dag; den varede til 4 April. I Løbet af Fasten var der flere mærkelige Helgendage, som vi forbigaar, til vi d. 21 Marts naar Palmesøndag, da Salt, Vievand og Røgelse indviedes. Den stille Uge var rig paa ny Ceremonier, der naar Højdepunktet Paaskedags Morgen: da salves Kristusbilledet i sin Kiste og rejses op, Menigheden gaar i Række frem og modtager Nadveren, og Præsten lyser Velsignelse over alle Madvarer.

Med 5 April begynder Hverdagene, der dog jævnlig afbrydes af Helligdage: det er nu Vaararbejdets Tid. Valborgnat holdes Vaarfest med Blus og Dans. Saa kommer Pinsen, der varer en Uge, og senere enkelte Helligdage, dog ikke mange — det er den lyse Sommer- og Arbejdstid. Mærkepunkterne her er især Midsommerfesten St. Hansaften og Olafsmessen d. 29 Juli. Derpaa begynder Høsttiden, der i visse Henseender var »Høsthelg« (jfr. S. 172), men selvfølgelig var en travl Arbejdstid. Under Høstens Forløb er f. Eks. Laurentii Aften 9 Aug., da alle maa faste, Vor Frueaften 14 Aug. og Korsmesse 14 Sept. fremtrædende Helgendage. I Løbet af September, naar Kornet er i Hus, borttages Gærderne om Markerne, og d. 29 Sept., Mikkelsaften, slutter Høsthelgen. — Om Efteraaret (Pløjetiden) genoptages Tingmøderne. Af mærkelige Helligdage var her 1 Nov. Festen for »alle Helgener«; og 2 Nov. »alle Sjæles Dag« gik Menigheden i Optog paa Kirkegaarden, bøjede Knæ ved Gravene og tændte Lys paa dem under Bøn for alle kristne Sjæle. — Paa Helligdage og Søndage maatte der — med faa Undtagelser — ikke arbejdes.

Fig. 156 Marked paa Isen (Olaus Magni).

Skønt vi her har oversprunget ikke faa Helligdage, faar vi et levende Indtryk af, hvorledes Middelalderens Mennesker havde et stort Tal af Hviledage, da Legemet var fri for Slid, medens Kirken tilbød Sjælene baade Opløftelse, Fred og — ikke mindst — Underholdning. Det Liv, som her træder os imøde, danner den mærkeligste Modsætning til det urolige, virksomme og hvileløse Liv, vi Nutidsmennesker fører.

Hvorvidt var Bonden selv Ejer af sin Gaard? eller var han ofte kun dens Fæster eller Forvalter, medens den virkelige Ejendomsret var i Hænderne paa en anden? Paa Valdemarstiden i Danmark — og paa de tilsvarende Trin i Sveriges Historie — tyder mange Ting paa, at Selvejerbondeklassen har været talrig. Paa Falster, der — ligesom Sjælland — vist har været en af de Egne, hvor en rigere Overklasse af Herremænd først kom til Vækst, var ifølge Valdemars Jordebog dog $^2/_5$ af Jorden i Hænderne paa Selvejere; i Halland

Fig. 157. Norsk Bygning fra Telemarken.

synes Selvejerne at have ejet $^4/_5$ af al Jord eller mere. Forholdene i Jylland eller i Sverige har mere lignet Halland end Falster, saa det tør antages, at i hele Danmark har over Halvdelen af al Jord — i Sverige endnu mere — tilhørt de Bønder, der dyrkede den. Følgelig var endnu den Gang Adelbonden eller Odelbonden den egenlig typiske Bonde. Men ved Siden af sin egen Gaard ejede mange Adelbønder andre Gaarde, som de lod drive af andre, af Bryder eller Landboer. Bryden var oprindelig Opsynsmand over Gaardens Trælle og oftest Træl selv; i Tidens Løb fik han en friere Stilling. Vi hører om Bryder, der i et og alt styrer som

Ejerens Forvaltere, og om andre, der selv er Medinteressenter i Driften, hvis Udbytte de deler med Ejeren. Men i Tidens Løb blev det hyppigere, at Bonden bortfæstede de Gaarde, han ikke selv boede paa, til frie men jordløse Bønder, som blev hans Landboer. Landboen gav en Slags Indfæstning, naar han overtog en Gaard, og desuden hvert Aar en vis Landskyld eller Landgilde efter Gaardens Størrelse og Godhed. I Reglen bortfæstedes Gaardene formelt kun paa ét Aar; men i Virkeligheden varede Fæstet i langt Aaremaal. Som vi allerede har nævnt, var saa godt som alle Gaarde temmelig smaa; det var Smaabrugerne og ikke Storbrugerne,

Fig 158. Svensk Træbygning.

som var i Fremvækst. I en noget tidligere Tid, da man endnu ofte havde betydeligt Trællehold, kan de enkelte Brug have været noget større. Men efter som Trællene forsvinder, idet de bliver frigivne og rykker op i de lavest stillede Bønders Klasse, — det skete i Danmark omkring Aar 1200—1250, i Sverige lidt senere — bliver det vanskeligere at opretholde de store Gaarde. Trællene bliver for en Del Tyende paa Gaardene, men for en stor Del bliver de Gaardsæder og Kaadkarle, d. e. Husmænd med lidt Jord.

Paa den Tid, Landskabslovene fik Form, var Selvejerne endnu saa talrige, at de i Loven fremtræder som den egenlige Bondeklasse. Men 1200'erne bragte en stor Forandring heri, især i Dan-

mark. Der foregaar den store Forskydning, at en lille Del af dem bliver til Herremænd, en meget stor Del bliver Landboer under Adelen eller Kirken eller Kronen, og kun en Rest vedbliver at staa som Selvejere.

Blandt de Aarsager, som denne Forandring skyldes, maa den stærke Konge- og Statsmagt, der skabtes af Regenter som de danske Valdemarer eller Magnus Ladulås, regnes for særlig vigtig. I Danmark, hvor Forholdet er lettest at gennemskue, ser vi, hvorledes Valdemarerne indfører et ordnet System af faste og meget betydelige Skatter. Hvad de selvejende Bønder fra gammel Tid havde plejet at yde Kongen af »Vennegaver« og »Skattegaver«, blev nu fæstnet som Pligt. Den vigtigste Indkomst, som Kongen havde —

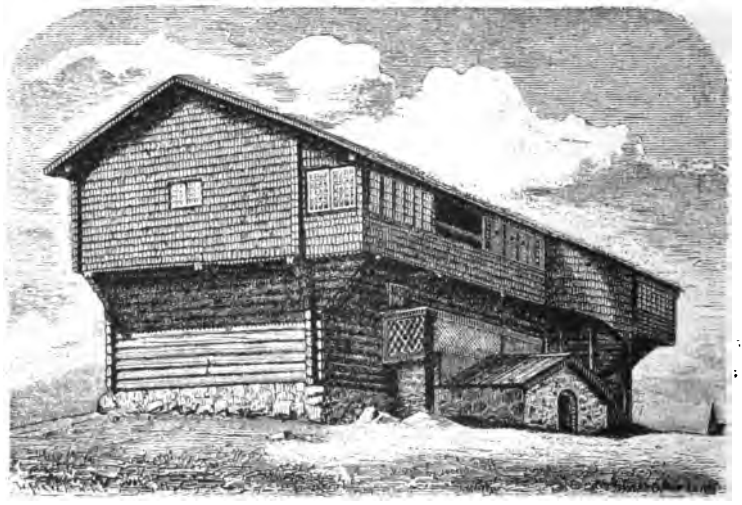

Fig. 159. Gaarden Ornæs i Dalarne (Sverige).

ved Siden af Indtægterne af selve Kongsgaardene — var Gæsteri eller Nathold: naar Kongen kom til et Landskab for at tage sig af dets Sager, maatte Indbyggerne underholde ham og hans Følge. Dette kunde blive en højst uregelret og ulige Byrde; det hændte let, at medens Kongen ofte maatte drage til ét Land, kunde et andet i lang Tid undvære hans Indgriben. Det laa da nær, at Landet ydede Kongens Ombudsmand en Del af de vante Gæsteribidrag til Gengæld for hans Virksomhed; i Norge træffer vi Eksempler paa, at en vis Del af Natholdsafgifterne blev givet Ombudsmanden i Veitsler, og sligt har vist ogsaa været gjort i Danmark. Til Slut ordnedes det saa, at Kongen helt overtog at underholde sig og sit Følge selv, medens Natholdet forandredes til en fast *Stud* d. e. »Støtte« for Kongen. Stud er da Danmarks første faste

Statsskat. Men hertil kom Ledingen, som oprindelig er den personlige Værnepligt, men som ogsaa snart væsenlig blev en Skat. Ved Siden af disse to Byrder nævnes Inne, som betyder Arbejdsydelse, saa som at stille Vogne til Førsel af Kongen og hans Følge, at arbejde paa de kongelige Borge o. lign.

Da Danmark under Valdemarerne gjorde Overgangen fra Byrder efter Skik og Lejlighed til egenlige Skatter, følles Trangen til en ordenlig Værdiansættelse af Ejendommene, som Afgifterne kunde paalignes efter. Vi finder ogsaa Træk af slige Matrikler andre Steder i Norden — f. Eks. i Svealand, hvor Ejendommene angives i Mark-, Øre- og Ørtug-Land. Men tydeligst ser vi det i Danmark.

Naar Ejendommenes Værdi eller Skatteævne sættes til saa og saa mange »Mark« eller Underafdelinger af Marken, da er det selvfølgelig Datidens Møntberegning, som ligger til Grund. En Mark var = 8 Øre = 24 Ørtug = 240 Penning (i Danmark; i Svealand og Gøtaland gjaldt noget andre Forhold); medens de tre første af disse Navne kun betyder Regningsenheder, blev Penningen virkelig udmøntet. Men Kongerne udstedte ikke Mønter af rent Sølv. Allerede paa Valdemarstiden gik der 3 Mark Penge paa 1 Mark Sølv, og siden blev Mønten endnu langt slettere. I Jylland værdsættes Gaardene efter *Mark Guld*, det vil rimeligvis sige: efter deres Salgsværdi. Paa Sjælland finder vi derimod angivet deres »Skyld«, og derfra maa vi slutte os til Værdien og Størrelsen af Ejendommen. Paa Valdemarstiden var en almindelig Bondegaard sat til en Skyld af 2—3 Øre; det ser ud til, at Afgiften altid har været sat lig med Udsædens Størrelse, idet en Penning regnedes = 1 Skæppe Rug, og i saa Fald havde en saadan Bondegaard 10—15 Tdr. Land (5—7 Hektar) i Byvangen foruden en tilsvarende Brugsret til Byens Alminding og Skov.

Fig 160. Badstue.

Paa disse smaa Gaarde hvilede der store Byrder. Om Ejeren var Adelbonde, da maatte han, foruden Tiende og andre kirkelige Afgifter, udrede Stud og Leding; Fæsteren maatte desuden svare Landgilde til sin Jorddrot. Efter Erslevs Beregning var Stud og Leding tilsammen af samme Værdi som den aarlige Udsæd. Skulde Bønderne bære saa umaadelige Tynger, var det ikke saa sært, at det gik tilbage for dem. Og da Kirken og Herremændene efterhaanden satte igennem, at ikke blot deres egne og deres Bryders Gaarde

men ogsaa alle deres Fæstegaarde blev fri for Skat og Leding, saa blev det fordelagtigt for Bonden at afhænde sin Ejendomsret til en Stormand og blive hans Fæster; derved slap han med at betale Landgilde, og han vandt tillige en stærk Forsvarer i al Tvist. Inden 1319 var de fleste danske Bønder saaledes givne ind under en Herremands eller Kirkens eller Kronens Værn; de var »vornede«, d. e. værnede, men mindre selvstændige end før.

Den vigtigste af de førnævnte Byrder var Ledingen. Oprindelig var det hver fri Mands Pligt at gaa med i Krig. Heraf var der paa Valdemarernes Tid den selvfølgelige Ting tilbage, at naar Fjenden kom indenfor Landets Grænser, maatte alle deltage i Landeværnet og gaa Mand af Huse med de Vaaben, der var for Haanden. Men Pligten til Leding udenfor Landet hvilede nu kun paa Jordejerne; de ny Klasser som Bryder, Landboer og Gaardsæder, der var blevne talrige ved Jordbrugets raske Udvikling, havde ingen Ledingspligt, indtil Valdemarerne søgte at ordne Ledingsvæsnet paany, saa baade Adelbønder og Landboer maatte deltage, mens Tyende og ganske smaa Bønder fritoges, — ligesom naturligvis Klerke og Herremænd. Efter Størrelsen lagdes 3—12 Gaarde sammen i et Lægd, der kaldtes en Havne, som skulde ruste 1 Mand. Et vist Tal Havner — omkring 30 — udgjorde et Skipen, der stillede et Skib med fuldt Udstyr. Det førtes af en Styresmand; hans Embede gik i Arv fra Fader til Søn. Danmark kunde ialt ruste 800—1000 Ledingsskibe. I Løbet af 1200'ernes Krige fik Kongen mindre og mindre Brug for Ledingsflaaden og dens Bondehær og behøvede mere og mere en mindre, men kampdygtigere Rytterhær. Og da Kongen havde Ret til i Stedet for at udbyde Leding at hæve 1 ℔ Sølv af hver Havne, gjorde han som oftest dette, — og dermed blev Ledingspligten til en Skat. — I Norge gik Udviklingen i samme Retning. Heroppe var Kystegnene delt i Skibreder (svarende til de danske Skipen), og disse atter i Lider, som stillede hvert sin Mand. Skibredet skulde bygge Skibet og udrede Proviant og Løn til Mandskabet. Naar der ingen Ledingsfærd blev af, var det Kongen, som oppebar disse Afgifter, og af Magnus Lagabøte omordnedes de til en virkelig Skat i Forhold til Gaardenes Størrelse. — Paa aldeles tilsvarende Maade blev ogsaa den svenske Bondes Ledingspligt til en Skat, *Ledungslame*.

Den indgribende Omdannelse af Samfundet, som vi her har fulgt væsenlig fra dens økonomiske Side, afspejler sig tydeligt i den Udvikling, som Retsvedtægter og Retspleje gennemgik, og som vi har saa fyldige Kilder til i de mange opbevarede middelalderlige Love. Saaledes som de forskellige Landslove nedskreves, giver de os først og fremmest Billede af Bondefolket og dets Retsvaner, som de var o. 12—1300. Men deri findes mange Træk, som i Virkeligheden kaster Lys tilbage til en fjærn Fortid.

Dette gælder ikke mindst om Arve- og Ejendomsretten, der viser Spor af, at Ejendomsret til Jord oprindelig ikke har til-

hørt den enkelte, men Ætten. Svagest er vel disse Spor i de danske Love, som dog har bevaret den Regel, at naar en Bonde vil afhænde sin Jord, har Frænderne Forkøbsret. Tydeligere fremtræder de i den norske Odelsret: kom Ættens Arvegods ud af dens Besiddelse, da havde den Ret til atter at indløse det, — en Ret, som varede en meget lang Aarrække; Magnus Lagabøte indskrænkede Indløsningstiden til 60 Aar: hvis Jorden efter 60 Aars Forløb ikke var indløst, blev den Odel i den ny Ejers Æt. — Andre Bestemmelser synes at minde om en Tid, da Ættens Mænd ikke skiftede Jorden imellem sig og byggede hver sit Hjem, men dannede en fælles stor Husholdning; paa den Maade kunde endnu efter de danske Love Arvingerne vælge at »sidde i Fællig« fremfor at dele Arven. Ej heller havde Bonden Ret til at raade over hele den Ejendom, han havde i sin Haand; vilde han f. Eks. give Sjælegave for sin Sjæls Frelse, da raadede han kun over sin Hovedlod, d. v. s. den Part, som ved et Arveskifte vilde tilfalde ham. Endvidere spores det tydeligt, at i den fælles Slægtarv er det oprindelig kun Mændene, der er Medejere. ikke Kvinderne; disses Arveret anerkendes i Norge og Sverige først omkring Aar 1250—1300, i Danmark derimod langt tidligere.

Herredstingene og Landstingene var fra gammel Tid Samfundsmagter oven over Ætterne. Men ogsaa i Retsplejen her mærkedes længe Sporene af det gamle Ætsamfund. Ættens Ret og Pligt til Blodhævn svandt bort; men længe fastholdtes den Regel, at Frænderne fik Del i de Bøder, der traadte i Blodhævnens Sted. I det hele var det vanskeligt for Tingmøderne at vinde virkelig Myndighed overfor de stridende Parter og deres Frænder. Det drejede sig stadig mere om at oprette Freden end at finde, hvor Retten laa. I de vigtigste Sager kunde, efter at Tvekamp og Jærnbyrd var forsvundne som Retsmidler, den sigtede rense sig ved at føre Medeedsmænd — en eller flere Tylfter —, som med ham svor paa, at han var uskyldig; dermed var Sagen endt. Men i Danmark trængte efterhaanden ved Kirkens og Kongemagtens Indflydelse ny Afgørelsesmaader sig frem, idet en Del af Tingmændene som Nævninger fik det Hverv at granske Sagen og da sværge, hvad dem syntes sandest. Folk vilde nødig paatage sig slige Hverv, som let kunde bringe dem den tabende Parts Fjendskab. Derfor maatte Lovene sætte Bøder for dem, som vilde unddrage sig den Pligt at dømme: »Vil de Oldinge, som udnævnes dertil, ej sværge Markskel, da bøde de tre Mark til Kongen,« siger Skaanske Lov. Klarest ser vi dette ny Retsprincip træde frem i Jyske Lov, hvor vi i nogle Sager ser Dommen lagt i Hænderne paa Nævninger, i andre paa Sandemænd, (»sannendmænd«, d. e. Sandhedsmænd); de første var valgte af Bønderne, de sidste udnævnte af Kongen, men begge Slags udtoges mellem de bedst stillede Bønder.

I Tidens Løb greb Kongemagten stærkere og stærkere ind i Retsplejen og hævdede, at den øverste Domsmagt tilhørte Kongen. Vi

har set Træk af denne Kamp i Danmark. I Norge førte Magnus Lagabøte Tanken til Sejr. De kongevalgte Lagmænd, som hidtil havde været en Slags Raadgivere, hvis Mening kunde omstødes af Lagretten, blev ved Magnus's Lov virkelige Dommere, og faldt Lagmandens og Lagrettens Opfattelse ikke sammen, traf Kongen Afgørelsen. Ogsaa i Sverige gik Udviklingen i samme Retning. Saa broget og forskelligartet Retsvæsnet end havde formet sig i Norden — tænk f. Eks. paa Modsætningen mellem de islandske Høvdingers Lagret og de jyske Gaardmænds Nævninger — gjorde nu alle Vegne Kongen sig gældende oven over Bondedomstolene, og da navnlig, naar det gjaldt at fuldbyrde de fældede Domme. Det ældre Trin var her, at naar Tinget havde sagt sin Dom, var det den forurettedes egen Sag at skaffe sig den Oprejsning, der tilkom ham. Men med Tiden tog Kongen gennem sin Ombudsmand dette i sin Haand. Til Gengæld krævede og fik han Ret til en vis Del — og det en stor Del — af Straffebøderne. I alle Nordens Lande gjaldt et meget fintmærkende System af Bøder for de forskellige Forbrydelser; endog for Orbotemaal — de »ubodelige« Sager — kunde man ofte »købe sin Fred« af Kongen ved høje Bøder Den største Bod, Jyske Lov kender, er 40 Marks Bøden, f. Eks. for Drab paa Tinge eller i Kirken: 40 Mark til den dræbtes Arving og ligesaa til Kongen. Disse Retsbøder var en vigtig Indtægtskilde for Kongen, og det blev i Løbet af 1200'erne et af Klerkenes og Herremændenes varmeste Ønsker at faa Del i dem.

Bymændene.

I Danmark myldrede det fra Valdemarstiden frem med smaa nye Købinger. Kongerne havde skabt Fred paa Havet og Kysten, saa Byerne ikke længere behøvede at gemme sig ved Bunden af en lang Fjord. Købmænd og Haandværkere turde nu vove at nedsætte sig nærmere ved selve Stranden, dog helst i Læ af en Borg eller et Kloster: Vordingborg, Kalundborg, Nyborg Svendborg, København og mangfoldige andre Byer fik nu Vækst. Lidt senere skyder Sveriges nye Købstæder frem. Men der kom ingen stærk Fart i Udviklingen af Danmarks Købstæder; dels var de nærmest til at deltage i Kapløbet med de vældigt fremvoksende tyske Handelsbyer og savnede baade Kapital og en skolet Købmandsstand, jævnbyrdig med Tyskernes; dels var de saa overordenlig mange, at de tog Lys og Luft fra hverandre. Og noget af det samme gjaldt for Sveriges Byer, saa heller ingen af dem kunde naa frem i første Række — med Undtagelse af det halvtyske Visby. I Modsætning til dem staar Norges Købstæder, som forud for Hanseaternes Overmagt naaede en smuk og ejendommelig Udvikling. Norges Handelsliv spredte nemlig ikke sine Kræfter paa et stort Tal af smaa Købinger, men samlede sig overvejende om de fire Byer: Nidaros i Frostatingslag, Bergen i Gulatingslag, Tunsberg og Oslo i Borgartingslag.

De allerfleste af Nordens Købstæder er vokset op paa en Grund, som Kongen regnede sig for Ejer af, saa Bymændene fra første Færd har svaret ham en aarlig Byskat af hver Husholdning, kaldet Arnegæld, Midsommergæld el. lign., og ligeledes fra første Færd har Kongen i de fleste Byer haft sin Tilsynsmand og sin Kongsgaard. Enkelte Byer fik ved Udviklingen andre Overherrer i Stedet for Kongen: København kom under Roskilde Bisp, de sønderjyske Byer under Hertugen, — og i saa Fald blev det denne ny Herre, Borgerne maatte holde sig til. I disse Købinger, hvor en større Mængde Mennesker samledes — især paa Markedstiderne —, hvor Folk levede tættere ind paa Livet af hverandre, hvor der var stærkere Uro end i Bondebyerne, kunde den nedarvede Retsordning med dens langsommelige Gang gennem Herredsting o. s. fr. ikke slaa til Købstæderne trængte baade til hurtigere Retsafgørelse, til strængere Straffe og til en raskere Fuldbyrdelse af Straffene. Og derfor maatte der udforme sig særlige Forfatningsregler for Byerne. Endnu i Valdemarernes Tid er det gennem Gilderne, at Bymændene søger Orden og Lovlighed værnet. Disse store Sammenslutninger, som var helligede til St. Knud eller St. Olav eller andre Værnehelgener, hvis festlige Møder foregik under Paakaldelse af disse, og hvis Love paalagde alle Gildebrødre at hjælpe, værge og hævne hverandre, som om de i Virkeligheden var Brødre, kunde virke tilfredsstillende, saa længe alle Byens Mænd eller dog alle de indflydelsesrige mellem disse var Medlemmer af Byens Gilde. I Valdemarstiden var de danske Knudsgilder virkelig Udtryk for den nyskabte Borgerstand, og i Tiden derefter begyndte Knudsgilderne at holde Fællesmøder i Skanør, Nordens vigtigste Handelssted, for at aftale fælles Regler. Men da var Udviklingen allerede gaaet saa langt, at Gilderne ikke længer kunde danne Rammen om hele Borger-

Fig. 161. Stockholms Segl i 1300'erne.

standen. I en Del Byer fandtes der mere end ét Gilde; i dem alle skød der ny Befolkningslag og ny Haandværk frem, som ikke var med i Gilderne: Knudsgilderne vilde saaledes ikke optage Bagere. Der behøvedes da ny Retsregler, som kunde samle alle Byens Borgere, og saadanne skabtes gennem Byskraaerne.

Fig. 162. Forbrydere i «Stokken».

I Udviklingen af slige særlige Bylove synes Norge at være gaaet forrest. Tidlig nævnes her egne Retsvedtægter, som gjaldt »paa ethvert Fiskenæs, i Sildevær og paa Købfærd«, og som kaldtes Bjarkøretten, et Navn, som vel har sin Oprindelse fra den forlængst ødelagte svenske Køb ing Bjørkø (S. 89); denne Bjarkøret blev Stammen i Norges Bylove. Allerede o. 1100 havde Nidaros udskilt sig fra Omegnens almindelige Tingmøder og holdt sine egne Bymøder. Og ligesaa gik det med de andre norske Købstæder; de blev Retsomraader for sig selv, hvor der Mand og Mand imellem kom til at gælde andre Love end udenfor dem. Mens de norske Landskabslove vedblev at fastholde Standsforskellen, saa Lendermænd, Hølder og de lavere stillede havde tre Slags »Ret« og tre Slags Bøder — store Bøder for de store, smaa for de smaa —, naaede Købstæderne allerede o. 1200 til at fastslaa, at i Købingen har alle Mænd samme Ret. — De danske Byer faar deres Byskraaer i Tiden fra 1200 og nedefter. Udviklingen begynder i Sønderjylland, hvor Slesvig vedtog sin Stadret o. 1200 og fik den stadfæstet af sin Hertug; København fik 1254 et Brev paa sine Friheder, stadfæstet af Jakob Erlandsøn, som da var Bisp i Roskilde, og fik 40 Aar senere en udførligere Bylov. Roskilde Borgere vedtog en Byskraa 1268 og fik den stadfæstet af Erik Klipping; 1284 fulgte Flensborg Bylov o. s. fr.

Fig. 163. Stockholmsk Borger (1477).

I en Del af de danske Bylove spores fremmed Forbillede; Ribe Ret er til Dels formet efter lybsk Ret. Andre, f. Eks. Slesvigs, knytter sig nærmest til den hjemlige Udvikling. Men i Tidens Løb formes Bystyret mere efter Hansestædernes Eksempel. Hver

By kom under Ledelse af et Byraad, hvis Raadmænd toges blandt Byens ansete Borgere, og som i Forening med den kongelige Foged (eller Hertugens eller Bispens Foged) havde stor Myndighed over alle Byens Sager.

Danmarks Byer vedblev at have hver sin særlige Lov, medens Norge allerede under Magnus Lagabøte naaede til at faa én fælles Bylov for alle norske Stæder. Og et Par Menneskealdre senere fik ogsaa Sverige en almindelig Bylov (1347).

Hvad angaar Byernes Udseende og Livet i dem i Tiden før end Hansestædernes Indflydelse blev overvældende, kender vi mest til Bergen. Her nævnes ofte, at der ned mod Skibsbroen laa den ene Skytningsstue ved Siden af den anden, d. v. s. Værtshuse, hvor Søfolk og rejsende forlystede sig med Drik, og hvor de kunde faa Herberg. Skytningsstuerne var særegne Dele af de udstrakte Gaarde, som ejedes af de norske Stormænd ved Bergens Brygge, — den gamle Bydel, som siden hen kom i Hanseaternes Eje og kaldtes Tyskebryggen. Den oprindelige Byplan, som kan spores i Bergen, og som genfindes i adskillige andre nordiske Byer, var denne: Jævnløbende med Bryggen laa Hovedgaden, saaledes at Husene paa Gadens ene Side havde den ene Gavl ud mod Gaden, den anden ud til Skibsbroen; hist og her var Husrækken afbrudt af Tværgader. Paa noget lignende Maade løb i København en Hovedgade, »Tyskemannegade« (Vimmelskaftet), parallelt med Stranden og med Tværgader (Hyskenstræde) ned til denne; i Flensborg o. a. St. genfindes det samme, — men selvfølgelig var der iøvrigt en broget Mangfoldighed i Byernes Grundformer. De forskellige Grupper af Haandværkere og Købmænd havde hver sit bestemte Sted i Byen; i Bergen var et Stykke af Hovedgaden Skomagernes, et var Bødkernes, et var Guldsmedenes osv. Gadenavne, som vi har dem i næsten alle nordiske Byer: Smedegade, Skomagergade osv., er levende Minder om den Tid, da Gaden var det, den hedder.

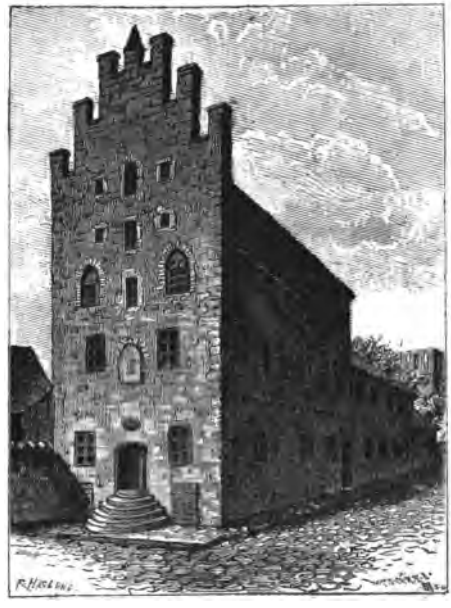

Fig. 164. Stenhus i Visby.

Naar Visby undtages, da var vore Købstæders Borgerhuse

Fig. 165. En Murer o. 1400.

endnu o. 1300 næsten udelukkende Træbygninger. I de større Byer fandtes maaske nogle faa Stenhuse, som tilhørte Borgere: ellers var det kun Klostrene, Kirkerne og Borgen, som var rejste af Sten. Gaderne var smalle og urene; langt ned i Tiden havde Svinene frit Løb paa Gaderne. Og synderlig Rigdom naaede vore Byer ikke; den store Handel og den store Rigdom, som kunde vindes ved Skanør Marked, kom ikke i vore smaa Købmænds Hænder, men i Tyskernes. Selv oppe i Bergen mærkes i 1200-erne stigende Indflydelse og Indvandring af Tyskerne, — endsige da i København og Stockholm. En Mængde af vore Haandværkere maa have været Indflyttere fra Nordtyskland; derfor fik saa mange Haandværk tyske Navne.

De talrige ny Haandværksfag dannede alle Vegne hver sit Gilde — eller Lav som vi vilde kalde det —, efter middelalderlig Skik formet som et religiøst Broderskab. De københavnske Skrædderes Lav var saaledes indviet til Trefoldigheden, og paa Kristi Legems Dag gik Medlemmerne i højtideligt Optog med tændte Lys. For øvrigt stræbte Lavsskraaen at forebygge eller stille Stridigheder mellem Brødrene, at hindre skadelig og upassende Kappestrid, at sikre gensidig Hjælp — og at give Anledning til jævnlige fælles Drikkelag og Gæstebud. Og denne sidste Betydning har Ordet »Gilde« beholdt, mens det forlængst har tabt Betydningen »Broderskab«.

Vore smaa Købstæder var i den egentlige Middelalder langtfra udelukkende prægede

Fig. 166. En By med Træhuse.
Efter Olaus Magni.

af Borgerlivet. I mangfoldige af dem var det Kirkerne, Kapitlerne og Klostrene, som gav Byen og dens Liv Farve. Det er for os utroligt, hvor mange Kirker og andre kirkelige Stiftelser der kunde findes i Købstæder, som vel næppe har haft mere end nogle faa Tusinde Indbyggere, — stundom en Snes Klostre og Kirker i en saadan By. Det er betegnende nok, at den gotiske Bygningskunst, som i Nordfrankrig og Tyskland bares frem af den stigende borgerlige Selvfølelse, har skabt saa faa fremragende Bygningsværker i vore Byer. Medens de stolte tyske og franske Borgere satte en Ære i at rejse en Kirke, prægtigere end Domkapitlets, — som f. Eks. Mariekirken i Lybæk, der overstraaler Domkirken —, og et Raadhus, der fordunkler Kongens Borg, magtede de nordiske Byer ikke sligt.

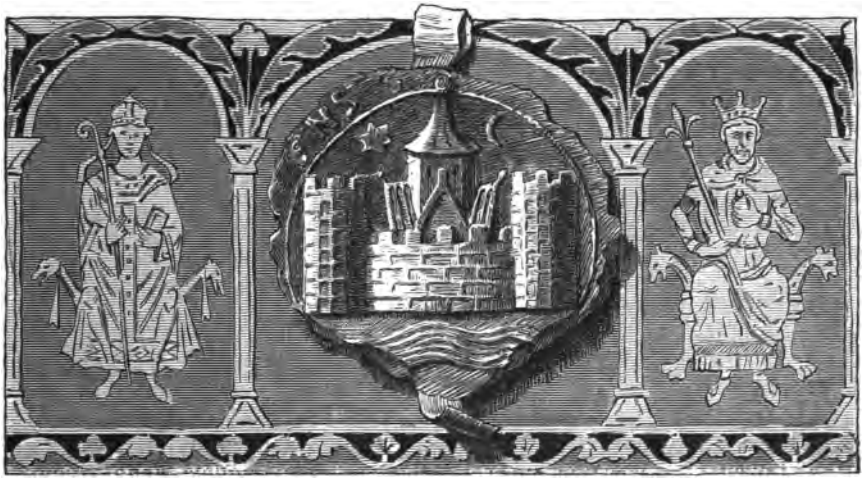

Fig. 164. Københavns ældste Segl 1296.

Dog rejste det opblomstrende Malmø i 1300'erne St. Pederskirke, et ikke uværdigt Sidestykke til Lybæks store gotiske Murstensbygninger (se Billedet S. 345).

En Ting helt for sig selv var Skanør og Falsterbo. Selve disse to Byer har vel haft større Folkemængde end nu, de har rummet kongelige Borge og flere Kirker, men har dog aldrig i og for sig været Storstæder. Men i Juli hvert Aar rejste sig hernede paa Skaanes Fod en midlertidig Storby for i et Par Maaneder at leve et myldrende, uroligt, virksomt og voldsomt Markedsliv. Naar Sildestimerne ventedes, flokkedes her Fiskerbaade fra hele Danmark; lejlighedsvis fortælles, at der mødte 7—8000 Baade med en Besætning paa omkring 5 Mand hver. Og samtidig kom Flaader af Handelsskibe fra Nordtysklands og Nederlandenes Byer og fra England.

Fiskeriet var Danskernes, Handelen med Silden de fremmedes. Inde paa Land havde hver af de fremmede Stæder sin bestemte Jordstrimmel, sit Fed; og herinde rejstes i en Hast Træskur og Træboder til Ophold for de mange Mennesker, til Nedsaltning af Silden, til Udstilling og Salg af alle mulige Varer, til Drikkestuer og andre Knejper. August og September var den rigtige Fisketid. I Oktober drog alle bort igen, og Stranden laa stille og forladt til næste Sommer. Kongens Foged havde et haardt Arbejde med at holde Styr paa alle de pengegriske og stridslystne Karle og de løse Kvinder, som her søgte til. Men det var i de to Maaneder Nordens Handelscentrum, og de fremmede Stæders Afgifter til Danmarks Konge fyldte godt i hans Skatkammer.

Fra Bønder og Bymænd, Rigernes »menige Almue«, gaar vi nu over til at tale om Rigernes Herrer, og vi begynder da med

Kongen.

Her kan vi fatte os kort, thi alt, hvad der i det foregaaende er fortalt om Rigernes Skæbner, giver Bidrag nok til at forstaa, hvad Kongedømmet var blevet til i hvert Land. Det smukkeste Udtryk for, hvad de bedste Mænd saa i Kongemagten og haabede af den, er givet i Jyske Lovs Fortale, i Ord, som minder om den almindelige kirkelige Lovgivnings Udtryksmaade:

»Med Lov skal Land bygges. Men vilde hver Mand nøjes med sit eget og lade andre nyde Ligeret, da trængte man ej til Lov ... Det er Ret, at dem, hvem Frygt for Gud og Kærlighed til Retten ikke kan lokke til det gode, at dem skal Frygten for Høvdinger og Landets Lov hindre i at gøre ilde, og pine dem, hvis de gør ilde.

Loven skal være ærlig, ret, taalelig, efter Landets Vane, kvemmelig og gavnlig og aabenbar, saa at alle Mænd kan vide og forstaa, hvad Loven siger, — og den skal ej være gjort eller skreven for nogen Mands særlige Vild (Gunst), men efter alle Mænds Tarv, som bor i Landet. Heller ikke skal nogen Mand dømme den Lov, som Kongen giver og Landet tager ved; den maa han ej heller tage tilbage eller ændre uden Landets Vilje, undtagen hvis den var aabenbar imod Gud.

Det er Kongens Embed og Høvdings, som er i Landet, at opretholde Domme og gøre Ret og frelse den, som tvinges med Vold, saasom er Enke og værgeløst Barn og Pilgrim og Udlandsmænd og fattige Mænd, — dem gaar tiest Vold over —, og lade ej Ildværksmænd, der ej vil staa til rette, leve i sit Land. Thi idet han piner eller dræber Udaadsmænd, da er han Guds Tjenestemand og Lovens Forsvarer. Fordi at ligesom den hellige Kirke styres med Pave og Biskop, saaledes skal hvert Land styres med Kongen eller hans Ombudsmænd (egl. hans »Retter«) og værges dermed.

Alle de, som bor i hans Land, er da ogsaa skyldige at være ham hørsomme og lydige og underdanige: derfor er han dem alle Fred skyldig.«

Og fordi Kongen skylder alle at skaffe dem Fred, maa han have Indtægter, Gaarde, væbnede Mænd. Ovenfor saa vi, hvorledes Skattegaver, Nathold og Leding blev til faste Skatter. I mange Tilfælde fik Kongen Landet til at give ham ny Skatter, som da ogsaa de skattefri Stænder var med til. Men her vil vi navnlig gøre opmærksom paa den ældste og fasteste Kærne i de kongelige Indtægter — Krongodset. Kongen var fra Arilds Tid Landets største Godsejer: i alle Landskaber laa der Gaarde, som fra umindelige Tider tilhørte Kongen som Konge. I Sverige hed dette Gods *Upsala öd* (öd = Gods, Rigdom), og Grundstammen i det var vistnok de Jordejendomme, som i hedensk Tid havde tilhørt Gudehovet i Upsala. I Danmark kaldtes det *Konunglev*, »Kongegodset«. Krongodset var noget for sig, var, hvad senere Tider har kaldt Statens Domæner, og Kongen kunde helt uafhængigt heraf eje større eller mindre privat Arvegods, som tilkom ham uden Hensyn til, om han var Konge eller ej. Men Daliden forstod — hvad vi navnlig i Norges Historie saa ofte har set — ikke skarpt at skelne mellem Kongen som offenlig og privat Person. I Stridighederne indenfor den danske Kongeslægt efter 1241 var der ofte Uklarhed over, hvor Grænsen gik mellem Kongelev og Arvegods. I Sverige var det ligesaa. Her blev endnu Sturerne, som dog kun var Rigsforstandere, dadlede, naar de ikke vilde ofre af deres private Ejendom til Rigets Tarv.

Valdemar Sejrs Jordebog giver bl. a. interessante Oplysninger om, hvad der var Kongelev. Eksempelvis anfører vi her Listen over Kongelevet i Sønderjylland. Det var:

Brydjenæs (Brøns)	Gelting.
Høder (Højer).	Jarnvid.
Sudtorp.	Kamp.
Klippelev.	Af Hedeby hører de tre Fjærdedele til Kongelev, den fjærde til Hertugdømmet.
Hanevid.	

Paa Kongsgaardene trindt i Landskaberne havde Kongerne saa deres Ombudsmænd, Sysselmænd, Gælkere og hvad de nu alle kaldtes; i den senere Middelalder blev det almindeligt at kalde dem Fogeder (med et latinsk Ord i tysk Udtale: *vocatus*). Det var gennem dem, Kongerne udøvede Styret og fik Skatterne ind. Naar vi paa Valdemarernes Tid finder Jylland delt i Omraader, som kaldes Sysler, er det sikkert Minde om en Ordning, under hvilken hvert Syssel har haft sin Sysselmand. Men Midtpunktet i hele Styrelsen maatte være en Kreds af Mænd i Kongens nærmeste Omgivelser, i hans Gaard. Det var Kansleren, en Mand af »de lærde«, som førte Kongens Brevveksling. Endvidere Drosten, som

førte Tilsyn med Kongens og hans Hofsinders Husholdning og følgelig med Statens Husholdning, thi det var det samme. I Stedet for den ældre Tids Staller, som virkelig ikke var stort andet, end Navnet siger: Kongens Staldmester, traadte nu Marsken, der baade var øverste Tilsynsmand med Kongens Stalde, med Rytterhæren og med Krigsmagten i det hele. Dette var i Danmark og i Sverige de øverste Rigsembedsmænd. I Norge fastsatte Magnus Lagabøtes Love følgende: Kansleren, som altid skulde være i Kongens Nærhed, gemte hans Segl og udfærdigede hans Breve og holdt Opsyn med alle Kongens Regnskaber. Stallaren fremtraadte som den, der talte paa Kongens Vegne til Tinge og paa Hirdstævner. Mærkesmanden, som bar Kongens Mærke og altid skulde være Kongen nær, var Hirdens egenlige Fører. Disse tre Embedsmænd nød lige Ret med Lendermænd.

Mens Sveriges Kongemagt først naaede sit Højdepunkt ned imod Aar 1300, og Norges Kongedømme under Haakon V vandt saa langt frem, at Kongen næsten var enevældig i sit Rige, maatte Danmarks Konger efter 1241 kæmpe uafbrudt for at opretholde den Magt og de Indtægter, Valdemar Sejr havde haft, og i Hundredaarets Løb gik det nedad for dem. Det var den store Skattefrihed, Kirke og Herremænd nød, der formindskede Kronens Indkomster i overordenlig Grad, — i Forbindelse med Arveskifterne indenfor Kongeslægten. Jo mere Kronen saaledes mistede af Jordegods og faste Skatter, desmere førtes Kongerne til at lægge Vægt paa deres andre Indtægtskilder, navnlig Afgiften fra det skaanske Sildemarked, og at prøve at faa det mest mulige ud af det. Og da det danske Kongedømme endelig rejste sig i fornyet Kraft under Valdemar Atterdag, fik disse Bestræbelser afgørende Betydning for Forholdet til Hansestæderne.

Trods de hundrede Aars Nedgang i den danske Kongemagts Betydning (fra 1241 til 1340), stod det dog nogenlunde fast for det danske Folk, at Kongen var Rigets umiddelbare Styrer. Hverken i Danmark eller i de andre nordiske Riger fik et Lensvæsen efter fransk og tysk Forbillede fast Fod; der var Tilløb til det, men de fik for det meste ingen stor Varighed. Stærkest nærmede Danmark sig til det europæiske Lensstyre ved Aar 1241. Den Gang fandtes der her ved Siden af Kongen ikke faa Herrer, der havde Ret til at tage sig »Mænd« ligesom han. Det var Bisperne og de fyrstelige Lensmænd af Kongeslægten; disse sidste stod virkelig i en Stilling, som lignede Europas Lensfyrsters. Men Kongernes, navnlig Erik Klippings, haardnakkede Kamp for Kronens Overmagt, naaede i det væsenlige sit Maal: at faa Fyrstelenene ud af Verden. Kun i Sønderjylland holdt Abels Slægt sig som Hertuger; det blev da den eneste Del af Norden, hvor vi vedblivende kan tale om Lensforhold i den almindelige europæiske Betydning. Hvad der ellers senere hen her i Norden hedder Len- og Lensmænd, er noget helt andet; det er de kongelige Fogeder, som kaldes med dette ny Navn.

Adelen. — Folkeviserne.

Den danske og svenske Adel, som udviklede sig i vor Korstogstid, var i sin Oprindelse noget ret forskelligt fra en fjernere For-

Fig. 168. St. Peders Kirke i Malmø. (Jfr. Teksten S. 341.)

tids Stormandsklasse. Nordens gamle Adel — den, som i Norge først blev slaaet til Jorden af Sverre, men som i Danmark og Sverige havde tabt sin Magtstilling langt tidligere — var en Kres af store Ætter, var en *Fødselsadel*. Den ny Adel, Herremandsstanden, fik oprindelig ikke sin Adelsret gennem Herkomsten, men gennem

Forholdet til Kongen: den var en *Tjenesteadel* af Kongens Krigsmænd. I Valdemarstiden og noget derefter og i Sverige under de første Folkunger blev der stadig optaget ny Mænd i den ny Klasse. Men saa vokser Herrestandens Særfølelse sig stærk. Samtidig med, at den rejser sig mod sin Herre, Kongen, og kæmper for at blive Medejer og Medstyrer af Riget ved Siden af ham, samtidig søger den at lukke sig af, saa der bliver spærret for Tilgang. Og Reglen bliver meget snart, at medens Herremands Søn uden videre bliver Herremand, sker det sjældnere og sjældnere, at ny Mænd optages i Standen: den personlige Adel bliver atter til Fødselsadel. Denne Forandring fuldbyrdes omkring Aar 1300. Omkring det samme Tidspunkt viser der sig andre Foreteelser, som alle er Tegn paa, at Adelens Tilblivelsestid er afsluttet, og at Standen nu faar de fastere Rammer, som den i det væsentligste beholdt ned til Enevældens Tidsrum. Herremændene kæmpede jo som Ryttere, og det tyske Ord for Rytter — Ridder — brugtes i den første Tid som enstydigt med Herremand. Men ned imod 1300

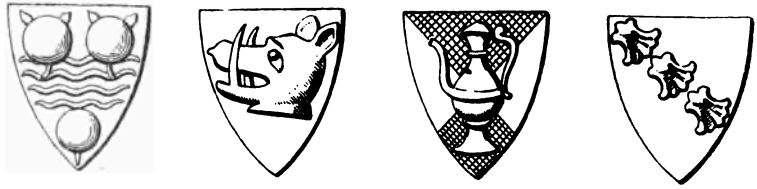

Abildgaard. Basse. Kande. Gøye.

Fig. 169. Danske Adelsslægters Vaabenmærker.

kommer det højtidelige Ridderceremoniel ind i Norden, idet enkelte af de fornemste Stormænd modtager Ridderslag. Og fra den Stund af fæstnes den nordiske Sprogbrug saaledes, at kun de faa, der opnaar Ridderslaget, hedder Riddere, mens alle andre Herremænd maa nøjes med at hedde Væbnere eller »Mænd af Vaaben«. Det bliver almindeligt, at alle disse fører faste Vaabenmærker i deres Skjolde og Segl, og enkelte Slægter begynder allerede nu at kaldes med faste Slægtnavne efter deres Vaabenmærke, f. Eks. Abildgaard og Basse. Dog trængte denne sidste Ting kun langsomt igennem; de fleste Herremænd vedblev paa gammel Vis at føre Navn som Stig Andersøn, Niels Ebbesøn, Ivar Ottesøn. — Først efter Aar 1500 bliver de faste Slægtnavne Regel.

Adelens Kendemærker, som skilte den ud fra det øvrige Samfund, var dels Skattefriheden, som den havde fælles med Kirkendels dens Krigerkald. Skattefriheden gjaldt fra først af Herre, manden personlig, d. v. s. de Gaarde, han drev selv eller lod drive af Bryder; men efterhaanden som Standens Magt steg og flere og flere af de mindre Bønder søgte Herremænds »Værn« og blev deres afhængige Fæstere, satte Adelen igennem, at alt dens Gods i Reglen

blev skattefrit. En lignende Fremgang havde dens Krav paa dens undergivnes Retsbøder. Jyske Lov giver Herremændene Ret til de mindste Bøder — Tremarksbøderne —, som deres Bryder idømtes. Men et Par Slægtled efter tilegner Herremændene sig ogsaa større Bøder, og det fra alle deres Fæstebønder. Vi kan heraf forstaa, at de Herremænd, som overhovedet fik samlet sig et større Tal Fæstegaarde, derved virkelig blev økonomisk velstillede efter Tidens Lejlighed. Men de Herremænd, som foruden deres egen Sædegaard — den, hvor de havde Bolig og Sæde — kun ejede et Par eller nogle faa Fæstegaarde, har ikke kunnet hæve sig stort over de gamle Selvejerbønder. Og den Slags smaa Herremænd har udgjort det store Tal.

Denne danske og svenske Herrestand har været temmelig talrig, i hvert af Rigerne sikkert nogle Tusinde Mænd. Og dog var den ikke nok til at give Kongerne al den Krigsmagt, de ønskede at raade over. Særlig kneb det for Kongerne at faa faste Besætninger i de Borge, de byggede hist og her i Rigerne, idet Herremændene ikke vilde ligge her som Vagthold, uden naar Fjenden var i Landet. Saa gik Kongen oftest den Vej at give sin Borgfoged Indtægterne af Bondegodset nærmest om Borgen, saaledes at han for disse kunde holde det passende Tal Svende. Og i Krigstid viste det sig jævnlig nødvendigt at forøge Herremændenes Rytterhær med lejede Tropper. Saaledes fandtes der ved Siden af Herremændene, et stort Tal af »Hovmænd« og »Svende« i Kongens, Fyrsternes, Slotsfogdernes og de rigeste Herremænds Tjeneste, — en Klasse af unge Mænd, der levede Standens Liv med, om end de maatte sidde til Bords i »Borgestuen«, mens Herren og hans Familie sad i »Fruerstuen«.

Adelens Liv i Tiden 12—13—1400 har vi tro og ypperlige Skildringer af i den Rigdom af Viser, som Datiden digtede og sang, og som netop havde hjemme paa Herregaardene — vore »Kæmpeviser« eller »Folkeviser«, som ad to Veje er naaet ned til vor Tid. Da disse Viser efter Reformationen begyndte at gaa af Brug paa Herregaardene, nedskrev adelige Kvinder en stor Del af dem, for at de ikke skulde glemmes. Men et langt større Tal af Viserne er kommet til os ad anden Vej. Da Adelen vragede og glemte de gamle Viser, blev Bønderne ved at huske dem og synge dem i Bindestuer, ved Gilder, i Folkestuen og ved Hjemmearbejdet. Saaledes er de blevet bevarede ned til det 19de Aarhundrede, da de lærde og Digterne og alle Oplysningsvenner paa ny havde faaet Sans for dem og samlede dem og trykte dem.

Vore middelalderlige Folkeviser er Danseviser. Det var sammen med hele Ridderlivet, at Dansen naaede til Norden. Blandt de mange Slags Dans, som blev udbredt, var den almindeligste den, at Mænd og Kvinder stiller sig i en Kres og danser rundt. En er Forsanger og kvæder Visen, mens alle synger med, naar de kan, og navnlig deltager alle i Omkvædet, der gentages i hvert Vers. Sommetider har de haft Spillemænd med Strængespil, Piber eller

Trommer, — men hyppigst har de kun danset til deres egen Sang. Allerede før Aar 1200 er Dansen og Dansevisen kendt i hele Norden, hos Munkene paa Eskilsø som i de islandske Bondegaarde. Der dansedes i Herregaardenes Stue eller paa den grønne Toft, ved Midsommerfesten om St. Hans-Ilden, ja i de hellige Vaagenætter, »Vigilier«, som fejredes Natten før de store Helligdage. Først efter Reformationen, da ny Hofskik indførte ny Danseformer, gik denne gamle Festskik af Brug i det meste af Norden. Men paa Færøerne lever den endnu: Færingerne danser og synger »for Erik Kongen hin unge« aldeles paa samme Maade, som Dansen har gaaet i den danske Konges Gaard i Middelalderen, og de danser Kvædet om Sigurd Fafnesbane — »Sjurður vann af orminum« — saaledes som Haakon IV's Mænd har traadt samme Dans.

Dansevisen er vist kommen til Norden ad to Veje: dels fra Frankrig—Tyskland til Danmark og Sverige, dels fra England til

Fig. 170. Dans. Billede fra Ørslev Kirke.

Norge. Til Emne tog Visernes ukendte Digtere Stof fra alle Sider. Der er gamle nordiske Sagn som det om Tors Hammertab, der genfindes i Viser om »Tor af Havsgaard«, franske Sagnhelte som »Holger Danske«, hvem vore Viser tilegnede sig som hjemlig Yndlingshelt, tyske Sagnmotiver som Didrik af Bern, nordisk Folketro som i Viserne om Ridderen, der red til Elverhøj, hjemlige Ridderfejder o. s. fr. Men i meget stort Omfang er det vor egen Histories Skikkelser og Kampe, der synges om — i Danmark f. Eks. en Mængde historiske Emner fra Erik Emuns Drab og ned til Niels Ebbesøn. Sangen handler om Kæmpers Tapperhed, om Frændesvig, om Godsstrid — men først og sidst om Elskov, som det kan ventes af Viser, der synges af de unge og digtes af de unge. I det hele var det de samme Viser, som blev sungne over hele Norden; i det mindste Danmark og Sverige hører i den Henseende nøje sammen, medens Norge har nogle Viser for sig selv, navnlig fra Telemarken. Sprogforholdene var jo ogsaa saadanne, at medens en Vise kunde føres fra Danmark til Sverige blot ved at blive sunget efter, saaledes

at de enkelte Ord fik et svensk Sving, krævede Overførelsen mellem Norge og Østnorden af og til en virkelig Oversættelse eller Omskrivning. Men i hvert Fald var Danmark det rigeste Viseland og det, hvor Viserne lærer os mest om Folkets og især om Adelens Liv.

Gennemgaaende skildrer Viserne Herregaardenes Liv, som det var i Adelens Tilblivelsestid før Aar 1300, — den Tid, da alle Herremænd hed Riddere og Rangforskellen paa Væbnerne og de fornemmere Riddere ikke kendtes. Og de Herregaarde, som er Visernes Skueplads, er ikke de store, faste Borge, men de beskednere Storbondegaarde, som de allerfleste af de jævne Herremænd boede paa Landet over: Uden om Gaarden løber et Plankeværk, kun sjælden en Jordvold med Grav foran. Gennem Borgeleddet kommer man ind paa Gaardspladsen med dens grønne Lind, og rundt om den ligger Husene, som i Reglen alle er byggede af Træ eller har lerklinede Vægge. Ogsaa selve Stuehuset er som oftest af Træ, men prydet med udskaaret Tømmerværk; rundt om det løber, i Reglen et Stokværk over Jorden, en Svalegang (»Højeloftsbro«), ad hvilken man naar til Husets øvre Rum. (Se Billederne S. 331 og 332). Tæt ved dette Hus ligger det tit besungne Jomfrubur, de unge Pigers Hus, — og endelig det faste Stenhus, den Bygning, som tydeligst adskilte Herregaarden fra almindelige Bondegaarde. Selve Gaarden var det let for Fjenden at komme ind i; i saa Fald var Stenhuset Beboernes Tilflugtssted. Men den Herremand, som kom i en særlig farlig Fejde mod en mægtigere, søger at bygge sig en sikrere Borg, saaledes som Riber Ulv:

Riber Ulv lader en Borrig gøre,
han sætter den midt i et stort Uføre.

Han lader den bygge baade høj og fast,
han agter hverken Bue eller Blidekast.

Han lader den gøre saa høj og stærk
med dybe Grave og høje Plankeværk.

Herremanden i Viserne er for det meste ikke den store Slotsherre, der ser dybt ned paa Bønderne, men selv halvvejs Bonde. Han gaar under Skovbrynet og pløjer sin Mark; Ridderjomfruen siger til den Mand, hun vil trolove:

Saa god en Bondesæd lærer jeg dig:
Tager Plov i Haand, lader pløje vel dybt,
tager Korn i Haand, saar maadelig tykt,
og lader saa Harven efter gaa.

Men tiere synger Viserne om mere festlige eller mærkelige Sysler end Jordarbejdet, om Jagt og om Kamp. I Herremandsklassen vedblev den gamle Stridslyst at leve: faar man Kiv med en jævnbyrdig,

da griber man snart til Sværdet, og Drab hævnes med Drab. Det var jo netop Standens Stolthed, at den var Krigerstanden. Men at den særlig var Rigets eller Kongens Mænd, kommer ikke altid frem, og væsenlig vistnok i de ældste Viser. Endnu det ene Sæt af Marsk Stig-Viserne har Udtryk for en stærk Rigs- og Kongefølelse (»Landet stander i Vaade«), og en tilsvarende, men frejdigere Stemning møder vi f. Eks. i:

Lad den Bonde raade for sit Bo,
den Hovmand for sin Hest,
Kongen udaf Danmark
han raader for Borg og Fæst.
Men Kongen raader for Borgen.

Paa lignende Maade mærker vi i Visen om Holger Danske og Stærk Didrik en tydelig dansk, noget overmodig Følelse overfor de pralende Fjender (Tyskerne), som lider et forfærdeligt Nederlag:

Blodet det rinder i striden Strøm,
baade over Bjærg og Høj,
og Røgen stander i Himlen op,
at Solen bliver blodig og rød.
Men Striden stander Norden under Jylland.

Muligvis tilhører de fleste saadanne Viser den ældre Tid, før 1300. I andre Viser, som vel for det meste er senere, f. Eks den om Niels Ebbesøn, tales ikke om Herremandens Pligtfølelse mod Riget og Fædrelandet, men kun om Hovmandens Pligt overfor den Herre, han har lovet at tjene, og tillige om hans Ret til at »undsige«, d. e. opsige sin Herre og gaa i Tjeneste hos en anden, hvem han end vil vælge, om det saa er den tidligere Herres Dødsfjende. Naar Grev Gert dadlende siger:

Hr. Bugge han har mig undsagt,
og saa hin unge Povl Glob;
Hr. Anders Frost er og en af dem
er fremmest i dit Raad —

svarer Niels Ebbesøn:

Anders Frost har været eder Tjener tro,
aldrig skal I andet spøre;
vilde han Orlov af eder tage,
hvi maatte han det ikke gøre?

Det er saa Sæd i Danemark,
har været af gamle Dage:
ihvilken Svend som ikke vil tjene.
han maa vel Orlov have.

Og da Gert saa indvender:

Ingen maa fra sin Herre fly,
meden han lyster hannem at føre —

svarer Niels Ebbesøn paany:

Der er ingen tilsammen viet
uden Munken og hans Kappe,
Hovmand rider og Hovmand kommer,
ihvor han tjener til Takke.

Denne Tankegang er Fagkrigerens, ikke den, vi kunde vente hos den danske Konges og det danske Riges Mand. For en Sikkerheds Skyld skal det allerede her siges, at Visens Digter her har lagt Niels Ebbesøn sin egen Opfattelse i Munden, men øjensynligt ikke har forstaaet eller gengivet den Følelse, som Niels Ebbesøn selv var gennemtrængt af.

De historiske Viser — d. v. s. de, hvis Emne er historiske Personer eller Tildragelser — tilhører for Danmarks Vedkommende Valdemarstiden og de første 100 Aar derefter, indtil de væsenlig stanser med Visen om Niels Ebbesøn. I Sverige digtedes derimod mange ny Viser om Unionstidens Kampe mod Danskerne, helt ned til »Dalvisen« om Gustav Vasas og Dalkarlenes Sejr. I Danmark tier den historiske Vise næsten i disse 150—200 Aar. Først ved Kristian II's Landflygtighed 1523 høres dens Toner klart igen i Sangen om »den gamle Ørn«; men her taler Sangen ikke længer ud fra Herremændenes Syn, men fra Bøndernes.

Har Viserne nu end virkelig den Betydning, at de hist og her kaster Lys over Tidens Syn paa det politiske Liv, saa er det dog paa andre Omraader, at de giver os den største Rigdom: det er Billederne af Middelalderens daglige og private Liv, af Bejlerfærd og Bryllup, Lege, Rejser, Tingmøder, Jagt, Frændetvist, Død og Begravelse osv. Og det er i alle disse Situationer, at de handlendes Karakterer tegner sig: den raske og dristige Bejler, den fredløse Drabsmand osv., — og særlig de mange klart tegnede Kvindeskikkelser. Der er haarde Mødre, skælmske unge Piger, praktiske og snarraadige Hustruer, stærke i Elskov og i Sorg, i Had og i Hævn, — men de er virkelige, sunde, saa hjemmevokste paa vor Agerjord som de Rugaks der giver dem Brød. Det er det underlige i denne vor Middelalders Digtning, i denne Verden af »Riddere« og Ridderjomfruer, i denne Tid, da Kirken daglig ringede og messede sin Lære om Verdensforsagelse ind i alle syge Sjæle —, der er det det underlige, at vore Visers Mennesker egenlig er saare lidet berørt af alt dette. De unge Kvinder i Viserne kan være søde, kaade, alvorlige, væne og rødmussede, — men alle hører de Jorden til, og ingen af vore Visedigtere har — som de ridderlige Sangere i Frankrig og Tyskland — digtet sin elskede om til et overjordisk Ideal, en Halvmadonna. Og heller ikke har Viserne nogen sær Lyst til Kristendommens Verdensforsagelse og Munkeliv. I en svensk Vise,

hvor Moderen vil have Datteren til at give sig i Kloster, svarer den unge Pige afvisende: »Jag hafver intet nunnekött.« I en anden Vise, som fortæller hvorledes Ridderen lader sig bære som død ind i Klostret, hvor hans elskede er, og saa springer op af Kisten og bortfører hende, hedder det dernæst:

Det var de kloster-nunnor
de læste uti bok:
«Visst var det en Guds ængel,
som bort vår syster tog.«

Och alla kloster-nunnor
de sjöngo hvar för sig:
»Krist gifve, en sådan ængel
kom, tog båd mig och dig.«

I det hele er Visernes Opfattelse af den Verden, vi lever i, kun lidet kirkelig. Det er Folkets gamle Naturtro, som endnu her er lyslevende: Elverfolk og Nøkker og Trolde og Dværge, som bor allevegne i Naturen og som har Magt imod os. Da Erik Klipping farer vild paa Jagten og ser en skøn Jomfru, som han straks attraar, da er det en Elvermø, der gækkende spaar ham en ond Skæbne og derpaa brat forsvinder. Hr. Villemand og hans væne Brud rider over Blidebro; hendes Ganger styrter og hun selv synker i den stride Strøm: det er Havtrolden, der drager hende til sig. Men saa henter Villemand sin Harpe — »Strængen er af Guld«:

Han slog Harpen til Bunde:
den Trold maatte op fra Grunde.

Op kom den Trold fra Grunde
med Villemands Mø i Munde.

Her maatte altsaa Troldens Magt vige for Harpens Toners Tryllekraft. I Viserne om Hellig Olaf og Troldene maa ligeledes Naturvætterne bukke under: da Hellig Olaf sejler forbi Hornelen (»Hornelummer«), vil den gamle Trold drage Skibet ind i Bjærget, som han før har gjort med saa mange Skibe; her slaar hans Kraft for første Gang til, han selv og de andre Trolde synker ned i Fjældet, som paa den rødskæggede Konges Ord lukker sig over dem:

»Sten ved Sten og Væg ved Væg
de blive nu vel tilsammen.«

Men ofte er det Mennesket, som maa bukke under for Vætterne, som i den af alle kendte Elverskudsvise om Hr. Oluf, der paa sit Ridt for at byde Gæster til sit Bryllup kommer ind i Elvermøernes Kres og vender hjem med Dødssoten i sit Hjærte — med Død for sig, for sin Mø og sin Moder. Det stadfæster sig i Folkeviserne, hvad vi før har gjort opmærksom paa (S. 113), at denne Tro paa Na-

turens Vætter er vort Folks ældste, dybeste og mest sejlivede Livs- og Verdensopfattelse, som paa Bunden af Bevisthederne har holdt sig lyslevende under alle de skiftende Lag af højere Religionsformer: Asadyrkelse, Katolicisme og Lutherdom. Den har kunnet holde sig, fordi den gemte en Forklaring af Naturens Kræfter, som for det Oplysningstrin, Folkets Masse i al den Tid har staaet paa, maatte synes rimelig og rigtig. Og først efter som den nyere Tids videnskabelige Iagttagelse af Naturen sætter sit Præg paa Folkeoplysningen, svinder i vor Tid denne ældgamle Naturforklaring: først nu er det, at vor nedarvede Naturtro virkelig føles som Overtro.

Som før sagt er det Middelalderens Herregaarde og deres Jomfruer og Svende, vi kan takke for Folkeviserne. Thi da var Adelen bleven den Stand, som bar vort nationale Liv, som forplantede Følelsen af Sammenhængen i Folkets Liv. Det var ingen litterær eller skrivende Stand: Viserne maatte danses og synges ned fra Slægt til Slægt. Men netop derved blev Visernes Sprogform saa uafhængig af vedtagne Digterregler og saa frisk, saa lige grebet ud af Livets daglige Sprog. Fra en Tid, da vi ellers — i Danmark og Sverige — kun har Lovenes gammeldags, lidt stivnede nordiske Sprog, og derudover ikke stort andet end latinske Skrifter, bærer Viserne selve Folkesproget ned til os, fortættet og styrket ved at formes i Vers. Langt ind i det 19de Aarhundrede har vor nordiske Litteratur haft den Skæbne, at medens saa godt som ingen skrev nordisk Prosa paa en jævn og naturlig Maade — det skulde altid gøres i Vendinger og Slyngninger efter latinsk og højtysk Mønster —, har derimod vor Digtning paa Vers ofte været formet i det reneste og jævneste og hjemligste Sprog. Og dette er en Arv fra de middelalderlige Folkeviser.

Kirken og det religiøse Liv.

Alt, hvad vi endnu har omtalt af Stænder og Organisationer, er dog kun det verdslige Samfund, ikke det hele Samfund. Tilbage staar det kirkelige Samfund, som i Tal kun er lille ved Siden af det verdslige, men som i Indflydelse vejer det op. Det kirkelige Samfund er ved Aar 1300 blevet saa at sige en Stat for sig med sin egen Lovgivning — den kanoniske —, med sit eget Finansvæsen sine egne Domstole og sit eget Sprog — Latinen —. Indenfor Kirken er der stor Forskel i Rang og Indflydelse: Afstanden er umaadelig mellem Ærkebispen og en tarvelig Sognepræst, men udad mod det verdslige Samfund danner de én stor Familie.

Kirkens Skattefrihed var nu i det væsenligste en Virkelighed næsten overalt. Den bestod i, at ikke blot Bisper, Kanniker, Klostre o. s. v. var fri for Leding og de andre faste Ydelser til Riget, men at ogsaa deres Fæstebønder var fritagne for disse Afgifter. For den høje Gejstlighed, som havde stort Bondegods at raade over, var dette en mægtig Fordel; det var især Bisperne, Domkapitlerne og

de gamle Herreklostre fra Eskils og Absalons Tid, som havde de mange Fæstegaarde, og som derved hørte med blandt Rigernes allerstørste Jordejere, saa at Bisper og Abbeder blev dets mægtigste Mænd ved Siden af de fyrstelige Lensmænd og forud for Herremændene.

Øverst stod Ærkebisperne. Trondhjems og Lunds Ærkebisper lød umiddelbart under Rom, medens Upsala Ærkebisp modtog Palliet af Ærkebispen i Lund. Denne sidste kaldtes »apostolsk Legat for Norden og Sveriges Primas« (Fyrste). I alle tre Riger stod Ærkebispen ved Siden af Kongen som Landets ypperste Høvding; ingen Kamp rystede derfor i den Grad Samfundet fra Grunden af, som naar Konge og Ærkebisp tørnede sammen. Det var af Ærkebispens Haand, at Kongen ved Kroningen modtog den hellige Indvielse; og naar f. Eks. Sverre og Erik Klipping kronedes af andre end Ærkebispen, er dette tydeligt Tegn paa, at Rigets lovlige Orden var af Lave. Overfor hele sin Kirkeprovins førte Ærkebispen et Overtilsyn og havde især at gøre med at bilægge Stridigheder mellem Klostrene paa den ene Side og Bisperne paa den anden, eller at afholde »Provinsialkoncilier«, d. e. Kirkemøder for hele Riget for at gennemføre en eller anden kirkelig Reform eller for at samle alle Kirkens Mænd til fælles Kamp mod Kongen og de verdslige Stormænd. I sit eget Stift havde Ærkebispen samme Opgave som hver af de andre Bisper i sit. Navnlig skulde Bispen holde jævnlige Visitatser om i Sognene og — som det hedder i en Forskrift for Roskilde Bisp — »forhøre sig om Klerkenes Levned, om de holder Friller eller mistænkelige Kvindfolk, om de gaar sømmelig klædte og har den præstelige Tonsur«, og om de i det hele passer deres Kald. Næste Morgen skal han samle alle Sognets Folk; der skal da prædikes for dem og læses Messe, og derpaa vier Bispen Kirkegaarden og konfirmerer Konfirmanderne. Dernæst sætter Bispen sig ned, og Sognefolkene lige overfor ham. Han udtager 3—5 af de mest ansete Mænd, lader dem aflægge Ed og spørger dem saa hver for sig, om nogen, Klerk eller Lægmand, Mand eller Kvinde, er forfalden til Hor eller anden Forbrydelse, og om der er nogen Kætter, Heks eller Tegnsudlægger. — Disse Visitatser var ofte en tung Byrde for fattige Sogne; thi mangen Bisp kom med et stort Følge, baade af gejstlige og af sine Herremænd med deres Svende, og dem skulde Præsten og Sognet underholde. Præsterne ønskede stadig at faa dette Gæstehold afløst med en fast Afgift, og efterhaanden skete dette ogsaa mange Steder, men med den Følge, at Bisperne saa blev forsømmelige med at holde Visitatser.

Domkapitlerne var Bispernes Raad og Medhjælpere. Fra først af var Kapitlerne en Slags Klosterstiftelser, hvis Medlemmer maatte leve efter Munkeregler; men med Tiden blev de fleste af dem til »verdslige« Kapitler, hvor Domherrerne levede efter mindre strænge Regler. De øverste Kapitelherrer kaldtes Prælater; til dem hørte Degnen, Provsten, Ærkedegnen og Kantoren; de øvrige hed

Kanniker. Men foruden disse, der udgjorde det egenlige Domkapitel, i hvis Haand Bispevalget laa, var der ved Domkirken Præster af lavere Rang, som ikke gjorde Tjeneste i Koret eller ved Højaltret, men havde hver sit Sidealter i Kirken; og endelig maatte ingen indsættes til Præst i noget Sogn, før han som Lærling havde gjort Tjeneste i Domkirken under Korherrernes Vejledning et Aars Tid eller mere. De almindelige Præster nøjedes gærne med den Lærdom, de fik ved Domkapitlet og i dets Skole, medens Domherrerne selv ofte havde studeret i Udlandet. — Det var hos Bisperne i Forbindelse med Kapitlet, at det meste af Kirkens Myndighed hvilede, saaledes navnlig dens Domsret. Det var dem, som paadømte Sager mellem de gejstlige indbyrdes, Spørgsmaal om Præsters Embedsførelse, og navnlig den store Mængde af Retssager mellem Lægfolk, som hørte under Kirkens Dom. Dette var især alle Ægteskabssager med alt, hvad dertil hørte: Hor, Slegfredliv, mange Arvespørgsmaal o. s. fr.

Ved Siden af Bisper og Præster, hvis Virksomhed for en stor Del var rettet udad mod det verdslige Samfund, stod den anden store Hovedafdeling af Kirken, den, hvis Formaal ikke saa meget var at virke paa andre, som selv at leve et kristent Liv: Klostergejstligheden. Der stiftedes stadig ny Klostre, saa at der til Slut var en hel Vrimmel af saadanne Munke- og Nonneboer strøet ud over Nordens Lande. Som det kunde ventes, var Danmark det klosterrigeste Land, og indenfor Danmark var det især i Jylland at det myldrede med Klostre. I Tiden ned mod Reformationen regner man, at der i Danmark har været 130—140 Klostre, betydelig flere end i Sverige og Norge tilsammen. De største og rigeste af disse Stiftelser var stadig 1100'ernes Herreklostre, især Cisterciensernes. Alle Nordens Cistercienserklostre dannede en fælles Organisation under Abbeden i Sorø, ligesom alle nordiske Johanniterklostre havde et fælles Overhoved i Prioren for Antvorskov Kloster. De store Herreklostre har virket stærkt til at give Nordens Landskab Præg. De laa ofte afsides fra de gamle Landsbyer. Midt inde i en Skovegn, hvor en Aa munder ud i en Sø, eller paa en Ø, der skilles fra det omliggende Land ved Søer, Vandløb og Engdrag, kunde den vejfarende træffe paa den store Samling Bygninger, der hørte til sligt et Munkehjem: selve Klostrets firlængede Gaard, hvis ene Fløj var dets Kirke; uden om den Lader, Staldbygninger, Porthus og Klosterhave, og saa videre ud mod Skovbrynet Klostrets Agerjorder. Med Menigmand traadte Munkene af denne Slags kun lidet i Forbindelse, og han kendte kun de forskellige Ordner paa deres Dragt. Cistercienserne havde saaledes hvid Kjole med sort Hætte, Skulderklæde og Bælte. Disse ældre Munkeordners Liv var — med al deres Rigdom og den dermed følgende Slappelse af Klostertugtens Alvor — præget af Tanken om Flugten fra Verden: de levede Klosterlivet for sin egen Skyld, for selv at fly Synden og for selv at opfylde en Kristens Pligter. Noget helt nyt var derfor Tiggermunkene,

som ikke skulde nøjes med at arbejde paa deres egen Helliggørelse, men skulde gaa ud blandt Lægfolket og virke i det. At de mest søgte deres Føde ved Tiggeri, kunde ikke være stødende for Datidens kristne Opfattelse: endog hver Lægmand, som gav sig paa Valfart, tog Stav og Pose og havde Ret til at leve af Gaver. Tiggermunkenes Fremtræden og deres hurtige og stærke Udbredelse er et af de mærkeligste Tegn paa, at der i hele Europa var ved at komme Liv i Folkemasserne — et demokratisk Tegn. De blev vel alle Samfundsklassers Sjælesørgere, men især Almuens. Den største Udbre-

Fig. 171. Fra Karmeliterklostrets Gaard i Helsingør.
Karmeliterordenen stiftedes i Korstogstiden paa Bjærget Karmel og regnede Profeten Elias som sin Værnehelgen. Til Norden kom den under Erik af Pommern og fik Klostre i flere danske Byer. Dens Gaard i Helsingør fra o. 1500 er en af de bedst bevarede Klosterbygninger i Norden.

delse fik vistnok Graabrødrene (Franciskanerne), især da der oprettedes en Underafdeling af Ordenen, beregnet paa Lægfolk. Dens læge Brødre, »Tertiarierne« aflagde ikke det fuldstændige Munkeløfte, de vedblev at leve som Lægfolk med Hustru og Børn, men til visse Tider maatte de klæde sig i Bodsdragt og de maatte adlyde Ordenens foresatte. Begge de store Tiggerordner havde Ret til at prædike og høre Skriftemaal, og begge tog sig af syge og nødlidende. Men medens Graabrødrene mere kastede sig over den Opgave at pleje og trøste de syge, blev Dominikanerne — Sortebrødrene — de egentlige Prædikebrødre. Det er i protestantiske Lande en

almindelig men fejlagtig Tro, at Middelalderens Gudstjeneste udelukkende var paa Latin, og navnlig at den ikke kendte Prædiken i Modersmaalet. Der er til alle Tider ved den sædvanlige Gudstjeneste blevet prædiket i Folkets eget Sprog, men ofte var Prædikenerne vistnok korte, og den latinske Messe stod for Folk som den egenlige Gudstjeneste. Nu kom Tiggermunkene, som prædikede allevegne, hvor de kunde samle Folk om sig: paa Gader, paa Korsveje, ved Markeder og ved Bystævner. Og deres Prædiken har været helt folkelig, forstaaelig for Hvermand, affattet efter at gribe Almuens Opmærksomhed og holde den fast. I Almindelighed har den prædikende Tiggermunk fortalt en eller anden bibelsk Historie, en Legende, en Dyrefabel eller et Folkeeventyr og udlagt det allegorisk. De Prøver, vi har af Middelalderens Prædiken, viser dette; ingen Fortælling opfattes efter Ordenes virkelige Betydning, men man læser deri et Sindbillede, en Allegori, hvad der nu bedst passer til Talerens Formaal. Saaledes betyder de fem Brød, hvormed Jesus bespiste de 5000 Mænd: Retfærd, gode Gerninger, Kristi Legeme, Helligaandens Kraft og Himmerigs Salighed. De tolv Kurve, som fyldtes af Brødsmulerne, betyder de 10 Mosebud og de to Bud i den ny Pagt om at elske Gud og Næsten. Paa samme Maade brugte Talerne ogsaa de verdslige Historier; selv slibrige og kaade Fortællinger kunde udlægges som kristelige Sindbilleder. Det var nyttigt for Prædikebrødrene at kende en Mængde Historier, saa de altid kunde fængsle Tilhørerne ved en ny Fortælling. Og det synes, at netop gennem disse Prædikener er et stort Tal Sagn og Fabler blevet kendte her i Norden, særlig østerlandske Eventyr og Legender, som Korsfarerne havde ført med sig hjem til Europa.

Fig. 172. En Franciskanermunk.

Hvor dybt nu egenlig Kirkens Livslære trængte ned i Menneskene som de var flest, kan være svært nok at sige; for det meste gik den ikke ret dybt. Til daglig levede Middelalderens Nordboer

vel nok i nogenlunde samme Sæt Følelser som Forfædrene: en ubændig Selvhævdelse og en naturlig Griskhed efter Livets Glæder og denne Verdens Gods. Men der var ingen, uden at han i visse Øjeblikke bøjedes strængt ind under Kirkens Tugt og sin egen Anger Thi der var ingen, som nærede Tvivl om, at hvad Kirken lærte om Straffen efter Døden, var den virkeligste Virkelighed. Den døde maatte komme i Skærsildens Pine. Kun den, der her i Livet havde gjort mere godt end det med rette kunde kræves af et Menneske, — og det vil især sige: kun den, som her i Livet havde haft et Overmaal af Lidelse og Savn, — kan slippe for Lidelser i Skærsilden og gaa lige ind i Himlen; det kan »Martyrer, dydelige Jomfruer og gode Klosterfolk, som gør mere end der er paabudt dem.« Alle andre maatte gaa Skærsildens Pine igennem, i lang eller kort Tid efter deres Synders Natur. Hvem maatte da ikke attraa allerede her i Livet at faa Bod for sine Synder, at tage Lidelse og Ydmygelse her for om muligt at slippe lettere hisset? Derfor skal Synderen skrifte og paatage sig den Bodsstraf, Præsten idømmer ham. Stundom holdtes en stor sindbilledlig Bodsfest, der ligesom samlede alle Aarets Bodsstraffe under ét. Hver Askeonsdag, naar den store Faste gik ind, fremstillede alle Stiftets Syndere sig ved Bispens Kirke, i Bodsklæder og med bare Ben, ledsagede af deres Sjælesørgere, som flittig formanede dem til Anger og Bod. Naar de saa kom ind i Kirken, knælede Bispen med alle Klerkene for Altret, mens de syv Bodssalmer blev sungne. Efter Sangens Afslutning stænkede Bispen Vievand paa Synderne, strøede Aske paa deres Hoveder og forkyndte med Suk og Taarer, at de var udstødte af Kirken som Adam af Paradis. Derpaa førtes de ud. De regnedes nu for udelukkede, indtil Skærtorsdag kom: saa lod deres Præst dem atter komme ind i Sognekirken og meddelte dem Nadveren.

Der var dog Veje nok til Aflad, d. v. s. at faa de idømte Bodsstraffe eftergivne. Ikke alene den, der selv drog paa Korstog, men ogsaa den, som med Andagt hørte en Korstogprædiken, den, som hørte en pavelig Legat, den, som gav Bidrag til Opførelse af en Kirke o. lign., kunde opnaa Aflad. Egentlig havde kun Paven Magten til at eftergive Bodsstraffen, men i Reglen gav han hver Bispekirke Ret til i visse Tilfælde at udstede Afladsbreve.

Særlig fortjenstfuldt var det, om nogen frivillig aflagde et helligt Løfte, f. Eks om Pilgrimsfærd til Jerusalem, til Jakobsland (Galicien) og andre hellige Steder, til Hellig Olaf i Nidaros, eller til de yngre Helligdomme, som kom i Ry i Middelalderens sidste Aarhundreder, saasom Vor Frue i Karup o. m. a. Slige Valfarter gjorde Folk for at gøre Bod, men ogsaa for at søge Lægedom paa de undergørende Steder — og for at drive Handel. Valfarterne med deres store Flokke af bodfærdige, af Tiggere, af syge og vanføre, af Kræmmere og Eventyrere var noget af det mest ejendommelige ved Middelalderens Liv. Blandt alle Nordens Valfartssteder kunde intet maale sig med St. Olafs Helligdom i Trondhjem. Naar

hans Festdag (d. 29. Juli) nærmede sig, strømmede Pilgrimmene sammen. Ind ad Trondhjemsfjord kom Skibe fra Tyskland, fra Danmark, England og Nordfrankrig og fra Norges egne Kystbygder. Gennem Dalene, især Østerdalen og Gudbrandsdalen, vandrede Oplændinger og Gøter og Svear og Folk, som havde hjemme endnu længer borte. Folket i disse Dale husker endnu Mindet om de store Pilgrimsskarer, »Munkene« som de kaldes. Enten der var Krig eller Fred, skulde Pilgrimmene nyde Tryghed, og det kunde da hændes, at onde Mænd drog Nytte af dette, saa at Pilgrimskaaben kun var Dække for Voldsmænd.

Olafsfesten i Kristkirken begyndte om Aftenen d. 28. Juli med en stor Messe. I en lang Vekselsang fremstillede Klerkene Olafs Liv og Død, i stærkt lovprisende Udtryk om hans Virksomhed for Kristendommen: »Folk løb om Kap til Daaben, de troendes Tal voksede hver Dag, Afgudsbillederne sønderbrødes, Lunde brændtes, Hove nedreves, Præster indsattes, Kirker byggedes, Afgudsdyrkerne bluedes«. Og idet St. Olafs Pris stadig gentoges, forkyndtes om Undergærningerne af hans Lig, indtil Aftensangen sluttede med en af Davids Salmer. — Men næppe lagde nogen sig til Ro i den hellige Nat. Timerne gik, under sømmelig Underholdning i mange Vaagestuer, under Svir og Larm i Skytningsstuerne, indtil alle igen tidlig d. 29. Juli strømmede til Kirken til Ottesang, hvor atter Olafs Undergærninger forkyndtes, flere og mærkeligere end ved Aftensangen. Saa kom endelig selve Olafsmessen om Formiddagen d. 29. Juli: Ærkebispen træder frem for Højaltret, Basuner lyder, og Sangkoret istemmer Hymnen: »Lad os glædes« (*Gaudeamus*). Saa løfter Ærkebispen Hostien op, Forsamlingen knæler, og »der gaar som et elektrisk Stød gennem Kirken: nogle tror at føle Olafs miskundelige Nærværelse i Røgelseduften, Krøblinger føler sig gennemstrømmede af ny Kraft og slænger Krykkerne fra sig, mens de omkringstaaende i tavs Beundring priser den mægtige Helgen for dette ny Under«. Efter Messen gik alle i et stort Optog med St. Olafs Skrin: forrest Ærkebispen med alle Kanniker, derefter Pilgrimmene, ud af Kirken og over Kirkegaarden, medens Folk trængtes og skubbedes for at komme nær nok til at røre ved Helgenskrinet, og Præsterne sang Hymner til St. Olaf. — Først d. 3. August endte de store Festligheder.

Man maa ikke tænke sig den katolske Kirke i Middelalderen som noget stillestaaende og stivnet. Tværtimod var der indenfor Kirkens Rammer en voksende Gæring, en Vrimmel af Nydannelser, og særlig i Middelalderens sidste Aarhundreder er der fuldt op af saadanne, ofte af en vis demokratisk Natur. Det er næsten, som om Kirken og dens Lære først nu for Alvor kommer Almuens Masser ind paa Livet. Almuens Liv og Forestillingskres var verdslig, tit raa og vild. Men ved Siden af den almindelige udvortes Gudelighed, som alle havde tilegnet sig, mødes tiere og tiere Eksempler paa den Sønderknuselse og Syndsfortvivlelse, som i

de enkelte Øjeblikke greb Sjælene. Og der fortaltes stadig om ny Mirakler, som snart alle troede paa. Især vidste man i 1300'erne at fortælle om, at Hostien dryppede af Blod. En ny Fest, der knyttede sig til dette Jærtegn, indførtes nu i Norden; det var Kristi Legems Fest, som efterhaanden blev næsten den vigtigste af alle. Flere og flere Helgener fik Ry og Tilbedelse; men ingens Lov blev sunget saa højt som Jomfru Maries, hun blev prist som undfanget uden Synd, og Festen for Maries ubesmittede Undfangelse indførtes. Rundt om opstod ny Valfartssteder: ved Bistrup (ved Roskilde) skete det Jærtegn, at der flød Blod ud af Korset. Billedet af vor Frue i Karup (i Jylland, Syd for Skive) fældede Taarer. Om dette sidste vilde Reformationens Prædikanter vide, at Billedets Hoved var hult og fyldt med Vand, som sivede ud gennem Øjnene. Den Slags ny Markskrigermirakler var især Værk af Munke og Løbepræster, og Højkirken saa skævt til dem; men de fik Tilløb nok af Almuen. I det hele bredte det gudelige og kirkelige Tilsnit af Livet sig videre og videre. Der stiftedes ny Gildelag med det Formaal at holde Messer for de hensovede Medlemmer — foruden naturligvis at holde Gæstebud for de levende; nogle af de mest kendte blandt saadanne Broderskaber var Kalendgilderne, som samledes hver *calendæ*, d. v. s. den 1ste i Maaneden, og som talte baade Præster og rige Borgerfolk blandt sine Medlemmer.

Bag ved al denne folkelige Gæring med de ny Mirakler, ny Fester, ny Gilder — og ny Klosterordner — laa en særegen Aandsretning, som navnlig i 1300'erne fik Magt i Tyskland og derfra i Norden. Kirkens fremmeste og førende Aander var nu ikke længer Skolastikere, men Mystikere; de spændte ikke længer deres Kraft paa den skarpsindige, men golde Tankeidræt (S. 163—164), men stræbte at fordybe sig i de indre aandelige Oplevelser, at virke til Jesu Efterfølgelse i et fattigt og ydmygt Liv, at afdø fra sig selv og al Egenkærlighed. Som den første store Mystiker plejer man at nævne Franskmanden Bernhard af Clairvaux; men sit egenlige Hjem fik denne Retning i de tyske Lande. Indtil efter 1300 havde Nordens lærdeste Mænd søgt til Paris og var der bleven prægede af den franske Aand med dens Stræben efter klar Tænkning; men saa tog disse Besøg af, det blev almindeligt at studere i Tyskland, hvis første Universitet 1348 (Prag) snart fulgtes af flere, saa at hver Strømning i tysk Aandsliv hurtigt kunde overføres til Norden. Og lige til vore Dage har det været det dybeste Skelnemærke mellem fransk og tysk Aand, at den første især tilstræber Tankeklarhed, den sidste Følelsesdybde.

I 1300'erne, da Skolastik og Mystik mødes her i Norden, da Tiggermunkenes Prædikener sætter Folkemasserne i Røre, da Tiden ligesom hungrer efter ny Undere og ny Aabenbaringer, da fødes paa en Gaard i Upland den hellige Birgitta, den eneste af alle Nordens Mænd og Kvinder, som har grebet selvstændigt skabende ind i den almindelige Kirkes Udvikling.

Birgitta var en højbaaren, rig, stolt, ærgerrig og højtstræbende Natur. Begge hendes Forældre hørte til Sveriges ældste, rigeste og mægtigste Ætter; Faderen, Uplands Lagmand Birger Persson, var Rigets ypperste Høvding næst Kongen og regnede Kong Sverker blandt sine Forfædre; Moderen var i nær Slægt med Folkungerne. Birgitta fødtes 1303, vistnok paa Faderens Gaard Finsta i Upland, et Herresæde saa folkerigt som en Kongsgaard, men sikkert en Gaard i den gamle Stil med et stort Tal Træhuse, og Stuen selv et vældigt Bjælkehus. Her har Birgitta de lange Vinteraftner i det usikre Lys fra Arneilden lyttet til Huskapellanens Fortællinger om hellige Mænd og deres Undergærninger — Legender og altid Legender, hvor Naturens Gang hvert Øjeblik brydes ved et Mirakel, hvor Underet bliver det sædvanlige og det naturlige, hvor Drømmen opfattes som Aabenbaring af en Virkelighed, hvor Hallucinationer og alle de Sjælstilstande, som i vore Øjne er sygelige, regnes for de mest ophøjede og klarsynte. Den Slags Fortællinger var den almindelige aandelige Næring for Fantasien hos Middelalderens Mennesker, og i og for sig troede alle paa deres Sandhed. Men medens de fleste Mennesker til Hverdags var i Stand til at glemme alt dette eller dog at sætte det hen i en Krog af Sjælen, hvorfra det kun i enkelte Øjeblikke hentedes frem til Brug, var der andre Naturer, som gjorde det til Midtpunktet for hele Bevidstheden og med dyb og glødende Energi byggede paa det, om end under stadige Kampe med det naturlige, det verdslige Menneske i sig. Birgitta hørte til disse sidste. Syv Aar gammel drømte hun, at en hellig, straalende Kvinde satte en Krone paa hendes Isse. Hun følte Drømmen som en Aabenbaring; for os røber den, i hvad Retning Barnets Ærgerrighed allerede da var vendt: den at vinde en Helgenkrone. Som 13aarig Pige blev hun gift med Nærikes 18aarige Lagmand Ulf, der lod sig helt drage med af sin unge Bruds Iver. De levede i Faste og paa Valfarter, i Bodsøvelser og gode Gerninger. Hver Uge toede Birgitta 12 fattiges Fødder, uddelte Almisser, opsøgte de syges Hytter og plejede dem; det fortælles endog, at hun sugede Materien ud af de spedalskes Saar. Paa sin Gaard samlede hun lærde Mænd om sig, navnlig Skolastikeren Mathias, som skrev en vidtløftig Bibelforklaring, og af hvem Birgitta fik nøjere Bibelkundskab, thi hun kunde ikke Latin. Men i denne Tid synes det ikke, hun modtog Aabenbaringer. Thi endnu var det, trods Faste og Grublerier, selve det levende Liv, Birgitta tilhørte; hun fødte sin Mand 8 Børn, som hun opdrog med Omhu, hun var en dygtig Husfrue og Godsstyrer, højt anset baade for sine timelige og religiøse Dyder, og blev Hovmesterinde for Magnus Smeks unge Dronning, Blanche af Namur.

Da døde hendes Mand kort efter begges Hjemkomst fra en Pilgrimsfærd til Jakobsland; paa Dødssengen havde han sat en Ring paa hendes Finger og bedet hende bære den som en Paamindelse om, at hun stadig skulde bede for hans Sjæl. Men faa Dage efter tog hun Ringen af sin Finger; »da jeg begravede min

Mand,« sagde hun, »begravede jeg med ham min jordiske Kærlighed . . . Saa længe jeg bar denne Ring, var den mig som en Byrde, fordi den mindede mig om al svunden Glæde. Men nu skal min Sjæl kun vende sin Kærlighed til Gud, og derfor vil jeg glemme baade Ringen og min Husbond«. »Dit Hjærte,« ytrede hun en Gang om sig selv, »var koldt og haardt som Staal. Der fandtes deri kun én lille Gnist, men den faldt paa et Svovlbjærg, da Verden gik

Fig. 173. Birgitta modtager Aabenbaringer. Kalkmaleri o. 1500.

dig imod og din Husbond døde.« Nu fik hun Aabenbaringer. Kort efter Ulfs Død saa hun en Dag Kristus for sig og hørte hans Ord: »Du er min Brud og Mellemled mellem mig og Menneskene«. Dermed havde hendes højt spændte Tro og hendes højt flyvende Ærelyst faaet sit faste Maal: hun var den store udvalgte, gennem hvis Mund Kristus vilde tale til Menneskene. Hendes religiøse Ekstase var saa vældig, hendes Fantasis Skaberkraft saa uimodstaaelig, at hendes Venner og Omgivelser helt reves med; de troede fuldt paa hende og nedskrev med Omhu hendes Ord. Naar hun fik sine

Aabenbaringer, var hun som aandsfraværende, som helt bortrykket fra Virkeligheden. Men bagefter var hendes Hukommelse sikker og skarp for det, hun havde hørt og set i sin henrykte Tilstand. Hun drømte og hun talte som en Digter: »Mit Legeme er som et utæmmet Føl, og min Følelse er som den vilde Skovfugl.« Kristus hvisker til hende: »Hvis du vrager alt for min Skyld, da skal dit Hjærte være i mit Hjærte og optændes af Kærlighed til mig, som det tørre Ris optændes af Ilden, og jeg skal blive i dig, saa at alle verdslige Ting skal blive beske for dig og Kødets Lyster som Edder«.

Fig. 174. Birgitta. Kirkemaleri o. 1500.

I al sin Selvfornægtelses Hovmod er Birgitta langt fra Mystikernes Verdensflugt eller Tiggermunkenes Almuepræg. Hun er og bliver den storættede Kvinde, der i Kraft af sit hellige Kald rejser Fjender paa Liv og Død mod sit Lands Konge og sender Befalinger til Europas mægtige Fyrster, særlig til Paverne. Det var Pavestolens Fornedrelsestid. Siden Bonifatius VIII havde vovet Kampen mod Frankrigs Konge, Filip den Smukke, og havde tabt, var Paverne bleven helt afhængige af de franske Konger, og de havde forladt den hellige Stad, Rom, og havde taget Bolig i Avignon. Birgitta sendte Bud paa Bud til Avignon, at Paven skulde komme tilbage. Omtrent Aar 1350 drog hun selv til Rom. Hun havde nemlig paa Vadstena Slot modtaget den Aabenbaring, at Kristus bød hende stifte en ny Klosterorden, som skulde omfatte baade Mænd og Kvinder. Magnus Smek var vundet for Tanken og havde skænket store Godser til det vordende Kloster; nu gjaldt det at faa Pavens Stadfæstelse. I mere end 20 Aar levede Birgitta i Rom, stadig arbejdende paa at faa Paven til at flytte tilbage og for at faa sin Klosterregel godkendt.

Endelig oplevede hun den Dag, da Paven atter boede i Rom og Kejseren førte hans Hest ved Bidslet. To Aar efter stadfæstedes hendes ny Orden (1370). Hun drog saa paa Pilgrimsfærd til det hellige Land og døde paa Hjemrejsen i Rom (1373).

Det er Uret, om man i Birgitta vil se en Forløber for Luthers Reformation. Hun kræver vel med Voldsomhed, at Misbrug i Kirken skal fjernes; men altid vil hun, at det skal komme fra Paven. Hun staar helt paa den middelalderlige katolske Kirkes Grund. Rom var for hende Martyrernes hellige Stad; »her i Rom«, sagde hun, er mere Aflad, end Folk kan tro, som Guds hellige Mænd forskyldte ved deres dyre Blod og Bønner«. Hendes Klosterorden skulde ikke skabe nogen Omvæltning i Kirken eller i Samfundet; den skulde især være et Hjem for Adelens Kvinder og forædle denne Stand. Til et fuldstændigt Birgittinerkloster — eller som hun kaldte det, et Kloster af »Frelserens Orden efter Augustins reformerede Regel« — hørte 60 Nonner, men kun 13 egenlige Munke og 12 andre Brødre; Munke og Nonner skulde bo i samme Kloster, men adskilte; en Abbedisse stod i Spidsen for Klostret. Nonnerne skulde sy og kniple, synge deres Tider og læse, Munkene hver Søndag prædike for Folket paa Modersmaalet. Det ældste og største Birgittinerkloster i Vadstena og dets yngre Aflæggere i Norden (Maribo, Mariager, det norske Munkeliv, det finske Naadendal) blev Hjem for betydelig litterær Virksomhed, som vi senere skal omtale. Ogsaa udenfor Norden opstod mange Birgittinerklostre; ned imod Aar 1500 var der ialt 74.

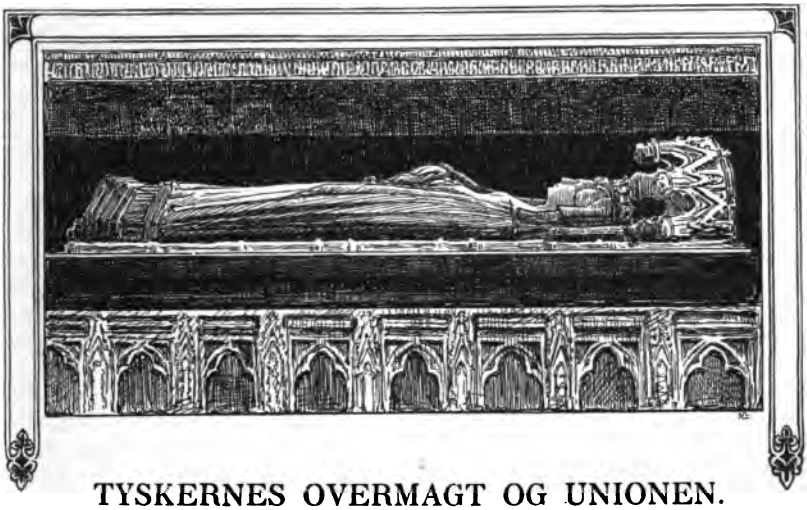

TYSKERNES OVERMAGT OG UNIONEN.

Nordens Historie i Middelalderens sidste Par Hundredaar er i mange Ting mere ensformig, snævrere og fattigere, end Vikingetiden og Valdemarstiden havde været. Vi har hist og her i det foregaaende lagt Mærke til, at der i vor Folkestammes Forbindelse udadtil indtraadte store Forandringer. I Stedet for Vikingetidens Langfarter, da Nordens Mænd færdedes langs Vesteuropas Kyst, paa hele Middelhavet og paa Ruslands Floder ned til Grækernes og Arabernes Lande, — og i Stedet for Korstogstidens rige Paavirkning af almeneuropæiske Ideer, da fransk Kultur naar til Danmark og Sverige med Cistercienserne, da fransk Bygningskunst sætter sit Præg paa Roskilde Domkirke og engelsk sætter sit paa Trondhjems, — er Norden efter 1300 kun i levende og stærk Forbindelse med én eneste europæisk Kulturnation: Tyskerne. Sverige var af Naturen et Østersøland. Ogsaa Danmark blev efter Vikingetiden mere og mere et Østersøland; det holdt op at se mod Vest og rettede sine Øjne mod Syd. Men ogsaa Norge, som endnu i 1200'erne havde levende Handel Vest paa, især med England, droges langsommere med samme Vej.

Hvad der i 13 og 1400'erne skete i Vest- og Sydeuropa, fik da kun liden umiddelbar Betydning for Norden. Vi behøver for at forstaa Nordens Historie kun nøjere at se paa Udviklingen i vore nærmeste Nabolande.

DEN TYSKE UDVIDELSE. HANSESTÆDERNE.

Medens det tyske Kejserdømmes Magt og Anseelse sank (S. 160), voksede det tyske Folk i Tal og vandt umaadelige Landstrækninger ind for Tyskland. Det var, som om selve Kejserideens Nedgang var

til Gavn for denne Vækst. Idet Nationens Kræfter ikke mere sattes saa stærkt ind paa Kampen om Italien og den romerske Krone, blev særlig Nordtyskland frigjort, saa det kunde bruge sin Styrke til Opgaver, der laa nærmere. Allerede før 1200 var Erobringen af og Bosættelsen i de vendiske Lande i fuld Gang. Efter 1200 fortsættes denne Udbredelse mod Øst efter stor Maalestok: tyske Missionærer og Riddere bryder Vej, tyske Fyrster vinder sig Lande, tyske Bønder rykker ind og rejser ny Landsbyer. Men fremmest i hele Skaren som de dristigste Pionerer gaar de tyske Købmænd. Det var i Tyskland Smaastaternes Tid; ogsaa her ind over det vendiske Land er de Fyrstendømmer, som vindes, smaa og bliver mindre ved Delinger mellem Arvinger; det største var Markgrevskabet Brandenborg, der formaaede at optræde som Erik Menveds Medbejler.

Fig. 175. Raadhuset i Brygge.

Naar Tyskerne midt under deres politiske Splittelse kunde iværksætte en saa vældig Kolonisation, hvorved Landet mellem Elben og Weichsel blev overvejende tysk, da vidner det om, at selve Folket har haft et stort Overskud af Mennesker at sende ud, og at det baade i Arbejdsdygtighed og Krigerfærd har været Slaverne overlegent. Men hvor den tyske Udvandring stødte paa en nogenlunde fastordnet Stat eller paa en tætboende og jævnbyrdig Bondestand, kunde den ikke virke saa overvældende. Overfor Polen maatte selve Udvandrerstrømmen standse. Og ligeledes overfor Danmark. Her indtog de saksiske Bønder og Herremænd det næsten folketomme Land mellem Ejder og Dannevirke, og i Tiden indtil 1500 trængte en Del saksiske Bønder sig op i de danske Landsbyer i Svansø (mellem Slien og Egernfjord). Men derved blev det. Nord for Dannevirke og Slien var det danske Bondefolk for tæt bosat til, at de tyske Bønder kunde vinde frem. Men anderledes gik det med de to ny Samfundsklasser Adelen og Købmændene; de naaede længere frem end den samlede tyske Indvandring. Og forrest af disse to gik Købmændene.

Fra Norden førte to store Handelsveje til Middelhavslandene og Asien. Den østlige, som før Korstogstiden sikkert var den vigtigste,

gik gennem Rusland ad Flodvejene, og siden Vikingernes Dage havde den været i Hænderne paa Nordboerne og de fra Norden udgaaede »Russere«. Hovedstationerne paa denne Vej fra Orienten til Norden var Holmgaard (Novgorod), Gulland og Slesvig. Saa kom Korstogsrøret og dermed det ny Handelsliv paa Middelhavet. Nu blev den vestlige Handelsvej den vigtigste. Fra Italiens Havnebyer gik Købmændene med de tunge Fragtvogne over Alpepasserne ned til Byerne i Sydtyskland, og Flodskibe førte Varerne videre frem ad Rinen til de store Markedspladser i Flandern, navnlig til Brygge. Brygge blev for det nordlige Europa den store Stabelstad, hvorfra Sydens og Østens Frembringelser spredtes ud og ombyttedes med Nordens. Herfra hentedes flamsk og tysk Klæde, Silke, Metalvarer, Vin og Krydderier, og herhen førtes til Gengæld Pelsværk, Huder, Kobber- og Jærnmalm, Træ, Fisk, Voks til Kirkebrug osv. Denne udstrakte Mellemhandel med England, Norden, Rusland og hele Østersøkysten lykkedes det de tyske Købmænd at blive Herrer over. Fra de rinske og vestfalske Købstæder, hvor Købmandsevnen først skoledes og udvikledes, forplantedes Købmandsaanden til de østligere tyske Byer. Trindt om i Nabolandenes Købinger bosatte tyske Handelsmænd sig. I Roskilde omtales de bosiddende tyske Borgere allerede o. 1130. Knap et halvt Hundrede Aar senere hører vi, at Henrik Løve tog de tyske Borgere i Visby under sit Værn. Saa naar den tyske Handelsmand til Riga og Novgorod; dermed er ogsaa den østlige Handelsvej i Tyskernes Hænder, og den »russiske» Skibsfart paa Østersøen afløses af den tyske. Fra Nederlandene til den finske Bugt opblomstrer en Kæde af tyske Handelsbyer, som i det 14de Aarhundrede optræder som en samlet Magt, Hansaen.

Fig 176. Købmandshus o. 1500.

Hvorledes det mægtige Hansaforbund i det enkelte har dannet sig, lader sig næppe paavise. Det er sikkert gaaet saaledes til, at der er opstaaet adskillige mindre Byforbund. Et Sted har nogle Nabobyer sluttet sig sammen mod Egnens Fyrster; andre Steder er Sammenslutningen sket ved, at tyske Købmænd i Udlandet har forenet sig om fælles Optræden, og det har da virket tilbage paa de Byer, hvor de havde hjemme. Selve den store Hansa nævnes

først o. 1350. Navnet »Hansa«, d. c. Forbund, betegnede fra først af en Forening af Købmænd fra Køln i Gildehallen i London; senere hen staar Køln i Spidsen for de vestfalske Stænder, til hvilke — underlig nok — Stæderne i Prøjsen mellem Weichsel og Njæmen sluttede sig, saa de to Grupper tilsammen dannede Hansaens ene Tredjedel. — Lybæk var Førerby for de vendiske og pommerske Stæder og desuden for mange andre nordtyske Byer. — Visby var den ledende Stad for den sidste Tredjedel, de livlandske Byer. I Løbet af 1200'erne voksede Lybæk stærkere end nogen af de andre Byer, den fik Forspring for Visby, og ved Aar 1300 staar Lybæk som den mægtigste blandt dem alle. Den udøvede uomstridt Førerskabet, indkaldte Stædernes Tillidsmænd til fælles Raadslagninger, »Hansedage«, førte Underhandlinger paa Forbundsfællernes Vegne

Fig. 177. Raadhuset i Lybæk, for en stor Del bygget o. 1400.

med fremmede Magter, og i Lybæk havde Forbundets Kancelli og Arkiv Sæde. Den øverste Forbundsmyndighed var dog »Hansedagen«, der fastsatte, hvad hver By skulde yde af Mandskab og Penge, — stadfæstede de Traktater, Lybæk paa Forbundets Vegne havde sluttet, — udelukkede (»forhansede«) ulydige Stæder af Hansaen, — og gav Love om Handelsforhold.

Saaledes blev Norden mod Syd og Øst indklamret af tyske Stæder, som slog vor Storhandel af Marken. Efter Nutidens Forestillinger var disse Stæder smaa, selv de største talte næppe over 20—30,000 Indbyggere, men efter Datidens Vilkaar var de baade store og rige og rummede mærkelige nye Ting. Navnlig i Lybæk byggede mange af Borgerne sig Stenhuse; mægtige Kirker, Varehaller og Raadhuse rejstes. Allerede kort efter 1300 kendtes i Lybæk Brolægning af Gaderne. Ja, ved særlige festlige Lejligheder, f. Eks. naar Kejseren kom til Staden, blev Gaderne endog oplyste om

Natten; det vides ialfald sikkert, at dette skete den Gang Karl IV var i Lybæk. Men til Hverdags maatte Borgerne om Aftnen lyse sig hjem med Fakler.

Det Handelsvælde, Tyskerne ved 13—1400 udøvede heroppe i Nordeuropa, kan med nogen Ret jævnstilles med det, som det 19de Aarhundredes England vandt i Indien og paa Verdenshavene. Ligesom de engelske Købmænd hentede Bomulden i Indien og lod den spinde og væve i England, for saa igen at udføre den som Tøj, saaledes købte den Gang Tyskerne Raaemnerne i de nordlige Lande og forarbejdede dem til videre Forhandling — de garvede Huderne, nedsaltede og pakkede Silden o. s. fr. — for saa at sælge dem med stor Vinding, stundom til det samme Land, hvor Raaemnet var hentet. Intet Under, at de saa med den verdenskloge og driftige Købmands Overlegenhed paa de Hjemmefødninger, de tjente deres Penge ved. Ikke blot Norden og Rusland, men ogsaa det England, som senere blev Verdenshandelens Dronning, var Hanseстædernes Handelsmagt underkastet, og de tyske Købmænd brovtede af, at de kunde købe et helt Ræveskind af Engelskmanden for en Groschen (Sølvmønt) og sælge ham Halen igen for en Gylden (Guldmønt). I de vigtigere fremmede Byer stræbte Hanseaterne at faa deres Udsendinge fast bosatte, helst ved at vinde Ejendomsret og Herredømme over en bestemt Bydel. I London havde de en hel, befæstet Staddel, en egen næsten uafhængig By inde i den engelske, hvor de udsendte Tyskere levede ugifte som i et stort Købmandskloster; de knyttede sig ikke ved Giftermaal til det engelske Borgerskab, deres Tanker og Interesser var stadig fæstede til Hjemmet. Og saaledes levede de

Fig. 178. Mariekirken i Lybæk, bygget omkring Aar 1300.

tyske Købmænd allevegne i de fremmede Byer, mens samtidig Nærværelsen af saa mange enlige Mænd trak en Hob løse Kvinder til. I Norden var Hanseaterne snart hjemme overalt. Visby har vi omtalt. I Stockholm blev de bosiddende tyske Købmænd saa mange, at Magnus Smeks ny Landslov (o. 1350) fastsatte, at Byraadet skulde tælle lige saa mange Tyskere som Svenskere. Ogsaa ved Bjærgværkerne fik Tyskerne Ledelsen, saaledes af Kobberminerne ved Falun, hvor Fogeder og Mestre længe var Tyskere. Gaar vi fra Sverige til Danmark, da har vi allerede set, hvorledes Tyskerne i Sildetiden er Herrer paa Halvøen ved Falsterbo og Skanør; i mange andre Byer bosatte de de sig i stort Tal: i Helsingør, i København, hvor Tyskemannegade fik Navn efter dem o. s. fr. Nedertysk Sprog og tyske Skikke fik Indpas med dem; saaledes rejste Slesvig og Tønder paa Torvet en Rolandsstue, som de tyske Byer plejede; det var en Slags Sindbillede paa deres Byværdighed. I Norge tog det Hansestæderne noget længere Tid at vinde ind. Indtil op i 1200'erne kom de tyske Købmænd kun til de norske Byer som »Gæster« om Sommeren; under Magnus Lagabøte fik de Adgang til at eje Gaard og Grund, men først efter 1340 lykkedes det det dem i Bergen at grunde det »Kontor«, som senere blev Herre i denne By og over hele den norske Handel.

En saa afgjort Overvægt, som de tyske Stæder i alle Handelsforhold havde overfor Norden, maatte i Længden blive til vor Skade. Den virkede til at gøre Norden fattigt. Men nede i de tyske Stæder var der Rigdom, var der Penge at faa til Laans. Denne Kapitalopsamling kom i første Række Byerne selv til gode, gjorde dem mægtigere og uafhængige af deres Landsherrer. Men i anden Række kom den ud til Nordtysklands Fyrster og Adel, som snart laante Penge til Krigstog og snart tjente Penge ved at paatage sig Fejder eller paa anden Maade gaa Stædernes Ærende. Naar temmelig smaa nordtyske Fyrster i den følgende Tid kunde spille fremtrædende Roller i Norden, har det blandt andet sin Forklaring i, at Tyskland var blevet rigt, Norden fattigt paa Kapital.

Øst for Weichsel, helt udenfor det tyske Riges Grænser, opstod i 1200'erne en ny tysk Stat af en egen Natur: Prøjsen. Her boede en endnu hedensk Folkestamme, Prøjserne, et Folk, som nærmest var i Slægt med Litauerne, som altsaa nok var Ariere, men ikke Germaner. Da Kongeriget Polen, som hidtil havde været Stormagten i disse Egne, o. 1200 var ved at dele sig i smaa Stater, kunde disse ikke holde Stand mod de vilde Prøjseres Indfald, og en af de kristne Fyrster bad da om Hjælp hos de tyske Marieriddere, en af de gejstlige Ridderordner, som paa Korstogstiden var opstaaet i det hellige Land, og hvis Medlemmer paa én Gang aflagde Munke- og Ridderløfte. Fra 1228 begyndte Ridderne at vandre ind, drev under morderske Kampe Prøjserne længer og længer tilbage, dræbte mange af dem og kuede Resten og kaldte saa Tusinder af tyske Bønder og Borgere ind i det halvt folke-

tomme Land. Der byggedes talrige tyske Landsbyer, vidtstrakte Sumplande udtørredes, driftige Købstæder opstod, og ved Aar 1300 var her et blomstrende »nyt Tyskland«, styret af Ridderne som en krigersk og kirkelig Embedsklasse. Oppe iblandt de finske Stammer ved Rigabugten havde Sværdridderne, der ogsaa var Tyskere, grundet en lignende Erobrerstat, som dog langt fra var saa stærk og tryg, og som derfor søgte Sikkerhed ved at forene sig med Prøjsen. — De tyske Ridderes Stat omfattede saaledes alle de Kystlande, gennem hvilke Polens og Litauens Forbindelse med Havet maatte gaa. Dens ny Handelsstæder skød derfor rask til Vejrs, tilmed da Ordenen lod dem have megen Frihed. Da Visby 1361 blev taget af Valdemar Atterdag, fik det prøjsiske Danzig dens Plads som Hovedstad for en Del af Hanseforbundet.

Nord for Sværdriddernes Lande laa Estland, som endnu var dansk Kronland og dansk Bispedømme, men hvis Adel og Borgerstand mest var tysk. — Og endelig Øst for Ridderstaterne, for Estland, Finske Bugt og Finland, laa de græskkatolske Russeres Lande, som for en stor Del var underkuede af de hedenske Mongoler. Men Novgorod var ret uafhængig. Den var en Slags Republik, idet dens mægtige, overvejende tyske Borgerskab valgte baade Ærkebispen og Fyrsten. I Løbet af 1200'erne erobrede den umaadelige, om end tyndt befolkede Landstrækninger fra det hvide Hav til Floden Ob hinsides Ural og mod Sydøst indtil Volgas Bifloder, saa den stod i let Handelsforbindelse med Bulgarerne ved Volga og med Perserne. »Hvem kan kæmpe mod Gud og Novgorod?« hed det. Mod Nordvest var den Nabo baade til Svenskerne, som den kæmpede med om Herredømmet over Neva og Adgangen til Finske Bugt, og til Norge, som stredes med den om Højheden over Landene oppe mod Ishavet.

DANMARKS OPLØSNING 1319—40.

Det fortælles, at Kong Erik Menved paa sin Dødsseng havde advaret Danskerne mod at vælge hans troløse Broder Kristoffer til Konge; og ialfald i Jylland viste der sig Stemning for at vende tilbage til Korgeættens ældre Linie, Abels Efterkommere, og gøre Sønderjyllands Hertug, Erik, til Danmarks Konge. Men da de holstenske Grever, Gert og Johan, satte sig imod en Plan, der vilde skaffe dem Danmarks ny Konge til umiddelbar Nabo, følte Hertug Erik sig ikke stærk nok til at gribe efter Kronen. Og paa Rigsmødet i Viborg i Januar 1320 kaarede saa Danmarks Stormænd Kristoffer II (jfr. S. 253).

Han var den første danske Konge, som før sit Valg maatte underskrive og ved Ed binde binde sig til at overholde en Haandfæstning, som Punkt for Punkt satte Grænser for Kongens Magt. Det var Grundsætningerne fra Erik Klippings Haandfæstning (S. 245),

som Stormændene her atter tog op og udformede nøjere; men Erfaringerne fra Erik Menveds dristige og vilkaarlige Regering og Mistilliden til Kristoffer II's Karakter gjorde, at man ønskede at stramme Baandene yderligere, Og hertil kom, at Tronen virkelig var ledig; Danehoffet stod ikke som Medejer og Medstyrer af Riget ved den valgte Konges Side, men som Rigets virkelige eneste Ejer, der havde Magt til at skrive sine Betingelser, før det overgav Riget til en Konge.

Kristoffer II's Haandfæstning af 25 Januar 1325 er et temmelig stort Dokument, som indeholder henved 60 Paragrafer. Der er en vis Orden iagttaget: først kommer Bestemmelserne om Kirkens Rettigheder, saa om Adelens, derpaa om Borgernes og Bøndernes og endelig nogle mere almindelige Lovregler. Men spredt gennem hele Haandfæstningen findes dels saadanne Bestemmelser, som kun er dikteret af den øjeblikkelige Stilling ved Erik Menveds Død og som vil udslette Følgerne af denne Konges Overgreb eller hindre Kristoffer i at fortsætte i hans Spor, — og dels de enkelte Sætninger, i hvilke Rigets Forfatning udtrykkes.

Disse sidste har for os den største Interesse. De har alle det Øjemed at tvinge Kongen til i vigtige Ting kun at styre med Samtykke af Rigets Stormænd. »Kongen maa ikke begynde Krig uden efter Samtykke af Prælaterne og Rigets bedste Mænd. En Gang hvert Aar skal han holde Danehof (»Parlament«) i Nyborg. Han maa ikke forbyde Udførsel af Handelsvarer uden Samtykke af Rigets bedste Mænd. Ingen maa stævnes for Kongens Retterting, før hans Sag er paadømt ved hans Herreds- og Landsting, og fra Kongens Ting kan han atter indanke sin Sag for Danehoffet. Ingen ny Love kan indføres, før hele Rigets Samtykke er indhentet paa Danehoffet. Kongen skal holde Kong Valdemars Love (Valdemar Sejrs) og ophæve alle ny Skatter, som er paalagte siden Kong Valdemars Tid.«

Medens Borgernes og Bøndernes Rettigheder sikredes i temmelig almindelige Udtryk, fik Kirkens en udførlig Stadfæstelse, og Adelens fik endog en særlig Udvidelse, idet det bestemtes, at Riddere og Væbnere ikke var forpligtede til at tjene udenfor Riget; saafremt de, naar de er draget ud paa Kongens Bud, bliver taget til Fange, skal Kongen købe dem løs Denne Bestemmelse maatte gøre det særlig vanskeligt for Kongen at indlade sig i udenrigske Krigsforetagender uden Stormændenes Samtykke; men det var netop det, de vilde opnaa. Erik Menveds svenske og især hans nordtyske Hærtog var skete imod de danske Stormænds Vilje, og sligt vilde de ikke have gentaget. Derfor paalægger Haandfæstningen endvidere Kong Kristoffer, at han skal betale hele sin Broders Gæld og indløse hans Panter. Det vilde efter dette kun være muligt for Kristoffer at føre Regeringen, naar han holdt sparsommeligt Hus med Rigets Indkomster, trak sig tilbage fra de meklenborgske og pommerske Stridigheder og endelig sørgede for at være gode

Venner med Stormændene, for — om det skulde vise sig umuligt at komme ud af det med de daglige Indtægter — at faa ny Skatter bevilget af Danehoffet.

I mange andre Punkter røber det sig, hvorledes Haandfæstningen søger at fjærne Sporene af Erik Menveds Haardhed og at stække Kongemagten. Erik Menved havde efter det jyske Oprør bygget sig ny Borge i Jylland: Kristoffer maatte love at nedrive alle nørrejyske Borge undtagen Ribe, Kolding og Skanderborg. Det fastsattes, at ingen Tysker maatte faa Slot og Len eller optages i Kongens Raad; ligeledes maatte ingen Udlænding, »som taler et fremmed Tungemaal«, faa noget kirkeligt Embede i Danmark — et Forsøg paa at stanse den Indtrængen af tyske Stormænd, som især i Erik Menveds Tid var betænkelig. Endelig vedtoges det, at de fredløse og alle som med Urette havde mistet deres Gods skulde have det igen.

Ved denne Haandfæstning har de danske Stormænd sikkert troet at have gjort rent Bord med Fortiden og lagt en fast Grund for Fremtiden. Det 19de Aarhundredes Historieskrivning har i Reglen dømt haardt om Kristoffer II's Haandfæstning og ment, at det var umuligt for enhver Konge at opfylde dens Bud. Det er dog sikkert for stræng en Dom. Med en Konge, som for Alvor vilde rette sig efter den og nøjes med en fredelig Regering uden at vove sig ud i Evertyr, og med Stormænd, som følte deres Ansvar for at Rigets Lov og Ret blev holdt ved Magt, kunde det vel tænkes, at det var gaaet. Men her brast begge disse Forudsætninger.

Saa snart Kristoffer havde skrevet under og modtaget Riget, søgte han Forlig med den landflygtige Ærkebisp Esger Jul for at opnaa at blive kronet af ham. Forliget sluttedes allerede om Sommeren 1320, medens det varede 4 Aar, inden Kroningen fandt Sted; i 1324 blev Kristoffer endelig kronet i Vordingborg tillige med sin Søn Erik, der var udvalgt til Faderens Medkonge. I de mellemliggende Aar havde Kristoffer allerede vist, at han ikke tog det saa nøje med at holde sin Haandfæstning. Han havde vel nedbrudt de ny Borge i Jylland og udsonet sig med de fredløse, men samtidig havde han genoptaget sin Broders nordtyske Politik. Tilsyneladende havde han haft Held med sig. Blandt de mange smaa Fyrster derovre havde han faaet en Del samlet i et stort Forbund mod Meklenborg; og da Markgrevskabet Brandenborg, der netop var ledigt ved Dødsfald, nu kom i Hænderne paa en bajersk Prins Ludvig, en Søn af den daværende Kejser, fik han sin Datter Margrete trolovet med den unge Ludvig. Han havde saaledes mange og mægtige Forbundsfæller og opnaaede virkelig, at Højheden over Rostok og Rygen sikredes ham paany. Ogsaa mod Nord syntes han heldig. Hans Fjender heroppe var Enkehertuginde Ingeborg (Magnus Smeks Moder), der havde sit Sæde i Halland paa Varberg, og hendes Yndling den danske Adelsmand Knud Porse. Ingeborg og Knud Porse sluttede hemmelige Aftaler med Meklenborg, og Knud brød ind i Skaane, men maatte vende tilbage uden Sejr.

Imidlertid medførte Kristoffers tilsyneladende Fremgang store Udgifter. Ludvig af Brandenborg skulde have en stor Medgift med Margrete, og de tyske Forbundsfæller skulde betales. Og derfor paalagde Kristoffer — stik imod sine Løfter i Haandfæstningen — egenmægtig ny Skatter; i Aaret 1325 opkrævedes endog 1 Mark Sølv af hver Plov. Selvfølgelig var baade Bønder og Borgere og Stormænd ilde tilpas ved det. Tilmed kom Kristoffer i aaben Strid med sin tidligere Marsk Ludvig Albrektsøn, der satte sig fast paa Ærkebispens Slot Hammershus, og Kongen kunde ikke faa Bugt med ham. Der var Uro og Harme over hele Riget, og ingensteds havde Kristoffer nogen tro Ven. Uviljen imod ham kunde hvert Øjeblik blive til aaben Opstand, naar den kun havde en Fører. Og Føreren fandt den i en Mand udenfor Danmarks Grænser, Grev Gert af Rensborg.

Grev Gert var yngre Søn af en af de mange Fyrster, som omkring Aar 1300 havde hver sin lille Del af Holsten. I sin Ungdom forberedte han sig til at træde ind i den kirkelige Stand, indtil en holstensk Adelsmand fik Øje paa hans store Evner for Krig og Statskunst og optog ham blandt sine Svende. Det var en Tid af idelige Krige mellem de holstenske Herrer; Døden ryddede stærkt op iblandt dem, snart i Feltslag, snart ved Snigmord, og Gert blev da ved Arv og ved Krig Herre over det midterste Holsten med Slottene Rensborg og Segeberg, medens hans Fætter Johan, Kristoffer II's Halvbroder, sad paa Kiel. Gert var en tapper, klog og haard Kriger, en udmærket Hærfører og dristig i sin Politik. Naar han rustede sig til et Hærtog, strømmede Krigere fra hele Nordtyskland sammen; de vidste, at han førte dem til Sejr og Bytte.

Da Hertug Erik af Sønderjylland, hvis Hustru var Gerts Søster, døde 1325, og hans Hertugdømme skulde gaa over til hans tiaarige Søn Valdemar, krævede Kristoffer II at blive den unge Hertugs Formynder og vilde formindske hans Len. Men da Gert truede med Krig, maatte Kristoffer give efter, og det blev Gert, som overtog Formynderskabet og dermed Styrelsen af det danske Hertugdømme. Ludvig Albrektsøn og andre danske Adelsmænd satte sig saa i Forbindelse med Greven og rejste Oprøret mod Kristoffer. Da Hertug Valdemar, Gert og Johan rykkede ind i Nørrejylland, gjorde ingen det ringeste Forsøg paa at forsvare Kristoffers Sag. Det gik ligesaa paa Fyn og Sjælland, allevegne sluttede de danske Herremænd sig til Greverne, og skønt Kristoffer ved store Gældsbreve købte sig Hjælp i Meklenborg, kunde han intet udrette. Han maatte ty til Tyskland, hans sidste faste Slot, Vordingborg, overgav sig og »saaledes havde Kongen ikke et Sted i Riget, hvor han kunde sætte sin Fod« (1326).

Nu gav Gert og Stormændene Danmark en ny Konge, den unge Hertug VALDEMAR ERIKSØN. Den Haandfæstning, den unge Kong Valdemar maatte udstede, gik endnu videre end Kristoffer II's i at

svække Kongens Magt. Nu fastsattes det, at ogsaa i Skaane skulde alle Borge nedbrydes paa tre nær, medens derimod Herremændene fik frit Lov til at bygge befæstede Gaarde og Købstæderne til at omgive sig med Mure og Grave. Som Kongens Formynder blev Gert Danmarks Riges Styrer, men desuden lod han sig udnævne til Hertug i Sønderjylland som et frit og arveligt Len til Tak »for de utallige Velgærninger, som Greven havde vist Kongen, Riget og Undersaatterne«. Det siges ogsaa, at Gert i Haandfæstningen lod indsætte den Bestemmelse, at »Hertugdømmet Sønderjylland aldrig skal forenes med Danmarks Rige, saaledes at én Mand bliver Herre i dem begge«. Vel véd vi med fuld Sikkerhed, om denne Bestemmelse virkelig blev truffet; men det har al Sandsynlighed for sig, thi den indeholder kun, hvad det laa i Gerts Interesse at sikre sig, og han var mægtig nok til at sætte sin Vilje igennem. Som i Valdemar Sejrs Dage var Landene Syd og Nord for Ejderen samlede under én Hersker; den Gang havde det været under en dansk, nu var det under en tysk Fyrste.

Ogsaa Oprørets øvrige Ledere fik hver sin Part af Byttet. Johan af Kiel fik Laaland-Falster som Len, den førnævnte Knud Porse Sønderhalland, Samsø og det nordvestlige Sjælland, Ludvig Albrektsøn det sydlige Nørrejylland med Slottene Ribe og Kolding, o. s. fr. Desuden laa store Dele af Riget under de samme og andre Herrer som Pantelen fra Erik Menveds Tid. Det var en Tilstand, som kun kunde tilfredsstille de mægtige, der herved skaffede sig en Fyrstestilling, mens almindelige Herremænd og Bønder nok mærkede, at de havde faaet ny Herrer, men ingen Lettelser. Vi hører da ogsaa stadig om Rejsninger og Oprør. Stærkest var Gæringen blandt Jyderne, der indtog og brændte Haderslevhus og tre Gange gjorde Tog mod Gottorp, Hertugdømmets Hovedborg, som sidste Gang kun frelstes ved at Gert selv kom til og slog Jyderne paa Hesterbjærget ved Slesvig.

Allerede nu mærkede de to holstenske Grever, at det var en noget brydsom Vinding de havde gjort med den ny Ordning i Danmark. Og Kristoffer, der vankede landflygtig om i Tyskland, lovede Guld og grønne Skove, om nogen vilde hjælpe ham tilbage. Johan tog sig da igen af sin Halvbroder, Gert saa rolig paa hvad der skete, og i Løbet af 1329 førte Johan Kristoffer til Sjælland og Skaane. Men til Løn lod han da ogsaa Kristoffer give sig Sjælland og Skaane som Pantelen. Næste Aar enedes Kristoffer ogsaa med Gert: Valdemar maatte atter overlade Kristoffer Kongekronen og selv vende tilbage til sit Hertugdømme, som Gert altsaa opgav; til Vederlag fik Gert Fyn som Arvelen. Heller ikke denne Ordning kunde vare ved. I Aaret 1331 slog Johan og Kristoffer sig sammen imod Gert, og Kongen naaede ned til Danevirke med sin Hær, men led et afgørende Nederlag; paa Flugten styrtede Kristoffer og hans Søn Erik ved Danevirkes Vold og slap kun med Møje til Kiel, hvor Erik snart efter døde. Nu maatte Kristoffer afstaa

Nørrejylland til Gert som Pant for den umaadelige Sum af 100.000 Mark Sølv; tilmed forpligtede han sig til at udbetale den paa én Gang (Januar 1332). Metalværdien af 100.000 Mark Sølv er 3.700.000 Kroner. Pengene havde ved Aar 1300 omtrent otte Gange saa stor Købeævne som nu; følgelig svarer Pantesummen til o. 30 Mill. Kroner nu til Dags. For de Hjælpekilder, Datidens Danmark havde, og navnlig for en i Forvejen til Bunds forgældet Konge maatte det regnes for helt umuligt at bringe denne Sum til Veje paa én Gang.

Kristoffer, som nu intet mere havde tilbage af sit Rige, hvis Konge han var af Navn, tog Ophold paa Laaland hos Johan.

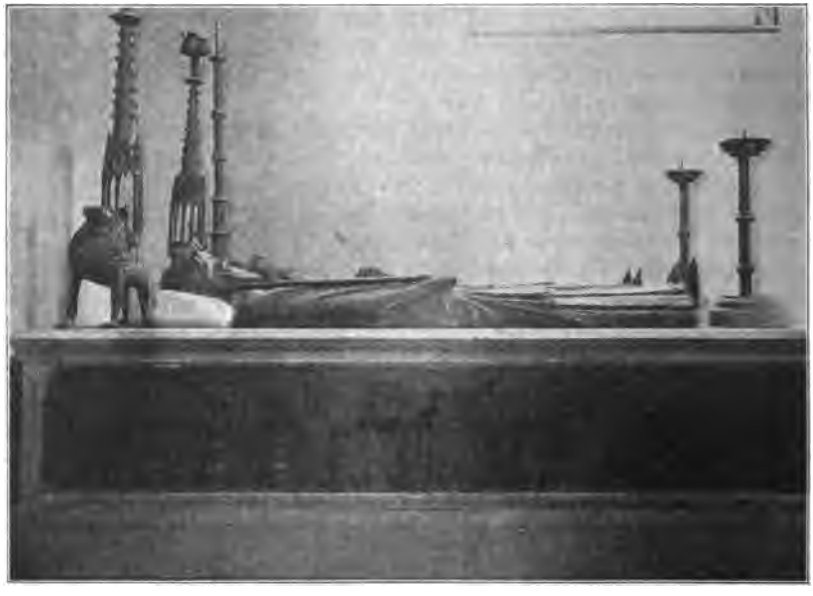

Fig. 179. Gravmæle i Sorø Kirke over Kristoffer II og hans Dronning, Eufemia fra Pommern.

Kun faa Maaneder efter dette sidste Forlig viste det sig paany, hvor ilde farne baade Herremænd og Almue følte sig ved de tyske Herrers Styre. I Skaane udbrød der en almindelig Opstand mod Grev Johans Fogeder, som kun formaaede at holde sig paa de faste Slotte. Skaaningerne opgav helt Kong Kristoffer og bad Sveriges og Norges unge Kong Magnus om at blive deres Herre; i Kalmar modtog han Troskabseden af deres Udsendinger og gav dem sit Kongeløfte om at overholde deres Friheder. Snart var hele Skaane (og Bleking) i hans Magt paa Helsingborg nær.

Saaledes var Danmark nu — bortset fra smaa Len hist og her, som var i andres Hænder — delt mellem tre Herrer, som hver netop havde et af dets gamle »Lande« inde: Magnus Smek Skaane, Johan Sjælland, Gert Jylland med Fyn. Kristoffer oplevede at se Riget tredelt, inden han døde d. 2 Aug. 1332.

Og dermed var Danmarks Trone ledig, thi den udvalgte Tronfølger Erik Kristoffersøn var død. Om alt nu var gaaet efter lovlig Skik, skulde Danehoffet være traadt sammen for at vælge en Konge; men de danske Stormænd kunde ikke foretage sig noget uden de to holstenske Panteherrers Minde, og da disse ikke ønskede en ny Konge valgt, blev Tronen uden videre staaende ubesat. Hertug Valdemar, der med en Slags Ret kunde have gjort sig gældende som Konge, var Gerts Myndling og iøvrigt en svag Karakter. Det var nemlig Grev Gerts store Drøm, at han vilde gøre de Lande, han havde i Pant, til sit og sine Efterkommeres Eje og Arv; til det Maal havde han stræbt, da han satte igennem, at de 100000 Mark skulde udbetales paa én Gang, men endnu tryggere vilde selvfølgelig Besiddelsen blive, naar der slet ikke fandtes nogen dansk Konge, som havde Indløsningsret. Om Grev Johan har næret lige saa dristige Planer, er tvivlsomt; han var af en forsigtigere og smidigere Natur end Gert, og noget vejede det vel ogsaa for ham, at Kong Kristoffers efterladte landflygtige Sønner — Otto og Valdemar — var hans Brodersønner. Tilmed var det Johan, som først mærkede, hvor let Pantelandene kunde glide fra ham, idet han var lige ved at miste det halve af sine Lande, nemlig Bleking og Skaane. Saa snart Kristoffer II var død, tog Magnus Smek Titelen »Konge af Skaane« og rustede sig stærkt for at tage Livtag med Holstenerne. Da Grev Johan saa, at Kampen vilde blive alvorlig, valgte han at opgive Skaane, naar han kun frelste sine Penge, og paa det Grundlag sluttede han og Kong Magnus Forlig endnu inden Udgangen af Aaret 1332: Magnus fik Landene Øst for Øresund for en Pris af 34000 Mark Sølv, dog saaledes, at Hertug Valdemar eller Greverne eller den, der maatte have Ret til at indløse disse Lande, skulde kunne løse dem tilbage for samme Sum, — et Forbehold, der lidet betød nu, men som kunde komme til at betyde noget, om Danmark igen fik en Konge. Imidlertid indrettede Magnus sig paa at beholde Skaane og lod sig Aaret efter hylde paa Landstinget ved Lund. Og hver Gang han saa sit Snit, stræbte han at skaffe sig fast Fod ogsaa Vest for Øresund. Han herskede nu i det allermeste af Norden; hans tre Riger: Sverige, Norge og Skaane, strakte sig fra Grønland til Neva og fra Nordkap til Bornholm, — og udenfor dem fandtes kun kongeløse Len og Pantelande.

Det er let at forstaa, at Panteherrernes Herredømme maatte blive Folket inderlig forhadt. Denne Pantsættelse af Lande, vi her stadig hører Tale om, var Datidens Form for Statstaan, — en Form, som synes os forunderlig og oprørende, men som var en naturlig Følge af de Forestillinger, Folk i Middelalderen nærede. Efter Kir-

kens Lære var det forbudt at tage Rente af udlaante Penge. Naar en Mand nu til Dags optager Laan i sin Ejendom, beholder han selv Raadigheden over denne, saa længe han betaler de Renter og Afdrag, han har lovet; først naar han undlader det, overtager Laangiveren »Pantet«. Men naar en middelalderlig Fyrste optog Laan med sit Land som Pant, fik Laangiveren med det samme Raadighed over og Brugsret til Pantet, hvor han saa opkrævede alle de Indtægter, der tilkom den egenlige Ejer; derigennem fik han Udbytte af sin Kapital. Altsaa kunde nu Gert i Jylland-Fyn og Johan paa Sjælland og Smaaøerne opkræve de kongelige Indtægter, baade de gamle Afgifter som Stød og Ledingspenge, og Byskatter og Told, — og sikkert har de desuden tvunget ny Skatter igennem, som ogsaa de skattefri Stænder har maattet give deres Del af. For at kunne hæve alle disse Indkomster har de maattet have paalidelige Fogeder omkring paa de kongelige Slotte. Hertil kom, at de kun til Dels havde skaffet sig deres store Krigerskarer ved at betale med rede Penge; i mange Tilfælde havde de maattet udstede Gældsbreve til eventyrlystne Riddere, som atter maatte lønne sine Svende. Derfor var Greverne nødt til at stykke de store Pantelen ud i mindre, for at hver af deres vigtigste Underførere kunde faa sit Slot og sine Herreder. Alle skulde de skynde sig med at pine de størst mulige Rigdomme ud af Folket, ikke blot af Bønder og Købstæder, men ogsaa af Klerke og Herremænd. Adskillige Slotshøvedsmænd udrustede Krigsskibe, som sværmede om i de danske Farvande og plyndrede Købmandsskibene. »Disse Grever og deres Tjenere,« siger en dansk Krønike, »borttog alle Genstande af Værdi, alle Klenodier og alt hvad der i Riget var skønt at se til, og førte det til fremmede Lande.«

Folket følte, det havde faaet haarde Herrer — og fremmede Herrer. Det var ikke glemt, at Danmark var et gammelt Rige med en stor og straalende Fortid. Lad mange kun have haft Tanke for Skattetrykkets og det hele Rovvældes Pine, — der var stadig dem, hvem Følelsen af Rigets Skændsel og det danske Navns Forsmædelse nagede endnu dybere. Vi har fra disse Tider en latinsk Klagesang, der vistnok er digtet allerede 1329, hvis ukendte Forfatter giver denne Følelse Ord. »Klag og hyl af Sorg, Danmark!« siger han: »Du, som fordum straalede i Ære og Vælde, som kuede England, Slavien, Estland, Holsten og utallige andre Riger, — du, som under den herlige Kong Erik (Menved) svang dig saa højt, — du er nu slaaet til Jorden. Før strakte du dig til Elben; saa blev du formindsket til Ejderen; endelig blev Slien din yderste Grænse, — og nu trænges du lidt efter lidt indenfor den Aa, som deler Jylland . . . Du skal staa endnu værgeløsere end før; thi din Formur, Gottorp, blev nys givet i fremmed Vold og kommer næppe igen i vore Børns.«

Vi ser, at Digteren har i sin Tanke hele den Nedgang siden Valdemar Sejrs Tid, som begyndte med, at Holsten rev sig løs fra

Danmark, og som 1326 var naaet saa vidt, at Grev Gert fik Sønderjylland. Men siden Sangen blev digtet, var Skændselen bleven mangefold større; selve Danmarks Rige var udslettet! Den Følelse af Skam og Harme, som allerede 1329 rørte sig saa mægtigt hos den ukendte Digter, maa i de følgende Aar være vaagnet og vokset baade hos store og smaa.

De tyske Panteherrer havde det da ogsaa brydsomt nok med at holde Landene i Ave. Allerede 1334 gjorde Kristoffer II's ældste endnulevende Søn Otto et Forsøg paa at styrte Grev Gerts Magt. Otto drog med en Skare tyske og danske Krigere op i Jylland, hvor Folket begyndte at flokkes om ham; men saa kom Gert til med sine Krigsfolk, slog og fangede ham paa Tap Hede Syd for Viborg og indespærrede ham paa Segeberg Slot. Og lige saa uheldigt gik det med den Rejsning, Sjællandsfarerne samtidig prøvede paa mod Grev Johan. I de følgende Aar stræbte da Gert at sætte sig rigtig fast i sine Lande — »vort Kongerige«, som han en Gang kaldte dem, — idet han knyttede mægtige jyske Stormænd til sig, navnlig Stig Andersøn til Bjørnsholm (Marsk Stigs Sønnesøn), hvem han gjorde til sin Marsk. Men hans Fjenders Tal voksede i foruroligende Grad. Hans Søstersøn, Hertug Valdemar af Sønderjylland, som nu blev myndig og selv overtog sit Hertugdømme, følte sig truet og indeklemt af den mægtige Morbroder, der raadede baade over Holsten, Fyn og Nørrejylland. De tyske Handelsstæder følte sig brøstholdne ved hele Retløsheden og især ved Sørøveriet. Og endelig fik alle de utilfredse en Mand at samle sig om i Kristoffer II's Søn Valdemar, som nu nærmede sig den voksne Alder. Siden han 1326 i en Alder af omtrent 6 Aar havde forladt Fædrelandet, havde han levet hos sine Frænder i Tyskland — Svogeren Markgrev Ludvig i Brandenborg og dennes Fader, Kejseren. »Junker Valdemar« havde her lært at faa Forstand paa Mennesker og paa Fyrsternes beregnende og hensynsløse Statskunst. Til denne unge Kongesøn, som ved Fødselen stod Danmarks Trone nærmest af alle, og som havde saa mægtige Frænder i Ryggen, satte nu alle de Lid, der længtes efter det danske Kongedømmes Genoprejsning. Da Bisp Svend af Aarhus, som var Grev Gerts bitre Fjende, drog ned til Junker Valdemar, kunde han fortælle ham, at Gerts Herredømme ikke stod saa fast som det saa ud til.

Det undgik ikke Gerts Øjne, at et Uvejr var ved at trække op over ham, og rask og klog satte han sig for at slaa Fjenderne ned paa Forhaand. Først sikrede han sig Freden med Hertug Valdemar — de aftalte, at de senere skulde bytte Lande, saaledes at Greven fik Sønderjylland i Pant af Hertugen, Hertugen Nørrejylland i Pant af Greven — og drog saa med en stor Lejehær op i det urolige Nørrejylland. »Hvor vil du faa Penge fra til at betale dine Krigsmænd Sold?« spurgte hans Venner. Han svarede: »Jeg vil bagefter føre dem til Ditmarsken; hvis de sejrer der, har de Sold nok, og falder de, trænger de ikke til noget.« Mens hans Tropper

under Mord og Brand bredte sig over hele Nørrejylland, lagde han sig selv med Hovedstyrken i Randers. Her faldt han i en farlig Sygdom, saa det en Tid saa ud til, han skulde dø; han kom sig dog, men var endnu svag, da Døden ramte ham fra Niels Ebbesøns Haand.

Niels Ebbesøn var en Herremand — Væbner — fra Nørring Ris Nord for Aarhus, en af de mange Jyder, som længtes efter at faa Ende paa Grevens Voldsherredømme, og Hovedmand for en lille Flok af Herremænd, Svende og Almuesmænd, der havde sammensvoret sig om at rydde ham af Vejen. Og det lykkedes dem at ramme ham her i Randers midt iblandt hans Krigsfolk. Den lille By maa have været helt opfyldt af tyske Krigerskarer, af Vagter som drog op og ned ad Gaderne, af doblende og svirende Knægte omkring i Husene. Om Natten til d. 1. April gik en lille Flok Krigsmænd gennem Byen hen til Grevens Sovehus, — det var Niels Ebbesøn og hans Fæller. Grev Gert havde just holdt Nattegudstjeneste med sin Kapellan og var atter gaaet i Seng, da de brød ind til ham; han mærkede, det var Fjender, og skreg om Hjælp, men kun faa ænsede hans Raab, og i Hast blev han selv og hans Hjælpere overmandede og dræbte. Imens andre af Niels Ebbesøns Venner stak Ild i Huse flere Steder i Byen og klemtede med Klokkerne, slap saa de sammensvorne bort under den almindelige Forvirring, stadig kæmpende, kom over Gudenaabroen og kastede Broplankerne af efter sig.

Grev Gerts Eftermæle blev højst forskelligt hos Holstenerne og hos Danskerne, som naturligt var. Hans Maal havde jo været at skabe et udvidet Holsten indtil Skagen. Medens Holstenerne kaldte ham Gerhard den Store, var og blev han for Danskerne den forhadte kullede (skallede) Greve. Men Niels Ebbesøn mindedes som Folkets Helt og Befrier, — som det fortælles i Folkevisen:

Niels Ebbesøn mødte en Kællig,
hun havde ikkun to Leve;
dem gav hun Niels Ebbesøn,
for han vog den kullede Greve.

Saa snart det spurgtes Jylland over, at Gert var fældet, rejste Jyderne sig overalt til Frihedskampen. Hurtig rensedes det aabne Land, og de tyske Lejeskarer flyede hærgende og plyndrende mod Syd eller kastede sig ind i de faste Borge, mens Gerts Sønner, Henrik og Klaus, førte Faderens Lig hjem til Itzehoe. De indsaa, at de maatte opgive hans stolte Planer om varigt Herredømme over Jylland, og at de maatte være tilfredse med en Ordning, som ialfald frelste Pantesummen og maaske Fyn for dem, og gik derfor straks ind paa, at Junker Valdemar skulde føres tilbage til Danmark som dets Konge. Men imens førte Jyderne Kampen videre med Niels Ebbesøn i Spidsen. Ud paa Efteraaret angreb han det stærke Skanderborg

Slot, som endnu var i en tysk Høvedsmands Haand, men da kom Gerts Sønner til Hjælp fra Fyn med en Rytterhær; Jyderne maatte paa én Gang kæmpe mod dem og mod Folkene paa Borgen, som gjorde Udfald, og tabte Slaget; mellem de mange faldne var Niels Ebbesøn. Det fortælles, at Holstenernes Had til den faldne Fjende var saa stort, at de lagde hans Lig paa Stejle og Hjul.

VALDEMAR ATTERDAG OG MAGNUS SMEK.

Nu til Dags véd ethvert Barn, at den tyveaarige Junker Valdemar Kristoffersøn, som 1340 fik Danmarks Krone, blev til den VALDEMAR ATTERDAG, som igen samlede Danmark og som grundlagde den danske Kongemagt paany. Men ad hvilke Veje og ved hvilke Midler han naaede at faa dette Storværk gjort, det ved vi egenlig kun ringe Besked med; vi maa stykke Fortællingen sammen af talrige, usammenhængendd Enkeltheder, især af magre Krønikenotitser, thi er hans Gærning end fuldt saa stor som den første Valdemars og Absalons, saa har dog ingen Sakse skrevet om den. Og endnu mindre véd vi om ham selv, nans Følesæt, hans Tænkemaade, hans Lidenskaber og hele Lynne. Ganske vist har Folkesagnet i senere Tider haft meget at fortælle om ham. Der er først Viserne om hans Elskov til Tovelille, hvem hans skinsyge og onde Dronning lod brænde i Badstuen. Der er Fortællingerne om, at han med vild Lidenskab elskede at jage i de store Skove ved Slottet Gurre i Nordsjælland; han pleiede at sige, hedder det: »Gud maa for mig gærne have sit Himmerig, naar jeg maa beholde mit Gurre.« Der er Sagnet om, at da han kom i Strid med Paven, sendte han dette Bud til denne: »Livet har jeg fra Gud, Riget fra mit Folk, Troen fra dine Forgængere, og under du mig ikke den, sender jeg dig den herved tilbage.« Og der er endelig den Folketro, at »den onde Valdemar« efter Døden maa jage gennem Luften paa en kulsort Hest med sit Hoved under Armen og fulgt af glammende Hunde med gloende Tnnger. Men alt dette siger os ikke meget om, hvordan han i Virkeligheden var. Viserne om Valdemar og Tove handler om Valdemar den Store — eller maaske efter den svenske Ltteraturhistoriker Schücks Formodning — om Valdemar Birgersson, men har i hvert Fald intet at gøre med Valdemar Atterdag. Og af alle andre Fortællinger synes kun dette at staa fast, at han i manges Øjne var en haard og ond Mand, og at han som alle Datidens Herremænd og Fyrster regnede Jagt for en herlig Fornøjelse. Ikke en Gang hans Tilnavn kan vi med Sikkerhed tolke. Men enten det nu kommer af en tysk Ed, som betyder »sikke Tider« eller noget lignende, eller af, at han havde det Mundheld: »Imorgen er det atter en Dag«, saa er det Ret, at det for os har den Betydning: han skabte atter Dag for Danmarks Rige. Ser vi imidlertid bort fra usikre Folkesagn og holder os til, hvad vi véd, da kan vi kun af hans Gærninger se, at han har været baade en klog og en haard Mand; varsomt regnende

men til Tider fremfusende dristig. Han havde af sin Faders Skæbne og sin Ungdoms Hjemløshed lært ikke at stræbe længere end han kunde naa; han kunde bøje af og vente, naar Modstanden var ham for strid, — men der kom Øjeblikke, da ogsaa han var greben af sine Forfædres Lyst til fjærne, romantiske Eventyr. Stærkest af alt var vist hans Forstaaelse af, hvad Penge og Gods betyder; derfor regnede han rigtigt, saa at han gennem de stadige Pantsættelser og Pantløsninger, han maatte foretage, ikke kom dybere i Forlegenhed, men tværtimod arbejdede sig op af Vanskelighederne. Og derfor var det vel især, at han gennemførte et stærkt og ordnet Rigsstyre, vogtede Landefreden og holdt Bønderne til at arbejde og skatte.

Fig 180. Billeder af Jagt (Malerier fra Herkeberga Kirke).

Det Billede, vi er i Stand til at danne os af Valdemar Atterdag, bliver strængt og prosaisk, der er liden poetisk Glans over hans Personlighed. Men des mere er der over hans Gærning.

Straks da han 1340 kom i Underhandlinger med Gerts Sønner, sporer vi, at han forstod den politiske Kunst. Bisp Svend havde i April paa hans Vegne sluttet et Forlig (i Spandau), som vel aabnede Danmark for ham, men paa Vilkaar, som maatte stille ham meget afhængigt overfor Greverne; bl. a. skulde han ægte deres Søster og sværge at regne Gerts Drabsmænd for sine Fjender. Dette vilde paa Forhaand have stillet ham i et slet Forhold til det Folk, hvis Konge han skulde være. Men imidlertid voksede den jyske Rejsning i Styrke, og da Valdemar kom til personlig For-

handling med de unge Grever i Lybæk (Maj 1340), hvor ogsaa den sønderjyske Hertug Valdemar og mange tyske Fyrster var til Stede, fik han Overenskomsten ændret i begge de nævnte Punkter. I Stedet for den holstenske Grevedatter skulde han nu have en dansk Fyrstinde til Hustru, nemlig Hertug Valdemar af Sønderjyllands Søster Helvig; der var heller ikke længer Tale om nogen Forfølgelse af Niels Ebbesøn og dennes Venner; tværtimod fastsattes det nu, at det ikke skulde komme nogen til Skade, hvad Del han havde taget i Fortidens Tildragelser. Men i øvrigt var de Vilkaar, paa hvilke han overtog Riget, haarde nok: De 100000 Mark Sølv, som Fyn og Nørrejylland stod i Pant for, beregnedes saaledes, at Nørrejylland hæftede for de 59000, Fyn med sine Smaaøer for 41000. Dernæst traadte den ovenfor omtalte Aftale mellem Gert og Hertugen i Kraft: Greverne og Hertug Valdemar byttede Nørre- og Sønderjylland, saa at Greverne fik det sidstnævnte, Hertugen det førstnævnte. Det blev altsaa nu Hertug Valdemar, som fik de 59000 Mark til gode hos den unge Konge; men af disse skulde 24000 Mark være Helvigs Medgift og udredes paa den Maade, at Aalborg Slot med Vend, Himmer og Ty Sysler straks blev overgivet til Kongen. Denne nordligste Fjærdedel af Jylland var altsaa det Rige, Valdemar Atterdag havde at begynde med. Resten af Nørrejylland skulde indløses efterhaanden, idet alle de ny Skatter, som her hævedes af Hertugen, regnedes for Afdrag paa Gælden. Idet Hertug Valdemar paa den Maade fik Penge til sin Raadighed, vilde det være ham muligt atter at indløse Sønderjylland fra Greverne. Fra Lybæk drog Junker Valdemar saa til Danmark og holdt paa Sønderborg Slot Bryllup med Helvig. Derfra red han med Hertugen til Viborg Ting, hvor han St. Hansdag 1340 blev hyldet som Konge. Der var ikke Tale om at binde den ny Konge ved en Haandfæstning; alle maa have forstaaet, at det snarere var ham, der gjorde Riget en Tjeneste ved at paatage sig Kronen, end Danmark, der viste ham en Velgærning ved at vælge ham.

Det, der mere end alt andet gav Kong Valdemar Vind i Sejlene, saa han kunde føje Stykke paa Stykke til sine oprindelige Besiddelser i det nordligste Jylland, var Folkets stærke og almindelig udbredte Trang til Fred og Retssikkerhed i Landet. Han kunde bygge paa en ikke ringe Vilje til at bringe Ofre for den Sags Skyld. Ligesom Jyderne godvillig gik ind paa Ekstraskatter, »Sølverstød« kaldet, til Indløsning af deres Landsdel, saaledes fik han i mange andre Dele af Riget Støtte i de forskellige Samfundsklasser. Især var Kirkens Mænd hans Venner. De havde endnu mere end Herremændene lidt under Retløsheden og savnet Kongemagten. Saaledes ser vi, at Bispen af Roskilde allerede 1340 overlod ham Københavns Stad og Slot med de omliggende Herreder og gav ham Ret til der at kræve Skatter af Indbyggerne til Indløsning af Sjælland. Nu havde Valdemar Atterdag altsaa i to af Rigets Hovedlande faste Udgangspunkter for sin Magtudvidelse: Aalborg og København. Men

medens Indløsningen af Nørrejylland i en Del Aar gik jævnt og roligt fremad, voldte det ham mange baade Bryderier og Kampe at vinde frem paa Sjælland, saa at han endog maatte kæmpe længe med Holstenerne om København. Medens han her foreløbig maatte lade Grev Johans Slotte i Ro, idet ogsaa hans Forsøg paa at faa Vordingborg udløst helt mislykkedes, vendte han sig mod det nordlige Sjælland, som ikke var i Johans Magt, men som endnu fra Kristoffer II's Dage (S. 375) tilhørte Hertuginde Ingeborg, Enke efter den svenske Hertug Erik og Knud Porse, Moder til Magnus Smek. Og derved kom han tillige i Strid med Magnus Smek, som med Uro saa ham faa Indgang paa Sjælland og frygtede for sin egen Magt i Skaane. Det førte til et Par Aars Krig med blodige Kampe udenfor København og ved Kalundborg; Lybækkerne og Holstenerne tog Del i Krigen, og Sjælland blev hærget og plyndret.

Men Enden blev 1343, at Magnus ved en Fredsslutning i Varberg lod Valdemar have frit Spil paa Sjælland, mod at han selv fik Sikkerhed for Skaane, idet Valdemar gav ham Brev paa, at de skaanske Lande var solgte til ham.

Det vilde blive uoverkommeligt at følge det Skridt for Skridt, hvorledes Valdemar hvert Aar indløste eller tilbageerobrede en Stump Land. Igennem mange Aar var det Nørrejylland og Sjælland, han arbejdede for at faa; Skaane og Sønderjylland maatte han indtil videre lade urørte — og ligeledes Fyn, som Greverne vilde have regnet for deres Arveland og som de ikke vilde tilstaa ham Ret til at indløse. Men med Udfrielsen af de to førstnævnte Hovedlande gik det godt fremad, snart ved fredelig Indløsning og Udbetaling af Pantegælden, snart gennem Kampe. Imidlertid — begge Fremgangsmaader kostede Penge. Valdemar Atterdag maatte fra første Færd forstaa at skaffe sig store og voksende Indtægter, om ikke hans Værk skulde strande. De allerede omtalte Skatter, som Jyder og Sjællændere paatog sig, vilde ikke have været nok. Hvor fik Valdemar Atterdag ny Indtægter fra?

En Del af hans Indtægter skyldtes hans kloge og behændige udenrigske Statskunst. Saaledes blev der, da han mæglede Forlig mellem Markgrev Ludvig af Brandenborg og den ny tyske Kejser Karl IV, tilkendt ham en Mæglerløn af ikke mindre end 16000 Mark Sølv, af hvilke han vel havde brugt en Del til Rustninger i Anledning af sin Mægling, men sikkert ogsaa kun en Del. Lige saa heldig var han med Salget af Estland. Herovre herskede under Danmarks Skinhøjhed et haardhændet tysk Ridderskab, — Estland var ligesom Livland »Adelens Himmerig, Præsternes Paradis, Udlændingernes Guldgrube — og de underkuede Bønders Helvede«. Men netop i disse Aar rejste Bønderne sig til Oprør og Hævn mod Adel og Kirke og myrdede og plyndrede; Sværdridderne i Livland kom deres estlandske Standsfæller til Hjælp og slog Bønderne ned, uden at der dog derfor atter kom Orden i Landet. Saa rejste Valdemar Atterdag til Estland for selv at skønne om, hvad

der var at gøre, og derefter lykkedes det ham at faa den usikre og for Danmark værdiløse Besiddelse solgt til de tyske Riddere, med hvem Sværdridderordnen nu var forenet (S. 371), for 19000 Mark Sølv; samtidig blev Kongens Broder Otto, som siden sit Fangenskab i Segeberg synes at have været aandelig og legemlig svækket, optaget i de tyske Ridderes Orden.

Endnu større Betydning har dog hans indre Styre haft til at grundlægge Kongedømmet og dets Indkomster paany. Han begyndte straks i sine første Aar oppe i Nordjylland med at lade undersøge, hvad Skæbne de tidligere Krongodser havde haft i de lovløse Aar, og at lade deres ny Besidderes Ret til dem prøve ved Domstolene, og denne Ting fortsatte han gennem hele sin Regering. At det har været betydelige Ejendomme, Kronen paa den Maade fik igen, kan vi slutte af, at f Eks. 1355 blev i en eneste Retssag 11 Sogne i to nørrejyske Herreder, der i over tyve Aar havde været ude af Kronens Besiddelse, atter tildømt den. Endvidere skaffede han Kronen nyt Gods ved Køb, især i Tiden efter 1350, da Priserne maa have været lave, fordi der var meget Jordegods at faa til Købs og faa til at købe det — som Følge af den sorte Død.

Fig. 181. Marieridder og Sværdridder

Blandt alle de dræbende og rædselvækkende Farsotter, som saa ofte rasede i Middelalderen, har ingen gjort et saa forfærdende Indtryk paa alle Europas Nationer og efterladt sig saa uforglemmeligt et Minde som den Pest, der 1346 udbrød i det fjærne Østasien og derfra vandrede mod Vest til Konstantinopel, som den naaede 1347, og til Havnebyerne omkring Middelhavet; derfra bredte den sig i de to følgende Aar til Tyskland, England og Norden, gik saa ind i Polen og Rusland og stansede først her 1353. »Den sorte Død«, »den store Mandedød« eller »Digerdøden«, som den kaldtes i Norden, angreb først Børn, saa de kraftigste Mænd og Kvinder, sidst de gamle og svage; den ytrede sig gennem Svulster og Bylder, Feber osv. og medførte vist altid Døden; den smittede saa let, at den paa mange Steder skal have dræbt $^2/_3$ af Befolkningen eller mere. I Norden hærgede den især i Aarene 1349 og 1350. Naar det fortælles, at f. Eks. i

Sønderjylland blev kun $^1/_5$ af Indbyggere i Live, er det sikkert en stærk Overdrivelse, som skyldes Folkets rædselsslagne Fantasi; men stor har Dødeligheden i hvert Fald været. Paa Danehoffet 1354 maatte mange Straffe for Lovbrud mildnes, »fordi Riget havde lidt et saa overvættes stort Tab af Mennesker«; omtrent ved samme Tid kunde Kong Valdemar nedbryde 11 Landsbykirker for af deres Stene at bygge et Slot ved Randers, hvad der tyder paa, at de 11 Kirkesogne har været næsten folketomme, og i Ribe Stift laa 12 Sogne øde hen. Endnu 20 Aar efter Pesten havde Roskilde Domkirke paa sine Godser omtrent 100 øde Gaarde. I en saadan Tid har Kongen haft rig Lejlighed til at købe Jordegods billigt og stundom til uden Vederlag at inddrage ejerløse Gaarde under Kronen. Men saa gjaldt det endvidere om at faa Landet paa Fode igen. Var der færre Mennesker i Riget, da var det saa meget mere betydningsfuldt at faa dem til at bruge deres Kræfter. Vi sporer ogsaa her Valdemars aarvaagne Virksomhed. Han lod Prælater og Herremænd træde sammen for at udarbejde Planer til Landets Opkomst. »Han vilde ikke have, at det rindende Vand skulde løbe ud i Stranden, inden det havde gjort Nytte«, og lod derfor bygge Vandmøller og Sluser og grave inddigede Damme. Han paabød, at der skulde udsættes Ulvegarn til Udryddelse af de vilde Dyr, hvis Tal sikkert efter den sorte Død var vokset stærkt. Han vaagede strængt over, at enhver opfyldte sin Pligt mod Kronen; Skatterne inddreves nøje, Bønderne maatte uden Vægring gøre deres skyldige Arbejdsdage for Kronen. Men lige saa nøje passede han, at hans Fogeder ikke tyngede Bønderne vilkaarligt og uretfærdigt, og skete det, straffede han de skyldige med Bøder eller med at fratage dem Lenene. Han gjorde atter Kongen til Landefredens Værner og den øverste Forsvarer af de svage; paa sine Retterting, hedder det, »straffede han manges Gerrighed, saaledes at fattiges Arvegods, der ved Vold eller anden Uret var kommet i Hæuderne paa de rige, atter tilfaldt de rette Arvinger«.

Paa alle Omraader ser vi saaledes Valdemar genskabe det danske Kongedømme. Han samler Riget, han baade skærmer Almuen og tvinger den til Arbejde, han forstaar at blive adlydt af sine Fogeder og af Herremændene, og han vinder en Magt over den danske Kirke, som tidligere havde været helt utænkelig, idet han baade kunde bygge paa en trofast og offervillig Tilslutning hos den danske Præstestand og tillige forstod at drage sig de samtidige Pavers Stilling til Nytte. Som vi har fortalt S. 363, levede Paverne nu i Avignon; i Reglen var de Franskmænd, afhængige af den franske Konge og dristede sig ikke til at stræbe efter et verdensbeherskende Kirkedømme som Gregor VII og Innoceus III. Deres kirkepolitiske Kunst satte sig nærmest det Maal at drage gode Indtægter til sig fra alle katolske Lande, især fra deres Præsteskab. Valdemar Atterdag sørgede stadig for at staa paa en god Fod med de skiftende avignonske Paver; han sendte dem som Gaver Falke og

Hingste og modtog til Gengæld store politiske Indrømmelser. Idet Paverne saa skævt til Ærkebispers og Bispers Selvstændighed og til Domkapitlernes Valgret og selv søgte at forbeholde sig Udnævnelsesret saa ofte som muligt — det var jo altid en Lejlighed til at faa Indtægter af de paagældende Kirker —, mødtes de med Kong Valdemars Ønsker i samme Retning. Saaledes gav Paven ikke blot Valdemar Ret til at besætte enkelte Pladser i Rigets Kapitler, men til de Pladser i Kapitlerne, Paven raadede over, udnævntes i Reglen Mænd efter Kongens Hjærte. Kongens Indflydelse blev ved disse og lignende Indrømmelser saa stor, at den danske Ærkebisps Myndighed udenfor selve Lunds Stift blev et blot Skin. Tillige paalagde Paven de danske Bisper store Afgifter til Pavestolen og udskrev med Kongens Samtykke gennem flere Aar ekstraordinære Tiender i Danmark (som ogsaa andensteds); medens Kongen til Tak fik sin Del af denne Tiende, en Del som maaske endog var større end Pavens, blev Bisperne Aar for Aar mindre rige, ja til Slut forgældede og afmægtige. Den lundske Bispekrønike siger bittert, at efter Besøget af Valdemar i Avignon blev alle gamle Vedtægter og Forordninger afskaffede og den danske Kirkes Frihed traadt under Fødder. I Virkeligheden gik Valdemar Atterdags Arbejde her i samme Retning som de ypperste samtidige Fyrsters: at forandre Rigets selvstyrede romerske Kirke til en national Statskirke. Den Udvikling, som her saa smaat begyndte, er et Forbud om det, der senere skete ved Reformationen.

Det kom Valdemar til stor Nytte, at han ikke var bunden af nogen Haandfæstning, men kun af de nedarvede eller genvakte Forestillinger om, hvad Plads der tilkom Kongemagten, og hvad Nytte den skulde gøre. I de første Aar viste Rigets Herremænd sig som hans tro Tilhængere, endog de største iblandt dem. Han hjalp dem jo til at faa de tyske Slotsfogeder bort, saa der kunde indsættes danske i deres Sted. Dog blev det ikke udelukkende danske Adelsmænd, han tog til sine Hjælpere. Mellem de tyske Adelsmænd, som i Aarenes Løb fik Hjem og Gods i Danmark, var der ikke faa, som blev hans tro Mænd, og hvis Hjælp han gjorde Brug af. Til de allermægtigste Stormænd i hans Tid hørte baade danske, som den gamle Marsk Povl Vendelbo, Niels Bugge paa Hald og Marsk Stigs Sønnesøn Stig Andersøn til Bjørnsholm, tyske som Henning Podebusk og halvtyske som Klaus Limbæk. Denne sidste hørte til en af de holstenske Slægter, som havde faaet Gods Nord for Ejderen, og han bar Navn efter en Landsby dernede; hans Fader havde ejet store Godser i Angel. Ved Giftermaal fik han Slottet Tørning ved Haderslev som Pantelen, blev Grev Gerts Høvedsmand i Nørrejylland, sad i en Del Aar som Herre paa Kallø Slot ved Aarhus og blev snart efter 1340 forligt med Kong Valdemar, som gjorde ham til sin Drost. Saa længe Kong Valdemars Magt endnu var ny og lille, var Stormændene rolige og tro, og paa Danehofferne fik Kongen uden Kamp vedtaget de Skatter, han

trængte til. Men med Aarene ængstedes de store for, at Kongen kunde blive dem for stærk paany. Fra 1347, da han havde faaet det meste af Jylland og Sjælland indløst, og han paa tidligere Tiders Vis havde søgt ligesom at faa sit Kald helliget ved en Valfart til Jerusalem, mærkes det, at hans Magt vokser udover, hvad man havde tænkt sig 1340. Næppe var han vendt hjem, før han med sine Forbundsfæller i Nordtyskland vovede at yppe Fejde med Greverne i Holsten og at aftvinge dem det halve af Fyn (Nyborg), som Greverne havde sat sig for at beholde til Arv og Eje. Ved denne Tid forlod allerede Klaus Limbæk Kongens Parti og gik atter over til Greverne. Ogsaa Hertug Valdemar, som hidtil havde været Kongens Ven, begyndte at ængstes, og under den næste Fejde mellem Kongen og Holstenerne ser vi desuden Niels Bugge og flere nørrejyske Herremænd holde med Greverne. Men ogsaa denne Gang var Kongen heldig og fik de endnu ikke indløste nørrejyske Slotte fri for Tyskerne. Paa Danehoffet i Nyborg 1354 sonedes saa Kongen og hans Undersaatter; Hertugen mødte her som den ypperste blandt Danmarks Stormænd. Kongen tilgav sine Modstandere og tilsagde Folket, at han vilde styre efter Valdemar Sejrs Love og Rigets gamle Sædvaner. Men Udsoningen blev ikke varig; allerede paa Danehoffet udbrød en af Kongens Modstandere, at alt hvad Kongen lovede, var tomme Ord, som ikke vilde blive holdte. Og 1357 brød Oprøret da løs igen; de jyske Stormænd angreb de kongelige Slotte, gik derpaa i Forening med Grev Klaus til Fyn og belejrede en Borg ved Navn Brobjærg, men mødte her Kongen, som slog dem aldeles; Grev Klaus mistede sit ene Øje og undgik kun med Nød at blive fangen. Og skønt Sverige og Meklenborg sluttede sig til Kongens Fjender, beholdt han Overtaget. Der blev saa igen mæglet Fred, og det jyske Oprørs Førere skulde komme til Sjælland for at blive forligte med Valdemar. Som Følge af denne Aftale drog tre jyske Stormænd, derihlandt Niels Bugge, over til Kongen, men fandt Fredsvilkaarene for haarde og rejste vrede bort. Som de skulde sætte over Lillebælt, blev de i Middelfart dræbte af nogle Fiskere, og skønt Kongen ved Mededsmænd frasvor sig al Del i dette, blussede hele Fejden op igen. Valdemar Atterdag holdt stadig sine Fjender Stangen, og 1360 maatte de opgive Striden og udsone sig med Kongen paa Danehoffet.

Paa Danehoffet 1360, som holdtes i Kalundborg, mødte Kongen og hans Søn Kristoffer, Hertug Valdemar og dennes Søn Henrik, Stig Andersøn, Klaus Limbæk og mange andre Stormænd, og desuden en Del Bymænd og Bønder. Og her fastsloges Forsoningen og Freden ved Udstedelse af Valdemar Atterdags Haandfæstning. Den var helt forskellig fra hans Faders. Medens Kristoffer II's kun havde indeholdt Kongens Løfter til Folket, indeholder Valdemar Atterdags Haandfæstning tillige Folkets Forpligtelser overfor Kongen. Kongen tilsiger alle Rigets Indbyggere, at han vil hævde deres Rettigheder og Friheder; men til Gengæld

skal alle hjælpe ham med at straffe enhver, som overtræder Haandfæstningens Bestemmelser, særlig enhver, som øver Rov og Brand, som tager Landsmænd til Fange eller indkalder fremmede Herrer i Riget. Hver Mand skal haandhæve Kongen, hans Søn og Danmarks Krone i al deres Ret. Ingen maa lægge Kongen for Had, fordi denne eller hans Ombudsmænd efter Landets Lov har domfældt ham.

Denne Haandfæstning er det tydeligste Bevis for, hvor stærkt Valdemars Trone stod, og hvor afgørende han havde bøjet Stormændene under sig. Især bør vi lægge Mærke til, at Kongens Domstole (Rettertingene) udtrykkelig stadfæstes, og at det stemples som Forfatningsbrud, der straffedes med Fredløshed, at indkalde udenlandske Herrer i Riget.

Hermed ender det første store Afsnit af Valdemar Atterdags Regering. Han havde fra 1340—60 genrejst Kongemagten og samlet et Rige. Men et Rige, hvor de skaanske Lande manglede.

Den Forening mellem Norge og Sverige, som opstod ved at den, lille MAGNUS ERIKSSON 1319 blev Konge i begge Riger (S. 260 og 306), var i Virkeligheden kun til af Navn, især saa længe Kongen var umyndig. I hvert Rige skulde Styret føres af et Udvalg af Rigets Stormænd som Formynderregering, som derved blev et virkeligt Rigsraad. Men de to Rigsraads Krav paa Regeringsmagten krydsedes straks af Barnekongens Moder Ingeborg, en herskesyg og letsindig Kvinde, der var svag overfor Mænd og som snart forelskede sig i den danske Eventyrer Knud Porse; fra hendes Enkesæde i Halland lagde disse to store Planer om at tage Skaane og mere til fra Kristoffer II af Danmark, og i Sverige og Norge stræbte de at skyde Formynderne til Side, indtil Stormændene i begge Riger forenede sig om at stække dem. I Skara mødtes 1322 Upsala Ærkebisp, 2 andre Bisper og 32 verdslige Stormænd og sluttede Forbund om at tage al Magt fra Ingeborg og at hindre, at nogen Udlænding droges ind i Sverige uden Rigsraadets Samtykke. Fra nu af var Stormandsstyret Sveriges sædvanlige Forfatningstilstand, som med kortere Afbrydelser varede i to Hundrede Aar, til Kristian II og Gustav Vasa fik det knækket. Det fik i Sverige de samme Følger som i Danmark: hyppige indre Fejder, Undertrykkelse af Almuen i mange Landskaber, Voldgæstninger i Klostre og Landsbyer, let Adgang for kloge og dristige tyske Fyrster og Købmænd til at skaffe sig Indpas i Riget. Ogsaa i Norge optraadte Rigsraadet skarpt mod Hertuginde Ingeborg, om hvem det paastod, at hun egenmægtig havde bortødslet Kroners opsamlede Skat, og overdrog Erling Vidkunnsson (til Giske og Bjarkø) at føre Styret som Drotsete. Det var i hans Tid, at Kristkirken i Nidaros brændte (1328). I øvrigt havde begge Riger Krig med Rus-

serne; men saa lidet havde Forbindelsen med dem at sige, at de ikke en Gang fik Fred samtidig. Sverige sluttede 1323 Fred i Nøteborg (ved Nevas Udløb af Ladoga) og vandt derved det vestlige Karelen med Savolaks, medens Norge først fik Ende paa Krigen 1326, da det bestemtes, at Russere og Nordmænd skulde beholde Ret til at opkræve Skatter i Finnernes og Lappernes Lande, hver Part indenfor sine gamle Enemærker.

I en Alder af 16 Aar overtog Magnus Regeringen 1332, og samtidig dermed faldt Skaane af sig selv i hans Skød. Det var tilsyneladende en vældig Magt, han raadede over; men i Sveriges Skatkammer fandtes ikke en Mark Sølv, han maatte straks paatage sig en stor Gæld for at beholde Skaane, og i intet af hans Riger var Stormændene til Sinds at taale, at han gjorde sin Kongemagt gældende. Allerede 1333 rejste Erling Vidkunnsson Opstand imod ham i en Del af Norge, og 1338 o. f. hører vi om en endnu mere udbredt Rejsning i dette Rige. Hyppigst opholdt Magnus sig paa Varberg, hvor han havde Norges store Rigssegl hos sig og hvorfra han udsendte sine Befalinger til Nordmændene, medens han lod det norske Kanslerembede staa ubesat. Og mens Kongen var saa langt borte, var der i Bergen idelige Voldsomheder og Kampe mellem de norske Borgere og de tyske Købmænd, som sad i Byen ogsaa om Vinteren. I Sverige voldte Pengebristen ham stadige Bryderier; da hans Søster Eufemia blev gift med Hertug Albert af Mecklenborg, kneb det med at udrede hendes Medgift, og han maatte give Albert Pant i Kronens største Indtægt i Skaane, Afgiften fra Markedet ved Falsterbo og Skanør. Adelen var fjendsk baade mod Magnus og hans unge Dronning Blanka (Blanche af Namur). Den hellige Birgitta, som lidenskabelig fyldtes af de samme Følelser som hele Stormandsklassen, brugte de haardeste Ord om dem: hun kalder Magnus »et kronet Asen med et Harehjærte« og Blanka »en Øgle med Skøgetunge og med Dragegalde i Blodet«, og hun beskyldte Magnus for unaturlig og modbydelig Vellyst. Hvad enten denne Anklage var grundet eller ej, saa er det den som gav ham Tilnavnet Smek (af *smeka*, kærtegne).

Fig. 182. Magnus Eriksson (Smek). Efter hans Segl.

Da Blanka havde født Magnus to Sønner, Erik og Haakon, greb Stormændene i begge Riger hurtig Lejligheden til at skille Rigerne paany og derved mindske Kong Magnus's Vælde. Paa Mødet i Varberg 1343 af de to Rigsraad valgtes den lille Haakon til Konge i Norge, som Magnus fra nn af kun styrede paa Sønnens Vegne til

dennes Myndighedsalder (1355), og han maatte atter indsætte en norsk Kansler. Den ældre Broder Erik blev udset til Tronfølger i Sverige. Men trods alt var Magnus Smeks Regering ikke uden Kraft og Fremsyn. Medens han udadtil gjorde alt for at skaffe sig Valdemar Atterdags Afkald paa Skaane og virkelig opnaaede det, er hans Navn indadtil knyttet til et stort Lovgivningsværk. Allerede

Fig. 183. Fra Varnhem Klosterkirke.

paa sin Eriksgata 1333 havde han aflyst d. e. forbudt Trældommen i de afsides Bygder i Sverige, hvor der endnu fandtes Trælle. Og i de følgende Aar udarbejdedes en fælles Landslov for alle Sveriges Landskaber; den var færdig 1347 og blev i de nærmeste Aar derefter lovtagen paa Landskabstingene. Dette Lovværk, som ikke mindre maa være Rigsraadets end Kongedømmets Bedrift, gør det

afgørende Skridt til at omskabe Sverige fra et Landskabsforbund til et udeleligt Rige, idet Landlovens Kongebalk afskaffer Uplands Ret til at vælge Kongen; for Fremtiden skal, naar Konge skal vælges, tolv vise Mænd fra hvert Landskab møde paa Mora Eng ved Upsala og der foretage Valget. Tillige fastsætter Kongebalken, at Kongen skal styre Riget ved Hjælp af sit Raad, i hvilket han skal optage baade kirkelige og verdslige Herrer, og at han ej maa paalægge nogen ny Skat, før hvert Landskab for sig har bestemt, hvor meget der skal ydes.

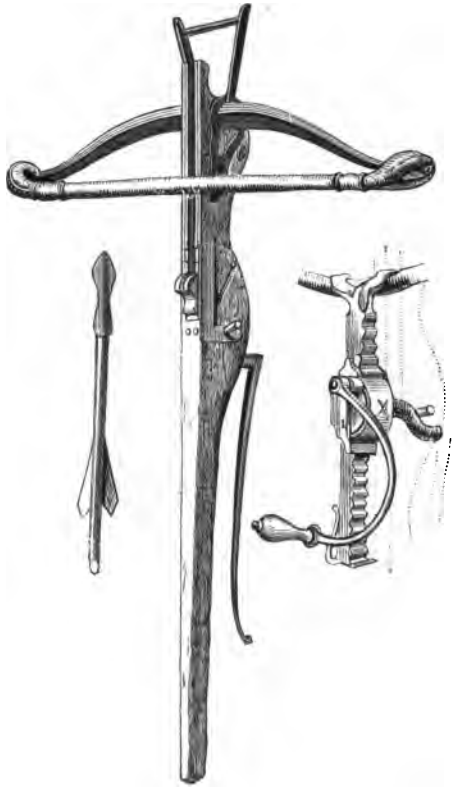

Fig. 184. Armbrøst.

I de samme Aar tog Magnus atter Krigen med Russerne op, og denne Gang søgte han at vinde baade sine Undersaatters og Pavens ivrige Hjælp ved at gøre Krigen til et Korstog, idet han vilde omvende Russerne fra den græsk-katolske til den romersk-katolske Kirke. Da Paven netop lod opkræve ekstra Tiende i Sverige (ligesom i Danmark, S.387), fik Magnus en stor Del af denne til Laans, hvad der hjalp ham i Øjeblikket, men siden bragte ham Bandlysning fra Paven, fordi han ikke betalte Laanet. For Resten fik Russerkrigen ingen Fremgang, — til Dels fordi Sverige og Norge nu hjemsøgtes af »Digerdøden« eller »Mandedøden«, der her voldte lignende Mennesketab som i Danmark og slappede Folkenes Kræfter og Virkeevner. Dette har snarest lettet Magnus Smek Væddestriden med Stormændene. Med ikke liden Kraft stræbte han at hindre Adelen i at købe Skattegods og befalede, at alle de Gaarde, som før havde været skatteydende, men nu var blevet frelse (skattefri), skulde optegnes og foreløbig betale en Afgift, indtil det var udredet, hvorledes de var komne i Frelsemænds Hænder og om der kunde gøres Krigstjeneste af dem. Især tog disse hans Bestræbelser for at formindske det skattefri Gods Fart, da han til sin ledende

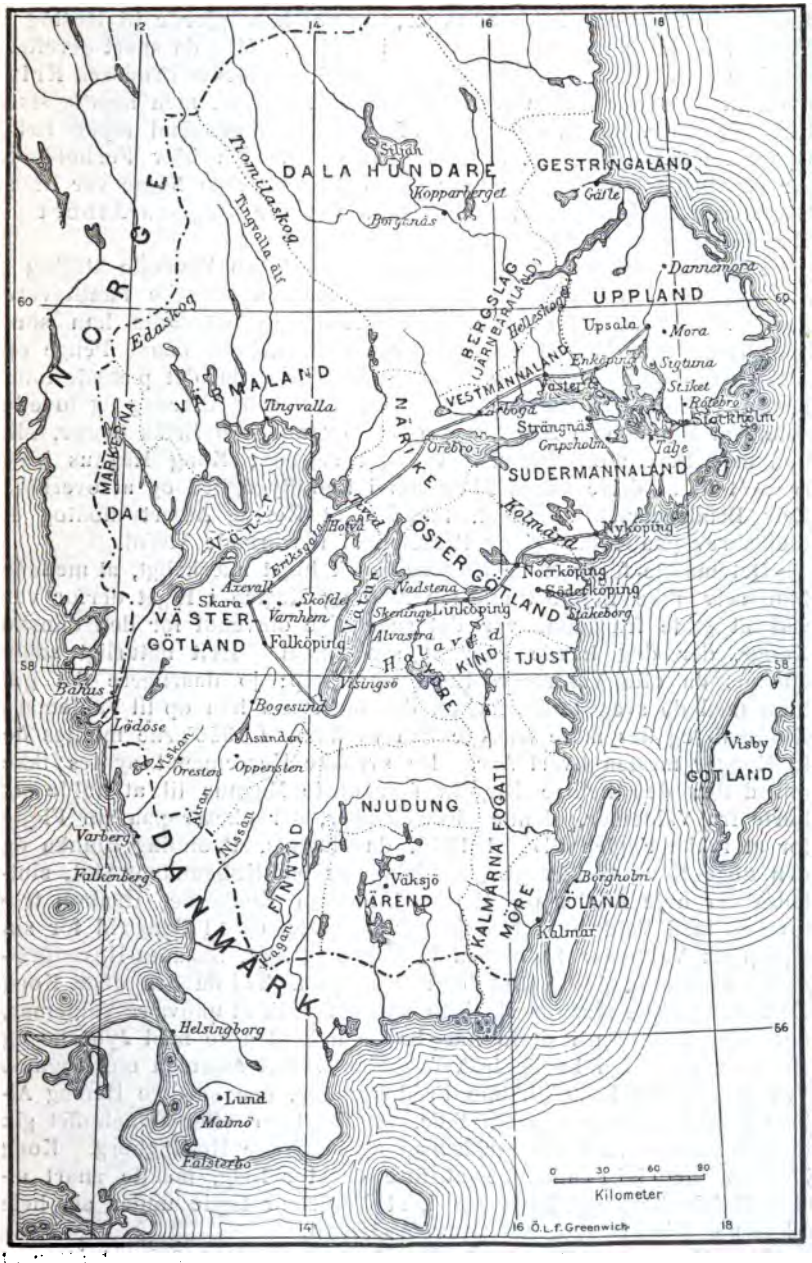

Fig. 185. Kort over det sydlige Sverige.

Raadgiver tog Bengt Algotsson, hvem han gjorde til Hertug i Finland og Halland og Høvedsmand i Skaane. Men da snart derefter Haakon blev virkelig Konge i Norge 1355, harmedes Broderen Erik over, at han ikke fik en lignende Stilling i Sverige, men maatte staa tilbage for Hr. Bengt, og støttet af de fleste Stormænd rejste Erik Oprør imod Bengt, d. v. s. mod sin Fader. Nu blev Forholdene for vanskelige for Magnus, især da to Fyrster, som begge var hans Overmænd i Klogskab, greb med ind. Det var Svogeren Albert af Meklenborg og Valdemar Atterdag.

Albert af Meklenborg stræbte at skaffe sig en lignende Stilling i Sverige, som en Menneskealder tidligere de holstenske Panthavere havde skaffet sig i Danmark. For det meste optraadte han som Svogeren Magnus's Ven og Hjælper og fik derved baade Penge og Gældsbreve og Pantelen; men i de Øjeblikke, da det passede ham bedre, indlod han sig i Stilhed med Valdemar Atterdag og lovede denne at skaffe ham Skaane igen, — og nu, ved Eriks Oprør, gik han med Erik mod Magnus. Oprøret sejrede; Kong Magnus blev tvunget til at drive Bengt Algotsson i Landflygtighed og at overlade Erik Broderparten af Riget, foruden at Hertug Albert modtog et Gældsbrev paa 42000 ℔ og Pantelen af tilsvarende Værdi.

Det maatte forekomme Magnus Smek højst mærkeligt, at medens han selv ikke kunde tumle sin Adel og Magten i Riget derfor var ved at glide fra ham, var det gaaet lige omvendt for den danske Konge, der dog havde begyndt saa smaat. Helt naturligt søgte Magnus da ofte Valdemars Raad og Hjælp; jo daarligere det gik ham med de svenske Stormænd, des mere saa han op til Valdemars Klogskab og des mere trængte han til ham. I 1350'erne mødtes de to Konger næsten hvert Aar. De svenske Herremænd syntes ikke om dette; den hellige Birgitta formanede Magnus til at holde sig borte fra Valdemar, denne »Fuglefænger, der blæser paa sin Fløjte for at lokke Fuglen til«. I 1359, da Magnus, Dronning Blanka og den unge Kong Hakon gæstede Valdemar paa Københavns Slot, sluttedes der nøje Aftaler om Forbund mellem Kongerne, Haakon trolovedes med Valdemars lille Datter Margrete, og til Gengæld for sin Hjælp fik Valdemar Løfte paa Helsingborg Slot, Skaanes Hovedfæstning. Foreløbig blev Løftet dog ikke opfyldt. Thi da den unge Kong Erik døde, følte Magnus sig igen stærk nok til at undvære Valdemar, der tilmed endnu i dette Aar havde nok at gøre med Jyderne og Holstenerne. Men hurtig trak Valdemar Nettet sammen om Magnus. Ved Danehoffet 1360 fik han Fred hjemme, den snedige Hertug Albert drog han over paa sin Side, og faa Uger efter Danehoffet gik han til Skaane med sin Stridsmagt og belejrede Helsingborg. Kong Magnus, der ikke magtede at føre en stor Krig, maatte snart afstaa Helsingborg og finde sig i, at Valdemar lagde under sig hele Skaane, Bleking og Sønder-Halland.

Med Udgangen af 1360 havde Valdemar saaledes naaet atter at forene de tre danske »Lande«. Indenfor to af Landene stod dog

endnu lidt tilbage; i Skaanelandene manglede Nørre-Halland, som 1309 var kommen til Norge og derpaa havde været Hertuginde Ingeborgs Arv; af Jyske Lovs Lande manglede det halve Fyn, lidt af Nørrejylland og det halve Sønderjylland; thi Hertug Valdemar havde kun faaet det nordlige af sit Hertugdømme indløst, medens Gottorp og Flensborg stadig var i Holstenernes Hænder. Af Danmarks 1200 □ Mile var vel nu de 900 umiddelbart Kong Valdemar undergivne, saa han var uden Sammenligning den mægtigs Hersker i Østersølandene. Og dristig ved sit Held foretog han Toget til Gulland.

Skønt Visby nu næppe stod saa høit som 100 Aar tidligere, var det dog en rig og prægtig Stad med sine store Købmandsgaarde, 18 Kirker og den vældige Bymur med 48 Taarne. Her var levende Handel og blomstrende Haandværk, og Slægt efter Slægt havde dynget Rigdom op, — Kvinderne spandt paa Guldten, og Svinene aad af Sølvtrug, siger Sagnet. I Juli 1361 stak Valdemar Atterdag i Søen med en stor Flaade, indtog først Øland med Slottet Borgholm og landede saa paa Gulland. Baade Bønderne og Borgerne gjorde kraftig Modstand, væsentlig i det sidste blodige Slag, der stod lige udenfor Visbys Mur. Valdemar, der vandt en afgørende Sejr, lod paa Valpladsen rejse en Stølte af gullandsk Kalksten, foroven endende i et Kors, omsluttet af en Ring, med følgende Indskrift: »I Herrens Aar 1361 Tirsdag efter Jakobs Dag faldt Guterne foran Visbys Porte for Danernes Sværd. Her ligger de jordede. Bed for dem!« Efter dette store Mandefald opgav Visby videre Modstand; Byen har vel næppe haft Krigsfolk nok til at besætte den lange Bymur. I Stedet for at holde sit Indtog gennem de aabnede Porte lod Valdemar en Del af Bymuren nedrive og rykkede der igennem. Sagnet skildrer med stærke Farver, hvor umaadelige Skatte Borgerne maatte udlevere til Sejrherren. Men Byen blev fritaget for almindelig Plyndring, dens gamle Friheder stadfæstedes, og dens Borgere fik samme Handelsret i Danmark som de danske Købstæder. Valdemar Atterdag kaldte sig fra nu af »de Goters Konge«.

Fig. 186. Visby Skrædderlavs Segl.

Indtagelsen af Gulland var ikke blot en Erobring fra Magnus Smek, hvem Valdemar jo i Forvejen var i Krig med, men en Udfordring til Hansestæderne, til hvis Forbund Visby jo hørte.

De prøjsiske Stæder holdt sig dog tilbage; men Lybæk og 10 andre saksiske og pommerske Byer besluttede at tage Kampen op og sendte 1362 en stor Flaade ind i Øresund, hvor Krigsfolket gik i Land ved Helsingborg og rettede sine Blider mod Slottets faste Mure, men uden Nytte. Belejringen havde varet et Par Maaneder, da Kong Valdemar, som nu mente at have samlet Skibe nok, løb ud

fra Vordingborg, overfaldt uventet den tyske Flaade og Belejringshær ved Helsingborg og knuste dem. Tolv Kogger — Halvdelen af Fjendens Kampskibe —, en Mængde Fanger, Vaaben og Levnedsmidler faldt i hans Hænder; en Del Skibe brændtes, Resten flyede. Under Slaget var Kongens Søn Kristoffer blevet ramt i Hovedet af en Sten fra en tysk Krigsmaskine; det synes, som om han aldrig helt kom sig efter dette Saar. Efter dette Nederlag tabte Hansestæderne Lysten til Krigen, som desuden voldte dem følelig Tab ved, at Sildehandelen ved Falsterbo var standset. De gik da allerede 1362 ind paa en Vaabenstilstand.

Mens Valdemar saaledes gik fra Sejr til Sejr, gjorde hans kloge Statskunst hans Stilling end stærkere. Sin ældste Datter Ingeborg

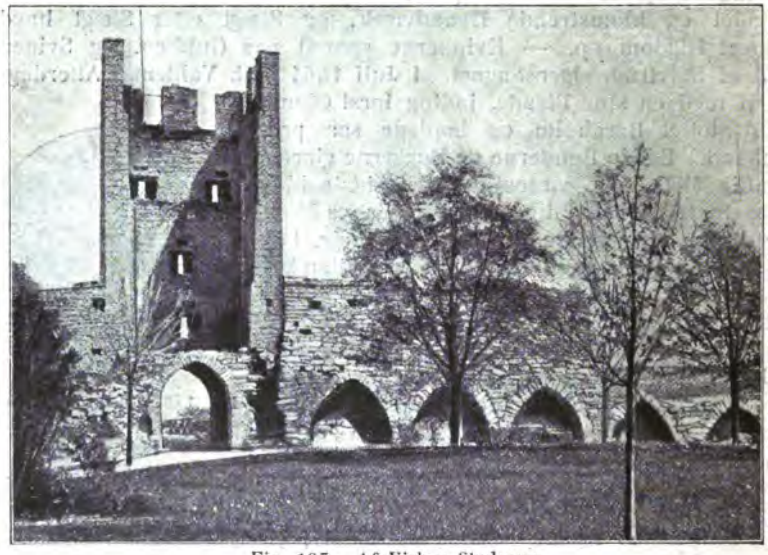

Fig. 187. Af Visbys Stadmur.

havde han faaet gift med Henrik, en Søn af Albert af Meklenborg, og havde derved knyttet den farlige Hertug Albert til sig i de sidste vanskelige Aar. Derimod havde det set ud til, at Forbindelsen meltem Margrete og Haakon af Norge skulde opløses, idet Magnus Smek, som helt havde maattet kaste sig i sine Stormænds Arme, var gaaet ind paa at trolove Haakon med Elisabet af Holsten, en Datter af Grev Gert og Søster til Klaus og Jærnhenrik. Men Magnus var saa ilde stedt ved sit Forbund med Stormændene, at det lykkedes Vatdemar paany at vinde ham. Da Elisabet allerede var undervejs til Sverige for at blive gift, strandede hendes Skib paa Skaanes eller Bornholms Kyst, og Ærkebispen og Kong Valdemar holdt hende og hendes Følge fast under Paaskud af, at Kirkens Love hindrede hendes Ægteskab med Haakon. Saa indbød Valde-

mar baade Magnus, Haakon og Dronning Blanka til et Besøg hos sig, og her opnaaede han virkelig, at den gamle Aftale skulde staa ved Magt. Den 9 April 1363 blev Haakon af Norge paa Københavns Slot viet til den 10aarige Margrete, som saa rejste med til Norge eller Sverige. Magnus maatte altsaa finde sig i, at Tabet af Skaane og Gulland var uigenkaldeligt; det fortæltes, at han overgav Valdemar sine Skøder og Breve paa Skaane, og at Valdemar kastede dem i Ilden.

Men nu fik Magnus Følgerne af sin evindelige Vaklen og Svaghed at mærke. De svenske Stormænd svor hans Undergang og sluttede nøje Forbund med hans Svoger Albert af Meklenborg, med Holstenerne og med Hansestæderne om at afsætte Magnus og at gøre Hertug Alberts yngre Søn, der ogsaa hed Albert, til Sveriges Konge. I Nov. 1363 udraabtes den ny Konge i Stockholm. Derpaa indkaldtes til Febr. 1364 et Rigsmøde i Upsala, hvortil ogsaa Magnus og Haakon indstævnedes, og da de ikke mødte, vedtog Rigsdagen deres Afsættelse. Den 15 Febr. 1364 blir saa paa Mora Sten den unge Albert af Meklenborg hyldet som Sveriges Konge.

At disse for Valdemar Atterdag saa truende Omvæltninger kunde foregaa, uden at han søgte at hindre dem, forklares ved, at han allerede da var draget ud paa en lang Udenlandsrejse. Da hans eneste Søn Kristoffer var død i Sommeren 1363, har Valdemar vel søgt Trøst i sin Sorg ved at fordybe sig i de store politiske Opgaver, som kun kunde løses ved en saadan Rejse. Han gæstede flere tyske Byer og Fyrster, forhandlede i Prag med Kejser Karl IV, og kom derfra til Pave Urban V i Avignon. Ligesom Kongen hyldede Paven paa den mest smigrende Maade, viste Paven ham al mulig Opmærksomhed, idet han ikke blot gav ham kostelige Relikvier og Tilsagn om rigelig Aflad, men tillige skænkede ham de store Rettigheder overfor den danske Kirke, som vi har omtalt S. 387. Da han ved sin Hjemkomst fandt Albert som Herre i Sverige, mens Magnus og Haakon »strejfede om som Flygtninge, snart i, snart udenfor Riget«, ventede han forsigtig en Tid, inden han begyndte aabent at træde op mod Meklenborgerne. Imens fik han Vaabenhvilen med Hansestæderne afløst af en Fred (i Vordingborg 1365), hvis Vilkaar Stæderne ikke var videre glade ved, og han fik inddraget en Del af de Landstrækninger, Danmark endnu manglede, saaledes Varberg med Nørre-Halland og det halve Fyn. Men saa tog han fat paa at angribe Albert og indtog rask alle Sveriges Grænseegne: et Stykke af Vester-Gøtland med Slottene Oppensten og Øresten og desuden Finved og Værend. I Aaret 1367 var han kommen saa langt, at han raadede over 12 – 1300 □ Mil. Hans Skatkammer var fyldt af Byttet fra Visby, af Løsepenge for Fangerne fra Helsingborgslaget, af Tyskernes Afgifter ved Skanør, af Rigets egne Ydelser og af Indtægterne fra Krongodset, som han forøgede Aar for Aar ved Køb og Dom. I alle Landskaber havde han rejst befæstede Slotte, mindst 40 fandtes der i hele Riget, deriblandt saa stærke Fæstninger som Helsingborg og Vordingborg.

En saadan Magt havde siden Valdemar Sejrs Dage ingen Konge i Norden ejet. Ved sin Styrke, sin hidtil ustandselige Fremgang og ved sit Forbund med Svigersønnen Haakon af Norge maatte han synes alle Naboerne en Fare og en Trusel, særlig da for Hansestæderne, der tilmed følte sig brøstholdne ved de Rettigheder, han tilstod dem. Paa den ene Side klagede Danskerne hvert Øjeblik over Købmændene ved Falsterbo, over at de holdt for mange Kroer, at de med blanke Vaaben faldt over de danske Fiskere o. lign., og paa den anden ankede Stæderne over, at Kongen krævede uhjemlede Afgifter af Købmændene og at han tilegnede sig strandet Gods osv. De prøjsiske Stæder var denne Gang de ivrigste til at skynde til Krig. I Nov. 1367 samledes da i Køln Udsendinge fra de vendiske, prøjsiske og nederlandske Stæder og vedtog i Forening at føre Krig mod Valdemar og Haakon med en Flaade paa 19 Kogger og 22 mindre Skibe. Efterhaanden sluttede flere Byer sig til dette Forbund, der til sidst talte henimod 80 Stæder fra Schelde til Finske Bugt. Til Stædernes Forbund kom endvidere Meklenborg, Sverige, Holsten — og Hertug Henrik af Sønderjylland (som 1364 var fulgt efter sin Fader Valdemar V) og endelig en Del nørrejyske Herremænd. De meklenborgske og holstenske Fyrster aftalte endog, hvorledes Danmark skulde deles: Skaane og Gulland skulde være Kong Alberts Part, Sjælland og Smaaøerne Meklenborgs, Fyen og Nørrejylland tilfaldt Grev Jærnhenrik og Klaus. Stæderne derimod brød sig øjensynlig kun om, hvad der kunde opnaas i Skaane, og krævede af Fyrsterne sikre Garantier for deres Handel dér, om det blev erobret.

Fig. 188 Valdemar Atterdag (Vægbillede i St. Peders Kirke i Næstved).

Det synes, at dette store Angreb kom Kong Valdemar uventet. Han har sikkert heller ikke troet paa, at Enigheden mellem Fjenderne og især mellem de mange indbyrdes skinsyge Stæder vilde

holde ret længe. Da han modtog Byernes Krigsbreve — der skal have været 77 af dem — sagde han haanlig:

Seven unde seventig hensen
heft seven unde seventig gensen.
(»77 Høns — 77 Gæs«.)

Men saa kom alle de andre Fejdebreve og endelig Efterretningen om det jyske Oprør. Da indsaa han, at overfor et saadant Angreb vilde hans Magt hjemme i Riget ikke slaa til; han maatte og skulde have Forbundsfæller og prøve at sætte Splid mellem Fjenderne. Den Ting kunde han ikke lægge i Haanden paa nogen anden end sig selv. Derfor overlod han Kampen herhjemme til Henning Podebusk, hvem han udnævnte til Danmarks Riges Høvedsmand, i Forening med de andre tro Stormænd, som han plejede at bruge som sine Raadgivere. Selv rejste han til Tyskland, medtagende en stor Sum Penge.

I Foraaret 1368 brød da den store Krig løs. Medens de nederlandske Stæders Skibe hærgede Kysten af Viken, søgte Østersøbyernes Flaade op i Øresund, indtog Københavns Slot, ødelagde den opblomstrende By og spærrede Havnen ved nedsænkede Skibe; Aaret efter, da ogsaa Helsingborg var taget, jævnede de Københavns Slot mod Jorden. Endvidere indtog de Slottene i det sydvestlige Skaane og aabnede atter det skaanske Marked, men opretholdt Forbudet mod, at Stæderne handlede med det øvrige Danmark, thi de vilde sikre sig, at Danskerne ikke ad den Vej fik Krigsfornødenheder tilførte. Samtidig var Albert fra Landsiden faldet ind i Skaane, og Holstenerne i Nørrejylland. Alligevel var det langtfra, at Fjenderne fik Danskernes Modstand brudt. Vel besatte de store Dele af det aabne Land, men da de langtfra fik alle faste Borge tagne, var Besiddelsen ikke tryg. Kong Valdemars Slotte i Halland og Vestergøtland, Ærkebispeborgen Aahus, desuden Vordingborg, Søborg og flere andre sjællandske Slotte, og i Jylland Skanderborg, Kallø o. m. a. Fæstninger holdt sig, saa længe Krigen varede. Imidlertid led Landet umaadeligt af Brandskatning, Opbringelse af Handelsskibe o. lign.; alene Byen Rostok gjorde 61 danske Skibe til Priser. Men ogsaa Stæderne blev snart kede af Krigen, som kostede dem store Summer og voldte deres Handel umaadelige Tab. Vi véd, at den foregaaende Hansekrig 1362 havde kostet Lybæk og dets Forbundsfæller over 60000 ℔ Sølv i direkte Krigsudgifter, — men denne nye Krig maa have været endnu kostbarere. Tilmed var Stæderne noget urolige for, hvad Kong Valdemar fik udrettet. Thi vel var det ikke lykkedes ham at vinde Kejser Karl for sig, men han havde dog faaet Fyrsterne af Brandenborg, Brunsvig og Lauenborg til at angribe Meklenborg og Holsten. Og da saa Henning Podebusk og Rigsraadet viste sig villige til at indrømme Hansestæderne betydelig udvidede Rettigheder, sluttede disse Fred paa egen Haand i Stralsund 1370 og lod saaledes Forbundsfællerne i Stikken.

Det, som Hansestæderne gennem mange Krige havde kæmpet for, og som de 1370 stræbte at slaa fast som uigjenkaldelig vundet, var til Dels Anerkendelsen af Retsgrundsætninger, som i vore Øjne er retfærdige og selvfølgelige. Medens den ældre Retsopfattelse, der fra Arilds Tid var Lov saavel i Danmark som i de fleste andre Lande, gik ud paa, at naar Strandingsgods drev i Land, eller naar en Udlænding ved sin Død her i Landet efterlod sig Arv, var dette at regne for herreløst Gods og tilfaldt derfor Kongen, — saa havde Hansekøbmændene imod dette rejst Kravet om Frihed for Strandret og om Arveret efter Tyskere, der døde i Danmark, og ved Freden 1370 vandt dette Krav den endelige og afgørende Sejr. Men andre Punkter i Fredsbrevet var af en anden Natur og indeholdt Bestemmelser, der gjorde et saa stort Skaar i den danske Stats, d. v. s. i Kongens Myndighed, at det maatte blive enhver Konges Ønske at faa dem ændret. Det gælder navnlig de Bestemmelser, som udvidede og nøjere sikrede Hanseaternes Ret til egne Fogeder og egen Retspleje paa Feddene ved Falsterbo, idet det bestemtes, at Stædernes Borgere skulde ikke stævnes for nogen dansk Domstol, end ikke som Vidner, men kun dømmes efter deres Hjemstavns Love. Den Udførselstold, Købmændene skulde svare, blev i det hele nedsat; førtes Silden Nord paa gennem Sundet, var Ladningen fri og kun Skibet skulde svare Afgift. Paa det skaanske Marked maatte Stæderne baade drive Haandværk og sælge Tøi i Alenvis, altsaa handle *en detail*. Og til Vederlag for den Skade, Stænderne havde lidt, fik de i 15 Aar Slottene Helsingborg, Malmø, Skanør og Falsterbo med de tilliggende 7 Herreder, af hvis Indtægter $^2/_3$ skulde være Stædernes, $^1/_3$ Kongens. — Til yderligere Sikkerhed for, at Freden vilde blive holdt, stadfæstedes den af henved 60 danske Stormænd, som Stæderne til Dels selv udpegede. Om Kong Valdemar døde eller vilde overdrage sit Rige til nogen anden, maatte Danskerne ikke tillade det, med mindre det skete med Stædernes Samtykke og vedkommende stadfæstede deres Friheder med det store Rigssegl.

Valdemar blev endnu to Aar i Tyskland, uden at det dog lykkedes ham at faa nogen virkelig mæglig Hjælp. Saa udsonede han sig med den gamle Albert af Meklenborg, som fik hans Ord paa, at hans Sønnesøn, den yngste Albert — Søn af Valdemars Datter Ingeborg og Hertug Henrik — skulde faa Danmarks Krone efter sin Morfader. Derpaa stadfæstede han Freden med Hansestæderne, som gik ind paa, at det blev Henning Podebusk, der paa deres Vegne skulde forvalte de vestskaanske Slotte. Med Kong Albert i Sverige kom det derimod ikke til Forlig; egenlig vedvarede Krigen mod ham uafbrudt, indtil Margrete sejrede og fratog ham Sverigs Krone. Mod Holstenerne fortsatte Valdemar Krigen med Kraft og Held og nødte dem til at opgive alt, hvad de havde vundet, og de oprørske Jyder til at bøje sig. Det var vistnok ved denne Lejlighed, at Erland Kalv, som havde sveget Kongens Sag og under Greverne haft baade Ribe og Aalborg til Forlening, blev modtaget af Kongen med

de spydige Ord: »Kalv er en god Ko; han gik bort som en Kalv, nu er han som en Ko kommen igen med to«. Greverne sluttede Fred i Flensborg. Men som saa ofte før vedblev Kong Valdemar netop i Fredsaarene at rykke Mærkepælene for sin Magt længere og længere frem. Imellem ham og Greverne sad jo kun den svage Hertug Henrik, som havde ondt nok ved at holde sig i Landet Nord for Flensborg og maatte sætte adskillige af sine Godser her i Pant; men fra Passet Nord for Flensborg, hvor Grev Klaus rejste Borgen Nyhus, og Syd efter var Holstenerne endnu Herrer, og det var let at se, at om den barnløse Henrik døde, var de rede til at bryde frem og besætte hele Hertugdømmet. Men Hertug Henrik havde ligesom sin Fader dog nogen Bevidsthed om, at han hørte til den danske Kongeæt og til Danmarks Rige, og da Kong Valdemar nu begyndte at prøve paa at faa Dele af Sønderjylland i sin Magt, saa Henrik det gærne og overdrog paa Danehoffet 1374 Kongen sin Ret til at indløse Gottorp Slot med hele dets Tilliggende fra Nyhus til Ejderen. Derpaa tilbød Kongen Greverne, at han vilde udbetale dem hele Pantesummen, og de skulde saa fly ham Slottet og Landet; men de afslog enhver Forhandling. Alligevel rykkede Kongen dem ind paa Livet. Han fik først Haderslev Slot, saa Aabenraa og Tønder Slotte i sin Haand og satte sine Befalingsmænd paa dem. Da tilmed Hertug Henrik døde i Sommeren 1375, syntes det uundgaaeligt, at nu maatte mellem Kongen og Greverne Kampen bryde løs om det sidste Stykke Danmark, som endnu var i fremmedes Hænder, Gottorp Slot og Isted Syssel. Men et Par Maaneder efter Henrik døde Kong Valdemar paa sit Yndlingsslot Gurre den 24 Okt. 1375. For Grev Klaus var dette Dødsfald Udfrielsen fra en stor Fare; altid siden, siger en holstensk Krønike, »priste han Himlens Gud, fordi han var bleven en saa mægtig Konge og Fjende kvit«. I Danmark maatte der nødvendigvis gaa nogen Tid, inden en ny Konge kunde vælges, — og i den Frist gjorde Grev Klaus sig til Herre i hele »Hertugdømmet i Jylland« indtil Kongeaaen.

Efter sit eget Ønske blev Valdemar Atterdag gravsat i Kapellet paa Vordingborg Slot. Men to Aar senere lod Dronning Margrete Liget flytte til Absalons store Klosterkirke i Sorø.

Om Magnus Smeks sidste Aar er endnu det at fortælle, at hans Fangenskab paa Stockholms Slot var ophørt 1371. Paa den Tid nemlig, da Kong Albert var optaget af Krigen med Valdemar Atterdag, blev Gæringen blandt Svealands Bønder saa stærk, at de fik Mod til at rejse sig mod de tyske Fogeders og den tyske Konges Tryk. De sendte Budskab til Bønderne »sønden for Skovene« (sunnanskog), om de vilde være med til at gøre Ende paa Tyskervældet og atter sætte »den gode og ærlige Herre« Kong Magnus paa Tronen. Og mens Bønderne greb til Vaaben, trængte Kong Haakon med sin Hær frem til Stockholm og lejrede sig paa Norrmalm. Da

var der for Albert intet andet at gøre end at købe Stormændenes Hjælp ved en Haandfæstning, »*konungaförsäkran*«, den første i Sverige: han lovede i et og alt at styre efter Raadets Vilje. Rigsraaderne fik selv Ret til at udnævne de ny Rigsraader, naar Pladser blev ledige, og til frit at raade over Rigets Slotte og Len. Magnus fik sin Frihed mod en stor Løsesum, men maatte godkende Albert som Konge; dog beholdt han Indtægterne af Vestergøtland, Dal og Værmland for sin Livstid. Men baade Haakon og Magnus vedblev at kalde sig »Sveriges Konger«, et Tegn paa, at de fastholdt Tronkravet. Magnus levede derpaa i Norge som en Slags Medkonge, der førte Regeringen, naar Haakon ikke var til Stede, indtil han d. 1 Dec. 1374 døde ved et Ulykkestilfælde paa Søen.

MARGRETE. NORDEN FORENES.

Ved Valdemar Atterdags Død var der to unge Fyrster, der stod den udslukte danske Kongeæt saa nær, at de begge kunde gøre sig rimeligt Haab om Danmarks Krone. Den ene af disse var Albert af Meklenborg, den yngste af de tre meklenborgske Alberter; hans Moder var Valdemar Atterdags ældste Datter, Ingeborg. Hans Farfader, den gamle Albert af Meklenborg, havde med Omhu forberedt alt til at gøre hans Tronkrav gældende og havde faa Aar tidligere faaet Valdmars Løfte om, at den unge Albert skulde blive Tronfølger; han henviste desuden til, at han var Søn af den ældste Datter; han skaffede sig Kejser Karl IV's Godkendelse af Arvekravet og vandt Holstenernes Hjælp ved at love dem Sønderjylland og Fyn.

Men det kunde umulig i de danske Stormænds Øjne være afgørende, hvad Meklenborgerne her pukkede paa — hverken den afdøde Konges Løfte eller Paastanden om Arveret; thi ingen Dansk var i Tvivl om, at Danmark var et Valgrige, hvor kun Folkets Valg kunde give en Mand Kongedømme. Og det blev hurtig tydeligt, at den danske Adel og Rigets andre Stænder foretrak den anden Tronkræver, Margretes og Haakon VI's Søn Olaf, Danskernes Oluf, Svenskernes Olof. Straks efter Faderens Død var Margrete ilet til Danmark. Først synes hun — ligesom Meklenborgerne — at have villet gøre en Arveret gældende, men opgav det snart og søgte i Stedet at vinde de ledende Mænd for sig og sin Søn ved Indrømmelser og Forleninger. Medens en Del af Danmarks tyske Adelsmænd sluttede sig til Albert, gik Hovedparten af Adelen — og deriblandt navnlig Rigsraadet med Henning Podebusk i Spidsen — med Margrete, saa at hun kunde optræde som den, der raadede over Rigets Slotte og Kronens Gods, og give det i Len til dem, der vilde være hendes Venner. Hansestæderne, som ifølge Freden i Stral-

sund kunde tale et afgørende Ord med ved Kongevalget, maatte være lidet glade, hvem af de to Kongsemner der saa valgtes. Alberts Valg vilde lægge Ledelsen af Danmarks Politik i den gamle Hertug Alberts Haand og i Virkeligheden forene Meklenborg, Sverige og Danmark — et Forbund, som maatte synes Stænderne farligt. Men Olafs Valg vilde forene Danmark og Norge. Alligevel, den sidstnævnte Ting forekom ikke Stænderne saa farlig som den første, og da Margrete og Haakon tilmed lokkede for Stæderne ved at tilbyde dem Stadfæstelse af deres stadig omstridte Handelsrettigheder i Norge, lod Hansestæderne Danskerne have fri Hænder til at vælge Olaf. Margrete enedes da med Rigsraadet om Olafs Haandfæstning, som vedtoges paa et Danehof i Slagelse Maj 1376 og besegledes af hans Fader og Moder. Derefter valgte Stormændene med den tilstedeværende Almues Samtykke OLAF til Konge i Danmark. I August samme Aar sluttedes saa i Kalundborg mellem Stæderne og Norge den Fred, som stadfæstede, at de tyske Købmænd skulde i Norge »nyde alle de Friheder, Rettigheder og Privilegier, som de hidtil mest uhindret havde nydt«. Nu stod Olafs Kongeværdighed fast, om end den gamle Hertug Albert indtil sin Død 1379 vedblev at arbejde paa at undergrave den.

MARGRETE, som saaledes havde vundet sin femaarige Søn Danmarks Krone, var ved denne Tid 23 Aar gammel. Da hun som Haakons Barnehustru i sin Tid var kommen til Norge, havde hun der til Hovmesterinde faaet den hellige Birgittas Datter Mærete, en stærk og stræng Kvinde, som i Modsætning til sin Moder var Folkungernes Sag hengiven. Hos Fru Mærete fik den lille Dronning ofte Riset at føle, og sikkert var det i disse Barndomsaar, at hun levede sig ind i den Ærbødighed for Kirken, som hun senere saa ofte lagde for Dagen. Men mere end af Opdragelsen prægedes hendes Person af de Egenskaber, hun havde arvet fra sin store Fader: Evnen til at vige og vente i rette Tid og at slaa til i rette Tid, til at lægge store politiske Planer og sætte dem igennem. Hendes Fødsel, Opdragelse og Giftermaal virkede alt til at vise hende store og bestemte Maal for sin Gærning. Hun var dansk Kongedatter, gift med Kongen af Norge og Svigerdatter af den Mand som ved hendes Bryllup endnu bar Sveriges Krone; ligesom hendes Husbond stadig fastholdt Kravet om at være ret Konge baade i Norge og i Sverige, saaledes bar Margrete Titelen »Dronning af Sverige og Norge«. Tanken om at samle Nordens Riger og at bygge denne Forening op paa Grundlag af en udvidet Kongemagt var naturlig for Folkungen Olafs Moder og Valdemar Atterdags Datter. »At hun, som enkelte har ment, kun gradevis, efter Omstændighedernes og Tilfældets Medfør, skulde være kommen paa den Tanke at forene Nordens trende Riger og ej lige fra først af skulde have stillet sig dette Maal for Øje, er næppe tænkeligt«, siger den norske Historiker P. A. Munch, . . . »Nationerne selv havde ubevidst stræbt derhen . . . . Tiden var aabenbart kommen til at begynde Værket;

Margrete var en af de første til at indse dette, og hun begyndte det med al sin overlegne Kraft. At hun derved nærmest havde sin egen og sit Dynastis Forherligelse for Øje og ej saa meget tænkte paa selve Nationens Fordel, er vel muligt og efter de da herskende Forestillinger endog sandsynligt. Men den store Tanke var lige fuldt undfanget og Haanden lagt paa Værket«.

Saa fremt det, som vi maa tro, er sandt, at Margrete fra sin første Ungdom af har næret saa vidtgaaende Planer, da maa vi indrømme, at der mellem den Magt, hun og Haakon havde at begynde med, og det, hun stræbte efter, var et ligesaa stort Misforhold som mellem den Stump af Jylland, hendes Fader havde faaet at begynde med, og det Danmarks Rige, han vilde samle. Haakon og Margrete havde fra først af — foruden enkelte svenske Landskaber — kun Norge, som nu utvivlsomt var det svageste af de tre Riger. Heroppe lærte Margrete Regeringskunsten, thi hun var sin Mands Medhiælper og Raadgiver i alt. I Reglen boede hun paa Akershus. Efter Olafs Valg i Danmark opholdt hun sig mest i dette Rige, som det gjaldt om at sikre og at genvinde helt; thi store Dele af det var ikke i hendes Magt. Holstenerne havde taget hele Sønderjylland indtil Kolding Fjord; Hansestæderne havde de vigtige Borge og Herreder ved Sundets østlige Bred, og de fjærnere Egne i Øst- og Nørre-Skaane truedes af Kong Albert af Sverige, som endog fik en Del skaanske Herremænd over paa sit Parti. Endelig havde den danske Adel grebet Lejligheden til at indskrænke Kongemagtens Rettigheder noget, men ingenlunde i den Grad, som Tilfældet havde været 1320 og 1326. Intet maaler bedre, hvor dybt Valdemar Atterdags Regering havde virket, end den Kendsgærning, at Hovedstyrken af Danmarks Adel og dets Rigsraad nu forstod, at Kongemagten maatte have en vis Styrke. Sammenholder vi Olafs Haandfæstning med Kristoffer II's eller Valdemar V's, da træffer vi i denne intet Forbud mod, at en Tronfølger vælges i Kongens Levetid, intet Paabud om, at de kongelige Borge skal nedbrydes, heller intet Krav om, at Domme paa Kongens Retterting kan indankes for Danehoffet. Kun i den stadige Kappestrid mellem Kronen og Adelen om at vinde Jordegods maatte Kongemagten nu gøre et Tilbageskridt; der blev indsat særlige Domstole til at afgøre, om det Gods, Kong Valdemar havde lagt under Kronen, var taget med Urette og skulde gives tilbage til den tidligere Ejer, og det blev tilladt Herremændene at erhverve Selvejerbondejord, naar kun den Bonde, som nu blev Fæster, vedblev at betale sin Skat til Kronen. Naar det endvidere udtrykkelig fastsattes, at Fæstere og Landboer havde Ret til at opsige deres Herskab og drage frit bort fra Gaardene, forudsætter dette, at der har været gjort Forsøg paa at nægte Fæstebønderne denne gamle og selvfølgelige Ret, — altsaa Forsøg paa at binde Bønderne til Stavnen. Det maa være Folketabet under den sorte Død og den deraf følgende Mangel paa Arbejdskraft, som har gjort, at de mægtige har prøvet paa det. Men om det mest

havde været Kongen eller de store Herremænd, som slog ind paa denne Vej, véd vi ikke.

I nogle Aar maatte Margrete da gaa noget varsomt frem og af og til finde sig i Tab af Krongods o. lign. — for desbedre at kunne faa sine Herremænds Støtte i sit Arbejde for at vinde Vestskaane tilbage fra Hansestæderne, om muligt før de 15 Aars Udløb. Hanseaterne var noget skuffede over Udbyttet af deres skaanske Panteherreder. Fordelen for dem var den, at de nu fik Konkurrenterne fra England og Flandern udelukkede fra Markedet i Skaane. Men Indtægterne derfra forslog knap nok til de Rustninger, de stadig maatte foretage. Havet var usikkert; baade i Meklenborg og i Norden udrustede rovgriske Stormænd Kaperskibe, som overfaldt Købmændene, saa at Hansestæderne var nødt til at holde mange Orlogsskibe i Søen for at skærme Handelsflaaderne mod disse Sørøvere. Ligesom det i og for sig passede Margrete godt, at Stæderne var i nogen Forlegenhed, saaledes sørgede hun og hendes Mand ogsaa for, at de tyske Handelsmænds Rettigheder indenfor Norge blev skarpt afgrænsede. Stillingen paa det norske Marked var nemlig blevet en Ting af største Vigtighed for Hansestæderne eller ialfald for den vendiske Gruppe iblandt dem. Medens endnu o. 1300 Engelskmændene havde spillet en Hovedrolle i Bergen, — der allerede da var at regne for Stabelplads for hele det nordenog vestenfjældske Norge —, havde Tyskerne nu Skridt for Skridt slaaet dem i Konkurrencen. Det afgørende Vendepunkt i Væddestriden var Oprettelsen af det hanseatiske »Kontor« i Bergen (o. 1340—50), hvor Tyskerne satte sig saa fast, at de endog vovede aaben Fejde med den kongelige Høvedsmand og i det hele optraadte, som om de stod udenfor Norges Lov og Norges Domstole, — og fra Kalundborgfreden 1376 kan vi i det væsenlige regne dem for Eneherrer over Norges Omsætning med Udlandet. Deres Handels-Udsendinge sad hele Aaret om i Oslo og Tunsberg og førte det søndenfjældske Norges Udenrigshandel, ja plejede endog at besørge Udhøkringen og Smaasalget af de indførte Varer til Bønderne; Kontoret i Bergen havde Resten af Riget til Opland. »Bergens egne Borgere nærede sig kummerlig af de Smuler, der faldt fra Tyskernes Bord, nemlig af at drive nogen Kramhandel med de nærmest omliggende Bygder og at sejle paa Nordlandene, hvor de fungerede som en Slags Mellemmænd mellem Kontoret og de nordlandske Fiskere, som først i det følgende Aarhundrede synes at have optaget paa regelmæssig Maade den Skik at fare selv til Bergen og at afsætte sine Produkter direkte til Tyskerne« (Sars) Men hvor mægtige Hansestæderne end var, kunde det umulig være dem ligegyldigt, om den norske Regering var dem velsindet, eller om den stræbte at lægge Hindringer i Vejen for deres Handel, — og Margrete og Haakon vidste at gøre Brug af det Vaaben, som saaledes trods alt stod til deres Raadighed. Allerede 1377, kort efter at Haakon i Kalundborg havde stadfæstet Hanseaternes Privilegier,

udstedte han efter et Raadsmøde i Oslo en ny Forordning, som trak snævre Linier for de tyske Handelsmænds Færd: ingen Udlænding maa indkøbe noget i Landet uden alene paa Torvet; Udlændingene maa ikke indføre andet Gods, end hvad der tilhører dem selv eller andre Hansekøbmænd; de maa kun sælge Varer i store Partier; og ingen af deres Friller maa sælge noget Gods, smaat eller stort. Saafremt dette kunde gennemføres, var al Mulighed afskaaret Købmændene for at faa Detailhandelen i deres Haand, og tillige var ogsaa deres Storhandel under skarpt Tilsyn. Da aa Haakon VI døde 1380 i en Alder af 40 Aar og Olaf hyldedes paa Øreting som Norges Konge, hævdede Margrete, at Hansestædernes Privilegier i Norge var døde med Kongen og lod ikke Olaf stadfæste dem.

Det var følgelig meget langt fra, at Hansestæderne var tilfredse med Forholdene, som de udviklede sig, og stundom kunde det se ud, som om det trak op til en ny Krig mellem dem og Margrete. Men Hanseforbundet som Helhed egnede sig ikke til krigsførende Magt; det store Forbund fra 1367 kunde ikke holde sammen, mangfoldige af de henad 80 Stæder brød sig kun lidet om de nordiske Forhold, og de to Stadgrupper — den vendiske og den prøjsiske —, som var stærkest optagne af denne Tvist, havde tilmed ret forskellige Interesser. Lybæk og de vendiske Stæder havde stor direkte Handel med Danmark og Norge, medens Prøjernes Handel gik igennem de danske Sunde til England og Flandern; de kunde derfor daarlig enes om de Krav, de vilde stille til Margrete. Og endelig havde mange af Stæderne i disse Aar farlige indre Rystelser at overvinde. I Lybæk og mange andre Byer stod Haandværkerne fjendsk mod de herskende Købmænd, og der dannedes demokratiske Sammensværgelser om at myrde Raadet og de rige. Vel forstod »Junkerne« i Lybæk at holde Oprørslysterne nede; men disse Tilstande svækkede naturligvis Stædernes Evne til at træde kraftig op udadtil. Dog holdt Hanseaterne sig stive i de 15 Aar, Stralsundfreden hjemlede dem at beholde de skaanske Slotte. Jævnlig klagede de i disse Aar til Margrete over de Kaperier, som danske Slotsfogeder og Herremænd øvede, men fik det Svar, at hun desværre ikke var i Stand til at skaffe Fred paa Havet, fordi de skaanske Kystborge var ude af hendes Haand. Men da saa de 15 Aar var gaaet, lod Margrete sin Søn Kongen i truende Ord kræve Slottenes Udlevering, medens hun selv skrev i en mildere Tone til »sine kære Venner Stæderne« og tilbød at mægle mellem dem og sin vrede Søn. Straks derefter drog Olaf og Margrete til Skaane, holdt Indtog i Lund, og i Domkirken hyldedes Olaf med stor Højtidelighed. Knurrende gav Stæderne saa efter og overgav 1385 de skaanske Slotte med deres Herreder til Kongen. Det var en stor Sejr, Margrete her havde vundet, og det uden Krig. Nu tog hun straks fat paa at standse Sørøverierne, en Flaade udsendtes, og i Løbet af en Maaned var Havet renset.

Ikke længe efter førte Margrete ligeledes Tvisten om Sønderjylland til en foreløbig Afslutning, der vel ikke var saa gunstig for Danmark som Afgørelsen af den skaanske Strid, men dog gav hende baade Fred ad den Kant for Øjeblikket og Mulighed for senere at kunne naa videre. Faktisk havde Holstenerne Hertugdømmet; det, som Margrete nu gik ind paa, var at give dem Stadfæstelse paa det, medens de til Gengæld aflagde Lensed og paatog sig Tjenestepligt overfor Kongeriget. Det blev Gerhard VI, Jærnhenriks Søn, som i Nyborg 1386 knælende svor Kong Olaf Lydighed og derved modtog Hertugdømmet som arveligt Len. Var dette end en stor Indrømmelse fra Margretes Side, saa skaffede det hende dog nu Forbundsfæller, hvor hun før havde haft Fjender. »Denne snedige Kvinde«, siger en holstensk Krønike, »vilde ikke paa én Gang antænde mere end én Ild«. Set i Forbindelse med Skaanes Genvinding virkede ogsaa Forliget om Sønderjylland som en Sejr for den kloge og beregnende Dronning. »I Aaret 1386«, siger Lybækkeren Detmar, »kom Dronningen af Norge igen i lige saa fuld Besiddelse af Danmarks Rige som hendes Fader havde haft det. Dette magede hun med stor Dygtighed paa den Maade, at hun først fik Skaane tilbage og siden holdt en Dag (d. e. et Møde) med sine Modstandere Greverne af Holsten, forenede sig ganske med dem til en evig Fred og forlenede dem arveligt med Hertugdømmet Slesvig. Da dette var sket, faldt der Angst og Bæven over alle Mænd i Riget, som maatte sande denne Kvindes Visdom og Styrke, og som nu bød sig hende og hendes Søn til Tjeneste. Hun indstævnede til sig Fogederne i Landet, drog fra Slot til Slot og lod sig hylde og forflyttede Fogederne fra det ene Slot til det andet, ligesom en Klosterforstander sender sine Munke fra Kloster til Kloster. Dette skete endog i et Fjerdingaars Tid indtil Kyndelmisse (d. e. Febr. 1387), og det er højlig at undres, at en Kvinde, som før var saa fattig, at hun ikke uden Venners Hjælp kunde give et Maaltid Mad, fordi alle hendes Slotte stod ude og var behæftede, mere med Magt end med Rette, nu tillige med sin Søn i Løbet af et Fjerdingaar blev saa mægtig, at der intet fattedes hende af hele Riget«.

Som Detmar her siger, var Margretes Fremgang udadtil ledsaget af en tilsvarende Forøgelse af hendes Magt indadtil. Medens hun, som vi saa, i sine første Aar maatte være varsom og eftergivende overfor Adelens Krav og det i den Tid stod ilde til med Landefreden i Danmark, vaagnede dog snart ogsaa hos Herremændene Ønsket om at faa Retssikkerheden genoprettet, hvad der kun kunde opnaas igennem Kongemagten. Allerede paa Danehoffet 1377 lovede alle Bisperne og henved 130 Herremænd at være de kongelige Embedsmænd til Hjælp med Liv og Gods for at værne Landefreden. Hvert Aar udsendte hun Udvalg af Dommere, vist altid Adelsmænd, som paa Kongens Vegne fældede Rettertingsdomme. Snart fik hun ogsaa sat Stop for Tilbagegivelsen af Krongods, hun be-

gyndte selv at købe, indløse og mageskifte sig Gods til, og, hvad der er det mærkeligste, hun fik Adelen til at gaa ind paa, at den indtil videre ikke maatte købe Bondegods. Ogsaa i Norge, hvor Modstanden mod Kongedømmet jo kun var ringe, styrkede hun Kongens og sin egen Stilling, f. Eks. ved at faa sine personlige Tilhængere sat paa Ærkestolen i Nidaros og i lignende Embeder, uden Hensyn til, om vedkommende var indfødt Nordmand.

Saaledes forøgede Margrete sin Magt til alle Sider ventende paa det Øjeblik, da hun kunde vove at stræbe efter ogsaa at vinde Sverige, Folkungernes Ætland, for sin Søn. Allerede 1385, da Kong Olaf blev myndig, havde hun ladet ham i sin Titel optage Ordene »sand Arving til Sveriges Rige«, og med spændt Opmærksomhed iagttog hun, hvorledes Forholdet mellem Kong Albert og de svenske Stormænd blev slettere og slettere. En efter en begyndte Sveriges Adelsmænd at slutte sig til Margrete, at modtage danske Len af hende eller at føre hemmelige Underhandlinger med hende, da hun ramtes af den Ulykke, at den 17aarige Kong Olaf døde paa Falsterbo Slot 1387. Med hans Død, kunde det synes, var Margretes store Planer kuldkastede. Han havde været Ætling af alle Nordens tre gamle Kongestammer — Folkungerne, Harald Haarfagers og Svend Estridsøns Slægter —, og om han havde levet, kunde han have grundlagt en ny Kongeæt, som hvert af de tre Riger vilde have kendtes ved som sin. Nu derimod kom alt til at hvile paa en barnløs Kvinde, som i Danmark og Norge vel havde den faktiske Magt inde men ingen Arveret, og som i Sverige hverken havde det ene eller det andet.

Men saa rodfæstet var Margretes Magt og Anseelse, at baade Danmarks og Norges Stormænd øjeblikkelig indsaa, at hun burde blive ved at regere. En Uge efter Olafs Død valgte danske Rigsraader hende i Lunds Domkirke til Rigsstyrer, og derefter hyldede de danske Landsting hende som Frue og Husbonde og hele Rigets fuldmægtige Formynder og lovede at tjene hende, som Dannemænd bør, lige til den Dag, da hun og de enedes om at vælge en Konge. Snart efter mødtes hun i Oslo med det norske Rigsraad, hvis Førstemand var hendes tro Tilhænger, Ærkebiskop Vinald. Efter den norske Landslovs Arveregler kunde der have været Tale om, at enten Kong Albert af Sverige eller to indfødte Adelsmænd havde en Slags Arveret; Rigsraadet anerkendte imidlertid ikke dette, men regnede Arven for »tømt« og udvalgte Margrete til »Norges mægtige Frue og rette Husbond«. Dette var i Febr. 1388. En Maaned efter skete det endnu langt mærkeligere, at ogsaa Sveriges Adel valgte hende til »fuldmægtig Frue og Husbonde«. For at forstaa, hvorledes det kunde komme til det, maa vi gaa lidt tilbage i Tiden og se, hvordan Kong Albert og Svenskerne have haft det med hinanden.

Vi har ovenfor (S. 401 og 402) omtalt, hvorledes Kong Albert 1371 for at redde sin Krone maatte kaste sig i de indfødte svenske Stormænds Arme. Alligevel vedblev Svenskerne at klage over Tyskernes Magt i Riget. Og selv om indvandrede og indfødte meklenborgske Herrer vel næppe efter 1371 spillede saa stor en Rolle som før, var deres Indflydelse stadig betydelig. Kong Albert selv fulgte sin Faders, den gamle Hertugs Ledelse, saa længe denne levede; han omgav sig mest med Tyskere og gav helst de Len, han selv kunde raade over, til sine Landsmænd. Tilstanden i Sverige under ham lignede Danmarks under Kristoffer II eller under Kongeløset 1332—1340: Rigets Ulykke var ikke udelukkende den, at det til Dels var fremmede som raadede, men den, at Stormandsvælden havde naaet en saadan Højde, at den gjorde en ordnet og fredelig Regering umulig.

I Ly af den Overmagt, Rigsraadet vandt, forøgede Frelsemændene deres Gods og Indflydelse saa stærkt, at de sprængte de gamle Forfatnings- og Retsformer. Medens endnu Magnus Smek havde kæmpet for, at Skattejorden, d. e. Bondejorden, ikke blev mindsket, var alle Sluser nu aabne for Herremændenes Jordhunger; efter stor Maalestok forsvandt det fri Bondegods og Frelsegodet voksede. Embederne som Lagman og Herredshøvding, der oprindelig besattes ved Bøndernes fri Valg, rev de mægtigste Rigsraader nu til sig; stundom havde én Mand adskillige saadanne Embeder, som han da lod bestyre af underordnede Skrivere, medens de store Indtægter, der fulgte med, gik i hans Lomme. Landslovens Regler for Fremgangsmaaden ved ny Skattepaalæg overtraadtes; Frelsemændene satte igennem, at de selv blev fritagne for slige Skatter, men hos de egenlige Bønder udskrev Kongen eller Pantelensmændene og deres Fogder jævnlig Skat uden lovlig Vedtagelse. Stadig var der Fejder og Voldshandlinger. Herremænd plyndrede Pilgrimme og vejfarende Købmænd; en Bisp i Linköping blev dræbt af en Ridder, og Fogderne i Stiftet tiltvang sig Kirkens Tiende. Den mægtigste og hensynsløseste blandt alle de store var den svenske Adelsmand Bo Jonsson Grip, som havde over Halvdelen af Sverige til Len og var Rigets Drost. Han er rigtig typisk for den umættelige Graadighed efter Jordegods, som besjælede Tiden. Da hans første Hustru døde under sit Svangerskab, lod han hendes Lig skære op for at vise, at Barnet var levende, og at det følgelig havde Ret til Arven efter hende. Ved Højaltret i Graamunkekirken paa Ridderholmen i Stockholm dræbte han en Ridder og tog derefter alt hans Gods. Med Rette kunde Sveriges Bisper 1380 sammenligne Riget med en Røverkule.

Hele denne uudholdelige Retløshed var baade de svenske og de tyske Stormænd medskyldige i, men mest klagede Folket dog over Tyskerne. Vadstena Aarbøger skildrer Alberts Regering med disse Ord: »Da sad Rovfuglene paa alle Bjærgtinder, for Tyskerne huserede i Landet i mange Aar«. Rimkrøniken taler især om det Ustyr,

de tyske Lejesvende øvede i Bøndernes Gaarde, hvor de »hverken lævnede Mad eller Lys; de fordærvede baade Mad og Korn, røvede Sølv, Klæder og Dyrehorn; de lod det til Stockholm med Slæder køre og siden til Tyskland paa Skibe føre«. Og satte man sine Kæremaal frem for Kongen, svarede han kun paa sin Plattysk: »Jeg kan mintro ikke gøre noget ved det, min kære Mand«. Der bredte sig da i Sverige, ligesom i Danmark, en stærk Harme mod Tyskerne. I Aaret 1385 maatte Dominikanernes Ordensmester forbyde sine tyske Ordensbrødre at gæste de nordiske Riger for at samle Almisser, fordi Nordboer og Tyskere ikke kunde taale hinanden.

Albert, som ikke kunde andet end ønske en Forøgelse af sin Kongemagt, havde, paa Trods af sine Kongeløfter fra 1371, mere end én Gang prøvet at vinde frem, men havde altid maattet vige tilbage for Stormændenes sluttede Modstand. Da døde Bo Jonsson Grip 1386; det var klart, at om Kongen kunde faa hans udstrakte Forleninger i sin Haand, vilde Bladet vende sig, saa Kongen blev den stærkeste; og Albert besluttede straks at sætte alt ind paa dette Maal. Medens Bo Jonsson i Forudfølelse af Kongens Planer havde indsat ti af Sveriges ypperste Mænd til Fuldbyrdere af sin sidste Vilje og Formyndere for sin Enke og Børn, fik Albert Bo Jonssons Enke, en Meklenborgerinde, til at vælge sig til Formynder. Samtidig rejste Albert det Krav, at Adelen skulde tilbagegive alt det Skattegods, den med Urette havde tilegnet sig. Hermed kastede han Stridshandsken til hele Sveriges Adel.

Netop paa dette Tidspunkt var det, at Margrete gjorde sig rede til at kræve Sverige for sin Søn Olaf. Hun havde ved sit Forlig med Hansestæderne om Skaane og med Holstenerne om Sønderjylland berøvet Kong Albert enhver Udsigt til at faa disse Magter til Forbundsfæller og kun lævnet ham Mulighed for at vinde Støtte hos ganske smaa Fyrster i Nordtyskland. Den svenske Adel havde da ingen anden Vej at gaa end at søge Forbund med Margrete; hvor inderligt den end havde hadet Folkungerne og hvor meget den maatte frygte »den snedige Kvinde«, var der ikke andet at gøre. Olafs Død forandrede ikke noget ved det. Men Margrete stillede haarde Vilkaar, som de svenske Stormænd længe trykkede sig ved at gaa ind paa, indtil Nødvendigheden tvang dem, og paa Erik Kettilssons Slot Dalaborg ved Vænern sluttedes endelig i Marts 1388 Overenskomsten mellem Svenskerne og Margrete. De valgte hende til Sveriges fuldmægtige Frue og Husbonde og lovede at tage den Konge, hun foreslog dem; til Gengæld lovede hun at overholde de Friheder og Privilegier, som var givne af Sveriges tidligere Konger, før Albert kom ind i Landet; af Bo Jonssons Arv skulde største Delen straks overgives til Margrete. — Dette var et tydeligt Tilbagetog fra den svenske Adels Side, og det kan kun forklares ud fra, at den i den vanskelige Stilling mellem Albert og Margrete ikke vilde være i Stand til at tage Kampen op mod dem

begge. Margrete forstod da med sin vante overlegne Klogskab at benytte Øjeblikket til at lægge et nyt og sikkert Grundlag for Kronens Magt. Kirkens Mænd og Almuen har sikkert hilst Genopprettelsen af Regeringsmagten med Glæde. Margrete kundgjorde sit Valg som Rigsstyrer for det svenske Folk i et Brev, hvori hun fremhæver, at hun var valgt for at bøde paa den Voldgæstning, Rov, Brand og ulovlige Beskatning, Riget led under, og hun lovede at skaffe det Fred, Lov og Ret.

I Løbet af Sommeren 1388 kom det meste af Sverige i Margretes eller hendes Tilhængeres Magt, medens kun Stockholm, Kalmar og nogle faa Slotte holdt sig til Albert, som da maatte ile til Tyskland for at skaffe sig fremmed Hjælp til at genvinde Riget. Mange nordtyske Adelsmænd lod sig lokke ved Udsigten til at faa rige Len i Sverige, og først paa Aaret 1389 vendte Albert tilbage med en ret betydelig tysk Hær. Men ogsaa Margrete havde rustet sig i alle sine tre Riger; hendes Hær skal have udgjort 1500 Ryttere og stod under Anførsel af den meklenborgske Adelsmand Henrik Parow, som kort før var gaaet over fra Albert til Margrete. Den 24. Febr. 1389 mødte de to Hære hinanden ved Landsbyen Åsle i Nærheden af Falköping. Den haarde Kamp, som bl. a. kostede Henrik Parow Livet, endte med afgørende Sejr for Margretes Stridsmagt; Albert selv, hans Søn Erik o. m. a. blev Fanger. Medens Margrete gav de fleste Fanger Adgang til at købe sig fri ved Løsepenge, vilde hun ikke give slip paa Albert og hans Søn, hvem hun satte i stræng Forvaring paa et af sine danske Slotte, Lindholm i Skaane.

Efter dette knusende Nederlag holdt det tyske Parti sig ingensteds i Sverige uden i den ene By Stockholm, hvor Kong Albert havde lagt en trofast tysk Besætning paa Slottet, hvis Forsvarsmidler sikkert var i god Stand; det nævnes endog, at her fandtes en Kanon — en af de første Gange, at Krudtets Brug omtales her i Norden. Byens mægtigste Borgere var Tyskere, som dannede et Broderskab, der efter sin Paaklædning kaldtes Hættebrødrene, og som nu gjorde sig til Eneherre i Byen ved en blodig Voldsdaad. De tyske Købmænd og Raadsherrer sammensvor sig lønlig og udsendte da en Nat væbnede Mænd, som endnu inden Daggry søgte de mest ansete Svenske op i deres Huse eller i de Kirker og Klostre, hvor de havde søgt Tilflugt, og fængslede dem; efter at man saa havde pint dem med Træsave for at faa dem til at tilstaa sig skyldige i Forræderi, førtes de over paa Kæplingeholmen (nu Blasieholmen), hvor de alle blev brændte i et gammest Træhus. Dette var det forfærdelige Kæplingemord, som sikrede Tyskerne Magten i Byen. Himlen viste sin Vrede ved et frygteligt Tordenvejr, hvis Regnskyl truede med at begrave hele Stockholm.

Men udenfor denne By var Margrete Hersker i hele Riget. Stormændene maatte gøre hende den ene Indrømmelse efter den anden, f. Eks. bevilge hende en Skat, som alle Stænder skulde del-

lage i, medens hun samtidig knyttede Kirkens Mænd nær til sig, især ved at tage sig varmt af det unge Birgittinerkloster i Vadstena, hvis Abbedisse var hendes Fostersøster Ingegerd, en Datter af Fru Mærete. Birgitta blev nu endelig af Paven optagen blandt Kirkens Helgener, og 1393 skinlagdes hendes Ben i Vadstena. Paa Margretes Bøn tilstod Paven de Nordboer, der ikke havde kunnet gæste Rom ved Jubelfesten 1390, at en Pilgrimsfærd til Vadstena skulde gælde lige med Romafærden. Det fortælles, at 30 Skriftefædre havde fuldtop at gøre med at uddele Aflad til Pilgrimmene, og at Klostrets Skat forøgedes med flere Tusinde Mark.

Imens sad Kong Albert paa Lindholm Slot, uvillig til at gaa ind paa et Forlig, der fratog ham Sveriges Krone. Han ventede vel, at

Fig. 189. Stockholm o. 1500.

Uviljen over Margretes vældige Tilvækst i Magt skulde føre Nabostaterne sammen i et stort Forbund, der atter kunde bringe hans Sag paa Fode. Men Hansestæderne fandt sig i Oprettelsen af den nordiske Union. Vel var navnlig Prøjserne meget forbitrede over den, men havde nok at gøre med Stridigheden med Polen og andre Naboer, medens de vendiske Stæder var optagne af de indre Kampe mellem Byernes herskende Handelsfyrster og de demokratiske Haandværkerpartier. Kun Rostok og Wismar, som jo hørte Meklenborg til, tog alvorlig fat, idet de aabnede Havnene for dem, »som paa deres eget Eventyr vilde fejde mod Danmark«. Straks strømmede alskens Fribyttere sammen her, »en ustyrlig Hob af Adelsmænd og Borgere, af Haandværkere og Bønder, af Udaadsmænd og hjemløse Flygtninge«, som saa forsynedes med Kaperbreve

og sværmede ud over Østersøen. Deres nærmeste Formaal var at udruste Stockholm med Levnedsmidler, »Viktualier« eller »Fetalje«, som det hed i den gængse tyske Udtale; derfor kaldtes de

Fig. 190. Gravmæle over Kong Albert og hans Hustru (i Doberan i Meklenborg).

Fetaljebrødre. Men desuden plyndrede de alle og enhver, som kunde siges at hjælpe Dronning Margrete, navnlig alle Købmandsskibe, som sejlede paa nordiske Havne, ikke mindst de lybske. En

Gang, da Høstfiskeriet som sædvanlig havde samlet en Mængde Skibe i Øresund, overfaldt de dem og tog lige saa godt prøjsiske og lybske Skibe som danske; de plyndrede paa Livlands Kyst, og de overfaldt et stralsundsk Skib. Naar de tog et dansk Skib, lænkede de Folkene og stoppede dem ned i Sildetønder, som de spigrede til og stablede op paa sædvanlig Vis. Til Gengæld blev en Del Fetaljebrødre, som faldt i Stralsundernes Hænder, behandlede paa samme Maade og slap kun ud af Tønderne for at gaa til Retterstedet. Det var en vild Sørøverkrig, hvor alles Haand var mod alles. I 1393 vovede fire store Røverskibe med 900 Skytter sig til Bergen og indtog Byen, som i nogen Tid var i deres Magt, til Nordmændene tog den igen og fangede Besætningen. Alberts Folk indtog Visby, som blev det faste Udgangspunkt for Sørøverne for deres Togter til alle Østersøens Kroge. Det var en utaalelig Tilstand især for Hansestæderne, som derfor maatte sætte al deres Indflydelse ind paa at faa Freden paa Havet genoprettet ved at faa mæglet Forlig mellem Margrete og Albert. Efter flere mislykkede Forsøg mødtes da Aar 1395 i Falsterbo Prælater og Rigsraader fra hele Norden med de mægtige og statskloge Udsendinge fra de prøjsiske og vendiske Stæder; senere flyttede hele Forsamlingen til Lindholm, for at Kong Albert personlig kunde være med i Forhandlingen, men da Slottet var for lille, maatte Stædernes Ombud bo paa Marken i Telte. Og i Juni 1395 sluttedes endelig Freden paa Lindholm Slot. Albert og hans Søn fik nu Friheden mod at udlevere Stockholm til 7 Hansestæder, der efter tre Aars Forløb skulde overgive Staden til Dronning Margrete. Visby derimod skulde Albert ikke rømme. -- Nu skulde de krigsførende Parter kalde Kaperne hjem, og hvem der siden grebes i Kaperi, skulde straffes som Sørøvere. Baade Lybæk, Prøjsen og Norden sendte Orlogsskibe ud, som foer frem med Haardhed mod Fetaljebrødrene eller »Ligedelerne«, der dog holdt sig dels i Bottenhavet og Finske Bugt — samt i Visby —, dels i Vesterhavet. Først 1398 fik dette Uvæsen Dødsstødet, da den prøjsiske Ordensmester sendte 4000 Mand til Gulland og indtog Øen. Det var en Streg i Regningen for Margrete, men indtil videre maatte hun lade Ridderne beholde denne vigtige Ø. Og det vejede dog betydelig mere, at hun 1398 virkelig opnaaede at Hansestæderne holdt Løftet med Hensyn til Stockholm og overgav denne By til hende. Derimod havde Kong Albert helt mistet Sverige. Han maatte nøjes med sit lille Hertugdømme i Meklenborg, hvor han døde 1412, samme Aar som Margrete.

For at sikre sit store Værk for Fremtiden maatte Margrete give de tre Riger en Konge, fra hvem en ny, fælles Kongestamme kunde udspringe. Selve Valget af bende til Rigsstyrer var en usædvanlig Ting, en Nødhjælp; i alle tre Rigers Hyldingsbreve forudsattes det, at en Konge skulde udnævnes. Hvem det skulde blive, afgjordes først ved Aftale med det norske Rigsraad. Man holdt fast ved, at

Norge var et Arverige, men regnede nu Margrete som den, fra hvem Arven gik ud. Den nærmeste Arving vilde da maaske være Albert af Sverige; men Raadet vedtog, at han ved sin Krig mod Riget havde tabt sin Ret, og den rette Arving blev da den lille Erik Vartislavsøn af Pommern, Margretes Søsterdattersøn.

Allerede 1389 hentede Margrete den udsete Barnekonge op til Norden og fremstillede ham i Helsingborg for det norske Rigsraad, der udraabte ham til Norges rette Konge. Han opholdt sig derpaa stadig i Norden. Ved Nyaarstid 1396 lod Margrete ham saa hylde paa Landstingene i Danmark, og i Juni 1396 hyldedes han af Svenskerne paa Mora Sten, hvorefter 36 Væbnere sloges til Riddere. Han modtog sine Riger uden de Indskrækninger, hans Forgængere havde maattet underkaste sig. I Stedet for Haandfæstning traadte udførlige Forordninger, en for Danmark udstedt i Viborg 1396, en for Sverige udstedt i Nyköping 1396 efter Overenskomst med Sveriges Rigsraad. Begge vidner de om, at Margrete havde vidst at bøje Adelen under Kronens Magt. Begge fastsatte, at hvad Bondegods Adelen i den urolige Tid — i Danmark siden 1368, i Sverige siden 1363 — havde tilegnet sig, skulde den atter opgive. I begge Riger lovede Adelen, at den ikke vilde købe eller tilpante sig Bondejord. Og i begge Riger sattes der Skranker for dens Lyst til Fejder og Vold, idet den danske Adel forpligtede sig til ikke at bygge befæstede Gaarde, medens den svenske maatte gaa ind paa, at alle de befæstede Slotte, den havde bygget siden 1363, skulde nedrives, naar Kongen eller Dronningen bød; og »da der hidtil er sket overmaade liden Ret af de Fæster, der er byggede«, forbødes det den tillige at bygge ny, »for at Landet kan komme til mere Fred, Ret og Skel«. Da saaledes Rigernes Forening under en stærk Kongemagt til Landefredens Værn var en Virkelighed, sammenkaldte Margrete Nordens Stormænd til at overvære Eriks Kroning, der skulde give Værket dets synlige Indvielse.

Ved Pinse 1397 samledes det store Rigsmøde i Kalmar. Her mødte en Mængde Bisper, hvoriblandt Ærkebisperne fra Upsala og Lund, vel et halvt Hundrede Rigsraader fra alle Riger, og mangfoldige andre nordiske Stormænd —, mens ikke en eneste Udsending fra Hansestæderne eller andre Magter var tilkaldt: »Norden kunde nu uden fremmedes Medvirkning ordne sine egne Anliggender«, siger Kr. Erslev. Trefoldigheds Søndag d. 17 Juni kronedes

---

Valdemar Atterdag

Ingeborg
~ Henrik af Meklenborg

Margrete
~ Haakon VI

Albert
Dansk Tronkræver 1375

Marie
~ Vartislav

Olaf
Konge i Danmark og Norge

Erik, Konge i Norden 1397.

saa Erik — ved én fælles Kroning for alle tre Riger, hvorefter han slog 133 Mænd til Riddere.

De tilstedeværende Raadsherrer udstedte et Vidnesbyrd om den højtidelige og betydningsfulde Handling; de lovede at vise Erik al den Troskab og Tjeneste, som en ret Herre og kronet Konge kunde kræve af sine Undersatter, idet de tillige takkede Margrete for den Tid hun havde forestaaet Rigerne.

Derefter rejste vistnok de fleste af Deltagerne i Mødet bort, medens en mindre Kres af ledende Mænd blev tilbage i Kalmar og forhandlede med Dronningen, om det var muligt at enes om Vilkaar, som kunde sikre, at Rigernes Forening varede ved i al Fremtid. Men Fortællingen om disse Aftaler og om de Farer for Unionen, som allerede nu kunde skimtes, skal ikke medtages her. Her standser vi ved den store Kroningsdag, hvis højtidelige og glimrende Fest var det ydre Tegn paa, at Nordens Riger nu var samlede til én Magt, frigjort for Hansestæders og tyske Fyrsters politiske Indflydelse.

Margretes Segl med de tre Kroner.

han

den
ik al
unde
den

bort,
r og
Vil-
rem-
'nio-
Her
nde
til
iske